

Kansan henkinen kehitys

Juuso Järvenpää

Kansan henkinen kehitys

Jaakko Jalmari Jalo-Kiven
eletty kansalaisuus 1900-luvun alussa

Akateeminen väitöskirja
Esitetään Tampereen yliopiston
Yhteiskuntatieteiden tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi
Tampereen yliopistossa
23.2.2024

Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 2024
Papers on Labour History XVI 2024

Vastuuohjaaja ja kustos Professori
Pirko Markkola
Tampereen yliopisto

Toinen ohjaaja Dosentti
Mervi Kaarninen
Tampereen yliopisto

Esitarkastajat Dosentti VTT
Kirsti Salmi-Niklander Anna Rajavuori
Helsingin yliopisto Helsingin yliopisto

Vastaväittäjä Professori emeritus
Pauli Kettunen
Helsingin yliopisto

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla

© Kirjoittaja ja THPTS

Taitto: Raimo Parikka

Kansi: Juuso Järvenpää

Kannen kuva: Jaakko Jalmari Jalo-Kivi. Kuva yksityisomistuksessa.

ISSN 0783-005X

ISBN 978-952-7466-33-9 (Nid.)

ISBN 978-952-7466-34-6 (PDF)

Hansaprint Turenki 2024

Sisällys

Kiitokset	... 7
1. Eletty kansalaisuus ja uskonto	... 11
1.1. Kansalainen kontekstissaan	... 11
1.2. Tutkimustehtävä	... 19
1.3. Henkilölähtöinen mikrohistoria	... 27
1.4. Lähteiden jäljestäminen	... 33
1.5. Verkottunut kansalaisyhteiskunta	... 39
1.6. Uskonto, esoteria ja moraali	... 44
1.7. Toiminnallinen kokemus	... 53
1.8. Eteneminen	... 58
2. Maine	... 60
2.1. Työväenliikkeessä aktivistiksi	... 60
2.2. Leimautuminen urkkijaksi	... 70
2.3. Taistelu <i>Työmiestä</i> vastaan	... 81
2.4. Kabinettipolitiikan karikot	... 92
2.5. Vainottu vaan ei vaiennettu	...101
3. Henkisyysden eetos	... 104
3.1. Kapinoiva itsekasvatus	... 104
3.2. Luokkatietoinen työläismoralisti	... 108
3.3. Työväenliikkeen harhapolut	... 116
3.4. Uskonnollinen aktivisti	... 124
3.5. Spiritualismia teosofian katveessa	... 130
3.6. Uskonnonvastainen kirkko	... 141
3.7. Taistelu materialismia vastaan	... 149
4. Rauhallisen kehityksen tie	... 153
4.1. Elämäläisten järjestäytyminen	... 153
4.2. Reformipuolue ihanteiden asialla	... 159
4.3. Kapinallisia, rosvokoplia ja pimeitä voimia	... 172
4.4. Kansalaisuuden moraalireformi	... 180
4.5. Suomen kansan karma	... 184
4.6. Elämän huokuva tupa	... 192
4.7. <i>Elämän</i> jälkeen	... 207

5. Koti, uskonto ja isänmaa	... 205
5.1. Vanhasuomalainen työläisnationalisti	... 205
5.2. Suomi suomalaisille ja kansalle valta	... 209
5.3. Siveellisesti kasvattava uskonto	... 213
5.4. Unelma epäpoliittisesta ammattijärjestöstä	... 218
5.5. Toisinajattelevien työläisten asema	... 234
5.6. Oma koti ja siveellinen kansalaisuus	... 239
5.7. Vakaasti kehittyvä kansakunta	... 251
6. Suomen spiritistinen liike	... 254
6.1. <i>Punanen Vappu-Jussi</i>	... 254
6.2. Poliitiikasta okkultismiin	... 258
6.3. Spiritualistien järjestäytyminen	... 261
6.4. Keskittyminen Tampereelle	... 272
6.5. Paikallinen, kansallinen ja kansainvälinen liike	... 284
6.6. Spiritualismin missio	... 290
6.7. Henkinen yhteiskuntareformi	... 295
7. Spiritualismin esitaistelija	... 304
7.1. Vainottu totuus	... 304
7.2. Kirkollista tukahduttamista	... 307
7.3. Spiritualistinen seurakunta	... 316
7.4. Teosofia – ystävä vai vihollinen?	... 320
7.5. Välikirjo teosofien kanssa	... 327
7.6. Taistelua monella rintamalla	... 338
7.7. Jäähvyäiset spiritualismille	... 346
8. Uskonto kansalaisyhteiskunnassa	... 348
LIITE: Jalo-Kiven lehtikirjoitukset	... 364
Lähteet ja kirjallisuus	... 371
Henkilöhakemisto	... 395
Tiivistelmä	... 398
Abstract	... 401

Kiitokset

Kansan henkinen kehitys on pitkällisen työn tulos. Kuluneisiin vuosiin on arkisen puurtamisen ohella mahtunut paljon innostusta, hämmennystä, turhautumista ja naurua – sekä monia herpaantumisen hetkiä, jotka ovat koetelleet uskoani toisinaan loputtomalta tuntuvan työn valmistumiseen. Nyt tuo kauan odotettu hetki on kuitenkin vihdoinkin koittanut. On siis aika kiittää kaikkia, jotka ovat matkan varrella myötävaikuttaneet väitöskirjani syntymiseen.

Ensimmäisen kiitos kuuluu ohjaajilleni. Professori Pirjo Markolan ja dosentti Mervi Kaarnisen tutkimustani kohtaan osoittama kiinnostus on pitänyt yllä ajoittain lepattavaa uskoani haahuilevasti edenneen projektini mielekkyyteen. Heidän asiantuntevat kommenttinsa ovat myös auttaneet minua hahmottamaan selkeämmin, mitä olen kulloinkin ollut tekemässä ja kuinka voisin tehdä sen paremmin. Sydämellinen kiitos taitavasta ohjauksesta ja tuesta.

Esitarkastajiani dosentti Kirsti Salmi-Niklanderia ja VTT Anna Rajavuorta kiitän avusta tutkimukseni loppusuoralla. Minun on tosin myönnettävä, että esitarkastusprosessin mahdollistaman parin kuukauden lepotaun jälkeen tutkimukseni pariin palaaminen tuntui jotakuinkin siltä kuin olisin alkanut nyppiä uudelleen auki jo arpeutumassa ollutta haavaa. Loppujen lopuksi olen kuitenkin hyvin tyytyväinen, että saatoinkin hioa väitöskirjääni paremmaksi esitarkastajieni tarkkojen huomioiden ja osuviden ehdotusten mukaisesti. Suuri kiitos myös professori emeritus Pauli Kettuselle lupautumisesta vastaväittäjäkseni. Odotan keskusteluamme mielenkiinnolla ja jännityksellä.

Tutkimuksessani puhun paljon verkostoista. Väitöstutkimukselleni itselleen korvaamaton verkosto on ollut Tampereen yliopiston historian oppiaineen työyhteisö. Joskin olen luonteeltani vetäytyvää sorttia ja tehnyt tutkimusta paljolti kotioloissa – myös ennen ja jälkeen koronapandemian – olen yliopistolle saapuessani saanut aina tuntea lämmintä yhteenkuuluvuutta työyhteisöme kanssa. Suomen historian tutkijaseminaariin osallistuneita

väitöskirjatutkijoita tahdon kiittää kohtalotoveruudesta vuosien varrella – kiitos erityisesti mutta ei ainoastaan Jussi Lahtiselle, Heikki Mikkoselle, Risto Turuselle sekä pitkäaikaiselle ystäväleni Riikka Suomiselle. Lämmin kiitos myös työhuonetovereilleni Anna Huhtalalle ja Saku Pihkolle työseurasta ja innostavista keskusteluista. Niin ikään tahdon kiittää Mikko Kempaista ja Antti Harmaista, joiden kanssa olen saanut jakaa kiinnostuksen 1900-luvun taitteen uskonnollisia ja yhteiskunnallisia liikkeitä kohtaan.

Työyhteisön pohjalta muodostuneiden verkostojen ohella tahdon kiittää muita elämäni ja tutkijuuteeni vaikuttaneita henkilöitä. Suuri kiitos vanhemmilleni ja sisaruksilleni kaikesta mitä olen teiltä saanut. Erityisesti kiitän äitiäni lämmöstä ja tuesta elämäni kaikissa vaiheissa ja myös pitkän väitöskirjaprosessini aikana. Tahdon kiittää myös kaikkia ystäviäni ja tuttaviani vuosien varrelta seurasta niin olen, zazenin kuin minkä tahansa muunkin aktiviteetin parissa. Erityiskiitos ystäväleni Ville Vahosalmelle, jonka kanssa olen käynyt vuosien ja vuosikymmenten kuluessa lukemattomia keskusteluja filosofiasta, kirjallisuudesta sekä luultavasti kaikesta mahdollisesta maan ja taivaan välillä.

Tutkijan työ lienee paljolti kutsumusammatti, mutta kutsu-
muksella ei makseta elintarvikkeita eikä asumiskustannuksia. Kiitos siis kaikille tahoille, jotka ovat vuosien varrella mahdollistaneet taloudellisesti tutkimustyöni jatkumisen. Jalmari Finnen säätiö on rahoittanut tutkimustani muutamassakin vaiheessa. Tärkeitä ovat olleet myös Emil Aaltosen säätiön ja Tampereen kaupungin myöntämät apurahat. Erityiskiitos kuuluu Tampereen yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekunnalle, joka tarjosi minulle tilaisuuden työskennellä kolme vuotta palkattuna väitöskirjatutkijana vapaana apurahahakemusten laatimisen taakasta. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuraa sekä erityisesti Raimo Parikkaa kiitän väitöskirjani saattamisesta julkaisukuntoon ja sen lopullisesta materialisoitumisesta lukijoiden ulottuville.

Lopuksi tahdon kiittää pientä kaksilajista perhettäni, jonka kanssa olen saanut asettua Epilänharjun kupeeseen asumaan.

Ennen kaikkea sydämellinen kiitos rakkaalle puolisololleni Erikalle, joka on jakanut kanssani arkielämän nousut ja laskut jo niin monen vuoden ajan. Kiitos, että olet kärsivällisesti sietänyt kirjapinojani ja tukenut minua työhuolieni keskellä. Olet jo olemassaolollasi muistuttanut, että elämässä on paljon tärkeämpiäkin asioita kuin väitöskirja. Kiitos myös koiraystävällemme ja perheenjäsenellemme Nokille, joka on kotona työskennellessäni ollut uskollinen tutkimusavustajani ja varmistanut, että olen muistanut välillä pitää ajatustyöstä terveellisiä ulkoilutaukoja.

Tampereen Epilässä 10.12.2023

Juuso Järvenpää

Raskas ja katkera on tämä [elämän]koulu ihmiskunnalle, mutta tulessahan on kulta puhdistettava, hiomisen kautta saadaan jalokiviin niitten kirkas hohde – ja kärsimykset puhdistavat ja jalostavat ihmisellistä henkeä niinkuin tuli puhdistaa kullan ja hiominen kirkastaa ja jalostaa kalliin kiven. Se on välttämätöntä saavuttaaksemme sen valon, sen kirkkauden, joka on täydellisyydessä, kaikkیتیetoisuudessa, tunteaksemme olevamme yhtä kaiken kanssa, tunteaksemme yhtä kaiken olevaisen kanssa. Tämä on kehityksemme tie.¹

– Jaakko Jalmari Jalo-Kivi

¹ *Spiritisti* 16/1910, 'Tulkoon valkeus!', J. K.

1. Eletty kansalaisuus ja uskonto

1.1. Kansalainen kontekstissaan

Tutkimukseni käsittelee uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan suhdetta 1900-luvun alun Suomessa Jaakko Jalmari Jalo-Kiven (1878–1937) kansalaistoiminnan näkökulmasta.² Köyhälistötaustainen Jalo-Kivi saavutti aikanaan jonkinlaista, lähinnä tosin kielteistä mainetta omapäisenä työläisaktiivina ja spiritualistina, mutta sittemmin hän on vajonnut unohduksiin. Lieneekin parasta aloittaa esittelemällä lyhyesti hänen elämänsä ja tekonsa. Teen tämän tutkimukseni keskeisten kontekstien kautta: kuvailen ensin suomalaisen kansalaisyhteiskunnan ja uskontokentän kehitystä tutkimukselleni olennaisia ilmiöitä painottaen ja asetan sitten Jalo-Kiven osaksi tätä maisemaa. Näin tutustumme tutkimukseni päähenkilöön ja saamme samalla alustavan yleiskäsityksen siitä historiallisesta maastosta, jossa tulemme hänen jäljissään kulkemaan.³

Jalo-Kiven syntyessä Suomen suuriruhtinaskunta oli astunut sittemmin modernisaatioksi nimettyyn murrostilaan. Moder-

2 Jalo-Kiven ristimänimi oli Jaakko Hjalmar Stén, jonka hän vuonna 1906 muutti virallisesti Jaakko Jalmari Jalo-Kiveksi (*Suomalainen Wirallinen Lehti* 23.6.1906). Hän käytti myös nimeä Kivi (sekä ennen että jälkeen virallisen nimenvaihdon), minkä lisäksi hän esiintyi lehdissä useilla nimimerkeillä (ks. liite). Selvyyden vuoksi viittaa häneen jatkuvasti Jalo-Kivenä. Etunimiään Jalo-Kivi käytti eri yhteyksissä vaihtelevasti, ja hän vaikuttaa pitäneen kutsumanimenään sekä Jaakkoa että Jalmaria. Milloin on tarpeen puhutella häntä etunimellä (lähinnä viimeisissä pääluvuissa erottaakseni hänet toisesta vaimostaan Ida Jalo-Kivestä), viittaa häneen Jaakko Jalmarina.

3 Tässä yleiskatsauksessa en vielä viittaa alkuperäislähteisiin. Kirjallisuuttakin esittelen säästeliäästi. Tarkemmat viitteet löytyvät käsitteilyluvuista.

nin kansallisvaltion rakentaminen edellytti koko alueen väestöltä osallistumista itsensä ja olosuhteidensa kehittämiseen. Passiivisten alamaisten muodonmuutosta aktiivisiksi kansalaisiksi edistettiin laajamittaisella kansansivistystyöllä: koululaitosta kehitettiin, ”kansalle” suunnatut lukemistot lisääntyivät ja eliitti-johtoisina käynnistyneet kansanliikkeet, kuten vapaapalokunta-, nuorisoseura-, raittius- ja työväenliike levittivät järjestäytyneen joukkotoiminnan periaatteita alempiin yhteiskuntaluokkiin. Lisääntyneen toimeliaisuuden myötä yhteiskunnan sisällä alkoi 1800-luvun lopulla hahmottua vapaaseen kansalaistoimintaan perustunut sosiaalinen tila: kansalaisyhteiskunta. Sen varhaismuodot myötäilivät sääty-yhteiskunnan hierarkkisia valtarakenteita, mutta pian vaatimukset poliittisten kansalaisoikeuksien laajentamisesta ja yhteiskunnallisista reformeista alkoivat tuottaa myös uudenlaista joukkopohjaista aktivismia⁴. Muutosta ilmensi erityisesti työväenliikkeen kääntyminen porvarijohtoisesta sosiaaliliberalismista sosialidemokraattisen luokkataistelun tielle vuosisadan taitteessa.⁵

Syksyn 1905 suurlakkoa on pidetty merkittävänä käännekohana suomalaisen kansalaisyhteiskunnan kehityksessä. Suomen suurlakko oli myöhäinen osa koko keisarikunnan läpi kulkenutta lakkoliikettä, joka liittyi Venäjän Japania vastaan tappiollisesti käymän sodan (1904–1905) myötä puhjenneisiin levottomuuksiin ja keisarihallituksen kritiikkiin. Hetkeksi heikentynyt keisari joutui myöntymään demokraattisiin uudistuksiin. Suomessa ylimmän vallan horjahdus johti suuriruhtinaskunnan ja emämaan lainsäädännön yhdenmukaistamispyrkimysten eli 1890-luvun lopulla alkaneiden niin sanottujen venäläistämistoi-

4 Tutkimuksessani en rajaa termiä aktivismi venäläistämistöimintoihin vastustaneeseen maanalaiseen liikehdintään, kuten 1900-luvun alun Suomea käsittelevässä poliittisessä historian tutkimuksessa on usein tapana. Sen sijaan viittaan termillä yleisesti määrätietoiseen, tarmokkaaseen ja kriittiseen kansalaistoimintaan, jonka pyrkimyksenä on muuttaa vallitsevia yhteiskunnallisia olosuhteita. Tällaisesta puhetavasta ks. esim. Mikko Metsämäen ja Petteri Nisulan populaarihistoriallinen *Aktivistit. Suomalaisten kansanliikkeiden tarina* (2006).

5 Alapuro ym. 1987; Haapala ym. 2021; Karonen ym. 2021; Stenius 1987.

mien hetkelliseen jäädyttämiseen, ”sortovuosien” aikaisten kansalaisyhteiskunnan rajoitusten purkamiseen sekä ennen kaikkea lupaukseen yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella valittavasta eduskunnasta. Sääty-yhteiskunnan lopullisesti romuttanut ja poliittisten kansalaisoikeuksien merkittävään laajentamiseen johtanut suurlakko oli valtava mentaalinen ja yhteiskunnallinen murros. Suurlakon jälkeinen poliittinen julkisuus kuohui puolueiden rakentaessa organisaatioitaan ja taistellessa äänestäjistä eduskuntavaaleissa, joita vuodesta 1907 lähtien pidettiin lähes vuosittain ensimmäiseen maailmansotaan asti. Kansalaisyhteiskunta vilkastui myös puoluepolitiikan reunoilla ja ulkopuolella, kun erilaiset yhteiskunnalliset, uskonnolliset ja maailmankuvalliset kysymykset nousivat kiivaan kansalaiskeskustelun ja -toiminnan kohteeksi. Suurin kuohunta asettui muutamassa vuodessa, mihin vaikutti niin sanotun toisen venäläistämiskauden alkaminen vuonna 1908 keisarihallituksen saatua ryhtinsä takaisin. Kansa oli kuitenkin jo herännyt kurittomaan kansalaisuuteen ja omaksunut uudenlaisia valmiuksia kuvitella olosuhteensa toisenlaisiksi ja toimia yhdessä kuvitelmiensa toteuttamiseksi.⁶

Modernisaatio oli myös uskonnollinen murros. Yhtäältä uskonto vaikutti kulttuuriseen ja yhteiskunnalliseen muutokseen ja toisaalta se muuttui itse olosuhteiden mukana. Uuden ajan alussa kehittyneet ja Suomessa etenkin 1700-luvun lopulta alkaen voimistuneet pietistiset herätysliikkeet korostivat henkilökohtaista uskonratkaisua ja kilvoittelua sekä synnyttivät uskovien omaehtoista seuratoimintaa, mikä voidaan jälkiviisaasti nähdä tärkeänä pohjatyönä itseohjautuvien yksilökansalaisten esiinmarssille. Yhteiskunnallisesta konservatiivisuudestaan huolimatta herätysliikkeet näyttäytyivät 1800-luvun alussa uhkana vallankumousajan säilyttämälle eliitille, mutta vuosikymmenten kuluessa ja heränneispapiston lisääntyessä ne paljolti sulautuivat Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon ja alkoivat muuttaa sitä sisältä käsin.⁷

6 Anttila ym. 2009a; Haapala ym. 2008; Kujala 2016; Tikka 2009.

7 Heikkilä & Seppo 1987; Sulkunen 1999 ja 2016; Ylikangas 1979. Jatkossa viitataan Suomen evankelisluterilaiseen kirkkoon lyhyemmin Suomen luterilaisena kirkkona tai vain ”kirkkona”.

1800-luvun jälkipuoliskolla Suomen uskontokentän rakenteet alkoivat liikkua laajempien yhteiskunnallisten muutosten mukana. Maahan saapui uusia, pääasiassa angloamerikkalaisia uskontoliikkeitä, jotka haastoivat kirkon uskontomonopolia jo pelkällä olemassaolollaan ja arvostelivat sitä usein myös suoraan. Ensimmäisiksi saapuivat metodismi, baptismi, pelastusarmeija ja vapaakirkollisuus, ja 1900-luvun alussa vielä adventismi, helluntailaisuus ja Jehovan todistajat edeltäneet raamatuntutkijat. Kirkko, jonka yhteiskunnalliset vastualueet olivat valtiollisen ja kunnallisen hallintokehityksen myötä alkaneet kaventua, vastasi muuttuneisiin olosuhteisiin profiloimalla itsensä jäykän valtiokirkon sijaan maltillista erilaisuuttakin kattonsa alla sietäväksi kansankirkoksi. Näiden muutosten myötä uskonnon julkiset ilmenemistavat lisääntyivät merkittävästi. Kirkon sisällä, liepeillä ja ulkopuolella alkoi esiintyä monimuotoista uskonnollista kansalaistoimintaa erilaisten yhdistysten ja julkaisujen muodossa. Kansalaisyhteiskunnasta tuli siten merkittävä uskonnollisen toiminnan alue.⁸

Oman juonteensa suomalaisen uskontokentän kehityksessä muodostivat spiritualismin ja teosofian sekä vanhenevan Leo Tolstoin (1828–1910) uskonnollisiin kirjoituksiin perustuvan tolstoilaisuuden kaltaiset uskonto- ja yhteiskuntareformistiset liikkeet, jotka asettuivat Suomeen 1800-luvun viimeisillä vuosikymmenillä. Ne vaikuttivat aluksi lähinnä keski- ja yläluokan parissa, mutta vuosisadan taitteesta lähtien ne alkoivat tulla osaksi myös työväestön kokemusmaailmaa.⁹ Spiritualismi ja teosofia

8 Heikkilä 1979; Juva 1960; Markkola 2002 ja 2022; Seppo 1983; Sopanen 2023. Suuriruhtinaskunnassa toimivat myös kokoaan merkittävämpi ortodoksinen kirkko sekä pieniksi vähemmistöiksi jääneet katolilaisten, juutalaisten ja muslimien yhteisöt.

9 Yleisesti esim. Leskelä-Kärki & Harmainen 2021a. Tolstoilaisuuden kannattajat kritisoivat kirkollista kristinuskoa ja teollistunutta yhteiskuntaa ja korostivat Jeesuksen vuorisaarnassa antamien elämänohjeiden toteuttamista jokapäiväisessä elämässä. Tolstoilaisuus ei kristillis-anarkistisen luonteensa vuoksi synnyttänyt järjestäytyntä kansalaistoimintaa, mutta se oli tärkeä osa ajan uskonnollisia ja yhteiskunnallisia keskusteluja. Ks. Kempainen 2020, 47–59; Nokkala 1958; Turtiainen & Wahlroos 2010.

ovat keskeinen osa tutkimusmaastoani, joten esittelen ne jo tässä hieman tarkemmin.

Spiritualismi syntyi Yhdysvalloissa 1800-luvun puolivälissä ja laajeni nopeasti ylijarjaiseksi joukkoliikkeeksi ja populaarikulttuurin ilmiöksi. Spiritualistit pitivät¹⁰ ihmisiä pohjimmiltaan kuolemattomina henkinä, joiden tehtävä on kehittyä älyllisesti ja moraalisesti kohti jumalallista täydellisyyttä. He uskoivat, että vainajahenget saattoivat olla meedioiden eli henkisesti herkistyneiden ihmisten kautta yhteydessä eläviin ja välittää näille tietoa kuolemanjälkeisistä olosuhteista sekä jopa elämän ja todellisuuden perimmäisestä olemuksesta ja merkityksestä. Yhteys henkimaailmaan avautui tavallisesti seansseissa eli istunnoissa (ransk. *séance*), joissa koettiin myös monenlaisia ”ilmiöitä”, kuten esi-neiden levitaatiota ja henkien aineellistumisia. Ilmiöistä käytiin laajaa julkista keskustelua ja niitä tutkittiin myös tieteellisesti (ns. psyykinen tutkimus, sittemmin parapsykologia). Monet meediat jäivät kiinni silmäkääntötempuista, mutta spiritualistit ja ilmiöistä vakuuttuneet tutkijat pitivät petoksia poikkeuksina ja katsoivat ilmiöiden kumoavan materialistisen maailmankuvan ja tuovan uusia todellisuuden alueita ja luonnonvoimia tieteellisen tutkimuksen kohteeksi. He uskoivat voivansa korkeamman tietonsa valossa puhdistaa myös kirkkojen vääristämät uskonnolliset totuudet ja uudistaa ne aikaansa vastaavaan muotoon. Spiritualismista esiintyi hieman erilaisia muunnelmia eri kulttuurialueilla. Erityisen tärkeä oli Allan Kardecina tunnetun ranskalaisen Hippolyte Léon Denizard Rivailin (1804–1869) perustama spiritismi, joka erosi angloamerikkalaisesta spiritualismista etenkin korostamalla jälleensyntymisoppia.¹¹

10 Tutkimuksessani puhun menneessä aikamuodossa, mutta on paikallaan huomauttaa, että spiritualismi ja teosofia ovat yhä eläviä uskonnollisia liikkeitä – joskaan eivät samassa mittakaavassa kuin 1900-luvun taitteessa.

11 Braude 2001 (1989); Cox 2003; Guttierrez 2015; Kontou & Willburn 2012; Monroe 2007; Oppenheim 1985; Owen 1989. Allan Kardec (2015 [1857], 31–32) puhui spiritismistä (ransk. spiritisme) välttääkseen sekaannuksia, sillä hän katsoi spiritualismi-termillä olevan jo vakiintunut henkikommunikaatiota laiveampi merkitys. Tämä terminologia omaksuttiin myös Suomessa ja sitä käytettiin pitkälle 1900-luvun puolelle asti. Tutkimukseni

Termillä teosofia on pitkä ja kerrostunut historia, mutta 1800-luvun lopulta alkaen se on useimmin yhdistetty New Yorkissa vuonna 1875 perustettuun ja päämajansa pian Intiaan siirtäneeseen Teosofiseen seuraan. Seuran ukrainalaissyntyinen perustaja-ideologi Helena Petrovna Blavatsky (1831–1891) oli aluksi kiinnostunut spiritualismista, mutta kääntyi pian sitä vastaan. Hän piti passiivista mediumismia petoksille ja vaaroille alttiina ja ymmärtämättömänä puuhasteluna luontoon ja ihmiseen kätkeytyvien voimien parissa. Hämärissä seansseissa istumisen sijaan hän kehotti henkimaailmasta kiinnostuneita ihmisiä kehittämään aktiivisesti okkultisia kykyjään ja etsimään kaiken inhimillisen tiedon taustalta löytyvää salattua viisautta. Teosofit ammensivat spiritualisteja voimakkaammin 1800-luvulla kukoistaneesta orientalismista eli ”idän” kieliin ja kulttuureihin kohdistuneesta tutkimuksesta tähdentämällä hindulaisten ja buddhalaisen kirjoitusten merkitystä teosofisen viisauden tavoittelussa ja ottamalla käyttöön sanskritinkielistä sanastoa.¹²

Jalo-Kivi kasvoi näiden uskonnollisten ja yhteiskunnallisten muutosten keskellä. Murroshenki tarttui myös häneen ja sysäsi hänet liikkeelle, aktiiviseksi kansalaiseksi. Hän aktivoitui pääkaupungin työväenliikkeessä viimeistään 1900-luvun ensivuosina ja tuli seuraavina vuosina tunnetuksi Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen johtajana ja sosialidemokraattien pää-äänenkannattaja *Työmiehen* ahkerana avustajana. Hänen lupaavasti alkanut uransa sosialidemokraattisessa liikkeessä katkesi kuitenkin lyhyeen, kun hänet syrjäytettiin luottamustehtävistään ilmiantajaksi lei-

käsittelemällä ajanjaksolla henkikommunikaatiosta puhuttiinkin pääasiassa spiritisminä, kun taas spiritualismilla viitattiin yleensä laajemmin materialistista maailmankuvaa vastustaneisiin liikkeisiin ja käsityksiin. Termien suhde ei kuitenkaan ole yksioikoinen. Angloamerikkalaisissa yhteyksissä spiritismi hahmottui myös kielteiseksi termiksi, jolla viitattiin vakavan ja hartaan spiritualistisen toiminnan sijaan kevytmieliseen ilmiöllä leikitteilyyn (Deveney 2015). Tämä merkitys alkoi esiintyä myöhemmin 1900-luvulla myös Suomessa (Krohn 1978, 3). Omassa terminologiassani seuraan tutkimuskirjallisuudessa tavallista tapaa puhua spiritualismista silloinkin, kun tutkimuksen kohteet itse käyttivät termiä spiritismi.

12 Hammer & Rothstein 2013; Harmainen 2020; Lavoie 2012.

mattuna jo ennen suurlakkoa. Syrjäyttämisen taustalla oli monimutkainen tapahtumavyvyhti, joka liittyi työväenliikkeen sisäisiin valtataisteluihin ja ensimmäisen venäläistämiskauden jännittyneisiin olosuhteisiin. Jalo-Kivi kiisti toimineensa ilmiäntajana ja hyökkäsi syytöksen julkisuuteen tuonutta *Työmiestä* vastaan sanomalehtien palstoilla ja oikeussaleissa. Hän ei kuitenkaan onnistunut puhdistamaan mainettaan, vaan hänen protestointinsa vain pahensi tilannetta. Tulevina vuosina hänet tunnettiin laajalti ”entisenä poliisiurkkijana”, mikä vaikutti olennaisesti hänen kansalaistoimintansa lähtökohtiin ja mahdollisuuksiin.

Kohtelustaan katkeroitunut Jalo-Kivi kääntyi suurlakon jälkeen toimimaan työväenliikkeen valtavirtaa vastaan. Aluksi hän liittyi teosofista ihannesosialismia kannattaneen Matti Kurikan (1863–1915) ympärille kerääntyneeseen ja tämän toimittaman sanomalehti *Elämän* mukaan ”elämäläisiksi” kutsuttuun verkostoon, joka syytti sosialidemokraattijohtoa materialismin ja anarkismin lietsomisesta. Kurikan omapäinen toiminta johti siihen, että hänet erotettiin – tai tarkemmin sanoen hän erosi paineen alla – Sosialidemokraattisesta puolueesta Oulun puoluekokouksessa elokuussa 1906 ja elämäläiset perustivat hänen johdollaan Sosialistisen reformipuolueen. Tällöin myös Jalo-Kivi katkaisi lopullisesti välinsä SDP:hen ja antoi tukensa reformipuolueelle. Hän kuitenkin jätti sisäisesti riitaisen pienpuolueen jo vuodenvaihteessa 1907 ja siirtyi sosialidemokraateille merkittävämmän haastajan muodostaneen oikeistonationalistisen Suomalaisen puolueen kannattajaksi.

Vuosina 1907–1908 Jalo-Kivi kirjoitti Suomalaisen puolueen pää-äänenkannattaja *Uuteen Suomettareen* ja toimi puolueen työläisjärjestöksi perustetun Suomalaisen työväenliiton ammattiyhdistyssiivessä sosialidemokraattista ay-liikettä vastaan. Näihin aikoihin hän perusti myös Omakotiyhdistyksen, joka pyrki rakentamaan omistusasuntoja vähävaraisille työläisille kohen- taakseen heidän asuinolosuhteitaan ja yhteiskuntamoraaliaan. Suomalainen työväenliitto kuitenkin erotti ilmeisesti hankalaksi yhteistyökumppaniksi osoittautuneen Jalo-Kiven kesällä 1908 ja myös hänen kirjoittelunsa *Uudessa Suomettaressa* päättyi samoi-

hin aikoihin. Epäluulojen kohteeksi joutunut Omakotiyhdistyksen ajautui vaikeuksiin ja hiipui ennen ensimmäisenkään rakennuksen pystyttämistä.

Poliittis-yhteiskunnallisten hankkeidensa kariuduttua Jalo-Kivi suuntasi tarmonsä uskonnolliseen aktivismiin. Hän oli jo 1900-luvun alkuvuosina tutustunut teosofiaan ja spiritualismiin ja oli tuonut niitä kohtaan tuntemansa kiinnostuksen avoimesti esiin elämälaisten yhteydessä. Vuosina 1909–1913 hän toimi Suomen spiritistisen seuran johtohahmona ja aikakauslehti *Spiritistin* toimittajana, ensin Helsingissä ja vuodenvaihteesta 1910 alkaen Tampereella. Hankkeet olivat osa pyrkimystä rakentaa Suomeen järjestäytynyt spiritualistinen liike, joka olisi aktiivisessa yhteydessä muiden maiden järjestyneisiin spiritualisteihin. Jalo-Kivi tulikin tunnetuksi spiritualismin tarmokkaana esitaistelijana, joka puolusti sitä julkisuudessa ja hyökkäsi sen nimissä etenkin kirkkoa ja lopulta myös teosofeja vastaan. *Spiritisti* kuitenkin kaatui taloudellisiin vaikeuksiin viidentenä ilmestymisvuotenaan ja sen mukana katoavat tiedot myös Suomen spiritistisestä seurasta, joka todennäköisesti kuihtui samoihin aikoihin.

Tutkimukseni päättyy Jalo-Kiven spiritualistisen aktivismin hiipumiseen.¹³ Kerrottakoon tässä kuitenkin lyhyesti myös hänen myöhemmät vaiheensa saadaksemme kokonaiskuvan hänen kansalaistoiminnastaan. Ensimmäisen maailmansodan aikana Jalo-Kivi pysytteli paljolti poissa julkisuudesta ja keskittyi hoitamaan Tampereella toisen vaimonsa kanssa perustamaansa tupakkakauppaosakeyhtiötä. Sisällissodan jälkeen yhtiö ajautui konkurssiin ja hän muutti takaisin pääkaupunkiseudulle. Hän palasi julkisuuteen 1920-luvun lopulla toimiessaan näkyvästi Suomen riippumattomassa työväenjärjestössä, joka pyrki irrottamaan ammattiyhdistysliikkeen puoluepolitiikasta mutta joka hajosi sisäisiin riitoihin ja kuihtui muutamassa vuodessa. 1930-luvun alun lapualaisvuosien huumassa Jalo-Kivi perusti myös kommunist-

13 Rajauksista lisää seuraavassa alaluvussa.

min- ja fasisminvastaisen Suomen kansallisen työväenpuolueen, mutta tämäkään hanke ei lähtenyt lentoon.¹⁴

1.2. Tutkimustehtävä

Aiempi tutkimus on kiinnittänyt Jalo-Kiveen vain satunnaista ja sirpaleista huomiota. Antti Kujala on kuvannut hänen syrjäyttämistään sosialidemokraattien parista osana varhaisen työväenliikkeen ja Venäjän hallituksen välisiä suhteita käsitelleitä tutkimuksiaan.¹⁵ Hänet on mainittu kuriositeettina myös maailmansotien välisen oikeistoradikalismien ja fasismin tutkimuksessa, joskin hänet on virheellisesti esitetty radikalismien myötäilijänä.¹⁶ Viime vuosina hän on noussut esiin etenkin spiritualismin yhteydessä, mihin on omien tutkimusteni ohella vaikuttanut suomalaisen spiritualismin historiaa väitöskirjassaan *Spiritualismin muotoutuminen Suomessa* (2016) kartoittanut uskontotieteilijä Tea Holm.¹⁷

Tässä tutkimuksessa lähestyn Jalo-Kiveä aiempia tutkimuksia laajemmin ja järjestelmällisemmin hänen kansalaistoimintansa näkökulmasta. Tavoitteeni on selvittää, *kuinka hänen aktiivinen kansalaisuutensa rakentui elettyinä jokapäiväisenä todellisuutena ja millaisia suhteita hänen poliittis-yhteiskunnallisen ja uskonnollisen kansalaistoimintansa välille hahmottui*. Jalo-Kiven yksilöllistä kansalaisuutta analysoimalla tutkimukseni osallistuu yleisempiin

14 Tarkastelen Jalo-Kiven myöhempiä vaiheita vielä hieman tarkemmin ja lähteisiin viitaten luvun 5.4. lopussa sekä luvussa 7.7.

15 Kujala 1978, 148–162; Kujala 1995, 156–183. Näissä kirjoituksissa Jalo-Kivi esiintyi vielä nimellä Stén/Kivi, eikä Kujala ilmeisesti ollut tietoinen hänen myöhemmistä elämänvaiheistaan.

16 Silvennoinen & Tikka & Roselius 2016, 121–122. Kirjoittavat tiesivät viitata myös Jalo-Kiven aiempaan spiritualistiseen toimintaan.

17 Holm 2016, 88–101 ja passim; Holm 2018, 3; Holm 2019, 26; Järvenpää 2016 ja 2017; Järvenpää 2022, 139, 142–144. Ks. myös Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2021, 144–145; Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2022, 96–97, 105–106; Kaartinen & Leskelä-Kärki 2020, 64.

tutkimuksellisiin keskusteluihin työväestön kansalaistoiminnasta ja uskonnon merkityksistä 1900-luvun alun kansalaisyhteiskunnassa.

Näin avautuvan tutkimusmaaston tiheys on johtanut asettamaan tutkimukseni lopputuotteelle Jalo-Kiven elinvuosia suppeammat raamit. Tarkastelujakson katkaiseminen hänen spiritualististen hankkeidensa hiipumiseen on tuntunut luonteelta hänen julkisessa toiminnassaan niitä seuranneen pitkän suvontavaiheen sekä ensimmäisen maailmansodan ja Suomen itsenäistymisen myötä tapahtuneiden poliittis-yhteiskunnallisten muutosten vuoksi. Hänen kansalaistoimintansa ennen maailmansotaa muodostaa monista käänteistään huolimatta selvän jatkumon ja sijoittuu kansalaisyhteiskunnan tärkeään rakentumisvaiheeseen, jota määrittivät sääty-yhteiskunnan lopullinen mureneminen sekä Venäjän pyrkimys integroida Suomen suuriruhtinaskunta tiiviimmin osaksi keisarikuntaa. Hänen toinen tiheämpi toimintajaksonsa 1930-luvun taitteessa kasvoi tästä aiempina vuosina muokatusta maaperästä mutta on siitä kuitenkin niin irrallaan, että sen erittely samalla tarkkuudella olisi vaatinut suuren määrän lisätyötä ja uhanut venyttää tutkimukseni lopputuotteen sietämättömän laajaksi.

Tutkimukseni asettuu osaksi suomalaisen kansalaisyhteiskunnan rakentumista käsittelevän historiantutkimuksen 1980-luvulla alkanutta jatkumoa. Tutkimuskentän peruskivi on Risto Alapuron, Ilkka Liikasen, Kerstin Smedsin ja Henrik Steniuksen toimittama *Kansa liikkeessä* (1987), joka tähdensi kansanliikkeiden merkitystä kansakunnan ja valtion muodostumisessa. Teos syntyi tutkimushankkeessa 'Kansalaisten järjestäytyminen Suomessa 1820–1920', joka puolestaan kumpusi Pohjoismaissa ja etenkin Ruotsissa edellisellä vuosikymmenellä alkaneen kansanliiketutkimuksen pohjalta.¹⁸ Kansanliiketutkimuksen nousu liittyi läheisesti noihin aikoihin vakiintuneeseen uuteen sosiaalihistoriaan, joka alkoi tarkastella yhteiskuntaa niin sanotusti alakautta (engl. *from below*) ja suuntasi huomion tavallisten ihmisten sekä aiem-

18 Peltonen 1988, 58.

min vähän tutkittujen ihmisryhmien toimintaan ja kokemukseen.¹⁹

Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan historiallisen tutkimuksen varhaiskerrostuman kannalta keskeisiä ovat myös kansalaisjärjestäytymistä kartoittaneen tutkimushankkeen yhteydessä valmistuneet väitöskirjat. Irma Sulkusen *Raittius kansalaisuskontona* (1986) perehtyi raittiusliikkeen kehitysvaiheisiin, Henrik Steniuksen *Frivilligt, jämlikt, samfällt* (1987) paneutui suomalaisen yhdistyskentän ja joukkojärjestäytymisen pitkän aikavälin yleiskehitykseen, ja Ilkka Liikasen *Fennomania ja kansa* (1995) selvitti joukkojen mobilisaation merkitystä Suomalaisen puolueen näkökulmasta. Suomalaisen kansalaistoiminnan historiaa on sittemmin tutkittu monenlaisten toimijoiden ja yhteisöjen näkökulmista ja erilaisilla teoreettis-metodologisilla painotuksilla. Kansalaisyhteiskunnan historiasta onkin tullut tärkeä ja vakiintunut juonne osana yleisempää suomalaisen yhteiskunnan historiaa.²⁰

Kansalaisyhteiskunnan lähtökohdakseen ottavan tutkimuksen olennainen etu verrattuna esimerkiksi työväenliikkeen historiaan on sen tarjoama mahdollisuus hahmottaa kaikki kansalaistoiminnan ilmentymät ja muodot osana samaa toimintamaastoa. Tällöin erilaisten kansanliikkeiden ja kansalaishankkeiden väliset, usein huokoiset ja jännitteiset rajapinnat piirtyvät selkeämmin esiin. Jalo-Kiven monivaiheista ja eri suuntiin avautunutta kansalaistoimintaa on erityisen hedelmällistä lähestyä juuri tästä näkökulmasta. Hänen toisinaan yllättävätkin käännteensä ja pyrkimyksensä paljastavat, kuinka monenlaisia poliittis-yhteiskunnallisen ja uskonnollisen kansalaistoiminnan mahdollisuuksia 1900-luvun taitteessa ja alussa nopeasti kasvanut kansalaisyhteiskunta tarjosi hänen kaltaisilleen köyhälistötaustaisille toimijoille ja kuinka nämä hyvinkin erilaiset pyrkimykset saattoivat limittyä luontevasti toisiinsa.

19 Esim. Haapala 1989, 106–116.

20 Esim. Haapala ym. 2021, passim; Karonen ym. 2021, passim.

Jalo-Kiven monivaiheinen kansalaistoiminta korostaa mahdollisuuksien runsautta, mutta hänen hankkeidensa toistuvat epäonnistumiset johtavat kiinnittämään huomiota myös kansalaistoiminnan haastavuuteen. Tässä mielessä tutkimukseni voidaan nähdä eräänlaisena ”häviäjien” tai epäonnistumisten historiana. Nähdäkseni ymmärryksemme menneisyydestä jää kapeaksi ja uhkaa vääristyä, mikäli suuntaamme huomionne vain sellaisiin hankkeisiin, jotka onnistuivat kestäämään aikaa ja jättämään itsestään runsaasti jälkiä. Pidänkin tärkeänä, ettei historian tutkimusta kirjoiteta vain vakiintuneiden henkilökaanonien ja narratiivien näkökulmasta, vaan huomio kohdistetaan myös siihen, mikä on jäänyt katveeseen ja vajonnut unohduksiin. Tämä on merkityksellistä muun muassa sen vuoksi, että muistaisimme kuinka hauraista rakennelmista inhimillinen todellisuus – ja (kansalais)yhteiskunta sen osana – viime kädessä koostuu. Ne merkityksellisinä pitämämme hankkeet ja pyrkimykset, joista ja joissa elämämme ja historiamme muodostuu, edellyttävät jatkuvaa ylläpitoa, hoivaa ja puolustamista selvitäkseen hetkestä toiseen, ja ylläpidon lakattua ne menettävät elinvoimansa ja romahtavat kasaan.

Jalo-Kiven kansalaistoiminnan vaikeuksista yksi keskeisimpiä oli hänen julkinen leimautumisensa urkkijaksi ja siitä seurannut *persona non grata* -statuksensa. Tämän juonteeseen kautta tutkimukseni erittelee myös aktiivisen kansalaisuuden emotionaalisesti haastavia puolia: kansalaistoiminta saattoi voimaannuttaa ja tuottaa kokemusta toverillisesta yhteenkuuluvuudesta, mutta siihen liittyi usein myös poissulkemista, henkistä kolhiutumista ja katkeruutta.²¹ Kansalaisyhteiskunta avautuukin tutkimukseni paitsi yhteistoiminnallisena modernin kansakunnan rakennustyömaana myös hajanaisena ja poleemisena taistelumaastona, jossa aktivistin viitan harteilleen ripustaneet toimijat eivät välttämättä löytäneet vakaata tukikohtaa ja toverijoukkoa, vaan saattoivat ajautua harhailemaan vaihtelevilla ja huterilla alustoilla vaikeiden tunteiden vallassa. 1900-luvun alun kansalaisyhteiskunnan poleemisuus ja siihen liittyvät kielteiset tunnemaastot

21 Vrt. esim. Bergholm 2002.

avautuvat tutkimuksessani Jalo-Kiven näkökulmasta, osana hänen kansalaisuutensa ajoittain kivuliastakin rakentumista. Tällainen yksilölähtöinen näkökulma aiheeseen täydentää viime aikojen tutkimusta, jossa 1900-luvun alun kansalaistoimintaan liittyviä poliittisia tunteita – joihin vihan kaltaisten tunteiden ohella kuului toki myös myönteisempiä tunnelatauksia – on tarkasteltu esimerkiksi työväenliikettä rakentaneen agitaation yhteydessä.²²

Kansalaisyhteiskunnan lähestyminen Jalo-Kiven näkökulmasta on johtanut tutkimuskohteeni kahdenlaiseen rajautumiseen. Olen ensinnäkin rajannut häntä henkilönä. Olen pyrkinyt ymmärtämään häntä ensisijaisesti aktiivisena kansalaisena ja kiinnittänyt huomiota hänen elämänsä muihin ulottuvuuksiin, kuten koti- ja työelämään, vain silloin kun olen katsonut niiden liittyvän tähän teemaan. Rajojen vetäminen on ollut jatkuvaa tasapainoilua ja tilannekohtaisia valintoja, joita tehdessäni olen pyrkinyt parhaani mukaan ottamaan huomioon, että kansalaistoiminnan erottaminen omaksi alueekseen muuttuu helposti jokapäiväiselle elämälle vieraiden ja keinotekkoisten käsiteläkövojen pingottamiseksi. Esimerkiksi Jalo-Kiven toimintaa työväenliikkeessä on vaikea ymmärtää ottamatta huomioon hänen arkista elämäänsä sekalaisia pätkätöitä tekevänä ja työläisalueilla asuneena työläisenä. Voidaan myös olettaa, ettei teosofian ja etenkin spiritualismin merkitys hänen elämässään rajautunut vain tarkastelemini kansalaistoiminnallisiin yhteyksiin.

Yksilökeskeinen lähtökohta on johtanut rajaamaan myös kansalaisyhteiskuntaa. Tutkimuksessani huomion kohteeksi nousevat ilmiöt ovat löytyneet ja valikoituneet Jalo-Kiven toimintaa seuraamalla ja tulkitsemalla ja olen tarkastellut niitä juuri hänen näkökulmastaan. Tutkimukseni ei siten tarjoa yleiskuvaa 1900-luvun alun suomalaisesta kansalaisyhteiskunnasta, vaan tarkastelee sitä rajatusti ja paikallisesti juuri hänelle tärkeiden hankkeiden, toimintamuotojen, kokemusten, keskustelujen ja verkostojen kautta. Tutkimuksellinen katseeni asettuu ikään kuin kansalaisyhteiskunnan sisään ja tarkentuu tiettyihin ympäristöihin, joiden halki kuljen Jalo-Kiven kansalaistoiminnan piirtämää

22 Rajavuori 2017, 219–238; Rajavuori 2021.

kapeaa polkua pitkin ja samalla parhaani mukaan ympärilleni katsellen.

Uskonto kansalaisyhteiskunnassa -teeman sisällä tutkimukseeni osallistuu erityisesti kahteen suomalaisen historian tutkimuksen ajankohtaiseen keskusteluun. Ensimmäinen käsittelee työväenliikkeen ja uskonnon suhdetta 1900-luvun alussa. Kysymys on ollut esillä työväenliikkeen tutkimuksessa ja kirkkohistoriassa jo vuosikymmeniä, mutta viime aikoina se on problematisoitu tuoreella tavalla uuden uskontohistorian ja ”esoterian” tutkimuksen valossa.²³ Mikko Kempainen on väitöskirjassaan *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa* (2020) osoittanut, että uskonnolla ja tarkemmin teosofialla oli sosialidemokraattisen työväenliikkeen aatekentässä laajempi, pitkäaikaisempi ja hienovarasempi merkitys kuin esimerkiksi Hannu Soikkasen klassikko-teos *Sosialismin tulo Suomeen* (1961) on antanut ymmärtää henkilöidessään teosofian ja työväenliikkeen suhteen voimakkaasti Matti Kurikkaan. Viime vuosina keskustelu työväenliikkeen ja sosialismin suhteesta uskontoon, teosofiaan ja muihin uskonnollisiin liikkeisiin on laajentunut useilla muillakin puheenvuoroilla, joissa asiaa on lähestytty erilaisista näkökulmista.²⁴

Tämä keskustelu on tärkeä konteksti käsillä olevalle tutkimukselle. Oman puheenvuoroni lähtökohtien kannalta on olennaista mainita jo tässä, että ymmärrän työväenliikkeen sosialidemokraattista liikettä laajempänä ilmiönä²⁵ ja tutkimukseni vaeltaa sen ääreltä myös kansalaisyhteiskunnan muille alueille. Tavoitteeni tämän keskustelun sisällä voidaan hahmottaa suurelta osin toteamalla, etten tarkastele niinkään SDP:n ja uskonnon suhdetta sinänsä, vaan pikemminkin sitä, kuinka Jalo-Kivi hahmotti tämän suhteen jouduttuaan itse puolueen ulkopuolelle. Tulemme näkemään, että hän koki SDP:n päätyneen uskontoon torjuvasti suhtautuneiden ja yhteiskunnalliselle kehitykselle vaarallisten ”materialistien” käsiin ja hänen toimintansa keskeiseksi motiivik-

23 Näistä tarkemmin alaluvussa 1.6.

24 Etenkin Harmainen & Kempainen 2021 ja 2022a; Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2021; Pollari 2009 ja 2021; Suomenjoki ym. 2022a.

25 Tästä tarkemmin alaluvussa 1.5.

si muodostui työväenliikkeen ohjaaminen takaisin ”ihanteelliselle” polulle. Tälle pyrkimykselle hän haki tukea yhtäältä elämäläisten ja toisaalta vanhasuomalaisten työläisverkostojen parista, jolloin tutkimukseni laajentuu käsittelemään Jalo-Kiven kautta myös yleisemmin näiden kollektiivien kokemusta työväenliikkeestä.

Työväenliikkeen ja uskonnon suhteen ohella ja siihen liittyen tutkimukseni osallistuu suomalaisen spiritualismin historiasta käytyyn keskusteluun. Aiemmin lähes tyystin tutkimuksen ulkopuolelle jäänyt aihe²⁶ on herättänyt kasvavaa kiinnostusta viime vuosina. Tutkimuksen painopiste on kuitenkin ollut ajallisesti yhtäältä 1800-luvun lopulla ja toisaalta itsenäisyyden ajassa, kun taas 1900-luvun alku on omia tutkimuksiani lukuunottamatta jäänyt vähälle huomiolle. Esimerkiksi Marjo Kaartisen erinomainen *Spiritistinen istunto* (2020) otti lähtökohdakseen englantilaismeedio Elizabeth d'Espérance (1855–1919) helsinkiläisissä yksityispiireissä 1890-luvun alussa pitämät seanssit.²⁷ Maarit Leskelä-Kärki puolestaan on tutkinut ansiokkaasti kirjailija Helmi Krohnin (1871–1967) maailmansotien välisenä aikana alkanutta spirituaalistista toimintaa, joka johti vuonna 1946 Suomen spirituaalistisen seuran perustamiseen Helsingissä.²⁸

1900-luvun alun sivuuttavat painotukset toistuvat myös suomalaisen spiritualismin historian yleisesityksissä. Aiheen ensimmäisessä yleiskatsauksessa uskontotieteilijä Jussi Sohlberg mainitsi *Spiritistin* ja Suomen spiritistisen seuran vain ohimennen.²⁹ Tuoreemmassa katsauksessa Kaartinen ja Leskelä-Kärki puolestaan ovat puhuneet suomalaisen spiritualismin kahdesta aallosta, joista toinen alkoi 1800-luvun lopulla ja toinen ensimmäisen

26 Vanhemmassa tutkimuksessa harvinainen poikkeus on etenkin Juva 1960, 291–293.

27 Spiritualismista 1800-luvun lopun Suomessa ks. myös Harmainen 2014, 2018 ja 2021.

28 Leskelä-Kärki 2006, 246–291; Leskelä-Kärki 2021. Ks. myös Hjelt & Leskelä-Kärki & Oksama-Valtonen 2021.

29 Sohlberg 2016, 500. Artikkeleihin on tässä kohden myös pujahtanut virheitä: esim. *Spiritisti* on muuttunut *Spiritualistiksi*.

maailmansodan myötä. Jäsennyksessä *Spiritisti* ja Suomen spiritistinen seura sijoittuvat tavallaan aaltojen väliin tai niistä ensimmäisen kuriositeettimaiseksi loppuhetkeksi.³⁰ Myös Tea Holmin jo mainitsemissani väitöskirjassa 1900-luvun alun spiritualismi saa osakseen huomattavasti vähemmän huomiota kuin myöhempi, Krohnin myötä alkanut spiritualistinen toiminta.³¹

Tutkimukseni nostaa 1900-luvun alun esiin tärkeänä vaiheena suomalaisen spiritualismin historiassa. Kaartisen ja Leskelä-Kärjen näkemys spiritualismin kahdesta aallosta pitää nähdäkseni yleispiirteittäin paikkansa, mutta sitä on tarkennettava erittelemällä aaltojen sisäistä rakennetta sekä niiden kattamia ympäristöjä, verkostoja ja toimintamuotoja. Olennaista on kiinnittää huomiota spiritualismin ja kansalaisyhteiskunnan väliseen suhteeseen. Vaikka spiritualismi asettui Suomeen jo 1800-luvun puolella, se ei vielä tällöin – toisin kuin esimerkiksi Ruotsissa ja Tanskassa³² – johtanut merkittävään julkaisutoimintaan saati muodolliseen järjestäytymiseen. *Spiritisti* ja Suomen spiritistinen seura ovat merkittäviä juuri ensimmäisenä yrityksenä rakentaa Suomeen järjestäytynyt ja julkinen spiritualistinen kansalaisliike.

Helmi Krohnin johdolla maailmansotien välisenä aikana alkanut spiritualistinen julkaisutoiminta ja toisen maailmansodan jälkeen perustettu Suomen spiritualistinen seura voidaan tällöin nähdä spiritualismin toisena järjestäytymisenä – joka onnistui huomattavasti edellistä paremmin, sillä seura ja sen eri kaupunkeihin perustetut sisarseurat toimivat edelleen. Krohnin johdolla tapahtuneeseen järjestäytymiseen on kirjallisuudessa totuttu viittaamaan Suomen spiritualistisena liikkeenä.³³ Tätä kunnioittaen tutkimukseni terminologiaan³⁴ pienen poikkeuksen puhu-

30 Kaartinen & Leskelä-Kärki 2020, 64.

31 Holm 2016, 88–101.

32 Carleson & Levander 2016; Faxneld 2020, passim; Kragh 2013 ja 2016.

33 Esim. Holm 2016, passim.

34 Ks. alaviite 11.

malla 1910-luvun taitteen spiritualistisesta liikehankkeesta Suomen *spiritistisenä* liikkeenä.³⁵

Suomen spiritistinen liike on kiinnostava ilmiö myös sen vuoksi, että sen kautta voidaan laajentaa ymmärrystä spiritualismin sosiaalisesta paikantumisesta. Siinä missä 1800-luvun lopun spiritualismi ja myöhempi Suomen spiritualistinen liike ovat suunnanneet huomiota lähinnä keski- ja yläluokkaisen kulttuuriväen toimintaan, *Spiritisti* ja Suomen spiritistinen seura kumpusivat suurelta osin työläistäustaisista ja työväenliikkeeseen yhdistyneistä piireistä. Suomalaisen spiritualismin ensimmäisen aallon sisällä voidaankin nähdä 1900-luvun taitteessa tapahtunut nytkähdys, jonka myötä spiritualismi alkoi levitä myös työväestön keskuudessa. Tulemme näkemään, että tämä liittyi olennaisesti näihin aikoihin alkaneeseen pyrkimykseen tuoda teosofia osaksi järjestäytyneen työväestön toimintaa. Esitänkin, että suomalainen spiritualismi kiipesi ensimmäisen kerran järjestäytyneeksi osaksi kansalaisyhteiskuntaa paljolti työväenliikkeen yhteydessä muotoutuneiden verkostojen kautta ja teosofiaan kietoutuneena.

1.3. Henkilölähtöinen mikrohistoria

Metodologisesti tutkimukseni paikantuu henkilöhistorian ja mikrohistorian risteyskohtaan. Johanna Annolaa seuraten puhun *henkilölähtöisestä mikrohistoriasta*.³⁶ Henkilöhistoria nousi historiantutkimuksen valtavirtaan viimeistään vuosituhannen vaihteessa; on puhuttu jopa ”biografisesta käänteestä”. Menneisyyden henkilöt ja elämäkerrat ovat toki aina olleet tärkeä osa historiankirjoitusta ja etenkin populaaria historiakulttuuria, mutta henkilöhistoria on viime vuosikymmenten aikana saanut osakseen

35 Myös Tea Holm (2016, 21–22) on maininnut Suomen spiritistisen liikkeen, mutta hän on viitannut ilmaisulla Suomessa 2000-luvulla syntyneeseen kardecilaiseen yhdistystoimintaan.

36 Annola 2022, 302–304. Tästä risteyskohdasta tarkemmin ks. Magnússon 2017; Renders & Haan 2014.

entistä laajempaa huomiota ja uudenlaista arvostusta myös tieteellisen historian tutkimuksen parissa.³⁷

Biografiasta, elämäkertoista ja elämäkirjoituksesta (engl. *life-writing*) käydyt teoreettis-metodologiset keskustelut ovat moniäänisiä ja paikoitellen jännitteisiäkin. Omalle lähestymistavalleni keskeistä on, että nykybiografia on usein pikemminkin henkilölähtöistä historian tutkimusta kuin henkilöön sinänsä keskittyvää elämäkertatutkimusta – joskaan tällaiset rajanvedot eivät ole aina selkeitä. 1900-luvun jälkipuolen kulttuuri- ja yhteiskuntateoriasta ammentava nykybiografia tarttuukin yksilöihin usein tutkiakseen heidän vuorovaikutuksellista suhdettaan laajempiin sosiaalisiin rakenteisiin ja ilmiöihin, mitä kautta voidaan saavuttaa parempaa ymmärrystä niistä historiallisista tilanteista, joiden osina he elämänsä elivät.³⁸

Mikrohistoriasta puolestaan alettiin puhua etenkin 1970-luvun lopulla osana niin sanottujen ”uusien historioiden” nousua. Tavallisesti mikrohistoria erittelee tarkasti jotakin suppeaa ilmiötä, kuten yksilöä, yhteisöä tai tapahtumaa, mutta pyrkii samalla tuottamaan ymmärrystä myös yleisemmistä kulttuurisista ja yhteiskunnallisista rakenteista – lyöden siten luontevasti kättä uuden biografian kanssa. Ajatuksena on, että läheltä voidaan nähdä sellaisia asioita, joita on kauempaa vaikeaa tai mahdotonta havaita, mutta joiden huomioiminen saattaa muuttaa olennaisella tavalla myös laajaa historiakuvaa. Mikrohistoria etenee pienestä suureen ja osista kokonaisuuksiin seuraamalla uteliaasti erilaisia vihjeitä ja johtolankoja eli aineistoissa esiintyviä yksityiskohtia, jotka syystä tai toisesta herättävät tutkijan huomion ja joille hän alkaa etsiä selittävää kontekstia. Usein erikoisilta vaikuttavilla henkilöillä ja ilmiöillä tutkivaan mikrohistoriaan liittyy myös ajatus ”tyypillisistä poikkeuksista”. Näennäisen paradoksaalisen ilmaisen taustalla on huomio siitä, että ensisilmäyksellä ja tietyssä tutkimustilanteessa oudolta ja poikkeavalta vaikuttava yksityiskohta

37 Esim. Renders & Haan & Harmsma 2017.

38 Sama. Ks. myös Caine 2010; Hakosalo ym. 2014; Kempainen 2020, 15–20; Leskelä-Kärki 2017; Renders & Haan 2014.

saattaakin johdattaa jonkin aikalaisille yleisen ja tavallisen äärelle.³⁹

Mikrohistoria ei ole niinkään tutkimusmetodi, vaan Matti Peltosen sanoin ”jotain laajempaa, joka liittyy tutkimuksen lähtökohtiin, strategiaan ratkaisuihin tutkimuksen alussa ja koko työhön vaikuttaviin valintoihin”.⁴⁰ Peltolaa seuraten ymmärrän mikrohistorian kokonaisvaltaisena metodologiana tai jopa tutkimustyylinä. Tyylin taustalla on epistemologinen käsitys, jota mikrohistorian keskeinen kehittäjä Carlo Ginzburg kuvasi tunnetussa artikkelissaan ’Johtolankoja’ (1979). Hän esitti, että ihmistieteissä oli 1800-luvun lopulta alkaen noussut esiin semioottinen eli merkkejä tulkitseva tietokäsitys tai paradigma, jonka hän näki vastakkaisena yleisiä lakeja ja eksakteja tuloksia tavoitelleille luonnon- ja yhteiskuntatieteille. Tämän tietokäsityksen koko historia oli hänen mukaansa kuitenkin paljon vanhempi: viime kädessä kyse on ihmisille ja muille eläimille luontaisesta tavasta hahmottaa jokapäiväistä ympäristöään siinä kohtaamiensa ilmiöitä tulkitsemalla.⁴¹ Tutkimuksen ohjenuoraksi operationalisointuna tällainen tietokäsitys mahdollistaa tarkastelun eräänlaisen konkreettisen avoimuuden tai avoimen konkreettisuuden, josta seuraa korostunut mahdollisuus uusiin, yllättäviinkin löytöihin ja teoreettisiin oivalluksiin.⁴²

39 Elomaa 2001; Ginzburg 1996; Magnússon 2017; Peltonen 1999 ja 2014; Suomenjoki 2010, 15–23. Kaikki nämä ideat ovat läsnä esimerkiksi Carlo Ginzburgin mikrohistoriallisessa klassikkoteoksessa *Juusto ja madot: 1500-luvun mylläriin maailmankuva* (2007/1976), jossa hän paneutui omalaatuisten näkemystensä vuoksi inkvisition huomion kohteeksi ja lopulta roviolle päätyneen mylläri Menocchion elämään ja katsoi hänen ajattelunsa kautta päässeensä unohdetun kansankulttuurin jäljille. Muita mikrohistorian klassikkoja ovat mm. Le Roy Ladurie 1985 (1975); Le Roy Ladurie 1990 (1979); Davis 2001 (1982); Levi 1992 (1985).

40 Peltonen 1999, 21.

41 Ginzburg 1996 (1979).

42 Vrt. Peltonen 1999, 38. Johtolankojen kautta etenevä tutkimusprosessi on rinnastettu myös filosofi Charles S. Peircen määrittelemään abduktioon eli luovaan päättelyyn, joka lähtee liikkeelle ilman jäykkiä ennakkokäsityksiä ja kykenee siksi tuottamaan uudenlaisia ajatuksia: Elomaa 2001, 63–64.

Tutkimukseni käynnistänyt johtolanka oli aikakauslehti *Spiritisti*, johon törmäsin joitakin vuosia sitten etsiessäni aihetta pro gradu -tutkielmalleni. Huomioni kiinnittyi nopeasti lehden päätoimittaja ”Jalo Kiveen” ja päätin selvittää, kuka kiinnostavan nimimerkin taakse kätkeytyi ja mikä oli saanut hänet toimittamaan moista lehteä.⁴³ Havaitsin varsin pian, että *Spiritisti* edusti vain yhtä vaihetta Jalo-Kiven monimuotoisessa julkisessa toiminnassa. Hiljalleen tutkimukseni kurottivat uusien johtolankojen kautta jatkuvasti laajemmalle ja esiin nousi uusia näkökulmia ja konteksteja⁴⁴ – lopulta siinä määrin, että päätin jatkaa Jalo-Kiven parissa myös väitöstutkimuksessani. Mutkittileva tutkimusprosessi on johtanut useiden tehtävänasettelujen ja kriisien myötä käsillä olevaan tutkimukseen, jossa huomio on tarkentunut Jalo-Kiven kansalaistoimintaan ja erityisesti hänen poliittis-yhteiskunnallisen ja uskonnollisen toimintansa suhteeseen, sekä niiden kautta yleisemmin uskonnon merkityksiin 1900-luvun alun suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa.

Jalo-Kivi ja hänestä kertovat lähteet⁴⁵ olisivat toki mahdollistaneet lukemattomia muitakin tutkimuspolkujä. Onkin syytä korostaa, että jokin aineisto tai sen yksityiskohta muuntuu seuraamisen arvoiseksi johtolangaksi ja tiettyyn suuntaan osoittavaksi tienviitaksi vain tutkijan monin tavoin ehdollistuneen katseen kohteena. Kaiken historiantutkimuksen tavoin myös tietynlaista avoimesti etenevää aineistolähtöisyyttä noudattava mikrohistoria

43 Yhtenä innoitteena projektiin oli tietokirjailija Marjut Hjeltin (2012) *Spiritistiä* käsittelevässä lyhyessä kirjoituksessa tekemä huomautus, ettei hän ollut saanut selville, oliko ”Jalo Kivi” pseudonyymi. Mainittakoon myös, etten pro gradua tehdessäni vielä mieltänyt tutkimusotettani mikrohistorialliseksi. *Spiritistin* näkeminen johtolankana onkin myöhempi tulkintani siitä, mitä tuolloin olin tekemässä. Yleisesti ottaen tutkimusprosessiin pätee nähdäkseni paljolti sama, mitä filosofi Søren Kierkegaard totesi elämästä. Häntä mukaillen: tutkimus ymmärretään taaksepäin, mutta se täytyy tehdä eteenpäin.

44 Vrt. esim. Matti Peltosen kuvaus tutkimusprosessistaan teoksessa *Lukkarin Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka* (2006, etenkin ’Espipuhe’ ja 224–231).

45 Lähteistä tarkemmin seuraavassa alaluvussa.

on tiiviisti yhteydessä tutkijan henkilökohtaisiin ajattelutaipumuksiin ja siihen sosiaaliseen ja tutkimukselliseen tilanteeseen, jossa hän aineistojensa äärellä ajattelee.

Suomalaisen kansalaisyhteiskunnan varhaisvaiheita on aieminkin lähestytty mikrohistoriallisesti. Esimerkiksi Risto Alapuron *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933* (1994) käsittelee modernin poliittisen joukkotoiminnan kehitystä Suomessa Huitisten paikallisesta näkökulmasta. Esa Sormunen puolestaan avasi samansuuntaisen näkymän paikallisyhteisöön väitöskirjassaan *Sivistäviä seuroja, repiviä riitoja, vahvoja vaikuttajia: kansalaisyhteiskunta Polvijärvellä 1900–1933* (2009).

Mikrohistorian yhteydessä toistuvasti esitettyä edustavuuden ongelmaa pohtiessaan Alapuro totesi, ettei hän käsitellyt Huitisia ikään kuin pienoiskuvana modernin poliittisen Suomen synnystä. Näkökulman rajaamisen taustalla oli sen sijaan huomio siitä, että joukkojen poliittisen mobilisaation mekaniikkaa voidaan ylipäätään tutkia konkreettisesti vain paikallistasolla: ainoastaan suppealla alueella voidaan selvittää, kuinka ihmiset verkostoituvat erilaisten poliittisten, kulttuuristen ja taloudellisten näkemysten mukaisesti ja muodostavat yhteyksiin ja vastakohtaisuuksiin perustuvia ryhmiä.⁴⁶ Sama näkemys johdattaa omaa tutkimustani, mutta siristän silmiäni vielä hieman tiukemmin ja tarkennan katseeni yhteen kansalaiseen. Nähdäkseni tällainen tarkastelutaso paljastaa kansalaistoiminnan mekaniikasta sekä uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan suhteesta sellaisia piirteitä, jotka paikallisyhteisönkin tasolla jäävät helposti näkymättömiin.

Alapuron ja Sormusen teoksia selkeämmin tutkimukseni rinnastuu Sami Suodenjoen mikrohistorialliseen väitöskirjaan *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat: työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909* (2010), jossa hän tarkasteli suutari Vihtori Lindholmin omapäistä kansalaistoimintaa Urjalassa. Lähes samoihin vuosiin rajautuvien tutkimustemme päähenkilöissä on paljon yhtäläisyyksiä. Molemmat olivat itseoppineita ja tarmokkaita mutta samalla vaikeanoloisia työväenluokkaisia mieskansalaisia, jotka aiheuttivat työväenliikkeessä on-

46 Alapuro 1995, 315–318. Ks. myös Sormunen 2009, 20–21.

gelmia ja kahnauksia. Tutkimuksemme kuitenkin myös eroavat toisistaan monessa suhteessa. Siinä missä Suomenjoki tarkasteli Lindholmin kautta maalaisyhteisöön juurtuvan työväenliikkeen alkuvaiheita ja sisäisiä ristiriitoja, oma tutkimukseni seuraa Jalo-Kiven poleemista kansalaistoimintaa työväenliikkeessä ja sen ulkopuolella Helsingin ja Tampereen urbaaneissa ympäristöissä ja pohtii erityisesti hänen toimintansa uskonnollisia aspectteja.⁴⁷ Tutkimukseni on myös henkilöhistoriallisempi. Siinä missä Suomenjoen tutkimus lähestyy Alapuron ja Sormusen kaltaista paikallistason näkökulmaa ja sallii Lindholmin painua välillä pitkäksikin aikaa taka-alalle, seuraan itse tiiviimmin ja likinäköisemmin Jalo-Kiven kintereillä.

Käsitykseni Jalo-Kiven poikkeuksellisuudesta tai tyyppillisyydestä suhteessa aikalaisiinsa on vaihdellut hänen seurassaan viettämieni vuosien varrella. En edelleenkään ole aivan varma, mitä asiasta tulisi ajatella. Hänen lannistumattomasti yhä uusiin hankkeisiin ja ympäristöihin kiinnittynyt toimintansa oli ehkä epätavallista, mutta tuskin sentään aivan harvinaista. Selvästi poikkeuksellista oli ainakin hänen tarmokas työnsä spiritualismin hyväksi aikana, jolloin sillä oli Suomessa harvoja julkisia puolestapuhujia.

Yleisesti ottaen Jalo-Kiven poikkeuksellisuus tuntuu kuitenkin liittyvän enemmän historian tutkimuksen nykytilanteeseen kuin häneen itseensä. Hän on näyttäytynyt minulle niin sitkeän kiinnostavana juuri siksi, että hänen toimintansa paikantui toistuvasti sellaisiin hankkeisiin ja konteksteihin, joihin on tutkimuksessa kiinnitetty vain vähän huomiota – ajattelen etenkin elämäläisiä, Suomalaista työväenliittoa ja Suomen spiritististä liikettä (sekä tutkimukseni ulkopuolelle rajautunutta Suomen riippumatonta työväenjärjestöä). Tämä huomio voidaan ilmaista myös toisin päin: Jalo-Kivi on monipuolisesta kansalaistoiminnastaan huolimatta jäänyt lähes tuntemattomaksi juuri siksi, että hän toimi pääasiassa sellaisissa yhteyksissä, joita ei tutkimuksessa ole koettu

47 Uskonto on läsnä myös Suomenjoen tutkimuksessa (2010, 171–182, 231–241, 250–252), mutta se ei nouse tutkimusta merkittävällä tavalla määrittäväksi tekemäksi.

tarpeelliseksi käsitellä. Hänen kauttaan voidaanakin paitsi nostaa esiin näitä hankkeita ja konteksteja sinänsä myös haastaa niiden sivuuttamiseen johtaneita historiallisia narratiiveja työväenliikkeen, kansalaisyhteiskunnan ja uskontokentän kehityksestä.

1.4. Lähteiden jäljestäminen

Kuvaessaan mikrohistorialle ominaisen tietokäsityksen historiaa Carlo Ginzburg viittasi muiden esimerkkien ohella alkukantaisen metsästäjän työskentelytapaan:

Lukemattomien jäljittämisten myötä metsästäjä oppi rekonstruoi-
maan näkymättömien saaliiden hahmon ja liikkeet niiden saveen
painamista jäljistä, katkenneista oksista, ulostemökyistä, kar-
vatukoista, höyhenistä ja jälkeen jääneistä tuoksuista. Hän oppi
haistelemaan, luetteloimaan, tulkitsemaan ja luokittelemaan mi-
tättömimpiäkin jälkiä (kuten kuolavanaa) ja tekemään mielessään
salamannopeita, monimutkaisia päätelmiä tiheässä metsässä tai
vaaroja täynnä olevalla aukealla.⁴⁸

Näkymättömään menneisyyteen painuneen Jalo-Kiven hah-
moa ja liikkeitä rekonstruoidessani olen käynyt läpi samansuun-
taisen oppimisprosessin. Työskentelyni on ollut metsästäjää tai
muuta saalistajaeläintä hitaampaa ja tapahtunut turvallisesti
työhuoneella ja kotona, kirjastoissa ja arkistoissa, mutta episte-
mologisesti tapauksissa on paljon samaa. Toisaalta voidaan huo-
muttaa, että siinä missä saalistaja jäljestää elävää olentoa, jonka
jäljet johtavat suoraan kohteen luokse, olen itse jahdannut kuol-
lutta miestä, jonka maailmaan jättämät jäljet ovat ajan myötä
joko pyyhkiytyneet lopullisesti tai ainakin haalistuneet ja hajaan-
tuneet. Historiantutkijan onkin jäljestettävä myös ne jäljet, joita
hän tulkintatyössään tarvitsee.

Tässä on syytä jälleen korostaa tutkijan ehdollistunutta aktiivi-
suutta. Jalo-Kiven jättämiä jälkiä ei ole tarkoitettu historiantutki-

48 Ginzburg 1996 (1979), 45.

joiden lähteiksi – kuten saaliseläinkään ei astu saveen päätyäkseen saalistajan hampaisiin – eivätkä ne edes ole ”jälkiä” ennen kuin tutkija ne sellaisina havaitsee. Jäljiksi, merkeiksi, johtolangoiksi ja lähteiksi tulkittuina erinäiset arkistoihin ja muualle maailmaan levinneet ainekset kuitenkin mahdollistavat Jalo-Kiven aktiivisen kansalaisuuden kokoon kursimisen ja analysoimisen.

Jalo-Kiven jälkien löytäminen, järjestäminen ja tulkitseminen on ollut työlästä. Olen voinut tukeutua muiden suorittamaan työhön vain poikkeustapauksissa – lähinnä tarkastellessani hänen syrjäyttämistään sosialidemokraattisesta liikkeestä, jolloin Antti Kujalan tutkimukset tarjosivat aineiston keruuta ja tulkintaa olennaisesti helpottavan lähtökohdan. Pääasiassa olen jäljestänyt Jalo-Kivestä kertovia lähteitä hitaasti ja vaivalloisesti yksi kerrallaan ja tietämättä tarkalleen, mitä olen etsimässä. Yksi jälki on johdattanut toisen luokse ja se puolestaan on tarjonnut vihjeen kolmannelle ja niin edelleen, kunnes aineistomassa on hiljalleen paisunut ja verkostoitunut, jolloin sen pohjalta on ollut mahdollista tehdä laajempia tulkintoja Jalo-Kivestä ja hänen ympäristöistään.

Lähteeni ovat suurimmalta osin julkaistua tekstiä, pääasiassa kirjoituksia sanoma- ja aikakauslehdissä. Tutkimukseni kattamalla ajanjaksolla Jalo-Kivi kirjoitti *Työmieheen* (n. 1901–1905), *Elämään* (1906), *Uuteen Suomettareen* ja *Suomalaiseen Työväenliittoon* (1907–1908) sekä tietenkin itse toimittamaansa *Spiritistiin* (1909–1913), joiden lisäksi hän julkaisi satunnaisia tekstejä myös muissa lehdissä. Hänen kirjoitustensa tunnistaminen on ollut paikoitellen haastavaa muun muassa hänen vaihtelevien nimimerkkiensä vuoksi.⁴⁹ Hänen omien kirjoitustensa ohella olen käyttänyt runsaasti muutakin lehtiaineistoa hahmottaakseni hänelle olennaisia verkostoja, hankkeita, tapahtumia ja keskusteluita.

Kansalliskirjaston digitaalisen lehtiarkiston hakukone on ollut tutkimukselleni korvaamaton apuväline. Olen kuluttanut sen parissa lähes määrättömiä aikoja etsien tietoa milloin mistäkin ilmiöstä tai henkilöstä lukemattomilla hakusanayhdistelmil-

49 Näitä haasteita olen kuvannut tarkemmin liitteessä.

lä. Toisinaan jokin vihje on johtanut kiinnostavaan löytöön ja avannut jopa tyystin uuden näkökulman Jalo-Kiveen, toisinaan taas – ehkä jopa useimmin – tuntikausia jatkunut suttuisen lehti-*tipr*äntin tavaaminen tietokoneen näytöltä on johtanut lähinnä päänsärkyyn. Hakukone ei kuitenkaan löydä kaikkea eikä osaa ajatella tutkijan puolesta. Olenkin käynyt Jalo-Kivelle keskeiset sanoma- ja aikakauslehdet läpi myös manuaalisesti etenkin yllä suluissa ilmoittamieni vuosien osalta ja paikoitellen myös laajemmin (esim. *Elämän* koko sen ilmestymisajalta).

Lehtien ohella olen hyödyntänyt jonkin verran aikalaiskirjallisuutta, mutta tämä aineistokokonaisuus on tutkimuksessani huomattavasti vähäisemmässä roolissa. Jalo-Kivi itse tuotti vain harvoja kirjamuotoisia julkaisuja. Näistä tutkimukselleni merkittävin on spiritualismia käsittelevä *Ääniä haudan takaa eli näkymätön mailma* (1909).⁵⁰

Julkaisujen lisäksi olen hyödyntänyt painamatonta arkistomateriaalia. Olen kuitenkin löytänyt sitä paljon vähemmän kuin olisin toivonut. Erityisen turhauttavaa on ollut, että Jalo-Kivelle tutkimukseni kattamalla ajanjaksolla keskeiset hankkeet ja kollektiivit (Helsingin ulkotyöväenyhdistys, elämläiset, Suomalainen työväenliitto, Omakotiyhdistys ja Suomen spiritistinen seura) ovat jättäneet jälkeensä hyvin vähän tai eivät lainkaan itse tuottamaansa aineistoa tai niitä koskevaa viranomaismateriaalia. Ymmärrykseni niistä perustuukin pääasiassa lehdissä julkaistuihin tietoihin. Pienenä poikkeuksena mainittakoon Omakotiyhdistyksen muuan Tehilla Haliselle myöntämä ja Jalo-Kiven allekirjoittama jäsenkirja, jonka löysin turkulaisesta antikvariaatista onnekkalla Google-haulla ja josta olen saanut tiristettyä muutamia yhdistystä koskevia tietoja. Jäsenkirja ei ole merkittävä lähde,

50 Vuonna 1907 Jalo-Kivi julkaisi nimimerkillä ”Raataja” myös pienen vihkosen *Tarina kolmesta veljeksestä eli sosialidemokraattien vapaus, veljeys ja yhdenvertaisuus oikeassa karvassaan*. Uskoakseni myös vuonna 1929 nimimerkillä ”Asiantuntija” julkaistu teos *Kommunismi ja Suomen Ammattijärjestö* oli hänen kirjoittamansa. On mahdollista, että hän suunnitteli ja ehkä toteuttikin vuosien varrella muitakin kirjaprojekteja erilaisilla nimimerkeillä.

mutta se on hyvä esimerkki siitä hapuilevasta ja yllätyksellisestä jäljestämisestä, jollaista aineistonkeruuni on suurelta osin ollut.

Vaikka en ole löytänyt paljonkaan juuri sellaista arkistomateriaalia kuin olisin toivonut, olen joka tapauksessa haalinut arkistoista vuosien varrella monipuolisen kokoelman sekalaista ja hedelmällistä aineistoa. Jalo-Kiven perhesuhteisiin ja asumiseen liittyviä elämäkerrallisia perustietoja olen kerännyt laajasti eri paikkakuntien kirkonkirjoista ja henkikirjoista, pääasiassa tukeutuen Kansallisarkiston digitoimiin aineistoihin. Keskeinen arkistomateriaalin manuaalinen kaivauspaikka on ollut Työväen arkisto, jossa olen käynyt läpi muun muassa *Työmiehen*, Työmiehen sanomalehtiosakeyhtiön, *Työmiehen* päätoimittaja Edvard Valppaan sekä (laihaksi osoittautuneen) Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen arkiston. Suurin osa tästäkin etsinnästä on ollut vähäisiä tuloksia tuottanutta hakuammuntaa, mutta toisinaan sinnikäs puurtaminen on palkittu aarteella, kuten Jalo-Kiven Valppaalle suurlakon jälkeen lähettämällä yksityiskirjeellä, jota tarkastelen ensimmäisen käsittelyluvun loppupuolella.

Tutkimukselleni tärkeitä arkistolähteitä ovat olleet myös oikeuslähteet, etenkin Kansallisarkistossa ja Tampereen kaupunginarkistossa säilytettävät Helsingin ja Tampereen raastuvanoikeuksien pöytäkirjat lukuisista oikeusjutuista, joissa Jalo-Kivi esiintyi vuosien varrella pääasiassa kantajana tai vastaajana.⁵¹ Hänen vuonna 1905 urkkijasyttöksiin liittyen nostamiinsa kunnianloukkaussyytteisiin kiinnitti huomiota jo Antti Kujala. Muihin oikeustapauksiin olen törmännyt pääasiassa sanomalehdissä. Oikeuslähteiden keskeistä antia ovat olleet Jalo-Kiven syyte- tai puolustuskirjelmät, joissa hän käsitteli usein kiinnostavasti kulloinkin käsillä olevan tapauksen taustoja ja siihen liittyviä henkilösuhteitaan.

51 Jalo-Kivi esiintyi oikeudessa myös oikeusavustajan (tai miltei itseoppi-
neen asianajajan) roolissa vuonna 1912 puolustaessaan toisen vaimonsa
serkkuu, jota syytettiin taposta (Jalo-Kivi oikeusavustajana. TKA). Tapaus
ei esiinny tutkimuksessani, mutta mainitsen sen yhtenä osoituksena siitä,
kuinka harjaantunut oikeudessa esiintyjä Jalo-Kivi oli.

Mikrohistorioitsijat ovat usein todenneet oikeuslähteiden heidelmällisyyden huomauttamalla, että tällaiset ”alistamisen arkistot” tarjoavat tietoa esimerkiksi sellaisista ihmisryhmistä, joista ei muuten ole jäänyt kirjallisia jälkiä.⁵² Omassa tutkimuksessani oikeuslähteet eivät kuitenkaan näyttäytyä alistavan valtakoneiston tuotteina, vaan pikemminkin yhtenä kansalaistoiminnan areenana, jolle kansalaiset hakeutuivat selvittelemään keskinäisiä kiistojaan ja jolla käytyjä taisteluja seurattiin ja kommentoitiin lehdistön välityksellä.

Ennen kuin päädyin rajaamaan tutkimukseni ensimmäistä maailmansotaa edeltävään aikaan, ehdin kerätä ja käydä läpi laajasti myös Jalo-Kiven myöhemmstä elämästä ja kansalaistoiminnasta kertovia lehti- ja arkistolähteitä. Näistä kokonaisuuksista tähän tutkimukseen ovat päättyneet esimerkiksi muutamat Jalo-Kiven ja Matti Kurikan varhaista kansalaistoimintaa muistelevat lehtikirjoitukset Suomen riippumattoman työväenjärjestön julkaisemassa *Riippumattomassa Työläisessä*. Erityisen kiinnostava arkistolähde myöhemmiltä vuosilta on ollut Etsivän keskuspoliisin Jalo-Kivestä keräämään henkilömappiin vuonna 1928 liitetty päiväämätön kirje, jossa hän kuvasi nähtävästi Suomen riippumattomasta työväenjärjestöstä kiinnostuneelle toimittajalle muutamilla virkkeillä kansalaistoimintaansa myös ennen ensimmäistä maailmansotaa.⁵³

Jalo-Kiven kirje rinnastuu mielessäni Sami Suomenjoen väitöskirjassaan käsittelemään Vihtori Lindholmin omaelämäkerralliseen kirjeeseen, jonka löytymisen hän on esittänyt tutkimuksensa alkusysäyksenä, avainlähteenä ja metodologisena apuvälineenä.⁵⁴ Omassa tutkimuksessani Jalo-Kiven pieni kirje ei ole noussut näin merkittävään asemaan ja viittaa siihen suoraan vain muutamassa yhteydessä. Suomenjoen tavoin olen kuitenkin käyttänyt sitä metodologisena apuvälineenä. Kirje on tarjonnut kiinnostavan näkymän siihen, kuinka 1920-luvun lopun Jalo-Kivi muisteli

52 Oikeuslähteistä mikrohistoriassa ks. esim. Peltonen 2006, 65–200 ja passim; Peltonen 2007; Suomenjoki 2010, 22–23.

53 Jalo-Kiven kirje toimittaja Tidermanille (KA).

54 Suomenjoki 2010, ’Esipuhe’, 9, 11–12.

nuoruudenaikaista toimintaansa: se mitä hän kertoi toimittajalle ja miten, ja toisaalta se mitä hän jätti kertomatta, on hännännyt ajatteluani ja herättänyt hedelmällisiä lisäkysymyksiä.

Tätä toimittajalle osoitettua kirjettä ja Jalo-Kiven Edvard Valppaalle vuosia aiemmin lähettämää yksityiskirjettä lukuunottamatta lähteeni ovat lähes tyystin julkisia kirjoituksia ja erilaisten kansalaishankkeiden ja viranomaisten tuottamaa arkistomateriaalia. En ole löytänyt mitään muuta Jalo-Kiven elämää käsittelevää kirjallista yksityisaineistoa. Hän varmasti kävi aika ajoin laajaakin kirjeenvaihtoa – tästä on viitteitä siellä täällä esimerkiksi *Spiritistissä* – ja hän vaikuttaa ihmiseltä, joka olisi hyvinkin saattanut pitää jonkinlaista päiväkirjaa. Tällaista aineistoa ei kuitenkaan liene säilynyt tai ainakaan en ole saanut siitä vihiä. Sellaisen löytyminen olisi saattanut ohjata tutkimustani hyvin toisenlaiseen suuntaan, tai ainakin se olisi mahdollistanut kansalaisuuden jokapäiväisyyden entistä syvemmän analyysin.

Olen tutkimukseni kuluessa saanut yhteyden Jalo-Kiven jälkeläiseen, joka on ystävällisesti luovuttanut käyttööni muutaman valokuvan sekä eräitä kiinnostavia muistitiedon kappaleita, mutta yhteys ei ole johtanut merkittävien lähdekokonaisuuksien jäljille.⁵⁵ Etenkin Jalo-Kiven ja hänen toisen vaimonsa Ida Hiilloksen valokuvaamossa otetut potretit, jotka lienevät 1910-luvun alusta eli Suomen spiritistisen liikkeen ajalta, ovat olleet minulle tärkeitä, sillä niitä ennen ainoa löytämäni kuvallinen esitys Jalo-Kivestä oli vuonna 1905 sosialidemokraattisessa pilalehti *Kurikassa* julkaistu pilakuva.⁵⁶ Toisaalta Jalo-Kiven valokuvan kohtaaminen on ollut myös hämmentävä kokemus paljastaessaan tutkijan ja tutkittavan huomattavan, jopa huolestuttavan yhdennäköisyyden.

Tutkimusprosessini aikana olen oppinut yhtä sun toista paitsi Jalo-Kiven kansalaistoiminnasta myös hänen yksityiselämästään. Olen seurannut hänen toimintaansa, asumistaan ja henkilösuhteitaan tavalla, joka elävään ihmiseen kohdistuessaan saattaisi

55 Kiitän Maija Niesvaara Jalo-Kiveä näistä valokuvista ja tiedoista. Kiitän myös Jari Holopaista eräistä kiinnostavista tiedoista koskien Jalo-Kiveä ja tämän perhesuhteita.

56 Ks. kuva sivulla 96.

täyttää pakkomielleisen vainoamisen tunnusmerkit. Tällainen läheisyys on herättänyt pohtimaan historiantutkimuksen ja etenkin biografian eettisiä puolia. Vaikka olen luonut Jalo-Kiveen yksipuolisen valtasuhteen, jollainen historioitsijan suhde kohteeseensa lähes väistämättä on, olen pyrkinyt kohtaamaan hänet vastuullisesti ja myötätuntoisesti kerran todella eläneenä ihmisenä ja yksilönä, joka kaikkien elollisten olentojen tavoin ansaitsee tulla kohdelluksi kunnioituksella sekä elämänsä aikana että postuumisti. Kunnioitustani olen osoittanut historiantutkijalle luonteavalla tavalla: olen pyrkinyt ymmärtämään häntä parhaani mukaan asettamalla hänet osaksi sosiaalisten ja kulttuuristen tilanteidensa muuttuvia konteksteja.⁵⁷

1.5. Verkottunut kansalaisyhteiskunta

Kansalaistoimintaa on usein tutkittu verkostojen näkökulmasta. Tämä on mahdollistanut yksilöiden ja ryhmien välisten, erilaisuisten ja muuttuvien suhteiden tarkemman hahmottamisen.⁵⁸ Sovellan verkostoajattelua myös omassa tutkimuksessani. Ymmärrän kansalaisyhteiskunnan verkottuneena rakenteena ja setvin Jalo-Kivelle keskeisiä verkostoja ja hänen muuttuvia asemaansa niiden sisällä. Verkostojen katson koostuvan viime kädessä konkreettisista henkilösuhteista. Tätä ohjenuoraa seuraten pyrin selvittämään parhaani mukaan, keiden kanssa ja keitä vastaan Jalo-Kivi eri yhteyksissä toimi ja millaiseksi hänen suhteensa näihin henkilöihin muodostui. Useimmissa tapauksissa suhteen laatu jää lähteiden niukkuuden vuoksi epämääräiseksi, mutta joidenkin henkilöiden kohdalla on mahdollista osoittaa tarkempaaakin tunneyhteyttä, kuten vihaa, ystävyyttä tai rakkautta. Tähän liittyen on tärkeää huomata, että kansalaistoiminnalliset verkos-

57 Historiantutkimuksen etiikasta ks. Lidman & Koskivirta & Eilola 2017. Biografian osalta ks. Leskelä-Kärki 2017, passim.

58 Alapuro 1995, 13–14; Sarjala 2022, 19–24; Sormunen 2009, 21–22.

tot hahmottuvat usein päällekkäin työ-, perhe- ja tuttavuusverkostojen kanssa osana jokapäiväistä elämää.⁵⁹

Verkostoajattelun sovellutukset suomalaisen työväenliikkeen tutkimuksessa ovat tarjonneet itselleni erityisen läheisiä metodologisia virikkeitä.⁶⁰ Esimerkiksi Kari Teräs on hyödyntänyt verkostonäkökulmaa arjen ja ammattiyhdistysliikkeen yhteyksiä käsitelleessä väitöskirjassaan *Arjessa ja liikkeessä: verkostonäkökulma modernisoituvuun työelämän suhteisiin 1880–1920* (2001) hahmotellessaan muodollisen ja epämuodollisen järjestäytymisen välisiä suhteita. Hän on jäsentänyt ammattiyhdistysliikkeen suhdeverkostoa neljää sitoutumisastetta kuvaavien sisäkkäisten kehien avulla: ydinkehän muodostavat liikkeen ylläpitäjät, seuraavalle kehälle sijoittuvat suhdannejäsenet, kolmannelle järjestäytymättömät ja ulommaiselle kokonaan ulkopuoliset. Kehien välistä suhdetta rakennettiin hänen mukaansa työläisyhteisöissä moraalisella sääntelyllä, jolla vedettiin rajaa etenkin liikkeen sisä- ja ulkopuolisten välille.⁶¹

Myös Sami Suodenjoki on tukeutunut verkostonäkökulmaan selvittäessään Vihtori Lindholmin vaiheita Urjalan työväenliikkeessä. Hän on työstänyt Teräksen nelikehää dynaamisemmaksi korostamalla, että yksittäiset toimijat saattoivat siirtyä suhdeverkoston kehältä toiselle useitakin kertoja. Hän on myös nimennyt kehät uudelleen, mielestäni osuvammin: työväenliikkeen sisin kehä koostuu hänen jaottelussaan aktiivijäsenistä, seuraava rivijäsenistä, kolmas ”liepeillä liikkujista” ja neljäs Teräksen tavoin ulkopuolisista. Pyrkinessään saamaan otteen työväenliikkeessä ristiriitoja aiheuttaneen Lindholmin toiminnasta Suodenjoki on myös soveltanut työväenhistorian tutkimuksessa kehitettyä ja Teräksenkin huomioimaa ”omapäisyyden” käsitettä, jolla hän on kuvannut, kuinka kuriton suutari saattoi vastustaa paitsi paikallista valtaeliittiä myös oman työväenyhteisönsä normeja.⁶²

59 Esim. Teräs 2001, 28–30 ja passim.

60 Saaritsa & Teräs 2003; Suodenjoki 2010, 45–47; Teräs 2001, 32–33.

61 Teräs 2001, 32–33, 312–316.

62 Suodenjoki 2010, 45–50; Teräs 2001, 25–28.

Teräksen ja Suomenjoen näkemykset kehämäisistä suhdeverkostoista ja työväenliikkeen sisälläkin jännitteitä aiheuttaneesta omapäisyydestä ovat hyödyllisiä myös Jalo-Kiven kohdalla. Hänen muuttuvaa asemaansa Helsingin poliittisessa ja ammatillisessa työväenliikkeessä voitaisiin niiden mukaisesti hahmottaa toteamalla, että hän nousi liikkeen aktiivikehille Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen ja *Työmiehen* kautta, mutta suurlakkovuonna hänet sysättiin rivijäsenten tai liepeilijöiden joukkoon hänen väitettyyn urkkijuuteensa tarttuneen moraalisen sääntelyn avulla. Suurlakon jälkeen hän siirtyi liepeilijöiden ja ulkopuolisten rajalla liikkuneiden omapäisten elämälaisten pariin ja lopulta tyystin työväenliikkeen ulkopuolisten joukkoon astuessaan porvarillisen Suomalaisen puolueen ja Suomalaisen työväenliiton riveihin.

Tällainen jäsenitys ei kuitenkaan tunnu täysin tyydyttävältä. Nähdäkseni se ei tavoita Jalo-Kiven toiminnan kokemuksellista mieltä riittävällä tarkkuudella. Hän selvästi katsoi toimivansa sekä elämälaisten että Suomalaisen työväenliiton parissa edelleen työväenliikkeen sisällä. Ratkaisen ongelman ymmärtämällä ”työväenliikkeen” SDP:n ja vuonna 1907 perustetun Suomen ammattijärjestön kaltaisia sosialidemokraattisia organisaatioita laajempaan, rajoiltaan ja sisällöiltään häilyvämpänä ilmiönä. Tässä tutkimuksessa sisällytän työväenliikkeeseen kaiken kansalaistoiminnan, jonka esitettiin tapahtuvan työväestön nimissä ja sen hyväksi ja joka mobilisoi työväenluokkaisia kansalaisia. Näin ymmärrettynä työväenliike – tai ehkä jopa työväenliikehdintä – hajautui monenlaisiin ja keskenään kiisteleviin puoluepoliittisiin, ammatti- ja osuuskunnallisiin, uskonnollisiin, kansansivistyksellisiin sekä muihin työväestön etua palveleviksi koettuihin hankkeisiin.⁶³

Jalo-Kiven monimuotoisen kansalaistoiminnan jäsentäminen verkostonäkökulmasta käy helpommaksi, mikäli Suomenjoen ehdottama dynaaminen suhdeverkostomalli pluralisoidaan. Yhden nelikehän sijaan katson työväenliikkeen ja koko kansalaisyhteiskunnan koostuneen useista dynaamisista ja rajoiltaan häilyvistä nelikehistä, jotka olivat monin tavoin päällekkäisiä ja jännittei-

63 Vrt. Peltola 2007, 13–14; Suomenjoki 2010, 10.

sissä suhteissa toisiinsa. Kansalaiset saattoivat kuulua sekä yhtäaikaaisesti että peräkkäisesti monien kansanliikkeiden ja kansalaishankkeiden suhdeverkostoihin, joissa jokaisessa heillä saattoi olla erilainen asema: sama henkilö oli ehkä yhdessä hankkeessa aktiivi, toisessa rivijäsen, kolmannessa liepeilijä ja neljänteen nähden täysin ulkopuolinen, ja hänen asemansa niissä kaikissa saattoi muuttua eri tilanteissa hänen sisäisten ja ulkoisten olosuhteidensa mukaisesti.

Monikehäisen suhdeverkostomallin näkökulmasta Jalo-Kiven liikehdintää muun muassa sosialidemokraattien, elämälaisten, vanhasuomalaisen sekä teosofien ja spiritualistien verkostojen sisällä ja välillä voidaan hahmottaa moniulotteisena dynaamisena prosessina. Hänen asemansa eri verkostoissa saattoi kohentua tai – mitä tapahtui useammin – heikentyä äkillisestikin. Tällöin käsillä olleen tilanteen ominaispiirteet määräsivät, pyrkikö hän jatkamaan toimintaansa tietystä suhdeverkostossa syrjäisemässä asemassa vai suuntasiko hän aktiivisuutensa tyystin muihin hankkeisiin, joissa saattoi toivoa nousevansa keskeisempään rooliin. Mallin avulla voidaan myös hahmottaa paremmin yksittäisten toimijoiden välisten suhteiden katkoksia ja jatkuvuuksia heidän liikkuaan verkostosta toiseen.

Ihmistoimijoista koostuvia suhdeverkostoja tarkastelevien näkökulmien ohella verkostoajattelua edustaa alun perin viime vuosisadan lopun tieteen tutkimuksessa kehitetty *toimijaverkkoteoria*.⁶⁴ Teorian keskeinen kehittäjä antropologi-filosofi-gaialogi Bruno Latour hahmotti sen yrityksenä haastaa yhteiskuntatieteiden käsitys ”sosiaalisesta” itsenäisenä ontologisenä kategoriana tai asioiden selityksenä ja suunnata tarkastelu siihen, kuinka sosiaalisiksi kutsutut ilmiöt – kuten vaikkapa kansalaisyhteiskunta – tosiasiaassa rakentuvat toimijoiden välisten konkreettisten yhteyksien tai ”assosiaatioiden” kautta. Tutkijan tulee hänen mukaansa seurata toimijoita lähietäisyydeltä ilman ennako-oletuksia ja kuvata tarkasti näiden assosiaatioiden muodostumista. Toimijaverkkoteoria asettuu osaksi viime vuosikymmeninä nousutta uusmaterialistista ja posthumanistista ajattelua korostamalla, että

64 Esim. Teräs 2001, 33.

myös esineillä ja ei-ihmisillä, kuten koneilla ja toislaisilla elollisilla, on toimijuutta.⁶⁵

Toimijaverkkoteorian soveltaminen jää tutkimuksessani ohueksi, mutta se on tarjonnut itselleni mainitsemisen arvoisia teoreettis-metodologisia herätteitä. Tarkastelen tutkimuksessani lähinnä ihmisyksilöistä koostuvia henkilö- ja yhteisöverkostoja, mutta pohjimmiltaan ymmärrän (kansalais)yhteiskunnan paljon laajempänä ja monimuotoisempänä toimijoiden kollektiivina, jossa esimerkiksi painotuotteilla – kuten vaikkapa *Spiritistillä* – oli konkreettisina vuorovaikutuksellisia esineinä olennainen merkitys erilaisten kansalaishankkeiden verkostoissa. Osittain juuri toimijaverkkoteoria on havahduttanut minut myös ottamaan vakavasti Jalo-Kiven ja muiden spiritualistien käsityksen siitä, että he toimivat kiinteässä yhteydessä tuonpuoleisiin toimijoihin. Suomen spiritistisen liikkeen ymmärtäminen edellyttääkin nähdäkseni sen huomioimista, että spiritualistien kokemuksessa heidän liikkeensä muodostama aktiivinen verkosto ulottui henkimaailmaan asti.

Metodologisesti minua on viehättänyt myös Latourin näkemys toimijaverkkoteorian lähtökohdakseen ottavan tutkijan työskentelytavasta. Teoksessaan *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory* (2005) hän totesi pitäneensä teorialle vakiintunutta nimeä pitkään kehnona, kunnes hänelle huomautettiin sen akronyymien (ANT) kuvaavan mainiosti toimijaverkkojen tutkijaa, josta on työssään tultava muurahaisen kaltainen ”sokea, likinäköinen, työnarkomaaninen, jäljestävä ja kollektiivinen kulkija”.⁶⁶ Kuvaus sopii nähdäkseni erinomaisesti myös arkistoissa ja ilmiöiden ruohonjuuritasolla möyriivään, lukemattomia yksityiskohtia keräilevään ja johtolangasta toiseen etenevään mikrohistorioitsijaan.

65 Latour 2005.

66 Sama, 9. Alkuperäinen teksti: ”blind, myopic, workaholic, trail-sniffing, and collective traveler.” Myöhemmin Latour sovelsi tätä hyönteismäisen etenemistävän mielikuvaa kiehtovasti filosofisessa faabelissaan *After Lockdown: A Metamorphosis* (2021), joka jäi yhdeksi hänen viimeisistä julkaisuistaan.

1.6. Uskonto, esoteria ja moraalit

Historiantutkijat alkoivat 1900-luvun lopulla kiinnittää kasvavaa huomiota uskonnon merkitykseen moderneissa yhteiskunnissa. Suomessakin uskonto on siirtynyt kirkkohistorioitsijoiden työpöydiltä myös yleisen historiantutkimuksen vakioteemaksi. Uuden suomalaisen uskontohistorian pioneeriteoksia ovat muun muassa Irma Sulkusen mikro- ja mentaliteettihistoriallinen *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla* (1999) sekä Pirjo Markkolan *Synti ja siveys: naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920* (2002). Suomessa käänne kohti uskontoa tapahtui aluksi naishistoriassa osana Pohjoismaissa käytyä keskustelua uskonnon, sukupuolen ja yhteiskunnan välisistä suhteista. Tämä intersektionaalinen näkökulma on sittemmin tuottanut paljon tärkeää tutkimusta.⁶⁷ Omassa tutkimuksessani sukupuoli ei ole keskeisellä tavalla tarkastelua ohjaava kategoria, mutta haen yhteyksiä tähän tutkimusperinteeseen tarkastellessani uskonnon ja (kansalais)yhteiskunnan suhdetta.

Modernin uskonnon arvonnousu tutkimuskohteena liittyy läheisesti kulttuuri- ja yhteiskuntatieteissä toisen maailmansodan jälkeisinä vuosikymmeninä vallalla olleen sekularisaatioteorian uudelleenarviointiin. Sekularisaatiolla eli maallistumisella on viitattu monenlaisiin asioihin, mutta useimmin sillä tarkoitetaan uskonnon jonkinlaista heikentymistä modernisaation myötä. 1900-luvun lopulta lähtien uskonnotutkijat ovat kyseenalaistaneet ainakin teorian jyrkimmät muotoilut ja esittäneet, että vaikka perinteiset uskonnolliset instituutiot menettivät vaikutusvaltaansa ja kannatustaan modernisaation myötä etenkin Länsi- ja Pohjois-Euroopassa, ei tämä merkinnyt niinkään uskonnon heikentymistä, vaan pikemminkin sen muodonmuutosta, pluralisoitumista, problematisoitumista ja uudelleenarvioitumista. Uskonnon jatkuvasta merkityksestä ovat todistaneet muun muassa uusien uskonnollisten liikkeiden, New Agen, uushenkisyyden ja uskonnollisen fundamentalismin kaltaiset ilmiöt. Tutkimukses-

67 Esim. Antikainen 2003; Kemppainen 2020; Markkola 2000a, 2002 ja 2022.

sa tapahtunutta paradigmanmuutosta on toisinaan alleviivattu luonnehtimalla, että olemme länsimaissa siirtyneet ”postseku-laariin” aikaan joko uskontotieteellisen teorianmuodostuksen tai tutkittavan todellisuuden – tai niiden molempien – tasolla.⁶⁸

Uskonnontutkimuksen uuteen nousuun on liittynyt intensiivinen teoreettis-metodologinen keskustelu. Itselleni keskeinen juonne näissä pohdiskeluissa on puhe *eletystä uskonnosta*, joka käynnistyi historioitsija David D. Hallin toimittamasta, aihetta käsitelleen konferenssin pohjalta syntyneestä antologiasta *Lived Religion in America: Toward a History of Practice* (1997). Teoksen kirjoittajat tahtovat kohdistaa huomiota uskonnontutkimuksessa heidän mielestään liikaa korostuneiden instituutioiden ja oppirakennelmien sijaan tapoihin, joilla uskonto – instituutiot ja teologiat mukaan lukien – on merkityksellinen osa ihmisten jokapäiväistä elämää. Sittemmin eletystä uskonnosta on käyty laajaa kansainvälistä keskustelua, jossa etenkin uskontososiologit, kuten Nancy T. Ammerman ja Meredith McGuire, ovat olleet näkyvässä roolissa.⁶⁹ Eletystä uskonnosta alettiin puhua suomalaisten historian tutkijoiden parissa Pirjo Markkolan aloitteesta vuosituhannen taitteessa, ja viime aikoina suuntaus on noussut esiin myös yleisemmin suomalaisessa uskonnontutkimuksessa.⁷⁰ Historian puolella keskustelua ovat viime vuosina edistäneet etenkin keskiajan ja uuden ajan alun tutkijat lähestymällä elettyä uskontoa metodologisesti kokemuksen käsitteen näkökulmasta.⁷¹

68 Näistä keskusteluista ks. esim. Habermas 2008; Nynäs & Lassander & Utrianen 2012; Taylor 2007.

69 Esim. Ammerman 2007 ja 2021; McGuire 2008.

70 Leskelä-Kärki 2006, 208; Markkola 2000b, 114; Markkola 2002, 17. Uskontotieteen, -sosiologian ja teologian kontekstissa ks. etenkin Vuola 2020.

71 Esim. Katajala-Peltomaa & Toivo 2020; Katajala-Peltomaa & Toivo 2022a. Kokemuksen käsitteeseen palaan seuraavassa alaluvussa. Hiljattain on hahmoteltu myös mahdollisuutta puhua suomeksi eletyn uskonnon sijaan eletystä uskosta. Sari Katajala-Peltomaa, Jenni Kuuliala ja Marika Räsänen tarkoittavat teoksessaan *Verta vuotava kuva ja muita outhoja ihmeitä: eletty usko myöhäiskeskiajalla* (2022, 20) eletyllä uskolla ”uskon elämistä ja kokemista, uskoa sosiaalisena prosessina”, kun taas uskonnon he näkevät ”ylä-

Uskonnontutkimuksen nousulle rinnakkaisena ilmiönä voidaan nähdä *länsimaisen esoterian* monitieteisen tutkimuskentän kehitys 1990-luvulta alkaen.⁷² Esoterian tutkijat ovat nostaneet esiin uskontotieteessä ja -historiassa aiemmin syrjään jääneitä ilmiöitä länsimaisessa kulttuurissa myöhäisantiikin uusplatonismista moderniin okkultismiin ja nykyiseen uushenkisyyteen. Spiritualismi ja teosofia on tällöin nähty osana modernia esoteriaa, jonka on katsottu työstäneen esoterian varhaisempia muotoja muun muassa modernin tieteen, orientalismin ja edistysajattelun mukaisesti.⁷³ Esoterian tutkimus noteerattiin vuosituhannen alussa myös Suomessa⁷⁴ ja 2010-luvulla käynnistyi modernin esoterian suomalaista kulttuurihistoriaa monitieteisesti kartoittanut hanke, jonka keskeistä antia on koottu etenkin Tiina Mahlamäen ja Nina Kokkisen toimittamaan antologiaan *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa* (2020) sekä Maarit Leskelä-Kärjen ja Antti Harmaisen toimittamaan teokseen *Uuden etsijät: salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930* (2021).⁷⁵ Hankkeen julkaisut ovat osoittaneet, että spiritualismin, teosofian ja antroposofian kaltaisilla esoteerisilla liikkeillä on ollut modernisoituvassa Suomessa huomattavasti laajempi ja monipuolisempi merkitys kuin aiemmin on osattu nähdä.

rakenteena, jota määrittävät teologiset opit ja kirkko instituutiona”. Omassa tutkimuksessani seuran yleisempää tapaa puhua eletystä uskonnosta.

72 Tutkimuskentän kehityksestä ks. Hanegraaff & Pijnenburg 2009; Hanegraaff 2012, 257–367.

73 Yleisesti ks. esim. Stuckrad 2005. Modernista esoteriasta ks. etenkin Hanegraaff 1998 (1996). Mainittuja ilmiöitä on toki tutkittu aiemminkin ilman esoterian käsitettä, eivätkä kaikki niiden tutkijat ole sittemminkään kokeneet tarpeelliseksi sitoutua siihen. Länsimaisen esoterian tutkimuskenttä on kuitenkin 2000-luvulla lisännyt merkittävästi kiinnostusta näitä ilmiöitä kohtaan, sitonut ne osaksi laajaa teoreettis-metodologista keskustelua ja tarjonnut eri alojen tutkijoita yhdistävän kansainvälisen toimijaverkoston julkaisuineen ja konferensseineen.

74 Ahlbäck 2008.

75 Ks. myös Leskelä-Kärki & Harmainen 2017; Mahlamäki & Leskelä-Kärki 2018.

Esoterian tutkimus on pysytellyt yllättävänkin etäällä eletyn uskonnon tutkimuksesta. Poikkeuksia on tosin ollut. Oman tutkimukseni kannalta on tärkeää mainita, että Leskelä-Kärki lähestyi Helmi Krohnin spiritualismia eletyn uskonnon näkökulmasta jo väitöskirjassaan *Kirjoittaen maailmassa: Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä* (2006), joskaan hän ei vielä tuolloin operoinut esoterian käsitteellä.⁷⁶ Eletty uskonto ja esoteria ovat vasta aivan viime vuosina alkaneet löytää toisensa – ja ”eletty esoteria” kierteleekin jo tutkimuksellisessa käsitesfäärissä.⁷⁷

Eletyn esoterian käsite on noussut esiin esimerkiksi Susannah Crockfordin ja Egil Aspremin artikkelissa ’Ethnographies of the Esoteric: Introducing Anthropological Methods and Theories to the Study of Contemporary Esotericism’ (2018). Crockford ja Asprem toteavat, että esoterian tutkimus on painottunut historiallisiin ja diskursiivisiin tutkimusmenetelmiin, ja ehdottavat etnografisten menetelmien omaksumista nykyesoterian tutkimukseen. Heidän mukaansa uskontoetnografian kautta on mahdollista nostaa esiin jännite, joka vallitsee virallisesti määritellyn ja todella eletyn uskonnon välillä, millä on hedelmällisiä seurauksia myös uskonnosta käytyjen teoreettisten keskustelujen tasolla. Samoin tutkimalla elettyä nykyesoteriaa etnografisesti voitaisiin nostaa esiin sellaisia toimijoiden käsityksiä, käytänteitä ja itsemäärittelyjä, jotka haastavat vallitsevia näkemyksiä esoterian luonteesta.⁷⁸ Nähdäkseni sama pätee menneisyyden esoteriaan. Vaikka varsinainen etnografia ei historian tutkimuksessa ole mahdollista, voidaan myös menneisyyden toimijoita lähestyä avoimesti heidän eletyn kokemuksensa näkökulmasta, mikä saattaa tuottaa uudenlaista teoreettista ymmärrystä esoteriasta ja uskonnosta.

Tällaiselle ymmärrykselle on tarvetta, sillä esoterian tutkimuskentän merkittävästä laajentumisesta ja institutionalisoinnista huolimatta – tai niiden vuoksi – tutkijat ovat ajautuneet

76 Leskelä-Kärki 2006, 208, 246–291.

77 Järvenpää 2021a.

78 Crockford & Asprem 2018.

päättymättömiin väittelyihin siitä, mitä käsitteellä oikeastaan tulisi tutkimuskäytössä tarkoittaa. Tutkimuskentän peruskivenä toimineen teoksen *Access to Western Esotericism* (1994) kirjoittaja Antoine Faivre, joka tutki aihetta uuden ajan alun Saksan kontekstissa, viittasi termillä tietynlaiseen ajattelutapaan.⁷⁹ Hänen määritelmänsä on kuitenkin usein koettu liian rajalliseksi ja se on paljolti jäänyt pois käytöstä. Kestävämmäksi on osoittautunut Kocku von Stuckradin tulkinta esoteerisesta (engl. *esoteric*) länsimaisen uskontohistorian diskursiivisena elementtinä, joka liittyy ajatukseen ”korkeammasta tiedosta”.⁸⁰

Esoterian tutkimuskentällä keskeinen ja itselleni läheisin historioitsija Wouter J. Hanegraaff on puolestaan pyrkinyt siirtämään huomiota esoterian sisällöstä siihen, miten ja miksi tällainen käsite on ylipäätään kehittynyt. Teoksessaan *Esotericism and the Academy: Rejected Knowledge in Western Culture* (2012) hän argumentoi, että nykyään esoteriaksi nimetyt monimuotoiset käsitykset ja käytännöt on uuden ajan alusta lähtien asemoitu eräänlaiseen torjutun tiedon kategoriaan, jota vasten oikeaoppisesti kristillisenä ja rationaalis-tieteellisenä esiintynyt läntinen valtakulttuuri on hahmotellut identiteettiään.⁸¹

Tässä ei ole tarpeen ottaa syvemmin kantaa näihin määrittelykysymyksiin. Jalo-Kiven lähestyminen eletyn uskonnon näkökulmasta on nimittäin johtanut siihen, että olen katsonut parhaaksi jättää esoterian tyystin pois tutkimukseni terminologisesta työkalupakista. Niin hyödyllinen kuin käsite monessa suhteessa onkin, olen kokenut sen pikemminkin hämärtävän kuin kirkastavan sitä toiminnallista ja kokemuksellista maastoa, jossa tutkimukseni liikkuu. Nähdäkseni spiritualismin ja teosofian nimeäminen esoteriaksi asettaa ne hieman ongelmallisella tavalla jo ennakkolta

79 Faivre 1994, 10–15.

80 Stuckrad 2005, 9–11.

81 Viime vuosina käsitteestä käytyjä keskusteluja on mutkistanut myös se, että monet ovat kyseenalaistaneet voimakkaasti esoterian länsimaisuuden ja tahtoneet ulottaa käsitteen globaalin uskonnontutkimuksen alueelle. Näistä keskusteluista ks. etenkin Asprem & Strube 2020a.

omaan kategoriaansa ja korostaa niiden erityisyyttä aikalaisille usein vierailta tavoilla.⁸²

Tutkimuksessani puhunkin spiritualismista ja teosofiasta vain (modernina) uskontona. Määrittelen niiden tarkemman aseman 1900-luvun alun suomalaisella uskontokentällä esoterian sijaan erityisesti uskonnollisen liberalismien kautta. Tällä painotan niiden läheistä yhteyttä laajempaan uskonto- ja yhteiskuntareformistiseen, 1700-luvun lopulta alkaen kehittyneen liberaaliteologian jalanjäljissä kulkeneeseen liikehdintään.⁸³ Tähän suuntaan minua ovat osaltaan johtaneet Antti Harmaisen tutkimukset, joissa hän on nostanut esiin 1900-luvun taitteen esoteeristen liikkeiden ja saksalaisen kulttuuriprotestantismien välisiä yhteyksiä.⁸⁴

Tutkimuskäsitteenä uskonto ei toki ole esoteriaa helpompi tai yksinkertaisempi. Siihen on kerrostunut historiallisesti suuri määrä oletuksia, jotka suuntaavat tutkijan katsetta ja ajattelua usein huomaamattakin. Näiden paljastamiseksi monet ovat tehneet samoin kuin Hanegraaff esoterian kohdalla ja pyrkineet uskontokäsitteen historialliseen dekonstruktioon. Esimerkiksi Meredith McGuire on korostanut, että (tämäkin) käsite liittyy länsimaisiin valta- ja identiteettitaisteluihin, etenkin niin sanotun pitkän reformaation (n. 1400–1700) aikaisiin kamppailuihin kristinuskon luonteesta. Oikeanlaisen uskonnon määrittelyssä oli osaltaan kyse eliitin pyrkimyksestä erottautua kansan jokapäiväisistä uskonnollisista käytännöistä. McGuiren kaltaiset eletyn uskonnon tutkijat ovat tahtoneet nostaa esiin myös nämä vähempiarvoisiksi tuomitut uskonnon ilmentymät, mikä on edel-

82 Vrt. Leskelä-Kärki & Harmainen 2021b, 13–16.

83 Ks. myös Järvenpää 2022, 125–126. Liberaaliteologiasta ks. esim. Dorrien 2001. On kenties hyvä todeta, etten väitä modernin esoterian olleen aina uskonnollisesti ja yhteiskunnallisesti liberaalia. Esim. okkultismien yhteydet myös konservatiivisiin, traditionalistisiin ja jopa fasistisiin ilmiöihin ovat tunnettu asia. Esoteeriseksi kategorisoitujen liikkeiden limittyminen uskonnolliseen liberalismiin on kuitenkin oman tutkimukseni kannalta olennainen konteksti.

84 Esim. Harmainen 2018; Leskelä-Kärki & Harmainen 2021b, 16.

lyttänyt koko uskontokäsitteen problematisoimista tutkimuksen työkaluna.⁸⁵

Historiallisen painolastinsa ja länsikeskeisyytensä vuoksi uskonto on hankala tutkimuskäsite, mutta toisaalta sen vakiintuneisuus tekee sen täydellisen hylkäämisen vaikeaksi. Vähintään termi on määriteltävä tarkasti. Tässä tutkimuksessa annan sille määritelmän, joka on kyllin tarkka ollakseen hyödyllinen mutta samalla riittävän utuinen mahdollistaakseen moninaisten ilmiöiden sujuvan käsittelyn. Viitataan uskonnolla kaikkiin käsityksiin, kokemuksiin ja käytäntöihin, joihin liittyy oletus elämälle perustavanlaatuisella tavalla merkityksellisen toisen todellisuuden (tuonpuoleisen, henkimaailman) läsnäolosta tai tavoitettavuudesta.⁸⁶

Uskonnon ymmärtäminen osana jokapäiväistä elämää johdattelee kysymään, missä tilanteissa ja millä tavoin toiseen todellisuuden pyritään luomaan kokemuksellinen, toiminnallinen tai ainakin käsitteellinen yhteys. Nancy T. Ammerman on korostanut, että toiminnan konteksti saattaa muuttaa merkittäväällä tavalla sen luonnetta ja vaikuttaa siihen, missä määrin se mielletään uskonnolliseksi. Hän on myös painottanut, että on tärkeää kiinnittää huomiota niihin sosiaalisiin ja lainsäädännöllisiin puitteisiin, joissa uskonnollinen toiminta tapahtuu.⁸⁷

Nämä huomautukset ovat tärkeitä eritellessäni, kuinka Jalo-Kivi toi toisen todellisuuden osaksi kansalaistoimintaansa

85 McGuire 2008, 20–44.

86 Vrt. esim. Ammerman 2021, 20–21; Markkola 2002, 16. Olen tietoinen myös tämän määrittelyn ongelmallisuudesta, mutta jalka on laskettava johonkin, mikäli tahtoo päästä eteenpäin. Olennainen vaikeus on määrittelyyn sisältyvä dikotomia, joka toistaa uskontokeskusteluille tyyppillisiä, turhauttavia vastakkainasetteluja: immanentti ja transsendentti, tämän- ja tuonpuoleinen, pyhä ja profaani, uskonto ja sekulaari. Tällainen eronteko johtaa helposti oletukseen puoliskojen välisestä kuilusta, toisen todellisuuden kaukaisuudesta. Tahdon torjua tällaisen mielikuvan. Eletyn uskonnon tasolla tämän- ja tuonpuoleisen raja näyttäytyy huokoisena ja toinen todellisuus koetaan usein konkreettisenä osana jokapäiväistä elämää. Vrt. esim. Kupari 2016, 12.

87 Ammerman 2021, 27–47.

1900-luvun alun Suomen suuriruhtinaskunnassa. Tietyissä tilanteissa uskonnollinen tematiikka oli selkeästi ja julkilaisutusti hänen toimintansa keskiössä, kun taas toisissa tilanteissa se painui tyystin näkymättömiin. Hänen uskonnollisen kansalaistoimintansa lähtökohtien, toimintamuotojen ja tavoitteiden kannalta olennaista on myös huomioida Suomen luterilaisen kirkon valtiollinen erityisasema ja uskontokentän rakennetta rajannut lainsäädäntö. Asiaan vaikutti erityisesti vuoden 1889 eriuskolaislaki, jossa kirkosta eroaminen oli papiston ja talonpoikien vanhoillisen liittouman johdolla säädetty koskemaan ainoastaan *Raamatun* ja apostolisen uskontunnustuksen auktoriteetin hyväksyviä protestanttisia seurakuntia. Laki jäi niin ahtaaksi, että kirkosta irtaantuivat keisarivallan aikana vain metodistit ja baptistit, kun taas eroamisoikeutta voimakkaasti ajaneet mutta lakiin pettyneet vapaakirkollisetkin jäivät kirkon sisäiseksi herätysliikkeeksi. Kirkosta eronneiden uskonyhteisöjen määrä lisääntyi hiljalleen vasta vuonna 1923 voimaan astuneen uskonnonvapauslain myötä, kun useat uskonnolliset liikkeet järjestäytyivät uskonnollisiksi yhdistyksiksi. Monet liikkeet jatkoivat kuitenkin tuolloinkin toimintaansa yhdistyspohjalta.⁸⁸

Kansalaisyhteiskunta oli 1900-luvun taitteen uskontokentällä keskeinen konteksti, jossa kirkon opeista poikkeavaa ja siihen kriittisesti suhtautunutta uskontoa elettiin yhteisöllisesti todeksi. Tutkimukseni kannalta on olennaista, ettei tämä tapahtunut seesteisissä olosuhteissa, vaan uskontoon liittyvät institutionaaliset ja opilliset kysymykset polemisoituivat voimakkaasti. Poleemisen tilanteen on usein katsottu rakentuneen aaltomaisesti. Kysymykset uskonnonvapaudesta, kirkon asemasta ja yleisesti uskonnon olemuksesta ja merkityksestä nousivat julkisen väittelyn kohteeksi etenkin 1880-luvulla. Keskustelu vaimeni hieman seuraavalla vuosikymmenellä, mutta jo vuosisadan alussa ja etenkin suurlakon myötä kiistat nousivat takaisin julkisuuteen entistä kovaäänisempinä ja sosiokulttuurisesti laajemmalla rintamalla, kunnes ne siirtyivät jälleen taka-alalle toisen venäläistämiskauden ja en-

88 Heikkilä & Heininen 2017, 131–132, 153–154, 158–161; Juva 1960, 168–182.

simmäisen maailmansodan vuoksi. Uskonnosta kiisteltiin vuosikymmenten saatossa pääasiassa erilaisten uskonnollisten liikkeiden näkökulmista, mutta kiistelyihin teemoihin vaikutti myös uskonnonvastaisen sekularismin esiintyminen. Avoimen kielteisesti uskontoon suhtautuneiden henkilöiden määrä oli kuitenkin pieni ja heitä löytyi lähinnä marxilaisten sosialistien ja porvarillisten kulttuuriradikaalien parista.⁸⁹

Tutkimuksessani jäsennän näitä kiistoja kahdella tasolla. Katson niissä olleen kyse ensinnäkin uskontokentän eri toimijoiden välisestä *uskonnollisesta polemiikista*.⁹⁰ Tällöin kiistojen ytimessä olivat uskonnollisten tahojen, liikkeiden ja suuntausten väliset yhteiskunnalliset, historialliset ja opilliset suhteet. Kaikki osapuolet jakoivat näkemyksen uskonnon perustavanlaatuisesta merkityksestä, mutta olivat erimielisiä uskonnollisten totuuksien sisällöstä ja siitä, kuinka niiden tuli vaikuttaa ihmisten yksityiseen ja yhteisölliseen elämään. Näiden taistelujen rinnalla ja niihin liittymään käytiin myös laajaa *uskontopolemiikkaa*, jonka ytimessä oli kysymys uskonnon sinänsä merkityksestä ja tulevaisuudesta. Keskustelua hallitsivat näkökulmasta riippuen joko uhkakuvat uskonnonvastaisen materialismin leviämisestä tai näkemykset uskonnon haitallisuudesta ihmiskunnan edistykseen. Molemmat polemiikin muodot ilmenivät huomattavan monin tavoin riippuen kulloisestakin asiayhteydestä.

Uskonnollinen ja uskontopolemiikki liittyivät läheisesti 1900-luvun taitteen keskusteluihin (yhteiskunta)moraalista. Teollistuminen ja kaupungistuminen, sosialismin ja muiden uusien aatteiden nousu sekä poliittisen puoluepolemiikin kiihtyminen herättivät huolta kansan siveellisestä⁹¹ tilasta. Työväestöä oletetusti

89 Tästä kehityksestä ks. mm. Heikkilä & Heinonen 2017, 141–155; Jalava 2005, 363–382; Juva 1960; Katajala-Peltomaa ym. 2021, 231–233; Murtorinne 1967; Murtorinne 1995, 13–113; Veikkola 1969.

90 Uskonnollisesta polemiikista (engl. *religious polemics*) ks. Hammer & Stuckrad 2007; Hettema & Kooi 2005.

91 Siveellisyyden käsite liittyi vielä 1900-luvun alussa usein yleisesti moraalisiin – ja nimenomaan yhteiskuntamoraaliin – joskin sen muutos kohti rajatumpaa seksuaali- ja sukupuolitematiikkaa oli jo alkanut: Pulkkinen & Sorainen 2011.

uhannutta moraalista turmeltuneisuutta vastustettiin monimuotoisella uskonnollisella valistus- ja avustustoiminnalla. Tärkeä aikalaisilmiö olivat kristillissosiaaliset hankkeet, jotka jalkauttivat lähinnä ylempiluokkaisia naistoimijoita työväestön keskuuteen taistelemaan prostituution, rikollisuuden ja juoppouden kaltaista ilmiöitä vastaan. Pirjo Markkolan mukaan nämä moraalireformistit pyrkivät ”sisälähetyksen hengessä uuden kristillisen yhteiskuntamoraalin rakentamiseen”.⁹²

Kansan uskonnollis-moraalisesta tilasta käydyt keskustelut olivat tärkeä juonne myös Jalo-Kiven kansalaistoiminnassa. Hänen voidaan hyvin katsoa kannattaneen jonkinlaista uskonnollista moraalireformia, mutta hänen näkemyksensä sen edellytyksistä oli huomattavan erilainen kuin kristillissosiaalisilla toimijoilla. Hänen mukaansa suurin syyllinen siveellisesti turmelevan materialismin uhkaan oli Suomen luterilainen kirkko, jonka vanhoillinen ja Jeesuksen opetuksia vääristelevä dogmatismi oli vie-roittanut ihmiset uskonnosta ja johtanut uskonnonvastaisuuden leviämiseen myös kansan alemmissa kerroksissa. Jalo-Kiven moraalireformismi yhdistyikin kiinteästi vaatimuksiin uskonnollisesta reformista, joka puolestaan kietoutui tiiviisti yhteen hänen yhteiskunnallisen reformisminsa kanssa.

1.7. Toiminnallinen kokemus

Pyrkiessäni tavoittamaan Jalo-Kiven kansalaistoiminnan kokemuksellisen ulottuvuuden olen löytänyt innoitusta Tampereen yliopistossa toimivassa Suomen akatemian kokemushistorian huippuyksikössä (2018–2025) työstetystä *analyttisestä kokemushistoriasta*. Tutkimushankkeessa kokemuksen käsite on teoreettisten ja metodologisten pohdintojen alkupiste ja kohde, joka mahdollistaa erilaisia jäsennyksiä ja painotuksia.

92 Markkola 2002, 12–13. 1900-luvun alun moraalireformismista ks. myös Antikainen 2003; Jämbäck 2020; Savijärvi 2015. ”Sekularisaatiota” vastaan asettuneesta yhdistystoiminnasta ks. myös Heikkilä 1979, 44 ja passim.

Kokemushistoriallisia keskusteluja yhdistävä tekijä on ymmärrys kokemuksen/kokemusten sosiaalisesta ja kulttuurisesta rakentuneisuudesta. Korostuksen taustalla on muun muassa historian tutkija Joan W. Scottin tunnettu artikkeli 'The Evidence of Experience' (1991), jossa hän kritisoi kollegoidensa tapaa vedota menneisyyden ihmisten "autenttisiin" kokemuksiin ja tahtoi suunnata huomion näiden kokemusten diskursiiviseen rakentumiseen. Uusi kokemushistoria seuraa Scottin kehotusta, mutta kurottaa diskurssin tuolle puolen muun muassa uuden sosiaalishistorian, tunnehistorian ja uusmaterialismin tarjoamien virikkeiden mukaisesti. Tällöin kokemukset hahmottuvat paitsi kielellisinä myös muun muassa kehollisina, tilallisina ja emotionaalisinä ilmiöinä, joiden tuottaminen, jakaminen, kerrostuminen ja institutionalisoituminen ovat keskeinen osa sosiaalisen todellisuuden eli kulttuuristen ja yhteiskunnallisten rakenteiden mekaniikkaa.⁹³

Kokemushistoriallista lähestymistapaa on hankkeessa kehitetty kolmen teeman tai kontekstin sisällä: eletty uskonto, eletty kansakunta ja eletty hyvinvointivaltio. Itselleni olennaisia ovat kaksi ensimmäistä. Eletyn uskonnon kontekstissa kokemuksen käsitettä ovat työstäneet muun muassa Sari Katajala-Peltomaa ja Raisa Maria Toivo. He ovat korostaneet käsitteen monikerroksisuutta ja erottaneet siinä kolme tasoa. Kokemuksella voidaan heidän mukaansa viitata ensinnäkin jokapäiväisiin välittömiin kokemuksiin/elämyksiin, toiseksi sosiaaliseen prosessiin, jossa kokemuksia tuotetaan ja jaetaan kommunikaatiossa, sekä kolmanneksi tässä prosessissa syntyviin kokemuksen jaettuihin rakenteisiin. Kaikki tasot voidaan nähdä vuorovaikutteisina ja toisiaan ehdollistavina. Eletyn uskonnon tutkiminen kokemuksen eri tasoilla auttaa hahmottamaan, kuinka uskonnolliset rakenteet, kuten käsitteet tai rituaalit, muovautuvat ja tulevat osaksi ihmisten jokapäiväistä sosiaalista elämää.⁹⁴

93 Yleisesti ks. esim. Kivimäki 2019; Kivimäki & Toivo 2022. Scottin kritiikistä ks. esim. Boddice & Smith 2020, 18–20; Kivimäki & Suomenjoki & Vahtikari 2021, 10–11.

94 Katajala-Peltomaa & Toivo 2022b, 10–15.

Eletyn kansakunnan kontekstissa kokemusta ovat lähestyneet muun muassa Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki ja Tanja Vahtikari. He ovat sitoneet teoreettiset ja metodologiset pohdintansa erityisesti nationalismin tutkimukseen. Eletyn uskonnon käsitteestä innoittuneella eletyn kansakunnan käsitteellä he ovat tahtoneet suunnata huomion siihen sotkuiseen prosessiin, jossa kansakunta tulee todelliseksi monenlaisten toimijoiden ja olosuhteiden toisinaan kiivaassa ja toisinaan arkipäiväisen huomaamattomassa vuorovaikutuksessa. Kokemuksilla on tässä prosessissa olennainen, kaksitahoinen rooli: kansakunnan rakentuminen voidaan ymmärtää sosiaalisesti tuotettujen kokemusten kerrostumisena ja institutionalisoitumisena, mutta samalla kansakunnasta muodostuu voimakas kokemusrakenne, joka vaikuttaa takaisin ihmisten jokapäiväisiin kokemuksiin.⁹⁵

Tutkimuksessani ymmärrän kokemuksen näiden suuntaviivojen mukaisesti monitahoisena ilmiönä. Ylimmällä teoriasolla tarkoitan kokemuksella läpielettyä sosiaalista prosessia, jossa ihmisten jokapäiväinen suhde todellisuuteen rakentuu vuorovaikutuksessa yhteisöllisesti tuotettuihin ja jaettuihin kokemusrakenteisiin.

Eletty uskonto on tutkimussuuntauksen alkuvaiheista lähtien hahmotettu korostuneesti käytäntöjen näkökulmasta, mihin on haettu tukea 1960-luvulta alkaen nousseesta käytäntöteoreettisesta (engl. *practice theory*) ajatteluperinteestä.⁹⁶ Sama perinne vaikuttaa myös kokemushistoriassa, jossa kokemus nähdään usein käytäntöihin, toimintaan ja toimijuuteen tiiviisti liittyvänä ilmiönä.⁹⁷ Tutkimuksessani seuraan näitä ajatusliikkeitä ja hahmottelen erilaisia tapoja, joilla toiminnallinen ja kokemuksellinen yhdistyivät Jalo-Kiven aktiivisessa kansalaisuudessa. Huomion keskipisteessä on hänen *kansalaistoimijuutensa*, millä viittaa paitsi yleisesti hänen aktiivisuuteensa kansalaisyhteiskunnassa myös tarkemmin hänen toimintamahdollisuuksiinsa vaikutta-

95 Kivimäki & Suodenjoki & Vahtikari 2021, 15–16.

96 Yleisesti ks. esim. Knibbe & Kupari 2020, 164–165. Käytäntöteoreettisen ajattelun alkuvaiheista klassinen esitys on Ortner 1984.

97 Esim. Katajala-Peltomaa & Toivo 2022b, 22–24; Kivimäki & Toivo 2022, 61.

neisiin tekijöihin sekä hänen kansalaistoimintansa konkreettisiin muotoihin ja piirteisiin, kuten kirjallisiin käytäntöihin, julkiseen puheeseen ja niissä ilmenneisiin retorisiin strategioihin. Kokemushistoriaan kiinnittyen suuntaan huomioni myös hänen *toimijuuskokemuksensa* eli siihen, kuinka hän itse koki ja käsitti toimintansa lähtökohdat, tavoitteet ja mahdollisuudet. Toimijuuskokemuksen käsitteeseen liittyy tutkimuksessani olennaisesti myös hänen ymmärryksensä omasta asemastaan suhteessa muihin hänelle eri yhteyksissä merkityksellisiin toimijoihin.

Kokemuksen teoriaa mukaillen ymmärrän toimijuuden ja toimijuuskokemuksen sekä jatkuvana ja yhteenkietoutuneena sosiaalisena prosessina että tämän prosessin myötä kerrostuneina ja sitä edelleen ehdollistavina rakenteina. Toisin sanoen Jalo-Kiven menneisyys määrittäi sitä, kuinka hän koki kulloisenkin tilanteensa ja kuinka hän toimi tuossa tilanteessa kohti ennakoimaansa tulevaisuutta.⁹⁸ Hahmotan tätä kaksisuuntaista mekaniikkaa myös puhumalla (*kansalais*)*habituksesta*. Tällä tarkoitan sosiologi Pierre Bourdieu'ta mukaillen toimijoiden välisessä vuorovaikutuksessa sisäistyvää ja kehollistuvaa, sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentunutta dispositioiden eli taipumusten ja valmiuksien järjestelmää, joka ohjaa heidän käyttäytymistään, havaitsemistaan, ajatteluaan ja tunteitaan – eli lyhyesti sanottuna heidän toimintaansa ja kokemustaan.⁹⁹ Viime kädessä ymmärrän habituksen eräänlaisena biososiaalisena varastona, jossa menneisyyden kokemusten myötä kerrostuneet dispositiot säilyvät latenteina aktivoituaakseen kulloisenkin tilanteen vaatimalla tavalla.

Taipumukseni ajatella Jalo-Kiven kansalaisuuden rakentumista toiminnallisena kokemuksena on saanut vaikutteita myös filosofi Michel Foucault'n myöhäistuotannosta. Foucault kiinnitti tarkkaa analyyttistä huomiota siihen, kuinka moraalisubjektit rakentuvat kulttuurisesti määrittyneiden itsekäytäntöjen eli muo-

98 Tässä ajatteluni taustalla ovat osaltaan Reinhart Koselleckin (2004/1979, 255–275) ajatukset kokemustilasta ja odotushorisontista, jotka ovat olennainen osa myös uuden kokemushistorian teoriapohjaa.

99 Esim. Bourdieu 1977 (1972), 78–87; Bourdieu 2010 (1979), xxix ja passim; Bourdieu 1990 (1980), 52–65; Kupari 2016, 10–33.

vaavan ja toiminnallisen itesuhteen kautta. Erityisen kiinnostavana olen kokenut postuumisti julkaistun teoksen *Lihan tunnustuksia*, jossa hän tarkasteli itsekäytäntöjä varhaiskristillisessä kontekstissa tarkentaen katseensa tuotannossaan muuten varsin syrjään tai ainakin eräänlaisen alatekstin asemaan jääneeseen uskonnolliseen tematiikkaan.¹⁰⁰ Foucault'n ajatusliikkeitä soveltaen katson Jalo-Kiven kansalaishabituksen rakentuneen hänen aktiivisen itesuhteensa kautta hänen pyrkiessään sekä tietoisesti että tiedostamattaan muovaamaan itseään niiden kansalaisuutta, uskontoa ja moraalia koskeneiden kulttuuristen oletusten mukaisesti, joiden vallassa hän oli.

Edellä mainittuihin kokemushistorian tutkimusteemoihin tai -konteksteihin nähden tutkimukseni asettuu eletyn uskonnon ja eletyn kansakunnan risteyskohtaan, mutta jälkimmäisen kohdalla katseeni tarkentuu nationalismiin sijaan kansalaisuuteen. Nationalismi oli tärkeä tema myös Jalo-Kiven kansalaisuudessa, mutta se oli kuitenkin vain tema muiden joukossa. Tähdennän näkökulmaani puhumalla *eletystä kansalaisuudesta*. Käsitteellään viittaa niinkään kansalaisuuden tietynlaiseen toteutumistaapaan, vaan omaan tapaani käsitellä kansalaisuutta tutkimuksen kohteena. Kyse on siis metodologisesta käsitteestä. Kansalaisuuden tutkiminen elettynä tarkoittaa huomion kiinnittämistä siihen, kuinka ihmisten toiminnallinen ja kokemuksellinen suhde (kansalais)yhteisikuntaan ja heidän ymmärryksensä itsestään kansalaisina rakentuvat konkreettisesti osana heidän jokapäiväistä sosiaalista elämäänsä.¹⁰¹

100 Foucault 2010 (1976 & 1984 & 1984), 136–141 ja passim; Foucault 2022. Uskonnosta ja uskonnollisesta alatekstistä Foucault'n tuotannossa ks. Carrette 1999 ja 2000, jotka tosin eivät voineet vielä huomioida vasta myöhemmin julkaistua *Lihan tunnustuksia*.

101 Lähelle omaa näkökulmaani tulee Pirjo Markkolan ja Ann-Catrin Östmanin artikkeli 'Guardians of the Land? Smallholders Living Their Nation in Interwar Finland' (2021, ks. etenkin 191–192), jossa he tutkivat elettyä kansakuntaa tarkastelemalla pientilallisten kansalaisuutta rakentaneita jokapäiväisiä käytäntöjä.

1.8. Eteneminen

Tutkimukseni jakautuu kuuteen käsittelylukuun. Kuvattuani ensin lyhyesti Jalo-Kiven elämän varhaisvaiheita etenen pääosin kronologisesti käsittelemällä hänen kansalaistoimintaansa vaiheittain 1900-luvun ensivuosisista 1910-luvun alkuun.

Luvuissa kaksi (’Maine’) ja kolme (’Henkisyuden eetos’) tarkastelen Jalo-Kiven kansalaistoimintaa vuosisadan alusta suurlakkoa välittömästi seuranneisiin kuukausiin. Toisen luvun keskiössä on hänen julkinen syrjäyttämisenä sosialidemokraattisesta liikkeestä ja tähän johtanut monivuotinen tapahtumaketju. Kolmannessa luvussa käsittelen sivistyksen, siveellisyyden ja uskonnon yhteenkietoutuneiden teemojen nousua osaksi hänen aktivismiaan. Yhdessä luvut kuvaavat, kuinka Jalo-Kivi kietoutui paikallisen kansalaisyhteiskunnan verkostoihin työväenliikkeen aktiivina ja sisäisti aktivismilleen muodon, suunnan ja mielen antaneita kokemuksellisia ja toiminnallisia dispositioita.

Neljännessä luvussa (’Rauhallisen kehityksen tie’) perehdyn Jalo-Kiven toimintaan elämäläisten parissa vuonna 1906. Elämäläisyys tarjosi hänelle yhteisön, jossa hänen uskonnolliset ja poliittis-yhteiskunnalliset taipumuksensa sulautuivat yhteen, kun hän hahmotteli suurlakon jälkeisen levottoman murrosajan ilmiöihin ja osallistui elämäläisten taisteluun ”materialistis-anarkistisena” pitämäänsä sosialidemokraattijohtoa vastaan.

Viidennessä luvussa (’Koti, uskonto ja isänmaa’) tutustun Jalo-Kiven vanhasuomalaisvuosiin 1907–1908. Hän jatkoi taistelua uskonnonvastaisena kokemaansa SDP:tä vastaan Suomalaisen puolueen riveissä ensimmäisten ja toisten eduskuntavaalien aikaan. Puoluepolitiikka jäi hänen aktivismissaan tällöin kuitenkin sivuosaan hänen suunnatessaan huomionsa ammattiyhdistysliikkeeseen etenkin työläisnationalistisen Suomalaisen työväenliiton kautta ja perustaessaan kitukasvuiseksi jääneen Omakotiyhdistyksen.

Luvuissa kuusi (’Suomen spiritistinen liike’) ja seitsemän (’Spiritualismin esitaistelija’) perehdyn Jalo-Kiven yritykseen rakentaa Suomeen kansallisella tasolla järjestäytyneet spiritualistinen

liike vuosina 1909–1913. *Spiritistin* päätoimittajana ja Suomen spiritistisen seuran johtajana hän esiintyi spiritualismin julkisena apologina, joka ei epäröinyt antautua kiivaksiinkin väittelyihin spiritualismin vihollisina pitämiensä tahojen kanssa.

2. Maine

2.1. Työväenliikkeessä aktivistiksi

Jalo-Kivi syntyi Ilmajoella Röyskölän kylässä 28. huhtikuuta 1878 itsellisperheeseen.¹⁰² Hänen isänsä Simo Juhonpoika Stén (1839–1896, syntyjään Yli-Luhtasela) oli köyhtyneen ilmajokelaisen tallollisuvun poika ja entinen Suomen kaartin tarkk'ampuja (palveluksessa 1862–1871).¹⁰³ Hänen äitinsä Margareta (Greta) Daavidintytär Kivistö (1837–1907) oli seinäjokelainen torpparintytär, joka oli asettunut Ilmajoelle piiaaksi 1860-luvun alussa. Pariskunta avioitui vuonna 1872 ja sai tulevien vuosien aikana neljä lasta, joista kaikki paitsi Jalo-Kivi menehtyivät varhaisella iällä.¹⁰⁴

Jalo-Kiven lapsuudessa Sténit liittyivät ajan suureen muutto-liikehdintään, jonka kautta maaseudun kasvava tilaton väestö etsi parempia toimeentulomahdollisuuksia kaupungeista ja ulkomailta. Aluksi he siirtyivät Gretan kotiseudulle Seinäjoelle, missä Jalo-Kivi vietti suurimman osan varhaislapsuudestaan. Vuonna 1887 he muuttivat uudelleen, nyt Simolle kaartilaisajoilta tut-

102 Tiedot Jalo-Kiven perheestä ja muutoista ovat peräisin eri paikkakuntien henki- ja kirkonkirjoista, ellen toisin mainitse.

103 Stén oli kaartissa saatu sotilasnimi, jollaisten antaminen oli Ruotsin vallan ajalta periytynyt tapa. Sotilasnimi jäi usein elämään sukunimenä. (Annola 2022, 28; Mikkonen 2013, 327–399.) Näin kävi myös Simon veljelle Salomonille, joka hänkin palveli kaartissa saaden nimen Salomon Lås. Veljesten vaiheista kaartissa ks. Suomen kaartin kirkonkirjat ja katselmusluettelot (KA).

104 Gretan ja Simon muut lapset olivat Johan Fredrik (1872–1873), Emil (1874–1880) ja Susanna Elisabeth (1881–1881). Greta oli myös saanut muutaman kuukauden ikäisenä menehtyneen tyttären (Maria 1862–1862) pian Ilmajoelle muutettuaan, mutta lapsen isä ei käy ilmi lähteistä.

tuun Helsinkiin, johon he asettuivat pysyvästi lukuunottamatta hetkellistä oleskelua Viipurissa vuosina 1891–1892. Siirtymä maalaisköyhälistöstä osaksi kaupunkikurjalistoa mullisti nuoren Jalo-Kiven arkisen elämismaailman ja tarjosi hänen kansalaisuudelleen aivan toisenlaisen kasvualustan kuin Etelä-Pohjanmaan maalaiskylät.

Tietoni Jalo-Kiven lapsuudesta ja varhaisnuoruudesta ovat vähäisiä. Hänen lehtikirjoituksensa tarjoavat kuitenkin jonkinlaisia vihjeitä. Kirjoitukset olivat yleensä poliittisia kannanottoja, mutta poleemisen retoriikan alta voidaan tunnistaa hänen oman elämänsä kaikuja. Erityisen kiinnostava on vuodelta 1906 peräisin oleva teksti, jossa hän kuvasi työläislasten karua elämää perustellakseen Sosialistisen reformipuolueen vaatimusta yhteiskunnan suuremmasta vastuusta lasten kasvatuksessa. Kurjimmat kasvuolosuhteet olivat ”ryyryköyhälistön” lapsilla, joille katuelämä sai hänen mukaansa toimia koulun sijaisena ja joista varttui täydennystä rikollisten ja prostituoitujen joukkoihin. Jalo-Kivi antoi ymmärtää itsekkin tietävänsä jotakin tällaisista kasvuoloista:

Niille, jotka eivät ole tarvinneet milloinkaan elää ryyryköyhälistön kurjaa elämää, vaan ovat saaneet elää isäinsä perinnöllä, yltyölläisydessä ja elää toisellaisessa ympäristössä, voi tämä tuntua liioitellulta, mutta meille, jotka olemme saaneet elää tätä elämää, on se räikeää todellisuutta.¹⁰⁵

Jalo-Kiven oma koulunkäyntihistoria on jäänyt minulle arvoitukseksi. Hänen muodollinen koulutustasonsa tuskin kuitenkaan nousi muutamaa Seinäjoella tai Helsingissä käytyä kansakoulu- luokkaa korkeammalle.

Aikuisuuden kynnyksellä Jalo-Kivi koki lapsuutensa paikanvaihdosten lisäksi vielä yhden, erityisen koettelevan siirtymän, joka heitti hänet hetkellisesti Suomen suuriruhtinaskunnan rajojen ulkopuolelle. Ei kuitenkaan länteen, Ruotsiin tai Atlantin yli Amerikkaan, johon suuntaan niin moni suomalainen näihin aikoihin lähti, vaan päinvastoin kauas itään – Siperiaan. Matka

¹⁰⁵ *Elämä* 20.10.1906, ’Lasten kasvatus’, Jalo Kivi.

sai alkunsa, kun muuan puolalainen urakoitsija saapui Suomeen etsimään työvoimaa rakenteilla olleen Trans-Siperian junaradan Transbaikalin osiolle. Hän kokosi Suomesta kaksi työsakkia: Viipurista lähti matkaan syksyllä 1895 noin kuusikymmentä ja Helsingistä alkuvuodesta 1896 hieman alta kaksisataa työläistä.¹⁰⁶ Helsingistä pestautuneiden joukossa olivat seitsemäntoistavuotias Jalo-Kivi ja hänen viisikymmentäkuusivuotias isänsä.¹⁰⁷

Miksi isä ja poika Stén lähtivät moiselle matkalle? Vähintään hanke kertoo perheen toimeentulohaasteista. Mutta sittenkin: miksi juuri ratatöihin Siperiaan? Asiaan mahdollisesti vaikutti isän kokemus ratatyömailta. En ole löytänyt varmaa tietoa hänen työalastaan (virallisissa yhteyksissä hänestä puhutaan yleensä vain ”entisenä tarkk’ampujana”), mutta hän liikkui silmiinpistävän usein ratatyömaiden läheisyydessä. Perheen muuttaessa Seinäjoelle sen läpi rakennettiin Vaasan rautatietä, jonka työmaa veti puoleensa alueen köyhälistöä,¹⁰⁸ ja myös heidän käyntinsä Viipurissa tapahtui juuri Karjalan radan rakentamisen aikaan.

Simo Sténillä saattoi tosin olla tienestien lisäksi myös muita syitä viedä poikansa työmatkalle Siperiaan. Ainakin tällainen näkemys oli mahdollista esittää *Työmiehessä* vuonna 1905. Kun Jalo-Kivi oli riitaantunut lehden toimituskunnan kanssa, sen tuolloinen vt. päätoimittaja Matti Paasivuori (1866–1937, vuoteen 1906 Hälleberg) pyrki tahramaan hänen mainettaan kuvailemalla ivalliseen sävyyn hänen ”kirjavia elämänvaihteitaan”:

[Sténistä] voi sanoa, ettei hän ole juuri milloinkaan ruumiillisella työllä itseään elättänyt. Isä oli kunnon työmies, joka noin 9 vuotta takaperin lähti poikansa kanssa Siperian rautatielle työhön tarkoituksella opettaa siellä pojastaan työmies, mutta isä kuoli matkalle. Poika Sten tuli takaisin vanhan äidin luo, hänen elätettäväkseen.

106 Engman 2005, 170–173; Juntunen 1998; Kallio 2022, 175–176. Näistä ”siperialaisista” muodostui julkisuuden ilmiö. Heitä saateltiin matkaan suuren kansanjoukon toimesta ja heidän usein epäonnisia vaihteitaan seurattiin lehdistössä tiiviisti tulevana kuukausina.

107 Luettelot Venäjälle työnhakuun saapuneista 1896 (KA).

108 Alanen 1970, 393–394.

Tullessa oli pojalla pitkä ”ryssänturkki” päällä ja muutenkin oli ränsistyneessä kunnossa.¹⁰⁹

Paasivuoren mukaan matkan taustalla oli Simo Sténin pyrkimys koulia ruumiillista työtä vieroksuvaista pojastaan itsensä kaltainen kunnan työmies. Jalo-Kiveä mustamaalannut kirjoitus ei toki sellaisenaan ole luotettava lausunto sen paremmin hänen isänsä motiiveista kuin hänen omasta työmoraalistaankaan. Se ei kuitenkaan ole lähteenä aivan merkityksetön, kun otetaan huomioon itsekin Ilmajoelta kotoisin olleen Paasivuoren¹¹⁰ tuttavallinen tapa puhua Jalo-Kiven vanhemmista. Pidän mahdollisena, että hän tunsu Sténit. Sitä paitsi muut hänen tietonsa pitävät pääpiirteittäin paikkansa. Simo Stén todella kuoli jo alkumatkasta, millä oli traagisia seurauksia matkaa yksin jatkaneelle Jalo-Kivelle. Hän ei ilmeisesti koskaan päässyt Transbaikalin ratatyömaalle tai ei ainakaan jäänyt sinne. Sen sijaan hän ajautui kuljeskelemaan muutaman muun siirtotyöläisen kanssa ristiin rastiin Kaukoitää.

Myöhemmin Jalo-Kivi kirjoitti näistä ”seikkailuista” *Työmieheen* pitkän jatkokertomuksen, jossa kuvasi ajautuneensa erilleen työläisjoukosta ja harhailleensa kuukausitolkulla Siperiassa ja Mantšuriassa. Lopulta hän päätyi rengiksi Länsi-Siperian suomalaisvankisiirtolaan, jossa tapasi vuosia aiemmin Suomesta karkotetun enonsa. Kertomuksensa mukaan hän viihtyi kylässä – jota nimitettiin komeasti ”Helsingiksi” – ja pohti jopa jäävänsä sinne asumaan, mutta päätti lopulta palata äitinsä luokse Suomeen. Hän pääsi perille vihdoin toukokuussa 1897 raskaan paluumatkan näännyttämänä.¹¹¹

109 *Työmies* 14.7.1905, ”Pilatus ja Herodus yhtyneet”, –ll–.

110 Paasivuoren henkilöhistoriasta ks. Hentilä 2013.

111 Kertomukset ’Seikkailuja Mandshuriassa’ ja ’Mandshuriasta Suomeen’ julkaistiin *Työmiehessä* 2.9.1904, 7.9.1904, 8.9.1904, 12.9.1904, 29.9.1904, 18.10.1904, 14.11.1904 ja 15.11.1904. Erillisessä kirjoituksessa ’Kuulun partaalla’ (*Työmies* 31.8.1904) Jalo-Kivi kuvasi paluumatkansa viimeistä osaa, raskasta kävelymatkaa Viipurista Helsinkiin. Olen vertaillut kertomuksia muihin lähteisiin ja todennut niiden pitävät ainakin pääpiirteissään paikkansa. Jalo-Kivellä todella oli eno ”Helsingissä” ja monet muutkin yksityiskohdat ovat vakuuttavia. Kaikesta päätellen hänen seikkailunsa todella

Jalo-Kivi kommentoi Paasivuoren huomautuksia tätä vastaan kesällä 1905 nostamansa kunnianloukkaussyytteen yhteydessä. Hän ei maininnut mitään isästään eikä heidän matkansa syistä, mutta kuvasi yleisesti kokemuksiaan idässä:

Minä olen kyllä ollut Siperiassa, sitä en väitä vastaan, enkä toivoisi pahimpaa vihamiestänikään kulkemaan niitä jälkiä Siperiassa, joita minä sain vuosikausia harhailta siellä, maan äärestä toiseen ennenkuin kotia pääsin – ja silloin olin melkein lapsi vielä. Sepustajan työväen asian kantaa on kai kuvaavinaan se, että tämä kertoo ilkkuen, että minä palasin kotia Siperiasta ränsistyneessä kunnossa. Minulla ei tosiaankaan ollut varoja ostaa ”silkkihattua” päähäni sepustajan mieliksi edes, kun Viipurista Helsinkiin sain kävellä melkein syömättäkin. Äärimmäistä raukkamaisuutta on sepustajalla se valhe vielä, että minulla oli ”pitkä ryssän turkki yl-läni” tullessani kotia.¹¹²

Jalo-Kivi esitti matkansa tuskallisena harhailuna kaukomaailta takaisin kotiin. On helppo uskoa, että matka oli hänelle traumaattinen kokemus, olihan hän nuori – ”melkein lapsi vielä” – ja jäi isänsä kuoltua yksin vieraisiin olosuhteisiin. Uhripositiosta kirjoitetussa syytekirjelmässä hän kuitenkin myös paisutteli kärsimyksiään. Vuosikausien sijaan matka kesti reilun vuoden ja *Työmiehessä* julkaistusta kertomuksesta voidaan aavistella, ettei aika ollut hänelle silkkaa hätää ja kurjuutta, joskin niitäkin vaikuttaa riittäneen.

Kaukoidästä palattuaan nyt aikuistunut Jalo-Kivi alkoi rakentaa itselleen elämää Helsingissä. Oli hänen suhteensa ruumiilliseen työhön lopulta mikä hyvänsä, ainakin lähteissä hänet kuvataan 1900-luvun ensimmäisen vuosikymmenen lopulle asti useimmiten kivityömiehenä. Hän ei kuitenkaan vaikuta olleen ammatillisesti päteväytynyt kivityöläinen, vaan näitä huomatta-

tapahtuivat. Julkaistuissa kertomuksissaan Jalo-Kivi ei kuitenkaan kerro, miksi ja millaisiin töihin hän oli Siperiaan alun perin lähtenyt, eikä hän mainitse myöskään isäänsä.

112 Jalo-Kiven syytekirjelmä Paasivuorta vastaan (KA).

vasti heikommassa asemassa ollut ”rusnari” eli kivityöläisapulainen. Hän kuului siten kaupunkityöväestön alimman kastin muodostaneisiin seka- ja ulkotyöläisiin, jotka ilman vakituista työsuhdetta tai turvaa antanutta ”sakkia” eli työryhmää kulkivat työmaalta toiselle ja joita sekä työnantajat että ammattityöläiset kohtelivat usein ynseästi.¹¹³

Vuonna 1901 Jalo-Kivi avioitui Nastolasta kotoisin olleen työväenluokkaisen Hilma Nöjdin (1874–1930) kanssa. Hilma on jäänyt minulle lähes täysin tuntemattomaksi hahmoksi. Hän ei vaikuta olleen aktiivinen kansalaisyhteiskunnassa, eikä hänestä löydy juuri mitään muitakaan tietoja lehdistä tai muista lähteistä. Tulevina vuosina pariskunta sai neljä yhteistä lasta, joista yksi kuoli ennen toista ikävuottaan: Hilja Impi (1902–1989), Sulo Kallervo (1905–1939), Armas Jalmar (1906–1907) ja Armas Jaakko Jalmari (1908–1941). Työläisperhe asui vuosisadan alussa useissa osoitteissa Pitkäsillan pohjoispuolen esikaupungeissa, usein pariskunnan leskiäitien kanssa.¹¹⁴ Avioliitto päättyi 1910-luvun taitteessa, jolloin Jalo-Kivi muutti Tampereelle ja meni uusiin naimisiin Suomen spiritistisen seuran yhteydessä tapaamansa Ida Hiilloksen kanssa.¹¹⁵

1900-luvun taitevuosina Jalo-Kivi aktivoitui työväenliikkeessä, joka oli parhaillaan voimakkaan muutoksen tilassa. ”Wrightiläinen” työväenliike oli 1880-luvulta lähtien luonut Suomeen työväenyhdistysten verkostoa sosiaaliliberaalilta pohjalta, mutta vuosisadan lopulla Karl Marxin (1818–1883), Friedrich Engelson (1820–1895) ja Karl Kautskyn (1854–1938) kaltaisten sosialiteoreetikkojen työhön pohjautuvat käsitykset muun muassa luokkataistelusta ja tulevasta vallankumouksesta sekä niistä johdetut toimintatavat alkoivat saada kannatusta työläisjohdon parissa. Kehitys johti keskieuropalaisen sosialidemokratian

113 Ulko- ja sekatyöläisten asemasta ks. esim. Haapala 1986, 106–110 ja passim.

114 Tiedot kerätty lehdistä sekä kirkonkirjoista ja henkikirjoista (KA). Jalo-Kiven lasten kohdalla tärkeä apu on ollut myös Jari Holopaisen keräämä sukutietokanta (myheritage.com, maksumuurin takana).

115 Tästä tarkemmin luvussa 6.4.

suuntaan kulkeneen työväenliikkeen valtavirran etääntymiseen lähinnä maltillisia reformeja tavoitelleesta porvaristosta. Ensimmäinen työväenlehti *Työmies* perustettiin Helsingissä vuonna 1895 ja seuraavana vuonna koettiin ensimmäinen, rakennustyöväestöä laajalti mobilisoinut lakkoaalto. Suomen työväenpuolue perustettiin vuonna 1899 ja vuonna 1903 sen nimi muutettiin keskieurooppalaiseen tyyliin Suomen sosialidemokraattiseksi puolueeksi.¹¹⁶

Nuori Jalo-Kivi luultavasti liikkui työväenliikkeen liepeillä ja otti tavalla tai toisella osaa sen pyrkimyksiin jo 1800-luvun loppuvuosina – ”punaisen lakkovuoden” 1896 hän tosin vietti Siperiassa. Ensimmäiset varmat merkit hänen aktivismistaan löytyvät kuitenkin vasta uuden vuosisadan puolelta. Hän toimi *Työmiehen* ahkerana avustajana vuodesta 1902 alkuvuoteen 1905. Tänä aikana hän kirjoitti lehteen huomattavan määrän tyyli-ilailmia ja pituudeltaan vaihtelevia tekstejä. Aluksi tekstit olivat lähinnä yhdistysten ja ammattiosastojen kokousraportteja, mutta pian ne laajenivat kattamaan muun muassa hänen kulloistenkin asuinalueidensa tapahtumia ja kansalaistoimintaa esitelletä paikalliskirjeitä, ajankohtaisia poliittisia ja yhteiskunnallisia kysymyksiä käsiteltyjä artikkeleita sekä jopa köyhälistön elämää ja vaikeuksia kuvanneita kaunokirjallisia kertomuksia, joiden pituus vaihteli lyhyistä novellilastuista pitkiin jatkokertomuksiin.¹¹⁷ Jalo-Kivestä kehittyi *Työmies*-vuosinaan siis monipuolinen ja luova kirjoittaja.

Jalo-Kiven kirjallinen aktiivisuus ei ollut epätavallista 1900-luvun taitteessa. Yhteiskunnan modernisaatioon kytkeytynyt kirjallistumisen prosessi eli kirjoitetun ja painetun sanan merkityksen lisääntyminen ihmisten elämässä kiihtyi 1800-luvun jälkipuolella, jolloin yksityinen ja julkinen kirjoittaminen – eli esimerkiksi päiväkirjan pitäminen ja lehtiin lähetetyt lukijakirjeet – tulivat osaksi yhä useamman työväenluokkaisenkin kansalaisen elämää. Nämä kansankirjoittajat, kuten heitä on tutkimuksessa usein nimitetty, olivat useimmiten lähes tai täysin itseoppineita:

116 Soikkanen 1961, 21–27, 40–71; Soikkanen 1975, 19–77; Tuomisto 1984, 13–172.

117 Ks. liite.

kirjalliset käytännöt omaksuttiin ja niitä kehitettiin itsenäisesti tai lähipiirin avustuksella.¹¹⁸ Tästä näkökulmasta tutkimuksessa ni avoimeksi jäävä kysymys siitä, kävikö nuori Jalo-Kivi esimerkiksi kansakoulua vähän vai ei lainkaan, on vähämerkityksinen. Riippumatta siitä, hankkiko hän kirjoitustaidon alkeet koulussa vai itsenäisesti, hän joka tapauksessa kehitti niitä omaehtoisesti paljon pidemmälle ja valjasti ne monimuotoisempiin käyttötarkoituksiin kuin virallisen opettajan alaisuudessa olisi ollut mahdollista.

Kansankirjoittajilla oli monia syitä kirjalliseen toimintaansa. Kaisa Kauranen on erottanut kuusi keskeistä motiivia: taloudelliset ja elinkeinon harjoittamiseen liittyvät motiivit, uskonnolliset motiivit, halu vaikuttaa yhteisössä tai yhteiskunnassa, tarve yhteydenpitoon eli kirjeiden kirjoittaminen, itseilmaisu ja halu jättää kirjallinen jälki itsestään sekä kirjoittaminen pyynnöstä eli esimerkiksi lehdissä esitettyyn kirjoituskutsuun vastaaminen.¹¹⁹ Jalo-Kiven kirjalliseen korpukseen mahtuvat kaikki nämä motiivit. Uskonnolliset motiivit nousivat kuitenkin esiin vasta suurlakon jälkeen, kuten tulemme näkemään. *Työmiehessä* hänen kirjoittamistaan ohjasivat selvästi ensinnäkin taloudellinen motiivi – kirjoitukset olivat hänelle tärkeä lisätienestien lähde – mutta ennen kaikkea halu vaikuttaa yhteiskunnallisesti osana työväenliikettä. Jalo-Kiven lukuisat (auto)fiktiiviset tekstit osoittavat hänellä olleen myös itseilmaisuun liittyvää kaunokirjallista kunnianhimoa. Nämä kirjoitukset asettavat hänet vuosisadantaitteessa nopeasti lisääntyneiden työläiskirjailijoiden joukkoon.¹²⁰ Jalo-Kiven kohdalla kaunokirjallisuus tosin jäi lähinnä *Työmieheen* paikantuneeksi nuoruuden kokeiluksi, mutta muissa muodoissaan julkinen kirjoittaminen vakiintui keskeiseksi osaksi hänen kansalaistoimijuuttaan.

Työmiehen toimituksessa Jalo-Kivi tutustui aatteiltaan ja persoonallisuuksiltaan sekalaiseen henkilöjoukkoon, jonka jäsenis-

118 Esim. Laitinen & Mikkola 2013; Salmi-Niklander & Suodenjoki & Uusitalo 2010.

119 Kauranen 2013, 39–50.

120 Klassinen esitys varhaisista työläiskirjailijoista on Palmgren 1966.

tä esittelen tässä vain tutkimukselleni olennaisimmat hahmot. Päätoimittajana hääräsi toimintatavoiltaan varovainen mutta teoreettisesti tiukka ja luonteeltaan pisteliäs ”oikeoppinen” marxilainen Edvard Valpas (Hänninen, 1873–1937, päätoimittajana 1900–1918), joka oli yksi sosialidemokraattisen liikkeen keskeisiä hahmoja ja linjanvetäjiä 1900-luvun alussa. Toimituksessa työskentelivät myös teosofiasta kiinnostuneet Veikko Palomaa (1865–1933, toimituksessa 1901–1905) ja Alfred B. Sarlin (1860–1919, toimituksessa 1902–1904), jotka toimittivat muutaman vuoden myös *Työmiehen* viihteellisempää sivujulkaisua *Työmiehen Illanviettoa*. Vuonna 1903 toimitukseen liittyivät aliupseerikoulutuksen saanut Kaarlo Luoto (1875–1947, toimituksessa 1903–1905) ja ylioppilas Eero Haapalainen (1880–1937, toimituksessa 1903–1906), jotka molemmat tunsivat vetoa myös radikaalia suoraa toimintaa kohtaan. Toimituskunnan kirjavuuden vuoksi *Työmieheissä* vallitsi vuosisadan alussa alituinen jännitystila ja keskinäisen kyräilyn kulttuuri, mistä saamme tuonnempana nähdä useita esimerkkejä.¹²¹

Selvästi kunnianhimoinen Jalo-Kivi aktivoitui viimeistään 1900-luvun ensivuosina myös työväenliikkeen järjestökentällä. Hänen toimintansa kanavoitui etenkin Helsingin ulkotyöväenyhdistykseen, joka oltiin perustettu vuonna 1895 Helsingin työväenyhdistykseen kuulumattomien ulkotyöläisten aloitteesta heidän erityisen huonoina pidettyjen työolojensa parantamiseksi.¹²²

121 *Työmiehestä* ks. Pohjanmaa 1948; Soikkanen 1961, 49–52 ja passim; Tuomisto 1984, 105–108, 118–119 ja passim. Valppaasta ks. Soikkanen 1967a; Sainio 2001. Palomaasta ks. Pollari 2010a. Sarlinista ks. Sundström 2009; Saraste 2023. Luodosta ks. Hanski 2005. Haapalaisesta ks. Soikkanen 1967b.

122 Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen vuosikertomukset, 1–3 (TYARK); *Työmies* 25.5.1895, ”Helsingin ulkotyöntekijät!”. Helsingin ulkotyöväenyhdistys on aiemmassa tutkimuksessa mainittu vain ohimennen (esim. Soikkanen 1961, 185; Tuomisto 1984, 111 ja passim). Yhdistykseltä ei ole säilynyt kunnollista arkistoa. Työväen arkistoon on talletettu lähinnä jälkikäteen kirjoitettu kooste yhdistyksen vuosikertomuksista. Kirjoittajan käyttämät lähteet eivät ole säilyneet, eivätkä ne alun perinkään liene olleet kattavat, sillä hän valitsee tietojen riittämättömyyttä.

Jalo-Kivi työnty nopeasti yhdistyksen suhdeverkoston ytimeen ja nousi sen keskeiseksi aktiiviksi. Hänet valittiin ensin sihteeriksi (1902), sitten varapuheenjohtajaksi (1903) ja lopulta puheenjohtajaksi (1904 ja uudelleen 1905).¹²³

Ulkotyöväenyhdistys oli jäsenmäärältään vaatimaton,¹²⁴ mutta sillä oli selkeä profiili, jolla se erottui pääkaupungin muista työväenyhdistyksistä. Luultavasti puheenjohtaja Jalo-Kiven alkuvuonna 1905 muotoileman toimintakatsauksen mukaan yhdistyksen keskeinen toimintakenttä oli ollut ja oli edelleen ”n. k. ryysyköyhälistö”, jonka kohtalona oli ”ammattitaidon puutteessa tai suurteollisuuden murjomana jäädä yhteiskunnan alimmille asteille”. Hän painotti tämän hädänalaisimman kansanosan mobilisoimisen tärkeyttä. Ilman sitä työväenliike oli ”kuin hiekalle rakennettu rakennus, jonka alta hiekka vierii pois. Se on tämä halveksittu ryysyköyhälistö joka tulee ratkaisemaan taistelun työn ja pääoman välillä.”¹²⁵

Työmiehen avustajana ja ulkotyöväenyhdistyksen aktiivina Jalo-Kivi verkostoitui työväenliikkeessä ja laajemmin kansalaisyhteiskunnassa sekä osallistui moniin työväestön aseman parantamiseen tähänneisiin hankkeisiin. Yhteiskuntaa muokkaamaan pyrkinyt toiminta muovasi samalla häntä itseään. Työläisaktiivis-

123 Ks. raportit ulkotyöväenyhdistyksen vuosikokouksista: *Työmies* 2.4.1902, 2.3.1903, 8.3.1904 ja 8.3.1905.

124 Yhdistyksellä oli vuonna 1899 143 ja vuonna 1903 163 jäsentä, eli sen jäsenmäärä kasvoi neljässä vuodessa vain kahdellakymmenellä. Jalo-Kiven johtokaudella toiminta hieman vilkastui, niin että vuonna 1904 jäseniä oli 253 ja vuonna 1905 305. Varsinaisen yhdistyksen jäsenmäärä muodosti luvuista vain pienen osan, sillä useimmat kuuluivat siihen ammattiosastojen kautta. Ammattiosastoja yhdistyksellä oli kolme: suurin oli porarien ja katukivenhakkaajien osasto, jossa myös Jalo-Kivi toimi ahkerasti, ja sen lisäksi olivat pienemmät asfaltti- ja sementtityöläisten sekä pesijättärien ammattiosastot. Myös satamatyöläisten ammattiosastoa yritettiin, mutta se syntyi kuolleena. Vuonna 1904 pesijättärien sekä asfaltti- ja sementtityöläisten osastot erosivat ja liittyivät Helsingin työväenyhdistykseen, jolloin jäljelle jäi vain porarien ja katukivenhakkaajien osasto. Ks. Raportit vuosikokouksista: *Työmies* 2.3.1903 ja 8.3.1905; Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen vuosikertomukset, 12 (TYARK).

125 Ks. raportti vuosikokouksesta: *Työmies* 8.3.1905.

tina hän oppi organisoimaan ja ylläpitämään tavoitteellisia kansalaishankkeita ja kollektiiveja sekä harjaantui julkiseen kirjoittamiseen ja puheeseen. Näiden kansalaistaitojen ohessa hän sisäisti taipumuksen tarkastella yhteiskuntaa ja jokapäiväistä elämämaailmaansa kriittisestä työläisperspektiivistä, mikä sitoi hänet osaksi työväenliikkeen rakentamaa kokemusyhteisöä¹²⁶ ja antoi hänen aktivisilleen mielen ja suunnan. Tämä *luokkatietoinen ja vastarintainen kansalaishabitus* muodosti dynaamisen perustan kaikelle hänen myöhemmälle kansalaistoimijuudelleen ja toimijuuskokemukselleen.

2.2. Leimautuminen urkkijaksi

Jalo-Kiven kaltaiset ulko- ja sekatyöläiset saivat toimeentulonsa pääasiassa rakennustyömailta. Tämän vuoksi he altistuivat puutteelle talvisin, kun työmaat hiljenivät ja kesän säästöt – jos niitä oli – hiipuivat. Tilanne kehittyi erityisen vaikeaksi 1900-luvun ensivuosina laman vähentäessä rakennushankkeita myös kesäisin ja kaupunkeihin virranneen maalaisköyhälistön kiristäessä kilpailua harvoista työpaikoista. Jalo-Kiven kaltaisten päivätyöläisinä palkattujen apurien työmahdollisuuksia heikensi myös sakkeja suosinut urakkatyöjärjestelmä.¹²⁷

Talvella 1901–1902 Helsingin työttömät perustivat komitean, joka anoi kaupunginhallitukselta hätäaputoita ja parannuksia työväestön asuin- ja työolosuhteisiin. Keväällä pahin työttömyys helpotti kausivaihtelun mukaisesti, mutta syksyllä 1902 komitea perustettiin uudelleen. Nyt sen johtoon asetui ulkotyöväenyhdistyksen aktiivina jo jossain määrin tunnettu Jalo-Kivi.

126 Kokemusyhteisön käsitteestä ks. Kivimäki & Malinen & Vuolanto 2023.

127 Esim. Haapala 1986, 143–146. Jalo-Kiven näkökulmasta ks. esim. *Työmies* 9.12.1902, 'Työttömänä', J. Hj. K-i; *Työmies* 16.10.1903, 'Ryysyköyhälistö nykyisessä asemassaan', J. Hj. K-i; *Työmies* 20.10.1903, 'Irtolaiskysymys ja järjestynyt työväestö', J. Hj. K-i; *Työmies* 29.7.1904, 'Työttömyys', -i; *Työmies* 3.8.1904, 'Työtä etsimässä', Jassu.

Tästä varsin viattomalta vaikuttavasta hankkeesta käynnistyi monitasoinen ja ehkä yllättäväkin tapahtumaketju, jonka myötä Jalo-Kivi ja useimmat muut työttömien komitean jäsenet leimattiin poliisin ilmiantajiksi ja syrjäytettiin sosialidemokraattien aktiivipiireistä. Syrjäyttämiprosessista muodostui Jalo-Kivelle tärkeä käännekohta, eräänlainen avainkokemus, joka vaikutti hänen kansalaistoimijuuteensa ja toimijuuskokemuksensa vielä vuosia ja vuosikymmeniä myöhemminkin. Otankin prosessin tarkan erittelyn kohteeksi tässä ja seuraavissa alaluvuissa.¹²⁸

Jalo-Kiven johtama työttömien komitea lähestyi Helsingin kaupunginvaltuustoa ensimmäisen kerran marraskuussa 1902, mutta ei saanut työttömiä tyydyttävää vastausta vaatimuksiinsa. Seuraava yritys tehtiin helmikuussa. Nyt komitea uhkasi kääntyä korkeampien viranomaisten eli venäläisjohtoisen lääninhallituksen puoleen, mikäli kaupunginhallitus ei reagoisi riittävällä tavalla, mutta kaupunginisät eivät vieläkään taipuneet. Maaliskuun alussa työttömät kokoontuivat neuvottelemaan seuraavasta askeleesta. Hakaniemen torilla pidetyssä yli tuhatpäisessä kokouksessa Jalo-Kivi lietsoi tyytymättömyyttä hyperbolisella puheella. Hänen mukaansa Helsingin työttömät olivat kuukausien ajan ”nälästä kituen odottaneet, että vallassa oljain kivikovat sydämet pehmiäisivät ja hankkisivat onnettomille mahdollisuuden työhön ja elämiseen”. Toiveet olivat kuitenkin osoittautuneet turhiksi: ”Itsekylläisyydessään eivät herrat ole välittäneet työntekijäin, heidän elättäjäinsä toimeentulosta tai kohtalosta. Saadessaan itse vaan joka päivä elää huoletoinna, eivät he ole välittäneet vaikka elättäjät nälkään kuolisi.”¹²⁹

Kokouksessa perustettiin uusi, jälleen Jalo-Kiven johtama komitea, joka kävi vielä kerran kaupunginjohdon luona. Vastaanotto oli nyt jopa entistä kylmempi. Komitean lähestymä pormestari

128 Antti Kujala on tarkkaan arkistotyöhön pohjaten selvittänyt Jalo-Kiven johtaman komitean toimintaa ja seurauksia sen jäsenille: Kujala 1978, 148–162; Kujala 1995, 156–183. Tukeudun monessa kohdassa Kujalan työhön, mutta olen käynyt myös itse läpi Jalo-Kiven kannalta keskeisen lähdeaineiston.

129 Kujala 1995, 160–163; *Työmies* 12.3.1903, ’Helsingin nälkäiset’.

Elias Öhman (1845–1908) piti sopimattomana, että työttömät esittivät vaatimuksia kohteliaan anomuksen sijaan, ja kehotti heitä odottamaan kaupunginvaltuuston seuraavaan kokoukseen. Tähän komitea ei enää suostunut. Se toteutti uhkauksensa ja kääntyi kaupungin poliisimestarin välityksellä Uudenmaan lääninkuvernööri Mihail Kaigorodovin (1853–1918) puoleen. Työttömien puuhia sivusta seurannut kuvernööri tarjosikin mielellään apuaan. Helsingin työttömille järjestettiin Venäjän Punaisen ristin Suomen piirijärjestön varoilla toukokuuhun kestänyt keittoruokailu santarmiston kasarmeilla ja Jalo-Kiven johtama, nyt ”soppakomiteana” tunnettu komitea laitettiin jakamaan ruokailukuponkeja sekä raha-avustuksia, joilla työttömät saattoivat lunastaa takaisin puutteen vuoksi panttaamiaan työvälineitä.¹³⁰

Kaigorodovin avokäisyys ei johtunut silkasta myötätunnosta. Taustalla vaikutti Suomen poliittisen kentän jakautuminen suhteessa Venäjän pyrkimyksiin sitoa suuriruhtinaskunta tiiviimmin osaksi keisarikuntaa. ”Perustuslailliset” kokivat toimenpiteet suomalaisille annettujen lupauksen pettämisenä. He kehottivat passiiviseen vastarintaan ja perustivat maanalaisen ”kagaalin” edistämään protestimieliä kansan keskuudessa. Venäjän yhtenäistämistoimien jyrkimmät vastustajat, joita on historiankirjoituksessa totuttu nimittämään aktivisteiksi (mutta jota termiä käytän itse laajemmassa merkityksessä¹³¹) suosivat myös suoraa väkivaltaista toimintaa. Tunnetuin esimerkki ajan poliittisesta terroristista on kenraalikuvernööri Nikolai Bobrikovin (1839–1904) murha kesällä 1904. Porvaripuolueista perustuslaillisia olivat etenkin ruotsalaiset ja nuorsuomalaiset pää-äänenkannattajinaan *Nya Pressen* ja *Päivälehti* (vuodesta 1904 *Helsingin Sanomat*). Perustuslaillisuuden vastinpariksi hahmottuneet ”myöntömyönteiset” arvelivat vastarinnan vain pahentavan uhkaavaa tilannetta, mutta myös heidän parissaan esiintyi eriasteisia näkemyksiä soveliaan mukautuvuuden rajoista. Porvaripuolueista tälle kannalle aset-

130 Kujala 1995, 160–163.

131 Ks. alaviite 4.

tuivat etenkin vanhasuomalaiset, joita pää-äänenkannattajansa *Uuden Suomettaren* mukaan kutsuttiin ”suomettarelaisiksi”.¹³²

Sosialidemokraatit jakautuivat Venäjä-kysymyksessä erimielisiin ja alueellisesti erilaisia painotuksia saaneisiin fraktioihin, mutta yleisesti ottaen perustuslaillisuuden kannatus vahvistui työväenliikkeessä ensimmäisen venäläistämiskauden loppua kohden. Sosialidemokraattien sisäisissä keskusteluissa Venäjä-kysymys liittyi läheisesti myös muihin kiistoihin, etenkin vuoden 1904 valtiopäivävaalien alla hahmottuneeseen niin sanottuun menettelytapakysymykseen, jonka ytimessä olivat erilaiset käsitykset yhteistyöstä porvaripuolueiden kanssa.¹³³

Venäjän hallitus pyrki 1900-luvun alkuvuosina vähentämään perustuslaillisuuden vaikutusta työväestöön esiintymällä sille myönteisessä valossa. Kaigorodovin työttömille antama apu olikin osa tätä hajoita ja hallitse -politiikkaa. Soppa tarjoi tiin vahvalla propagandalla maustettuna: keisari esitettiin köyhien ystäväenä, joka huolehti heistä, kun Helsingin perustuslaillinen kaupunginhallitus ei tähän suostunut.¹³⁴

Soppakomitea oli avustuksia jakaessaan läheisessä yhteydessä venäläisiin viranomaisiin ja Helsingin poliisilaitokseen. Tämä koitui kohtalokkaaksi sen jäsenille. Poliisi nähtävästi pyrki käyttämään heidän yhteyksiään hyväkseen jahdatessaan keisarihallituksen vastaisia toimijoita, ja on selvää, että monet komitealaiset todella toimivat ainakin hetkellisesti poliisin palveluksessa. Tämä ei ollut aivan ennenkuulumatonta järjestyneille työläisille, joiden suhde Venäjän hallitukseen oli 1900-luvun ensivuosina vielä suhteellisen seesteinen. Tilanne kuitenkin muuttui muutaman vuoden kuluessa, kun venäläiset viranomaiset kiristivät otettaan kansalaisyhteiskunnasta diktaattorin valtuudet saaneen kenraalikuvernööri Bobrikovin johdolla ja perustuslaillisuus sai tukevamman jalansijan työväenliikkeessä. Aiempi ilmiäntoiminta tai jo pelkkä epäily siitä saattoi muuttuneissa olosuhteissa muodostua

132 Jussila 2009, 67–83; Salokorpi 1988, 26–57; Vares 1993, 57–79.

133 Kujala 1995; Soikkanen 1961, 100–112, 131–137; Soikkanen 1975, 59–68.

134 Kujala 1978, 148–162; Kujala 1995, 156–183.

esteeksi toiminnalle sosialidemokraattisissa luottamustehtävissä. Useimmat soppakomitealaisista työnnettiinkin suurlakkoon mennessä sosialidemokraattisen liikkeen ulkopuolelle tai ainakin marginaaleihin ”poliisiurkkijan” leimalla varustettuina. Juuri näin tapahtui myös komitean puheenjohtajana erityishuomion kohteeksi joutuneelle Jalo-Kivelle.¹³⁵

Epäilykset Jalo-Kiven urkkijuudesta pysyivät pitkään soppakomitean jälkeen huhupuheiden tasolla. Asia nousi muodolliseen käsittelyyn vasta, kun hänet valittiin ulkotyöväenyhdistyksen edustajaksi SDP:n ylimääräiseen puoluekokoukseen syksyllä 1904. Helsingin työväenyhdistyksen perustuslailliset jäsenet vaativat hänen edustajaoikeutensa hylkäämistä sillä perusteella, että hän oli ollut ja oli edelleen poliisin ilmiantaja. Jalo-Kivi kiisti väitteen, mutta suostui jättäytymään puoluekokouksen ulkopuolelle sillä ehdolla, että asia selvitetäisiin sovinto-oikeudessa. Näin tapahtuikin – ja hänelle myönteisellä tuloksella, sillä hänen urkkijuudestaan ei voitu esittää pitäviä todisteita.¹³⁶

Jalo-Kiven helpotus jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä häneen kohdistuneet epäilykset nousivat uudelleen esiin jo alkuvuodesta 1905. Syynä oli nyt hänen ja eräiden muiden *Työmiehen* avustajien tamperelaiseen *Kansan Lehteen* lähettämä kirjoitus, jossa he arvostelivat (seuraavassa alaluvussa käsiteltävistä syistä) *Työmiestä* ja erityisesti sen päätoimittaja Edvard Valpasta. Kirjoitusta ei julkaistu, mutta *Kansan Lehden* toimittaja kirjoitti tapauksesta pikku-uutisen, jossa paljasti avustajien tahtoneen ilmoittaa, ”etteivät he enää voi kirjoittaa Työmies-lehteen sen päätoimittajan omavaltaisuuden takia”. *Työmiehessä* Kaarlo Luoto vastasi selittämällä, että Jalo-Kiveä ja erästä toista protestin allekirjoittajaa oltiin epäilty poliisiurkkijoiksi ja että Jalo-Kiven urkkijuudesta oli myös todisteita, minkä vuoksi heitä oli kielletty kirjoittamasta lehteen ja käymästä sen toimituksessa.¹³⁷

135 Kujala 1995, 165–168, 183, passim.

136 *Työmies* 7.4.1905, ”Työväenlehdet ja puoluemiehet”, Jassu Kivi (Sten); Jalo-Kiven syytekirjelmä Luotoa vastaan (KA).

137 *Kansan Lehti* 1.4.1905, ’Työväenlehdet ja puoluemiehet’; *Työmies* 3.4.1905, ”Työväenlehdet ja puoluemiehet”, Kaarlo Luoto. Protestikirjoituksen oli-

*Kaarlo Vihtori
Luoto. Kuva:
Työväen Arkisto.*



Jalo-Kiveä nimitettiin nyt ensimmäistä kertaa julkisesti urkkijaksi – ja Luoto väitti asian vieläpä todistetuksi vastoin edellissyksyn sovinto-oikeuden päätöstä. Puhdistaakseen maineensa Jalo-Kivi kirjoitti *Työmieheen* jyrkän vastineen ja haastoi Luodon oikeuteen kunnianloukkauksesta. Hän piti tämän syytöstä ihmissyyttä loukkaavana ja kertoi oman versionsa urkkijahuhujen alkuperästä. Hän selitti olleensa soppakomitean vuoksi yhteydessä avustustoimintaa valvoneeseen poliisimestarin apulaiseen, mutta ei suinkaan omasta tahdostaan. Hän kertoi yrittäneensä toistuvasti irtaantua komiteasta ja lakanneensa käymästä poliisilaitoksella, mutta poliisi oli aina hakenut hänet väkisin kotoaan varhain aamulla ”ja useinkin hyvin raa’alla tavalla”. Kun avustustoimet loppuivat ja hän pääsi etsimään toimeentuloa, hän havaitsi, että oli ”tahraantunut tässä soppajutussa siksi pahoin”, ettei saanut

vat *Kansan Lehden* mukaan allekirjoittaneet K. O. Tanner (1868–1906), Sulho Leppä (1878–1918), Jassu Kivi (Jalo-Kivi) ja Aapo Selja (1877–1940).

mistään työtä. Hän valitti asiasta poliisimestarin apulaiselle ja sai kuulla, että poliisilaitoksella oli vakanssipaikkoja, joihin soppakomitean miespuolisia jäseniä voitaisiin kirjata, jolloin nämä saisivat nostaa kolmen kuukauden palkan korvaukseksi työstään komiteassa. Jalo-Kiven mukaan myös hänet kirjattiin tällaiseen toimeen, mutta jo puolentoista kuukauden kuluttua palkanmaksu keskeytettiin, hänen arvelunsa mukaan ehkä siksi, että hänen pelättiin paljastavan poliisilaitoksen salaisuuksia. Hän kertoi olevansa poliisilaitoksella muutenkin huonoissa kirjoissa arvosteltuaan ulkotyöväenyhdistyksen nimissä kokoontumisvapauden rajoittamispyrkimyksiä.¹³⁸

Jalo-Kivi siis myönsi olleensa hetkellisesti poliisilaitoksen palkkalistoilla, mutta selitti tämän muodollisuudeksi, jonka kautta hänelle maksettiin korvaus rehellisestä työstään soppakomiteassa. Selitys kuulostaa ja kuulosti varmasti aikalaistenkin korvissa epäilyttävältä. Tilannetta pahensi, että oikeudenkäynnissä Luoto marssitti saliin joukon todistajia, jotka antoivat ikävän kuvan Jalo-Kiven suhteesta poliisilaitokseen. Eräskin heistä muisteli, että Jalo-Kivi oli vuonna 1903 suivaantunut *Työmiehen* irtonumeroiden myyjäpojalle tämän haukuttua häntä poliisiksi ja vaatinut, ettei pojalle enää annettaisi lehtiä tai hän saattaisi lakkauttaa tyystin *Työmiehen* irtonumeroiden myynnin. Tästä todistaja päätteli Jalo-Kiven olleen poliisilaitoksen palveluksessa.¹³⁹

Raskauttavimmat oikeudessa esitetyt tiedot tulivat soppakomiteaan itsekin kuuluneelta Aleksanteri Turuselta, joka oli astunut poliisilaitoksen palvelukseen varsinaiseksi poliisiksi kesällä 1903. Hän kertoi Jalo-Kiven olleen mainittuna vuonna kaksi tai kolme kuukautta ”poliisilaitoksessa siviilipalveluksessa yksityisiä toimia varten komissarius Androsoffin käytettävänä” ja jättäneen tuolloin kahden poliisin kanssa laitokselle kirjelmän, jossa ilmiannettiin useita henkilöitä poliittisesta agitaatiosta. Jalo-Kivi kiisti Turusen väitteet ja anoi oikeudenkäynnin lykkäystä todistaakseen niiden perättömyyden. Oikeus kuitenkin hyväksyi Luodon pyynn-

138 *Työmies* 7.4.1905, ””Työväenlehdet ja puoluemiehet””, Jassu Kivi (Sten); Jalo-Kiven syytekirjelmä Luotoa vastaan (KA).

139 Jalo-Kivi (Stén) vs. Luoto (KA).

nön kanteen hylkäämisestä todeten tällä olleen hyvät perusteet *Työmiehessä* esittämälleen näkemykselle.¹⁴⁰

Jalo-Kivi jatkoi tapauksen julkista käsittelyä *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla. Hän pyysi poliisilaitosta todistamaan hänen syyttömyytensä julkaisemalla päiväkäskyt hänen palkkaamisestaan ja erottamisestaan sekä ilmoittamalla, ketkä olivat todella ilmiantaneet Turusen mainitsemat henkilöt. Poliisilaitos ei ottanut asiaan julkisesti kantaa, mutta Jalo-Kiven kertomusta tukee hänen myöhemmässä yhteydessä esittämänsä, Turusen mainitsemman vt. rikosasiainkomisario Nikita Androsoffin todistus, jonka mukaan Jalo-Kivi ei ”ole etsivässä osastossa ollut minkäänlaisissa tekemisissä eikä myöskään ole tehnyt julkisia, virallisia tahi salaisia ilmiantoja”.¹⁴¹ Todistusta on kuitenkin peilattava muita lähteitä vasten. Erityisen kiinnostava on Antti Kujalan esittämä tieto, jonka mukaan Helsingin poliisilaitokseen oltiin alkuvuodesta 1903 perustettu kaksikymmentä salaisen poliisin virkaa, joiden tehtäväkuvana oli poliittinen urkinta. Kujala arvelee, että soppakomitealaiset asetettiin juuri näihin virkoihin.¹⁴²

Lähteiden valossa on vaikea sanoa varmasti, tekikö Jalo-Kivi todella ilmiantoja poliisilaitokselle. Kujala on esittänyt asiasta hieman vaihtelevia näkemyksiä. Pro gradu -tutkielmassaan hän totesi: ”voidaan pitää ilmeisenä, että hän oli tehnyt ainakin joidakin ilmiantoja ja oli kaiken kaikkiaan perin hämäräperäinen olento”. Myöhemmässä tutkimuksessaan hän toisaalta on pitänyt mahdollisena, että ainakin Jalo-Kiven ja muutaman muun soppakomitealaisen pesti poliisilaitoksessa todella oli vain muodollisuus ja päättyi jo puolentoista kuukauden jälkeen: ”Ehkä tarkoituksena oli todellakin vain korvata heidän soppakomitean aikaiset palveluksensa, ehkä poliisilaitos pettyi näiden miesten urkkijankykyihin.”¹⁴³

140 Sama. Turusesta ks. Kujala 1995, 167.

141 *Helsingin Sanomat* 18.4.1905, 'Avoin kysymys Helsingin poliisilaitokselle', J. Hj. Stén; Nikita Androsoffin todistus (KA).

142 Kujala 1995, 169.

143 Kujala 1978, 154–155; Kujala 1995, 169.

Arvelen, että Jalo-Kiven kertomus piti paikkansa ainakin osittain. Ehkä hänet ja muut soppakomitealaiset kirjattiin (salaisiksi) poliiseiksi korvaukseksi heidän työstään avustustoiminnassa, mutta kuitenkin sillä taka-ajatuksella, että heitä painostettaisiin poliittiseen urkintaan. Kenties Jalo-Kivi ei suostunut tähän ainaakaan riittävässä määrin tai osoittautui muulla tavoin poliisilaitoksen kannalta hankalaksi henkilöksi, mikä johti hänen ennenaikaiseen erottamiseensa.

Soppakomitean tapaus on hyödyllistä nähdä osana laajempaa ilmiötä ensimmäisen venäläistämiskauden poliittisessa kulttuurissa. Kansalaiset eri puolilta Suomea toimittivat etenkin vuosina 1903–1905 venäläisille viranomaisille runsaasti ilmoituksia havaitsemastaan hallituksenvastaisesta toiminnasta. Ilmiannoista keskusteltiin julkisuudessa korostuneen tuomitsevaan sävyyn ja ilmiantajat kokivat paljastuessaan usein syrjintää paikallisyhteisössään. Kansallisen historiankirjoituksen perinne on tavannut esittää ilmiannot seurauksena keisarihallinnon yllytyksestä, mutta ilmiötä viime vuosina tutkinut Sami Suodenjoki on purkanut tätä perustuslailliseen historiakuvaan nojaavaa tulkintaa tarkastelemalla ilmiantajien omia pyrkimyksiä. Hän on osoittanut, että heillä oli monenlaisia, usein henkilökohtaisia mutta myös kulttuurisista ja yhteiskunnallisista olosuhteista kummunneita motiiveja keisarihallintoa tukevalle toiminnalleen.¹⁴⁴

Soppakomitean tapaus on siinä mielessä poikkeuksellinen, että siinä voidaan todella havaita viranomaisten aktiivista pyrkimystä ilmiantajien värväämiseen. Toisaalta soppakomitealaisetkin kannattaa nähdä aktiivisina toimijoina, joilla saattoi olla monia ja myös poliisilaitoksen tavoitteista poikkeavia syitä valinnoilleen. Yleisesti ottaen poliisilaitos vaikuttaa suhtautuneen heihin väliheinä, joita sopi pitää palveluksessa vain mikäli ja vain niin kauan kuin heistä jotain hyötyi, ja luultavasti monet heistä suhtautuivat poliisilaitokseen samalla nurjamielisellä opportunistisella. Kenties soppakomitean kautta tarjoutunut urkkijantoimi, jota saattoi toteuttaa enemmän tai vähemmän ahkerasti, näyttäytyi muutenkin

144 Suodenjoki 2014, 2016 ja 2019. Urkkijoista Helsingissä ks. myös Tuomisto 1984, 171–172.

työttömyyden kurittamille henkilöille helppona ansaitsemiskeinona. Kiinnostava tapaus on myös soppakomitealainen muurari Filip Laine (1863–1922), joka vaikuttaa päätyneen eräänlaiseksi poliisilaitoksen ja sosialidemokraattisen liikkeen väliseksi kaksoisagentiksi, minkä vuoksi hänet erotettiin laitoksen palveluksesta keväällä 1905.¹⁴⁵

Yhteys poliisiin saattoi antaa myös tiettyä voimantunnetta, jonka merkitystä ei kannata vähätellä. Tässä suhteessa erityisen kiinnostava on Jalo-Kiven väitetty uhkaus lakkauttaa *Työmiehen* irtonumeroiden myynti lehtipojan epäkunnioittavan käytöksen vuoksi. Oikeudessa hän myönsikin sanoneensa, että mikäli hän olisi ilmoittanut tapauksesta poliisilaitokselle, se olisi saattanut johtaa irtonumeroiden myyntikieltoon, mutta hän kiisti olleensa enää tuolloin poliisilaitoksen palkkalistoilla. Tämä ja eräät muut lähteissä esiintyvät tiedot kuitenkin viittaavat siihen, että vaikka hän väitti joutuneensa poliisilaitoksessa huonoihin kirjoihin, hän koki itselleen muodostuneen yhteyksiensä kautta jonkinlaista auktoriteettia. Hän saattoi ehkä varomattomastikin repostella tällä vallantunteella, mikä vain ruokki häneen kohdistuneita epäilyksiä.¹⁴⁶

Jalo-Kiven konkreettinen suhde poliisilaitokseen jää lähteiden valossa lopulta epäselväksi. Tässä olennaisinta on kuitenkin se, että tapauksella oli hänelle kohtalokkaita ja vuosien kuluessa kasaantuneita seurauksia. Aluksi urkkijahuhut vaikeuttivat hänen työnsaantiaan ja jopa lehtipojat saattoivat nimitellä häntä vasten kasvoja poliisiksi. Vuotta myöhemmin huhut veivät häneltä edustajapaikan puoluekokouksessa ja pian hän menetti myös avustajatoimensa *Työmiehessä*. Oikeudenkäynti, jolla hän yritti puhdistaa maineensa, vain pahensi tilannetta käännettyään häntä vastaan. Jo samana päivänä oikeudenkäynnin kanssa ulkotyöväenyhdistyksen johtokunta luopui puheenjohtajastaan todeten, ettei yhdistys tahtonut ”sekaantua minkään laisiin rettelöihin hänen

145 Kujala 1995, 166–167. Myös Jalo-Kiven huomautus, että poliisilaitos ehkä pelkäsi hänen paljastavan sen salaisuuksia, tuntuu kertovan luottamuspuhlasta poliisilaitoksen ja sen pestamien ”urkkijoiden” välillä.

146 Jalo-Kivi (Stén) vs. Luoto (KA). Vrt. Kujala 1995, 169.



Helsingin työväenyhdistyksen talo (Yrjönkatu 27) tarjosi toimitilat myös Helsingin ulkotyöväenyhdistykselle 1900-luvun alussa. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

tähtensä”. Asiaan tosin liittyi painostusta, sillä vailla omaa huoneistoa ollut yhdistys kokoontui Helsingin työväenyhdistyksen tiloissa ja tämän perustuslailliset jäsenet uhkasivat kieltää huoneiston käytön, ellei Jalo-Kiveä syrjäytettäisi.¹⁴⁷ Jalo-Kiven nahkaan isketty urkkijaleima oli näin kahdessa vuodessa romuttanut hänen asemansa sosialidemokraattisessa liikkeessä.

Jalo-Kiven syrjäyttäminen muistuttaa maineen tärkeydestä kansalaistoiminnassa. Toimijaan liitetyt merkitykset vaikuttavat

147 Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjaote (KA). Kokouksesta *Työmieheen* (14.4.1905) kirjoitetussa raportissa todettiin, että Jalo-Kivi pyysi eroa yhdistyksestä ja tämä myönnettiin. Myös kokouksessa läsnäolleiden lausunnoista (ks. Jalo-Kivi [Stén] vs. Paasivuori. KA) käy ilmi, että Jalo-Kivi tarjoutui itse eroamaan. Sen määrittäminen, erosiko hän itse vai erotettiin hänet, oli hänelle kunniakysymys, minkä vuoksi asiaa käsiteltiin myös oikeudessa. Muuten asia on vähämerkityksinen: mikäli hän ei olisi eronnut, hänet oltaisiin erotettu.

olennaisesti tämän asemaan ja mahdollisuuksiin kansalaisyhteiskunnassa. Tästä näkökulmasta on toissijaista, tekikö hän ilmiantoja. Olennaista on, että hänet onnistuttiin esittämään julkisuudessa urkkijana ja siis lähtökohtaisesti epäluotettavana ja epäilyttävänä henkilönä – tai Kujalan sanoin ”hämäräperäisenä olentona”. Kansalaisluottamusta nakertanutta ilmiantaja- tai urkkijaleimaa oli myös hyvin vaikea pyyhkiä pois.¹⁴⁸ Se oli kuin valmiiksi ladattu ase, johon vastustajat saattoivat jatkossa tarttua tahtoessaan heikentää Jalo-Kiven ja häneen liitettyjen hankkeiden uskottavuutta. Tästä tulemme jatkossa näkemään useita esimerkkejä. Soppakomitea kummitteli Jalo-Kivelle vielä 1920-luvun lopullakin, kun *Työmiehen* seuraaja *Suomen Sosialidemokraatti* innostui muistelemaan, kuinka Suomen riippumattoman työväenjärjestön johtohahmo oltiin aikoinaan erotettu Helsingin ulkotyöväenyhdistyksestä hänen toimittuaan ”erikoistehtävissä” läheisessä suhteessa venäläisiin viranomaisiin.¹⁴⁹

2.3. Taistelu *Työmiestä* vastaan

Jalo-Kiven urkkijamaine ei rakentunut itsestään. Nähtävästi sitä muotoilivat aluksi etenkin Helsingin työväenyhdistyksen perustullailliset jäsenet, kunnes se nousi julkisuuteen *Työmiehessä*, jolla oli omat syynsä asian käsittelyyn. Kuten jo huomautin, Kaarlo Luodon kirjoitus oli vastaus lehden avustajien protestiin, josta oli mainittu *Kansan Lehdessä*. Kun Luoto nimitti Jalo-Kiveä julkisesti urkkijaksi, hän ei ollutkaan kiinnostunut tämän tekemistä ilmi-

148 Vrt. Suodenjoki 2016, 436.

149 *Suomen Sosialidemokraatti* 31.8.1929, ”Kuka on riippumattoman työväenjärjestön kummi?”, Ananias. Kirjoitus kuvasi lyhyesti Jalo-Kiven vaiheita myöhemminäkin vuosina ja viittasi ohimennen mm. hänen spiritualistiseen toimintaansa ja Tampereella tekemäänsä konkurssiin. Kiinnostava on maininta, jonka mukaan Jalo-Kiven nimi oltaisiin vuonna 1917 löydetty santarmiston asiakirjoista, ”joista kävi selville eräiden henkilöiden suhteet sortovuoden aikaisiin venäläisiin”. En ole onnistunut vahvistamaan tai lopullisesti kumoamaan väitettä. Santarmiston arkistoista paljastuneista ilmiantajista yleisesti ks. Suodenjoki 2019.



Edvard Valpas. Kuva: Työväen Arkisto.

annoista sinänsä, vaan käytti niistä liikkuvia huhuja perusteena protestin sivuuttamiselle.

Mutta miksi Jalo-Kivi ja muut avustajat ylipäätään nousivat *Työmiestä* vastaan? *Kansan Lehden* maininnasta kävi jo ilmi, että he vastustivat Edvard Valppaan omavaltaisuutta päätoimittajana. Syytekirjelmässään Luotoa vastaan Jalo-Kivi kuvasi heidän motiivejaan hieman tarkemmin. Hänen mukaansa he olivat kyllästyneet *Työmiehen* ”horjuvaan suomettarelaisuuteen kallistuvaan kantaan” ja päättäneet lopettaa lehden avustamisen. *Kansan Lehden* lähettämällään kirjeellä he olivat tahtoneet ilmoittaa päätöksensä yleisölle.¹⁵⁰

Molemmat moitteet liittyivät työväenliikettä laajemminkin halkoneisiin kiistoihin ja valtataisteluihin. Valppaan omavaltaisuus oli kestoaihe *Työmiehen* toimitusoloja tunteneiden henkilöi-

150 Jalo-Kiven syytekirjelmä Luotoa vastaan (KA).

den puheissa. Esimerkiksi vuonna 1904 Eetu Salin (1866–1919), joka oli varhaisen työväenliikkeen keskeisiä aktiiveja ja lehden entinen toimittaja, kritisoi Valpasta siitä, ettei tämä julkaissut eräiden pitkäaikaisten puoluetoverien kirjoituksia. Salinin mukaan tämän toiminta oli jopa hävyttömämpää kuin *Työmiehessä* usein valiteltu virallinen sensuuri.¹⁵¹

Myös *Työmiehen* ”suomettarelaisuus” oli jatkuva puheenaihe etenkin menettelytapakiistan aikana vuosina 1904–1905. Perustuslaillisista työväenlehdistä keskeisin oli Yrjö Mäkelinin (1875–1923) Tampereella toimittama *Kansan Lehti*, kun taas *Työmiehen* ainakin väitettiin kallistuvan suomettarelaisuuteen. Hannu Soikkanen on kuvannut lehtien keskinäistä nokittelua osuvasti: ”Yleisesti kiistaa käytiin siten, että molemmat syyttelivät toisiaan yhteistoiminnasta, toiset perustuslaillisten, toiset suomettarelaisten kanssa.”¹⁵²

Työmiehen avustajat osasivat siis lähestyä juuri sitä tahoja, jonka saattoi parhaiten olettaa julkaisevan heidän kritiikkinsä. On kiinnostavaa, että vastustaessaan *Työmiehen* suomettarelaisuutta Jalo-Kivi hakeutui myös porvarillis-perustuslaillisten piirien yhteyteen, kuten jo hänen *Helsingin Sanomissa* julkaisemansa vastine Luodolle osoittaa. Kiihkeällä suomettarelaisuus-vastaisuudella hän pyrki ehkä kompensoimaan itsestään luotua kuvaa epäisänmaallisena urkkijana, mutta taustalla oli selvästi myös todellista kiinnittymistä perustuslaillisuuteen. Tämä ei ole ristiriidassa sen kanssa, että hän saattoi vielä paria vuotta aikaisemmin marssia ”Pietarin tielle” edistääkseen työttömien asiaa ja olla muutenkin yhteydessä keisarihallintoa tukeviin viranomaisiin. Sami Suomenjoki on huomauttanut, että ilmiantajina toimineiden henkilöiden poliittinen identiteetti saattoi muuttua nopeastikin tilanteen mu-

151 Soikkanen 1967a, 95–96.

152 Soikkanen 1961, 110. Valppaan kohdalla kyse oli lähinnä valtiopäivävaa-leihin liittyvästä taktikoinnista, mutta häntä toimituksessa tukeneet Luoto ja Haapalainen olivat myös ideologisesti kallellaan vanhasuomalaisuuteen: Kujala 1995, 304–405; Soikkanen 1961, 100–112; Soikkanen 1967a, 82–83; Soikkanen 1967b, 123.

kaan.¹⁵³ Ei siis ole ihmeellistä, että perustuslaillisuuden voimistuttua työväenliikkeessä myös Jalo-Kivi, jonka urkkijuudesta on ylipäättään vain epävarmoja todisteita, saattoi löytää itsestään tiukan laillisuusmiehen. Hänen poliittinen habituksensa muovautui myöhemminkin ketterästi olosuhteiden mukana, kuten tulemme näkemään.

Kansan Lehdessä ei nieltä *Työmiehen* avustajien sille tarjoamaa makupalaa sellaisenaan, mutta lehti ei malttanut täysin sivuuttaaakaan tilaisuutta töytäistä kiistakumppaniaan. Tapaus jäi lehtien kiistelystä kuitenkin mitättömäksi välikohtaukseksi ja *Kansan Lehti* hyväksyi Luodon vastineen ilman suurempia mutinoita. Lehden toimitussihteeri Yrjö Sirola (1876–1936) huomautti vastauksessaan Luodolle tekaisseensa jupakan aloittaneen pikku-uutisen jo paperikoriin nakatun kirjoituksen pohjalta. Mitätöityään näin *Työmiehen* avustajien protestin alun perinkin roskakoriin joutavaksi hän vielä kiitteli sarkastiseen sävyyn siitä ”varsin terveellisestä” varoituksesta, jonka *Työmies* oli antanut Jalo-Kivestä ja eräästä toisesta urkkijaksi epäillystä avustajasta.¹⁵⁴ *Työmiehen* avustajien kapina ei siis tuottanut muuta tulosta kuin sen, että he joutuivat itse ikävän julkisuuden kohteeksi.

Alkuvuoden 1905 protesti oli vain alkusoitto Jalo-Kiven ja *Työmiehen* kiistalle. Sanasota jatkui muutamaa kuukautta myöhemmin, kun keskustelu lehden suomettarelaisuudesta kiihtyi perustuslaillisen lehdistön kertoessa Eero Haapalaisen ilmaiseen myötätuntoaan aktivisti Lennart Hohenthalin (1877–1951) helmikuussa murhaamalle suomettarelaiselle prokuraattori Eliel Soisalon-Soiniselle (1856–1905).¹⁵⁵ Kesäkuussa *Helsingin Sanomien* yleisönosastolla julkaistiin nimimerkillä ”Järjestynyt” kaksi kirjoitusta, joissa Haapalaisen kerrottiin olleen mukana laskemassa seppelettä prokuraattorin haudalle. Tapaus esitettiin uutena todisteena *Työmiehen* suomettarelaisuudesta: ”Ei siis ihmettä, että *Kansan Lehti* ynnä suurin osa Suomen työväkeä on

153 Suodenjoki 2016, 449–453.

154 *Kansan Lehti* 6.4.1905, ”Työväenlehdet ja puoluemiehet”, Yrjö Sirola.

155 Kujala 1995, 352. Tapaus järkytti etenkin vanhasuomalaisia: Leino-Kaukiainen 1994, 36; Salokorpi 1988, 58–59; Vares 1993, 88.

kuohuksissaan viime aikoina etenkin Työmiehen toimituksesta ja suunnasta. – Suomettarelaiseen vanaveteen työväen puoluetta upotetaan – se on totuutta!”¹⁵⁶

Haapalainen kiisti väitteen ja haastoi *Helsingin Sanomien* vt. päätoimittajan, lakitieteen tohtori Heikki Renvallin (1872–1955) oikeuteen kunnianloukkauksesta. *Työmies* tuki toimittajaansa seppelatarinan alkuperää erittelevällä kirjoituksella. Lehden mukaan sen oli *Helsingin Sanomiin* kuljettanut sosialidemokraattien parissa huonoon huutoon joutunut Vilho Itkonen (1872–1918)¹⁵⁷ ”persoonallisesta kostosta parhaamaansa toimitusta ja eritoten mainittua henkilöä kohtaan syystä, että parjattu teki kerran hyvän työn kantamalla tuon lurjuksen ulos Työväenyhdistyksen talolta”. Itkosen ”lurjusmaisuuksia” todisteltiin kertomalla, että hän oli hankkinut itselleen valheellisesti luottoa sekä varastellut kirjoja toimituksesta ja voileipiä työväenyhdistyksen ravintolasta. *Työmiehen* mukaan seppelatarinan varsinainen keksijä ei kuitenkaan ollut Itkonen vaan Jalo-Kivi, joka oli kevään oikeudenkäynnissä tullut ”laillisesti todistetuksi poliisilaitoksen urkkijana ja useiden kunnioitettavien kansalaisten ilmiantajana”. Tarinan genealogia kuvattiin ytimekkäästi: ”Stén omaksi puolustukseksensa tekaisi tunnetun valheen talvella, kertoi sen toverilleen Itkoselle, joka sen antoi Renvallin *Helsingin Sanomiin*.”¹⁵⁸

Työmies yritti näin torjua väitteen toimittajansa osallistumisesta Soisalon-Soinin haudan seppelöintiin liittämällä sen

156 *Helsingin Sanomat* 16.6.1905, ”Työmies” Suomettarelaisuuden vanavedessä, Järjestynyt; *Helsingin Sanomat* 18.6.1905, ’Ei naamari silmillä!’, Järjestynyt.

157 Vilho Itkonen on kiinnostava henkilö, jonka kohtaamme toistuvasti tutkimuksessani. Hänen monipuolinen toimintansa teosofiasta innostuneena sosialistiagitaattorina, kansanperinteen keräänä ja arkkiveisujen sepittäjänä on herättänyt monien tutkijoiden huomion etenkin viime vuosina: Hakapää 2013, 248; Huuskonen 2016, 21, 39–41; Kujala 1995, 208, 220–222, 242; Mikkola 2013, 356–359, 363, 371, 375; Mikkola & Laitinen 2013, 430; Mikkola & Pollari 2016; Rajavuori 2017, 269–273; Rajavuori 2022a, 121–123.

158 *Työmies* 11.7.1905, ’Porvarillisten juonia’; *Työmies* 12.7.1905, ’Porvarillisten juonia’.

maineeltaan epäilyttäviin ja henkilökohtaisten kaunojen motiivimiin henkilöihin. Seppelatarina tosin piti paikkansa,¹⁵⁹ mutta kesän kuluessa *Työmies* rakensi itsepintaisesti narratiivia katkerien lurjusten liittoutumisesta sitä vastaan. Pisimmälle torjuntataktiikan vei ulkomaille matkustanutta Valpasta sijaistanut vt. päätoimittaja Matti Paasivuori heinäkuuisessa pääkirjoituksessa ”Pilatus ja Herodes ovat yhtyneet”. Hän lähti liikkeelle *Uuden Testamentin* kertomuksesta, jonka mukaan ”nämä veriviholliset yhtyivät yhdessä tuomitakseen Jumalan poikaa kuolemaan”. Hänen mukaansa Helsingissä oli tapahtunut samansuuntainen yllättävä yhteenliittyminen: ”Perustuslaillisista perustuslaillisiin t:ri Heikki Renvall, Vilho Itkonen [...] ja entinen poliisiurkkija Hjalmar Sten ovat yhtyneet parhaamaan ja valehtelemaan Työmiehen toimitusta, tarkotuksella saada riveissämme riitaa ja hälinää aikaan, ja siten vahingoittaakseen työväenliikettä”. Miehiä yhdisti Paasivuoren mukaan se, että heillä kaikilla oli ”vihaa tämän lehden toimittajia kohtaan”.¹⁶⁰

Paasivuori mustamaalasi kirjoituksessaan Jalo-Kiveä ankarasti. Pilkkattuaan tämän Siperian-matkaa ja työnvieroksuntaa hän kertasi, kuinka suurta pahennusta urkkijana pidetyn miehen toiminta työväenliikkeen riveissä oli herättänyt etenkin Helsingin työväenyhdistyksen perustuslaillisten jäsenten parissa. Paasivuori kertoi tosin itse epäilleensä Jalo-Kivestä liikkuneita huhuja, minkä vuoksi häntä itseään syytettiin ”liiallisesta humanisuudesta”. Hänen mukaansa perustuslailliset järjestyneet suuttuivat entisestään, kun syksyn 1904 sovinto-oikeus ei sujunut heidän toiveidensa mukaisesti. Kun *Työmieheissä* edelleen julkaistiin Jalo-Kiven kirjoituksia, jotkut uhkasivat jopa ampua sen päätoimittajan. Tämän vuoksi Jalo-Kiveä ”kiellettiin käymästä toimituksessa ja hänen kirjoituksiaan ei enää julkaistu”, mutta tämäkin ratkaisu johti ongelmiin: ”Siitäkös tämä ’marttyyri’ suuttui ja uhkasi hankin Valppaan ampua. Sanoi näin: ’Jos ei hän pane lehteen minun selitystäni, niin minä sen saatanan ammun. Ei mulla ole mitään

159 Kujala 1995, 352; Soikkanen 1961, 111.

160 *Työmies* 14.7.1905, ”Pilatus ja Herodes ovat yhtyneet”, –II–.

kadotettava!”¹⁶¹ Paasivuori väitti myöhemminkin, että Jalo-Kivi oli ”todistettavasti uhannut milloin ampua, milloin tappaa tai muuten kukistaa” etenkin *Työmiehen* toimituksen ”valpaslaiset” jäsenet.¹⁶² Paasivuori kuvasi Jalo-Kiveä siis paitsi entisenä urkkijana myös työmoraaliltaan kyseenalaisena ja jopa väkivaltaisuuksiin taipuvaisena henkilönä.

Ymmärrettävästi tuotunut Jalo-Kivi ryhtyi vastahyökkäykseen. Kun hänen *Työmiehen* tarjoamistaan vastineista julkaistiin vain toimituksen väitteitä tukevia mukaelmia, hän turvautui jälleen oikeuteen syyttämällä Paasivuorta kunnianloukkauksesta tämän ”törkeiden ja valheellisten herjausten” johdosta. Raastuvanoikeus kuitenkin katsoi Jalo-Kiven ja Luodon välisen oikeusjutun ennakkotapaukseksi, jossa asian ytimessä ollut urkkijasytös oli jo ratkaistu kantajan häviöksi.¹⁶³

Mutta vaikka raastuvanoikeus ei tälläkään kertaa käänntynyt Jalo-Kiven puolelle, oikeussali tarjosi hänelle areenan, jolla hän saattoi avata vuolaasti näkemyksiään siitä, kuinka oli joutunut tukalaan asemaansa ja *Työmiehen* parjausten kohteeksi. Hän esit-

161 Sama.

162 Paasivuoren puolustuskirjelmä (KA). Näihin aikoihin työväenlehdissä kehittynyt termi ”valpaslaisuus” liittyi työväenliikkeen sisäisiin linja- ja valtakäistoihin, aluksi etenkin perustuslaillisuuteen kallistuneen tamperealais-turkulaisen suunnan ja Valppaan Helsingissä johtaman kautskylaisen luokkataistelulinjan välillä. Poleemisessa käytössä termillä viitattiin *Työmiehen* päätoimittajan ja häneen yhdistettyjen toimijoiden näkemyksiin ja toimintatapoihin, joihin liitettiin monenlaisia eri tahojen kielteisiä piirteitä. Ennen suurlakkoa valpaslaisuudella viitattiin kielteisessä mielessä *Työmiehen* valtaklikin oletettuun suomettarelaisyhteyteen, kun taas suurlakon jälkeen valpaslaisuuteen alettiin liittää liioiteltuja käsityksiä väkivaltaisten toimintatapojen sympatisoinnista ja materialismista (kuten tulemme näkemään elämälaisten yhteydessä). Näillä poleemisilla käsityksillä oli usein vain vähän tekemistä sen kanssa, mitä Valpas ja häntä lähellä olleet toimijat todella ajattelivat tai mihin he pyrkivät. Työväenliikkeen tutkimuksessa valpaslaisuus on sittemmin toiminut myös neutraalina ilmaisuuna, jolla on viitattu Valppaan kannattamaan ja sosialidemokraattisessa liikkeessä 1900-luvun alussa johtavaksi nousseeseen kautskylaiseen luokkataistelulinjaan. Näistä keskusteluista ks. esim. Soikkanen 1967a.

163 *Työmies* 15.7.1905, 'Syrjästäpäin'; *Työmies* 21.7.1905, 'Syrjästäpäin'; Jalo-Kivi (Stén) vs. Paasivuori (KA).

ti oikeudessa monisivuisen ja polveilevan syytekirjelmän, jossa kuvasi katkeraan sävyyn edellisvuosien tapahtumia paljon laajemmin ja syvemmin kuin Paasivuoren pääkirjoituksen johdosta nostettu kanne edellytti – mikä näkyy konkreettisesti siinä, että oikeus yliviivasi suurimman osan tekstistä asiaankuulumattomana.¹⁶⁴ Suorastaan eepinen kirjoitus avaa poikkeuksellisen hienojakoisen näkymän Jalo-Kiven kansalaishabituksen muotoutumisen varhaisvaiheisiin. Sitä kannattaakin tarkastella hieman lähemmin.

Syytekirjelmän aluksi Jalo-Kivi taustoitti kannetta selvittelemällä *Työmiehen* ja perustuslaillisten välisen vastakkainasettelun syntyä. Hänen mukaansa *Helsingin Sanomat* oli kiistan yhteydessä tuonut aivan oikeutetusti esiin *Työmiehen* yhteyksiä suomettarelaisuuteen, mutta *Työmieheissä* oltiin vastattu likaisin keinoin: ”Sen sijaan, että olisivat asiallisesti ja arvokkaasti torjuneet syytökset alkoivat he mitä kurjimman ja häpeällisimmän parjausodan lehdessään kaikkia niitä vastaan, joilla arvelivat vähänkin olevan jutun kanssa tekemistä.” Jalo-Kivi ei myöntänyt tai kieltänyt väitettä, jonka mukaan hän ja Itkonen olivat *Helsingin Sanomissa* esitetyn seppeletarinan takana, mutta hänen lehdelle ja Renvallille kirjelmässä antamastaan tuesta päätellen tieto saattoi hyvin pitää paikkansa. Kirjelmässään Jalo-Kivi pyrki myös itse osoittamaan *Työmiehen* suomettarelaisuuden. Hänen mukaansa lehden toimitus väitti tahtovansa ”vetää työväkeä omalle periaatteelliselle kannalle eli valpaslaiselle pohjalle”, mutta todellisuudessa se vain teki suuren palveluksen suomettarelaisille suhtautuessaan nuivasti perustuslakitaisteluun.¹⁶⁵

Jalo-Kiven kritiikki *Työmiehen* ”valpaslaisia” toimittajia – eli lähinnä Valpasta, Luotoa, Haapalaista ja Paasivuorta – kohtaan laajeni syytekirjelmässä heidän ”kieron taktiikkansa” paljastamisesta heidän koko moraalisen luonteensa kyseenalaistamiseen. Hän totesi, ettei heillä näyttänyt olevan mitään käsitystä ”siivosta ja säädyllisestä” esiintymisestä. Arvionsa tueksi hän vetosi lehden

164 Jalo-Kiven syytekirjelmä Paasivuorta vastaan (KA).

165 Sama.

avustajana vuosien saatossa kerryttämäänsä kokemukseen. Julkisesti parjattu Jalo-Kivi antoi nyt takaisin täysin mitoin:

Kun olin oppinut yhä lähemmin tuntemaan ”Työmiehen” toimittajia ja niiden luonteita, sekä kulissien takaista elämää näitten keskuudessa aloin minä inhota tällaista toimittajajoukkoa, jolle ei löytynyt mitään vakavaa aatteellista pohjaa, ainoastaan oma juonittelunsa. Ensiksi on ”Työmiehen” toimitus kokoonpantua mitä kirjavimmista henkilöistä. [Sana epäselvä] ”finaalina” on kyllä ”Työmiehen” varsinaisen päätoimittajan E. Walpas Hännisen tiedon ja hyvien avujen ylistely – mutta minä en ole ainakaan mainitusta herrasta kuullut muuta kuin sen, että tämä olisi tullut koulusta pois ajetuksi erään väärennyksen tähden ja että tämä olisi tullut lakonrikkojana Helsinkiin. Toimitussihteerinä istuu toimituksessa mies, joka on istunut vankilassa rouvineen törkeästä rikkomuksesta ja joka ei ole sen jälkeen kehdannut esiintyä entisellä K. W. Kaunikki nimellä vaan on ottanut nimekseen Kaarlo Luoto.¹⁶⁶

Jalo-Kiven mukaan kuvaava osoitus valpaslaisten menettelyta-voista oli toimituksen perustuslaillisiin jäseniin, A. B. Sarliniin ja Veikko Palomaahan kohdistettu ”vaino”. Sarlin oli rohjennut esittää itsenäisiä, vakaumuksensa mukaisia näkemyksiä ja oli tästä hyvästä erotettu toimituksesta. Palomaa puolestaan sai kuulla jopa päätoimittajalta itseltään kirosanoilla höystettyjä loukkauksia ja uhkauksia, eikä hänen kirjoituksiaan useinkaan suostuttu julkaisemaan. Valpaslaiset eivät Jalo-Kiven mukaan kuitenkaan kehdanneet myöntää kiusaavansa Palomaata tämän perustuslailisuuden vuoksi, vaan käyttivät tekosyynä sitä, että tämä oli teosofi. Tässä he olivat hänen mukaansa kuitenkin unohtaneet, että SDP:n ohjelmassa uskonto asetettiin kunkin yksityisasiaksi.¹⁶⁷

Jalo-Kivi jatkoi kertomalla, kuinka Valppaan johtaman klinikan toiminta sai vihdoin hänetkin nousemaan heitä vastaan. Asiaan vaikutti, että Valpas oli syksyllä 1904 julkaisemassaan pamfletissa

166 Sama.

167 Sama.

Mikä menettelytapa? astunut hänen nähdäkseen miltei ilmiantajien joukkoon kertomalla, että Suomessa löytyi ”anarkiaa, anarkistisia liikkeitä ja anarkisteja – tarkoittaen tällä sitä, mitä toiset ovat katsoneet laittomien olojen synnyttämäksi ja pyrkimykseksi laillisiin oloihin”. Lopulta hän lakkasi muutaman toverinsa kanssa avustamasta *Työmiestä* ja he lähettivät *Kansan Lehteen* selityksen menettelylleen. Jalo-Kiven mukaan tästä alkoi se ”ajometsästy”, jonka *Työmiehen* valpaslaiset olivat kohdistaneet heihin ja erityisesti häneen, joka nähtiin suurimpana syyllisenä:

Lähes kolme vuotta olin ollut ”Työmiehen” avustajana ja niinkauan kuin pysyin allani ja vastaansanomatta olin rehellinen kansalainen, mutta kohta kun tein lakon mokomalle toimitukselle olin kunniaton roisto, poliisiurkkia. Tämä kyllä osoittaa, että syytös oli vaan keino, jolla koetettiin tuketa minulta suuta.¹⁶⁸

Katkeroitunut Jalo-Kivi esitti nyt avoimen sodanjulistuksen *Työmiestä* vastaan:

Minä olen alkanut harvojen toverien kanssa taistelun tätä mädännäistä toimittaja joukkoa vastaan ja heidän luikertelevaista suomettarelaista taktiikkaansa vastaan – ja olen yhä taisteleva siksi kunnes ne työnnetään ulos puolueesta ja tätä taistelua jatkan silläkin uhalla, että saan vieläkin eteenkin päin kärsiä samallaista ajometsästyä toimittajain puolelta kuin tähänkin asti olen saanut kärsiä – sillä vakaumukseni on, että totuus lopultakin voittaa.¹⁶⁹

Sodanjulistus ei ollut pelkkää puhetta, kuten Jalo-Kiven myöhemmät vaiheet osoittavat. Hänen ja *Työmiehen* välinen konflikti

168 Sama. Tarkkasilmäinen lukija on ehkä havainnut, että Jalo-Kiven ja *Työmiehen* välirikosta on noussut esiin kaksi erilaista versiota. Hän itse väitti lakanneensa kirjoittamasta lehteen, mikä johti hänen kansalaismaineensa turmelemiseen hänen hiljentämisekseen. Luoto ja Paasivuori puolestaan väittivät, että hänen kirjoituksiaan lakattiin julkaisemasta ja häntä kiellettiin käymästä toimituksessa, minkä vuoksi hän kosti hyökkäämällä toimistusta vastaan. Totuus löytynee jostain näiden kuvausten välimaastosta.

169 Sama.

muutti olennaisella ja pitkävaikutteisella tavalla hänen aktivisminsa lähtökohtia ja tavoitteita. Aiemmin hänen kirjoituksensa hahmottelivat taistelurintamaa pääasiassa työväenliikkeen ja sen vastustajien välille,¹⁷⁰ mutta alkuvuodesta 1905 hän alkoi painottaa myös työväenliikkeen sisäisiä vastakkainasetteluja. Hänen toimijuuskokemuksensa pysyväksi elementiksi muodostui käsitys sosialidemokraattisen liikkeen ajautumisesta vaaralliselle harhapolulle moraalittomien johtajiensa vuoksi ja hänen poliittisyhteiskunnallisen toimintansa yhdeksi päätavoitteeksi vakiintui heidän syrjäyttämisensä ja työväenliikkeen suunnan oikaiseminen.

Taistelu *Työmiestä* vastaan saattoi Jalo-Kiven vuosien varrella yhteen monenlaisten toimijoiden kanssa. Ei ole aivan selvää, keitä hän piti harvoina tovereinaan vuonna 1905, mutta joukkoon kuuluivat epäilemättä ainakin osa *Kansan Lehteen* lähetetyn protestikirjeen allekirjoittajista, Itkonen ja ehkä myös Sarlin ja Palomaa, joista etenkin kolmea viimeksimainittua yhdisti Jalo-Kiveen myös kiinnostus teosofiaa kohtaan.

Jalo-Kiven suhdeverkostojen kannalta on hyvä huomata, että vaikka hän menetti paikkansa ulkotyöväenyhdistyksessä, hän ei suistunut täysin sosialidemokraattisen yhdistyskentän ulkopuolelle. Hän nähtävästi toimi edelleen etenkin esikaupunkien uusien työväenyhdistysten, kuten vuonna 1905 perustetun Huopalahden työväenyhdistyksen liepeillä.¹⁷¹ Jalo-Kivi myös selvästi piti itseään yhä SDP:n jäsenenä: vanhoissaan taistelevansa, kunnes *Työmiehen* ”valpaslaiset” työnnettäisiin puolueesta, hän koki olevansa sisällä heitä ulos heittämässä. Hän etäännytti itsensä SDP:stä lopullisesti vasta kesällä 1906 liittyessään Sosialistiseen reformipuolueeseen – ja seuraavan vuoden alussa Suomalaiseen puolueeseen. Tällöin hän ei ollut taistelussaan *Työmiestä* vastaan riippuvainen vain muutamista sosialidemokraattipiireissä marginalisoituneista tovereista, vaan saattoi tukeutua laajoihin toimija-

170 Tähän erontekoon sekoittui toisinaan myös kielinationalistinen juonne, jolloin vastakkain asettuivat suomenkielinen kansa ja ruotsinkielinen eliitti. Palaan tähän teemaan luvussa 5.2.

171 *Työmies* 13.3.1906, 'Kansalaiskokous'.

verkostoihin, jotka vastustivat – vaihtelevista syistä – Valpasta ja muita sosialidemokraattijohtajia ja tahtoivat ohjata työväenliikettä toisenlaiseen suuntaan.

2.4. Kabinettipolitiikan karikot

Syytekirjelmässään Matti Paasivuorta vastaan Jalo-Kivi paljasti, että *Työmiehen* häneen kohdistama ajojahti johtui perustuslailisuus-suomettarelaisuus -kiistan ohella myös toisesta, salaisemmasta kehityskulusta, jonka myötä hän oli päätyneet Edvard Valppaan henkilökohtaisen vihan kohteeksi. Hän aloitti tämän juonteen käsittelyn suurellisella viittauksella tunnettuun oikeustapaukseen, jossa Ranskan yleisesikunnan juutalaista kapteenia Alfred Dreyfusta (1859–1935) syytettiin sotasalaisuuksien luovuttamisesta saksalaisille. Jalo-Kivi totesi, ettei ollut yhteiskunnallisesti Dreyfuksen tasoisessa asemassa, mutta hän koki joutuneensa ”melkein samanlaisen ajometsästyksen alaiseksi kuin tämäkin”. Hän katsoi tapausten muistuttavan toisiaan myös siksi, että hänenkin jutussaan pääosa oli ”erällä salaperäisillä asiapapereilla”.¹⁷²

Jutun juuret johtivat Jalo-Kiven mukaan syystalveen 1902, jolloin hän esitti Valppaalle ja muuan metallityöntekijä K. O. Henrikssonille tuumansa työttömien kokouksesta ja kaupunginhallituksen lähestymisestä. Valpas totesi tällöin, että työttömien olisi käännättävä venäläisten viranomaisen puoleen, ”josta olisi saatava luottoa vastaisuudenkin varalle”. Valpas perusteli ehdottamaansa menettelyä sillä, että sensuuriviranomaisten tiukasti seuraama *Työmies* saatettaisiin lakkauttaa, ellei jotain keksittäisiin säilyttämiseksi.¹⁷³

Jalo-Kivi siis väitti surullisenkuuluisaa soppakomiteaa alun perin itsensä Valppaan ideoimaksi hankkeeksi. Hän vähätteli omaa vastuutaan muistellen vastustelleensa moisia keinoja ja tah-

172 Jalo-Kiven syytekirjelmä Paasivuorta vastaan (KA).

173 Sama.

toneensa ”toimia hiukan rehellisemmin”, minkä vuoksi hän kutsui edellistalven työttömien komitean jäseniä ja muita työttömiä keskustelemaan tilanteesta. Neuvoteltuaan he päättivät kääntyä kaupunginvaltuuston puoleen, mutta Jalo-Kivi liitti luovutettavaan kirjelmään sittenkin avoimen uhkauksen, jonka mukaan työttömät kääntyisivät korkeampien viranomaisten puoleen, mikäli apua ei saataisi. Kun Valpas ja Henriksson tämän jälkeenkin valittelivat *Työmiehen* vaaranalaista asemaa, hän suostui myös johtamaan työttömien maaliskuista suurkokousta niin, että se päätti lähestyä venäläisiä viranomaisia.¹⁷⁴

Valppaan paljastaminen soppakomitean taustapiruksi oli joko väite, mutta Jalo-Kivi ei pysähtynyt tähän. Hänen mainitsemansa salaperäiset asiapaperit ilmaantuivat näyttämölle vasta komitean toiminnan päätyttyä. Hän kertoi, että Valpas oli yksin suunnitellut säännöt erityiselle Työväen järjestölle ja pyysi häntä ja soppakomitessa myös toiminutta Henrikssonia toimittamaan ne allekirjoitettuna senaattiin, vedoten siihen, että komitealaiset olivat päässeet hyviin kirjoihin vallanpitäjien luona. Jalo-Kivi ja Henriksson tekivät työtä käskettyä ja säännöt jätettiin soppakomitealaisten allekirjoittamina senaattiin odottamaan vahvistusta.¹⁷⁵

Jalo-Kiven mukaan tieto tekeillä olevasta järjestöstä herätti ”hurjaa melua” työväenliikkeessä, mutta Valpas vaati häntä pysymään hiljaa osallisuudestaan asiassa, minkä vuoksi hän joutui tässäkin sijaiskärsijäksi. Jalo-Kiven mukaan Valppaalla olikin syytä pelätä paljastumista, sillä järjestössä ei ollut kyse sen vähemmästä kuin työväenliikkeen sisäisestä vallankaappausyrityksestä:

säännöt olivat sellaiset, että kun ne olisi saatu voimaan, niin olisi [Turussa toiminut] työväen puolue hallinto kadottanut kaiken merkityksensä ja työväen liikkeen valtiollinen ja ammattikunnallinen johto siirtynyt muutamien harvojen käsiin Helsinkiin ja

174 Sama. Ks. myös *Suomen Kansa* 29.8.1905, ”Soppaa”, J. Hj. Stén.

175 Jalo-Kiven syytekirjelmä Paasivuorta vastaan (KA).

jotka luonnollisesti olisivat olleet Walppaan henkiheimolaisia ja tämä saanut kukkoilla työväen puolueen ”diktaattorina”.¹⁷⁶

Työväen järjestöä ei lopulta koskaan perustettu. Lääninkuvernööri Mihail Kaigorodov tosin antoi säännöistä jo elokuussa 1903 hyväksyvän lausunnon, mutta tämän jälkeen ne jumiutuivat senaatin byrokraattisen koneiston uumeniin, kunnes koko asia menetti ajankohtaisuutensa.¹⁷⁷ Jalo-Kiven mukaan Valpas kuitenkin odotti jännittyneenä sääntöjen vahvistamista. Ajan madellessa hänen kärsivällisyytensä alkoi loppua, kun ”hänen loistavat unelmansa yksinvallasta työväenliikkeessä näyttivät menevän myttyyn”. Valpas purki turhautumistaan Jalo-Kiveen herjaten tätä toisinaan todistajienkin kuullen. Lopulta hän muuttui suorastaan vainoharhaiseksi:

vihdoin sai hän päähänsä, että minä olin juonitellut sääntöjen kanssa, enkä tahtonutkaan saattaa näitä hänelle haltuun – ja silloin alkoi vaino. Valpas alkoi kiivaan ajometsästyksen minua kohtaan saattaakseen minut näin vaikenemaan hänen toimistaan – paraimpana valttina on tässä käytetty sitä, että minä olisin muka poliisiurkkia.¹⁷⁸

Jalo-Kiven mukaan *Työmiehen* häneen kohdistama vaino ja urkkijasytökset perustuivat siis paitsi hänen ja muiden avustajien julkiseen protestiin toimituksen suomettarelaisista menettelytapaa vastaan myös Walppaan pelkoon siitä, että Jalo-Kivi paljastaisi – kuten hän nyt heinäkuussa 1905 tekikin – tämän osuuden Työväen järjestön sääntöihin.

Oikeudenkäynnin jälkeen Jalo-Kivi toisti väitteensä *Työmiehen* poliittisiin kiistakumppaneihin kuuluneen, filosofian maisteri Reinhold Roineen (1866–1937) toimittaman *Suomen Kansan yleisönosastolla*, mikä takasi niille entistä suuremman julkisuuden. Lehtikirjoitus seurasi läheisesti syytekirjelmän muotoilu-

176 Sama.

177 Kujala 1995, 174–175.

178 Jalo-Kiven syytekirjelmä Paasivuorta vastaan (KA).

ja, mutta siinä hän tarkensi vielä, että Valppaan kiukku häntä kohtaan sai pontta siitä, ettei tämä onnistunut saamaan sääntöjä takaisin haltuunsa: ”Olin oppinut tuntemaan herrat niin hyvin, että minun käsieni kautta ei näitä sääntöjä heille luovuteta. [...] Kuinka halukkaasti Valpas näitä sääntöjä ottaisi, todistaa se, että toimittaja E. Haapalainen on minun ’selkäni takana’ käynyt tiedustelemassa näitä sääntöjä senaatista.”¹⁷⁹

Jalo-Kivi palasi asiaan *Suomen Kansassa* vielä lokakuun 1905 vaihteessa esittäen uusia väitteitä Valppaan kabinettipolitiikoinnista. Hän kertoi, että oli ”kaikessa hiljaisuudessa tutkiskellut tämän merkillisen ’soppaliikkeen’ alkujuuria” ja päätyneen ”hämmentäviin tuloksiin”, joiden mukaan varsinainen kunnia sen synnystä ei ehkä ollutkaan Valppaalla, vaan tätä korkeammilla tahoilla. Jalo-Kivi vaati Valppaalta nyt paitsi julkista tunnustusta siitä, että hän oli soppakomitean ja Työväen järjestön sääntöjen takana, myös vastausta kahteen kiusallisen suoraan kysymykseen: ”Ettekö sopineet tästä soppa- ja avustus liikkeestä venäläisten viranomaisten kanssa?” ja ”Miksi santarmihallitus vapautti ’Työmiehen’ sensuurista?”¹⁸⁰

Jalo-Kivi siis väitti, että Valpas oli suunnitellut soppakomitean venäläisten viranomaisten kanssa ja saanut palkaksi huojennuksia *Työmiehen* sensuuriin. Tämä oli räikeä lisäys Valppaasta perustuslaillisessa lehdistössä maalattuun kuvaan suomettarelaisena opportunistina. Väitteet herättivätkin laajaa huomiota hänen vastustajiensa keskuudessa. Monet vaativat Valppaalta vastinetta ja pitivät sitten hänen itsepintaista vaikenemistaan raskauttavana.¹⁸¹ Jalo-Kivi oli siten saattanut Valppaan varsin tukalaan asemaan. Antti Kujala on todennut asian vakavuudesta: ”On mahdollista, että häväistysjuttu olisi tuhonnut Valppaan uran, ellei väliin olisi tullut suurlakkoa, joka antoi ihmisille muuta ajateltavaa.”¹⁸²

179 *Suomen Kansa* 29.8.1905, ”Soppaa”, J. Hj. Stén.

180 *Suomen Kansa* 3.9.1905, ”Suomen Kansan” toimitukselle, J. Hj. Stén.

181 Esim. *Helsingin Sanomat* 5.10.1905; *Hufvudstadsbladet* 6.10.1905; *Helsingin Sanomat* 8.10.1905; *Länsisuomen Työmies* 10.10.1905; *Kaleva* 12.10.1905. Ks. myös Kujala 1993, 170–171.

182 Kujala 1978, 158.



*Sosialidemokraattisen pilalehden näkemys Jalo-Kivestä (Stén) kulke-
massa käsikynkkää Helsingin Sanomien toimittaja Heikki Renvallin
ja Suomen Kansan toimittaja Reinhold Roineen kanssa. Kuva: Kurikka
2/1905 (lokakuu). Kansalliskirjaston digitaalinen lehtiarkisto.*

Jalo-Kiven väitteiden todenperäisyyttä on vaikea arvioida. Kujala on huomauttanut, ettei hänen ”väritetyn kertomuksensa” ohella ole todisteita siitä, että Valpas olisi vaikuttanut työttömien komitean menettelytapaan keväällä 1903. Hän on toisaalta osoit-
tanut, että Valpas oli mukana työttömien hankkeissa ja että Jalo-
Kiven hänen toiminnalleen antamat motiivitkin olivat olemassa. *Työmies* sai lokakuussa 1902 varoituksen Painoasiain ylihallituk-
selta, minkä jälkeen Helsingin työväenjärjestöjen edustajat piti-
vät kokouksen neuvotellakseen lehden asemasta ja toimenpiteistä
tilanteen helpottamiseksi. Lehden sensuuria myös kovennettiin
tammikuussa 1903. Mitä sen sijaan tulee Työväen järjestöön, Ku-
jalan mukaan voidaan ”pitää suhteellisen varmana, että Valpas ei
vain ollut tietoinen säännöistä vaan osallistui myös niiden laati-

miseen, sillä tuskinpa Sténin ja Henrikssonin kaltaisten henkilöiden taidot olisivat siihen riittäneet”. Kujalan tulkinnassa Valpas ei usuttanut työttömiä Pietarin tielle, mutta kun näin oli tapahtunut ja soppakomitea oli järjestäytynyt, hän käytti tilaisuuden hyväkseen.¹⁸³

Kujalan tulkinta Työväen järjestöstä on huomattavasti Jalo-Kiven näkemystä vaisumpi. Järjestön sääntöjen luonnosversion pohjalta hän päättelee, että tarkoituksena oli vapauttaa työväenliike sen laajentumista jarruttaneista rajoituksista antamalla järjestölle oikeus perustaa alaosastoja pelkällä ilmoituksella. Kujala toteaa, että Valpas epäilemättä ajatteli työväenliikkeen parasta: ”Hänen on täytynyt laskea, että kun soppakomitean kaltainen belsebuubi kerran oli olemassa, sillä kelpasi häätää yhdistysvapautta likistänyttä pirua tiehensä. Sténin ja tämän kumppanien luomien suhteiden avulla Valpas tahtoi myös turvata lehensä säilymisen”. Mutta vaikka Valppaan tavoitteet ehkä olivat työväenliikkeen etujen mukaisia, hänen menettelytapansa olivat Kujalan mukaan ”sitäkin arveluttavammat” ja sääntöihin liittyi ”puolia, jotka eivät järjestödemokratian kannalta ole niiden laatijain kunniaksi”. Sääntöjä ei käsitelty puolueen päättävissä elimissä ja niiden mukaan järjestön hallituksena toimisivat ennen ensimmäistä edustajakokousta sääntöjen vahvistuksen hakijat ja heidän kutsumansa lisjäsenet. Sääntöihin oli myös lisätty venäläistä hallitusvaltaa mielistelevä pykälä, jonka mukaan asevelvollisuutta suorittavat jäsenet vapautettaisiin jäsenmaksuista. Pykälä voidaan lukea tunnustukseksi perustuslaillisten ankarasti vastustamalle vuoden 1901 asevelvollisuuslaille, jonka mukaan suomalaisten oli osallistuttava Venäjän armeijan kutsuntoihin.¹⁸⁴

183 Kujala 1995, 41–42, 171–173. Kujala ei tartu Jalo-Kiven syksyllä 1905 esittämään väitteeseen, jonka mukaan Valpas olisi soppakomitean isänä itsekin ollut korkeampien tahojen ohjailtavissa. Selviä perusteita väitteen hyväksymiseen ei ole, mutta kiinnostavaa on, että Valpasta on sittemminkin epäilty yhteyksistä Venäjän poliisilaitoksen erityisosastoon. Kujala torjuu nämä arvelut, joskin huomauttaen, että Valpas oli ”suhteellisen hyvissä kirjoissa” venäläisen hallitusvallan parissa soppakomitean jälkeen: Kujala 1978, 162, 229–232; Kujala 1995, 175.

184 Kujala 1995, 172–173.

En ole aivan vakuuttunut Kujalan perusteista torjua Valppaan rooli työttömien komitean menettelyssä. Toisaalta Jalo-Kivi epäilemättä esitti asian yksipuolisesti ja vähätteli omaa osuuttaan. Vaikka hän myöhemmin korosti vastahakoisuuttaan Valppaan tottelemiseen, hän ei selittänyt, miksi kuitenkin teki tämän mieliksi. Hän ei selittänyt sitäkään, miksi totteli Valpasta allekirjoittamalla Työväen järjestön säännöt ja hakemalla niille senaatin vahvistusta. Jälkimmäisen seikan suhteen on huomionarvoista, että sääntöjen mukaan Jalo-Kivi olisi vahvistuksen hakijana ollut järjestön ensimmäisen hallituksen itseoikeutettu jäsen. Ehkä hän kaavaili pääsevänsä tätä kautta nopeasti korkeampaan asemaan työväenliikkeessä, mutta kun asiat menivät pieleen ja olosuhteet muuttuivat, hän pyrki kieltämään osallisuutensa hankkeessa ja esitti sen liioitellusti Valppaan kaappausyrityksenä.

Työttömien järjestön perustamishanke ei myöskään vaikuta olleen niin arkaluontoinen kuin Jalo-Kivi antoi ymmärtää. Se ei ennen kesää 1905 herättänyt ainakaan julkisuudessa hänen kuvaamansa kaltaista meteliä,¹⁸⁵ eikä Valpaskaan vaikuta salailleen asiaa: *Työmies* mainitsi sääntöjen jättämisen senaattiin keväällä 1903 ja muistutteli senaattoreita niiden vahvistamisesta syksyllä 1904 ja vielä alkuvuodesta 1905.¹⁸⁶ Nähtävästi tilanne kuitenkin eli kesään 1905 mennessä siinä määrin, että hanketta saattoi hie-man väritettynä yrittää käyttää lyömäaseena Valpasta vastaan.

Jalo-Kiven yritykset puhdistaa mainettaan eivät onnistuneet, mutta ehkä hän koki saaneensa edes jonkinlaista hyvitystä siitä, että onnistui paljastuksillaan saattamaan myös Valppaan epäilysten kohteeksi. Vaikka tapaus jäi suurlakon kuohujen alle eikä aiheuttanut Valppaan uralle merkittävää haittaa, ei se koskaan täysin unohtunut hänen vihollistensa mielistä. Esimerkiksi joulukuussa 1917 *Wiipurin Sanomat* muisteli työväenliikkeen johdon toimintaa Bobrikovin aikana: ”Osotukseksi siitä, kuinka sosialis-timme johtomiehet sorron synkimmillään ollessa mielistelivät

185 Sama, 172.

186 *Työmies* 2.4.1903, ’Uusi järjestö’; *Työmies* 26.8.1904, ”Työnantajat suosiossa”; *Työmies* 11.2.1905, ’Kirje Helsingistä’, Jussi Jukola.

ruuskijoitaan, huomautettakoon vain Valppaan kuuluisaksi tulleesta 'soppakomiteasta' sekä muista sentapaisista tosiasioista."¹⁸⁷

Jalo-Kivi piti itsekin valpaslaisen soppakomitean muistoa elossa. Kun *Suomen Sosialidemokraatti* 1920-luvun lopulla muistutti lukijoitaan Jalo-Kiven menneisyydestä – mistä mainitsin edellä – hän vastasi *Riippumattomassa Työläisessä*:

Luulisi lehdelle olevan viisaampaa jättää tittelit pois kanssani ja jakaa bobrikoffilaiskunnia Valppaan kanssa ja muittenkin kanssa. Minä en olekkaan enään poikanulikka niinkuin niihin aikoihin jolloin suuri Kaarlo *Luotonne* yritti ”todistajainsa” kanssa tehdä minusta poliisiurkkijan – kun ei muuten saatu suutani tukkoon.¹⁸⁸

Keski-ikäinen ja vuosien varrella jo monessa muussakin soppassa keitetty Jalo-Kivi piti yhä kiinni siitä, että hänet oltiin leimattu urkkijaksi väärin perustein ja väärin todistusten nojalla hänen hiljentämisekseen.

Eräänlaisena loppunäytöksenä soppakomiteasta alkaneelle tapahtumavyyhdistille voidaan tarkastella Jalo-Kiven Valppaalle osoittamaa yksityiskirjettä, joka on ainoa löytämäni todiste heidän suorasta yhteydenpidostaan. Kirje on päiväämätön mutta voidaan sisältönsä perusteella ajoittaa suurlakon jälkeisiin kuu-kausiin, mahdollisesti jopa loppukevääseen 1906. Siinä Jalo-Kivi pyrki – yllättävää kyllä – kaiken tapahtuneen jälkeenkin hieromaan sovintoa. Hän arveli Valppaan ehkä jo ymmärtäneen ”sen kauhean vääryyden”, minkä oli kenties tahtomattaan aiheuttanut *Työmiehessä* levitetyillä urkkijapuheilla. Hän pyysi Valpasta rehellisyyden nimissä peruuttamaan syytökset ja ”selittämään ne kaikessa alastomuudessaan sellaisiksi kuin ne todellisuudessa olivatkin, nimittäin: minulle vihamielisten henkilöitten parjauksiksi ja valheiksi”. Mikäli Valpas ei olisi vielä tullut vakuuttuneeksi

187 *Wiipurin Sanomat* 16.12.1917, 'Taantumuksesta vieläkin'.

188 *Riippumaton Työläinen* 10.4.1929, 'Sosialidemokraatille hiukan tunnetulta kuuluisuudelta', Jaakko Jalokivi. Harvennus muutettu kurssiiviksi. Ks. myös *Riippumaton Työläinen* 20.3.1929, 'Vuosien varrelta. Sosialistien puolueesta eroittamiset', S. S.

kaikkien syytösten perusteettomuudesta, tulisi hänen Jalo-Kiven mielestä peruuttaa edes ne, jotka varmasti tiesi vääriksi. ”Ja olettehan olleet tilaisuudessa näkemään poliisilaitoksen ’mustista kirjoista’, josko olen ollut ilmiantajana tai poliisiurkkijana”, Jalo-Kivi huomautti.¹⁸⁹

Suurlakon aikana poliisiarkistoja tutkittiin, mikä johti monen ilmiantajan paljastumiseen. Joulukuussa 1905 konstaapeli Aleksanteri Turunen, joka oli keväällä ollut Luodon pääasiallinen todistaja Jalo-Kiveä vastaan, sai itsekin otsaansa ilmiantajan merkin.¹⁹⁰ Luoto oli syyttänyt Jalo-Kiveä myös senaatin vahtimestari K. L. Lindbergin ilmiannosta, mutta viimeistään keväällä 1906 paljastui, ettei hänellä ollut asian kanssa mitään tekemistä. Jalo-Kivi esittelikin tapauksen Valppaalle todisteena syyttömydestään.¹⁹¹ Nämä todistelut tuovat lisähämäryyttä Jalo-Kiven ja Valppaan välirikoon. Jalo-Kivi oli väittänyt *Työmiehen* häneen kohdistamien urkkijasyytösten olleen vain ase häntä vastaan, mutta kirjeen perusteella vaikuttaa siltä, että hän oletti Valppaan myös uskoneen huhuihin hänen tekemistään ilmiannoista.

Jalo-Kivi pyysi Valpasta peruuttamaan syytöksensä oikeuden ja totuuden nimissä, mutta houkutteli tätä myös vastapalveluksilla: ”Tehdään sovinto yhdennellä toista hetkellä ja silloin selitän minäkin eräitä seikkoja, jotka tulevat olemaan teille hyödyksi ja luovutan eräitä asiakirjoja, jotka ovat teille arvaamattomasta merkityksestä.”¹⁹² Seikat ja asiakirjat liittyivät luultavasti Työväen järjestöön. Kyse oli kaiketi säännöistä, jotka yhä makasivat senaatissa, mutta mahdollista on sekin, että tapaukseen kätkeytyi muitakin asianhaaroja, joita käyttämäni lähteet eivät paljasta. Valpas ei kuitenkaan tarttunut tarjoukseen. *Työmiehessä* ei milloinkaan

189 Jalo-Kiven (Stén) päiväämätön kirje Valppaalle (TYARK).

190 Esim. *Hufvudstadsbladet* 15.12.1905, ’Poliskonstapeln Alexander Turunen’.

191 Jalo-Kiven (Stén) päiväämätön kirje Valppaalle (TYARK). Lindbergin tapauksesta ks. esim. *Uusi Suometar* 23.5.1906, ’Eräs Bobrikoffin aikuinen ilmiantojuttu’.

192 Jalo-Kiven (Stén) päiväämätön kirje Valppaalle (TYARK). Alleviivaus lähteessä.

annettu synninpäästöä Jalo-Kivelle, eikä hänkään enää myöhemmin elätellyt toiveita sovinnosta.

2.5. Vainottu vaan ei vaiennettu

Suurlakon jälkeisinä vuosikymmeninä soppakomitea liittyi suomalaisten jaetussa kokemuksessa osaksi valtiollisen uhanalaisuuden ja salakähmäisten poliittis-yhteiskunnallisten pyrkimysten aikana muistettuja ”routavuosia”. Jotain itseänikin koskettavaa olen löytänyt *Ittalehdessä* vuonna 1923 otsikolla ’Punaiselle historioitsijalle’ julkaistusta runosta, jossa asia nostettiin jälleen keran esille:

Kun tähän aikaan innostunut kovin,
sä olet historiaan Bobrikovin,

niin odotanpa tiedoks’ uuden suvun
sä että kertoilisit myöskin luvun

sen soppakomiteasta nyt ratki
ja ken sen lientä ensimmäisnä latki.¹⁹³

Runon ”tästä ajasta” on kulunut jo vuosisata, eikä kiinnostukseni aihetta kohtaan ole poliittisesti motivoitunut, mutta värssy on jäänyt kummittelemaan mieleeni jotenkin oudon velvoittavana. Olen kuitenkin epäonnistunut sen vaatimassa tehtävässä eli soppakomitean taustatekijöiden aukikirjoittamisessa. Hörppikö soppaa ensin Jalo-Kivi, Valpas vai joku hänen yläpuolellaan? Kysymys jää edelleen vaille lopullista vastausta. Tutkimukseni kannalta riittää kuitenkin huomata, että soppakomiteasta alkanut tapahtumavyöhyte ravisteli Jalo-Kiven kansalaisuutta perustavanlaatuisella tavalla.

Tapauksen merkitys voidaan nähdä kahdella tavalla. Yhtäältä se vaikutti rajoittavasti: urkkijamaineesta muodostui Jalo-Kiven kansalaistoimijuutta hankaloittava tekijä, jonka aiheuttamasta

193 *Ittalehti* 18.8.1923, ’Päivän pistelmiä’.

kitkasta hän ei koskaan kyennyt täysin vapautumaan. Toisaalta tapaus myös tuotti tietynlaista toimijuutta ja toimijuuskokemusta: sulkiessaan joitakin polkuja se sysäsi hänet toistenlaisten hankkeiden pariin, ennen kaikkea taisteluun *Työmiestä* ja lopulta yleisemmin sosialidemokraatteja vastaan, ja samalla se sai hänet esittämään itsensä uhrina, epäoikeudenmukaisen vainon ja ajometsästyksen kohteena.

Jalo-Kiven hyödyntämä retoriikka oli yleistä varhaisessa työväenliikkeessä. Sami Suodenjoki on kuvannut työväenlehdissä esiintyneitä kertomuksia järjestyneiden työläisten kokemasta vastustuksesta *vainopuheen* käsitteellä. Hänen mukaansa vainopuhe oli

keino lujittaa työväestön yhteenkuuluvuutta ja rakentaa vastakainasettelua työväestön ja herrasväen välille. Painottamalla sitä, kuinka vaikeissa ja vihamielisissä oloissa työväenaktiivit joutuivat aatetta edistämään, nämä myös osaltaan pyrkivät korottamaan jallustalle omaa aktiivisuuttaan.¹⁹⁴

Nähdäkseni vainopuheen käsite on hyödyllistä irrottaa tästä kontekstista ja laajentaa tarkoittamaan yleistä retorista strategiaa, jonka ytimessä on pyrkimys kääntää vastustus eduksi sitä korostamalla ja uudelleenmerkityksellistämällä. Esittäessään kokemansa vastustuksen kohtuuttomana ja tuomittavana vainona toimija asemoi itsensä moraalisesti ylempään uhriposition. Toimijuuskokemuksen tasolla vainopuheen voidaan katsoa rakentavan *vainokokemusta* eli käsitystä siitä, että omaa toimijuutta – ja pahimmillaan jopa olemassaoloa – pyritään epäoikeudenmukaisesti rajoittamaan.¹⁹⁵

Jalo-Kiven *Työmieheen* kohdistama vainopuhe on ymmärrettävä juuri tällä tavoin. Hän esitti olevansa totuuden ja oikeuden puolella ja joutuneensa hiljentämistään valheellisia väitteillä tavoittelevan, moraalittoman toimittajajoukon vainoamaksi. Ei ole

194 Suodenjoki 2010, 162–163.

195 Näiden ajatusten varhaisena kehittäjä-yrityksenä ks. Järvenpää 2017, 208–210.

syitä uskoa, etteikö hän olisi myös kokenut asemaansa puheitaan vastaavasti. Vainopuheesta ja -kokemuksesta muodostui sittemmin hänen kansalaishabitukseensa pysyvästi kuulunut taipumus, joka aktivoitui myös muiden vastakkainasettelujen yhteydessä. Tulemme näkemään, että mihin tahansa hänen aktivisminsa paikantuikin, hän oli taipuvainen esittämään itsensä ja ajamansa hankkeet vääryydellä vainottuina ja imemään vastustuksesta voimaannuttavaa ylemmydentunnetta.

Jalo-Kiven kansalaistoiminnan jatkuminen soppakomiteasta alkaneiden koettelemusten jälkeen ei ollut itsestäänselvyys. Olishan hän voinut heittää kaikenlaisen aktivismin sikseen ja vetäytyä nuolemaan haavojaan. Hän oli kuitenkin niin kiintynyt kansalaistoimintaan, että siitä oli tullut hänelle paitsi taipumus ja valmius myös suoranainen tarve. Tätä kuvaa hyvin hänen tuskainen parahduksensa Edvard Valppaalle lähettämässään kirjeessä:

Minä en voi olla joutilaana sivulta katsojana enää kauemmin, [kun] olen tottunut toimimaan ja minä tahdon siis taasen toimimaan yhdessä toisten toverien kanssa, samaan riviin! [/] Vaikka olenkin kärsinyt veristä vääryyttä, niin koitan unhoittaa ne.¹⁹⁶

Jalo-Kiven kipeä kaipuu takaisin toveriksi toverien joukkoon heijastaa ehkä laajemminkin kansalaistoiminnan jokapäiväistä sosiaalista merkitystä 1900-luvun taitteen muuttuvassa maailmassa paikkaansa etsineille yksilöille ja etenkin hänen kaltaisilleen ensimmäisen polven kaupunkilaistyöläisille. Jalo-Kiven kohdalla syrjäytymisen tunnetta luultavasti voimisti huomattavasti, että hänen asemansa sosialidemokraattisessa liikkeessä sattui murenemaan suomalaiselle (kansalais)yhteiskunnalle niin tärkeäksi osoittautuneena vuonna 1905. En ole löytänyt mitään viitteitä hänen toiminnastaan suurlakon aikana. Nähtävästi hän joutui seuraamaan myös tätä suurta kansallista näytelmää paljolti joutilaana sivustakatsojana.

196 Jalo-Kiven (Stén) päiväämätön kirje Valppaalle (TYARK).

3. Henkisyiden eetos

3.1. Kapinoiva itsekasvatus

Jalo-Kivi oli selvästi nuoresta asti kiinnostunut ympärillään nopeasti kasvavasta kirjallisesta kulttuurista ja pyrki koulutuksellisen lähtötasonsa puutteista huolimatta sivistämään itseään. Tämä ei ollut epätavallista. Koko suomalaisen yhteiskunnan ja myös työväenliikkeen 1900-luvun taitteessa läpäissyt kansanvalistusseetos tuki kansan oma-aloitteista ”itsekasvatusta” muun muassa erilaisten kirjoittamishankkeiden ja lukemistojen, lukutupien ja kirjastojen, keskustelupiirien ja kansantajuisten luentojen avulla. Nämä hankkeet tarjosivat tilaisuuksia ja virikkeitä itsensä kehittämisestä kiinnostuneille työläisille.¹⁹⁷ Hahmotan itsekasvatuksen sosiaalisesti merkityksellistyneinä itsekäytäntöinä, joiden avulla yksilöt muovasivat itseään omaksumiensa normien mukaisina kansalaisina. Nämä kirjalliset ja muut itsekasvatukselliset käytännöt olivat keskeinen osa myös Jalo-Kiven kansalaistoimijuiden rakentumisessa.

Jalo-Kiven *Työmiehessä* julkaisema kuvaus seikkailuistaan Kaukoidässä sisältää hänen varhaisen sivistysuhteensa kannalta kiinnostavia tietoja. Hän esimerkiksi kertoi, että saavuttuaan enonsa luo vankisiirtola ”Helsinkiin” hän riensi heti kohteliaisuuskäynnille kylän katekeetan luokse kuultuaan tämän tilaavan suomalaisia sanomalehtiä. Hän saikin tältä nipun lehtiä, ”joista riitti lukemista lopuksi päivää”. Hän kuvasi myös siirtolan henkisiä harrastuksia. Kylässä oli raittiusseura, joka tosin vaikutti

197 Yleisesti ks. Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011. Itsekasvatuksesta ks. myös Salmi-Niklander 2004, 98–103, 107–119 ja passim; Sivonen 2006, 43–63 ja passim.

nukkuvan, ja lainakirjasto, joskin kyläläisten lukutaito oli heikko. Jalo-Kivi esitti tuolloin vasta kahdeksantoistavuotiaan itsensä ottaneen kyläläisiin nähden suorastaan opettajan roolin: ”Minä toisinaan iltapuhteilla toimitin esilukijan virkaa, lukien jostakin kirjasta kokoontuneille kuulijoille”.¹⁹⁸

Kertomus kuvaa luultavasti todenmukaisesti nuoren Jalo-Kiven aktiivista suhdetta kirjalliseen kulttuuriin ja itsekasvatukseen. Kuten olemme nähneet, *Työmiehessä* hän toimi jo monipuolisena ja laajasti erilaisiin lukemistoihin perehtyneenä kirjoittajana. Sittemmin hänen kirjalliset ja kielelliset kykynsä laajenivat edelleen.¹⁹⁹ Kumulatiivisesti rakentuneet kirjalliset valmiudet ja niiden jatkuvaan kehittämiseen ohjannut itsekasvatuksellinen taipumus olivatkin keskeinen osa Jalo-Kiven kansalaishabitusta. Niiden avulla hän saattoi perehtyä ja osallistua koti- ja ulkomaisessa lehdistössä ja kirjallisuudessa käytyihin keskusteluihin erilaisista poliittis-yhteiskunnallisista ja uskonnollista kysymyksistä.

Jalo-Kiven itsekasvatussyrkimykset suuntautuivat hänen luokkatietoisien ja vastarintaisen habituksensa mukaisesti. Kiinnostavana esimerkkinä voidaan nostaa esiin katkelma hänen vuonna 1903 julkaisemastaan novellimaisesta kuvauksesta työttömäksi jääneen ulkotyöläisen ilottomasta kuljeskelusta pääkaupungin kaduilla. Teksti on hänelle näihin aikoihin tavanomainen tyylinäyte, josta on vaikea sanoa missä määrin se oli kaunokirjallisen mielikuvituksen tuotetta ja missä määrin eletyn kokemuksen kuvausta. Pidän sitä vähintään autofiktiivisenä ja katson sen heijastavan hänen kokemusrakenteitaan. Tekstin kertoja kuljeskeli Pohjois-Esplanadilla tappamassa aikaa, jota hänellä kyllä riitti: ”Siitä saan kiittää herroja, jotka minullekin ovat suoneet lomaa, vaikkapa ilman palkan nauttimisoikeutta.” Hän katseli ohi kulkevia ajopelejä ja ihmisvirtaa ja pysähteli näyteikkunoiden ääreen. Vastaa tuli kirjakauppa: ”Seisoin ja katselin erään suuren kirja-

198 *Työmies* 14.11.1904, ’Seikkailuja Mandshuriassa’, Jassu; *Työmies* 15.11.1904, ’Seikkailuja Mandshuriassa’, Jassu.

199 Jalo-Kiven kielitaidon laajuudesta ei ole varmuutta, mutta viimeistään 1910-luvun taitteeseen tullessa hän saattoi lukea ja kääntää ainakin ruotsia (esim. Busch 1911) ja todennäköisesti myös englantia.

kaupan ikkunalle asetettuj[a] kirjoja ja mielipahalla ajattelin, etten saisi koskaan varoja ostaakseni itselleni kirjoja ja päästäkseni näin osalliseksi niihin painetuista tiedoista.”²⁰⁰ Katkelma paljastaa turhauttavan ristiriidan itekasvatuksellisen kunnianhimon ja ruumiillista patkätyötä tekevän ulkotyöläisen taloudellisten mahdollisuuksien välillä.

Sivistysmahdollisuuksien epätasa-arvoa moralisoiva tendenssi on myös suorasanaisemmin läsnä monissa Jalo-Kiven varhaisissa lehtikirjoituksissa. Hän tarttui asiaan etenkin vuonna 1904 käsitellessään maatyöläisten työ- ja elinolosuhteita. Hän toimi tällöin Helsingin pitäjän (nyk. Vantaa) kirjeenvaihtajana *Työmiehelle* ja eräistä hänen kirjoituksistaan saa vaikutelman, että hän itsekin työskenteli jonkin aikaa päivätyöläisenä pitäjän puoleisella Malmilla.²⁰¹ Jalo-Kivi totesi, että usein kuuli puhetta kansan valistamisen tärkeydestä ja että jo kauan oli löytynyt ”kaikenlaisia kansanvalistusseuroja”, mutta syvät rivit saivat kuitenkin yhä ”vaeltaa henkisessä pimeydessä”. Syynä oli hänen mukaansa se, että asiaan oltiin tartuttu väärästä päästä: ”Ensin on huojennettava näitten syvien rivien elinehdot, päästettävä nämä ’joka päiväisen leivän’ huolesta ja tehtävä näille tilaisuutta saada henkistä kehitystä.” Vain työpäiviä lyhentämällä ja elinoloja parantamalla voitiin tehdä tilaa sivistykselle: ”Kun ihminen pääsee vapaammaksi leipähuolista voi hän alkaa harrastamaan muitakin asioita. Mutta niin kauan kuin hän on leipähuolissaan kiinni, niin ei häneen mahdu muu käsitys kuin: mitähän saisi syödä seuraavaksi ateriaksi?”²⁰² Jalo-Kivi siis painotti, että kansan aineellisten olosuhteiden parantaminen oli sen henkisen kehityksen välttämätön edellytys.

200 *Työmies* 9.2.1903, ’Elämää’.

201 *Työmies* 9.6.1904, ’Helsingin pitäjältä, Jassu; *Työmies* 22.6.1904, ’Helsingin pitäjältä’, -n; *Työmies* 9.7.1904, ’Malmilta; *Työmies* 1.9.1904, ’Malmilta, Jassu; *Työmies* 23.9.1904, ’Helsingin pitäjältä; *Työmies* 11.10.1904, ’Helsingin pitäjältä’, -i; *Työmies* 7.12.1904, ’Helsingin pitäjältä’, -i; *Työmies* 10.1.1905, ’Helsingin pitäjältä’, -ssu.

202 *Työmies* 13.6.1904, ’Maalaistyöväestön asema’, Jassu.

Helsingin kirjastoihin ja lukutupiin tottunutta Jalo-Kiveä harmitti Malmin tarjoaman hengenravinnon niukkuus, joka esti itsekasvatuksen silloinkin kun siihen olisi ollut aikaa ja halua:

Jos joskus sunnuntaisin tekisi mieli virkistää itseään henkiseläkin ravinnolla – niin turhaan saisi hakea koko seudulta löytämättä mitään, jossa saisi tätä tarvettaan tyydyttää. Ei löydy lukusalia johon voisi pistäytyä lukemaan sanomalehtiä tai aikakauskirjoja; ei kirjastoa, josta saisi valita sopivaa lukemista kotiakin vietäväksi.²⁰³

Malmi oli Jalo-Kiven mukaan jäänyt pahasti takapajulle. Siellä elettiin jopa poikkeuksellisessa henkisessä pimeydessä, vaikka alue sijaitsi aivan pääkaupungin vieressä. Pisteliäästi hän katsoi puutteen korjaamisen ”arvoisain kansanvalistusseurain” työalään ainakin niiden nimestä päätellen kuuluvaksi tehtäväksi.²⁰⁴

Samanlaista piikittelyä työvään henkisestä tilasta vain nimeläisesti huolta kantavia yläluokkia kohtaan löytyy myös muista Jalo-Kiven kirjoituksista *Työmieheissä*. Esimerkiksi kun hän loppuvuodesta 1904 valitteli myös tuolloisen asuinpaikkansa Fredrigsbergin (nyk. Pasila) itsekasvatusmahdollisuuksien vähyyttä, hän suuntasi kehotuksensa paikallisen lukutuvan tai kirjaston hankkimisesta sikäläisille talonmistajille: ”Kun vaan isäntämiehet panisivat homman alkuun niin kyllä me köyhemmät menisimme kohta opin ahjolle lämmittelemään.”²⁰⁵

Jalo-Kiven kansanvalistusseuroille ja isännille osoittamat kehotukset olivat lähinnä vastarintaista luokkatietoisuutta ylläpitävää naljailua. Kuten muissakin työvään pyrinnoissa myös itsekasvatuksessa hän painotti työläisten omatoimisuutta. Alkusyksystä 1904 hän kääntyikin Malmin työläisten puoleen antamalla neuvoja syksyn ja talven varalle: ”Nämät puhdeillat tulisivat minun mielestäni paraiten käytetyiksi, siten että kuhunkin taloon tilattaisiin ’Työmies’ sekä hankittaisiin kaikkea saatavana olevaa työvään kirjallisuutta, jota sitte luettaisiin yksissä pitkinä puhteina,

203 *Työmies* 9.7.1904, ’Malmilta’.

204 Sama.

205 *Työmies* 2.11.1904, ’Fredrigsbergistä’, Jassu.

sekä keskusteltaisiin luetun johdosta.” Vähävaraisimmat voisivat ostaa kirjallisuutta yhdessä ja kerääntyä toistensa luokse sitä tutkimaan, jolloin ”muodostuisi oikein kodikas luku- ja keskustelu- asema, joka olisi sekä opettavaista että kehittävä.”²⁰⁶

Jalo-Kivi ei ehdottanut maatyöläisille mitä tahansa hengenraivintoa, vaan erityisesti *Työmiestä* ja työväenkirjallisuutta. Hän ei pitänyt olennaisena vain sitä, että kansa saataisiin lukemaan ja keskustelemaan, vaan tärkeää oli myös se, millaisia käsityksiä he hengessään ryhtyisivät viljelemään.

Jalo-Kiven sivistystä koskevat näkemykset heijastavat modernin kansallisvaltion rakennusprojektiin liittyneen kansanvalistushankkeen synnyttämiä jännitteitä. Kansalle ylhäältä tarjottu kurinalainen sivistys sai rinnalleen alhaalta nousseita vastarintaisen sivistyksen ja itsekasvatuksen muotoja, jotka kyseenalaistivat sivistyksellisen epätasa-arvon ja ottivat vaikutteita ylijarjaisesta levinneistä reformistisista ja jopa vallankumouksellisista aatevirtauksista. Työväenliikkeestä muodostui vuosisadan taitteessa tärkeä vastarintaisen sivistysten ahjo. Tiedon ja vallan yhteyden käsittäneet järjestyneet työläiset muovasivat sivistyksestä ja itsekasvatuksesta muutosvoimaa, jonka varassa työläisjoukot kykenivät murtamaan henkiset ja aineelliset kahleensa.²⁰⁷

3.2. Luokkatietoinen työläismoralisti

1900-luvun alussa sivistys liitettiin humanistisia perinteitä seuraten tiedollisten kykyjen kasvun ohella moraaliseen jalostumiseen: henkinen kehitys ymmärrettiin ihmisen olemusta syvällisellä tasolla muuttavana siveellisenä projektina. Näin oli myös

206 *Työmies* 1.9.1904, 'Malmilta', Jassu.

207 Tämä tematiikka on esillä esimerkiksi Kirsti Salmi-Niklanderin väitöskirjassa *Itsekasvatusta ja kapinaa: tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla* (2004), jonka nimeä tämän alaluvun otsikko mukailee. Ks. myös Anttila 2009; Kemppainen 2020, 188–253; Saaritsa & Selin 2016; Turunen 2016; Turunen 2021, 341–378.

Jalo-Kiven kohdalla. Esimerkiksi kannustaessaan Malmin maatyöläisiä itsekasvatukseen hän ohjasi heitä samalla siveellisesti oikeanlaiseksi kokemansa tapakulttuurin pariin huomauttamalla, että hänen ehdottamansa opettavainen ja kehittävä luku- ja keskusteluharrastus oli ainakin hänen mielestään ”paljon somempaa, kuin korttien paiskelu tai hanurin rinkuttaminen ja ’nuuska myllyn’ jauhaminen”²⁰⁸

Työmiehen avustajana ja ulkotyöväenyhdistyksen aktiivina Jalo-Kivi osallistui monipuolisesti aikansa moraalikeskusteluihin. Vuosisadan alussa keskeinen puheenaihe oli sukupuoli- ja seksuaalimoraalia etenkin prostituution kautta käsitelty ”siveellisyyksysymys”.²⁰⁹ Kun pääkaupungin järjestyneet työläiset keväällä 1904 pitivät kysymyksen johdosta kokouksia ja muodostivat sitä pohtineen valiokunnan, Jalo-Kivi oli mukana toiminnassa ulkotyöväenyhdistyksen edustajana.²¹⁰

Jalo-Kivi käsitteli siveellisyyksysymykseen liittyviä aiheita myös *Työmiehessä*.²¹¹ Esimerkiksi helmikuussa 1903, jolloin Helsingin työttömät olivat hänen johdolla esittäneet kaupungille anomuksen hätäaputoista, hän kritisoi kaupunginvaltuustoa siitä, että työttömille miehille oltiin tarjottu edes jonkinlaista työtä, mutta ”naiset sitävastoin ovat jääneet ilman”. Arvostelunsa tueksi hän kuvasi työläisnaisten siveellisesti vaaranalaista asemaa kaupungissa. Heidän palkkansa ei riittänyt kunnolliseen toimeentuloon, minkä vuoksi heidän täytyi ”usein pakostakin langeta niihin pauloihin, joita rikkaat tyhjäntoimittajat heidän eteensä virittelevät”. Työttömyyden sattuessa he olivat jo ”suorastaan pakotetut myymään siveytensä noille joka paikassa vaaniville irstailijoilla,

208 *Työmies* 1.9.1904, ’Malmilta’, Jassu.

209 Kempainen 2020, 84–187 ja passim; Markkola 2002, 165–276 ja passim; Nieminen 1951.

210 *Työmies* 1.10.1903, ’Epäsiveyden syitä’; *Päivälehti* 24.4.1904, ’Siveellisyyksysymys’; *Työmies* 21.4.1904, ’Siveellisyyksysymyksen’; *Työmies* 3.5.1904, ulkotyöväenyhdistyksen kokousraportti.

211 Erityisen vaikuttavia ovat kaunokirjalliset tekstit ’Yksin’ (*Työmies* 10.2.1905, 13.2.1905, 15.2.1905, 16.2.1905, 17.2.1905, 18.2.1905, 23.3.1905) ja ’Eeva raukka’ (*Työmies* 17.2.1903).

ovat pakotetut, saadakseen ’jokapäiväisen leipänsä, myymään rahasta ruumiinsa siveellisiin rikoksiin’.²¹²

Työväenliikkeessä yleistä näkemystä seuraten Jalo-Kivi näki prostituution yhteiskunnallisen epätasa-arvon synnyttämänä ongelmana: prostituoidut olivat köyhälistönaisia, jotka joutuivat pakon edessä ja vasten tahtoaan antautumaan yläluokkaisille irstailijamiehille. Hän kehotti kaupunginhallitusta ryhtymään toimenpiteisiin taatakseen työttömyyden uhkaamille köyhälistönaisille kunniallisen tavan itsensä elättämiseen. Hänellä ei kuitenkaan ollut harhakäsityksiä vaatimusten tehosta, vaan hän kääntyi myös työläisnaisten puoleen kehottaen näitä liittymään työväenyhdistyksiin ja ammattiosastoihin asemansa parantamiseksi: ”Liittykää siis nopeasti järjestöön; ainoastaan se keino voi turvata teidät kurjalta kohtaloltanne.”²¹³

Ajan moraalikeskusteluissa käsiteltiin alituisesti myös alkoholia, jonka käytön raittiusliike oli nostanut ajan polttavimpien sosiaalisten kysymysten joukkoon. Raittiusliike oli tärkeä työväestön mobilisaation kannalta ja sen verkostot ja aatesisällöt limittyivät tiiviisti yhteen työväenliikkeen kanssa.²¹⁴ Raittius kuului myös Jalo-Kiven käsitykseen siveellisistä elämäntavoista. Hän moralisoi kirjoituksissaan ankarasti jokapäiväisessä ympäristössään kohtaamaansa julkijuopottelua. Esimerkiksi keväällä 1904 hän valitti, kuinka lumen sulettua Sörnäisten metsiköissä oli ”taasen alkanut näkyä samallaisia inhottavia näytelmiä kuin edellisinä kesinä”. Koleasta säästä huolimatta päivittäin näkyi ”kallioitten koloissa miehiä ja naisia istuskelemassa ’litrojen’ ympärillä, särpimässä sisäänsä tuota ’metelivettä’”. Tämä johti hänen mukaansa alituisiin tappeluihin ja muihin ikävyyksiin. Juopottelijoiden seuraan liittyivät kortinpelaajat, joita etenkin sunnuntaisin oli ”niin tiheässä harjoittelemassa jaloa taitoaan, että on ohikulkevain miltei vaikea päästä kulkemaan”. Korttirinkien ympärille kerääntyi myös nuorisoa matkimaan pelaajien ”raakoja ja ruokottomia puheita”.

212 *Työmies* 5.2.1903, ’Työttömäin naistemme kohtalo’, J. Hj. K-i.

213 Sama.

214 Sulkunen 1986; Sulkunen & Alapuro 1987.

Jalo-Kivi arveli tällaisen sunnuntaikoulun takaavan, että pelaajia riittäisi jatkossakin.²¹⁵

Jalo-Kivi maalaili uhkakuvan ylisukupolvisesta paheiden kierteestä, jossa alkoholi, väkivalta, kiroilu ja kortinpeluu kietoutuivat yhteen. Kierteen katkaisemiseksi hän ehdotti eräänlaista siveellistä sisälähetystä kehottamalla raittiusseuroja ja siveellisyysskysymyksen harrastajia jalkauttamaan metsiköihin ”lähetysaarnajia, pelastamaan näitä ihmisyytensä unhottaneita ’pakanoita’”.²¹⁶

Siveellisyyden painottaminen lähensi Jalo-Kiveä raittiusliikkeen ohella nuorisoseuraliikkeeseen. Syksyllä 1903 hän julkaisi *Työmiehessä* vetoomuksen, jossa kannusti SDP:tä yhteistyöhön nuorisoseurojen kanssa. Näiden ”siveellisesti ja henkisesti kasvattava vaikutus” oli hänen mukaansa merkittävä ja ne olivat toimineet ”kansamme syvien rivien kohottajina itsetietoisuuteen ja henkiseen elämään”. Tämän vuoksi ne olivat raivanneet tietä myös työväenaatteelle. Hänen mukaansa työläiset olivat monin paikoin heränneet itsetietoisuuteen juuri nuorisoseuran vaikutuksesta ja alkaneet sitä kautta ajatella asemaansa myös laajemmin. Tällöin he olivat havainneet olevansa ”vailla muutakin kuin henkistä kehitystä” ja käsittäneet yhteiskunnallisesti alisteisen asemansa, mikä oli johtanut heidät hankkimaan työväenkirjallisuutta ja tilaamaan työväenlehtiä. Jalo-Kiven mukaan nuoriso- ja työväenliike olivat läheisessä yhteydessä toisiinsa, vaikka suuntautuivatkin erilaisten kysymysten pariin. Molemmat tahtoivat kohottaa kansan asemaa, edellinen ”ihanteellisemmalla ohjelmalla” ja toinen ottamalla huomioon myös ”kansan taloudellisen hyvinvoinnin”. Yhteisen päämäärän valossa erot näyttäytyivät vahvuutena ja liikkeiden yhteyden tiivistäminen hyödyttäisi niitä molempia, sillä siten saataisiin ”kaikkien raatajain voimat kootuksi yhteen, josta taasen seuraisi, että yhteisin voimin päästäisiin nopeammin päämääräämme: Suomen kansan henkisen ja aineellisen tilan parantamiseen”.²¹⁷

215 *Työmies* 18.5.1904, ’Sörnäisistä, J[a]ssu.

216 Sama.

217 *Työmies* 23.10.1903, ’Nuorisoseurat yhteistoimintaan työväenpuolueen kanssa, J. Hj. K-i.

Jalo-Kivi hahmotti henkisen ja aineellisen kehityksen toisiaan täydentävinä puolina työväestön pyrkimyksessä parantaa asemaansa. Kehityksen osatekijöiden välinen suhde ei kuitenkaan ollut yksioikoinen. Nuorisoseuraliikkeen merkitystä tähdentäessään hän esitti henkisen herätystyön kimmokkeena, joka saattoi havahduttaa työväestön vaatimaan myös poliittis-yhteiskunnallisen asemansa uudelleenjärjestämistä. Edellä kuitenkin näimme, että hän saattoi myös painottaa aineellisten olosuhteiden parantamista henkisen kehityksen edellytyksenä. Eri perspektiivit vihjaavat, että vaikka sivistyksellissiveellinen kansanvalistus ja poliittis-yhteiskunnalliset reformit saatettiin nähdä toisiaan täydentävinä aspekteina yhteisessä kansan kohottamisen projektissa, niiden välille hahmottui myös kitkaa tuottavia painotuseroja. Jännitteitä aiheutti myös ”henkisen kehityksen” ambivalentti merkitys työväenliikkeen kontekstissa. Ilmaisulla saatettiin viitata kapeasti työläisten tiedollisten ja luovien kykyjen kehittämiseen ja erityisesti luokkatietoisien ja vastarintaisen sivistyksen edistämiseen, mutta myös humanistis-romanttista perinnettä seuraten siveelliseen ja jopa uskonnolliseen jalostumiseen.²¹⁸

Jalo-Kivi törmäsi näihin jännitteisiin vuodenvaihteessa 1903 osallistuessaan keskusteluun työväenyhdistysten tanssi-iltamista. Keskustelu alkoi, kun pääkaupungin työväenyhdistysten ja ammattiosastojen huvitoimikuntien edustajat – mukana oli myös ulkotyöväenyhdistyksen huvitoimikunnan edustaja Jalo-Kivi – päättivät rajoittaa yleisiä iltamia ja muuttaa niitä paremmin ”tarkoitustaan vastaaviksi”. Käytännössä tämä tarkoitti alkoholitarjoilun lakkauttamista ja tanssin vähentämistä: ”Kapakat päätettiin tykkänään hävittää yleisistä tanssi-iltamista. Tanssia vähennetään ja sen tila täytetään henkisellä ohjelmalla.”²¹⁹

Tapaus liittyi vuosisadan taitteessa heränneeseen keskusteluun tanssin merkityksistä. Marko Tikka ja Seija-Leena Nevala ovat osoittaneet, kuinka voimakkaita ja ristiriitaisia tunteita aiheeseen liittyi. Yhtäältä maaseudun ”nurkkatanssit” – joihin Jalo-Kivi

218 Esim. Saaritsa & Selin 2016, 7–8.

219 *Työmies* 5.1.1903, ’Juhlatoimikuntien edustajien’; *Työmies* 25.11.1902, ulkotyöväenyhdistyksen kokousraportti.

edellä lainaamassani tekstissä viittasi ”hanurin rinkuttamisena” – ja nopeasti lisääntyvien yhdistysten ja -seurojen tanssi-iltamat olivat tärkeä osa nuorisokulttuuria. Toisaalta monet kokivat tanssin siveellisesti vaarallisena arvellen, että se herätteli kyseenalaisella tavalla seksuaalisuutta ja johdatteli lyhytnäköisiin ja tuomitaviin aistinautintoihin henkisempien arvojen vaalimisen sijaan. Tanssia pyrittiin kitkemään etenkin nuorisoseuroista, kun taas työväenliikkeessä aiheesta käytiin vähemmän keskustelua, mikä herätti ajoittain moralistista arvostelua.²²⁰

Asetelma sopii Jalo-Kiven näkemyksiin. Nuorisoseuraliikkeen suhtautuminen tanssiin oli hänelle ehkä yksi osoitus sen työväenliikettä ihanteellisemmasta ohjelmasta ja suuremmasta kunnianhimosta kansan siveellisyyden edistämisessä, minkä vuoksi sen ja työväenliikkeen yhteistoiminta saattoi muodostua myös jälkimmäiselle hyödylliseksi.

Huvitoimikuntien päätöstä ei otettu työväenliikkeessä vastaan yksimielisen myönteisesti. *Työmiehen Illanvieton* vakituinen kirjoittaja ”Aaro Aro” arveli ivallisesti, että siihen oli vaikuttanut ”[p]appien ja muiden vanhoillisten johtamista raittiusseuroista” levinnyt henki. Hän piti tanssikielteisyyttä muotiasiana, jota toisinajattelevat eivät uskaltaneet vastustaa, ”sillä heidät leimattaisiin houkkioiksi, joilla ei ole mitään periaatteita ja jalompia harrastuksia”. Aaro myönsi, ettei tanssilla ollut erityistä itseisarvoa, mutta hän piti sitä hyvänä apukeinona työväenaatteen edistämisessä nuorison parissa: ”naurettavaa on väkisin ruveta tanssihaluiseen nuorisoon pakottamaan suurempaa ’henkisyttä’, siten se pian alkaa sellaisia iltamia karttaa ja aatteitten hyväksi voidaan entistään vähempi työskennellä.”²²¹

220 Tikka & Nevala 2020, 28–29. Hyvä esimerkki moralisoinnista on keväältä 1904, jolloin *Päivälehti* (24.4.1904, ’Siveellisyysskysmys’) totesi: ”Työväenliike on kai myöskin alusta alkain ottanut siveellisyyssasian ajamisen ohjelmaansa, mutta siitä huolimatta ovat esim. monet ammattiyhdistykset julkisesti – ja niin tekevät ne kai vieläkin – panneet Palokunnantalolla ja muuallakin toimeen pelkkiä tanssi-iltamia, joitten ’siveelliset tarkotukset’ ovat jokseenkin yleisesti tunnetut.”

221 *Työmiehen Illanvietto* 5/1903, ’Kirje Helsingistä’, Aaro. En ole onnistunut selvittämään ”Aaro Aron” henkilöllisyyttä.

Henkisyden asettaminen lainausmerkkeihin osoittaa hyvin, että käsitteen merkityksistä käytiin työväenliikkeessä tietoista kamppailua. Taustalla oli liikkeen aatesisällöistä ja toimintatavoista 1900-luvun alussa käyty laaja ja monimuotoinen keskustelu. Kysymys työväenliikkeen suhteesta nuorisoseura- ja raittiusliikkeeseen oli osa näitä neuvotteluja. Olennainen henkisyys-keskustelun teema oli tietenkin myös työväenliikkeen suhde uskontoon ja tarkemmin teosofiaan, kuten pian näemme. Vähättelemällä huvitoimikuntien päätöstä Aaro tahtoi rajata ”suuremman”, toisin sanoen uskonnollis-siveellisen henkisyuden työväenliikkeen ulkopuolelle liittäen sen raittiusseuroissa hänen nähdäkseen vaikuttavaan papistolliseen vanhoillisuuteen.

Jalo-Kivi vastasi kritiikkiin *Työmiehen Illanvietossa* asettuen huvitoimikuntien epävirallisen puhemiehen asemaan. Hän kertoi olleensa ”puuhassa osallisena alusta alkain”, kiisti kaiken ulkopuolisen vaikutuksen huvitoimikuntien edustajakokoukseen ja puolusti sen tekemää linjausta. Hänen mukaansa tanssi oli rajattava työväeniltamissa mahdollisimman vähiin ja sen tilalle oli ”hankittava henkistä, vakavaa ohjelmaa; sellaista, että se kehittää ja jalostuttaa iltamassa käyvää yleisöä, joka onkin iltamien alkuperäinen tarkoitus, vaikka tuo aate, kilpailussa iltamien toimeenpanijain kesken, on jäänyt syrjään”. Jalo-Kiven mukaan iltamissa puhujia häirittiin vihellyksillä ja muulla meluamisella, eikä aatteellinen esitys kiinnostanut yleisöä: ”Kuplettia ja muuta semmoista kevyttä kyllä kuunnellaan, sitä paremmin mitä rivompaa tämä on, mutta työväen aatetta – ei, ennemmin tanssitaan”. Hän kehotti kiistakumppaniaan kokeilemaan työväenaatteesta puhumista iltamissa, jolloin tämäkin varmasti kääntyisi sille kannalle, että ”tanssia on supistettava, sillä se turmelee myöskin siveellisen nuorisomme”²²²

Jalo-Kiven kirjoitukseen liittämässään vastauksessa Aaro pysyi kannassaan. Hän toisti puoltavansa tanssi-iltamia, koska ne keräsivät yleisöä ja koska ”nuoriso on nuorisoa ja tahtoo ehdottomasti tanssia”. Mitään turmelevaa ei tanssiin hänen nähdäkseen sisäl-

222 *Työmiehen Illanvietto* 7/1903, 'Yleisöltä', Jassu.

tynty. Mitä tuli yleisön levottomuuteen, hän katsoi kaikkien tyydyttyvän sillä, että puheet pidettäisiin lyhyinä ja ytimekkäinä.²²³

Jalo-Kivi ja Aaro tarkastelivat tanssikysymystä täysin eri näkökulmista. Jalo-Kiven mukaan iltamien tarkoituksena oli työväenaatteen levittäminen ja yleisön henkinen kehitys, jolloin tanssi näyttäytyi vain haittatekijänä. Hän oli myös huolissaan tanssin siveellisistä seurauksista, mikä sopii hyvin hänen ihanteellisuutta korostavaan habitukseensa. Aarolle tanssi puolestaan näyttäytyi hyvänä keinona iloittelunhaluisen nuorison houkuttelemiseksi työväenliikkeeseen, ja vaikka sillä ei ollut erityistä itseisarvoa, ei siihen hänen mielestään sisältynyt myöskään mitään erityisen kielteistä.

Jalo-Kiven ja Aaron sananvaihto päättyi tähän, mutta työväen tanssi-iltamista käyty keskustelu jatkui myöhemminkin. Vuotta myöhemmin Helsingin työväenyhdistyksen puhujaseura muodosti tanssikomitean, johon kuului edustajia eri yhdistyksistä ja osastoista.²²⁴ Jalo-Kivi ei ilmeisesti ollut tällä kertaa mukana, mutta hänen roolinsa aikaisemmassa hankkeessa ei ollut unohnut. *Työmiehen Illanvietto* puuttui jälleen asiaan, tällä kertaa alakerturi ”Eskon” toimesta. Hän ivaili tanssikomitealle sanailien, kuinka ”viime vuonna eräs ’Jassu’ Illanvietossa teki samallaisen rynnäkön tanssia vastaan, mutta minusta näytti silloin ja näyttää vieläkin kuin mies olisi ollut vähän hassu”. Näin saattoi hänen mukaansa sanoa myös tanssikomiteasta, joka oli yhdistyksille lähettämässään kiertokirjeessä kysynyt, pitäisikö tanssi poistaa, ”koska se levittää ympäristöönsä kaikkea mitä siveettömyydeksi nimitetään”.²²⁵

Kansan henkiseen kehitykseen liitetyt sivistykselliset siveelliset käsitykset ja käytännöt olivat keskeinen osa Jalo-Kiven kansalaistoimijuutta. Hänen työväenliikkeessä omaksumansa luokkatietoinen sivistyskäsitelmä sai hänet kritisoimaan porvarillisia kansanvalistushankkeita ja korostamaan työväestön vastarintais-

223 Sama.

224 Ks. esim. komitean kokoonkutsu: *Työmies* 20.2.1904.

225 *Työmiehen Illanvietto* 7/1904, ’Kirje Helsingistä’, Esko.

ta itsekasvatusta, ja ymmärrys aineellisen ja henkisen epätasavaruuden yhteydestä johti hänet painottamaan työväestön poliittis-yhteiskunnallisen aseman parantamista sen henkisen kehityksen edellytyksenä. Luokkatietoisien ja vastarintaisen työläisaktiivien habitus määrätti hänen suhdettaan myös nuorisoseurojen kaltaisiin ihanteellisempiin sivistyshankkeisiin. Ne tekivät hänen mukaansa tärkeää työtä kansan kohottamiseksi, mutta tarvitsivat rinnalleen työväenliikettä, joka piti huolen siitä, ettei henkisen kehityksen projekti irtaantuisi poliittis-yhteiskunnallisesta viitekehksestään.

Toisaalta Jalo-Kiven taipumus myöntää henkisen kehityksen siveellisille – ja sittemmin uskonnollisille – aspekteille huomattava merkitys asetti hänet jännitteeseen asemaan myös työväenliikkeessä. Siinä missä Aaro Aron kaltaiset pragmaattiset sosialidemokraatit pyrkivät muokkaamaan työläisiä ensisijaisesti luokkataistelun poliittisina subjekteina, tahtoivat Jalo-Kiven kaltaiset työläismoralistit heidän työstävän itseään myös (uskonnollisina) moraalisubjekteina – heidän mielestään työväestön vastarintaisen itsekasvatuksen tuli olla myös siveellistä itsekasvatusta.

3.3. Työväenliikkeen harhapolut

Jalo-Kiven siveellisyyttä korostavien näkemysten taustalla saattoi jo 1900-luvun ensivuosina olla uskonnollisia motivaatioita, vaikka nämä eivät vielä *Työmiehessä* nousseet eksplisiittisesti esiin. Pääkaupungissa oli alkanut muodostua teosofian, spiritualismin ja tolstoilaisuuden kaltaisista liberaaliskunnallisista aatteista kiinnostunut ja työväenliikkeeseen limittynyt verkosto, johon hän selvästi kuului jo ennen suurlakkoa, joskin hänen tarkemmasta suhteestaan siihen on tältä ajalta niukasti lähteitä. Tässä alaluvussa²²⁶ asetan Jalo-Kiven hetkeksi syrjään ja kuvaan tämän verkoston rakentumista muutaman sille keskeisen henkilön ja

226 Alaluku perustuu suurelta osin artikkeliini 'Uskonnollinen liberalismi ja työväenliike 1900-luvun ensivuosien Helsingissä' (2022).

ilmiön kautta luodakseni taustan, jota vasten pienetkin vihjeet hänen aseoitumisestaan sen pariin paljastavat merkityksensä.

Käsittelyä helpottaakseni nimitän erittelemääni maastoa *reformihenkiseksi verkostoksi*. Tällä hieman kömpelöllä termillä tahdon korostaa hahmottelemani verkoston habitusta, jossa erilaiset uskonto-, yhteiskunta- ja moraalireformistiset taipumukset limittyivät toisiinsa osana yleistä kansan henkisen kehityksen edistämisen projektia. Reformihenkinen verkosto hahmottui etenkin alkuvaiheissaan paljolti teosofian nimissä. Tässä alaluvussa käsittelemiäni ilmiöitä ja henkilöitä onkin tutkimuksessa pääsääntöisesti tarkasteltu juuri teosofian kontekstissa. Tahdon kuitenkin korostaa reformihenkisen verkoston aatteellista monimuotoisuutta ja sen sisällä syntyneitä jännitteitä etenkin spirituaalismin ja teosofian välillä.²²⁷ Reformihenkinen verkosto toimiikin tutkimuksessani heuristisena yleiskäsitteenä, joka viittaa useisiin konkreettisiin suhdeverkkoihin ja niiden synnyttämiin hankkeisiin, jotka saattoivat eri tilanteissa limittyä yhteen tai ajautua erilleen.

Työmiehen päätoimittajaksi 1890-luvun lopulla kutsuttu Matti Kurikka oli reformihenkisen verkoston tärkeä taustahahmo. Luupaavana näytelmäkirjailijana ja *Wiipurin Sanomien* entisenä päätoimittajana tunnetusta Kurikasta muodostui *Työmies*-vuosinaan laajalti kiistelty henkilö, kun hän suututti kansallismieliset tahot tuomalla julkisuuteen Suomen autonomiaa loukkaavaksi katsottua helmikuun manifestia vastustaneen ”suuren adressin” keräyshankkeen. Hän herätti ristiriitaisia tunteita myös työväenliikkeessä. Hänen jyrkkyytensä porvarillisia tahoja kohtaan oli tervetullutta sosialismista innoittuneille työväenjohtajille, mutta hänen arvaamattomuutensa ja ihannesosialisminsa epäilyttivät etenkin niitä, jotka tahtoivat ohjata työväenliikkeen keskieurooppalaisen sosialidemokratian mukaiselle luokkataistelun tielle. Kurikan ura liikkeen kärkijoukoissa jäikin lyhyeksi. Jo vuonna 1899 hän jätti *Työmiehen* konflikteissa ryvettyneenä ja vastaperustettuun Työ-

227 Vrt. Järvenpää 2022, 125–126, 144–145.

väenpuolueeseen pettyneenä ja matkusti innokkaimpien seuraajiensa kanssa ulkomaille perustamaan utooppista siirtokuntaa.²²⁸

Kurikan ollessa ulkomailla reformihenkinen verkosto jatkoi kutoutumistaan muiden toimijoiden johdolla. Helsingin teosofisessa kirjastossa kokoontuneeseen ruotsinkieliseen piiriin 1890-luvulla liittynyt ylioppilas Pekka Ervast (1875–1934) alkoi vuosisadan taitteessa julkaista teosofisia kirjoituksia myös suomeksi. Seuraavina vuosina hänestä kehittyi suomenkielisen teosofisen liikkeen keskeinen johtohahmo.²²⁹ Tärkeä hahmo oli myös Helsingin työväenyhdistykseen liittynyt ja lyhytikäistä aikakauslehti *Humanitasia* (1896–1898) toimittanut hovioikeuden auskultantti Jean Boldt (1865–1920), joka tuli sittemmin tunnetuksi tolstoilaisena anarkistina.²³⁰ Ervast ja Boldt tekivät yhteistyötä toistensa ja myös Kurikan kanssa ennen tämän maastalähtöä esimerkiksi perustamalla Suomen ensimmäisen mutta kuolleena syntyneen rauhanyhdistyksen.²³¹ Loppuvuonna 1900 Boldt ja Ervast perustivat aikakauslehden nimeltä *Uusi Aika*, jota levitettiin ahkerasti myös järjestyneen työväestön keskuuteen. Se ilmestyi vain puolisen vuotta mutta ehti jättää pysyvän jäljen teosofiasta kiinnostuneiden kansalaisten kokemukseen.²³²

Uusi Aika tarjoaa hyvän esimerkin reformihenkisen verkoston habituksesta. Lehden pyrkimyksiä esitellessään Boldt ja Ervast totesivat, että päättynyt vuosisata oli johtanut suureen aineelliseen ja älylliseen kehitykseen, kun taas ”syvemmälle käypä mietistely, persoonallis-eettinen pyrkimys suurimmaksi osaksi laiminlyötiin”. Yksipuolinen kehitys sai aikaan vastavaikutuksen ja kaikkialla maailmassa ”puhkesi esiin virtauksia, jotka sotivat

228 Kurikasta yleisesti ks. etenkin Suomenjoki ym. 2022a. Ks. myös Hautamäki 1967; Kalemaa 1978.

229 Ervastista elämäkerrallisesti ks. Gullman 2022; Mela 1956. Analyttisemmin ks. esim. Harmainen 2010a. Teosofisen kirjaston ympärille kerääntyneestä ruotsinkielisestä teosofiipiiristä ks. Ahlbäck 1995, 72–102; Harmainen 2010b; Jokipii 1937, 18–21.

230 Knif 2010.

231 Rajavuori 2022b.

232 Harmainen 2020, 108; Järvenpää 2022, 130; Knif 2010.

ajan synkkiä varjopuolia vastaan” kehittämällä veljellisyysshenkeä ja yksilön täydellisyyskaipuuta sekä pyrkimällä kohentamaan yhteiskunnan kaikkien jäsenten olosuhteita. Toimittajien mukaan oli nähtävissä vasta ”oireita siitä, että orastavia voimia puhkee ilmi ihmiskunnan tajunnassa”, mutta he vakuuttivat, että heränneet voimat tulisivat ”luomaan ne uudet ihmiset ja ne uudet olosuhteet, joita ihmiskunta ikävöi”.²³³

Uusi Aika tahtoi tukea tätä ”henkistä herätystä”, joka oli sen mukaan alkanut niin uskonnon, siveellisen elämän, yhteiskuntamoraalin kuin kirjallisuuden, taiteen ja tieteenkin alueilla. Lehti lupasi puolustaa vapaata uskonnollista elämää ja vastustaa niin uskottomuutta kuin herkkäuskoisuuttakin. Se arvosteli ankarasti ”epätieteellistä materialismia ja välinpitämättömyys-filosofiaa”, mutta olisi vapaa myös ”lahkolaisuudesta, uskonkiihkosta ja formalismista, aina etsien totuutta pelkäämättä ja avosilmin”. Lehti astuisi ”niitten riviin, jotka taistelevat siveellisten pyrkimysten ja tosi sivistyksen puolesta”, ja palvelisi ”niitä virtauksia, jotka raivaavat tietä jalommalle yhteiskuntamuodolle, seuraten siis mielenkiinnolla työväen-, rauhan- y. m. liikkeiden edistystä”.²³⁴ Ervastian ja Boldtin mukaan maailmassa oli siis alkanut suuri uskonnollinen, moraalinen ja yhteiskunnallinen murros. Kuvaavasti nimetty *Uusi Aika* tahtoi tuoda myös suomalaiset osaksi tätä universaalia kehitysaskelta.

Kurikan, Ervastian ja Boldtin kaltaisten keski- ja yläluokkaisten toimijoiden kylvämä siemen tuotti satoa. Vuosisadan taitteessa myös järjestyneen työväestön keskuudessa alkoi syntyä hankkeita suomalaisten henkisen heräämisen jouduttamiseksi. Helsingin työväenyhdistyksessä toiminut räätäli J. V. Vilenius kertoi Ervastille vuonna 1900 kirjoittamassaan kirjeessä, että ”eräät työmiehet” olivat perustaneet teosofisen luku- ja keskustelupiirin, mihin oli vaikuttanut Ervastilta edellisvuonna ilmestynyt suomennos brittiteosofi Annie Besantin (1847–1933) teoksesta *Johdantoa teosofiaan*. Vilenius valitteli työväenliikkeeseen tarttunutta mate-

233 *Uusi Aika* 1.12.1900, ’Lukijalle’; *Uusi Aika* 5.1.1901, ’Uusi Aika 1901’.

234 Samat.

Veikko Palomaa.
Kuva: Palomaa
1915.



rialismia ja kehotti Ervastia perustamaan suomenkielisen teosofisen seuran, johon tyväestön parissa herännyt innostus teosofiaa kohtaan voisi suuntautua. Hän kirjoitti myös *Uuteen Aikaan* tiukan moralistisen kirjoituksen, jossa valitti monien järjestyneiden paheellisia tapoja ja kehotti heitä maailman parantamisen ohella parantamaan myös itsensä.²³⁵

Vilenuksen vaikutusaika reformihenkisessä verkostossa jäi kuitenkin lyhyeksi, sillä hän matkusti pian Atlantin yli ja jatkoi toimintaansa uudella mantereella.²³⁶ Suomessa oli kuitenkin nousemassa myös muita aktiivisia työläisteosofeja. Näistä ehdottomasti tunnetuimmaksi muodostui Helsinkiin kesällä 1901 *Työmiehen* toimittajaksi muuttanut Veikko Palomaa. Entinen

235 Vilenuksen kirje Pekka Ervastille (PSAA); *Uusi Aika* 2.2.1901, 'Eräille työvänliikkeeseen liittyneille', J. V. V-s.

236 Pollari 2021, 228–230.

baptistisaarnaaja koki teosofisen herätyksen *Uuden Ajan* äärellä ja liittyi välittömästi pääkaupunkiin saavuttuaan vasta oraalla olleeseen reformihenkiseen verkostoon. Kuultuaan Ervastian Helsingin työväenyhdistyksessä pitämän teosofisen esitelmän myös hänessä heräsi halu luennoida aiheesta. Tankattuaan kirjallisuutta Teosofisessa kirjastossa hän pitikin ensimmäisen teosofisen esitelmänsä Helsingin työväenyhdistyksessä jo loppukesästä 1901.²³⁷

Reformihenkisen verkoston punoutuminen synnytti työväenliikkeessä jännitteitä, jotka Jalo-Kiven ja Aaro Aron sananvaihdon tavoin liittyivät kysymyksiin henkisyyden merkityksistä ja painoarvosta työväenliikkeen tavoitteiden ja menettelytapojen määrittämisessä. Ervastian ja Boldtin mukaan yhteiskunta muuttui ihmiskunnan tajunnassa tapahtuvan muutoksen kautta, mikä johdatteli painottamaan työväestön henkistä kehitystä tukeneita uskonnollis-siveellisiä kansanvalistus- ja itsekasvatushankkeita. Materialistiseen historiantulkintaan taipuvaisille sosialidemokraateille tällainen toiminta saattoi puolestaan näyttäytyä turhana ja jopa haitallisena sivuraiteena. *Uusi Aika* ja Vileniuksen siinä esittämä moralismi ammuttiinkin *Työmiehessä* alas köyhälistön luokkataistelun heikentämisenä²³⁸ ja Palomaa joutui heti toimittukseen saavuttuaan ”valpaslaisen” klikin silmätikuksi, kuten edellä olemme nähneet.

Myöhemmin Palomaa muisteli, kuinka Edvard Valpas kuunteli hänen teosofista debyyttiesitelmäänsä Helsingin työväenyhdistyksellä ”ovipielessä virnistellen” ja laati siitä *Työmieheen* pilkallisen kirjoituksen. Palomaa ei ollut ”osannut aavistaakaan, että sosialistit olisivat vihamielisiä teosofiselle maailmankatsomukselle”, ja hämmästyti, kun lehdestä seuraavana päivänä löytyi ”tavattoman ivallinen uutinen, jossa sanottiin, että eräs ’evangeliumisaarnaaja’ puhui Helsingin työväenyhdistyksen pikkusalissa sunnuntaina nälkäisille ja janoisille sieluille”. Myöhemmin hän

237 Pollari 2010a.

238 *Työmies* 4.1.1901, ’Kirje Helsingistä’, Kirves [Valpas]; *Työmies* 5.2.1901, ”Uuden Ajan” törkeyksiä; *Työmies* 2.3.1901, ’Pappi ja talousjärjestelmä’, –s [Valpas].

sai kuulla, ettei ”teosofisen ’humpuukin’ esittäjiä” enää päästettäisi Helsingin työväenyhdistyksen tiloihin puhumaan.²³⁹

Palomaa sai kuitenkin jatkaa esitelmöintiä vuonna 1895 perustetussa Sörnäisten työväenyhdistyksessä, josta muodostui 1900-luvun alussa reformihenkisen verkoston keskeinen tukikohta. Palomaa ja sittemmin myös Ervast sekä pseudonyymillä Martti Humu esiintynyt kansakoulunopettaja Maria Ramstedt (1852–1915) pitivät yhdistyksen Vuorela-huvilassa usean vuoden ajan teosofisia sunnuntailuentoja, jotka levittivät käsitystä ihmiskunnan henkisestä murroskaudesta työväestön keskuuteen.²⁴⁰

Reformihenkiset käsitykset saivat näkyvyyttä myös työväenlehdistössä, kun Palomaa ja A. B. Sarlin nimitettiin kesällä 1902 perustetun *Työmiehen Illanvieton* toimittajiksi. He toimitivat lehteä avoimen teosofisella otteella ja julkaisivat kirjoituksia myös Ervastilta, joka tähdensi sosialismin, teosofian ja uskonnon yhteyttä. Lehden linja herätti kritiikkiä ja asiasta nousi työväenlehdissä laaja keskustelu. Sillä oli kuitenkin myös puolustajia. Vuorelassa pidetyssä lukijoiden kokouksessa useimmat asettuivat – ainakin lehden itsensä mukaan – toimituksen puolelle ja arvelivat ”henkisen puolen kehittämisen olevan työväenliikkeelle yhtä tärkeän, kuin aineellinenkin puoli on”. Vuoden lopulla lehteä julkaisseen Työväen sanomalehtiosakeyhtiön kokous kuitenkin päättyi – joskaan ei yksimielisesti – kieltämään teosofisten kirjoitusten julkaisemisen.²⁴¹

Työmiehen Illanvieton tapaus nosti teosofian ensimmäistä kertaa laajamittaisen väittelyn kohteeksi työväenliikkeessä. Jos

239 *Tietäjä* 5–6/1908, ’Miksi minusta tuli teosofi? IV’, Aate [Palomaa]. Palomaa kuvasi kokemuksiaan *Työmiehessä* pitkäkköisesti ja katkeraan sävyyn omalemmäkköisyydellään: Palomaa 1915, 197–235.

240 Sörnäisten ty:n merkityksestä ks. Järvenpää 2022. Ramstedtistä ks. Harmainen 2013.

241 Mikko Pollari (2021, 89–190) on käsitellyt väitöstutkimuksessaan perusteellisesti *Työmiehen Illanvietosta* herännyttä linjakeskustelua. Omasta näkökulmastani ks. myös Järvenpää 2022, 135–136. Lehden linjanmuutoksen – joka tosin ei ollut erityisen jyrkkä – jälkeen ei ole ihmeellistä, että Aaro Aron kaltainen kirjoittaja saattoi esittää henkisyiden painottamista kriittisiä näkemyksiään *Työmiehen Illanvietossa* vuonna 1903.

Palomalle oli kesällä 1901 tullut yllätyksenä, että sosialistien keskuudessa esiintyi vihamielisyyttä teosofiaa kohtaan, oli tämä nyt selvää kaikille työväenlehtien lukijoille. Tapauksesta muodostui tärkeä rajapyykki reformihenkisen verkoston toimijuuskokemuksessa. Jos Valppaan kaltaiset marxilaista luokkataistelua kannattaneet sosialidemokraatit näkivät uskonnollis-siveellisen itsekasvatuksen työväenliikkeelle haitallisena sivuraiteena, kokivat kansan henkisestä heräämisestä haaveilleet teosofit ja muut reformihenkiset toimijat puolestaan heidän sysänneen työväenliikkeen materialistiselle harhapolulle. Väittelystä jäi elämään erityisesti lausahdus, jonka mukaan teosofialta oli lyötävä ”jalat poikki” työväenliikkeessä. Näitä sanoja toisteltiin reformihenkisen verkoston jäsenten ja perillisten parissa vielä vuosia ja jopa vuosikymmeniä myöhemmin muistutuksena suomalaisen työväenliikkeen materialistisen harharetken alkamisesta 1900-luvun alussa.²⁴²

Työmiehen Illanvieton kohtaama vastustus vaikuttaa kuitenkin näyttäytyneen teosofeille lannistavan kokemuksen sijaan voimaannuttavana haasteena. Ei liene sattumaa, että juuri syksyllä 1902 erään Palomaan Sörnäisten työväenyhdistyksellä pitämän teosofisen sunnuntailuennon yhteydessä päätettiin perustaa toimikunta ”tieteellis-siveellisen kirjallisuuden aikaansaamista varten”. Valon airueksi nimetty toimikunta koettiin tarpeelliseksi, koska ”[k]ansan syvät rivit ovat ruvenneet kaipaamaan parempaa kirjallisuutta kuin mitä sille vallassaolijat tähän asti ovat antaneet”. Toimikunnan kerrottiin pyrkivän levittämään suomenkielistä, halpaa ja helppotajuista kirjallisuutta, joka voisi ”herättää Suomen kansaa siitä henkisestä horrostilasta, jonka vallassa se vielä on”, kertomalla sille, ”mitä ihmiskunnan suurimmat nerot ovat elämästä tietäneet, mitä he ovat sanoneet elämän päämäärästä ja onnen saavuttamisesta ja mitä he ovat paljastaneet elämän ja kuoleman salaisuudesta”. Valon airut menestyi tulevina

242 Esim. Jokipii 1937, 28; *Elämä* 5.1.1906, ”Hajottaja” poistettu, V. Palomaa; *Elämä* 16.10.1906, ’Vapaus, suvaitsevaisuus’, Jalo Kivi; *Riippumaton Työläinen* 16.9.1931, ’Matti Kurikka’, J-K.

vuosina hyvin ja vuonna 1905 se virallistettiin nimellä Teosofinen kirjakauppa ja kustannusliike.²⁴³

Valon airuen perustajien mukaan vallanpitäjät eivät tarjonneet kansan syville riveille sellaista kirjallisuutta, jonka avulla ne olisivat vapautuneet henkisestä horroksestaan. Niiden oli siis itse ryhdyttävä toimeen – toimikunnan varhaiset jäsenet olivatkin pääasiassa järjestyneitä työläisiä.²⁴⁴ Tämä osoittaa, kuinka hyvin teosofian kaltaiset uskonnolliset reformiliikkeet myötäilivät työväenliikkeen habitusta. Niistä innoitusta aktivismiinsa ammentaneet työläiset pitivät itkeskasvatuspyrkimyksiään vapaamielisinä, emansipatorisina ja vastarintaisina. He kokivat etsivänsä – kuten *Uuden Ajan* toimittajat julistivat – ”totuutta pelkäämättä ja avosilmin” ja asettuvansa kansan henkistä kehitystä tukahduttavaa uskonnollista ja poliittis-yhteiskunnallista järjestystä vastaan.

3.4. Uskonnollinen aktivisti

Työmiehen avustajana ja ulkotyöväenyhdistyksen aktiivina Jalo-Kivi tunsi hyvin pääkaupungin järjestyneiden työläisten parissa heränneen kiinnostuksen teosofiaa kohtaan. Hän vaikuttaa suhtautuneen asiaan myönteisesti jo vuosisadan ensivuosina. Myöhemmin hän huomautti seuranneensa ”teosofisia luentoja siitä alkaen kun niitä alettiin meillä pitämään”, millä hän todennäköisesti viittasi Vuorelassa vuonna 1901 alkaneeseen säännölliseen esitelmöintiin.²⁴⁵

243 Lainaukset Valon airuen kadonneesta pöytäkirjasta, ks. *Ervast, Valon airuen toimikunnan ensim. vuosikertomus 1903 (PSAA)*. Yleisesti ks. *Pohjanmaa 1937, 22–27*.

244 *Järvenpää 2022, 138–139, alaviite 62*.

245 *Spiritisti 14/1910, 'Spiritismi ja teosofia'*, Jalo Kivi. Ruotsinkielisiä teosofisia luentoja oltiin pidetty Helsingissä jo aiemminkin, etenkin Teosofisessa kirjastossa 1890-luvun lopulta alkaen, mutta nuorella Jalo-Kivellä tuskin oli näihin aikoihin pääsyä tai edes hinkua näihin pääasiassa keski- ja yläluokkaiseen piireihin.

Jalo-Kivi oli myös henkilöyhteyksiensä kautta lähellä reformi-henkisen verkoston ydintä. Esimerkiksi edellisessä pääluvussa kohtaamamme metallityöntekijä K. O. Henriksson toimi Valon airuessa samalla kun teki yhteistyötä Jalo-Kiven kanssa soppa-komiteassa ja Työväen järjestön epäonnisessa perustamishankkeessa. Lokakuussa 1903 tämä ”innokas asianharrastaja”, kuten Pekka Ervast häntä nimitti, kuitenkin ilmoitti joutuvansa luopumaan jäsenyydestään toimikunnassa.²⁴⁶ Myös Vilho Itkonen, joka oli kesällä 1905 joutunut yhdessä Jalo-Kiven kanssa *Työmiehen* parjausten kohteeksi, liikkui teosofiireissa todennäköisesti jo 1900-luvun ensivuotina. Ainakin hän liittyi Jalo-Kiven tavoin heti suurlakon jälkeen reformihenkisestä verkostosta kummuneeseen elämäläisverkostoon, kuten seuraavassa pääluvussa näemme.

Jalo-Kivi tunsikin myös Veikko Palomaan, jonka kohtelua *Työmiehen* toimituksessa hän käytti kesällä 1905 esimerkkinä valpaslaisten moraalittomista menettelytavoista. Palomaa itse muisteli myöhemmässä omaelämäkerrassaan, kuinka Valpas irvaili juuri näihin aikoihin Jalo-Kiven olevan hänen ”kätyrinsä”. Kun Palomaa vaati Valpasta selittämään väitteensä, tämä vastasi ivalliseen tapaansa: ”Viekää raastupaan.” Tapauksesta kertoessaan Palomaa totesi tunteneensa Jalo-Kiven, mutta vain pinnallisesti:

En ollut milloinkaan avannut Sténin asunnon ovea eikä hän minun. Kun iltapäivällä lähdin [toimituksesta] jalan käyden Eläintarhan tietä kotiin, saavutti mainittu Stén joskus minut. Minulla ei ollut mitään syytä kieltää häntä kävelemästä sivullani. Olihan hän usein käynyt ”Työmiehen” toimituksessa ja tunsikin minut yhtä hyvin kuin muutkin toimittajat.²⁴⁷

246 Ervast, Valon airuen toimikunnan esim. vuosikertomus 1903 (PSAA).

247 Palomaa 1915, 218–219. Yhteinen kotimatka johtui siitä, että molemmat asuivat loppuvuodesta 1904 Fredriksbergin työläishuviloissa. Valpaa murjaisun taustalla oli ehkä Jalo-Kiven Paasivuorta vastaan kirjoittamassa syytekirjelmässä tekemä viittaus Palomaan ja Sarlinin kohteluun. Tapauksen kannalta mielenkiintoinen on myös Työväen sanomalehtiosakeyhtiön johtokunnan pöytäkirjassa (17.11.1905. TYARK) esiintyvä maininta marraskuulta 1905. Johtokunta käsitteli Palomaan lähettämää kirjettä, jossa

Palomaan ja Jalo-Kiven tiet ristesivät myöhemminkin, ensin elämäläisverkostossa ja sitten Suomen spiritistisessä liikkeessä. On kiinnostavaa, ettei Palomaa tästä huolimatta käsitellyt Jalo-Kiveä omaelämäkerrassaan tämän enempää, vaikka teoksen ensimmäinenkin osa julkaistiin vasta vuonna 1915.²⁴⁸ Nähtävästi heidän tuttavuutensa ei ollut hänelle erityisen tärkeä tai hän ei syystä tai toisesta tahtonut käsitellä sitä julkisesti. Myöskään Jalo-Kiven teksteistä löytyvät harvat viittaukset Palomaahan eivät kerro läheisestä ystävytydestä.²⁴⁹

Jalo-Kiveen yhdistettävissä olevista työläisteosofeista erityisen huomionarvoinen on suutari Severus Sampo (1869–1931). Hän oli Sörnäisten työväenyhdistyksen puheenjohtaja Palomaan teosofisten sunnuntailuentojen alkaessa ja toimi hetkellisesti myös Valon airuen puheenjohtajana.²⁵⁰ Jalo-Kivi ja Sampo tunsivat toisensa luultavasti jo tällöin, mutta heidän tuttavuudestaan on suorista todisteita vasta alkuvuodesta 1906, jolloin Sampo oli Jalo-Kivelle edes jonkinlaisen sosialidemokraattisen toimintaympäristön tarjonnan Huopalahden työväenyhdistyksen puheenjohtaja.²⁵¹ Miehet solmivat näihin aikoihin läheisen ja pitkällisen ystävyys- ja yhteistyösuhteen. Tulevina vuosina ja vuosikymmeninä he toimivat yhdessä Sosialistisessa reformipuolueessa, Oma-

tämä vaati hyvitystä eräästä *Työmiehen* puolesta suorittamastaan maksusta. Johtokunta päättikin tämän hyvittää, mutta lisäsi päätöksen tosiasiallisesti mitätöivän kommentin: ”mutta on hänen Stenin jutussa tekemänsä vahinko maksettava, joten hän saa lukea maksamansa summan Stenin jutun lyhentämiseksi.” ”Stenin jutulla” viitattiin ehkä yleisesti Jalo-Kiven *Työmiehelle* aiheuttamiin ongelmiin tai tarkemmin hänen Paasivuorta vastaan nostamaansa kanteeseen. Selitystä vaille jää, miksi Palomaa katsottiin asiasta vastuulliseksi, mutta nähtävästi johtokunnalla oli jonkinlaisia perusteita yhdistää miehet toisiinsa.

248 Palomaa 1915 ja 1920.

249 Esim. *Spiritisti* 25–27/1911, ’Toimituksen työpöydältä’.

250 Järvenpää 2022, 133, 139.

251 Pukkio 1975. Maaliskuussa 1906 Huopalahden ty:n huoneistolla pidetyssä kansalaiskokouksessa puhetta johti pj Sampo ja kokouksen kirjuriina toimi ”J. J. Kivi”: *Työmies* 13.3.1906, ’Kansalaiskokous’.

kotiyhdistyksessä, Suomen spiritistisessä seurassa ja Suomen riippumattomassa työväenjärjestössä.

Sampon kuoltua vuonna 1931 Jalo-Kivi puhui hänen hautaisissaan ja kirjoitti hänestä muistokirjoituksen heidän yhdessä toimittamaansa *Riippumattomaan Työläiseen*. Jalo-Kivi muisteli, kuinka luonteeltaan leppoisa ja kyvykkäänä esiintyjänä, runoilijana ja viulistina tunnettu Sampo oli ollut jo vuosisadan alussa pidetty henkilö työväenliikkeessä. Hän myös huomautti, että Sampon toiminnassa oli aina vaikuttanut ”syvä uskonnollisuus, joka määräsi hänen käsityksensä elämästä ja sen pyrkimyksistä”. Tämä vakaumus oli lopulta etäännyttänyt hänet sosialidemokraateista:

Kun työväenliikkeessä alkoi puhaltamaan voimakas materialismin henki ja tuloansa tehdä räikeimpiin luokkavaistoihin vetoava henki, jättäytyi S. hiljaisesti syrjään kaikesta toiminnasta. Niin läheisesti kuin työväen asia olikin hänen sydämellään ei hän jaksanut olla mukana materialistisen maailmankatsomuksen ja luokkavihan kyllästyttämässä ilmakehässä.²⁵²

Jalo-Kiven suhteet Henrikssoniin, Itkoseen, Palomaahan ja Sampoon osoittavat, että työväenliikkeen aktiivina hän törmäsi useisiin teosofiasta kiinnostuneisiin ja sitä levittämään pyrkineisiin henkilöihin. Johdannossa esittelemäni nelikehäisen suhdetieverkkomallin avulla hänet voidaan jo suurlakkoa edeltävinä vuosina asemoida reformihenkisen verkoston liepeillä liikkujaksi tai luultavasti jopa rivijäseneksi. Pelkät henkilöyhteydet eivät toki kerro vielä mitään siitä, kuinka hän itse suhtautui verkostossa liikkuneisiin käsityksiin ja käytäntöihin. Toisaalta mikäli hänen myöhempi tiedonantonsa osallistumisestaan varhaisille teosofisille luennoille pitää paikkansa, perehtyi tämä ahkera lukumies todennäköisesti aiheeseen myös kirjallisuuden kautta – ehkä Palomaan tavoin Teosofisessa kirjastossa. Epäilemättä hän myös keskusteli oppimastaan samanmielisten tuttaviensa ja ystäviensä

252 *Riippumaton Työläinen* 25.3.1931, 'Severus Sampo'; *Riippumaton Työläinen* 1.4.1931, 'Severus Sammon'.

kanssa. On myös luultavaa, että hän osallistui jo näihin aikoihin spiritualistisiin istuntoihin (tästä lisää hieman tuonnempana).

Nämä kohtaamiset ja itsekäytännöt muuttivat olennaisesti Jalo-Kiven toiminnallista kokemusta. Niiden myötä teosofia ja spiritualismi lakkasivat olemasta hänelle vain hänen ympärillään läsnä olleita ajattelun ja toiminnan mahdollisuuksia ja sisäistyivät osaksi hänen habitustaan, jolloin hän alkoi tarkastella elämää niiden kautta avautuneesta *uskonnollisesta perspektiivistä*. Tällä en tarkoita vain sitä, että hän korosti uskonnon merkitystä, vaan myös ja ennen kaikkea sitä, että hän tulkitsti, merkityksellisti ja moralisoi itseään ja ympäristöään spiritualismin ja teosofian tarjoamien käsitysten ja käytäntöjen kautta avautuneen ja jäsenyneen toisen todellisuuden näkökulmasta.

Jalo-Kiven uskonnollisen kääntymyksen tai vakuuttumisen yksityiskohdat jäävät lähteideni valossa hämäräksi. Tutkimukseni kannalta tätä prosessia olennaisempaa on kuitenkin pohtia, milloin ja miten uskonnollinen perspektiivi alkoi vaikuttaa hänen kansalaistoimintaansa. Kuten jo totesin, hän ei käsitellyt kirjoituksissaan uskonnollisia kysymyksiä ennen suurlakkoa, mutta on luultavaa, että hänen moraalireformistisiin ja itsekasvatusta tukeviin kirjoituksiinsa liittyi jo tällöin implisiittisiä uskonnollisia tendensejä.

Jalo-Kiven hiljaisuus uskontoon liittyvistä kysymyksistä *Työmies*-vuosinaan saattoi olla itsesuojelua. Ehkä hän ei tahtonut pahentaa urkkijasyötösten ja Työväen järjestön sääntöjupakan vuoksi muutenkin vaikeaa tilannettaan sohimalla teosofista muurahaispesää. Toisaalta hän ei yleensä vältellyt konflikteja, eikä hän myöskään pyrkinyt peittelemään teosofialle rinnakkaisella tavalla ivaa herättäneitä näkemyksiään tanssin turmelevasta vaikutuksesta nuorisoon. Itsevarjelua luultavampaa lieneekin, ettei hänen uskonnollinen perspektiivinsä ollut vielä muodostunut kyllin vahvaksi noustakseen eksplisiittisesti osaksi hänen aktivismiaan. Joka tapauksessa hänen uskonnolliset taipumuksensa sulautuivat näkyvästi yhteen hänen kansalaistoimintansa kanssa vasta suurlakon jälkeen.

Tulkintaani Jalo-Kiven uskonnollisen kansalaishabituksen lujittumisen ajankohdasta tukee hänen vielä kesällä 1905 esittämänsä näkemys, jonka mukaan Palomaata syrjittiin *Työmiehessä* hänen teosofisen toimintansa sijaan hänen perustuslaillisuutensa vuoksi. Näkemys poikkesi teosofipiireissä tyypillisestä ja Palomaan itsekin levittämästä käsityksestä, joka liitti toimituksen ristiriidat juuri teosofiaan.²⁵³ Jalo-Kiven poikkeava tulkinta viittaa etäisyyteen hänen ja teosofien johdolla rakentuneessa reformihenkisessä verkostossa vallinneen toimijuuskokemuksen välillä. Etäisyys kuroutui umpeen suurlakon jälkeen, kun perustuslaillisuus-suomettarelaisuus -kiista menetti painoarvoaan, uskonnosta käyty keskustelu kiihtyi kansalaisyhteiskunnassa ja – ehkä merkittävimmin – hän liittyi elämäläisverkostoon, joka nosti materialismin ja henkisyyden vastakkainasettelun entistä näkyvämmäksi jakolinjaksi työväenliikkeessä. Kun hän syksyllä 1906 esitti *Elämässä* Palomaan kohtelun jälleen osoituksena sosialidemokraattijohdon moraalittomista toimintatavoista, myös hän tulkitsi asiaa nyt teosofien työväenliikkeessä kohtaaman ”vainon” näkökulmasta.²⁵⁴

Jalo-Kivi julkaisi ensimmäiset spiritualismia ja teosofiaa käsitelleet kirjoituksensa alkuvuodesta 1906 *Elämässä* sekä Palomaan, Pekka Ervastian ja Maria Ramstedtin edellisvuonna perustamassa teosofisessa *Omatunnossa* (vuodesta 1907 *Tietäjä*).²⁵⁵ Nämä kirjoitukset, joita tarkastelen seuraavissa alaluvuissa, ovat tärkeä käännekohta hänen kansalaistoimijuutensa rakentumisessa. Suurlakkoon asti hänen aktivisminsa rajautui poliittis-yhteiskunnallisiin hankkeisiin, mutta nyt hän astui julkisesti uskonto- ja tarmokkaasti osaa katsomuksellisiin väittelyihin kirkon, kristinuskon ja uskonnon merkityksistä.

253 Palomaa 1915, 203–204, 225; *Elämä* 5.1.1907, ”Hajottaja” poistettu, V. Palomaa.

254 *Elämä* 16.10.1906, ’Vapaus, suvaitsevaisuus’, Jalo Kivi.

255 Ks. liite. Näiden julkaisujen yhteydessä Jalo-Kivi käytti ensimmäistä kertaa nimimerkkiä ”Jalo Kivi”, ja kesällä 1906 hän vaihtoi nimensä myös virallisesti Sténistä Jalo-Kiveksi. Olen toisaalla pohtinut hieman nimenvaihdoksen mahdollista symboliikkaa: Järvenpää 2016, 59–64.

Kiinnostavaa on, että näissä kirjoituksissa Jalo-Kivi otti myös hetkellisesti etäisyyttä poliittis-yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Hänen alkuvuoden 1906 teosofiaa ja spiritualismia käsitelleet kirjoituksensa eivät kommentoineet lainkaan työväestön olosuhteita, työväenliikettä tai mitään muutakaan hänelle tähän asti tärkeää teemaa. Eksplisiittisellä tasolla ne kelluvat ikään kuin rinnakkaisessa tilassa suhteessa hänen muuhun kansalaistoimintaansa. Poliittis-yhteiskunnallisen polemiikin sijaan niissä oli kyse ennen kaikkea uskonnollisesta polemiikista, jonka ydinkysymykset liittyivät uskontokentän välisten toimijoiden (etenkin spiritualismin, teosofian ja kirkon) aatteellisiin, historiallisiin ja teologisiin suhteisiin.

Tämä oli toistaiseksi lyhytkestoinen sivupolku Jalo-Kiven kansalaistoiminnassa. Rajatumpi uskonnollinen polemiikki putosi hänen aktivismissaan jälleen näkymättömiin jo kesällä 1906 ja palasi takaisin keskiöön vasta Suomen spiritistisessä liikkeessä. Sitä ennen hän keskittyi jälleen tiiviisti poliittis-yhteiskunnallisiin hankkeisiin, ensin elämälaisten ja sitten vanhasuomalaisen verkostoissa. Mutta toisin kuin ennen suurlakkoa, hän toi nyt myös uskonnollisen vakaumuksensa esiin avoimesti – joskin tilanteen mukaan vaihtelevasti – ja otti sen usein lähtökohdaksi taistelussa *Työmiestä* ja sosialidemokraatteja vastaan. Hänen kansalaishabituksessaan ja -toimijuudessaan suurlakon tienoilla tapahtunut uskonnollinen käänne osoittautui siten pysyväksi muutokseksi.

3.5. Spiritualismia teosofian katveessa

Jalo-Kiven varhaisista uskonnollisista kirjoituksista erityisen kiinnostava on *Elämässä* helmikuussa 1906 julkaistu artikkeli 'Spiritismi', joka osoittaa hänen olleen tällöin jo hyvin perillä spiritualismista. Kirjoitus liittyi suomenkielisissä teosofiipiireissä suurlakon alla virinneeseen keskusteluun spiritualismista, mutta

poikkesi teosofien yleensä kriittisestä näkökulmasta varauksetto-
man myönteisellä suhtautumisellaan aiheeseen.²⁵⁶

Tärkeä taustahahmo tälle keskustelulle oli jälleen Pekka Er-
vast. Hän oli itse saanut ensimmäisen käytännön kosketuksen
spiritualismiin syksyllä 1901 kyläillessään Tukholmassa prinses-
sa ja meediokirjailija Mary Karadjan (1868–1943) salongissa.²⁵⁷
Kosmopoliittisen Karadjan luona oli tuolloin vierailulla kaksi ul-
komaista meediota, saksalainen ”rouva Abend” ja englantilainen
Alfred V. Peters (1867–1934). Ervast pääsi osallistumaan heidän
johdollaan pidettyihin seansseihin. Tapausta myöhemmin muis-
tellessaan hän kuvaili suhtautuneensa spiritualismiin aluksi epäil-
len, mutta vakuuttuneensa istunnoissa, ettei se ”ole ytimeltään
humbuugia, vaikka sen nimessä harjoitettaisiin kuinka paljon
petkutusta tahansa”. Ervast ystävystyi matkansa aikana Petersin
ja Tukholmassa spiritualistista *Efteråt?*-aikakauslehtä toimitta-
neen meediokirjailija-majuri Oscar Buschin (1844–1916) kanssa.
Busch, joka oli naimissa suomalaisrunoilija K. A. Tavaststjernan
(1860–1898) Charlotta-sisaren (1857–1924) kanssa, tunnettiin
muutenkin Suomessa.²⁵⁸ Hän oli sittemmin tärkeä innoittaja
myös Jalo-Kivelle, joka muun muassa suomensi hänen teoksensa
Mistä ja mihin? vuonna 1911.

256 *Elämä* 14.2.1906, ’Spiritismi’, Jalo Kivi. Tämän alaluvun pohdinnoista ks.
myös Järvenpää 2022, 140–144.

257 Seuraan tässä Ervastin (1980, 88–114) muistelmia. Tukholmlaisten teosofien luona usein vierailleen Ervastin ja Karadjan tuttavuus oli vuonna 1901 varsin tuore (Ervast 1980, 89). Karadja itsekin oli vasta hiljattain innostunut spiritualismista: hän oli osallistunut vuonna 1899 Lontoossa istuntoihin, joiden myötä oli havainnut itsessään mediumistisia taipumuksia (Carleson & Levander 2016, 526–527; Faxneld 2020, 130, 146; Karadja 1900). Kuriositeettina mainittakoon, että Karadjan ensimmäinen spiritualistinen julkaisu oli automaattikirjoituksella syntynyt runoteos *Mot Ljuset* (1899). Myös Ervastin ensimmäinen teos oli nimeltään *Valoa kohti* (1901). Tämä oli kuitenkin sattumaa, kuten Ervast myöhemmin huomautti: ”ihmettelimme yhdessä [Karadjan kanssa Tukholmassa vuonna 1901] sitä, että molemmat olimme valinneet saman nimen, hän ensimmäiselle spiritistiselle ja minä ensimmäiselle suomenkieliselle teosofiselle kirjalle”: Ervast 2006/1954, 113.

258 Ervast 1980, 88–114, lainaus sivulla 104. Buschista ks. Carleson & Levander 2016, 523.



Pekka Ervast Ruotsissa vuonna 1901. Kuva: Pirjo ja Seppo Aallon arkisto.

Uudet kokemukset ja tuttavuudet eivät heti näkyneet Ervastin tuotannossa, mutta teoksestaan *Mitä on kuolema?* (1904) lähtien hän käsitteli spiritualismia ja siihen liittyneitä aiheita usein kirjoituksissaan ja esitelmissään.²⁵⁹ Sattumoisin vuonna 1904 ilmestyi myös suomennos ranskalaislääkäri Edmond Dupouyn (1838–1920) teoksesta *Salatut tieteet ja sieluopin fysiologia*, joka sekin liikkui spiritualismin aihepiirissä. Teoskaksikko kiinnosti suomenkielisiä teosofeja ja johdatteli heitä spiritualismista käytyyn keskusteluun. *Omatunnossa* kerrottiin, että Teosofisessa kirjastossa näihin aikoihin kokoontuneessa suomenkielisessä keskustelupiirissä puhuttiin juuri kyseisten teosten johdosta talvella 1904–1905 pääasiassa ”kuolemantakaisista ja ylipäänsä ’astralisista’ asioista”. Teemat yhdistyivät teosofien kokemuksessa luontevasti spiritualismiin ja pyrkimyksiin kommunikoida vainajahen-

259 Ervast 1987/1904, passim; Ervast 2006/1905, passim. Esitelmistä ks. esim. Ervast 1907 (PSAA).

kien kanssa.²⁶⁰ Spiritualismin ajankohtaisuudesta teosofiireissä kertoo myös se, että *Omatunnossa* käsiteltiin usein siihen liittyviä aiheita. Ervast esimerkiksi pyysi Petersiä kirjoittamaan lehteen elämästään selvänäkijänä, mistä oli seurauksena kirjoitussarja ’Mediumin kokemuksia.’²⁶¹

Spiritualismia kohtaan tunnettu teoreettinen uteliaisuus johti myös käytännön kokeiluihin. Esimerkiksi *Omatunnon* kysymyspalstalle syksyllä 1905 kirjoittanut nimimerkki ”J-s” kaipasi ohjeita istuntotyöhön:

Olen tehnyt spiritistisiä kokeiluja, joista on ollut lupaavia tuloksia, mutta kun puuttuu perusteellista tietoa menettelytavoista niiden monipuolisien vaarojen ehkäisemiseksi, jotka ehkä voisi mainituista seikoista johtua, pyydän ”Omantunnon” hyväntahtoisesti esittämään, mistä voisi saada varmoja ohjeita mainitulle asialle.²⁶²

Istuntoja järjestettiin jopa Valon airuen piirissä. Ervast paljasti tämän vuosia myöhemmin muistellessaan *Omatunnon* perustamisvaiheita. Lehden ensimmäinen lupahakemus oli kaatunut sensuuriin ja uudistetun hakemuksen kohtaloa jännittänyt komitea sai rohkaisua näkymättömästä maailmasta: ”eräässä spiritistisessä istunnossa, jonka komiteamme piti joulukuussa 1904, sanoi muuan ’henki’ meille kategorisen lyhyesti: ’teosofia voittaa

260 *Omatunto* 1–2/1905, ’Teosofinen toiminta Helsingissä’. Esim. Ervastin *Salatieteilijän sanakirjan* (2006/1905, 12) mukaan termiä ”astrali-, astralinen [...] käytetään usein kaikenkaltaisista yliaistillisista aineen laaduista, mutta [se] tarkoittaa uudemmassa teosofisessa kirjallisuudessa sitä ainetta, joka on liikinnä fyysillisen tason ainetta”. ”Astralitaso” oli teosofeille ”[l]ikinnä fyysillistä oleva taso, [...] näkyvä ainoastaan klärvoajantiselle [selvänäköiselle] silmälle ja vastaten ihmisen astraliruumista. Tällä tasolla viipty persoonallisuus jonkun aikaa kuoleman jälkeen.” Teosofit olivat taipuvaisia ajattelemaan, että spiritualistiset meediat saattoivat olla yhteydessä ensisijaisesti todellisuuden astraalitasoon, jota ei mielletty osaksi varsinaista henkimaailmaa.

261 *Omatunto* 5/1905, ’Yliaistillinen maailma’, Pekka Ervast; *Omatunto* 5 & 6/1905; 11, 12 & 13/1906, ’Mediumin kokemuksia’, Alfred Vout Peters.

262 *Omatunto* 7/1905, ’Kysymyksiä ja vastauksia’.

Suomessa vuonna 1905, ja tämä ennustus esti meitä uudelleen lankeemasta epätoivoon”.²⁶³

Kuten johdannossa esitin, spiritualistisia istuntoja järjestettiin Suomessa jo 1800-luvulla, mutta ne paikantuivat lähinnä keski- ja yläluokkaisiin piireihin. Työväenliikkeen yhteydessä hahmotunut reformihenkinen verkosto tarjosi selvästi herätteitä siihen, että seanssit alkoivat tulla osaksi myös alempien yhteiskuntaluokkien toiminnallista kokemusmaailmaa. Näihin aikoihin toiminta tavoitti myös Jalo-Kiven. Myöhemmin hän kertoi, kuinka oli vakuuttunut spiritualismista:

Voin vakuuttaa olleeni yhtä ”skeptillinen materialisti” kun kukaan konsanaan on voinut olla spiritismiä vastaan. Mutta kun ”pöytä” [...] on voinut minulle ilmoittaa erään asian, josta kukaan nykyään elävistä ihmisistä ei tiennyt, enempää kuin minäkään, paitsi erästä, joka on täältä kuollut noin 15 vuotta sitten ja sen yksin tietäen vei salaisuutenaan hautaan, niin täytyy tällaisten tosiasiain edessä notkistaa polvensa vasten tahtoaankin[.]²⁶⁴

Jalo-Kivi ei kertonut istunnon ajankohtaa eikä sitä, missä ja keiden kanssa se järjestettiin. Sen on kuitenkin täytynyt tapahtua hyvissä ajoin ennen alkuvuotta 1906, jolloin hän esiintyi *Elämässä* jo asiantuntevana spiritualistina. Todennäköistä on, ettei tapaus ollut ainutlaatuinen, vaan istunnot olivat yleisemminkin osa Jalo-Kiven lähiverkoston uskonnollisia ja itsekasvatuksellisia pyrkimyksiä. Pöydän mainitseminen osoittaa, että kyseessä oli

263 *Tietäjä* 11/1914, ”Toimittajalta”. Istuntojen järjestämiseen Valon airuessa epäilemättä vaikutti, että kyse oli aluksi hyvin epämuodollisesta hankkeesta, kuten Ervast sen ensimmäisessä vuosikertomuksessa totesi: ”Toimikunnan kokouksilla on ollut aivan yksityinen, usein perheellinen leima. Milloin ollaan kokoontunut toisen, milloin toisen jäsenen kodissa, ja on tämä meidän yhteistyömme ollut meille suurena mielen virkeyden ja ilon lähteenä.” (Ervast, Valon airuen toimikunnan ensim. vuosikertomus 1903. PSAA.) Seanssikokeilut paikantuivat usein juuri tällaisiin epämuodollisiin ystävä- ja perhepiireihin.

264 *Aamulehti* 5.1.1910, ”Spiritismi ja t:ri A. J. Pietilä”, *Spiritisti*. Palaan tähän Jalo-Kiven keskusteluun teologi A. J. Pietilän kanssa luvussa 7.2.

spiritualismille tyypillinen pöytäseanssi. Vainajahenkien uskotiin voivan kommunikoida muun muassa liikutteleamalla esineitä, ja pöytäseansseissa he vastasivat kysymyksiin kallistelemalla pöytää sovituilla tavoilla.²⁶⁵

Lainaamani katkelma on vuodentaitteesta 1910. Sen perusteella voidaan päätellä, että Jalo-Kivi ehkä koki saaneensa pöydän avulla yhteyden isäänsä, joka oli kuollut matkalla Siperiaan keväällä 1896 eli noin viisitoista vuotta aikaisemmin. Lähteestä ei harmi kyllä käy ilmi, mikä oli tuo ”eräs asia”, jonka ilmoittamalla Simo Sténin henki onnistui vakuuttamaan skeptisen poikansa henkikommunikaation todellisuudesta.

Teosofiireissä spiritualismin harrastaminen herätti myös arvostelua, eikä siihen yleensä kannustettu. *Omatunnossa* istuntojen turvalliseen järjestämiseen ohjeita kaivannut lukija saikin toimitukselta varauksellisen vastauksen. Nimettömäksi jäänyt toimittaja kehotti pidättäytymään mediumististen taipumusten kehittämisestä, ”sillä se viepi vain säännöttömään ’astralismiin’”. Hänen mukaansa ”todellinen henkinen kehitys” tapahtui niin, että ensin oli kehitettävä luonnetta, tahtoa, älyä ja ymmärrystä, minkä seurauksena myös psyykkiset voimat heräisivät itsestään. Mikäli joku kuitenkin tahtoi vakuuttua tieteellisesti spiritualismista ja mediumismista, häntä kehoitettiin käymään jo valmiiksi meediokykyjä kehittäneen henkilön istunnoissa.²⁶⁶

265 Tällainen pöytäseanssi oli myös Ervastian ensikosketus mediumismiin: hän koki saaneensa kallisteleval pöydän kautta yhteyden edesmenneeseen Ville-setäänsä. Tarkoitukseen kävi mikä tahansa pieni ja helposti mutta ei liian helposti kallistuva pöytä, mutta varakkaat spiritualistit saattoivat myös teettää varta vasten tähän käyttöön tarkoitettun pöydän. Ervastian (1980, 89–97) kuvaus hänen spiritualistisen ensikokemuksensa tarjonnesta Karadjan pöydästä on kiinnostava esinehistoriallinen kuriositeetti: ”Pöytä oli n.s. geridongi, pieni, pyöreä, yhdellä, alapäässä kolmihaaraisella keskusjallalla seisova huonekalu, jota käytettiin yksinomaan tämänlaatuisiin tarkoituksiin. Prinsessa oli sen teettänyt mustasta kiiltopuusta ja sen levyyn oli kaiverrettu kaikenlaisia salaperäisiä kuvioita. Prinsessa kehui sitä herkäksi ja palveluhaluiseksi.”

266 *Omatunto* 7/1905, ’Kysymyksiä ja vastauksia’.

Myös Ervast – joka luultavasti oli kyseisen vastauksenkin takana – käsitteli spiritualismia aina teosofian kautta ja kriittisen etäisyyden päästä. Esimerkiksi kun muuan *Omatunnon* lukija vuonna 1906 tiedusteli syytä spiritualismin toistuvalla käsittelyllä lehdessä, hän totesi, ettei ollut esimerkiksi Petersin mediumismia esittelevillä kirjoituksilla ”tahtonut osottaa, että ’kallistuisin spiritismiin’, jos spiritismillä tarkotetaan jonkinmoista elämäntapomusta, sillä olen vakuutettu, että se maailmankatsomus, jota kutsumme teosofiseksi, on ainoa, joka tyydyttävästi ratkaisee elämän arvotukset”. Hän kuitenkin tunnusti olevansa ”sangen intreseerattu spiritismistä yliaistillistieteellisenä tutkimuksena”, sillä tällainen tutkimus ”tieteellisesti harjoitettuna” oli ”omiansa todistamaan maailmalle, ei ainoastaan, että löytyy paljon tuntemattomia luonnonlakeja ja salaisia inhimillisiä voimia, vaan myöskin erinäisissä tapauksissa, että ihminen on olemassa kuoleman jälkeen”.²⁶⁷

Teoksessa *Mitä on kuolema?* Ervast selitti näkemystään tarkemmin vertailemalla psyykkistä tutkimusta,²⁶⁸ spiritualismia ja okkultismia/teosofiaa, jotka hän esitti virallisen tieteen ulkopuolisen ”psykologisen” tutkimuksen haaroina. Ervast oli tietoinen suuntausten välisistä jännitteistä, mutta vieritti vastuuta kahdelle ensimmäiselle. Hänen mukaansa okkultismi hyväksyi psyykkisen ja spiritualistisen tutkimuksen tulokset – joskin ”selittäen ne oman tietonsa valossa” – mutta nämä sen sijaan katselivat ”epäilevin silmin salaperäistä, laajempitietoista siskoaan”. Ervast tosin arveli pahimman eripuraisuuden jo hellittäneen: ”Psyykkinen

267 *Omatunto* 18/1906, ’Kysymyksiä ja vastauksia’.

268 Psyykkinen tutkimus (engl. *psychic research*) kehittyi 1800-luvun lopulla spiritualismin ja okkultismin esiin nostamien ilmiöiden tieteellistä tutkimista varten. Sen keskeinen ilmentymä oli Lontoossa 1880-luvun alussa perustettu Society for Psychic Research. Seuran suhde sekä spiritualisteihin että teosofeihin muodostui jännitteiseksi. 1900-luvun alkupuolella psyykkisestä tutkimuksesta muodostui parapsykologiana tunnettu tutkimussuuntaus. Yleisesti ks. Järvenpää 2020a.

tutkimus ja spiritismi ovat jo ojentaneet toisilleen kättä ja alkavat vähitellen ymmärtää, mikä suuri apu heillä on okkultismista”.²⁶⁹

Ervastin ystävällisen yhteistyöretoriikan taustalla oli vakaa näkemys spiritualismin ja psyykkisen tutkimuksen alemmuudesta okkulttisen teosofian rinnalla. Etenkin spiritualistit kokivat tällaisen asenteen helposti kuppikuntamaisena ylimielisyytenä. Näin asian koki lopulta myös Jalo-Kivi, joka 1910-luvun taitteessa hyökkäsi julkisesti teosofejia vastaan, kuten viimeisessä pääluvussa näemme. Luultavasti ainakin joidenkin teosofien asenne ärsytti häntä jo paljon aikaisemmin, vaikka hän ei pitänyt asiasta vielä meteliä. Pidän itse asiassa todennäköisenä, että myös hänen alkuvuoden 1906 spiritualistisen artikkelinsa tarkoituksena oli tarjota Ervastin ja *Omatunnon* tulkintoja myönteisempi esitys spirituaalismista esittelemällä liikettä sen omista lähtökohdista.

Jalo-Kivi aloitti artikkelinsa toteamalla, että ”Suomessa tuskin yleisemmin tunnetaan tätä nimeä [spiritismi] ja vielä vähemmän sitä mahtavaa henkistä liikettä, jota tällä nimellä kutsutaan”, vaikka se oli ulkomailla saavuttanut ”huomattun ja tunnustetun aseman” paitsi maallikkojen myös pappien ja tieteilijöiden keskuudessa. Suomeksi oli hänen mukaansa tosin saatavilla ”parikin” spiritualismia käsittelevää teosta, nimittäin edellä mainitsemani Dupouyn kirja sekä toisen ranskalaislääkäriin Paul Gibierin (1851–1900) teos *Avaruuksien ja henkimailman salaisuudet* (suomennos 1899). Jalo-Kivi kuitenkin piti näitä vasta-alkajille liian hankalina, ne kun käsittelevät aihetta ”yksinomaan tieteellisesti”, minkä vuoksi niiden ”käsittämiseen olisi välttämättömästi tarvinnut jonkinlaisia alkeistietoja”.²⁷⁰

Jalo-Kiven kirjoitus oli selvästi tarkoitettu tällaiseksi helpoksi lähtökohdaksi aiheesta kiinnostuneille. Hän myös lupasi esitellä myöhemmässä yhteydessä tarkemmin spiritualismin opetuksia ”tulevaisesta elämästä eli ’henkimaailmasta’ ja sen laeista”. Samalla hän paljasti, että suunnitteilla oli jopa spiritualistisen aikakauslehden perustaminen:

269 Ervast 1987/1904, 21–23. Ervast käsittelee spiritualismia samaan tapaan myös teoksessa *Salatieteilijän sanakirja* (2006/1905).

270 *Elämä* 14.2.1906, ’Spiritismi’, Jalo Kivi.

Muuten on täällä eräi[den] spiritismiä harrastavien henkilöiden keskuudessa herännyt ajatus perustaa spirituaalinen aikakauskirja, spiritismiä ja sitä lähellä olevien kysymyksien käsittelemistä varten, josta näytenumero jo luultavasti ilmestyy tämän kuun kuluessa. Tässä aikakauskirjassa tulee tarkemmin esitettäväksi spiritistisiä kysymyksiä ja spiritistisiä ilmiöitä.²⁷¹

Jalo-Kiven artikkeli oli siis osa laajempaa suunnitelmaa spirituaalismin medianäkyvyyden lisäämiseksi Suomessa. Hän kai keti kaipaili nimenomaan spirituaalistista julkaisua, jonka kautta maassa vähän tunnettu liike saisi osakseen samanlaista myönteistä ja omaehtoista huomiota kuin teosofia oli alkanut saada *Omatunnon* sekä Teosofisen kirjakaupan ja kustannusliikkeen julkaisujen myötä. Hanke jäi kuitenkin toistaiseksi suunnitelmien tasolle. Aikakauslehti ei syystä tai toisesta alkanut ilmestyä, eikä edes Jalo-Kiven lupailemia jatkokirjoituksia julkaistu. Todennäköisesti hankkeelle ei ollut riittävää kannatusta pääasiassa teosofian nimissä hahmottuneessa reformihenkisessä – ja tarkemmin elämäläisten – verkostossa. Kuvaavaa on, että hänen artikkelinsa jälkeen *Elämässä* käsiteltiin koko sen ilmestymisaikana spirituaalisuutta laajemmin vain kerran, nimittäin Veikko Palomaan loppuvuodesta 1906 julkaisemassa tekstissä, joka sitä paitsi suhtautui spirituaalisiin jopa yllättävän torjuvasti.²⁷²

271 Sama. Jalo-Kivi ja muut spirituaalisuudesta kiinnostuneet henkilöt epäilemättä etsivät kielitaitonsa puitteissa innoitusta myös ulkomaisista kirjoista ja aikakauslehdistä. Näissä piireissä tunnettiin varmasti myös Oscar Buschin Tukholmassa toimittama *Efteråt?*. Mielenkiintoista onkin, että sen alaotsikko *Tidskrift för spiritism och därmed beslagtade ämnen* tulee hyvin lähelle Jalo-Kiven kuvausta suunnitellusta aikakauslehdestä. Pidän mahdollisena, että *Efteråt?* näyttäytyi hänelle ja muille lehtihankkeeseen osallistuneille jopa jonkinlaisena esikuvana.

272 *Elämä* 29.11.1906, 'Spiritististen ilmiöitten arvo', Aate [Palomaa]. Kirjoitus liittyi luultavasti H. P. Blavatskyn *Teosofian avaimen* syksyllä 1906 ilmestyneestä suomennoksesta käytyyn keskusteluun. Nyt nekin henkilöt, jotka eivät – toisin kuin kielitaitoinen Palomaa – osanneet englantia tai ruotsia, saattoivat tutustua Blavatskyn spirituaalisuuskritiikkiin, jota johdatukseksi teosofiaan tarkoitettu teos sisälsi runsaasti. Palomaa vaikuttaa hyväksyneen Blavatskyn näkemykset ja menneen mediumismin arvostelussaan osittain

Jalo-Kiven artikkelin tavoitteiden kannalta on paljastavaa, ettei hän edes maininnut Ervastian teoksia, joista kuitenkin saattoi jo tällöin löytää jonkinlaisia suomenkielisiä perustietoja spiritualismista – joskin teosofisesta näkökulmasta tulkittuina. Teosofian ja spiritualismin suhteeseen hän puuttui suoraan kuitenkin vain lyhyesti huomauttamalla, että ne olivat ”kaksosia, täydentäen toinen toisiaan. Teosofia opettaa teoreettisesti ja spiritismi käytännöllisesti – aivan niin kuin meillä on korkeammassa kouluissa on [sic] reali- ja normaali linjat.”²⁷³

Ervastian tavoin Jalo-Kivi siis hahmotteli liikkeiden välille ystävällistä suhdetta, mutta hän ymmärsi tämän suhteen hierarkian sijaan tasa-arvoisen työnjaon näkökulmasta. Hän nähtävästi tahtoi nostaa spiritualismin esiin teosofian varjosta, mutta ei sitä vastustavana kilpailijana, vaan sen rinnalla suomalaisten henkistä kehitystä edistävänä liikkeenä, joka täydentäisi teosofien teoriapitoista opetusta käytännön istuntotyöskentelyllä. Toisaalta tarkasti katsottuna myös hän kallistui arvottavaan asetelmaan, joskin Ervastiin nähden päinvastaisella tavalla. Spiritualismi oli hänelle viime kädessä Jumalan lähettämä liike (tähän palaan seuraavassa alaluvussa), jota hän luonnehti kategorisen ytimekkäästi: ”Spiritismi on tulevaisuuden uskonto!” Tällainen tulkinta spiritualismista jätti lopulta varsin vähän tilaa teosofialle.²⁷⁴

jopa niitä pidemmälle. Tämä on huomiotaherättävää siltä kannalta, että hän toimi vuonna 1909 Suomen spiritistisen seuran varapuheenjohtajana, kuten tuonnempana näemme. Hänen suhteensa spiritualismiin oli siten kiinnostavan ambivalentti.

273 *Elämä* 14.2.1906, ’Spiritismi’, Jalo Kivi.

274 Sama. Myös Jalo-Kiven kirjoitusta ’Jälleensyntyminen’ (*Elämä* 17.1.1906 ja 20.1.1906) voidaan lukea spiritualismin apologiana suhteessa teosofiaan. Kirjoituksen otsikon alla ilmoitettiin, että se käsitteli aihetta Allan Kardecin mukaan (joskin nimi oli ilmeisesti painossa muuttunut muotoon ”Karder”). Painotus on huomionarvoinen, sillä edellisvuonna oli ilmestynyt Veikko Palomaan suomennos brittiteosofi Annie Besantin teoksesta *Jälleensyntyminen*. Jälleensyntymisoppi synnytti erimielisyyksiä spirituaalistien ja teosofien välillä. Angloamerikkalaiset spirituaalistit eivät yleensä kannattaneet oppia. Kardecilaiset spiritistit kyllä kannattivat sitä, mutta hieman eri muodossa kuin teosofit. Ehkä Jalo-Kivi tahtoi tuoda *Elämän* lukijoiden tietoisuuteen, että myös Kardecilla oli Besantin käsittelemästä

Jalo-Kivi ei vielä vuonna 1906 tehnyt spiritualismin ja teosofian välisistä jännitteistä itselleen kynnyskysymystä. *Elämään* jälkipuolella vuotta kirjoittamissaan teksteissä, joita tarkastelen seuraavassa pääluvussa, hän esiintyi jatkuvasti teosofian nimissä, eikä puhunut enää lainkaan spiritualismista. Hän vaikuttaa siten taipuneen uimaan tässä kysymyksessä elämäläisverkoston valtavirran myötäisesti.

Jalo-Kiven kannustava suhtautuminen teosofien hankkeisiin käy ilmi myös hänen vastauksestaan *Omatunnolle*, joka kesällä 1906 kysyi lukijoilta, kuinka Suomen teosofisen liikkeen taloudellista tilaa saataisiin kohennettua. Jalo-Kivi myönsi kysymyksen vaikeaksi, sillä hänen kokemuksensa mukaan liikkeen suomalaiset kannattajat olivat ”etupäässä köyhälistöön kuuluvaa väkeä”. Heiltä ei voinut odottaa löytyvän varoja liikkeen tukemiseen, vaikka halua olisi ollutkin, varsinkaan kun mikään ei heitä tähän varsinaisesti velvoittanut. Tilanteen parantamiseksi Jalo-Kivi ehdotti, että ”perustettaisiin Suomeen oikein ’virallinen’ Teosofinen Seura, johon voisi yhtyä jäseniksi teosofisen aatteen kannattajat yltä ympäri Suomen niemen ja jossa olisi määrätyt jäsenmaksut”. Seuran yhteydessä ”muutkin teosofiset yritykset”, joilla Jalo-Kivi luultavasti viittasi ainakin lehti- ja kirjallisuushankkeisiin, voitaisiin järjestää osuustoiminnallisesti, jolloin taakka niiden kustannuksista jakautuisi tasaisesti. Hän perusteli ehdotustaan: ”Tällainen verotus jäsen- ja osuusmaksujen muodossa ei luullakseni tulisi työmiehellekään kovin raskaaksi, ja aina kuukausittain muistettaisiin tuoda veromaksu yhteiseen ’kassaan’, kun muistettaisiin jäsenmaksuvelvollisuus.”²⁷⁵

Ajatus Teosofisen seuran kotimaisen osaston perustamisesta ei ollut uusi. Idea oli kytenyt suomalaisteosofien mielissä 1800-luvun lopulta alkaen ja myös J. V. Vilenius teki tämänsuuntaisen ehdotuksen *Ervastille* jo vuonna 1900, kuten edellä näimme.

kysymyksestä painavaa sanottavaa. Jalo-Kivi oli asiassa myöhemminkin kardecilainen ja selvitteli sittemmin eksplisiittisesti näkemyksensä suhdetta teosofiaan: ks. etenkin *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Jälleensyntyminen’, J. K.

275 *Omatunto* 15/1906, ’Se rahakysymys’, Jalo Kivi.

Routavuosien oloissa hanke jäi syrjään, mutta siihen palattiin heti suurlakon jälkeen yhteiskunnallisten olojen avautuessa. Jalo-Kiven ehdotus liittyikin asian yleisempään käsittelyyn. Ervast ja eräät muut teosofit olivat itse asiassa jo lähettäneet Teosofisen seuran presidentille Henry Olcottille (1832–1907) kirjelmän, jossa pyydettiin lupaa paikallisosaston perustamiseen. Olcott antoi hyväksyntänsä hankkeelle, mutta hänen pian tapahtuneen kuolemansa ja muiden hankaluuksien vuoksi osaston perustaminen venyi yli vuodella. Teosofisen seuran Suomen osasto järjestäytyi lopulta syyskuussa 1907. Kaksi vuotta myöhemmin sen nimi vaihdettiin sujuvampaan muotoon Suomen teosofiseksi seuraksi.²⁷⁶ Jalo-Kivi ei ehdotuksestaan huolimatta vaikuta liittyneen seuran jäseneksi.²⁷⁷

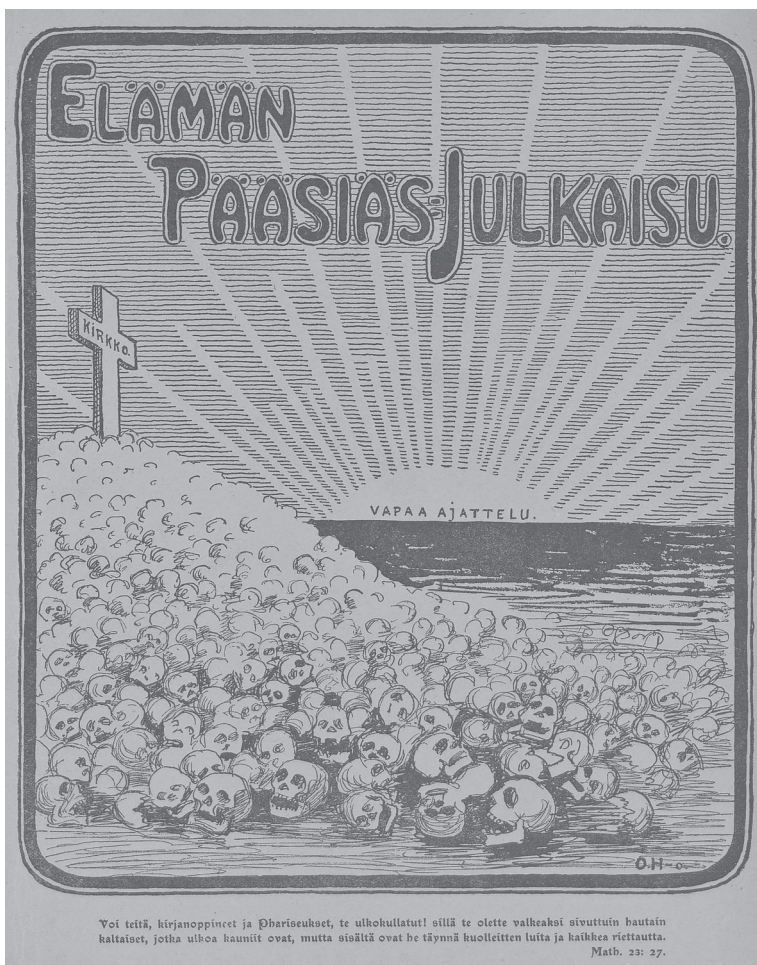
3.6. Uskonnonvastainen kirkko

Ensimmäisissä uskonnollisissa kirjoituksissaan Jalo-Kivi osallistui pontevasti Suomen luterilaisesta kirkosta suurlakon jälkeen käytyyn kriittiseen keskusteluun. Hän lähestyi aihetta kuitenkin rajatusta näkökulmasta. Hän ei ruotinut kirkon yhteiskunnallista asemaa ja merkitystä, kuten kysymyksiä kirkon ja valtion erottamisesta, uskonnonvapaudesta tai uskonnonopetuksesta, kuten niin monet muut kansalaisaktiivit, vaan keskittyi omasta puolestaan arvostelemaan sen teologisia näkemyksiä.

Jalo-Kiven positiolle on kuvaavaa, että hän julkaisi kirjoituksiaan elämälaisten äänenkannattajassa. *Elämän* perustanut Matti Kurikka oltiin tunnettu kirkon ja papiston ankarana kriitikkona jo 1800-luvun puolella, eivätkä hänen näkemyksensä olleet vuosien varrella suinkaan maltillistuneet. Lehti oli avoimen kirkonvastainen julkaisu, joka tahtoi korvata vanhoillisena, dogmaattisena ja hengettömänä esittämänsä kirkkokristillisyyden vapaa-

276 Ahlbäck 1995, 4, 152–173.

277 Suomen teosofisen seuran jäsenluettelo 1911 (PSAA); Teosofisen seuran jäsenet 1900–1920 (PSAA).



Taiteilija Onni Heino on piirtämä Elämän Pääsiäsjulkaisun (1907) kansikuva osoittaa hyvin Elämän kirkonvastaisen asenteen. Symbolistisessa kuvassa pääkalot kasaantuvat korkeaksi kukkulaksi, jonka laella seisoo risti ja siinä teksti ”kirkko”. Taivaanrannasta kohoaa säteilevä aurinko, johon on kirjoitettu sanat ”vapaa ajattelu”. Kuvan alle on sijoitettu usein toistettu lainaus Matteuksen evankeliumista: ”Voi teitä, kirjanoppineet ja phariseukset, te ulkokullatut! sillä te olette valkeaksi sivuttuun hautain kaltaiset, jotka ulkoa kauniit ovat, mutta sisältä ovat he täynnä kuolleitten luita ja kaikkea riettautta.” Kuva: Kansalliskirjaston digitaalinen lehtiarkisto.

mielisellä, elävällä ja läheisesti teosofian kautta hahmottuneella henkisyydellä.²⁷⁸

Jalo-Kivi jakoi Kurikan kirkonvastaisen ja uskontoreformistisen habituksen, mutta käsitteli kirkon ja uskonnon problematiikkaa teosofian ohella spiritualismin näkökulmasta. Artikkelissaan 'Spiritismi' hän totesi spiritualismin heikon aseman Suomessa johtuvan pääasiassa siitä, että kotimaiset sanoma- ja aikakauslehdet olivat "aina näihin asti olleet niin kirkollisen ortodoksian vaikutuksen alaisina", etteivät ne olleet tahtoneet "sanallakaan hiiskua sellaisesta ilmiöstä kuin spiritismi, tämän ortodoksian istuttaman käsityskannan mukaan on". Hänen nähdäkseen suomalaiset lehdet olivat "kaikessa 'vapaamielisydessäänkin' tahtoneet 'vajeta kuoliaaksi' koko spiritismin", kun taas ulkomailla jopa suuret poliittiset päivälehdet olivat jo pitkään pohtineet spiritualistisia kysymyksiä ja kirjoittaneet spiritualistisista istunnoista.²⁷⁹

Suomalaisen lehdistön hiljaisuus spiritualismista oli Jalo-Kivelle kuitenkin vain yksi merkki kirkon lamaannuttavasta vaikutuksesta. Hänelle kirkko näyttäytyi yleisesti kansan henkisen kehityksen vihollisena, joka pyrki tukahduttamaan kaikki uskonnolliset uudistusliikkeet. Hänen mukaansa kirkon dogmatiikka kääntyi kuitenkin myös sitä itseään vastaan hapertamalla suomalaisten uskonnollisuutta:

Materialistis-teologinen käsityskanta meillä on aina tahtonut pysytellä vanhoillisuudessa, dogmien ahtaitten puitteitten sisällä, vastustaen kynsin ja hampain kaikenlaisia reformeja, jotka vaan hiukankin ovat poikenneet "oikeauskoisuudesta" ja niistä opeista, joita ahdasmielisyys ja suvaitsemattomuus ovat asettaneet. Meiläkin on kirkollinen ortodoksia johtanut joukkoja materialismiin, jota vastaan se ei ole kyennyt dogmiensa ja "doktriineinsa" avulla taistelemaan, niinkuin sen olisi tullut tehdä. Päinvastoin on kirkko miltei joutunut materialismin valtaan. Materialistinen käsi-

278 Kurikan kirkkokritiikistä ks. Suodenjoki 2022a. *Elämän* osalta ks. esim. Larkio 1967, 177; *Elämä* 16.12.1905A, 'Elämän tarkoitus', M. K-a. Ks. myös Järvenpää 2021b.

279 *Elämä* 14.2.1906, 'Spiritismi', Jalo Kivi.

tyskanta on alkanut meilläkin rehottaa kaikkialla, kaikilla aloilla, puhjeten siellä täällä ateismiin.²⁸⁰

Näkemyks kirkon takapajuisuudesta uskonnonvastaisuuden leviämisen taustasyynä oli tavallinen uskonnollista liberalismia kannattaneissa piireissä. Sama ajatus voidaan löytää *Elämän* ja *Omatunnon* ohella esimerkiksi tolstoilaisuudesta vaikuttuneen nuorisoseurajohtaja Santeri Alkion (1862–1930) kirjoituksista. Näkemyksen mukaan kirkon vanhoilliset dogmit ja aivan erityisesti liberaaliteologiassa 1700-luvulta lähtien kritisoidut opit Helvetistä ja Jeesuksen sovituskoulemasta olivat valistuneille ihmisille moraalisesti ja älyllisesti niin mahdottomia hyväksyä, että niiden tyrkyttäminen vain vieroitti heidät uskonnosta.²⁸¹

Jalo-Kivi siis esitti kirkon eräänlaisena materialismille hyödyllisenä idioottina, joka ei kyennyt vastustamaan uskonnonvastaisuuden leviämistä, vaan päinvastoin kaivoi itsekin maata uskonnon alta. Materialismin voittaminen vaati hänen mukaansa toisenlaisia taistelijoita ja aseita. Tarvittava uskontoreformistinen voima löytyi etenkin spiritualismista:

Mutta mitä kirkko ei ole kyennyt tekemään materialismille ja materialistiselle käsityskannalle sen on spiritismi osottautunut voivansa tehdä. Spiritismi on paras materialismin ja ateismin vastustaja. Missä nämä uskottavat löytyvän tyh[j]yyttä, kaiken loppua, siellä osottaa spiritismi löytyvänkin todellisen elämän, jolla ei ole loppua. Spiritismi on rakentanut sillan ihmiskunnalle siihen näkymättömään mailmaan, jota tavallisesti kutsutaan henkimailmaksi; ratkaissut sen arvon, jota ihmiskunta on turhaan koettanut arvailla: ”mikä meitä odottaa tuolla puolen hautaa?” Se todistaa miljoonien ”haudantakaisten henkien” kanssa, että elämää jatkuu tuollen puolen hautaakin, että ihmishenki on kuolematon, ja on yhä eteenpäin vievän kehityksen lain alaisena. Spiritismi todistaa, että sellaisia laitoksia kun helvetti kiduttavine perkeleineen

280 Sama.

281 *Omatunto* 6/1905, 'Pintapuolisuuden vaikutuksia', Aate [Palomaa]; *Elämä* 9.3.1907, 'Teosofia ja Elämälaiset', V. Saar-i; *Pyrkijä* 9/1905, 'Materialismista toistamiseen', S. A. [Santeri Alkio].

ei ole olemassakaan, vaan että ”henki” on syyn ja seurauksen lain alaisena, jonka ”luonnon herrat” aikojen alussa ovat säätäneet ja joka ei jätä kostamatta paheita eikä palkitsematta hyveitä – vaikka ei se kosta näitä sellaisella fyysillisellä tavalla kuin kirkko on meille sokeudessaan opettanut, tehden luonnon kaikkia käsittävästä rakkaudesta kiivaan, maltittoman ja kostonhimoisen jumalan, joka ei tee muuta kun ”etsiskelee isäin pahoja tekoja lasten päälle aina kolmanteen ja neljänteen polveen”. Spiritismi poistaa kuoleman kauhun, kun se todistaa, että jumala ei hylkää ketään, vaan sallii kaikkien koettaa yhä uudestaan ja uudestaan, kunnes vihdoinkin onnistuvat kulkemaan hyveiden polkua ylöspäin. Se kieltää näin halpamaisen opin syntein anteeksi annosta sijaisen kautta ja todistaa henkien kanssa, että jokaisen syntisen tulee olla itse oma vapahtajansa.²⁸²

Jalo-Kiven mukaan spiritualismin tehokkuus materialismin vastaisessa taistelussa perustui sen ajanmukaisuuteen. Liikkeen syntyessä 1800-luvun puolivälissä ihmiskunta oli vajonnut materialistiseen pimeyteen ja oppineet olivat lakanneet uskomasta Jumalaan ja kuolemanjälkeiseen elämään pitäen tällaisia uskomuksia barbaaristen aikakausien jäänteinä. Spiritualismi käänsi materialismin tieteelliset aseet sitä itseään vastaan: ”Spiritismi toi esiin ’ihmeitä’, joita voitiin silmin nähdä, korvin kuulla ja tieteellisesti tutkia kaikilla keinoilla. Spiritismiä tukevatkin tieteelliset tutkimuksen, eivätkä mitkään ’traditioinit.’” Spiritualismi olikin Jalo-Kiven mukaan saanut kymmeniä miljoonia kannattajia kaikkien kansojen keskuudessa ja kaikki siihen perusteellisesti paneutuneet tieteilijät tunnustivat sen totuuden.²⁸³ Hänen kuvaamansa lähihistoriallinen narratiivi oli siis olennaisesti sama kuin *Uuden Ajan* käsitys päättyneen vuosisadan varjopuolia vastaan nousseista henkisistä virtauksista ja voimista, mutta hän tarkensi katseensa juuri spiritualismiin.

Jalo-Kiven uskonnollisen toimijuuskokemuksen kannalta on olennaista, että spiritualismi oli hänelle lopulta paljon enemmän

282 *Elämä* 14.2.1906, ’Spiritismi’, Jalo Kivi.

283 Sama.

kuin vain eräs 1800-luvun puolivälissä syntynyt uskontoreformistinen kansanliike, joka saattoi levitä tai olla leviämättä riippuen ihmisten aktiivisuudesta. Hän katsoi asiaa uskonnollisesta perspektiivistä, jolloin spiritualismin synnyn syyt ja sen leviämiseen vaikuttaneet tekijät asettuivat paljon ihmiskuntaa ja tämänpuoleista maailmaa korkeammalle. Spiritualismi oli hänen mukaansa saanut alkunsa, kun ”Korkein antoi kuolleitten henki[en] astua todistamaan ijankaikkisesta elämästä, ijankaikkisesta kehityksestä ja luonnon laeista, joita kaikk[ei]n Korkein on asettanut kaikkien noudatettaviksi”.²⁸⁴

Spiritualismi näyttäytyi Jalo-Kivelle siis eräänlaisena henkimaailman huokoisella rajapinnalla syntyneenä herätysliikkeenä, jossa tuonpuoleiset henget olivat keskeisiä toimijoita ja jonka tämänpuoleisilla jäsenillä oli sekä passiivinen että aktiivinen rooli: yhtäältä he ottivat vastaan Jumalan luvalla esiintyneet vainajahenget ja kuuntelivat näiden viestejä, ja toisaalta he tutkivat näitä viestejä ja toimivat niihin sisältyvien totuuksien puolustajina ja esitaistelijoina.

Jalo-Kivi jatkoi kirkon arvostelua *Omatunnossa* keväällä 1906 julkaisemassaan kirjoituksessa ’Avoin kirje pastori Kotimaalle’. Pastori on jäänyt minulle tuntemattomaksi, mutta kirjoitus antaa ymmärtää Jalo-Kiven olleen hänen kanssaan kirjeenvaihdossa.²⁸⁵ Ystävällisessä mutta kriittisessä kirjeessä Jalo-Kivi arvosteli Kotimaan kaltaisia kristittyjä älyllisestä köyhyydestä ja hengetömästä uskosta. Hänen mukaansa he eivät ajatelleet itse, vaan vetosivat kaikissa uskonnollisissa kysymyksissä vanhoihin dog-

284 Sama.

285 *Omatunto* 13/1906, ’Avoin kirje pastori Kotimaalle’, Jalo Kivi. Kyseessä voisi olla kirkollinen sanomalehti *Kotimaa*, jonka Jalo-Kivi olisi personoinut pastorin kirjeiksi. Kuvaan sopisi, että Pekka Brofeldtin (1864–1945) toimittama *Kotimaa* oli alkanut ilmestyä juuri vuoden 1905 lopulla. Toisaalta lehden varhaisvaiheiden numeroista ei löydy Jalo-Kiven kirjoituksessa esiin nostamia lainauksia, eikä niissä muutenkaan käsitellä teosofiaa ja spiritualismia, joista Jalo-Kivi esitti keskustelleensa pastori Kotimaan kanssa. Mahdollista on sekin, että Jalo-Kivi oli kirjeenvaihdossa jonkun tavalla tai toisella *Kotimaahan* yhdistyneen henkilön kuten vaikkapa lehden toimittajan kanssa.

meihin. Hän kehotti pastoria hylkäämään ahdasmielisyyden ja kehittämään uskontoa tieteen mukaisesti, minkä hän vakuutti koituvan lopulta uskonnonkin hyväksi. Hän kehotti myös luopumaan alentuvan vihamielisestä suhtautumisesta edistysmielisiin uskontoliikkeisiin: ”Astukaa alas niiltä korkeilta istuimiltanne, joilla te rakastatte istua, ja heittäkää pois suvaitsemattomuus ja vaino toisinajattelevia kohtaan ja ryhtykää yhdessä näitten kanssa etsimään totuutta.”²⁸⁶

Jalo-Kivi tahtoi kiinnittää Kotimaan huomion etenkin teosofiaan ja spiritualismiin. Teosofia ei hänen mukaansa antanut arvoa auktoriteettiuskolle, vaan kehotti kaikkia omakohtaiseen tutkimukseen, millä oli henkisesti virkistävä vaikutus: ”Kaavamaisuudet, dogmit, kuolettavat, mutta vapaa tutkimus herättää hengen.” Pastorin spiritualismiin kohdistaman epäilyn hän tuomitsi lyhytnäköiseksi: ”Te ette sano uskovanne spiritismiin – mutta jo uskoessanne sielun (hengen) olemassa oloon olette te kuitenkin spiritistejä.” Jalo-Kivi huomautti, että ihmisillä oli taipumus suhtautua uusiin totuuksiin ja niiden esittäjiin ivallisesti, mikä ei kuitenkaan pysäyttänyt kehitystä. Benjamin Franklinin ukkosen johdattimelle naurettiin, mutta nyt sellaisia oli kaikkialla. Robert Fultonia pidettiin hulluna, mutta nyt ihmiset kulkivat mielellään höyrylaivoilla. Samoin tulisi hänen mukaansa käymään myös spiritualismille ja teosofialle. Hän painotti pastorille, etteivät uudet liikkeet suinkaan tahtoneet tuhota uskontoa, vaan ainoastaan ”ilmoittaa totuuden sellaisena kuin se on löytymässä” ja opastaa ihmisiä yleiseen veljeyteen.²⁸⁷

Jalo-Kiven avoin kirje osoittaa jälleen, että huolimatta spiritualismin ja teosofian välisistä jännitteistä ja spiritualismille antamastaan erityisasemasta hän tarkasteli niitä tähän aikaan läheisen yhteistyösuhteen näkökulmasta. Ne olivat hänelle rinnakkaisia tiedemyönteisiä edistysliikkeitä, jotka vastustivat kirkollista dogmatismia ja materialismia.

286 Sama.

287 Sama.

Jalo-Kiven ja muiden uskontoreformistien näkemykset kirkon muutosvastaisuudesta olivat usein poleemisesti liioiteltuja – mikä ei tarkoita, etteivätkö he todella olisi kokeneet asiaa kuvaamallaan tavalla. Tosiasiassa kirkolla ei ollut sellaista hegemonista otetta lehdistöstä kuin hän antoi ymmärtää. On totta, ettei spiritualismi saanut Suomessa lähimainkaan niin suurta medianäkyvyyttä kuin useissa muissa Euroopan maissa, mutta tällä tuskin oli paljonkaan tekemistä kirkon tukahduttavan vaikutuksen kanssa.²⁸⁸ Jalo-Kiven näkemystä voidaanankin pitää vainopuheena, jolla hän pyrki rakentamaan poleemista vastakkainasettelua spiritualismin suurimpana vastustajana kokemaansa kirkkoon.

Suomen luterilainen kirkko ei ylipäätään ollut Jalo-Kiven esittämän kaltainen monoliittinen instituutio, vaan teologien ja papiston keskuudessa esiintyi erilaisia suuntauksia. Patavanhoilisen arkkipiispa Gustaf Johanssonin (1844–1930, arkkipiispana 1899–1930) kaltaisilla, 1800-luvun lopulla kirkossa nousutta bekiläis-raamatullista suuntaa edustaneilla kirkonmiehillä oli vielä 1900-luvun alussa tukeva asema, mutta vuosisadan taitteessa kirkossa oli jo alkanut nousta myös uusi, sittemmin nuorkir-

288 Esimerkiksi Pohjoismaissa spiritualismi levisi voimakkaasti Ruotsissa (Carleson & Levander 2016) ja Tanskassa (Kragh 2013 ja 2016) jo 1800-luvun lopulla. Suomi vertautuu niitä paremmin Norjaan, missä liike oli Ruotsia ja Tanskaa heikompi (Mehren 2016), mutta kuitenkin Suomea voimakkaampi. Tonje Maria Mehren (sama) on esittänyt joitakin mahdollisia syitä norjalaisen spiritualismin heikkoudelle. Ensinnäkin, swedenborgilaisuus, mesmerismi ja unitarismi, jotka usein tekivät tietä spiritualismille, eivät saaneet maassa merkittävää seuraajakuntaa. Toiseksi, kilpailevat liikkeet, etenkin teosofia ja psyykinen tutkimus, veivät 1890-luvulta alkaen kannattajia spiritualismilta. Kolmanneksi hän mainitsee meedioiden vähyyden: vaikka maassa oli joitakin kansallisesti tunnettuja meedioita, nämä eivät saaneet aikaan ulkomaisiin ammattimeedioihin verrattavia spehtaakkeleja ja jälkimmäiset puolestaan vierailivat maantieteellisesti syrjäisessä maassa harvoin. Neljänneksi, spiritualismilla ei ollut Norjassa huomattavia puolestapuhujia: vaikka esimerkiksi monet tunnetut kirjailijat olivat kiinnostuneita esoteerisista liikkeistä, pitivät he yleensä spiritualismin käsivarren mitan päässä. Kaikki nämä tekijät sopivat enemmän tai vähemmän myös Suomeen – sillä erotuksella, että tilanne oli maassa vieläkin kurjempi spiritualistien näkökulmasta: Suomessa ei esimerkiksi ollut lainkaan edes kansallisesti tunnettuja meedioita.

kolliseksi nimetty teologisukupolvi, joka edusti uskonnollisesti ja yhteiskunnallisesti liberaalimpia näkemyksiä. Tämä näkyi 1900-luvun alun julkisuudessa etenkin Teologisen lauantaseuran harjoittaman kristinuskon apologian kautta.²⁸⁹

Kirkkokriittiset uskontoreformistit ja heitä harvinaisemmat sekularistit eivät aina nähneet tai tahtoneet nähdä näitä muutoksia. Kuvaavaa on, että kun kirkko- ja uskontokriittinen Prometheus-seura vuonna 1908 järjesti julkisen väittelyn sovitusopista, lauantaseuralainen teologi Erkki Kaila (1867–1944) sai vastaväittäjänsä häkeltymään ottamalla kysymykseen jo lähtökohtaisesti ”uudenaikaisemman” näkökulman kuin prometheuslaiset olivat odottaneet.²⁹⁰ Viimeisessä pääluvussa näemme, että Jalo-Kivi koki samanlaisen yllätyksen vuodenvaihteessa 1910 väitellessään *Aamulehden* yleisönosastolla spiritualismista lauantaseuran piiriin kuuluneen teologi Antti J. Pietilän kanssa.

3.7. Taistelu materialismia vastaan

Jalo-Kiven alkuvuoden 1906 pohdinnat spiritualismin, teosofian ja ”kirkollisen ortodoksian” suhteista olivat hänen ensimmäiset askeleensa julkisen uskonnollisen polemiikin parissa. Hän esiintyi spiritualismin apologina teosofien parissa ja spiritualismin sekä teosofian puolustajana kirkkoa vastaan. Keskustelujen taustalla oli kuitenkin kokemus uskonnonvastaisen materialismin uhkaavasta leviämisestä sekä sen vastustamisen edellytyksistä ja keinoista. Johdannossa esittelemäni terminologiaa seuraten voidaan sanoa, että Jalo-Kiven uskonnollinen polemiikki, jonka ytimessä oli kysymys uskonnollisten tahojen keskinäisistä suhteista, sai käyttövoimansa sille rinnakkaisesta uskontopolemiikis-

289 Veikkola 1969; Veikkola 1980.

290 Veikkola 1969, 80–91. Eräät liberaalimmat teologit saattoivat antaa varoista tunnustusta myös teosofian ja tolstoilaisuuden kaltaisille liikkeille materialisminvastaisena voimana. Näin teki esim. juuri Erkki Kaila: Larkio 1967, 181.

ta, jonka ytimessä oli kysymys uskonnon ylipäänsä luonteesta ja merkityksestä.

Taistelu materialismia vastaan oli keskeinen osa spiritualistien ja teosofien toimijuuskokemusta. 1900-luvun taitteen saksalaista okkultismia tutkinut Corinna Treitel on todennut osuvasti: ”Okkultistit näkivät itsensä osana ajan vallitsevaa materialistista taipumusta vastaan taistellutta vastakulttuuria ja juuri tämä itseymmärrys teki heidän liikkeestään dynaamisen ja vetovoimaisen”.²⁹¹ Materialismi toki koettiin uhkana myös yleisemmin uskonnollisten tahojen keskuudessa. Suomen luterilaisesta kirkosta oltiin kuultu valituksia ”ajan materialistisesta hengestä” jo pitkään yhteiskunnan modernisoituessa ja liberalismiin, naturalismiin ja sosialismiin kaltaisten aatteiden asettuessa suuriruhtinaskuntaan.²⁹² Olennaista kuitenkin on, että materialismin vastustaminen koettiin eri tavoin ja se synnytti erilaista toimintaa riippuen siitä, minkälaisesta asemasta taisteluun lähdettiin. Jalo-Kiven kaltaisen järjestäytyneen työläisspiritualistin kohdalla taistelu kohdistui paitsi uskonnonvastaisina pidettyihin tahoihin sinänsä, myös henkistä kehitystä tukahduttavan uskonnollis-yhteiskunnallisen järjestyksen tukijana tuomittuun ”materialistis-teologiseen” kirkkoon.

Jalo-Kiven uskontopolemiikin tarkemman hahmottamisen kannalta on hyödyllistä eritellä hieman ”materialismin” aikalaismerkityksiä. Termiä käytettiin toisinaan epämääräisenä ja hajonaltaan laajana heittoaseena, mutta usein tehtiin myös tarkempi

291 Treitel 2004, 16: ”Occultists saw themselves as part of a counterculture, locked in battle against a dominant materialist tendency of the age, and this self-understanding gave their movement its dynamism and appeal.”

292 Tästä kehityksestä ks. Juva 1950, 1956 ja 1960. Juvan tulkintoihin on kuitenkin paikoin suhtauduttava varauksellisesti. Erityisesti on hyvä ymmärtää liberalismiin, naturalismiin ja sosialismiin kaltaisten aatteiden monivahteinen suhde ajan uskonnollisiin virtauksiin. Juvan kritiikistä naturalismin kohdalla ks. Harmainen 2018. Yleisesti naturalismin monitahoisuudesta ks. Aspren 2014, 67–80.

ero ”tieteellisen” (tai teoreettisen, tiedollisen) ja ”käytännöllisen” materialismin välille.²⁹³

Tieteellisellä materialismilla viitattiin tieteellis-rationalistiseen maailmankuvaan, jonka mukaan – kuten Jalo-Kivi asian eräässä yhteydessä muotoili – ”kaikki on ainetta, aineen kautta selitettävissä, ja ihminen ainoastaan ’teknillisessä’ suhteessa korkealle kehittyneeseen eläin, ’seurustelevalle eläin’”.²⁹⁴ 1800-luvun myötä kehittynyt tieteellinen materialismi (tai positivismi, naturalismi) oli edistysuskoon ja luonnontieteellisten teorioiden yksinkertaistettuihin tulkintoihin perustunut intellektuaalinen virtaus, joka vaikutti merkittäväällä tavalla uskonnon ja tieteen suhteesta käytyihin keskusteluihin. Asiaa etenkin englantilaisen naturalismin kontekstissa tutkinut Egil Asprem on todennut, etteivät naturalistit edustaneet koko tiedeyhteisöä, mutta he onnistuivat luomaan vaikutusvaltaisen kuvan uskontoa haastaneesta materialistisesta tieteestä. Olennaista on, että myös heidän vastustajansa yleensä omaksuivat tämän kuvan toimintansa lähtökohdaksi, mutta he käänisivät sen merkityksen ylösalaisin.²⁹⁵

Jalo-Kiven taistelu tieteellistä materialismia vastaan liittyi siis enemmän populaarisissa uskontopoleemiikissa hahmoteltuihin tiedekuviin kuin tieteeseen sinänsä. Kyseessä oli kirkollisen ortodoksian kaltainen pelkistetty viholliskuva, jota vasten hän rakensi uskonnollista identiteettiään ja motivoi toimintaansa.

293 Esim. *Työmiehen Illanvietto* 6/1902, ’Sosialismi ja materialismi’, Pekka Ervast; *Pyrkijä* 9/1905, ’Materialismista toistamiseen’, S. A. [Santeri Alkio]; Veikkola 1969, 54.

294 *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Spiritismi (kansantajainen esitelmä)’, Jalo Kivi. Materialismin tarkempi käsittely oli Jalo-Kivelle selvästi tärkeää jo alkuvuodesta 1906, jolloin *Omatunnossa* (10/1906) mainittiin, että häneltä ilmestyisi lehdessä kirjoitus ’Materialistinen kanta’. Kirjoitus ei syystä tai toisesta ilmestynyt, mutta Jalo-Kivi käsitteli teemaa runsaasti myöhempinä vuosina etenkin *Spiritistissä*. Nämä myöhemmät tekstit myötäilevät läheisesti reformihenkisessä verkostossa jo vuosisadan alkuvuosina esiintyneitä käsityksiä, joten uskon niiden kuvastavan myös hänen aiempiakin käsityksiään asiasta.

295 Asprem 2014, 68–73, 86–89.

Puheella käytännöllisestä materialismista pyrittiin puolestaan kiinnittämään huomio materialismin toiminnallisiin, jokapäiväisiin ilmenemismuotoihin. Jalo-Kivi kuvasi asian tätä puolta toteamalla, että tieteellisen materialismin ohessa löytyi ”karkeampakin materialismia, sellaista, joka piilee ihmisissä tiedottomasti”. Hänen mukaansa tällaisen materialistin kaikki toiminta perustui omanedun tavoitteluun, hän asetti rahan Jumalan paikalle eikä uskonut kuolemanjälkeiseen elämään, ”koska hänelle ovat tämän aineellisen elämän aistilliset ilot kaikki kaikessa”. Jalo-Kiven mukaan tällainen materialismi oli kaikkein vaarallisinta uskolle ja levisi helposti, sillä se ei vaatinut tieteellisiä perusteita, vaan sai ”kannatusta ihmisen omilta himoilta ja ihmisen molemmista ’perussynneistä’ ylpeydestä ja itsekkäisyydestä”. Kyse oli siis aineellisten ja itsekkäiden himojen ohjaamasta, moraalittomasta elämäntavasta.²⁹⁶

Käytännöllisen materialismin tuominneiden ajatusten taustalla oli uskonnollis-moralistinen näkemys, jonka mukaan Jumalan ja tuonpuoleisen olemassaolon torjuva ihminen ei voinut olla todella siveellinen henkilö. Ajatusketju johti suoraan materialismin kokemiseen myös yhteiskunnallisesti turmiollisena, yhteiskuntamoraalia rapauttavana voimana. Juuri tämä käsitys muodostikin Jalo-Kiven poliittis-yhteiskunnallisen aktivismin ytimen suurlakon jälkeisinä vuosina, kuten seuraavassa pääluvussa näemme.

296 *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Spiritismi (kansantajuinen esitelmä)’, Jalo Kivi. Vrt. esim. Kempainen 2020, 110; Juva 1950, 319; Juva 1956, 81–82; Niemen 1951, 21–22.

4. Rauhallisen kehityksen tie

4.1. Elämäläisten järjestäytyminen

Jouduttuaan SDP:n aktiivipiirien ulkopuolelle Jalo-Kivi etsi itselleen uutta toimijaverkostoa, jossa voisi jatkaa toimintaansa työväestön henkisen ja aineellisen kehityksen hyväksi – ja hänet urkkijaksi leimannutta *Työmiestä* vastaan. Etsintää auttoi Venäjän keisarikuntaa vuosina 1905–1906 ravistellut kumouksellinen liikehdintä, joka muovasi Suomen suuriruhtinaskunnan poliittis-yhteiskunnallisia olosuhteita ja avasi uusia mahdollisuuksia myös hänenlaiselleen maineeltaan haasteelliselle kansalaiselle.

Suurlakon jälkeen työväenliike kasvoi nopeasti, mikä kiihdytti myös väittelyjä sen aatteellisesta suunnasta ja toimintatavoista. SDP:n johtoon nousi uusia, yliopistokoulutuksen saaneita ja mielipiteiltään usein jyrkkiä marxilaisia.²⁹⁷ Reformihenkisessä verkostossa suurlakko puolestaan herätti toiveita teosofian mukaisen henkisen herätyksen mahdollisuudesta työväenliikkeessä.²⁹⁸ Keskusteluissa altavastaajina toimineet teosofit saivat itselleen kärkkäästi esiintyneen keulahahmon syksyllä 1905 Suomeen palanneesta Matti Kurikasta. Hänen paluunsa ei voinut jäädä keneltäkään pääkaupungin kansankokouksissa liikkuneelta tai lehtiä seuranneelta huomaamatta, sillä hän esiintyi suurlakon alkuvaiheissa keskeisenä aloitteentekijänä. Hän sai hetkellisesti palstatilaa jopa *Työmiehestä*, mutta hänet sysättiin pian syrjään ja

297 Esim. Heikkilä 1993, 40–69; Kujala 1989, 127–305; Soikkanen 1961, 224–390; Soikkanen 1975, 78–119.

298 Harmainen 2010a, 98–132; Pollari ym. 2008, 67–70.

eristettiin SDP:n johtopiireistä, minkä vuoksi hän perusti *Elämän* omaksi äänitorvekseen.²⁹⁹

Kurikka oli 1900-luvun ensivuosina johtanut Kanadaan perustettua riitasointuista ihanneyhteisö Sointulaa,³⁰⁰ mutta hän oli seurannut sivusilmällä myös kotimaansa työväenliikkeen kehitystä. Esimerkiksi saatuaan käsiinsä *Työmiehen Illanvieton* varhaisia numeroita hän lähetti lehdelle terveisensä iloiten, että Suomessa oli vielä jäljellä ”sitä henkeä, joka minulle siellä antoi voimaa ja innostusta kansalaisiani palvelemaan”. Lehden suunta oli Kurikalle mieleinen, sillä hän kertoi lukeneensa ”katkeralla mielellä [...] sitä hengetöntä jankutusta, jolle ’Työmies’ on tullut astin-laudaksi”. Hänestä tuntui siltä kuin *Työmiehen* toimitus Veikko Palomaata lukuunottamatta ”olisi oikein riemuinnut hävittäessään kaikkea sitä henkisyttä, jota minä aikalaisteni kanssa koetin valaa Suomen työväen järjestöön”. Kurikka oli kuitenkin tietoinen myös *Työmiehen Illanvieton* herättämästä kohusta, jonka myötä ”henkisyys” joutui yhä ahtaammalle suomalaisessa työväenliikkeessä.³⁰¹

Palatessaan Suomeen Kurikalla oli siis valmis käsitys työväenliikkeen harhautumisesta materialistiselle sivuraiteelle. Tätä harhapolkua hän ryhtyi nyt tarmokkaasti oikaisemaan. Jo *Elämän* näytenuumerossa hän moitti SDP:n mielipidejohtajia siitä, että he olivat jättäneet suomalaisten henkistä kehitystä estäneen kirkon rauhaan, vetäytyneet vapaaehtoiseen tietämättömyyteen elämän syvemmästä olemuksesta ja kiinnittäneet kaiken huomionsa ai-neellisiin asioihin.³⁰²

Kurikka löysi itselleen taistelutovereita reformihenkisestä verkostosta, jossa häntä kunnioitettiin teosofian varhaisena ystävänä ja edistäjänä Suomessa.³⁰³ Hänen ja *Elämän* – joka otettiin *Oma-*

299 Pollari 2009, 81–83; Rajavuori 2022a, 116–117.

300 Esim. Salmesvuori 2022.

301 *Työmiehen Illanvietto* 13/1902, ’Tervehdys Malkosaarelta’, Matti Kurikka. Ks. myös *Työmiehen Illanvietto* 2/1904, ’Eräs juttu kuvasta’.

302 *Elämä* 16.12.1905, ’Elämän tarkoitus’, M. K–a.

303 Ks. esim. Ervast, Valon airuen toimikunnan ensim. vuosikertomus 1903 (PSAA).

*Matti Kurikka.
Kuva: Kansan
Arkisto.*



*tunnossa iloiten vastaan eräänlaisena Uuden Ajan laajempaan jälleensyntymänä*³⁰⁴ – ympärille syntyi toimijaverkosto, joka muodosti seuraavina vuosina pienen ja epävakaan mutta kokoaan näkyvämmän fraktion suurlakon jälkeen eri suuntiin rönsyillessä työväenliikkeessä. Aluksi elämäläiset toimivat osana sosialidemokraattista liikettä SDP:n sisäisenä oppositioryhmänä, mutta kun Kurikka työnnettiin ulos puolueesta loppukesästä 1906, he perustivat Suomen sosialistisen reformipuolueen. Pienpuolue ei kuitenkaan saanut läpi yhtään kansanedustajaa ensimmäisissä eduskuntavaaleissa ja se lakkautettiin jo alkuvuodesta 1908.³⁰⁵

Elämäläisiä löytyi pääkaupungissa etenkin Sörnäisten työväenyhdistyksestä sekä ilmeisesti jossain määrin Huopalahden ja Töölön työväenyhdistyksistä, kun taas Helsingin työväenyhdistys

304 *Omatunto* 9/1905, 'Uusi lehti'.

305 Elämäläisistä ks. Mikkola & Pollari 2016, 407–412; Pollari 2009; Rajavuori 2022a; Varpio 2017, 75–98.

muodosti heille ”valpaslaisen” vihollislinnakkeen.³⁰⁶ He hankkivat myös sosialidemokraattisista yhdistyksistä riippumattomia toimitiloja, jotka kävivät tarpeellisiksi etenkin Kurikan tultua erotetuksi SDP:stä. *Elämää* julkaissut Elämä osuuskunta perusti vuodenvaihteessa 1906 Elämän kahvilan, joka toimi noin vuoden ajan vaihtelevissa osoitteissa ja jonka yhteydessä myös lehden konttori ja toimitus pääasiassa sijaitsivat. Kahvilaan viitattiin aluksi myös Elämän tupana, mutta kesällä 1906 nimitys vakiintui osuuskunnan Hesperian puistosta vuokraaman mökin nimeksi. Räsistynyt tupa palveli elämäläisten pääasiallisena tukikohtana seuraavaan kesään asti.³⁰⁷

Jalo-Kivi vaikuttaa liittyneen elämäläisverkostoon heti suurlakon jälkeen – tai asia voidaan ilmaista ehkä paremmin toteamalla, että hän oli jo osa reformihenkistä verkostoa, joka toimi kasvualustana elämäläisyydelle. Seuraavan vuoden ajan elämäläishankkeet ja etenkin Sosialistinen reformipuolue tarjosivat hänelle keskeisen viiteryhmän. Niiden kautta hän jatkoi edellisvuonna aloittamaansa taistelua *Työmiestä* vastaan aiempaa korkeammalla tasolla. Muutamien lehden ex-avustajien ja -toimittajien sijaan hän saattoi nyt tukeutua *Elämän* ympärille kerääntyneeseen ja

306 Elämäläisverkoston tarkempi aseoituminen pääkaupungin työväenliikkeessä vaatii lisätutkimuksia, mutta Töölön ja Huopalahden työväenyhdistykset olivat selvästi sen vaikutuspiirissä (ks. esim. *Elämä* 14.8.1906, ’Töölön työväenyhdistys’; *Elämä* 21.8.1906, ’Sähkösanomia’). Huopalahden ty:n osalta tämä ei ole yllätys, kun otetaan huomioon, että Severus Sampo toimi sen puheenjohtajana elämäläisyyden varhaisvaiheissa. Helsingin työväenyhdistyksen kielteisestä merkityksestä elämäläisille ks. esim. *Elämä* 14.2.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre [Kurikka]; *Elämä* 16.6.1906, ’Helsingin työväenyhdistyksen Juttutupa’, Koito [Itkonen].

307 Elämän kahvila toimi aluksi osoitteessa Annankatu 13, mistä se kesäkuun alussa 1906 muutti Annankadun ja Iso-Ropertinkadun kulmaan. Kaupungin terveyslautakunta ei kuitenkaan katsonut uuden tilan soveltuvan kahvilaksi ja se suljettiin. Kahvila aukesi uudelleen syyskuussa osoitteessa Siltasaarenkatu 12, mutta marraskuussa se suljettiin lopullisesti. Kahvilan tilamuutoksista ja Hesperian mökistä ks. etenkin *Elämä* 5.1.1906, mainos; *Elämä* 20.9.1906, pikkukirjoituksia; *Elämä* 27.9.1906, ’Pikku juttuja’, Manu; *Elämä* 26.1.1907, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre [Kurikka]; *Elämä* 8.5.1907, ’Laillisuus jokapäiväisessä käytännössä’, M. K-a; *Uusi Suometar* 16.8.1907, ”Elämäläisten” tupa.

Elämän tuvalla ja kahvilassa kokoontuneeseen verkostoon, jolla oli nimekäs ja yhä tiettyä arvonantoa järjestyneen työväestön parissa nauttinut keulahahmo.

Elämäläisyys muodosti toiminnallisen kokemusyhteisön, jossa Jalo-Kiven uskonnolliset taipumukset saattoivat tulla luontevasti osaksi hänen poliittis-yhteiskunnallista toimintaansa. Elämäläisten parissa nämä taipumukset olivat – etenkin teosofian kielellä ilmaistuina – myönteinen ja voimaannuttava ominaisuus, joiden ilmaisuun kannustettiin ja joita suorastaan edellytettiin. Tätä kuvastaa hyvin Jalo-Kiven *Elämässä* elokuussa 1906 julkaisema kirjoitus, jossa hän kehotti aatetovereitaan tukemaan taloudellisten vaikeuksien kanssa taistelevaa lehteä. Kyseessä oli hänen mukaansa ainoa kotimainen sanomalehti, joka edusti teosofista elämäntutkimusta, ajoi ”totuuden ja oikeuden pyhää asiaa” sekä heilutti rohkeasti ”ihanteiden puhdasta lippua”.³⁰⁸

Jalo-Kiven asemaa elämäläisten suhdeverkostossa on vaikea arvioida tarkasti. Yhdenlainen tulkinta asiasta on peräisin häneltä itseltään. Johdannossa mainitsemassani kirjeessä 1920-luvun lopulta hän muisteli: ”Minä luulen että nimi [Jalo Kivi] on tuttu vanhemmalle polvelle. Kurikan ’Elämä’ lehdessä se oli miltei joka numerossa jonkun kirjoituksen alla – pääasiallisesti hyökkäyksissä silloista punakaartia ja rosvokeplia vastaan.”³⁰⁹ Kuvauksesta voisi päätellä, että hän kuului keskeisiin elämäläisaktiiveihin. Hän kuitenkin liioitteli tai hänen muistinsa petti ainakin kirjoitustensa määrän osalta, sillä nimellä ”Jalo Kivi” tai sen variaatioilla allekirjoitettuja tekstejä löytyy lehdestä vain toistakymmentä kappaletta. Hän tosin vaikuttaa kirjoittaneen myös muilla nimimerkeillä ja toisinaan jopa ilman nimimerkkiä, mikä vaikeuttaa hänen lehdelle antamansa kokonaispanoksen määrittämistä. Hänen näkyvä toimintansa *Elämässä* myös painottui loppukesään ja syksyyn 1906.³¹⁰

308 *Elämä* 30.8.1906, ”Elämää” tarmokkaammin kannattamaan! Jalo.

309 Jalo Kiven kirje toimittaja Tidermanille (KA). Samanlainen korostus löytyy myös toisesta tämänaikaisesta tekstistä: *Riippumaton Työläinen* 20.3.1929, ’Vuosien varrelta. Sosialistien puolueesta eroittamiset’, S. S.

310 Ks. liite.

On selvää, että Jalo-Kiven mustattu kansalaismaine vaikutti hänen mahdollisuuksiinsa elämäläisverkostossa. Häntä ei tahdottu yhdistää *Elämään* ainakaan vielä huhtikuussa 1906, jolloin lehdessä kiistettiin jyrkästi huhu hänen kuulumisestaan sen toimitukseen.³¹¹ Huhuilu kuitenkin jatkui. Kun elämäläiset toukuussa ehdottivat *Työmiestä* julkaisseen Työväen sanomalehti-osakeyhtiön muuttamista osuuskunnaksi, sosialidemokraattinen pilalehti *Kurikka* tulkitsi tämän kaappaushankkeeksi ja irvaili, ettei elämäläisillä ollut moiseen rahkeita, ”sillä ymmärtäähän kaikki sen että mitäs Elämästä onkia, jossa ei ole jälellä kuin Stén’in soppakupit, siltä varalta jos vielä joskus ilmestyisi uusi Bobba [Bobrikov] joka ne täyttäisi – kaalilla, Matin [Kurikan] suorittaisa mestari kokin tehtäviä!”³¹²

Elämän vastalauseista huolimatta juoruissa saattoi tosin olla perää. *Kurikka* nimittäin torjui myös muita samansuuntaisia huhuja, jotka voidaan kuitenkin osoittaa paikkansapitäviksi. Hän esimerkiksi kiisti myös Vilho Itkosen yhteyden toimitukseen, mutta tämä oli kuin olikin tiiviisti mukana elämäläishankkeissa ja kirjoitteli usein *Elämään* nimimerkillä ”Koito”.³¹³ *Kurikka* myös kiisti, että *Elämän* toimitukseen aluksi liittynyt mutta sen jo keväällä 1906 jättänyt Veikko Palomaa olisi lähtenyt heidän välilleen kehittyneen riidan vuoksi. Hän selitti Palomaan tulleen *Työmiehessä* ”niin perinpohjin henkisesti ruhjotuksi”, että tämä kaipasi toisenlaisia tehtäviä Helsingin ulkopuolella.³¹⁴ Palomaa kuitenkin kertoi myöhemmin omaelämäkerrassaan, että *Kurikka* erotti hänet toimituksesta erimielisyyksien vuoksi, mutta ehdotti

311 *Elämä* 21.4.1906, ’Elämän toimitus’.

312 *Kurikka* 15.5.1906, ’Katsaus maailman menoon’. Lehden nimi tarkoittaa nuijaa, mutta on vaikea uskoa, ettei siihen olisi liittynyt jonkinlaista Matti Kurikkaan osoittavaa sivumerkitystä.

313 Esim. Mikkola & Pollari 2016, 405. Elämäläis-Itkosen kohtaamme myös tuonnempänä tässä pääluvussa.

314 *Elämä* 21.4.1906, ’Elämän toimitus’.

hänelle jatkamista lehden palveluksessa maata kiertävänä teosofisena puhujana, mihin hän suostuikin.³¹⁵

Näiden seikkojen nojalla vaikuttaa mahdolliselta, ellei jopa todennäköiseltä, että myös Jalo-Kivi liikkui *Elämän* toimituksessa jo alkuvuodesta 1906 tiiviimmin kuin hänen tuolloin vielä harvat tunnistettavissa olevat kirjoituksensa antavat luvan olettaa. Hänen toimintansa *Elämässä* ja *Elämän* tuvalla käy kiistämättömäksi viimeistään loppukesästä, jolloin hänen nimimerkkinsä alkoivat ilmestyä lehdessä tiuhaan – joskaan eivät edelleenkään ”miltei joka numerossa”. Näkyvämpi aktivoituminen liittyi muutamaa toisiaan nopeasti seuranneeseen tapahtumaan. Heinäkuussa keisari vahvisti valtiopäivien hyväksymän eduskunta- ja äänioikeusreformin, elokuun taitteessa tapahtui aikalaisia järkyttänyt Viaporin kapina, ja elokuun lopulla Kurikka työnnettiin ulos SDP:stä ja hän perusti Sosialistisen reformipuolueen. Syyspuolella vuotta 1906 Jalo-Kivi hahmotteli asemaansa kansalaisyhteiskunnassa näiden tapahtumien luomissa puitteissa.

4.2. Reformipuolue ihanteiden asialla

Jalo-Kivi otti eduskunta- ja äänioikeusreformin vahvistamisen ilolla vastaan. Hän julisti *Elämässä*, että kyseessä oli ”käännekohhta Suomen valtiollisen elämämme historiassa”.³¹⁶ Hän oli työväenliikkeen aktiivina vaatinut yleistä äänioikeutta jo pitkään. Esimerkiksi vuonna 1903 hän oli sättänyt hyväosaisia ”isänmaanystäviä” kehottaen näitä parantamaan köyhälistön olosuhteita ja päästämään myös sen mukaan neuvottelupöytään: ”Ennen kaikkea antakaa meille yleinen äänioikeus, että mekin pääsisimme osallisik-

315 Palomaa 1915, 248–250. Myös Palomaan ja Kurikan riitaa koskevan huhun alkuperä käy selville omaelämäkerran mainitusta kohdasta: Palomaa kertoi tavanneensa Matti Paasivuoren junassa ja kertoneensa tälle tulleen Kurikan erottamaksi. Palomaan puhujamatkoista ks. esim. Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2022, 94–95.

316 *Elämä* 28.7.1906, ’Käänteessä – uudelle uralle’, Jalo.

si yhteiskunnallisesta vallasta ja neuvottelemaan omasta kohtalostamme. Silloin järjestämme asiamme itse, teitä vaivaamatta”³¹⁷

Kesällä 1906 Jalo-Kiven perspektiivi äänioikeuteen oli kuitenkin muuttunut. Hän ei tarkastellut asiaa enää sosialidemokraattisen liikkeen nousevana aktiivina, vaan siinä marginalisoituneena ja sen radikalisoitumisesta huolestuneen sisäisen opposition edustajana. Tällöin hän ei nähnyt eduskunta- ja äänioikeusreformia enää vain työväestön poliittis-yhteiskunnallisen osallisuuden näkökulmasta, vaan painotti, että niiden myötä suomalaisille oli myös avautunut ”[u]usi laillisuuden pohjalla oleva kehityksen tie”. Laillisuudella hän ei nyt viitannut perustuslaillisuuteen, vaan teki sillä eroa vallankumouksellisuuteen. Hän jatkoi:

Äärimmäisyys-miehiä vasemmalla ei luonnollisesti ole tyydyttänyt äänioikeuskysymyksen nykyinen ratkaisu, mutta sellaisenaankin se antaa vallan kansalle ja siltä kannalta meidän on otettava se ja suunniteltava toimintamme sen mukaan. Uuden eduskunnan ensimmäiseksi velvollisuudeksi jääköön toimittaa äänioikeudesta osattomiksi jääneillekin äänioikeus.³¹⁸

Huomautuksen taustalla olivat Edvard Valppaan ja SDP:n puoluesihteerin Yrjö Sirolan kriittiset kommentit äänioikeuden eräistä rajoituksista.³¹⁹ Heidän vastalauseensa eivät tosin nousseet kumouksellisesta radikalismista, mutta ne riittivät Jalo-Kivelle aiheeksi esittää heidät vaarallisina äärivasemmistolaisina, jotka eivät osanneet iloita historiallisesti merkittävästä kansanvaltaisesta kehitysaskeleesta. Poleemisen heiton keveys johtui siitä, että Jalo-Kivi oli sisäistänyt elämäläisille keskeisen näkemyksen SDP:n

317 *Työmies* 16.10.1903, 'Ryysyköyhälistö nykyisessä asemassaan', J. Hj. K-i.

318 *Elämä* 28.7.1906, 'Käänteessä – uudelle uralle', Jalo.

319 *Työmies* 21.7.1906, 'Valtiopäiväjärjestys ja vaalilaki vahvistettu'; *Työmies* 25.7.1906, 'Sosialidemokratian puolueen vaaliohjelma (Yleisiä perusteita alustukseksi puoluekokoukselle)', Yrjö Sirola. Ensiksi mainittu kirjoitus julkaistiin nimettömänä, mutta ainakin Antti Kujala (1989, 203) on arvellut Valpasta sen laatijaksi.

johtoon nousseista ja rauhallista yhteiskunnallista reformityötä uhanneista ”materialisti-anarkisteista”.³²⁰

Elämäläisten toimijuuskokemusta on hyödyllistä selvittää hie-
man lähemmin tarkastelemalla Matti Kurikan heti valtiopäivä-
reformin vahvistamisen jälkeen julkaisemaa kirjoitusta tulevan
puoluekentän todennäköisestä koostumuksesta ja jännitteistä.³²¹
Teksti heijasti ainakin pääpiirteittäin myös Jalo-Kiven näkemyk-
siä, sillä hän totesi Kurikan antaneen käsittelemästään asiasta
”erinomaisen selon”.³²²

Kirjoituksessaan Kurikka jakoi tulevan puoluekentän vanhoil-
liseen oikeistoon ja edistysmieliseen vasemmistoon. Oikeisto-
puolueille hän arveli leimalliseksi aatellisen sukuylypeyden ohella
kirkollisuuden, raha- ja virkavaltaisuuden sekä ”opinnaisen van-
hoillisuuden”. Viimeinen tekijä viittasi hänen kansalle hyödyttö-
mänä pitämäänsä yliopistoon ja yleiseen tieteen alennustilaan,
josta oli hänen mukaansa seurauksena ”koko kasvatus- ja opetus-
kysymyksen täydellinen kelvottomuus maassamme”. Suomettare-
laisissa hän havaitsi kaikki vanhoillisuuden tunnusmerkit ja näki
heidät siksi puoluekentän äärimmäisenä oikeistona. Ruotsinkie-
liset puolueet hän asemoi niin ikään oikeistoon: *Hufvudstads-
bladetin* ryhmän suomettarelaisien vasemmalle puolelle ja *Nya
Pressenin* vielä hieman sitä vasemmalle. Nuorsuomalaisten osalta
hän jäi odottavalle kannalle: he asettuisivat oikeiston vasemmalle
reunalle tai maltilliseen vasemmistoon.³²³

Vasemmistopuolueiden tunnusmerkkeinä Kurikka piti taiste-
lua alkoholia, kapitalismia ja kirkkoa vastaan. Raittiusliike saattoi
muodostaa vasemmistopuolueen, ellei se kirkollis-vanhoillisten
sympatioidensa vuoksi liittyisi suomettarelaisiin. Suurempia toi-

320 Yleisesti ks. Pollari 2009.

321 *Elämä* 21.7.1906, ’Tulevat puolueet maassamme’, M. K–a. Asiaan liittyi epävarmuuksia, sillä vanhat valtiopäiväpuolueet olivat lähinnä äänenkan-
nattajiensa ympärille kerääntyneitä aatteellis-poliittisia verkostoja, joista
oli viimeistään eduskuntareformin myötä muokattava moderneja puolue-
organisaatioita. Ks. esim. Jussila 2009, 84–87.

322 *Elämä* 28.7.1906, ’Käänteessä – uudelle uralle’, Jalo.

323 *Elämä* 21.7.1906, ’Tulevat puolueet maassamme’, M. K–a.

veita hän asetti nuorisoseuroille, jotka olivat ottaneet ohjelmaansa ”reformityön kaikessa laajuudessa[an]” ja asemoituivat siksi raittiusliikkeestä vasemmalle. Raittius- ja nuorisoseuroista yhä vasemmalle kuljettaessa tultiin vihdoinkin työväenliikkeeseen ja sosialisteihin, joita niitäkin oli Kurikan mukaan ”jo useampia, vaikka ne eivät vielä itsekään tunne itseään”.³²⁴

Suomalainen työväenliike jakautui Kurikan mukaan kahteen sosialistiseen suuntaukseen, ihanteelliseen ja aineelliseen. Niiden ohessa esiintyi myös anarkistinen suunta, joka sekini haarautui materialistis-anarkistiseen ja idealistis-anarkistiseen siipeen. Puoluekartallaan nuorisoseuroja lähimmäs hän asetti ihanteellista sosialismia edustaneet elämäläiset, jotka ajoivat perinpohjaisista reformia kaikilla vasemmistolaisuutta luonnehtivilla alueilla, mutta turvautuivat vain laillisiin keinoihin. Heistä vasemmalla olivat hänen mukaansa ”*vallankumoukselliset sosiaalidemokratit*”, jotka hekin tahtoivat jyrkkiä reformitoimia, mutta olivat myös ”valmiita milloin hyvänsä turvautumaan lainsäädännön ulkopuolella oleviin voimakeinoihin”.³²⁵

Ääri vasemmalle Kurikka asetti lopulta anarkistit, joiden hän katsoi ajattelevan, ettei vallitsevaa yhteiskuntaa voinut lainkaan parantaa. Idealistiset anarkistit, jotka Kurikka nimesi tolstoilaisiksi, tavoittelivat hänen nähdäkseen eräänlaista pysyvää suurlakkoa tahtoen hävittää olemassaolevan yhteiskunnan ja kulttuurin ja aloittaa uudelleen ”ilman koneita yksinkertaisen luonnon helmassa”. Materialistiset, ”varsinaiset” anarkistit sen sijaan olivat valmiit tarttumaan myös ”aktiivisiin hävitys- ja murhakeinoihin” vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen tuhoamiseksi.³²⁶

324 Sama.

325 Sama. Kursiivit lähteessä.

326 Sama. Kurikka puhui tolstoilaisuudesta kriittisesti myös muissa yhteyksissä (esim. *Elämä* 2.10.1906, ”Tolstoin sosialismi”, M. K–a). Tutkimuksessa on korostettu Kurikan myönteistä suhdetta tolstoilaisuuteen (esim. Rajavuori 2022b), mutta nähtävästi hän koki ainakin suurlakon jälkeisessä tilanteessa tarpeellisen torjua siihen liittynyttä (joskin rauhanomaista) anarkismia. Asian voi ymmärtää niin, että tolstoilaisuus kelpasi Kurikalle uskontoreformistisena aatteena mutta ei poliittis-yhteiskunnallisena aatteena.

Tulevan eduskunnan luonne ja merkitys riippuivat Kurikan mukaan siitä, millainen kokoonpano näistä puolueaineksista saataisiin kasaan. Parhaana mahdollisuutena hän piti vasemmistoennemmistöä, jolloin Suomessa alkaisi ”varsinainen, perinpohjainen reformityö”. Tämä oli kuitenkin mahdollista vain, mikäli sosialistien eduskuntaryhmän kantajoukon muodostaisivat elämäläiset ja ”ne materialisti-sosialistit, jotka ainoastaan pakkotilassa olisivat valmiit vallankumoukseen”.³²⁷

Täydellisyyden nimissä on huomautettava, että Kurikka teki tässä vielä yhden, implisiittisen erottelun työväenliikkeen sisällä: vaikka hän luonnehti aineellisia tai vallankumouksellisia sosialisteja ensin toteamalla, että he saattoivat milloin hyvänsä turvautua laittomiin voimakeinoihin, hän totesi nyt, että eräät heistä jättivät vallankumouksen viimeiseksi keinoksi, johon turvauduttiin ainoastaan pakkotilassa. Materialisti-sosialistit jakautuivat hänen mielessään siis maltilliseen ja jyrkkään siipeen. Hän jatkoikin toteamalla, että tuleva eduskunta olisi huomattavasti kehnompi, mikäli materialisti-sosialisteista valtaan pääsisivät jyrkän linjan kumoukselliset: jos nämä ”laittomuuksien ihailijat, huimapäät ’valpaslaiset’” saisivat eduskuntaennemmistön, ”silloin ei olisi toivoa mistään tasaisesta reformityöstä”.³²⁸

Kurikan poleeminen tilanneanalyysi oli tarkoitushakuisesti liioiteltu, eikä puoluekenttäkään lopulta hahmottunut sellaiseksi kuin hän arveli.³²⁹ Hänen kirjoituksensa kuitenkin auttaa hahmottamaan niitä kokemuksellisia lähtökohtia, joista elämäläiset asemoivat itseään ensimmäisiin eduskuntavaaleihin valmistautuvalla puoluepoliittisella pelikentällä. Olennaista on, että Kurikka eritteli monipuolisesti paitsi vasemmiston ja oikeiston eroa myös vasemmiston sisäisiä ryhmiä, joiden suhteita hän tarkasteli etenkin menettelytapojen kannalta korostamalla tasaisen reformityön eroa vallankumouksellisuuteen ja anarkismiin. Vasemmistossa

327 *Elämä* 21.7.1906, ’Tulevat puolueet maassamme’, M. K–a.

328 Sama.

329 Kurikka ei nähnyt ennalta esim. Maalaisliittoa. Puoluekentän lopullisesta kokoonpanosta ensimmäisten eduskuntavaalien aikaan ks. esim. Anttila ym. 2009b, 14.

elämäläisten päävihollisia olivat kumouksellisina koetut ”valpalaiset”, jotka heidän poleemisessa retoriikassaan samastuivat helposti materialisti-anarkistiteihin.

Nämä jaottelut suuntasivat selvästi myös Jalo-Kiveä hänen kritisoidessaan ”äärimmäisyys-miehiä vasemmalla”. Hänelle sopi epäilemättä myös se, että Kurikka arvosteli oikeastaan kaikkia muita puoluepoliittisesti merkityksellisinä pitämiään ryhmiä paitsi nuorisoseuraliikettä – olihan Jalo-Kivi suhtautunut nuorisoseurojen siveellisiin pyrkimyksiin hyvin myönteisesti jo *Työmies*-vuosinaan. Toisaalta heidän puoluepoliittiset näkemyksensä erosivat toisistaan etenkin vanhasuomalaisten kohdalla. Kurikalle nämä edustivat kaikin tavoin vanhoillista äärioikeistoa, kun taas Jalo-Kivestä kuoriutui alkuvuoteen 1907 mennessä pesunkestävä suomettelainen. Tämä erimielisyys ei noussut eksplisiittisesti esiin Jalo-Kiven *Elämässä* julkaisemissa kirjoituksissa, mutta se luultavasti vaikutti osaltaan siihen, että hän lopulta irtaantui Sosialistisesta reformipuolueesta.

Esittäessään omia ajatuksiaan eduskuntareformin vahvistamisen jälkitunnelmissa Jalo-Kivi katsoi voivansa ohittaa kysymyksen puoluekentän tulevasta kokoonpanosta Kurikan perusteellisen kirjoituksen vuoksi. Hän paneutui sen sijaan tarkastelemaan ”sisäistä puolue-elämää”. Ilmaisulla hän viittasi nähdäkseen paitsi SDP:n sisäiseen hajaannukseen myös tarkemmin siveellisen itsekasvatuksen tärkeyteen puoluepolitiikassa, sillä kirjoitus – joka on tältä osin hieman epäselvä – otti lähtökohdakseen henkisen kehitystason merkityksen periaatteiden käytännölliselle toteuttamiselle. Jalo-Kiven mukaan ”puoliluonteiset” ihmiset sortuivat helposti hylkäämään periaatteensa omanedun tavoittelun vuoksi, mihin vaikutti materialistisen maailmankatsomuksen hänen mielestään tukema käsitys teorian ja käytännön erosta. Materialistit eivät hänen nähdäkseen voineet olla todella itsenäisiä ja ehjiä luonteita, vaan kaikki jotka olivat ”saaneet luonteensa kehityksi korkeammalle jokapäiväisyyden ’tasoa’”, olivat jo lähtökohtaisesti ”tietoisuuden ’tasolla’ liikkuvia totuuden etsijöitä”.³³⁰

330 *Elämä* 28.7.1906, 'Käänteessä – uudelle uralle', Jalo.

Näillä pohdinnoilla Jalo-Kivi vaikuttaa tahtoneen korostaa, ettei toisen todellisuuden olemassaolon kiistäneitä ja siksi moraaliltaan epäilyttäviä materialisteja voinut pitää luotettavina poliittisina toimijoina. Samalla hän näytti tietä *Elämän* kannattajille: ”Tällaisia totuuden etsijöitä, periaatteiden käytännössä toteuttajia, tulee meidän teosofis-ihanteellista katsantokantaa tunnustavain työntekijäinkin olla. Tähän velvoittaa meitä se teosofinen maailmankatsomus, jonka olemme omaksuneet”³³¹

Teosofien ja materialistien erimielisyydet olivat Jalo-Kiven mukaan niin jyrkkiä, ettei heidän yhteistoimintansa ollut mahdollista ilman teosofisen maailmankatsomuksen ja henkisen tietoisuuden hylkäämistä. Hän kritisoi aatekumppaneitaan siitä, etteivät he nähtävästi olleet täysin ymmärtäneet tätä, sillä edelleen saattoi nähdä ”teosofismielisiä työntekijöitä ’ulvomassa susien kanssa’, rypemässä materialistis-anarkistien kanssa samassa likarapakossa, valpaslaisessa kurimuksessa”. Jalo-Kivi tosin arveli, ettei tämä ollut heidän puoleltaan harkittua toimintaa, vaan tapahtui ajattelemattomasti etenkin ammattiyhdistysliikkeen kautta. Hän tahtoi murtaa tällaisen kenties tiedostamattomankin rikostoveruuden kehottaen kaikkia ”taisteluun materialistisen maailmankuvan synnyttämää anarkillista pimeyttä vastaan”. Hän julisti, että kun kerran jo löytyi ”joukkoa”, joka oli uskaltanut asettaa taistelun johtoon, kaikkien työläisteosofien velvollisuus oli liittyä heihin edistääkseen korkeita periaatteitaan myös käytännössä.³³²

Materialismin vastaisella etujoukolla Jalo-Kivi epäilemättä tarkoitti *Elämän* ympärille kertynyttä ja Elämän tuvalla ja kahvilassa kokoontunutta yhteistoiminnallista verkostoa. Hänen vaatimuksensa jyrkästä eronteosta suhteessa materialisteihin tähtäsikin viime kädessä elämäläisten aseman ja tavoitteiden huomattavaan uudelleenmäärittelyyn. Hän ei tyytynyt siihen, että he toimivat SDP:n oppositiosipiipinä, joka pyrki – hänen nähdäkseen huonolla menestyksellä – ohjaamaan sen aatteita ja toimintatapoja teosofian viitoittamaan ihanteelliseen suuntaan. Sen sijaan hän ehdotti,

331 Sama.

332 Sama.

että työläisteosofit tarttuisivat toden teolla eduskuntareformin avaamaan mahdollisuuteen ja järjestäytyisivät omaksi puolueekseen.³³³

Jalo-Kivi ei varmasti ollut ainoa elämäläinen, joka jo heinäkuussa 1906 haaveili työläisteosofien omasta puolueesta. Monet muut – ja ennen kaikkea Kurikka – elättelivät kuitenkin vielä toivoa SDP:n suunnanmuutoksesta. Uskoa jälkimmäisen mahdollisuuden toteutumiseen vahvisti kaksi päivää Jalo-Kiven kirjoituksen jälkeen alkanut Viaporin kapina, jonka synnyttämän poliittis-yhteiskunnallisen epävarmuuden Kurikka näki hyvänä tilaisuutena SDP:n valtasuhteiden horjuttamiseen.

Kurikka esiintyi kiihkeästi kapinan jälkeisinä päivinä pide-tyissä kansankokouksissa³³⁴ ja julisti *Elämässä*, että karille ajanut puoluehallinto oli vaihdettava välittömästi. Asian lopullinen selvittely tapahtuisi hänen mukaansa elokuun loppupuolella alkavilla puoluepäivillä, mutta hänellä ei ollut malttia odottaa sinne asti: ”Me emme voi siihen asti sallia yhteisen asiamme rempallaan olla.”³³⁵ Lehden seuraavassa numerossa hän oli jo hieman tyyntynyt ja asetti toiveensa juuri puoluekokoukseen, johon sai näinä päivinä tietää osallistuvansa Sörnäisten työväenyhdistyksen edustajana. Kokouksen keskeinen tavoite oli hänen mukaansa SDP:n yhtenäistäminen ja sen sisäisiin toisinajattelijoihin kohdistetun vainon lopettaminen:

Jolleivät puolueemme nykyiset ”johtajat” suostu sovinnollisella keskustelulla eikä varsinaisella sovintooikeudella lopettamaan sitä vainoa, mitä he ovat ”teosoofeja”, ”utopisteja”, ”kurikkalaisia” y. m. vastaan käyneet, niin täytyy meidänkin mennä Ouluun vihollisina. Mutta me puolestamme olemme vakuutettuja siitä, että se vaino siellä loppuu.³³⁶

333 Sama.

334 Kujala 1989, 237–240; Soikkanen 1961, 246.

335 *Elämä* 7.8.1906, ’Hajaannus ja kokoontuminen’, M. K–a.

336 *Elämä* 9.8.1906, ’Puoluetta lujittamaan’, M. K–a. Kurikan valinnasta Sörnäisten ty:n edustajaksi ks. *Elämä* 11.8.1906, ’Edustajikseen...’

Oulussa 20.–27. elokuuta pidetty puoluekokous ei lunastanut Kurikan odotuksia. Siellä päinvastoin ilmeni, että suuri osa edustajistosta suhtautui häneen yNSEästi. Kokouksen aluksi käytiin pitkä keskustelu siitä, oliko hän lainkaan kelvollinen henkilö toimimaan sosialidemokraattisen yhdistyksen edustajana. Kurikalle kiusallisen keskustelun päätteeksi pidetyssä äänestyksessä enemmistö antoi äänensä hänen edustusoikeutensa kumoamisen puolesta. Seuraavaksi aiottiin äänestää myös hänen puoluejäsennydestään. Tätä hän ei jäänyt enää kuuntelemaan, vaan ilmoitti eroavansa itse ja perustavansa uuden puolueen. Kurikan pöydälle nostama toisinajattelijakysymys siis todella pyrittiin ratkaisemaan Oulussa, mutta ei suinkaan lopettamalla ”vainoa”, vaan päinvastoin työntämällä pahin elämäläispukari ulos puolueesta.³³⁷

Puoluekokouksen jälkeen sosialidemokraatteihin suurlakko-vuonna liittynyt O. W. Kuusinen (1881–1964) kirjoitti *Sosialistisessa Aikakauslehdessä* Kurikan syrjäyttämisen merkinneen ”tietoisien proletarisen luokkataistelujärjestön” voittoa työväenliikkeen alkuvaiheen ”epärealistisista aatteista ja tuulentuvista”.³³⁸ Elämäläisten keskuudessa tapaus kuitenkin herätti hyvin toisenlaisia ajatuksia ja tunnelmia.

Elämän tuvalla oli puoluekokouksen alkupäivänä koolla kolmisenkymmentä elämäläistä, kun Kurikalta saapui sähkösanoma: ”Minulta ryöstetty edustusoikeus. Eronnut puolueesta; luvannut heti perustaa reformipuolueen”. *Elämässä* sähkösen kuvattiin vaikuttaneen läsnäolijoihin ”kuin salama kirkaalta taivaalta. Muutamamat innostuivat, toiset hämmästyivät”. Keskiyöhön asti jatkuneessa neuvottelussa todettiin, että puoluekokous oli lyönyt koko työväenpuolueen hajalle. Keskustelijat suhtautuivat Kurikkaan suorastaan palvovasti: ”Mekö nyt jättäisimme hänet; siitä ei voi tulla kysymystäkään! Hän on kuitenkin se, joka on työväenliikkeen isä tässä maassa, ja toiset kaikki ovat oppipoikia.” Kurikan erottamisen katsottiin kohdistuneen kaikkiin elämäläisiin, joiden oli yhdessä seurattava häntä:

337 Hautamäki 1967, 308–310; Pollari 2009, 100–103; Rajavuori 2022a, 117; Soikkanen 1961, 271–272.

338 Lainattu julkaisussa Pollari 2009, 102.



”Elämän tupana” vuosina 1906–1907 toiminut mökki Hesperian puistossa Töölönlahden rannalla. Kuvaaja: Ivan Timiriasev. Kuva: Helsingin kaupunginmuseo.

Meidät on häpeällisesti erotettu puolueesta, samalla kuin meidän lehtemme päätoimittaja ja koko Suomen työväenliikkeen ensimmäinen mies, siis meidän täytyy perustaa hänen kanssaan oma puolueemme, joka tulee olemaan Suomen työväen sosialistinen uudistus- edistys- ja valistuspuolue. Reformipuolue.³³⁹

Tuvalla järjestettiin seuraavana päivänä kansalaiskokous, johon otti osaa lähemmäs sata henkilöä ja jossa vallitsi *Elämän* kuvauksen perusteella suorastaan hurmoksellinen moraalinen

339 *Elämä* 21.8.1906, 'Hajotustyö alkanut'.

tuotumus. Reformipuolueesta keskusteltiin vilkkaasti, mutta sen perustamiseen ei vielä päätetty ryhtyä.³⁴⁰

Kurikan syrjäyttäminen SDP:stä ja hänen antamansa lupaus uuden puolueen perustamisesta tekivät Jalo-Kiven kuukautta aiemmin muotoileman ehdotuksen äkkiä polttavan ajankohtaiseksi. Kurikan sähkeen herättämät kahtalaiset reaktiot – innostus ja hämmennys – antavat olettaa, että elämäläiset olivat jo valmiiksi jakaantuneet kahteen leiriin, joista toiset kannattivat omaa puoluetta ja ottivat tapauksen siksi iloiten vastaan, kun taas toiset tahtoivat jatkaa sosialidemokraattien järjestöissä aatteellisena oppositiona.

Jalo-Kivi kuului innostuneisiin. Pidän itse asiassa todennäköisenä, että nimettömänä julkaistu kertomus sähkeen vaikutuksista oli juuri hänen käsialaansa. Ainakin hän oli mukana seuraavan päivän kansalaiskokouksessa ja laati sen jälkeen *Elämään* ohjelmallisen tekstin 'Meidän tehtävämme', joka toisti aiemman kirjoituksen muotoiluja. Siinä hän ilmaisi tyytymättömyytensä elämäläisten päättämättömyyteen: ”mielet olivat sähköisiä ja halusivat purkautua ja ar[a]steltiin käydä käsiksi kysymykseen: mitä meidän on tehtävä?” Tähän oli hänen nähdäkseen kuitenkin vain yksi mahdollinen vastaus:

[M]eidän on irtauduttava pönkittämästä puoluetta, joka ei tahdo ottaa huomioon meidän vakaumuksiamme, vaan röyhkeästi enemmistönä polkee ne jalkoihinsa. Meidän on ryhdyttävä järjestämään omat rivimme yhdistyksittäin ja ammattiosastoittain kautta maan ja yhdyttävä yhteen liittona, vahvana kuin muuri. Meidän on laadittava oma ohjelma, jonka ympärille voivat kerääntyä kaikki edistysryhmät, raittius- ja nuorisoseurat yhteiseksi reformipuolueeksi – ko[o]ttava näin voimat yhteen, järjestettynä; kamppailuun totuuden ja oikeuden eteen ja otteluihin vaaliurnain äärillä. Siinä on pääpiirteissään meidän tehtävämme. Tais-telu materialistista suuntaa vastaan käy nyt paljon helpommaksi kun puoluekokous on itse vetänyt mustan rajaviivan ”meidän” ja

340 *Elämä* 23.8.1906, 'Keskustelukokous'.

”heidän” välille – nyt tulee selville, että: jokainen, joka ei ole meidän kanssamme se on meitä vastaan.³⁴¹

Tapahtumat etenivät nopeasti Jalo-Kiven toivomaan suuntaan. Kurikka piti Oulussa 21.–22. elokuuta puheita, joissa hän mainosti puoluehankettaan,³⁴² ja 23. elokuuta hän palasi Helsinkiin ja osallistui Elämän tuvalla toista päivää jatkuneeseen kansalaiskokoukseen. Hänen läsnäolonsa antoi nähtävästi lisärohkeutta ratkaisevaan askeleeseen, sillä *Elämän* mukaan nyt lähes kaikki paikallaolijat asettuivat kannattamaan ”uuden sosialistireformipuolueen perustamista, edistys- ja uudistuspuolueen, joka ryhtyisi sosialidemokraattista ohjelmaa toteuttamaan rauhallisen kehityksen kautta, lainsäädännön avulla, johon tie on avattu yleisen äänioikeuden ja kansan eduskunnan kautta”. Kokous valitsi komitean laatimaan ehdotuksen puolueohjelmaksi, joka sittemmin alistettiin kansalaiskokoukselle kommentoitavaksi.³⁴³

Seuraavaksi perustettiin puolueen Helsingin/Uudenmaan piiri, jonka ”vartion” esimieheksi valittiin Kurikka, varaesimieheksi teosofiipiireissä tunnettu kaakelityöläinen August Aaltonen, sihteeriksi *Elämän* luottotaiteilija Onni Heino, rahastonhoitajaksi

341 *Elämä* 23.8.1906, ’Meidän tehtävämme’, Jalo Kivi. On huomionarvoista, että Jalo-Kivi mainitsi erikseen ammatillisen järjestäytymisen. Hän oli kuukautta aiemmin valitellut, että juuri ay-liike sai monet työläisteosofit sitoutumaan materialistien hankkeisiin. Hän alkoi näihin aikoihin muutenkin kiinnittää enemmän huomiota tähän teemaan: *Elämä* 30.8.1906, ’Ammattikunnallinen ja valtiollinen työväenliike erilleen toisistaan’, Jalo Kivi; *Elämä* 4.10.1906, ’Ammattikunnallinen työväenliikkeemme’, J. K. Näissä kirjoituksissa esitetty vaatimus ammattiyhdistysliikkeen erottamisesta puoluepolitiikasta tuli olemaan yksi Jalo-Kiven aktivismin keskeisistä tavoitteista tulevana vuosina, kuten seuraavassa pääluvussa näemme. Kun hän siis vaati elämäläisiä järjestäytymään paitsi puolueena myös ammatillisena työväenliikkeenä, hänen mielessään oli epäilemättä jo tällöin näiden järjestäytymishankkeiden ainakin jonkinasteinen erottaminen toisistaan.

342 *Elämä* 25.8.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre [Kurikka].

343 *Elämä* 25.8.1906, ’Yleistä kokousta’; *Elämä* 28.8.1906, ’Keskustelukokous’, Reportteri; *Elämä* 28.8.1906, ’”Sosialistinen reformipuolue”’; *Elämä* 1.9.1906, ’Tärkeä kansalaiskokous’; *Elämä* 4.9.1906, ’Suureen kansalaiskokoukseen’, –i –o.

Elämä osuuskunnan taloudenhoitajana toiminut viilaaja Santeri Lehtonen ja muiksi jäseniksi *Elämän* toimittaja Frans Korpi (1870–1945), Elämä osuuskunnan jäsen Hilma Kari sekä jo tuntemamme Severus Sampo. Puolueverkosto laajeni nopeasti Helsingin ulkopuolelle ja lokakuun vaihteessa pääkaupungissa pidettiin jo viisipäiväinen puoluekokous, johon osallistui edustajia ainakin yhdeksältä paikkakunnalta. Kokous nimitti puolueelle Helsingissä toimivan ”päävartion”, jonka esimieheksi tuli Kurikka, varaesimieheksi Aaltonen ja muiksi helsinkiläisjäseniksi Heino, Kari, Lehtonen sekä J. Liimatainen ja J. E. Suomi.³⁴⁴

Suomeen oli näin reilussa kuukaudessa syntynyt uusi sosialistiseksi identifioitunut ja ylläalueellisen verkoston muodostanut puolue, joka valmistautui haastamaan SDP:n ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Jalo-Kiven kirjoituksista päätellen hän osallistui innokkaasti puolueen perustamiseen ja asetti siihen suuria odotuksia. Häntä ei kuitenkaan valittu sen ohjelmakomiteaan, piirivartioon, puoluepäiväedustajaksi, eikä siis myöskään päävartioon. Itse asiassa hänen nimensä ei nouse esiin missään puolueen varsinaista toimintaa käsittelevissä lähteissä.

Huonomaineisen Jalo-Kiven sivuuttaminen saattoi olla tietoinen siirto. Toinen mahdollisuus on, ettei hän vain ollut elämäläisten suhdeverkostossa sellaisessa asemassa, että kohoaminen luottamustehtäviin olisi ollut mahdollista. Syrjään jääminen ei ainakaan aluksi vähentänyt hänen alkusyksystä puolueelle antamaansa kirjallista selustatukea, kuten seuraavissa alaluvuissa näemme. Se saattoi kuitenkin olla jälleen yksi syy siihen, että hän alkoi esittää myös kritiikkiä puoluejohdon toimintaa kohtaan ja siirtyi lopulta Suomalaisen puolueen kannattajaksi.

344 *Elämä* 11.9.1906, ’Sos. Reformipuolueen Helsingin piirin perustava kokous’; *Elämä* 11.9.1906, ’Sos. Reformipuolueen vartio...’; *Elämä* 25.9.1906, ’Suom. Sos. Reformipuolueen...’; *Elämä* 29.9.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre; *Elämä* 2.10.1906, ’Suom. Sos. Reformipuolueen’; *Elämä* 4.10.1906, ’Puolueemme edustajakokous’, M. K–a, ja ’Suom. Sos. Reformipuolueen ensimmäinen edustajakokous’; *Elämä* 6.10.1906, ’Suomen Sos. Reformipuolueen ensimmäinen puoluekokous’, –o. Helsingin ulkopuolelta päävartioon valittiin Kankkunen Kotkasta, O. Tärkönen Viipurista, Vihtori Saarikoski Teuvalta sekä Virtanen Lahdesta. Onni Heinosta ks. Järvenpää 2021b.

4.3. Kapinallisia, rosvokoplia ja pimeitä voimia

Viaporin venäläisessä varuskunnassa 30. heinäkuuta 1906 alkanut kapina oli keskeinen osa Venäjän sosialidemokraattien ja sosialistivallankumouksellisten epäonnistunutta vallankumousyritystä. Suurlakossa perustetun punakaartin ylipäällikkö Johan Kock (1861–1915) oli vihitty suunnitelmiin edeltä käsin ja kapinan puhjettua hän julisti Helsinkiin yleislakon. SDP:n puoluehallinto pysytteli parhaansa mukaan sivussa tapahtumista, sillä se piti kumousyritystä epävarmana ja pelkäsi sen koituvan kohtalokkaaksi suomalaiselle työväenliikkeelle ja eduskuntauudistukselle. Varovaisuus kannatti, sillä kapina nujerrettiin muutamassa päivässä ja julkisuudessa alettiin välittömästi etsiä syyllisiä kumousyritykseen – tai sen epäonnistumiseen. Tunnelmiin vaikutti kapinan lopulla 2. elokuuta tapahtunut ”Hakaniemen mellakka”, jossa porvarillinen suojeluskaarti otti yhteen punakaartin ja kapinallisten venäläismatruusien kanssa. Taistelussa kuoli yhdeksän ja kymmenet loukkaantuivat.³⁴⁵

Kapina ja sitä seuranneet levottomuuksien ja epävarmuuden täyttämät kuukaudet vaikuttivat merkittävästi Jalo-Kiven kokemukseen työväenliikkeen ja suomalaisen yhteiskunnan tilasta. Hän seurasi tapahtumia elämäläisverkoston perspektiivistä. Heidän ja erityisesti Matti Kurikan reaktio kapinaan oli kuitenkin hieman yllättävä ja herätti ihmettelyä jo aikalaisissa.³⁴⁶ *Elämä* oli kuukausien ajan tuominnut *Työmiehen* luokkataisteluretoriiikan väkivaltaan ja vallankumoukseen yllyttämisenä, mutta nyt lehdessä annettiin Kurikan johdolla täysi tuki kapinaan liittyneelle Kockille ja häntä seuranneille punakaartilaisille. Sosialidemokraattijohtajia puolestaan arvosteltiin vallankumouksen pettämisestä kriittisellä hetkellä: koko kuluneen vuoden kansaa villittyään he osoittautuivat kykenemättömiksi toimimaan, kun tilanne olisi siihen velvoittanut.³⁴⁷

345 Jussila 1979, 112–147; Kujala 1989, 173–245.

346 Rajavuori 2022c.

347 *Elämä* 4.8.1906, ’Viaporin kapina’, M. K–a; *Elämä* 7.8.1906, ’Hajaannus ja kokoontuminen’, M. K–a; *Elämä* 7.8.1906, ’Asiain selvitys’; *Elämä* 9.8.1906,

Kurikan ja monien muiden elämäläisten suhtautuminen aseelliseen vallankumoukseen ei selvästi ollut ehdottoman kielteinen, vaan riippui tilanteesta (Jalo-Kiven näkemyksistä tarkemmin hieman tuonnempana).³⁴⁸ Asiaa selittää myös se, että Kurikka oli Kockin vanha koulutoveri ja juuri hän oli ehdottanut tätä kansalliskaartin johtoon suurlakkoaikana. Kock oli myös laajemmin yhteydessä reformihenkiseen verkostoon. Hän oli kirjoittanut jo *Uuteen Aikaan* ja tunsii sen molemmat toimittajat: Pekka Ervast avusti häntä suurlakossa okkulttisoin keinoin ja Jean Boldt toimi hänen adjutanttinaan Viaporin kapinan aikaan.³⁴⁹ Kock saattoi siten näyttäytyä elämäläisille luotettavana toverina, jonka jopa aseellisille pyrkimyksille saattoi antaa tukea.

Mutta kuinka kapinaan liittyneille punakaartilaisille *Elämässä* suotu ymmärrys sopii yhteen sen edellä mainitsemani seikan kanssa, että Jalo-Kivi muisteli myöhemmin nimensä esiintyneen lehdessä ”pääasiallisesti hyökkäyksissä silloista punakaartia ja rosvokoplia vastaan”? Asian ymmärtämiseksi on otettava huomioon hänen vihaamansa Kaarlo Luodon rooli punakaartin eri vaiheissa. Jalo-Kiveä urkkijaksi keväällä 1905 julkisesti nimittänyt Luoto avusti Kockia suurlakon aikana kansalliskaartin muodostamisessa ja hänet valittiin punakaartin ensimmäiseksi päälliköksi. Kock kuitenkin otti hänen paikkansa jo keväällä 1906, kun radikalisoitunutta Luotoa syytettiin – ensimmäisenä *Elämässä*³⁵⁰ – kaartin varojen väärinkäytöstä. Viaporin kapinan epäonnistuttua Kock pakeni maasta, mikä avasi Luodolle mahdollisuuden nousta takaisin punakaartin johtoon. Tästä ei tosin koitunut hänelle pitkäaikaista iloa, sillä senaatti lakkautti kaartin pian kapinan jälkeen.³⁵¹

³⁴⁸ Puoluetta lujittamaan, M. K–a; *Elämä* 14.8.1906, ’Marttyyrien jahti’, M. K–a; *Elämä* 14.8.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre; *Elämä* 16.8.1906, ’Sota vai rauha’, M. K–a.

348 Vrt. Suomenjoki 2022c.

349 Harmainen 2010a, 22, 98, 100; Rajavuori 2022c. Ks. myös *Elämä* 1.9.1906, ’Kultasta keskitietä’, M. K–a.

350 *Elämä* 4.4.1906, ’Punanen kaarti’, M. K–a.

351 Hanski 2005.

Elämäläisten kokemuksessa oli olemassa kaksi punakaartia, kockilainen ja luotolainen, joihin he suhtautuivat hyvin eri tavoin. Selittäessään myönteistä asennettaan Kockia ja häntä kapinassa seuranneita kaartilaisia kohtaan Kurikka totesikin, että kaartin luonne riippui sen johtajasta: ”Silloin kun K. Luoto rupesti Punasta kaartia värväämään, piili asiassa anarkistinen vaara. Niin pian kuin Kock saatiin sen johtoon, väheni vaara.”³⁵² Myös kaartin jäsenistö jakautui Kurikan mukaan kahteen leiriin kannattamansa johtajan mukaan. Kockin seuraajien hän katsoi kuuluneen ”etupäässä elämäläiseen ryhmään”.³⁵³

Kun Jalo-Kivi myöhemmin kuvasi punakaartin vastaista toimintaansa *Elämässä*, hänen mielessään oli juuri luotolainen punakaarti. Tulkinta saa vahvistuksen vuoden 1929 *Riippumattomasta Työläisestää*, jossa muisteltiin, kuinka Kurikka oli *Elämässä*

yrkästi ajanut silloin muodissa ollutta luotolaista punakaartilaisuutta ja rosvokoplia vastaan, paljastaen m. m. Luodon erinäisiä rötöksiä punakaartin kassoissa. Hänellä oli näissä hyvänä apuna [...] S[ten,] joka Kivi nimisenä kirjoitteli ”Elämä”-lehteen ja omalta osaltaan piti rosvokoplia kuumana.³⁵⁴

”Rosvokoplilla” Jalo-Kivi ja *Riippumaton Työläinen* tarkoittivat Viaporin kapinan jälkeisiä sotkuisia hankkeita, jotka pyrkivät edistämään ja rahoittamaan vallankumousta rikollisin keinoin. Koplista tunnetuin liittyi jälleen Luotoon, joka punakaartin lakkauttamisen jälkeen painui maan alle ja syyllistyi muutamien samanmielisten kanssa ryöstöihin ja terroritekoihin, ilmeisesti jopa henkirikoksiin. Joukko vangittiin Tukholmassa syyskuussa 1906 ja seurauksena oli huomattavaa julkisuutta osakseen saanut oikeudenkäynti. Luodon koplala oli kuitenkin vain osasyllinen ajan levottomuuksiin. Suomessa oli alkuvuodesta lähtien tapahtunut ajoittaisia vallankumouksellisia rikoksia, mutta kapinan jälkeen

352 *Elämä* 1.9.1906, ’Kultasta keskitietä’, M. K–a.

353 *Elämä* 14.8.1906, ’Marttyyrien jahti’, M. K–a.

354 *Riippumaton Työläinen* 20.3.1929, ’Vuosien varrelta. Sosialistien puolueesta eroittamiset’, S. S.



Pommiräjähdyksessä poliisikamarintalolla Kasarminkadulla 25. syyskuuta 1906. Kuvaaja: Reinhold Hausen. Kuva: Helsingin kaupungin museo.

pankki-, ase- ja dynamiittivarkaudet sekä murhat, tuhopoltot ja pommitukset lisääntyivät.³⁵⁵ Lehdistö kokosi eri puolilla maata tapahtuneita rikoksia yhteen ja rakensi jaettua kokemusta yhteiskuntajärjestyksestä ja -moraalia uhanneesta myllerryksestä.³⁵⁶

355 Hanski 2005; Jussila 1979, passim; Kujala 1981.

356 Esimerkiksi muuan elämälainen päivitteli syyskuussa: ”Pankkivarkaudet, laajasti suunnitellut murhat, ryöstöt, dynamiitti- ja asevarkaudet sekä monenlaiset aseelliset mellastukset, puhumattakaan kaikenlaisista uhkauksista, ovat melkein jopa päiväisiä ilmiöitä ja mikä on kaikkein surkeinta rikoksentekijöillä on paljon puolustajia sekä aatteellisesti että aineellisesti.” (*Elämä* 27.9.1906, ”*Elämä*”-lehden arv. toimitukselle, A. P-s.) Kuvaavaa tilanteelle oli, että samassa *Elämän* numerossa julkaistiin Helsingin poliisimestarin päiväkäsky, jossa teot tuomittiin, sekä kaupungin poliisilaitoksen kehoitus pitää silmällä rakennuksia pommitusten ehkäisemiseksi. Taustalla oli poliisilaitoksen omistamaan rakennukseen kohdis-

Kockia tukeneiden elämäläisten silmissä näillä teoilla ei ollut enää mitään tekemistä ymmärrettävän saati oikeutetun vallankumouksellisuuden kanssa. Väkivaltaisuudet esitettiin *Elämässä* pääasiallisesti seurauksena SDP:n materialistis-anarkistisesta alennustilasta ja *Työmiehen* kiihotustyöstä. Myös Luodon toiminta pyrittiin yhdistämään puoluejohtoon huomauttamalla, ettei häntä toimintatavoistaan huolimatta erotettu SDP:stä Oulun puoluekokouksessa.³⁵⁷

Myös Jalo-Kivi tarkasteli syksyn tapahtumia pääasiassa tästä näkökulmasta. Syyskuun alussa hän julisti työväenliikkeen ajautuneen vaaralliselle tielle kehnojen johtajien käsissä:

Nykyinen työväenliike meillä on joutunut tunnottomien ja kunnottomien miesten käsiin, joille rauhallisen kehityksen tie on kauhistus ja ainoana ihanteena on anarkia s. o. ”ottaa väkisten”; jotka tahtovat aina repiä eikä koskaan rakentaa; jotka tahtovat alentaa Suomen työväestön raakalaisiksi – vieläkin alemmiksi: verta janooviksi pedoiksi. Raaimmatkin alkukansat kauhistuvat veljesmurhaa – ja meillähän pitäisi olla tunnustettu ihmisten yleinen veljeys ja ”siveelliset aseet” taistelussa. Verratkaa itse eikö ole nykyinen sosiaalidemokraattinen puolue ainoastaan kauhistuttava irtokuva siitä ihanteellisesta työväenliikkeestä, joka meillä oli. [/] On turhaan toivottu, että terve järki pääsisi lopultakin voitolle ja huomaamaan mihin sitä kuljetetaan mutta ei – ja ”massa” on hypnotisearattu keinotekoisella kiihoituksella ettei sekään herää huomaamaan. Pelastettava on kuitenkin Suomen kansa siitä onnettomuudesta, johon sosiaalidemokraattien johtajapomot sen tahtovat vetää ja sentähden on uusi Sosialistinen Reformi-puolue perustettu.³⁵⁸

tunut pommi-isku (ks. oheinen kuva), joka viimeistään sai pääkaupungin poliisin varpailleen.

357 Esim. *Elämä* 25.8.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre; *Elämä* 8.9.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre; *Elämä* 27.9.1906, ’Pikku juttuja’, Manu. Luoto erotettiin SDP:stä (ensimmäisen kerran) vasta Kotkan puoluekokouksessa vuonna 1908: Hanski 2005.

358 *Elämä* 8.9.1906, ’Veljeys, vapaus ja tasa-arvoisuus’, Jalo Kivi.

Jalo-Kiven lopputoteamus muistuttaa, että elämäläisten puheet sosialidemokraattijohdon materialistis-anarkistisista taipumuksista liittyivät heidän omien hankkeidensa pönkittämiseen. Väitteet olivat tarkoitushakuisesti liioiteltuja ja niitä on luettava osana työväenliikkeen sisäistä poleemista valtataistelua. SDP:hen oli kylläkin suurlakon aikoihin alkanut liittyä radikaalimpia toimintatapoja kannattaneita henkilöitä ja ajan vallankumouksellinen tilanne houkutteli eräitä puolueen vanhempiakin jäseniä suoraan toimintaan. Puoluehallinnon ja myös pahimmaksi demagogiksi leimatun Edvard Valppaan asenne väkivaltaisuuksia kohtaan oli kuitenkin torjuva, mikä syksyn kuluessa näkyi yhä selvemmin myös *Työmiehessä*.³⁵⁹ Luoto puolestaan oli syrjäytetty *Työmiehestä* jo suurlakon myötä, ja vaikka häntä ei Oulussa erotettu puolueesta, oli hän ajautunut kauas sen marginaaleihin. Toisin kuin elämäläiset mielellään vihjailivat, hänen maanalainen toimintansa ei saanut SDP:stä minkäänlaista tukea, vaan – kuten Antti Kujala on asian ilmaissut – ”[k]oko puoluejohto maltillisista radikaaleihin oli henkeen ja vereen häntä vastaan”.³⁶⁰

SDP:n vastustaminen ja Sosialistisen reformipuolueen vahvistaminen hallitsivat *Elämän* diskurssia syksyn 1906 levottomuuksista, mutta lehdessä esiintyi ajoittain myös puoluepolemiikista etääntyviä vetoamuksia yhteiskuntarauhan palauttamisen puolesta.³⁶¹ Tällaista äänilajia tapaili myös Jalo-Kivi lokakuun alussa julkaisemassaan, pahaenteistä retoriikkaa soveltaneessa kirjoituksessa ’Mätäpaiseita yhteiskuntaruumiissa’. Hän esitti synkän narratiivin pitkään jatkuneesta yhteiskuntamoraalin rappeutumisesta, jota vastaan kaikkien suomalaisten oli vihdoinkin noustava yhtenä rintamana. Kirjoitus heijastaa Jalo-Kiven ja varmasti monien muidenkin toimijuuskokemusta Viaporin kapinan jälkeen hallinnutta epävarmuuden ja uhan tunnetta:

359 Heikkilä 1993, 60–61; Kujala 1989, 157–168, 254–265; Soikkanen 1961, 275–276; Soikkanen 1975, 104–110.

360 Kujala 1981, 110.

361 Esim. *Elämä* 13.10.1906, ’Pikku juttuja’, Manu.

Viime vuosien routaiset ajat toivat kansaamme ja sen yhteiskuntaruumiiseen ruton siemenet, jotka sen vastustuskyvyttömämmässä osassa löysivät sopivan maaperän versoakseen. Routa-aikojen tapahtumissa huomattiin jo, että mätä oli tarttunut – ja nyt on nähty, että mätä on muodostunut paiseiksi yhteiskuntaruumiin, uhaten jo sen elinjuuria. Viime päivän terroristiset tapahtumat ja ilmiöt sen paraiten ovat näyttäneet. Nyt ei [ole] aikaa riitelemään: kuka ruton siemenet on tuonut, vaan kaikkien on käytävä ruttoa vastustamaan ja sen leviämistä ehkäisemään – se on jokaisen välttämätön velvollisuus. [/] Kun käsitteet oikeudesta sekaantuivat kansamme henkisesti alhaisemmalla kehityksellä olevien jäsenien keskuudessa, sen vastuunalaisuuden tunnetta vailla olevien keskuudessa, niin oli ”pimeitten voimain” helppoa käyttää tätä tarkoituksiinsa pimeyden palvelukseen. Järjestelmällisesti tehtiin pimeyden töitä jo takavuosina ja sama järjestelmä on jatkunut laajemmassa muodossa suurlakon jälkeenkkin – vaikka ”marraskuun suurlakkoa” pidettiin valon voittona pimeyden yli.³⁶²

Hyperbolisen kirjoituksen taustalla olivat alkusyksystä 1906 levinneet huhut, joiden mukaan väkivaltaisuuksiin liittyi valankumouksellisuuden ohella keisarimyönteistä provokaatiota. Esimerkiksi *Työmieheissä* kirjoittaneen professori J. J. Mikkolan (1866–1946) mukaan Venäjällä syntynyt vastavallankumouksellinen liike ”mustat sotnijat” (mustat sadat) oli ulottanut toimintansa myös Suomeen ja jopa Helsinkiin saakka.³⁶³ Jalo-Kivi vaikuttaa jakaneen tämän tilannekuvan. Hänen kirjoituksensa jatkui väittämällä, että mustat sotnijat olivat Suomessakin ”täydessä työssään” ja niiden apuna toimi rikoksia tehtaileviä ”aseellisia roistojen liittoja”. Hän totesi voivansa esittää todisteita näiden

362 *Elämä* 9.10.1906, ’Mätäpaiseita yhteiskuntaruumiissa’, J. K. Kovankuuloinen tauti- ja paiseretoriikka oli yleisemminkin osa elämäläisten ja muidenkin aikalaisten käyttämää poliittista kieltä.

363 *Työmies* 11.9.1906, ’Vielä anarkismista ja mustasta kumouksesta’, J. J. M. Kirjoitus lainattiin myös *Elämään*, joka irvaili, että *Työmies* oli laittanut Mikkolan pesemään itseään puhtaaksi anarkismista: *Elämä* 13.9.1906, ’Hra Sirola ja professori J. J. Mikkola’.

liittojen ja mustien sotnijoiden yhteydestä, mutta arveli Venäjän vallankumouksellisten pian itsekin paljastavan niiden todellisen luonteen julkisella lausunnolla.³⁶⁴

Provokatiivisten pimeiden voimien toiminta ei kuitenkaan vaikuta olleen keskeinen osa elämäläisten toimijuuskokemusta, eikä Jalo-Kivi itseään enää palannut aiheeseen. Yleinen vaatimus luokkarajat ylittävästä yhteiskuntamoraalisesta ryhtiliikkeestä sen sijaan toistui hänen muissakin kirjoituksissaan näihin aikoihin. Myöhemmin lokakuussa hän langetti vastuun koetuista väkivaltaisuuksista paitsi sosialidemokraateille myös porvareille. Hänen mukaansa molemmat osapuolet olivat epäonnistuneet surkeasti toteuttamaan siveellisyden ja sivistyksen asettamia vaatimuksia.³⁶⁵

Jalo-Kivi oli painottanut henkisen kehityksen merkitystä 1900-luvun ensivuosista lähtien, mutta Viaporin kapinan jälkeisten levottomuuksien aikana kansan sivistäminen ja siveellistäminen näyttäytyivät hänelle huomattavasti aiempaa tärkeämpänä ja kiireellisempänä tehtävänä. Kaikenlainen radikalismi uhkasi nyt paitsi suomalaisten henkeä – tällä kertaa jopa täysin fyysisessä mielessä – myös eduskunta- ja äänioikeusreformien avaa-
maa rauhallisen yhteiskuntakehityksen tietä. Jalo-Kivi korosti *Elämässä* tilanteen äärimmäistä vakavuutta paitsi suomalaisten myös koko ihmiskunnan kannalta:

Meillä ei ole syytä taistella. Meillä on rauhallisen kehityksen tie avoinna edessämme, jota myöten voimme rauhallisesti siirtyä uuteen kansanvaltaiseen yhteiskuntaan. Ainoastaan ihmiskunnan

364 *Elämä* 9.10.1906, 'Mätäpaiseita yhteiskuntaruumiissa', J. K. Yksi Jalo-Kiven mielessä olleista liitoista oli todennäköisesti lokakuussa 1906 julkisuuteen noussut ja kohua herättänyt Voima-liitto. Liitto pyrki urheiluseurojen varjolla muodostamaan aseistautuneita joukkoja suomalaisen yhteiskunnan turvaksi, mutta sen luonne ja tarkoitusperät eivät olleet yleisesti selvillä. Tilannetta sekoittivat liiton nimissä levitetyt ja aseelliseen separatismiin kannustaneet julistukset, jotka paljon myöhemmin osoittautuivat santarmiagenttien väärentäviksi. Ks. Jussila 1979, 102–105, 189–203; Kujala 1989, 265–268.

365 *Elämä* 16.10.1906, 'Alas aset!', Jalo Kivi.

viholliset voivat näissä oloissa tarttua murha-aseisiin tuottaakseen lisää kärsimyksiä ihmiskunnalle.³⁶⁶

4.4. Kansalaisuuden moraalireformi

Jalo-Kiven kirjoitukset *Elämässä* syksyllä 1906 kuvaavat hyvin hänen kansalaishabituksensa olennaisesti kuulunutta taipumusta moralistiseen päätökseen. Paatos sai muotonsa ja motiivinsa työväenliikkeessä ja kansalaisyhteiskunnassa yleisemminkin liikuneista retorisisista keinoista ja keskusteluista. Esimerkiksi syyskuun alussa hän arvosteli sosialidemokraattijohtoa Ranskan suuren vallankumouksen ihanteiden näkökulmasta. Vapaus, veljeys ja tasa-arvo olivat hänen mukaansa olleet aikoinaan ”ikäänkuin ihmiskuntaa vapauttavia loihтусanoja”, jotka ”antoivat voimaa alkaa köyhälistön valtava vapautustyö pimeydestä ja orjuudesta valoa ja vapautta kohden”. Myös Suomen työväki oli 1890-luvun lopulla puolueeksi järjestäytyessään omaksunut ne tunnuslauseekseen, mutta sittemmin tilanne oli hänen nähdäkseen kurjalla tavalla muuttunut: ”Veljeys on sosiaalidemokraattien keskuudessa hirtetty, vapaus on kytketty jalkapuuhiin ja tasa-arvoisuus ajettu muitta mutkitta pelloille”.³⁶⁷

Jalo-Kiven mukaan SDP:tä johti suvaitsematon harvainvalta, joka tahtoi alistaa sen jäsenet tahdottomaksi massaksi ja määrätä heille oikeaoppisen lukemiston sekä sallitut puhe- ja toimintatavat. Jokainen, joka irtaantui johdon ”uskontunnustuksesta” tai haikaili työväenliikkeen menetetyin ihanteellisuuden perään, altisti itsensä vainolle ja vihalle:

Voi sitä onnetonta, joka ”erehtyy” ja pyrkii itsetietoiseksi, joka pyrkii puhaltamaan henkeä veljeyteen, vapauteen ja tasa-arvois-

366 Sama. Kursiivi lähteessä.

367 *Elämä* 8.9.1906, ’Veljeys, vapaus ja tasa-arvoisuus’, Jalo Kivi. Jalo-Kivi oli selvästi mieltynyt tähän yleisessä käytössä olleeseen vapauden, veljeyden ja tasa-arvon käänteiseen retoriikkaan. Tulemme näkemään, että hän hyödynsi sitä lukuisissa suurlakon jälkeisissä teksteissään.

suuteen, voi sitä, hänet ristiinnaulitaan kerettiläisenä pilkan häpeäpaaluun ja näytetään ”massalle”: ”kas tuossa porvarillisten kätyri, konna, urkkia, joka on uskaltanut ryhtyä ajattelemaan ja arvostelemaan meitä” – ja johtajapomot lyövät rintoihinsa kuin fariseukset ristiinnaulitessaan Issan, ensimmäisen sosialistin.³⁶⁸

Urkkijaleimalla merkitty Jalo-Kivi puhui vainokokemuksen syvällä rintäänellä. Hän oli jo kesällä 1905 todennut, ettei hänen tuolloin kokemansa ”ajometsästyksen” ollut poikkeustapaus, vaan seurausta ”valpaslaisten” yleisistä toimintatavoista, joiden uhreiksi olivat joutuneet myös *Työmiehen* teosofis-perustuslailliset toimittajat Veikko Palomaa ja A. B. Sarlin. Elämäläisten pitkin vuotta 1906 kokema vastustus ja Matti Kurikan syrjäyttäminen SDP:stä antoivat lisätukea ehdistetun altavastajaan toimijuuskokemukselle. Jalo-Kivi valjastikin vainopuheen nyt elämäläisten ja tarkemmin Sosialistisen reformipuolueen käyttöön. Hän piti korkeita teosofisia ihanteita käytännössä edistämään pyrkineitä elämäläisiä turmeltuneen sosialidemokraattijohdon epäoikeudenmukaisen vainon uhreina, oikeuden ja totuuden marttyyreina, joiden kärsimykset vertautuivat suorastaan Jeesuksen ristiinnaulitsemiseen.

Socialidemokraattijohto ei kuitenkaan ollut ainoa taho, joka oli Jalo-Kiven mukaan unohtanut Ranskan vallankumouksen ylevät ihanteet. Sama suvaitsematon, ahdasmielinen ja itsekäs asenne oli hänen mielestään yleisemminkin tyypillinen ilmiö puoluepoliittisessa julkisuudessa:

Yleisenä sotahuutona on: ristiinnaulitse, ristiinnaulitse! Ei tahdota käsittää toinen toisiaan, ei antaa toisen vakaumukselle minäänlaista arvoa, tai edes ryhtyä perusteelliseen väittelyyn. Tunnusmerkkinä puolue-elämällemme on: etusijalla persoonalliset pyyteet, sitte vasta aatteellisempia ja ihanteellisimpia, mutta niitäkin sen mukaan kun niistä voi kullekin koitua hyötyä.³⁶⁹

368 Sama.

369 *Elämä* 16.10.1906, ’Vapaus, suvaitsevaisuus’, Jalo Kivi.

Jalo-Kivistä vaikutti suorastaan siltä kuin ”pieni kansamme olisi alapäin kierrossa, alas eläimellisten intohimojen riehuntaan”. Yksinäisinä valopilkkuina tässä pimeydessä loistivat hänen mukaansa vain elämäläisten ja teosofien ”puhtaasti aatteelliset” hankkeet, jotka tekivät hidasta mutta vakaasti etenevää työtään kansan henkisen kehityksen hyväksi: ”Hiljaa, mutta varmasti voittaa henkisyys kansassamme alaa, huolimatta materialistisen maailmankatsomuksen ponnistuksista sen estämiseksi.”³⁷⁰

Jalo-Kiven uskonnollis-moralistinen paatos liittyi 1900-luvun alussa laajalti käytyyn keskusteluun kansalaistoiminnan ja puoluepolitiikan siveellisyydestä. Keskustelun yksi juonne oli kysymys siitä, kuinka pappien ja muiden vakaumuksellisten kristittyjen tulisi suhtautua eripuraisuutta lietsovaan puoluepolitiikkaan. Herätysliikkeissä asia nähtiin usein kielteisesti Jumalan valtakunnan ja ”maailman” vastakkainasettelun kautta: esimerkiksi *Kotimaan* päätoimittaja Pekka Brofeldt katsoi politiikan ja puoluekiihkon olevan peräisin paholaisesta. Monet muut painottivat kristittyjen ja myös pappien velvollisuutta osallistua politiikkaan aktiivisina kansalaisina. Hekin saattoivat kuitenkin aika ajoin valitella politikoinnin kielteisiä piirteitä.³⁷¹

Keskustelu liittyi myös kysymykseen naisten poliittisesta aktiivisuudesta. Anna Elomäki on analysoinut siveellisyys-termin esiintymistä porvarillisten naisasianaisten äänioikeusargumentaatiossa ja osoittanut, että he muovasivat termin snellmanilaista, valtiolliseen toimintaan liittynyttä merkitystä naisten poliittista toimijuutta tukevaan suuntaan. Naisasianaisilla oli usein raadollinen kuva poliittisesta elämästä, jota he Elomäen mukaan kuvailivat ”sotaisaksi, likaiseksi ja siveellisesti mädännäiseksi”. Heidän mukaansa naiset saattoivat osallistumisellaan muuttaa politiikan luonnetta. Elomäki tulkitsee heidän hahmotelleen ajatusta siveellisestä politiikasta, johon liittyivät muun muassa ajatukset kansakunnan yhtenäisyyden vaalimisesta ja kansan moraalisesta kohottamisesta kasvatuksella ja valistuksella. Elomäen mukaan

370 Sama.

371 Mustakallio 1983, 118–126.

naisasianaiset pyrkivät myös antamaan siveellisyydelle normatiivisen sisällön äitiyden, kristinuskon ja ihmisyysaatteen perustalta.³⁷²

Kristittyjen ja naisten poliittisesta aktiivisuudesta käydyt keskustelut auttavat hahmottamaan Jalo-Kiven moralististen taipumusten erityispiirteitä. Puoluepolitiikan moraalinen rappio oli hänelle selvä tosiasia, mutta tämän toteaminen ei johtanut konservatiivisten herätysliikkeiden ehdottamaan ”maailmasta” vetäytymiseen, vaan hän haikaili porvarillisten naisasianaisten tavoin kansakuntaa eheyttävää kansalaisuuden moraalireformia. Hän ei kuitenkaan painottanut kirjoituksissaan juuri naisten poliittisen toiminnan merkitystä, vaan tukeutui yleisempään – ja naisasianaistenkin kannattamaan – ihmisyysaatteeseen. Tämä käy hyvin ilmi edellä sivuamastani kirjoituksesta, jossa hän katsoi sekä sosialidemokraatit että porvarit vastuullisiksi ajan levottomuuksista. Samassa kirjoituksessa hän totesi molempien osapuolten osoittaneen ”elämellistä raakuutta” ja vaati heitä murhatekojen sijaan ”levittämään *enemmän valistusta* ja herättämään *inhimillisyyttä* ihmisrinnoissa! Mehän olemme *ihmisiä* ja meidän tulee *sentähden elää ihmisiksi!*”³⁷³

Porvarillisten naisasianaisten tavoin Jalo-Kiven moraalireformistisen ajattelun ytimessä oli luja usko valistuksen transformatiiviseen voimaan: kansan henkinen kehitys muuttaisi elämellisyiden inhimillisyydeksi ja tuottaisi siveellisiä ihannekansalaisia. Jalo-Kiven tavoittelemaan moraalireformiin liittyi kiinteästi ajatus myös uskontoreformista. Kuten olemme nähneet, dogmaattisuuteen luutunut kirkko oli hänen mielestään kyvytön vastustamaan kansalaisten moraalisen rappeutumisen taustalla vaikuttavaa materialismia. Kansan inhimillistämiprojektin kärjessä kulkivatkin hänen nähdäkseen kirkon sijaan elämälaisten, teosofien ja spiritualistien kaltaiset uskonnollis-yhteiskunnallisesti edistysmieliset toimijat.

372 Elomäki 2011, 140–147.

373 *Elämä* 16.10.1906, ’Alas aseet!’, Jalo Kivi. Kursiivit lähteessä.

1900-luvun alun kansalaisihanteiden kannalta tärkeä viittauskohde on tutkimuksessa usein toistettu tulkinta, jonka mukaan fennomaanisen sivistyneistön topeliaaninen kansakuva romuttui ilmiantojen ja sosialidemokraattisen työväenliikkeen nousun myötä: sivistyneistö pettyi kansaan, joka ei vastannutkaan heidän kansallisromanttisia kuvitelmiaan. Uudemmassa tutkimuksessa näkemystä on kritisoitu yksinkertaistavaksi ja sen on huomautettu perustuvan kapeaan nuorsuomalaisotokseen. Murrosvuosien herättämät tunnetilat ja niiden tuntijat on alettu nähdä paljon monimuotoisempina. Myös pettymystä voidaan edelleen pitää tärkeänä osana suurlakkoajan tunnemaastoa, mutta sitä kannattaa asemoida tarkemmin kysymällä, kuka oikeastaan pettyi ja mihin. Yleisesti voitaneen todeta, että pettymystä tunsivat ne toimijat, jotka kokivat jääneensä muuttuvissa olosuhteissa altavastajan asemaan. Tällöin huomataan, etteivät kaikki ”sivistyneistön” jäsenet olleet häviäjiä, eivätkä kaikki ”kansan” jäsenet voittajia.³⁷⁴

Jos asiaa katsotaan uskonnollisen työläismoralisti Jalo-Kiven ja muiden elämälaisten näkökulmasta, voidaan havaita, että myös monet järjestyneet työläiset pettyivät sosialidemokraattiseen liikkeeseen, jonka he katsoivat ajautuneet – kuten Jalo-Kivi edellä lainaamassani kirjoituksessa totesi – ”tunnettomiin ja kunnottomien miesten” käsissä siveellisesti ja yhteiskunnallisesti vaaralliselle materialistis-anarkistiselle harhapolulle.

4.5. Suomen kansan karma

Jalo-Kivi ei *Elämässä* julkaisemissaan kirjoituksissa puhunut lainkaan Viaporin kapinasta, vaan käsitteli ajan levottomuuksia yleisemmällä, periaatteellisella tasolla. Hän viittasi kapinaan suoraan vasta keväällä 1907 *Uudessa Suomettaressa* käyttäessään sitä jälleen yhtenä esimerkkinä SDP:n johtajien moraalisesti ai-lahtelevasta luonteesta: ”Heidän arvonsa on nähty selvästi esim. Viapori-viikolla, jolloin he katalasti kielsivät Kockin y.m., kun

374 Niemi 2009; Ojajarvi 2009a ja 2009b; Rojola 2009.

ensin olivat saaneet aikaan lupauksillaan ja vakuutuksillaan tuon surullisen viikon tapahtumat.³⁷⁵

Jalo-Kiven tulkinta tapahtumista myötäili siis Matti Kurikan *Elämässä* esittämiä näkemyksiä. Hänen muiden kirjoitustensa perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että hän suhtautui Kurikkaa torjuvammin suomalaisten osallisuuteen kumousyrityksessä. Esimerkiksi edellä lainaamassani katkelmassa hän totesi: ”*Meillä ei ole syytä taistella.*”³⁷⁶ Kursiivi paljastaa, ettei hän tuominnut keisarinvastaista vallankumousta sinänsä, mutta hän katsoi sen venäläisten omaksi asiaksi. Suomalaisille oli hänen mukaansa eduskuntauudistuksen myötä avautunut rauhallisen ja laillisen valtiokehityksen tie, jolla heidän oli visusti pysyttävä. Venäläisillä, joilla tällaista tietä ei ollut, oli sen sijaan hyvinkin syytä taistella. Itsevaltiuden päättämistä toivonut mutta sen kumoamisen venäläisille jättänyt Jalo-Kivi asemoitui näkemyksillään itse asiassa samaan kansallisen itsekkyyden rintamaan kuin ehkä suurin osa Suomen poliittisesta kentästä – SDP:n johtopiirejä myöten, vaikka elämäläiset eivät tätä aina tahtoneet nähdä.³⁷⁷

Jalo-Kivi kuitenkin perusteli kantaansa myös hieman epätavallisilla argumenteilla. Hän nimittäin esitti *Elämässä* julkaisemassaan pitkässä ”tasapainolakia” käsittelevässä kirjoituksessa okkulttisen tulkinnan vallitsevasta tilanteesta ja suomalaisille sen puitteissa soveliaasta menettelytavasta.³⁷⁸ Kirjoitus on hyvä osoi-

375 *Uusi Suometar* 3.3.1907, ’Mistä hätä –? Muutamia kansanmiehen sanoja sosiaalidemokraattisten johtajain menettelytavan johdosta’, K–i.

376 *Elämä* 16.10.1906, ’Alas aseet!’, Jalo Kivi. Kursiivi lähteessä.

377 Esim. Jussila 1979, 169–171 ja passim.

378 *Elämä* 23.8.1906, ’Tasapaino-laki’; *Elämä* 30.8.1906, ’Tasapaino laki’; *Elämä* 11.9.1906, ’Tasapaino laki’; *Elämä* 15.9.1906, ’Tasapaino laki’, ?. Kirjoituksen alle painettiin *Elämässä* vain kysymysmerkki, mutta sama kirjoitus julkaistiin myöhemmin *Spiritistissä* (22–24/1910, ’Tasapaino-laki’, J. K.) Jalo-Kiven tavanomaisilla nimikirjaimilla varustettuna. Pidän tätä riittävässä osoituksena siitä, että teksti oli hänen kynästään. Kirjoituksen analyysi suomalaisten asemasta ja tehtävästä myös täsmää hänen muiden kirjoitustensa kanssa. Siinäkin tapauksessa, ettei kirjoitus olisi hänen, osoittaa sen uudelleenjulkaiseminen hänen hyväksyneen sen sanoman. Kuriositeettina mainittakoon, että kirjoitus voidaan yhdistää tiettyyn inspiraation lähte-

tus siitä, kuinka Jalo-Kiven reformihenkisessä verkostossa omaksumat uskonnolliset näkemykset vaikuttivat hänen poliittis-yhteiskunnalliseen ajatteluunsa.

Jalo-Kivi aloitti kirjoituksensa selittämällä okkulttisessa ajattelussa keskeisen karman lain³⁷⁹ toimintaa. Hänen mukaansa kärsimykset, kuten onnettomuudet, taudit ja sodat, olivat rangaistuksia ja koettelemuksia, joiden kautta ihmiset sovitivat aiemmissa elämässään yksilöinä ja yhteisöinä tekemiään virheitä ja kehittyivät henkisesti korkeammalle tasolle. Käsityksen voidaan katsoa toistaneen kristillistä kokemusta kärsimyksistä ankaran mutta oikeudenmukaisen Jumalan langettamina seurauksina ihmisten omasta toiminnasta. Spiritualistit ja teosofit muovasivat kristillistä kärsimysteologiaa modernin edistysuskon, tieteen ja orientalismin mukaisesti tutkimalla ihmiskunnan kehitystä ohjaavia moraalisia luonnonlakeja, joiden valossa – kuten Jalo-Kivi kirjoituksessaan totesi – perinteiset käsitykset kohtalosta ja sallimuksesta paljastivat syvemmän merkityksensä.³⁸⁰

Kirjoitus jatkui seikkaperäisellä kuvauksella maailmankaikkeuden moraalisesta mekaniikasta. Jalo-Kiven mukaan kaikki maanpäällinen kurjuus oli viime kädessä seurausta siitä, että ihmisten pahat teot ja ajatukset myrkyttivät planeetan ”psykillistä ilmakehää” eli ”astraalivaloa”. Kasaantuessaan psyykinen saaste uhkasi jopa koko ihmiskunnan olemassaoloa, ellei tasapainolaki synnyttäisi puhdistavia vastavaikutuksia. Korjausliike tapahtui hänen mukaansa usein väkivaltaisesti ja tuotti suuria kärsimyksiä. Tasapainolain toiminta näkyi historiassa vallankumouksina ja kansanliikkeinä, jotka aika ajoin läpäisivät yhteiskunnat säh-

seen: otsikon alla mainittiin nimimerkki ”Nizida” ja tekstin teoreettinen osuus perustui selvästi tällä nimimerkillä kirjoittaneen Catherine Galindon (ks. Demarest 2013a ja 2013b) teokseen *The Astral Light: An Attempted Exposition of Certain Occult Principles in Nature With Some Remarks Upon Modern Spiritism* (1889), joka oli pian ilmestyttyään käännetty myös ruotsiksi (*Astralljuset*, 1890).

379 Vierasperäistä terminologiaa kaihtaneet spiritualistit puhuivat tavallisesti ”syyntä ja seurauksien laista”. Näin teki myös Jalo-Kivi toisissa yhteyksissä spiritualistista kieltä käyttäessään.

380 *Elämä* 23.8.1906, ”Tasapaino-laki”.

kövirran lailla saaden aikaan psyykkisiä mullistuksia ja toimien ”herättäjinä uuteen eloon, hävittäen vääryyteen kehittyneet olot, jotka asteittain olisivat tukahuttaneet ja kuolettaneet henkiset pyrkimykset”.³⁸¹

Tällaisia henkisen kehityksen esteitä poistavia mullistuksia oli Jalo-Kiven mukaan käynnissä myös parhaillaan, kun kansat nousivat itsevaltiaita, vanhentuneita uskonoppeja ja rikkaiden harjoittamaa sortoa vastaan. Mullistusten aika oli saavuttanut myös Venäjän ja Suomen, minkä jokainen saattoi havaita jokapäiväisessä elämässään: ”Meillä on parhaillaan käsillä aikakausi, jolloin saa tuntea ja nähdä tämän tasapainolain olevan järkkymättömässä toiminnassaan, tarkoitan olosuhteita ja tapahtumia Venäjällä sekä meilläkin.”³⁸²

Jalo-Kiven mukaan Venäjän vallankumouksellinen kuohunta oli seurasta keisarihallituksen omasta toiminnasta. Hallitus oli vuosisatojen ajan sortanut kansaa ja pakottanut venäläiset tuskantäyteiseen maaorjuuteen, joka oli ”tylsistänyt ja alentanut heidät työjuhdeksi, ihmisen irvikuviksi, ajatuksettomiksi ja tahdottomiksi raukoiksi”. Kansan kärsimykset olivat kasaantuneet synneiksi hallituksen päälle ja kaikuivat nyt musertavina kostonhuutoina:

Huudot vaativat tehtäväksi oikeutta, vaativat totuutta, tasapainolaki toimii. Se vapauttaa kansan tietämättömydestä ja pimeydestä, murtaa despotismin jylheät, raskaat kahleet ja päästää heidät, sorretut ihmisiksi. Tiedottomina seuraavat Venäjän talonpojat tämän mahtavan liikkeen eli virran mukana, tietämättä oikein: miksi? Seuraavat vaan näkymättömän voiman pakottamana. Kauan ei voi kestää ennenkuin totuus ja oikeus ovat voitolla ja Venäjän kärsinyt, tiedoton kansa päässyt vapauteen, sille tuleviin oikeuksiin.³⁸³

381 Sama; *Elämä* 30.8.1906, ’Tasapaino laki’.

382 *Elämä* 15.9.1906, ’Tasapaino laki’.

383 Sama.

Jalo-Kiven kirjoitus julkaistiin syyskuun 1906 vaihteessa, jolloin Venäjän vallankumousliikkeet olivat Viaporin kapinan tukahduttamisen myötä jo menettäneet iskuvalmiuttaan. Kirjoitus kuitenkin huokui luottamusta tsaarin kukistumiseen. Hallitus ei voinut selviytyä voittajana, koska sitä vastassa eivät olleet vain vallankumousaktivistit, joita ei tekstissä edes mainittu, eivätkä edes vain virran vietäviksi tempautuneet talonpojat. Tekstin varsinainen toimija oli vastaansanomaton, totuutta ja oikeutta edustanut näkymätön voima, jonka hallitus oli itse vetänyt ylleen vuosisatojen despotismilla. Moraaliseen tasapainolakiin vetoaminen mahdollisti näin Jalo-Kivelle aseellisen vallankumouksen oikeuttamisen ja jopa pyhittämisen venäläisten henkisellem kehitykselle välttämättömänä jumalallisena väliintulona.

Tasapainolain synnyttämän puhdistusvirran aallot tuntuivat Jalo-Kiven mukaan väistämättä myös Suomessa, mutta niiden oikeutetusti tuottamat vaikutukset olivat hyvin toisenlaiset kuin Venäjällä. Suomalaisten kehitystie oli erilainen kuin venäläisten, sillä kansojen menneisyydet ja siis myös niiden astraaliset olosuhteet poikkesivat toisistaan:

Meillä ei entisyytemme edellytä mitään veristä paikoilleen asettamista, tai verisiä seurauksia. Meille viittaa entisyytemme rauhallisen kehityksen tielle ja jos siltä tieltä horjahtaisimme verisille sivuteille niin tekisimme rikoksen, jonka kansamme voisi ehkä maksaa täydellisellä häviöllään; tämän Suomen kansan häviämisellä kansakuntain joukosta³⁸⁴. Ne, jotka tahtovat kuljettaa Suomen kansaa rikoksellisille sivupoluille, ovat ihmiskunnan ja erittäinkin Suomen kansan vihollisia. Meillä ei ole oikeutta tart-

384 Sama näkemys esiintyy myös joissakin muissa Jalo-Kiven tämänaikaisissa teksteissä ilman, että hän välttämättä toisi sen karmallista taustaoletusta eksplisiittisesti esiin. Ks. etenkin *Elämä* 16.10.1906, 'Vapaus, suvaitsevaisuus', Jalo Kivi: "Tie todelliseen vapauteen, veljeyteen ja tasa-arvoisuuteen kulkee rauhallisen kehityksen kautta, eikä aseitten kautta. *Väkivaltaisuus luo seurauksia jotka estävät päämäärää saavuttamasta ja siirtävät 'ihanneyhteiskunnan' toteuttamisaikaa yhä tuonneemmaksi tulevaisuuteen; siksi kun on ensin sovittava harha-askeleet. Suvaitsemattomuus ja ahdasmielisyys on heitettävä, jos mielitään pyrkiä eteenpäin kehityksessä, valoa, tietoa ja todellista vapautta kohden.*" Kursiivi lisätty.

tua miekkaan, niinkuin Venäjän kansalla on. [/] Meillä on oma henkinen kamppailumme oven edessä. Meillä on tulossa ja jo nyt käynnissä suuria mullistuksia henkisillä aloilla. Kirkko horjuu perustuksillaan ja kirkon dogmit ja säännökset muuttuvat ja kadottavat kaiken merkityksensä – ihmishenget vapautuvat vastustamattomalla voimalla materialistisen kirkon opettamien dogmien ja doktriinein tukahuttavasta painosta ja pääsevät henkisesti kohoutumaan kierroksen ylöspäin. Tasapainolaki toimii meillä, toimii hengen – kuolemattoman ihmishengen – vapaaksi siitä henkisestä mädännäisyydestä, jossa sitä on pitkä vuosituhat pidetty. Totuus on uskontoa korkeampi, on oleva uusien henkisesti vapaitten ihmisten tunnuslause.³⁸⁵

Suomalaisten akuutti karmallinen kehitystehtävä oli Jalo-Kiven mukaan valtiollisen murroksen sijaan kirkollisen dogmatii-kan kumoavan uskontoreformin toteuttaminen. Hän palasi näin – joskin vain ohimennen – alkuvuodesta 1906 julkaisemiensa kirjoitusten uskonnolliseen polemiikkiin ja näkemykseen suomalaisten henkistä kehitystä jarruttaneesta materialistis-teologisesta kirkosta. Nyt hän ei kuitenkaan puhunut mitään spiritualismista, vaan seurasi elämäläisille läheisempää teosofista näkökulmaa lainaten lievästi muunnellen Teosofisen seuran tunnettua mottoa ”Totuus on uskontoja korkeampi”.

Jalo-Kiven tilanneanalyysi sopi hyvin *Elämän* habitukseen. Lehdessä poliittis-yhteiskunnallisia ilmiöitä tulkittiin alituisesti okkulttis-uskonnollisesta perspektiivistä. Esimerkiksi Veikko Palomaakin vetosi karmaan selittäessään suomalaisten ja suomensukuisten kansojen asemaa, ja myös Kurikka viittasi tasapainolakiin kuvatessaan suomalaisen työväenliikkeen historiaa.³⁸⁶ Elämäläiset saattoivat motivoida jopa konkreettisia poliittisia tavoitteita okkulttisilla teorioilla. Kurikka esimerkiksi perusteli Sosialistisen reformipuolueen jyrkkää kieltolakikantaa teosofisella

385 *Elämä* 15.9.1906, ’Tasapaino laki’.

386 *Elämä* 6.12.1906, ”Suomen Kansan karma”, Aate [Palomaa]; *Elämä* 1.9.1906, ’Kultasta keskitietä’, M. K–a.

ihmiskuvalla selittämällä, että alkoholi vapautti ”ihmisen alemman minän korkeamman minuuden kontrollin alaisuudesta”.³⁸⁷

Näiden kannanottojen taustalla oli käsitys yhteiskunnan orgaanisesta yhteydestä toiseen todellisuuteen. Tämän yhteyden ymmärtämisestä seurasi pyrkimys ottaa poliittis-yhteiskunnallisessa toiminnassa huomioon myös näkymättömien voimien vaikutus. Kurikka oli painottanut tätä lähtökohtaa *Elämässä* sen ensimmäisestä numerosta lähtien. Hänelle sosialismi ei ollut silkkä kirjoista opittava aate, vaan koko maailmankaikkeutta ohjaavan luovan voiman yhteiskunnallinen muoto. Hänen mukaansa sosialismi oli pohjimmiltaan ”ihmiskuntaa johtavaa valoa, joka on kyennyt luomaan mineraaleja, kasveja ja eläimiä, joka on [k]yennyt kohottamaan ihmisen itsetietoisuuteen ja vastuunalaisuuden tunteeseen, ja joka siis myöskin kykenee luomaan uusia yhteiskuntamuotoja”.³⁸⁸

Kurikan ja muiden elämäläisten ajattelu ammensi romanttisen varhaissozialismin ja okkultismin 1800-luvulla yhteenkietoutuneista perinteistä.³⁸⁹ SDP:ssä 1900-luvun alussa valtavirtaistuneeseen kautskyläisittäin tulkittuun marxilais-engelsiläiseen sosialismiin he sen sijaan suhtautuivat avoimen kriittisesti. Kurikka näki Karl Marxin teoriat vanhentuneena tuontitavarana, josta suomalaiset sosialistit olivat omaksuneet mitä omaksuttavissa oli ja josta he olivat jo siirtyneet eteenpäin yhdistämällä sosialismin raittiusaatteeseen ja ammattiyhdistysliikkeeseen. Suomalaisten sosialistien edistyneisyys mahdollisti hänen mukaansa heidän poliittis-yhteiskunnallisten pyrkimystensä sitomisen myös syvempiin henkisiin perusteisiin. Viime kädessä hän tahtoi ryhtyä ”toteuttamaan sosialistista yhteiskunta-oppia teosofian kirkkaassa valossa”. Hänen mukaansa ”käytännöllinen toveri Marx” oli

387 *Elämä* 4.10.1906, ’Suom. Sos. Reformipuolueen ensimmäinen edustajakokous’.

388 *Elämä* 16.12.1905, ’Elämän tarkoitus’, M. K–a.

389 Kurikan sosialismikäsitteen aatehistoriallisista taustoista ks. Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2021, 138–139; Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2022, 88–93. Yleisellä tasolla ks. Strube 2016 ja 2017. Varhaissozialismista ”romanttisena sosialismina” ks. Beecher 2001.

perustanut oppinsa siihen, minkä saattoi nähdä paljaalla silmällä, mutta hänen jälkeensä tieteellinen kehitys oli paljastanut todellisuuden olevan täynnä näkymättömiä ilmiöitä ja voimia – sähköä, röntgensäteitä, radioaktiivista säteilyä, telepatiaa, henkiä – joilla kaikilla oli osansa elämän toimintamekanismeissa, minkä vuoksi ne piti ottaa huomioon myös sosialistista yhteiskuntaa rakennettaessa. Sosialismin toteuttaminen teosofian valossa tarkoitti Kurikalle myös sen ulottamista uskonnollis-filosofisen problematiikan alueelle: sosialismin ei tullut tavoitella vain aineellisten tarpeiden täyttämistä, vaan sen oli myös pyrittävä vastaamaan kysymykseen elämän tarkoituksesta.³⁹⁰

Tällainen transsendentaalinen näkökulma yhteiskuntaan³⁹¹ eli pyrkimys hahmotella poliittis-yhteiskunnallisten ilmiöiden alkuperää, merkitystä ja oikeutusta uskonnollisesta perspektiivistä, ei toki ollut ominaista vain spiritualisteille ja teosofeille. Heidän ajatteluaan voidaan verrata esimerkiksi luterilaiseen kolmisäätyoppiin eli käsitykseen Jumalan säätämästä yhteiskuntajärjestyksestä, jossa jokaisella yksilöllä on oma paikkansa maallisen, hengellisen tai huoneenhallituksen säädyn parissa. Kolmisäätyopin uskottavuus yhteiskunnallisen keskustelun lähtökohtana oli 1900-luvun alussa jo romuttunut, mutta sillä oli edelleen kannattajansa kirkollis-konservatiivisissa piireissä. Juhani Veikkola on kirjoittanut arkkikiispa Gustaf Johanssonin johtaman ryhmittymän näkemyksistä koskien kirkon ja valtion suhdetta seuraavin, tässä yhteydessä merkityksellisin sanoin:

Ryhmän kanta on ymmärrettävissä sekä beckiläiselle teologialle että vanhaluterilaiselle käsitykselle ominaisesta tavasta tarkastella kysymystä ikäänkuin ylhäältä käsin, Jumalan luomis- ja pelastusjärjestyksen kannalta. Valtio ja kirkko muodostivat siinä elimellisen kokonaisuuden Jumalan maailmanhallinnassa.³⁹²

390 *Elämä* 16.12.1905, 'Elämän tarkoitus', M. K-a.

391 Vrt. Owen 2004, 87.

392 Veikkola 1980, 53.

Veikkolan tulkinnessa arkkipiispan ryhmän ajattelutavasta on helppo nähdä yhtäläisyyksiä Jalo-Kiven, Kurikan ja muiden elämäläisten näkemyksiin. Molemmat tahot tulkitsivat yhteiskuntaa toisesta todellisuudesta kajastavassa valossa ja moraalista maailmanjärjestystä vasten. Tarkemmin katsoen yhtäläisyydet kuitenkin peittyvät perustavanlaatuisiin erimielisyyksiin. Konservatiivinen kolmisäätyoppi oli syntynyt tukemaan jähmeään sääty-yhteiskunnan hierarkkisia valtarakenteita, kun taas elämäläisten okkulttinen perspektiivi tuki juuri näitä rakenteita murtanutta uskonto- ja yhteiskuntareformismia. Ihmiskunnan jatkuvan kehityksen nimeen vannoneille spiritualisteille ja teosofeille yhteiskunnallinen muutos kuului jo lähtökohtaisesti maailman moraaliseen järjestykseen, minkä vuoksi kansoilla oli oikeus ja velvollisuus murtaa kehitystään rajoittavat esteet karmansa sallissa jopa aseellisella vallankumouksella.

4.6. Elämän huojuva tupa

Elämäläiset esiintyivät korkeiden moraalisten ihanteiden edistäjinä ja erottivat itsensä henkisesti kehittymättöminä pitämistään materialisteista. Edellä näimme, kuinka Jalo-Kivi kesällä 1906 kannusti teosofista maailmankatsomusta kannattaneita työläisiä oman puolueen perustamiseen painottamalla, että heidän tuli laittaa ihanteensa myös käytäntöön. Tämä oli kuitenkin helpommin sanottu kuin tehty ja poliittisen julkisuuden eripuraisuuden moralisointi päättyi helposti vain toistamaan kritisoimiaan poleemisia käytäntöjä.

Elämäläiset eivät juuri onnistuneet ylläpitämään veljellistä tunnelmaa edes omiensa parissa. Elämäläiskollektiivi, johon kuului joukko Matti Kurikan, Veikko Palomaan, Vilho Itkosen ja Jalo-Kiven kaltaisia herkästi leimahtavia miehiä,³⁹³ oli alusta läh-

393 Elämäläisverkoston sisäiset konfliktit hahmottuivat korostuneesti miestoi-
mijoiden välille. Verkostoon kuului myös naisaktiiveja, kuten tohtorinna
Hanna Heinrichs, Matilda v. Troil ja Hilma Kari, mutta he eivät nouse esiin
ainakaan näkyvimpien kiistojen yhteydessä. Elämäläisverkosto on tutki-

tien altis konflikteille. Elämäläisten kuumapäisyyttä varmasti kiitettiin heidän vastustajiensa parissa, sillä vähäisetkin juorut, joilla heidät voitiin saattaa huonoon valoon, kulkeutuivat nopeasti sosialidemokraattilehtiin. Elämäläiset tiesivät tämän hyvin. Sosialistisen reformipuolueen sisäiset kiistat pyrittiinkin ratkaisemaan suljetussa sovinto-oikeudessa, jolloin – kuten Kurikka syyskuussa 1906 totesi – ”ei ulkopuolella-olijat tule näkemään mitään halkeamia meidän puolueemme ulkopinnassa, mihin hyökkäyksensä tähtäisivät”.³⁹⁴

Riidat eivät kuitenkaan pysyneet painamallakaan piilossa, eikä edes tai varsinkaan Kurikka malttanut hillitä kynäänsä *Elämän* palstoilla. Elämäläisverkoston jatkuva huojunta kosketti myös Jalo-Kiveä ja oli olennainen taustatekijä sille, että hän lopulta jätti reformipuolueen. Asiaa kannattaa siksi tarkastella hieman lähemmin.

Samassa *Elämän* numerossa, jossa Kurikka kehotti pitämään puolueen julkisivun ehjänä, oli peräti kaksi kirjoitusta, jotka koskettelivat elämäläisten keskinäisiä erimielisyyksiä. Toinen niistä oli ilmoitus, jossa Elämä osuuskunnan taloudenhoitajana keväästä asti toiminut viilaaja Santeri Lehtonen teki tylyyn sävyyn tiettäväksi, ettei ”entisellä ”*Työmies Lehden avustajalla Valppaan akitaattorilla*’ [...] Vilho Itkosella” ollut enää valtuuksia toimia lehden asiamiehenä.³⁹⁵ Ilmoitus johti selkkaukseen, jota ei suin-

muksessa – myös tässä tutkimuksessa – ylipäätään hahmotettu lähes tyystin miestoimijoiden kautta. Naisten merkitys ja asema verkostossa vaatii jatkotutkimuksia.

394 *Elämä* 11.9.1906, ’Sos. Reformipuolueen Helsingin piirin perustava kokous’; *Elämä* 18.9.1906, ’Puolueemme sisäjäsenyys’, M. K–a.

395 *Elämä* 18.9.1906, ’Huomautus yleisölle!’, Santeri Lehtonen (Taloudenhoitaja). Kursiivit lähteessä. Toinen kiistakirjoitus oli Kurikan vastaus lukijakirjeeseen, jossa paheksuttiin työväenliikkeessä tunnetun opettaja-kirjailija Esa Paavo-Kallion (ks. Suni 2014) erään arkkiveisun julkaisemista lehdesä (*Elämä* 13.9.1906, ’Esa Paavo-Kallion, veisu korkeimmassa kuorissa’). Kurikka pahoitteli, että moinen ”saasta” oli päässyt lehteen, ja selitti asiaa toimituksen vakiintumattomalla tilalla: ”Lehtemme asioitten nykyisellä hajanaisella kannalla ollessa voipi sanoa, että ”minkä [sic] useampi kokki sen huonompi soppa” (*Elämä* 18.9.1906, ’Yleisöltä’). Sanavaihdosta ei käy ilmi, kuka veisun oli lehteen laittanut tai mikä siinä oli niin kiistanalaista, mutta

kaan puitu suljettujen ovien takana, vaan avoimesti *Elämän* palstoilla. Muuan elämäläinen kirjoitti lehdelle monien lukijoiden paheksuvan Lehtosen ilmoitusta, joka ”uhkui persoonallista vihaa” Itkosta kohtaan. He pelkäsivät lehden taantuvan *Työmiehen* kaltaiseksi ”ihmismetsästykselle alttiiksi lokavirta ja parjauslehdiksi”. Ilmeisesti tapauksessa oli ainakin osittain kyse siitä, että Itkosen epäiltiin kavaltaneen lehden tilausmaksuja. Lehtosta kritisoineen elämäläisen mukaan tuvalla puhuttiin ”Itkosen petoksen” olleen puolitoista markkaa. Hänen nähdäkseen mokoman summan vuoksi ei kannattanut luopua ihanteista ja Jeesuksen saarnaamasta anteeksiannosta. Lehtosta hän kuitenkin moralisoi ankarasti: ”Lopuksi lausun syvän surkutteluni taloudenhoitajan alhaisesta luonteesta ja kehityskannasta, joka on alapuolella kaiken arvostelun.”³⁹⁶

Lehtonen vastasi ilmoituksensa katkeran sävyn johtuneen siitä, että hänen oikeudentuntonsa oli ”korkeimmassa määrässä loukattuna” hänen sitä kyhätessään. Tuohtumuksen syy ei käy ilmi, mutta Lehtonen ja Itkonen olivat selvästi riidoissa. Lehtonen puolusti itseään kertomalla, että *Elämä* osuuskunta oli ollut Itkosen petollisen toiminnan vuoksi jatkuvassa pulassa perustamisestaan alkaen.³⁹⁷ Itkonen itsekkin lähetti *Elämään* vastineen. Hän ei kommentoinut Lehtosen väitettä, mutta myönsi jättäneensä kolme markkaa (ei siis puoltatoista) tilausmaksuja tilittämättä puutteen vuoksi. Hän piti summaa mitättömänä lehden hyväksi tekemäänsä ilmaiseen työhön verrattuna ja katsoi koko kiistan yhdentekeväksi.³⁹⁸

Itkosen tapauksen käsittely jäi tähän, mutta Lehtosen omat vaikeudet olivat vasta alkaneet. Hän vaikuttaa riitaantuneen myös *Elämä* osuuskunnan muiden jäsenten kanssa, mikä lokakuun loppulla johti hänen erottamiseensa taloudenhoitajan toimesta. Sosialidemokraatit saivat nyt aiheen naureskella, kuinka ”Kurikan

tapaus osoittaa, ettei toimituksen piirissä vallinnut yksimielisyyttä lehden linjasta tai sille soveliaista yhteistyötahoista.

396 *Elämä* 22.9.1906, ’Mustaamaanko?’, K. V. Männistö.

397 Sama. Lehtosen vastaus kirjoituksen alla.

398 *Elämä* 25.9.1906, ’Yleisöltä’, Vilho Itkonen.

valtakunnassa tapahtuu tuontuostaan pikkuvallankumouksia”, kun Lehtonen oli erottanut Itkosen ja nyt oli Lehtonen itse erotettu: ”Turhaan Kurikan tukka liehuu, ei käärme sikiöidensä kanssa toimeen tule.”³⁹⁹

Kurikka puuttui asiaan *Elämässä* todeten, että Lehtonen oli taloudenhoitajana ”paisunut niin suureksi, että hän aikoi noin vaan yksinään ottaa osuuskunnan ohjaket käsiinsä”. Kun tämän ”hulluttelua” pyrittiin hillitsemään *Elämässä*, Lehtonen oli kutsunut *Työmiehen* kautta osuuskunnan ylimääräiseen ja Kurikan mukaan sen sääntöjen vastaiseen kokoukseen.⁴⁰⁰ Näin olikin tapahtunut: Lehtonen, joka oli vasta ilkkunut Itkosen entisyydelle Edvard Valppaan agitaattorina – mitä ikinä hän tällä sitten tarkoittikin – oli erottamisensa jälkeen lähestynyt elämäläisten arkkivihollista saadakseen äänensä kuuluviin. *Työmieheissä* julkaistussa ilmoituksessa *Elämän* osakkaat ja vuositilaajat kutsuttiin Elämän tuvalle keskustelemaan ”epälaillisen johtokunnan laittomista teoista” ja siitä, tulisiko *Elämä* siirtää Kurikan yksityisomistuksesta osuuskunnalle.⁴⁰¹

Sääntöjen vastainen tai ei, kokous todella pidettiin lokakuun lopulla. Kyse ei tosin ollut yksin Lehtosen hankkeesta, vaan mukana oli myös muita Kurikkaan tyytymättömiä elämäläisiä. *Kansan Lehdessä* tiedettiin kertoa, että ”paraatin” toisena seremoniamestarina toimi – kukapa muukaan kuin Jalo-Kivi. Lehden mukaan suunnitelmansa oli siirtää *Elämä* Kurikalta osuuskunnalle ja vaihtaa sen toimitusvoimiksi Palomaa, Jalo-Kivi ja Lehtonen.⁴⁰²

Elämän kaappaaminen Kurikalta ei onnistunut, mutta Lehtonen ja hänen tukijansa jatkoivat protestejaan.⁴⁰³ Vielä tammi-

399 *Sosialisti* 21.10.1906, ’Pikku-uutisia’.

400 *Elämä* 23.10.1906, ’Santeri Lehtosen erottaminen’, M. K–a.

401 *Työmies* 20.10.1906, ilmoitus.

402 *Kansan Lehti* 26.10.1906, ’Kapteeni Fraserin rahoilla...’. Ks. myös *Kansan Lehti* 20.10.1906, ’Pikku uutisia’. Jalo-Kiveä ei kuitenkaan mainittu *Elämän* kuvauksessa Lehtosen järjestämästä kokouksesta: *Elämä* 6.11.1906, ’Huomioita’, Se kolmas.

403 *Elämä* 27.10.1906, ’Kirjeenvaihtoa. S. Lehtoselle’, Matti Kurikka; *Elämä* 15.11.1906, ’Elämä Osuuskunnan johtokunnan...’; *Elämä* 17.11.1906, ’Oi-

kuussa 1907 Lehtonen syytti *Työmiehessä* Kurikkaa itsevaltaisuu-
desta *Elämän* päätoimittajana ja valheista toimiensa selittämises-
sä julkisuudessa. Hän kuvasi, kuinka oli muiden mukana pitkään
luottanut Kurikan vilpittömyyteen: ”olimme vaan sellainen sel-
kärangaton arvostelukyvyytön tai sanoisinko hypnoosin alainen
koneisto, joka teki mitä käskettiin.” Lehtonen kertoi, että hän ja
monet muut olivat kuitenkin alkaneet epäillä Kurikan moraalista
luonnetta, kun tämä kevättalvella 1906 ehdotti *Elämän* rahoitta-
mista lentolehtisillä, joissa kerrottaisiin hänen tulleen ammutuksi
– Kurikka kun arveli shokkiuutisen menevän hyvin kaupaksi.⁴⁰⁴

Kurikka vastasi Lehtoselle *Elämässä* alakertanimimerkillään
”Ainut Aherre”. Pakinoiden hän kuvasi Lehtosta narriksi, joka
oli esiintynyt elämäläisten kokouksissa ”omine merkillisine mei-
ninkeineen, saamatta milloinkaan edes yhden äänen kannatusta”.
Kurikka totesi, että Lehtonen oli osannut kauan ”salata kynsiän-
sä” valmistautuessaan ”toisen itseään lahjakkaamman peijoonin
ohjauksella” kaappaukseen. Lehtosesta oltiin onneksi päästy,
mutta hän oli jatkanut kannattajineen toimintaansa sillä seura-
uksella, etteivät elämäläiset olleet voineet kokoontua yhtä usein
kuin aikaisemmin ja *Elämän* kahvilakin oli jouduttu sulkemaan
sen tultua heidän vuokseen ”ihmisille sietämättömäksi”.⁴⁰⁵

Lehtosen protesti synnytti selvästi kuohuntaa elämäläisverkos-
tossa. Mutta kuka oli häntä Kurikan mukaan suorastaan ohjailnut
”lahjakkaampi peijooni”? Kutkuttava joskin todistamaton mah-
dollisuus on, että kyseessä oli Jalo-Kivi. *Kansan Lehden* maininta
hänestä osuuskuntakokouksen toisena keskushahmona ainakin
vihjaa läheisestä yhteydestä miesten välillä. Samoin tekee toinen
huhu, jonka *Kansan Lehti* toi julkisuuteen hieman kokouksen
jälkeen marraskuun alussa. Sen mukaan *Elämästä* eronneet Leh-
tonen, ”ent. poliisiurkkija Hj. Sten” ja poliisi Elosalo alkaisivat jul-
kaista pääkaupungissa uutta lehteä.⁴⁰⁶

kaisu, S. Lehtonen.

404 *Työmies* 23.1.1907, ”Havaintoja Kurikan leiristä” v. 1906, Santeri Lehtonen.

405 *Elämä* 26.1.1907, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre.

406 *Kansan Lehti* 2.11.1906, ’Pikku uutisia’. Luultavasti kyseessä oli muuan po-
liisi Emil Edvard Vickström, joka aiemmin samana vuonna oli ilmoittanut

Kansan Lehden tiedot yhdessä Kurikan tammikuisen pakinan kanssa piirtävät seuraavan tapahtumakulun: epäonnistuttuaan *Elämän* siirtämisessä pois Kurikan ohjauksesta Lehtonen, Jalo-Kivi ja muut Kurikkaan tyytymättömät elämäläiset ryhtyivät suunnittelemaan uutta lehteä ja jatkoivat protestointiaan etenkin *Elämän* kahvilassa. Tämä tulkinta tapahtumista on kuitenkin hypoteettinen. En ole löytänyt sen perustalla oleville poliittisille juoruille vahvistusta, eikä Jalo-Kiven, Lehtosen ja Elosalon nimiin laitettua lehteä koskaan ilmestynyt. Toisaalta on kiinnostavaa, että Jalo-Kiven toiminta *Elämässä* vaikuttaa päättyneen juuri osuuskuntakokouksen aikoihin. Ainakaan hän ei enää lokakuun jälkeen kirjoittanut lehteen tunnistettavalla nimimerkillä ja hänen nimensä pyyhkiytyi sen asiamieslistalta marraskuun alussa.⁴⁰⁷

Näkemyksistä Jalo-Kiven osallisuudesta Lehtosen protestihankkeessa saa tukea myös siitä, että hänellä itselläänkin oli syitä olla tyytymätön elämäläisjohtoon. Hän ja Kurikka ottivat julkisesti yhteen lokakuun 1906 alkupuolella, kun hän kritisoi *Elämässä* puoluevartiota hidastelusta vaalityössä. ”Vaalikiireet ovat ovella”, hän huomautti ja totesi reformipuolueen jääneen muista jälkeen vaaliyhdistysten ja vaalikomiteoiden perustamisessa. Hän tunnusti vartion ansiot agitaatiossa, mutta painotti myös sisäisen organisaation kehittämisen merkitystä ja toivoi vaalikokousten järjestämistä vaalipiiriin kuuluvien jäsenten keskuudessa yhteisen menettelytavan sopimiseksi. Samassa kirjoituksessa hän julisti mitä hartaimmalla kansanvaltaisella päätöksellä, että ”jokaisen kansalaisen pyhä kansalaisvelvollisuus on ottaa osaa kansanedustajain vaaleihin”.⁴⁰⁸

Elämässä (16.5.1906) vaihtavansa nimensä Emil E. Elosaloksi. Hän on jäänyt minulle muuten tuntemattomaksi.

407 Viimeinen tunnistamani kirjoitus oli: *Elämä* 20.10.1906, ’Lasten kasvatuksesta’, Jalo Kivi. Viimeisenä mainintana asiamieslistalla ks. *Elämä* 8.11.1906.

408 *Elämä* 13.10.1906, ’Koska ryhdytään käytännölliseen työhön?’, Jalo Kivi. Jalo-Kiven muista *Elämässä* julkaistuista kirjoituksista poiketen tämä oli – epäilemättä kriittisen sävynsä vuoksi – sijoitettu yleisönosastolle.

Jalo-Kivi nähtävästi seurasi malttamattomana puolueensa harpovaa puuhastelua tänä historiallisena hetkenä. Hänen mielestään puoluevartio oli ”ottanut liian paljon toisarvoisia tehtäviä ajaakseen”. Hän viittasi etenkin osuuskunnallisiin yhteisostohankkeisiin, jotka saattoi hänen mielestään jättää (Elämän tuvala ilmeisesti toimineen) ”tupakomitean” huoleksi. Hän patisteli vartiota varsinaiseen vaalityöhön: ”Siis käytännölliseen työhön, ettei kukaan pääse sanomaan meitä ’tuulen pieksäjöiksi’. Vaalihommiin pitää paikkansa lause: ’joka ensin ehtii myllyyn, saa ensimmäiseksi jyvänsä jauhoksi.’”⁴⁰⁹

Hoputtelu ei miellyttänyt puolueen päävartion puheenjohtajaa. Alakertanimimerkkinsä suojissa Kurikka katsoi ”toveri Jalo Kiven” esiintyneen ”tuolla tutulla tuomitsijan tavalla, joka on aivan toista kuin kysyjän vaatimattomuus tahi vastaväittäjän perustellisuus”. Hän totesi Jalo-Kiven seuranneen kapitalistien puhetapaa tuomitessaan yhteisostohankkeet toisarvoiseksi tuulenpieksämiseksi, vaikka ”kysymys siitä, mitenkä voidaan jos mahdollista jo huomenna saada parasta leipää huokeimmasta hinnasta” oli tosiasiaassa ”käytännöllisin kaikista käytännöllisistä kysymyksistä”. Kurikalle yhteisostot olivat paras tapa osoittaa osuustoiminnan merkitys ja herättää työväestöä auttamaan itseään, minkä vuoksi hän piti niitä ensisijaisen tärkeinä: ”Jos ei kukaan muu jouda sitä asiata toteuttamaan, niin minä pistän kynäni kuivumaan ja tartun hommaan käsiksi.”⁴¹⁰

Kurikka vastasi Jalo-Kiven kritiikkiin epäsuorasti myös omalla nimellään selostamalla pitkällisesti reformipuolueen toimintaa. Kirjoituksesta käy ilmi, että hänellä oli hyvin toisenlainen käsitys poliittis-yhteiskunnallisen toiminnan painopisteistä ja vaalien merkityksestä kuin Jalo-Kivellä. Hänen mukaansa puolue oli kyläkin ”ryhtynyt tarmolla työhön”, mutta hän ei hermoillut vaalien suhteen eikä pitänyt pahana mahdollista eduskunnan ulkopuolelle jäämistä, vaan asetti toivonsa valistuneempaan tulevaisuuteen:

409 Sama.

410 *Elämä* 16.10.1906, 'Ajan varrelta', Ainut Aherre.

Me sallimme kernaasti bobrikoffilaisen kulttuuriajan kuonan ilmestyä Suomen ensimmäiseen kansaneduskuntaan. Siellä ne akanat vasta viljasta eritellään. Olemme mielihyvällä vapaat vastuunalaisuudesta sen vyyhdin selvittämisessä, minkä korkeimmillaan oleva puolue-raivo on aikaan saanut. [...] Vasta sittenkun työväestön uusi valveutumisen tapahtuu ja he näkevät koko tuon materialistisen pimityksen kurjuuden, näkevät, mitenkä heidät on kirkollisen-suomettarelaisuuden helvetti-opista talutettu materialistisen-anarkistisen kurjistumis-opin syliin, vetelästä suosta pohjattomaan allikkoon, silloin vasta he kysyvät: ”Mitä on se sosialismi, jota sanotaan totuudeksi?” Silloin vasta on meidän aikamme tullut.⁴¹¹

Reformipuolueen toimintaa kuvatessaan Kurikka muistutti puoluepäivillä annetuista ohjeista, joiden mukaan päävartion toiminta jakautui kolmeen pääryhmään: ”opettavaan ohjelman selvitystyöhön, poliittiseen järjestämistyöhön ja taloudelliseen itse-avustustyöhön”. Ensimmäiseen ryhmään kuului *Elämän* ja kirjallisuuden julkaiseminen sekä luentoja ja puheiden pitäminen. Tämä toiminta oli hyvin käynnissä – mitä Jalo-Kivikin kiitelti – kuuden puhujan kiertäessä maaseudulla. Järjestäytyminen sen sijaan oli jäänyt heikonlaiseksi ja tulisi Kurikan mukaan voimistumaan kun puolue saataisiin laillistetuksi, jolloin alettaisiin perustaa vaalipiireihin yhdistyksiä puolueosastoiksi.⁴¹² Tältä osin hän siis väisti Jalo-Kiven kritiikin vetoamalla puolueen laillisesti vahvistamattomaan asemaan.

Kurikka painotti erityisesti päävartion kolmatta toimintamuotoa eli työväestön taloudellista itseapua. Olennaista oli ulottaa osuustoiminta myös kaupankäyntiin, mutta toistaiseksi oli tyydyttävä alentamaan elintarvikehintoja yhteisostoilla: ”Siis on puolueemme käytännöllisen toiminnan päätehtävä myöskin osuusostojen järjestäminen, vaikkapa joku opettajaksi pyrkivä

411 *Elämä* 16.10.1906, ’Puolueemme toiminta’, M. K–a. Kurikka oli suhtautunut puolueensa mahdollisuuksiin skeptisesti jo syyskuussa (*Elämä* 25.9.1906, ’Osanotto eduskunta vaaleihin’, M. K–a). Vrt. Pollari 2009, 103–104.

412 *Elämä* 16.10.1906, ’Puolueemme toiminta’, M. K–a.

opiskelija ei kykenisikään tämän puolen käytännöllisyyttä tajuamaan.” Kurikalle osuustoiminnan lopputavoite oli tuotannon, vaihdannan ja kulutuksen täydellinen irrottaminen kapitalistisista markkinoista ja siten työn myymisen ja taloudellisen luokkataistelun lakkauttaminen. Hän lopetti kirjoituksensa haaveilemalla Suomeen perustettavasta Sointulasta, joka toimisi mallina laajemmalle muutokselle:

Jos me kerran voimme tulla toimeen *omassa keskuudessamme* rahaa käyttämättä ja olla maailman markkinoista riippumattomia, niin miksi ei silloin koko Suomi voisi yhtä hyvin itseään riippumattomaksi tehdä. Koettakoot sitten nauraa meidän ”tuulen tuvillemme” ja pakottaa työsuluilla kansalaisiamme nöyrytmään työjuhdiiksi.⁴¹³

Kurikan vastaus Jalo-Kiven varsin asiallisesti esittämään kritiikkiin oli yllättävän tyyli ja vähättelevä. Hän esitti ”toveri” Jalo-Kiven kapitalistien puhetapoja toistavana tuomarina ja opettajaksi pyrkivänä opiskelijana, joka ei ymmärtänyt osuustoiminnan merkitystä. Henkilöön menevä hyökkäys saattoi hyvin saada Jalo-Kiven tunteet kuohahtamaan ja herättää hänessä protestimieltä, joka ajoi hänet lyöttäytymään yhteen Lehtosen kanssa. Tausalla saattoi olla myös muita tekijöitä. Ehkä Jalo-Kiven kunniaa oli loukannut jo se, kuinka voimakkaasti hänen osallisuutensa *Elämässä* oli kiistetty keväällä 1906, ja ehkä häntä kismitti, että hän oli jäänyt Sosialistisen reformipuolueen rivijäseneksi huolimatta sille *Elämässä* ja ilmeisesti myös Elämän tuvalla pidetyissä kansankokouksissa antamastaan tuesta.

Jalo-Kivellä ja Kurikalla oli selvästi myös hyvin erilaisia näkemyksiä poliittis-yhteiskunnallisen reformitoiminnan menettelytavoista. Ihanneyhteisöhankkeissa vuosia toiminut Kurikka asetti yhä suurimman toivonsa ruohonjuuritason osuustoimintaan ja näki tämän myös reformipuolueen keskeisenä toimintamuotona.

413 Sama. Kursiivit lähteessä. Suomeen pyrittiinkin seuraavina vuosina perustamaan Sointulan kaltaista ihanneyhteisöä, mutta hankkeet epäonnistuvat: Suodenjoki 2022b, 214–223.

Jalo-Kivi puolestaan olisi mieluummin keskittänyt puolueen voimavarat puolueorganisaation lujittamiseen ja vaalityöhön.

Kyse ei kuitenkaan ollut siitä, että Jalo-Kivi olisi kiistänyt osuustoiminnan merkityksen. Edellä olemme nähneet, että hän ehdotti osuuskunnallista järjestäytymismuotoa kesällä 1906 myös Teosofiselle seuralle. Syksyllä hän puolestaan käsitteli asiaa *Elämässä* ammattiyhdistysliikettä pohtineessa kirjoituksessa Kurikan näkökantaa lähestyvällä tavalla: ”Tärkein puoli ammattikunnallisessa työväenliikkeessä on osuustoiminta, josta sitte on enää ainoastaan askele yhteiseen yhteiskunnalliseen talouteen s. o. sosialistiseen yhteiskuntaan.”⁴¹⁴ Heidän ajattelunsa erosi kuitenkin siinä, että Jalo-Kivi tahtoi irrottaa työväestön ”taloudellisen” osuus- ja ay-toiminnan poliittisesta eli ”valtiollisesta” työväenliikkeestä.⁴¹⁵ Kurikka puolestaan suhtautui Jalo-Kivelle keskeisiin rajanvetoihin vähättelevästi. Hän saattoi esimerkiksi todeta, että englantilaiset ”tradeunionit”, jotka olivat Jalo-Kivelle tärkeä inspiraation lähde, oli eksytetty uskomaan, että niiden oli pysytävä erossa politiikasta.⁴¹⁶

Kuten edellä jo mainitsin, Jalo-Kiven ja Kurikan näkemykset erosivat myös heidän suhteessaan vanhasuomalaisiin. Kurikka, jonka kansalaistoiminta oli alkanut 1880-luvun nuorsuomalaisissa ylioppilaspireissä, vastusti intohimoisesti suomettarelaisia, joista hän kesän 1906 puoluekartallaankin teki konservatiivisen äärioikeiston. Hän kuvasi *Elämässä* myös yleisemmin elämälaisten ja Suomalaisen puolueen suhdetta hyvin kielteiseen sävyyn.⁴¹⁷ Jalo-Kivi puolestaan oli varmasti jo tällöin alkanut lämmitä vanhasuomalaisien kielinationalistisille ja sosiaalireformistisille linjauksille, kuten hänen nopea siirtymänsä Suomalaisen puolueen kannattajaksi alkuvuodesta 1907 osoittaa.

414 *Elämä* 4.10.1906, ’Ammattikunnallinen työväenliikkeemme’, J. K.

415 Tästä tarkemmin luvussa 5.4.

416 *Elämä* 9.8.1906, ’Meidän aattemme’, M. K–a.

417 Esim. *Elämä* 30.10.1906, ’Suhteemme ”Suomalaiseen puolueeseen”’; *Elämä* 2.11.1906, ’Ajan varrelta’, Ainut Aherre. Kurikasta ja 1880-luvun nuorsuomalaisuudesta ks. Salmi-Niklander 2022.

Kiinnostavasti molemmat viimeksi mainituista erimielisyyksistä Jalo-Kiven ja Kurikan välillä saattoivat samalla lähentää Jalo-Kiveä ja Lehtosta. Lehtonen oli nimittäin Jalo-Kiven tavoin kiinnostunut epäpoliittisesta ay-liikkeestä ja toimi alkupuolella vuotta 1907 vanhasuomalaispiireissä.⁴¹⁸ Etenkin jälkimmäinen seikka herättää kysymyksen, missä määrin nuorsuomalaisuus-suomettarelaisuus -vastakkainasettelu oli laajemminkin osa elämäläisverkoston sisäisiä kiistoja. Elämäläisten puoluepoliittiset sympatiat vaikuttavat taipuneen moneen suuntaan, mikä vaikeutti entisestään konflikteille herkän Sosialistisen reformipuolueen toimintaa.

4.7. *Elämän* jälkeen

Elämäläiset osasivat paitsi riidellä myös sopia. Jopa Santeri Lehtonen sai armahduksen ja toimi jo loppuvuodesta 1907 jälleen *Elämän* yhteydessä.⁴¹⁹ Myöskään Jalo-Kiven yhteydet elämäläisverkostoon eivät katkenneet ainakaan täysin, sillä Suomen spiritistinen liike kohosi alkuvuodesta 1909 osaltaan juuri sen jäänteiden parista. Ja mitä ikinä Jalo-Kiven ja Matti Kurikan välillä tapahtuikin, se ei jättänyt pitkäaikaista vauriota hänen mielikuvaansa kiittelystä työväenjohtajasta. 1920-luvun lopun kirjeessään Jalo-Kivi ei maininnut mitään heidän välisistään erimielisyyksistä, vaan päinvastoin korosti liioitellen osuuttaan *Elämässä*. Kurikkaa itseään Jalo-Kivi muisteli *Riippumattomaan Työläiseen* vuonna 1931 hänestä kirjoittamassaan elämäkerrallisessa tekstissä työväenliikkeen ja suomalaisuuden ihanteellisena esitaistelijana.⁴²⁰ Kirjoitusta kannattaa vilkaista tässä lyhyesti.

Keski-ikäinen Jalo-Kivi kertoi Suomen riippumattoman työväenjärjestön äänenkannattajan lukijoille, kuinka Kurikka havah-

418 Tästäkin tarkemmin luvussa 5.4.

419 Lehtonen mainittiin *Elämän* asiamiehenä loppuvuodesta 1907 lähtien (*Elämä* 15.12.1907) ja hän oli tämän jälkeen taas aktiivisesti mukana elämäläisten puuhissa.

420 *Riippumaton Työläinen* 16.9.1931, 'Matti Kurikka', J-K.

tui 1880-luvulla ”suomalaisen kansanaineksen” sortoon ja ryhtyi taisteluun sen auttamiseksi, mikä johti hänet pian myös työväenliikkeen yhteyteen. Paljastettuaan suuren adressihankkeen *Työmiehen* päätoimittajana hän päätyi kuitenkin yleisen ajohadin kohteeksi ja joutui lähtemään maasta. Tämä oli Jalo-Kiven mukaan ”onneton erehdys porvariston taholta”, sillä Kurikka oli tuonut ”työväenliikkeeseen ja sen harrastuksiin voimakkaita ihanteellisia virtauksia ja teosofisen maailmankatsomuksensa”, minkä vuoksi liike olisi muodostunut hyvin toisenlaiseksi, mikäli se olisi voinut jatkaa kehitystään hänen johdollaan. Kurikan lähdettyä työväenliikkeen uudet johtajat pyrkivät parhaansa mukaan kitkemään työväestä ne ihanteet, jotka hän oli ehtinyt istuttaa. Juuret olivat tosin kasvaneen niin syväälle, että vielä paria vuotta myöhemminkin ”täytyi valpaslaisten materialistien käydä ankaraan taisteluun lyödäkseen ’teosofialta jalat poikki’ työväen keskuudessa – niinkuin itse taisteluun nimittivät”⁴²¹

Kurikan palattua ulkomailta työväenjohto pelkäsi Jalo-Kiven mukaan asemansa puolesta ja yritti eristää hänet, mutta Kurikka nousi vastusten yläpuolelle ja vaikutti merkittävästi Suomen valtiokehitykseen suurlakon ja eduskuntareformin edistäjänä. Huomattuaan millaiseksi SDP oli muuttunut, ”vetäytyi [sic!] Kurikka sen johtajista syrjään” ja perusti ”aatteellisten sosialistien” kanssa Sosialistisen reformipuolueen ja *Elämän*. Lehdessään Kurikka ”kävi ankaraa taistelua marxilaisuutta ja historiallista materialismikäsitystä vastaan” ja esitti SDP:n johtajien ”olevan lähempänä anarkismia kuin sosialismia”. Jalo-Kiven mukaan ajan poliittis-yhteiskunnalliset tapahtumat kuitenkin kuohuttivat mieliä siinä määrin, ettei reformipuolue saanut kannatusta ensimmäisissä eduskuntavaaleissa. Lopulta Kurikka päätti matkustaa jälleen ulkomaille saatuaan kutsun *New Yorkin Uutisten* toimittajaksi.⁴²²

Jalo-Kiven narratiivissa on kiinnostavaa, että hän siirtyi Sosialistisen reformipuolueen epäonnistumisesta suoraan Kurikan lopulliseen maastalähtöön. Tällainen näkemys Kurikan loppu-

421 Sama.

422 Sama.

vaiheista Suomessa vakiintui sittemmin myös historian tutkimukseen. Mikko Pollari on kuitenkin osoittanut, että Kurikka toimi Suomessa aktiivisesti loppukevääseen 1909 saakka ja yritti jopa eduskuntaan vuosien 1908 ja 1909 vaaleissa vaihtelevilla tavoilla. Pollari toteaa, että Kurikan nämä pyrkimykset ovat jääneet tutkimuksessa siinä määrin pimentoon, että jopa hänen lopullinen maastalähtönsä on yleensä ajoitettu väärin jo vuoteen 1908.⁴²³ Jalo-Kiven kirjoitus vihjaa, että käsitys Kurikan loppuajasta Suomessa alkoi hämärtyä jo 1900-luvun alussa ja jopa häntä elämänsä aikana tukeneiden henkilöiden mielissä. Kyse tuskin oli unohtamisesta, vaan pikemminkin siitä, ettei kukaan katsonut tarpeelliseksi muistella Kurikan epäonnistumisia ensimmäisten eduskuntavaalien jälkeisinä vuosina, jolloin hänen hahmonsä oli jo siirtynyt julkisuuden valokeilan ulkopuolelle.⁴²⁴

Jalo-Kiven kirjoitus on hyvä esimerkki Kurikan ympärille tietyissä piireissä rakentuneesta suoranaisesta henkilökultista, jota ylläpidettiin pitkälle itsenäisyyden ajalle saakka. Kirjoitus toimii myös osoituksena siitä, että Jalo-Kivi muisteli vuosisadan alun työväenliikkeen kehitystä paljon myöhemminkin ennen kaikkea materialistisen harhapolkunarratiivin sekä totuuden ja oikeuden esitaistelijoihin kohdistetun vainon kautta. 1920-luvulla näillä näkemyksillä oli kuitenkin uusia merkityksiä. Sosialidemokraattisen työväenliikkeen nousu, suurlakosta alkanut poliittis-yhteiskunnallinen myllerrys sekä eduskunta- ja äänioikeusreformi olivat tällöin jo asettuneet osaksi kansallista kertomusta itsenäisen Suomen synnystä. Valkoisessa Suomessa sosialidemokraattisen liikkeen nousua tulkittiin sisällissodan läpi. Näin epäilemättä teki myös Jalo-Kivi. Muistellessaan lämpimästi yhteistyötään Kurikan kanssa hän tunsi selvää ylpeyttä siitä, että oli ollut mukana elämälisten yrityksessä kammata työväenliikettä pois siitä kohtalokkaaksi osoittautuneesta materialistisesta uomasta, johon se oli hänen nähdäkseen vuosisadan alussa ajautunut.

423 Pollari 2022a.

424 Vrt. sama, 153.

5. Koti, uskonto ja isänmaa

5.1. Vanhasuomalainen työläisnationalisti

Sosialistisen reformipuolueen jätettyään Jalo-Kivi siirtyi ilmeisen vaivattomasti Helsingin vanhasuomalaispiireihin. *Uusi Suometar* toimi hänen pääasiallisena julkaisufooruminaan alkuvuodesta 1907 seuraavan vuoden kevääseen asti, minkä lisäksi hän julkaisi muutamia kirjoituksia loppuvuodesta 1907 perustetussa *Suomalaisessa Työväenliitossa*. Useimmiten hän käytti nimimerkkiä (etenkin ”Raataja” tai vain ”R.”),⁴²⁵ mutta *Uuteen Suomettareen* hän kirjoitti myös ilman allekirjoitusta eli selvästi toimituksen avustajana.

Jalo-Kiven asema *Uudessa Suomettaressa* tuli yleisön tietoon kesällä 1907, kun muuan poliisi nosti painokanteen lehdessä nimettömänä julkaistusta kirjoituksesta ja oikeudessa sen tekijäksi paljastui Jalo-Kivi.⁴²⁶ Nuorsuomalainen pilalehti *Velikulta* sai

425 Ks. liite. Helsingissä oli vuodesta 1904 lähtien ilmestynyt vanhasuomalais-ylioppilaiden toimittama viikkolehti *Raataja*, mutta tällä tuskin oli mitään tekemistä nimimerkin kanssa.

426 Esim. *Hufvudstadsbladet* 23.7.1907, ’Pressmälet mot Uusi Suometar’. Tapauksen liikkeelle sysännyt kirjoitus oli *Uusi Suometar* 11.6.1907, ’Poliisi aiheuttanut katukohtauksen Kalliossa’. Jalo-Kiven nimettömien kirjoitusten määrää on mahdotonta arvioida, mutta hänen nimimerkillä julkaisemien tekstien määrästä ja sijoittelusta päätellen hän oli toimituksessa tiuhaan asioinut ja jossain määrin arvostettu avustaja. Pidän todennäköisenä, että ainakin Suomalaiselle työväenliitolle omistetulla palstalla nimettömästi julkaistuista kirjoituksista monet olivat hänen käsialaansa. Arvelua tukee se, että kun suurin osa liittoa koskevasta raportoinnista siirtyi *Suomalaiseen Työväenliittoon* loppuvuodesta 1907, *Uuden Suomettaren* palstalla julkaistiin edelleen tietoja niistä liiton hankkeista ja ammattiosastoista, joissa Jalo-Kivi oli merkittävässä asemassa.

tapauksesta aiheen piikitellä vastapuolueen äänenkannattajalle. Lehti päätteli, että *Uuden Suomettaren* ”toimituksen nimessä julkaistuja artikkeleita kirjoittaa siis herra J. Sten, eli Kivi, eli nyttemmin Jalokivi”. Tämä ”uusi sanomalehtimies” esiteltiin entisenä työttömien komitean johtajana, joka ”johti työttömät venäläiselle kasarmille sopalle” ja ryhtyi ”poliisiin ’etsijäksi’”. Pilalehden mukaan Jalo-Kivi oli sittemmin tarjonnut kirjoituksiaan useille lehdille, mutta vain *Uusi Suometar* oli huolinut hänet avustajakseen.⁴²⁷

Tapaus osoittaa jälleen, kuinka sitkeästi Jalo-Kiven tahrittua maine vaikutti hänen kansalaistoimintaansa. Hänen julkisesta hahmostaan oli tullut osa vahingoniloista puoluepoliittista viihdettä ja pilalehtien kuvastoa.⁴²⁸ Tämä myös selittää osaltaan, miksi hän esiintyi *Uudessa Suomettaressa* todellisen henkilöllisyytensä häivyttämään pyrkineillä nimimerkeillä.

Tosiasiassa Jalo-Kivi ei päätenyt *Uuteen Suomettareen* vain koska ei muuallekaan päässyt, vaan hän todella koki Suomalaisen puolueen itselleen läheiseksi. Huolimatta aiemmasta perustuslaillisuudestaan hänestä oli alkuvuoteen 1907 mennessä muodostunut vakaamuksellinen suomettarelainen. Ehkä yllättävältä tuntuva käänne liittyi poliittis-yhteiskunnallisissa olosuhteissa suurlakon myötä tapahtuneisiin muutoksiin. ”Laillisten olojen” palauttaminen, valtiopäiväreformi ja myöntövyvysenaatin korvautuminen perustuslaillisella työnsivät Venäjä-kysymyksen ja siihen liittyneen perustuslaillisuus-suomettarelaisuus -kiistan sivuun. Huomio kääntyi nyt sisäpolitiikkaan puolueiden alkaessa järjestäytyä ensimmäisiä eduskuntavaaleja varten. Samalla puolueyhömiön suhteet muuttuivat. SDP:n ja perustuslaillisen porvariston välille routavuosien lopulla muodostunut läheinen suhde

427 *Velikululta* 25.7.1907, ’U. Suomettaren Jalokivi’. *Velikululta* ei nähtävästi ollut tietoinen Jalo-Kiven toiminnasta *Elämässä* tai ei välittänyt mainita asiasta.

428 Jalo-Kivi oli päätenyt pilalehtiin jo vuonna 1905, kun sosialidemokraattien *Kurikka* (2/1905) julkaisi hänestä pilapiirroksen ja pilkallisen värssyn ”Sténin ylistys” (ks. kuva sivulla 96). Ks. myös *Kurikka* 4–5/1905, ’Perustuslaillinen aatelistö’. Pilalehdistä osana ajan poliittista julkisuutta ks. Kauranen & Rantanen 2009.

kärsi – joskaan ei katkennut – suurlakossa, kun jälkimmäiset syrjäyttivät työväenjohtajat neuvotteluissa lakon päättämishdoista. Suurlakon myötä oppositioon sysätyt vanhasuomalaiset puolestaan lähentyivät työväenliikettä. Suomalainen puolue oli alkanut jo ennen suurlakkoa ottaa etäisyyttä myöntövyvyyssenaattiin ja uudistua sosiaalireformistiseksi ja kansanvaltaiseksi nationalistipuolueeksi. Suurlakon jälkeen se nojasi yhä voimakkaammin vasemmalle ja omaksui puoluesihteeriksi valitun ex-sosialidemokraatti K. N. Rantakarin (1877–1948) johdolla työväenliikkeelle rinnakkaisia ruohonjuuritason järjestäytymis- ja agitaatiomuotoja.⁴²⁹

Matti Kurikan *Elämässä* vielä kesällä 1906 hahmottelema kuva suomettarelaisista konservatiivisena äärioikeistona oli tämän kehityksen valossa huomattavan harhaanjohtava. Suurlakon jälkeinen Suomalainen puolue asemoitui pikemminkin poliittiseen keskustaan.⁴³⁰ Kaikki elämälaiset eivät nielleetkään Kurikan näkemyksiä sellaisinaan. Esimerkiksi ”Ei-suomettarelainen” lähetti marraskuussa 1906 *Elämään* kirjoituksen, jossa nimimerkistään huolimatta puolusti suomettarelaisia erästä Kurikan erityisen kärkeästä kirjoitusta vastaan. Hän totesi Kurikan antaneen ”hyvin ankaran arvostelun suuresta osasta Suomen kansaa” ja tahtoi kertoa *Elämän* lukijoille, millainen Suomalaisen puolueen ”asema nykyään on”. Hän arveli sen perustuslaillisia puolueita vapaa-mielisemmäksi ja työväelle edullisemmaksi. Hän myös kiitteli sen vaaliohjelmaa seikkaperäisimmäksi, minkä katsoi sitovan sen muita tiukemmin lupauksiinsa myös eduskuntatyössä. Suomettarelaisien menettelyä ”vainovuosina” saattoi hänen mukaansa kyllä pitää erehdyksenä, mutta hän oli valmis unohtamaan tämän virhearvion: ”Eiköhän siis liene parasta katsoa aina nykyhetkeä, ja osottaa puolue-elämässäkin jonkunmoista anteeksian-

429 Jussila 1979, 94–96; Leino-Kaukiainen 1994, 27–109; Salokorpi 1988, 26–100; Vares 1993, 85–140.

430 Leino-Kaukiainen 1994, 71–72; Salokorpi 1988, 90; Vares 1993, 103.

toa menneitä aikoja vastaan, jos kerran asianomaiset parantavat käytöstään.”⁴³¹

Jalo-Kivi luultavasti tarkasteli asiaa samansuuntaisesti. Mutta siinä missä kyseinen Kurikan kriitikko pyrki vain osoittamaan, että Suomalainen puolue oli lähempänä Sosialistista reformipuoluetta kuin tämä oli antanut ymmärtää, Jalo-Kivi jätti reformipuolueen tyystin taakseen ja siirtyi vanhasuomalaisten kannattajaksi. Hän ei kuitenkaan vaikuta nousseen Suomalaisen puolueen suhdeverkostossa rivijäsentä korkeammalla. Huomattavaa on myös, että vaikka hän antoi puolueelle tukensa vaalitaistelujen aikana, hän ei vanhasuomalaisfoorumeilla julkaisemissaan kirjoituksissa muuten juuri seurannut puoluepolitiikkaa.

Jalo-Kiven aktivismin painopiste oli vuosina 1907–1908 puoluepolitiikan sijaan ammattiyhdistysliikkeessä ja Omakotiyhdistyksessä. Näille pyrkimyksille hän haki tukea Suomalaisen puolueen työläisjärjestöksi alkuvuonna 1907 perustetusta Suomalaisesta työväenliitosta. Järjestö oli osa suurlakon jälkeistä työväenliikkeen rönsyilyä puoluepoliittisen taistelun tiimellyksessä. Näihin aikoihin perustettiin myös perustuslaillinen ja kristillinen työväenliitto. Nämä monitahoiset hankkeet, joiden joukkoon myös elämäläiset voidaan asettaa, pyrkivät haastamaan suurlakon jälkeen nopeasti kasvaneen sosialidemokraattisen järjestökentän ja suuntaamaan työväestön poliittisen ja ammatillisen mobilisaation toisaalle.⁴³²

Suomalainen työväenliitto oli suurlakon jälkeisen kuohunnan synnyttämä ilmiö, mutta se voidaan nähdä myös osana laajempaa juonetta työväestön poliittisen liikehdinnän historiassa. Raimo Salokangas on kiinnittänyt huomiota Vaasan suomalaisen työväenyhdistyksen liepeillä ja *Suupohjan Työmiehessä* 1880-luvulla esiintyneeseen ”rahvaan- tai työläisfennomaniaan”, joka ilmeni sivistyneistöfennomaniaa jyrkempinä reformivaatimuksina.

431 *Elämä* 8.11.1906, ”Vieläkin ”Suomalaisesta puolueesta”, Ei-suomettarelainen. Kursiivi lähteessä. Arvostelun kohteena oli: *Elämä* 30.10.1906, ”Suhteemme ”Suomalaiseen puolueeseen”, M. K-a.

432 Larkio 1967, 181–202; Leino-Kaukiainen 1994, 52–54; Teräs 2001, 336–339.

Salokankaan mukaan rahvaanfennomanian kausi päättyi Etelä-Pohjanmaalla nopeasti ja wrightiläinen työväenliike astui sen tilalle, minkä jälkeen sen perintö hajaantui erilaisiin edistysliikkeisiin, kuten nuorisoseuraliikkeeseen.⁴³³ Suomalaista työväenliittoa ei ehkä voida nähdä juuri Salonkankaan käsittelemän rahvaanfennomanian ”perintöä” vasten, mutta sen työväestöä houkutelut nationalistinen yhteiskuntareformismi voidaan asettaa osaksi *työläisnationalismin* yleistä jatkumoa. Olennaista on, että Suomalainen työväenliitto myös kylvi kansalaisyhteiskuntaan uusia työläisnationalismin siemeniä, jotka tuottivat satoa etenkin maailmasotien välisessä ”valkoisessa työväenliikkeessä” – jonka osa myös Jalo-Kiven tuolloin johtama Suomen riippumaton työväenjärjestö oli.⁴³⁴

5.2. Suomi suomalaisille ja kansalle valta

Ensimmäisten eduskuntavaalien alla Suomalainen puolue vältteli aluksi astumasta SDP:n varpaille ja hahmotteli poliittista identiteettiään lähinnä nuorsuomalaisia ja ruotsalaisia vasten. Vuodentaitteen 1907 tienoilla puolue muutti strategiaansa ja suuntasi vaaliagitaationsa myös sosialidemokraatteja vastaan.⁴³⁵ Käänne sopi mainiosti Jalo-Kivelle, joka saattoi nyt jatkaa taisteluaan *Työmiestä* ja sosialidemokraattijohtoa vastaan vanhasuomalaisen riveissä.

Maaliskuussa 1907 Jalo-Kivi arvosteli *Uudessa Suomettaressa* sosialidemokraattijohdon toimintaa loppusuoralle kääntyvän vaalitaistelun aikana. Hän väitti näiden ottaneen suomettarelaiset yksipuolisesti silmätikukseen. Hänestä vaikutti siltä, etteivät sosialidemokraatit enää oikein luottaneet voittoonsa ja yrittivät siksi markkinahälyllä kääntää huomion pois oman vaaliohjelmansa ontoudesta ja mahdottomuudesta. Hän arveli heidän pelkäävän,

433 Salokangas 1987, 1989 ja 2002.

434 Vrt. Teräs 2001, 340–341.

435 Leino-Kaukiainen 1994, 99; Salokorpi 1988, 95–96; Vares 1993, 108.

että ”Suomen suomalainen väestö” asettuisi kokonaisuudessaan tukemaan vanhasuomalaisten ohjelmaa, joka oli kansallisin ja kansanvaltaisin ja jonka kaikki kohdat oli mahdollista toteuttaa lähimmässä tulevaisuudessa.⁴³⁶

Suomalainen puolue erottui suurlakon jälkeisellä puoluekentällä korostamalla suomalaisuuden ja ruotsalaisuuden vastakainasettelua. 1800-luvun myötä kehittynyt ja etenkin vuosisadan lopulla poliittisesti keskeinen kielikysymys oli routavuosina jäänyt Venäjä-kysymyksen varjoon perustuslaillisen yhteisrintaman tuotua nuorsuomalaiset ja ruotsalaiset yhteen. Heidän liittoumansa jatkui suurlakon jälkeisenä hallitusyhteistyönä, mikä piti kielikysymyksen edelleen aisoissa nuorsuomalaisten parissa. Sosialidemokraateille kieliriita puolestaan ei ollut kynnykskysymys. Vanhasuomalaiset saivatkin siitä oppositiopolitiikan asean, jolla he saattoivat hutkia sekä nuorsuomalaisia että sosialidemokraatteja.⁴³⁷

Näin teki myös Jalo-Kivi. Hän totesi, että Suomalaisen puolueen vaalivoittoa pelännyt sosialidemokraattijohto oli viimeisenä valttinaan ottanut käyttöön sen ”perustuslaillisen’ väitteen, että kansallisuus ja kielikysymys ovat kadottaneet kaiken merkityksensä”. Hän piti väitettä omituisena, sillä hänen nähdäkseen kysymyksiä ei oltu mitenkään ratkaistu: ”Kansallisuuttamme ei ole tunnustettu, kieltämme ei ole kohotettu siihen asemaan, joka sillä tässä maassa pitää olla.”⁴³⁸

Kielikysymys ei ollut Jalo-Kivelle vain vanhasuomalaista vaalitaktiikkaa. Hän oli pohtinut suomenkielisen kansan asemaa jo *Työmies*-vuosinaan. Kirjoittaessaan tuolloin paikalliskirjeitä Helsingin pitäjistä hän harmitteli ”ruotsikielisen ’talonpoikaisylimystön’” välinpitämättömyyttä pitäjän suomenkielisen väestön tarpeista. Kyse oli suomenkielisen kansakoulun perustamishankkeesta, jota Jalo-Kivi katsoi kuntakokouksen viivyttävän tarkoi-

436 *Uusi Suometar* 3.3.1907, ’Mistä hätä –? Muutamia kansanmiehen sanoja sosiaalidemokraattisten johtajain menettelytavan johdosta’, K–i.

437 Leino-Kaukiainen 1994, 76–80; Salokorpi 1988, 71, 85–87.

438 *Uusi Suometar* 3.3.1907, ’Mistä hätä –? Muutamia kansanmiehen sanoja sosiaalidemokraattisten johtajain menettelytavan johdosta’, K–i.

tuksellisesti. Näiden ”pitäjän porhojen ajatuskantaa ja sivistys-astetta” kuvasivat hänen mielestään hyvin erään tilallisen sanat suomalaiskoulun perustamisesta keskusteltaessa: ”Suomalaiset saisivat mennä vaikka h–iin –! Tämä on meidän ruotsalaisten pitäjä!”⁴³⁹

Jalo-Kivi tarkasteli näin kielikysymystä etenkin koulutuksellisen epätasa-arvon kannalta, mikä liitti sen hänelle keskeiseen pyrkimykseen taata kunnolliset puitteet kansan henkiselle kehitykselle. Hän palasi asiaan samasta suunnasta *Uudessa Suomettaressa* vaatiessaan toisten eduskuntavaalien alla keväällä 1908 kiinnittämään huomiota ”siihen sorsan-alaiseen asemaan, jossa suomalainen kansan-aines meidän ruotsalaisissa rannikkopitäjissämme elää”. Etenkin suomalaiskoulut olivat hänen mukaansa kohdanneet jatkuvaa ja vuosi vuodelta yltyneitä vainoa, mistä hän mainitsi jälleen esimerkkinä Helsingin pitäjän. Hän kehotti äänestämään Suomalaista puoluetta, joka oli hänen nähdäkseen ”ainoa, joka tässä maassa valvoo suomalaisten kansallisia etuja, ja myöskin pitää huolta suomenkielisestä koulusivistyksestä”.⁴⁴⁰ Korostukset olivat hyvin linjassa puolueen vaaliteemojen kanssa, sillä vanhasuomalaisille kielikysymys liittyi fennomaanista perinnettä seuraten tiiviisti pyrkimyksiin suomenkielisen sivistyksen edistämisestä eri koulutusasteilla.⁴⁴¹

Suomalainen puolue esiintyi mielellään luokkaerot sivuuttavana kansanpuolueena, mutta toisaalta se liitti kielikysymyksen populistisesti myös yhteiskunnalliseen eroon: sen puheissa vastakkain olivat suomenkielinen kansa ja sitä sortava ruotsinkielinen yläluokka. Samaa toimijuuskokemusta rakensi myös Jalo-Kivi, joka kevään 1907 vaalikirjoituksessaan totesi sosialidemokraattijohdon kyllä tietävän, ”että minkäänlaisesta suomalaisesta ’yläluokasta’ ei ole voinut olla puhettakaan”. Suomalaiset eivät hänen

439 *Työmies* 23.9.1904, ’Helsingin pitäjästä’, –. Ks. myös *Työmies* 9.6.1904, ’Helsingin pitäjästä’, Jassu; *Työmies* 1.9.1904, ’Malmilta’, Jassu.

440 *Uusi Suometar* 23.4.1908, lähetettyjä kirjoituksia: ’Suomalaisten asema ruotsalaisissa rannikkopitäjissä’, Raataja. Ks. myös *Suomalainen Työvänliitto* 30.12.1907, lähetettyjä kirjoituksia: ’Me ja sosialistit’, Raataja.

441 Leino-Kaukiainen 1994, 76–80; Salokorpi 1988, 85–87.

mukaansa olleet kohonneet ”raha- tai teollisuusruhtinaiksi” ja niinpä sosialidemokraattien väitteet kansaa sortavista suomalaisista herroista olivat perusteettomia. Luoden silmäyksen menneisyyteen hän kysyi, pitikö sosialidemokraattijohto sortamisena sitä, että nämä ”herrat” olivat herättäneet Suomen kansan perustamalla suomenkielisiä kouluja ja levittämättä kansalle tietoaan ja taitojaan. Pikemminkin he olivat Jalo-Kiven mukaan ajaneet ”työväen ja kansan asioita jo [...] ennenkuin sosiaalidemokratista liikettä täällä olikaan”.⁴⁴² Porvarillisen Suomalaisen puolueen tukijaksi siirtyminen ja sen retoriikan omaksuminen eivät selvästi edellyttäneet Jalo-Kiveltä vastarintaisen ja luokkatietoisen työläisaktivistin habituksen hylkäämistä, vaan kyse oli lähinnä sen hienosäädöstä.

Vaalikirjoituksensa lopuksi Jalo-Kivi esitti sosialidemokraattijohtajista moralistisen analyysin, joka seurasi hänen suurlakko vuodesta lähtien hahmottelemiaan käsityksiä. Hänen mukaansa heidän kaikki toimintansa perustui tosiasiassa itsekkäisiin pyrkimyksiin, minkä vuoksi heitä saattoi ”täydellä syyllä sanoa työväenliikkeen loiseläimiksi, jotka rehoittavat työväenliikkeen kustannuksella”. Hän totesi, että kaikki ajattelevat ja rehelliset sosialistit olivat jo alkaneet inhota sosialidemokraattijohtajia näiden ”ilettävän kierouden” vuoksi. Hän oli varma, että myönteinen kehitys jatkuisi ja suomalainen työväestö hylkäisi tyystin moiset johtajat ja yhdistyisi ”yksimielisesti *suomalaisina* luomaan uutta suomalaista Suomea, kansanvaltaista Suomea, jossa eivät ole kukkoilemassa ruotsikot, eivätkä muutkaan onnenonkijat, vaan jossa on Suomen kansa kokonaisuudessaan määräämässä”. Kirjoitus päättyi vanhasuomalaisen populismin hyvin kiteyttävään iskulauseeseen: ”Suomi suomalaisille ja kansalle valta!”⁴⁴³

442 *Uusi Suometar* 3.3.1907, ’Mistä hätä –? Muutamia kansanmiehen sanoja sosiaalidemokraattisten johtajain menettelytavan johdosta’, K–i.

443 Sama. Harvennus muutettu kursiiviksi.

5.3. Siveellisesti kasvattava uskonto

Jalo-Kivelle ehkä korkein kynnyks, jonka hän joutui ylittämään astuessaan Suomalaisen puolueen riveihin, oli sen tunnetusti läheinen yhteys Suomen luterilaiseen kirkkoon. Toisaalta monet puolueessa 1900-luvun alussa näkyviin aseisiin nousseista teologeista – kuten Lauri Ingman (1868–1934), Paavo Virkkunen (1874–1959) ja luvun 3.6. lopulla mainitsemani Erkki Kaila – edustivat vapaamielisempää nuorkirkollista suuntausta. Puolue ottikin suurlakon jälkeen uudistusmielisen asenteen myös kirkko- ja uskontopolitiikassa tukemalla siviiliavioliittoa ja eriuskolaislain laajentamista täydeksi uskonnonvapaudeksi.⁴⁴⁴ Puolue saattoi siten houkutella myös Jalo-Kiven kaltaisia kansalaisia, jotka suhtautuivat nuivasti kirkon uskonnolliseen ja yhteiskunnalliseen valtaan. He saattoivat ajatella, että vaikka sen kautta ei voitaisi toteuttaa radikaaleja uudistuksia, kuten kirkon ja valtion erottamista, voisi se edesauttaa suomalaisten uskonnollista vapautumista maltillisemmilla uudistuksilla.

Tätä mieltä oli ainakin *Elämään* syksyllä 1906 kirjoittanut ”Ei-suomettarelainen”. Matti Kurikka oli syyttänyt suomettarelaisia myös uskonnollisesta ahdasmielisyydestä, mihin hänen kritikkonsa vastasi toteamalla, ettei Suomalaisen puolueen jäsenten yksityisillä mielipiteillä ollut mitään tekemistä puolueen kanssa:

Onhan puolue ottanut ohjelmaansa *uskonnonvapauden*. Ja enempiä tuskin kukaan voi toivoakaan tai odottaa *ensimmäisiltä* valtiopäiviltä. Eikö siinä ole aluksi kylliksi? Miksi suomalaista puoluetta moititaan tästä, kun ei mikään muukaan suuri puolue uskalla vielä enempiä vaatia kuin uskonnon vapautta?⁴⁴⁵

Uskonnonvapauden edistäminen ei vanhasuomalaisille merkinnyt uskonnon ja politiikan erottamista. He vetosivat uskon-

444 Leino-Kaukiainen 1994, 80–82; Murtorinne 1967, 103–104; Mustakallio 1983, 159–170, 284–295, 371–376; Vares 1993, 104–105 ja passim.

445 *Elämä* 8.11.1906, ”Vieläkin ”Suomalaisesta puolueesta”, Ei-suomettarelainen. Kursiivit lähteessä.

toon myös vaalityössään ja painottivat kristillis-siveellisten arvojen merkitystä yhteiskunnallisessa elämässä. Hannu Mustakallion tulkinnan mukaan he tahtoivat korostaa kristillisyyttään ja ”populaarilla, jopa vulgaarillakin tavalla näyttää toteen vastustajiensa ’epäkristillisyyden’”. Taktiikka kohdistui etenkin sosialidemokraatteihin, joihin jo iskettyä uskonnonvastaisuuden leimaa vanhasuomalaiset pyrkivät vahvistamaan vaalijulkaisuissaan ja -tilaisuuksissaan – samalla kun SDP pyristeli maineesta eroon ja väisteli parhaansa mukaan uskonnollisten kysymysten käsitteilyä.⁴⁴⁶

Uskontopolemiikin hyökkäävä soveltaminen puoluepolitiikkaan sopi hyvin Jalo-Kiven kansalaishabituksiin. Hän osallistui kiistelyyn *Uudessa Suomettaressa* loppuvuodesta 1907 julkaisemallaan kirjoituksella ’Uskonnollisuus ja sosialistimme’. Hänen mukaansa sosialidemokraattilehdet olivat jatkuvasti ”räppimässä mitä törkeimmällä ja raaimmalla tavalla uskontoa ja uskonnollisuutta”. SDP:n ohjelmassa uskonto julistettiin yksityisasiaksi, mutta tämä oli hänen nähdäkseen jäänyt silkaksi teoriaksi. ”Ja miksi vihaavat he uskontoa?”, hän kysyi ja jatkoi:

Mitään järkevää vastausta eivät he koskaan ole esittäneet. ”Tiede todistaa”, se lause on heillä tavallisesti käsillä kun on uskonnosta puhe. Mutta ei tiede todista mitään sosialistien uskonnottoman kannan hyväksi. Ei mikään tiede, ei kukaan todellinen tiedemies ole uskontoa vastaan mitään esiin tuonut. Mutta narreja on kyllä ollut ennen sosialistejakin irvistelemässä uskontoa.⁴⁴⁷

Kirjoitus sivusi Jalo-Kiven *Elämässä* ja *Omatunnossa* esittämiä käsityksiä, joiden mukaan tiede ja uskonto saattoivat tukea toisiansa, kunhan ne luopuisivat materialismista ja dogmaattisuudesta. Tieteen ja uskonnon suhdetta myönteiseen sävyyn esittelevä puhe ei ollut epätavallista vanhasuomalaisessakaan lehdistössä. Aikaansa seurannut *Uusi Suometar* käsitteli ajoittain ja vaihtelee-

446 Mustakallio 1983, 371–376, lainaus 373. Uskonnosta vaalitaisteluissa ks. myös esim. Larkio 1967, 122–126; Soikkanen 1961, 310–312.

447 *Uusi Suometar* 15.11.1907, ’Uskonnollisuus ja sosialistimme’, Raataja.

vista näkökulmista myös spiritualismin, teosofian ja psyykkisen tutkimuksen kaltaisia ilmiöitä.⁴⁴⁸

Jalo-Kivi korosti erityisesti uskonnon ja moraalin yhteyttä: ”Uskonto kasvattaa ihmiset siveellisiksi olennoiksi, antaa heille jalomman, korkeamman päämäärän, istuttaa heihin hyveitä ja kitkee paheita pois. Uskontoa vastustavat ainoastaan ne, jotka paheita ja siveettömyyttä kannattavat.” Hänen mukaansa uskonnonvastaiset sosialistit, jotka mielellään esiintyivät maailmanparantajina, tosiasiaa tekivätkin kaikkensa ”saadakseen ihmiset jyrkkään eroon toisistaan, vihaamaan toisiaan”. Kieltäessään haudantakaisen elämän olemassaolon he yrittivät ”nukutella joukkojansa ja terästää heitä seurauksia pelkäämättä vihan ja vainon taisteluun”. Jalo-Kivi tuli tässä ehkä huomaamattaankin kääntäneeksi tunnetun marxilaisen iskulauseen pääläelleen. Sen sijaan että uskonto olisi kansalle tarjoiltua oopiumia, joka heikensi sen intoa taistella tämänpuoleisten etujensa puolesta, uskonnonvastaisuus oli hänen mukaansa joukkojen nukuttelemista eroon kuolemanjälkeisiin seurauksiin perustuvasta vastuuntunnosta. Hän kuitenkin arveli, etteivät sosialistit itsekään kyenneet lopulta kestämään materialismin tyhjyyttä: ”Mutta lohdutonta olisi elämämme, ellei olisi toivoa haudan takaisesta elämästä, lohdutonta sosialisteillekin, jotka sielunsa pohjalla kyllä tietävät totuuden.”⁴⁴⁹

Jalo-Kivelle uskonto ei ollut edistyksen vastainen, vaan päinvastoin sitä johtava voima. Hän julisti, ettei mikään aate voinut tuottaa ihmiskunnalle sellaista hyötyä kuin uskonto: ”Uskontomme on vapahtanut ihmiskunnan sivistykselle ja valistukselle, tehnyt siitä todellisen ihmiskunnan; se on kasvattanut itsetietoisen ihmisen. Kristinusko vapahti yksilöt valtion orjuudesta vapaiksi kansalaisiksi. Rakkaus lähimaiseen niinkuin itseensä on kai-

448 Esim. *Uusi Suometar* 5.5.1907B, ’Tulevaisuuden kangastuksia’, W. H. W.; *Uusi Suometar* 1.9.1907, ’Eusapia Paladino’, B. H. B.; *Uusi Suometar* 12.9.1907, ’Flammarion ja ”tuntematon”’; *Uusi Suometar* 20.5.1909 ja 22.5.1909, ’Onko ihminen olemassa kuoleman jälkeen?’, W. H. W. Artikkelien kirjoittaja oli kenties teosofiipiireihin hiljattain liittynyt ylioppilas Väinö H. Valvanne, jonka kohtaamme viimeisessä pääluvussa.

449 *Uusi Suometar* 15.11.1907, ’Uskonnollisuus ja sosialistimme’, Raataja.

ken pohja.”⁴⁵⁰ Kristinuskon yhdistäminen jopa kumoukselliseen ja hieman hämäräksi jäävään vapauspuheeseen sai ehkä monen *Uuden Suomettaren* lukijan kulmat kurtistumaan, mutta yleisesti uskonnon, sivistyksen ja vapaan kansalaisuuden yhteyden korostaminen sopi myös vanhasuomalaisen lehden palstoille.

Jalo-Kiven mukaan sosialistit toteuttivat ”veljeyttä, vapautta ja yhdenvertaisuutta (uskonnon perusteita) kurjalla pakkovaltaisuudella” vaatiessaan työläisiä uhraamaan työ- ja toimintavapautensa heihin liittyessään. (Tällä hän viittasi sosialidemokraattien työtaisteluihin, mistä lisää tuonnempana.) Ranskan suuren vallankumouksen arvot, jotka hän oli jo *Elämässä* valjastanut SDP:n kritiikin perustaksi, näyttäytyivät hänelle nyt kiehtovasti uskonnon perusteina.⁴⁵¹

Jalo-Kivi jatkoi toteamalla, että mikäli sosialismi olisi todella tahtonut parantaa maailmaa näiden ihanteiden mukaisesti, sen olisi tarvinnut vain edistää uskontoa. Hänen mukaansa sosialistien uskonnonvastaisuus osoittikin heidän todellisen luonteensa:

Vaikka sosialismi on koettanut verhoutua näihin ihaniin ”aatteisiin”, niin kuultaa senkin läpi anti-kristuksen henki; sosialistien teot osottavat minkä hengen lapsia he ovat. Heidän räpäimisensä uskonnossa on myrkkylöyhkää, joka pyrkii tukahuttamaan kaikeksi sen henkevyuden, minkä uskonto on ihmismieliin tuonut, sekä vetämään ihmiskunnan takaisin siihen eläimellisyyteen ja pakkovaltaisuuteen, jossa heikommat olisivat väkevämpäinsä or-

450 Sama

451 Sama. Jalo-Kivi viljeli *Elämässä* omaksumaansa Ranskan vallankumouksen turmeltujen ihanteiden retoriikkaa muutenkin tiuhaan vanhasuomalaisissa yhteyksissä. Se oli kantava teema jopa lyhyessä kirjasessa *Tarina kolmesta veljeksestä eli sosialidemokraattien vapaus, veljeyks ja yhdenvertaisuus oikeassa karvassaan*, jonka hän julkaisi ”Raatajana” loppuvuodesta 1907. Vihkonen herätti vain niukasti huomiota. Olen löytänyt lehdistöstä lähinnä vain seuraavat sitä kommentoineet kirjoitukset: *Eteenpäin* 16.11.1907, ’Silmät auki’, -kk-; *Sosialidemokraatti* 18.1.1908, ’Porvarillisesta yhteiskunnasta’, Jäärä; *Työkansa* 6.11.1907, ’Wiipurista’; *Tähti* 27.12.1907, ’Matkamuistelmia marraskuulta’, P. Kuusa.

ja. [/] Sosialisteimme uskonnon räöpiminen pitäisi avata kaikkein kansalaisten silmät näkemään, mitä sosialismi itse asiassa on.⁴⁵²

Kyseinen kirjoitus on Jalo-Kiveltä harvinainen uskontoa eksplisiittisesti käsitellyt teksti vanhasuomalaisilla foorumeilla.⁴⁵³ Sen sisältö oli pääosin yhdenmukainen hänen *Elämässä ja Omatunnossa* julkaisemiensa kirjoitusten kanssa, mutta toisaalta sen retoriikka erosi niistä huomattavasti. Kiinnostavia poikkeamia ovat herätyskristillinen viittaus Antikristukseen, jyrkkä puhe sosialisteista, jota ilmaisua ei nyt edes pehmentänyt hänelle yleensä tyypillinen tapa puhua tarkemmin sosialidemokraattijohtajista, sekä varauksettoman myönteinen suhtautuminen ”uskontoomme” eli kristinuskoon. Kirjoitus myös käsitteli uskontoa ja kristinuskoa vain yleisellä tasolla, ei edes maininnut spiritualismia tai teosofiaa ja kiersi kaukaa uskonnon ja kirkon suhteen tulenaran problematiikan.

Poikkeamat ovat osittain selitettävissä Jalo-Kiven pyrkimysten kautta: kyse ei ollut uskonnolliseen polemiikkiin osallistuvasta tekstistä, vaan uskontopolemiikkia hyödyntävästä puoluepoliittisesta kiistakirjoituksesta. On kuitenkin kiinnostavaa, että hän turvautui *Uudessa Suomettaressa* sellaisiin puhetapoihin, joita hän ei käyttänyt muissa yhteyksissä. Elämäläisverkostosta poiketen suomettarelaisverkosto ei ilmeisesti tarjonnut tukea hänelle ominaisen uskonnollisen perspektiivin tuomiselle osaksi poliittis-yhteiskunnallista toimintaa. Liberaalimmat uskonnolliset näkemykset eivät olleet vieraita näissäkään piireissä, mutta ne eivät ehkä tarjoutuneet samalla tavalla vastarintaisen aktivismin käyttövoimaksi. Kun vielä otetaan huomioon, että Jalo-Kivi hahmotteli uskonnollisia käsityksiään sekä vuonna 1906 että jälleen Suomen spiritistisen liikkeen vuosina erityisesti kirkkoa vasten, käy hänen uskonnollisten taipumustensa vaimeneminen ”kirkollisen” Suomalaisen puolueen yhteydessä paremmin ymmärrettäväksi.

452 *Uusi Suometar* 15.11.1907, 'Uskonnollisuus ja sosialistimme', Raataja.

453 Mahdollinen on myös: *Uusi Suometar* 24.8.1907, 'Kristillisuus ja luokkataistelu', R.

Voidaan toisaalta huomauttaa, että vaikka spiritualismin ja teosofian kaltaiset aatteet eivät nousseet osaksi vanhasuomalaisen poliittis-yhteiskunnallista toimintaa, liikkui heidän keskuudessaan Jalo-Kiven lisäksi muitakin niistä kiinnostuneita henkilöitä. Kiinnostava esimerkki on ylioppilas Siimes Kanervio (1880–1918, vuoteen 1901 Silén). Hän oli aiemmin mainitsemani teoksen *Salatut tieteet ja sieluopin fysiologia* suomentaja, ja vuonna 1909 hän julkaisi suomennoksen myös saksalaisokkultisti Carl du Prelin (1839–1899) vihkosesta *Spiritismi*.⁴⁵⁴ Kanervio toimi 1900-luvun alussa vanhasuomalaisen *Aamulehden* toimittajana ja Suomalaisen puolueen aktiivina, mutta loppuvuodesta 1907 hän siirtyi SDP:n riveihin turkulaisen *Sosialistin* toimittajaksi.⁴⁵⁵ Jalo-Kiven ja Kanervion polut puoluepolitiikassa kulkivat eri suuntiin, mutta molemmat ovat osoituksia siitä, että myös Suomalaisen puolueen parissa saattoi ainakin hetkellisesti toimia spiritualismista ja okkultismista kiinnostuneita henkilöitä.

5.4. Unelma epäpoliittisesta ammattijärjestöstä

Suomessa 1900-luvun alussa heikoksi jäänyt ammattiyhdistysliike – tai ”ammattikunnallinen työväenliike”, kuten sitä usein nimitettiin – kietoutui tiiviisti yhteen poliittisen työväenliikkeen kanssa. Keväällä 1907 perustettu Suomen ammattijärjestö oli askel järjestöllisen eriytymisen suuntaan, mutta sekin toimi yhä läheisessä yhteydessä SDP:hen.⁴⁵⁶ Tämä ei miellyttänyt muita puolueita eikä niitä järjestyneitä työläisiä, jotka vierastivat sosialidemokraatteja. Suurlakon jälkeen puoluepoliittisesti toisinajattelevat työläiset pyrkivät murtamaan sosialidemokraattien ammattikunnallisen hegemonian perustamalla omien tunnustensa mukaisia yhteisliittyviä. Toisaalta jotkut menivät vielä askeleen pidemmälle ja

454 Dupouy 1904; Prel 1909.

455 Leino-Kaukiainen 1994, 61; *Kansan Lehti* 19.11.1907, ’Sanomalehtimiesten kiertokulkua’.

456 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 111–210; Kettunen 1986, 50–83; Kettunen 1987; Soikkanen 1975, 117–118.

tahtoivat erottaa ay-liikkeen paitsi SDP:stä myös kaikista muista-kin puolueista. Tällä linjalla oli myös Jalo-Kivi.

Jalo-Kivi pohti epäpoliittisen ay-liikkeen hyödyllisyyttä jo *Elämässä*.⁴⁵⁷ Hän haki mallia etenkin Englannista, missä työläiset hänen nähdäkseen mahtuivat puoluepoliittisista erimielisyyksistään huolimatta samoihin ammattiyhdistyksiin. Laajan jäsenpohjansa vuoksi sikäläiset ammattijärjestöt kestivät pitkiä työtaisteluja, eivätkä työnantajat uskaltaneet polkea palkkoja huonon taloudellisen ajan varjolla. Suomessa palkat sen sijaan määräytyivät työväestä riippumatta, kun ammattikunnallisella liikkeellä, johon jäseniä ei meinannut saada ”väkistenkään”, ei ollut varaa tukea työtaisteluja. Jalo-Kiven mukaan liikkeen heikkous johtui juuri sen tiiviistä suhteesta poliittiseen työväenliikkeeseen. Kun ammattiosastojen jäseniltä vaadittiin ”sama valtiollinen uskontunnustus kuin valtiollisessakin yhdistyksessä” ja niiden jäsenmaksuja käytettiin SDP:n ”monien virastojen ja pikkuvirkamiesten ylläpitämiseksi”, toisinajattelevat työläiset olivat pakotettuja hajottamaan liikettä perustamalla omia yhdistyksiään. Tilanne paransi hänen nähdäkseen vain ammattikunnallisen ja poliittisen työväenliikkeen täydellisellä erottamisella toisistaan. Hän luotti siihen, että harkitessaan asiaa tynnosti kaikki saattoivat myöntää tämän ”oikeaksi ja ainoaksi ratkaisuksi ammattikunnallisen työväenliikkeen pelastamiseksi täydellisestä hajouksesta, johon se muuten ennen pitkää joutuu”.⁴⁵⁸

Jalo-Kivi työsti ajatuksiaan eteenpäin vanhasuomalaisilla foorumeilla, joiden kautta hän sai niille paljon *Elämän* lukijakuntaa suuremman yleisön. Keväällä 1907 hän oli yksi epäpoliittisen ay-liikkeen keskeisistä puolestapuhujista *Uudessa Suomettaressa*.⁴⁵⁹

457 *Elämä* 30.8.1906, 'Ammattikunnallinen ja valtiollinen työväenliike erilleen toisistaan', Jalo Kivi; *Elämä* 4.10.1906, 'Ammattikunnallinen työväenliikkeenme', J. K.

458 *Elämä* 30.8.1906, 'Ammattikunnallinen ja valtiollinen työväenliike erilleen toisistaan', Jalo Kivi.

459 Esim. *Uusi Suometar* 8.3.1907, 'Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi', K-i; *Uusi Suometar* 28.3.1907, 'Vieläkin ammattikunnallisen työväenliikkeen suhteesta valtiollisiin puolueisiin', K-i; *Uusi Suometar* 11.4.1907, 'Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi', K-i. Ks. myös *Uusi Suo-*

Hän otti ensimmäisen kerran kantaa myös Suomalaisen työväenliiton toimintaan juuri tässä yhteydessä.

Suomalainen työväenliitto herätti kiivasta keskustelua tammi-kuussa 1907 tapahtuneesta perustamisestaan lähtien. Hanke oli alusta alkaen tähdätty sosialidemokraatteja vastaan. Perustavan kokouksen avannut muurari Herman Airaksinen esitti liiton muodostamisen syyksi etenkin SDP:n ”omituisen kannan” kielikysymykseen. Myös alustuksen jälkeisessä keskustelussa valittiin *Uuden Suomettaren* mukaan, että sosialidemokraattinen puoluejohto ja lehdistö olivat ”asettuneet ruotsikko-perustuslaillisten kannalle suomalaisuuden pyrkimyksiä vastaan, sättien ja ivaten kansallista liikettä ja sen eturiveissä taistelevia”.⁴⁶⁰ Sosialidemokraateille Suomalainen työväenliitto puolestaan näyttäytyi porvaripuolueen yrityksenä kalastella työläisiä.⁴⁶¹ Tässä olennaista on, että liittoa arvosteltiin myös ay-liikkeen näkökulmasta. Perustamiskokoukseen oli *Uuden Suomettaren* mukaan saapunut sosialidemokraatteja, jotka pelkäsivät liiton hajottavan ammattiyhdistysliikettä. Saatuaan kuitenkin kuulla, että se ”tulisi olemaan yhdyssiteenä suomenmielisen työväestön kesken ja ajamaan etupäässä kansallisuusaatetta työväen keskuudessa, yhtyivät hekin kannattamaan liiton perustamista”.⁴⁶²

metar 6.12.1907, 'Työväen ammattikunnallinen järjestäytyminen', Raataja; *Suomalainen Työväenliitto* 30.3.1908, 'Ammattikunnallinen työväenliike', Raataja; *Suomalainen Työväenliitto* 13.4.1908, 'Ammattikunnallinen työväenliike II', Raataja.

460 *Uusi Suometar* 29.1.1907, 'Suomalainen työväenliitto perustettu'; *Uusi Suometar* 5.2.1907, 'Suomalaisen työväenliiton kokous...'. Liiton perustamisesta ks. myös Leino-Kaukiainen 1994, 52.

461 *Työmies* 30.1.1907, 'Suometarlaisen työväenliiton...'. Tulkinnessa oli poolemisesta muotoilustaan huolimatta perää. Liitto osallistui näkyvästi Suomalaisen puolueen vaalityöhön keväällä 1907 ja myös tulevina vuosina asettamalla ehdokaslistoja, julkaisemalla vaalijulistuksia ja värväämällä vaalipuhujia. Käytännönläheinen puoluesihteerit K. N. Rantakari vaikuttaa nähneen sen hyvänä vaaliagitaation välineenä työväestön parissa. Ks. Leino-Kaukiainen 1994, 53, 125.

462 *Uusi Suometar* 29.1.1907, 'Suomalainen työväenliitto perustettu'.

Toteamus sosialidemokraattien Suomalaiselle työväenliitolle antamasta kannatuksesta tuskin sentään piti paikkaansa, mutta on huomionarvoista, että *Uuden Suomettaren* mukaan liitto esiintyi aluksi vain poliittis-aatteellisena hankkeena. Kevään kuluessa kävi kuitenkin ilmi, että sillä oli myös ammattikunnallisia tavoitteita, sillä sen alaisuuteen perustettiin useita ammattiosastoja. Mallia näyttivät Herman Airaksisen johtamat muurarit, jotka jo maaliskuussa perustelivat uuden muurariosaston muodostamista valittamalla, että sosialidemokraattisen osaston jäsenmaksuja käytettiin ”valtiollisiin puoluekiihoitustoimiin”.⁴⁶³

Jalo-Kivi kiinnitti tuoreeltaan huomiota vanhasuomalaismuurarien menettelyyn. Näiden irtautuminen sosialidemokrateista oli hänen mielestään kehuttava päätös, mutta heidän osastonsa liittyminen Suomalaisen puolueen työläisjärjestykseen sen sijaan oli ”taktillinen virhe”. Hän totesi, että ”kun kerran tunnustetaan se periaatteellisesti oikeaksi, että ammattikunnallista työväenliikettä ei saa sekoittaa mihinkään valtiolliseen liikkeeseen, niin pysytäköön tällä pohjalla”. Hän myös muistutti liiton perustamiskouksen kannasta, jonka mukaan siinä ”ei tule olemaan mitään ammattiosastoja, vaan tulee se toimimaan samalla päämäärällä kuin suomalainen puolue”.⁴⁶⁴

Jalo-Kivi ei hyväksynyt muurareiden ratkaisua periaatteelliselta kannalta, mutta hän saattoi kuitenkin puolustaa sitä käytännön tasolla. Kun *Työmies* oli arvostellut erästä hänen aihetta käsitellyttä kirjoitustaan⁴⁶⁵ – nimimerkillä julkaistun tekstin laatijaa tunnistamatta – Jalo-Kivi vastasi, että Suomalainen työväenliitto oli kylläkin perustettu tukemaan kansallismielisten työläisten yhteistoimintaa aatteensa hyväksi, mutta suomettelaisilla työläisillä, jotka eivät poliittisten mielipiteidensä vuoksi mahtuneen

463 *Uusi Suometar* 20.3.1907, ’Suomalaisen työväen liiton muurari-ammatti osaston...’; Leino-Kaukiainen 1994, 53.

464 *Uusi Suometar* 28.3.1907, ’Vieläkin ammattikunnallisen työväenliikkeen suhteesta valtiollisiin puolueisiin’, K-i.

465 *Työmies* 26.3.1907, ’U. S. ammattikunnallisesta työväenliikkeestä ja sosialismista’, E. M-ta. Arvostelun kohteena oli: *Uusi Suometar* 8.3.1907, ’Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi’, K-i.

sosialidemokraattisiin ammattiosastoihin, oli toki oikeus perustaa myös omia osastojaan. Hän kuitenkin lisäsi nytkin omana mielipiteenään: ”Kun ammattikunnallinen työväenliike on saatu itsenäiselle kannalle, silloin on heidän velvollisuutensa liittyä muitten toveriensa kanssa yhteen”.⁴⁶⁶ Jalo-Kivelle Suomalaisen työväenliiton ammattikunnallinen toiminta oli siis vallitsevassa tilanteessa ymmärrettävää, mutta kunhan ay-liike saataisiin irti poliittisesta toiminnasta, olisi kaikkien työläisten – niin sosialidemokraattien kuin suomettarelaitenkin – liityttävä samaan järjestöön.

Helsingissä syntyi keväällä 1907 myös muita sosialidemokraattien ay-hegemoniaa murtamaan pyrkineitä hankkeita. Eräät näistä astuivat Jalo-Kiven toivomaan suuntaan irtaantumalla ainakin nimellisesti muistakin puolueista. Tällainen oli helmikuussa muodostettu viilajien ammattiyhdistys, jonka perustavaan kokoukseen kutsuttiin ”kaikkia ammattilaisia valtiolliseen puoluekantaan katsomatta” ja jonka puheenjohtajaksi valittiin kurittomana elämäläisenä kohtaamamme Santeri Lehtonen.⁴⁶⁷ Hanke oli Jalo-Kiven mieleen. Hän esitteli sen *Uudessa Suomettaressa* osoituksena siitä, että terveempi ja järjellisempi suunta oli alkanut saada jalansijaa ammattiyhdistysliikkeessä. Hän vaikuttaa seuranneen viilajayhdistystä lähietäisyydeltä, sillä hän tiesi kertoa kannustavia seikkoja sen sisäisestä toiminnasta: ”Siihen kuuluu jäseniä kaikista valtiollisista puolueista, mutta siitä huolimatta on keskinäinen sopu ja ymmärrys mitä parahin. Kokouksissa keskustellaan ainoastaan ammattikuntaa koskevista kysymyksistä sekä yhdistyksen sisäisistä asioista.”⁴⁶⁸

Sosialidemokraattien mielestä viilajien hanke oli tietenkin vain uusi porvarien masinoima metku. *Työmieheissä* se yhdistettiin Suomalaisen työväenliiton ammattiosastoihin ja työmiehiä

466 *Uusi Suometar* 11.4.1907, ’Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi’, K-i.

467 *Uusi Suometar* 14.2.1907, ’Ammattikunnallinen työväenliike’.

468 *Uusi Suometar* 8.3.1907, ’Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi’, K-i; *Uusi Suometar* 28.3.1907, ’Vieläkin ammattikunnallisen työväenliikkeen suhteesta valtiollisiin puolueisiin’, K-i.

varoiteltiin muistuttamalla Lehtosen aiemmista yrityksistä: ”Älkää antako, rautakourat juonien vetää itseänne nenästä, turhaan ne muutamat juokisivat Lehtosen elämäläisten hajotuspuuhiin perässä, turhaksi ajan ja rahan hukaksi tämänkin puuha tulee.”⁴⁶⁹ *Työmieheen* lähettämässään vastineessa Lehtonen kielsi juoksutaneensa ketään perässään ja totesi voivansa kyllä jäädä poiskin hankkeesta.⁴⁷⁰ Hän luopuikin viilaajayhdistyksen johdosta jo huhtikuussa, minkä jälkeen yhdistys, joka kaikesta huolimatta kuului SDP:n alaiseen Metallityöntekijäin liittoon, suunnattiin sosialidemokraattiselle linjalle ja sen toiminta siirrettiin Helsingin työväenyhdistykseen. *Uudessa Suomettaressa* tapaus tulkittiin niin, että sosialidemokraatit olivat kieroillen valloittaneet yhdistyksen, joka oli vain kokouspaikkansa – Suomalaisen puolueen entisen aluekanslian – vuoksi leimattu suomettarelaiseksi.⁴⁷¹

Samaan aikaan kun sosialidemokraatit palauttivat puoluekurin viilaajayhdistykseen, keskustelu ammattiyhdistysliikkeestä kävi erityisen kuumana. Suomen ammattijärjestö oli juuri perustettu Tampereen työväentalolla 15.–17. huhtikuuta pidetyssä suurokokouksessa.⁴⁷² Joukko ay-liikkeen tilaan tyytymättömiä työläisiä kerääntyi Helsingissä keskustelemaan asiasta. He valittivat, ettei suurokokous ollut tehnyt pesäeroa puoluepolitiikkaan ja että järjestön johtoon oli valittu vain luokkataistelun kannalla olevia ”ammattipolitiikoitsijoita”. Protestoijat muodostivat Itsenäisten ammattityömiesten komitean, joka ilmaisi *Uudessa Suomettaressa* paheksumisensa sen johdosta, että sosialidemokraatit tahtoivat ”edelleenkin käyttää ammattikunnallista työväenliikettä pohjanaan valtiolliseen taisteluun ja sytykkeenä luokkavihaan”. Toukokuussa komitea kutsui Helsingin ei-sosialidemokraattisten työväenjärjestöjen edustajat yhteiseen kokoukseen. Tilaisuus al-

469 *Työmies* 26.3.1907, ’Ammattiyhdistysliikettä repimään’.

470 *Työmies* 3.4.1907, ’Miksi pelätään viilaajain järjestymistä?’, Toveruudella: Santeri Lehtonen.

471 *Uusi Suometar* 16.4.1907, ’Sosialidemokraatit ja ammattiyhdistykset?’, *Työmies* 25.4.1907, ’Puolueettomuus ja ammattiyhdistykset’, *Uusi Suometar* 27.4.1907, ’Sosialidemokraatit valloittamassa yhdistystä’, Moksiks.

472 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 179–196.

koi Santeri Lehtosen alustuksella, jossa painotettiin tarvetta irrottaa ay-liike puolueista ja luokkaviihasta. Kokous päätti perustaa väliaikaisen keskuskomitean, joka toimisi ei-sosialidemokraattisten ammattiosastojen ja -yhdistysten välisenä siteenä, ”kunnes varsinainen riippumattoman ammattijärjestön perustava kokous lähimmässä tulevaisuudessa on pidetty”.⁴⁷³

Itsenäisten ammattityömiesten komitean ja väliaikaisen keskuskomitean jäsenet jäivät nimettömiksi, mutta pidän todennäköisenä, että Santeri Lehtosen ohella myös Jalo-Kivellä oli lusikkansa tässäkin sopassa. Vähintään hän seurasi hanketta lähietäisyydeltä, sillä hän antoi sille *Uudessa Suomettaressa* täyden tukensa:

Mikäli sanomalehdistä on näkynyt, on tyytymättömyys sosialidemokraattiseen ammattitoimintaan kehittynyt jo niin pitkälle, että on perusteilla itsenäinen, riippumaton ammattijärjestö. Tämä onkin ainoa mahdollinen ratkaisu työväen taloudellisen aseman todelliseksi parantamiseksi. Tämä järjestö, puuttumatta ”politiikkaan”, ajaisi todellista työväen asiaa, taloudellista kysymystä ja järkipäisemmin kuin sosialidemokraatit ovat kyenneet sitä tekemään.⁴⁷⁴

Väitetyistä riippumattomuudestaan huolimatta Lehtosen johtamat viilaajat ja Suomen ammattijärjestöä vastaan protestoineet työläiset saivat selvää tukea vanhasuomalaisilta. Hankkeet toimivat vanhasuomalaisissa tiloissa⁴⁷⁵ ja niiden pääasiallinen

473 *Uusi Suometar* 20.4.1907, 'Ammattikunnallinen työväenliike'; *Uusi Suometar* 30.4.1907, 'Ammattikunnallisen työväenliikkeen suunta', Itsenäisten ammattityömiesten komitea; *Uusi Suometar* 5.5.1907A, 'Ammattikunnallinen työväenliike'.

474 *Uusi Suometar* 18.5.1907, 'Työläköt ja niiden vaikutus työntekijäin taloudelliseen asemaan', Raataja.

475 Itsenäisten ammattityömiesten komitea pyysi ottamaan itseensä yhteyttä osoitteella Itäinen Viertotie 2 (*Uusi Suometar* 30.4.1907, 'Ammattikunnallisen työväenliikkeen suunta', Itsenäisten ammattityömiesten komitea). Kyseessä oli viilaajayhdistyksenkin käyttämä Suomalaisen puolueen entinen aluekanslia.

tiedotusväylä oli *Uusi Suometar*. Riippumattoman ammattijärjestön perustamishanke toivotettiin tervetulleeksi myös *Helsingin Sanomissa* ja noteerattiin jopa *Elämässä*, jossa sitä ei kuitenkaan – ehkä Lehtosen ja Jalo-Kiven vuoksi – käsitelty erityisen innokkaasti.⁴⁷⁶

Huomiota herättänyt hanke kuitenkin kuivui kasaan. Väliaikainen keskuskomitea katosi perustamisensa jälkeen lehtien palstoilta, eikä luvattua riippumattoman ammattijärjestön perustavaa kokousta ilmeisesti koskaan pidetty. Ajatusta ryhdyttiin kuitenkin elvyttämään jo kesällä 1907 – nyt avoimen ristiriitaisesti Suomalaisen työväenliiton kautta. Tällä kertaa Jalo-Kivi oli selvästi hankkeen johtajoukoissa. Vaikka hän oli keväällä todennut, ettei liitto tarjonnut soveliasta kasvualustaa riippumattomuuteen pyrkivälle ammattiyhdistysliikkeelle, hyväksyi hän sen nähtävästi lopulta ainakin väliaikaiseksi lähtökohdaksi sosialidemokraattisen ay-liikkeen haastamiselle.

Jalo-Kiven toiminta Suomalaisen työväenliiton ay-siivessä käy ilmeiseksi heinäkuussa 1907. ”Suomenmieliset kivimiehet” kokoontuivat tuolloin liiton huoneistolle keskustelemaan sosialidemokraattisten ammattiosastojen harjoittamasta ”pakkovallasta” ja päättivät perustaa uuden kivityöläisosaston. Helsingin kivityöläispiireissä vuosia liikkunut Jalo-Kivi valittiin perustavan kokouksen kokoonkutsujaksi.⁴⁷⁷ Perustamiskokous ei sujunut ilman ongelmia. Jalo-Kiven *Uuteen Suomettareen* kirjoittaman kuvauksen mukaan paikalle saapui sosialidemokraattisten kivityöläisosastojen johtajia ”häiriötä tekemään”. Hänen avattuaan kokouksen ja pyydettyään valitsemaan sille puheenjohtajan ja sihteerin sosialidemokraatit saivat äänestettyä tehtäviin mieleisensä miehet. Tämän jälkeen ”alkoi oikein ehta ’mokraatinen’ hullukaan näytelmä, todistamaan kaikille läsnäolijoille, minkä arvoisia ovat sosialidemokraateilla heidän huutamansa ajatus-, puhe-

476 *Helsingin Sanomat* 5.5.1907A, ’Riippumattoman ammattijärjestön perustaminen’; *Elämä* 6.5.1907, ’Riippumatonta ammattijärjestöä...’.

477 *Uusi Suometar* 19.7.1907, ’Suomenmielisiä kivimiehiä’; *Uusi Suometar* 21.7.1907, ’Suomenmielisten kivityömiesten ammattiosaston...’; *Uusi Suometar* 21.7.1907, ’Suomenmielisten kivityömiesten ammattiosaston...’.

ja kokoontumisvapauden aatteen”. Jalo-Kivi kuvaili värikkäästi, kuinka räyhäävät ”mokraatit” ohjailivat kokousta kyseenalaisin keinoin – joku jopa ”vilkutteli pitkää puukkoansa ja puoliääneen lausuttuja uhkauksia kuului”. Lopuksi perustettava osasto julistettiin tarpeettomaksi. Sosialidemokraattien poistuttua vanha-suomalaistyöläiset jäivät kuitenkin jatkamaan kokousta ja tekivät uuden päätöksen. Suomalaisen työväenliiton kivityöläisosasto perustettiin näin ”huolimatta sosialidemokraattien hurjasta ja kurjasta vastustamisesta”. Jalo-Kivi valittiin osaston väliaikaiseen johtokuntaan ja sittemmin vakinaisen johtokunnan sihteeriksi.⁴⁷⁸

Jalo-Kiven kirjoitus oli toki poleemisesti liioitteleva. Kokouksen puheenjohtajaksi aluksi äänestetty sosialidemokraatti J. Pietikäinen vastasi hänelle *Työmiehessä* ja antoi tilaisuudesta hyvin erilaisen, toisella tavalla väritetyn kuvan.⁴⁷⁹ Sosialidemokraatit, jotka eivät vielä keväällä olleet huomanneet vanhan tuttavansa aktivoitumista *Uudessa Suomettaressa*, ottivat tämän nyt muutenkin hyppysiinsä. *Työmiehen* mukaan suomettarelaiset olivat valinneet itselleen ”apajapaikan” kivityöläisten keskuudesta:

Mitä otuksia lienevät sitten verkkoihin tarttuneet, mutta johtajat eivät ainakaan ole kehuttuja maineeltaan. – Muuten kyllä sopivia suomettarelaiden sakkiin. Pää jehuna näkyi kokouksessa olleen urkkijaksi todistettu – ja oikein raastuvanoikeudessa – Johan [sic] Hjalmar Sten (näkyä myös käyttävän Kivi-nimeä). Tämä se nyt suomettarelaiden leiriin kivimiehiä urkkii Bobrikoffin aikana harjaantuneella taidollaan. Suomettarelaiden leiriin saamansa tietysti lienevät johtajan ja myöskin koko puolueen hengen lapsia. Lupaava aika muuten näyttää heille tulevankin, sillä onhan

478 *Uusi Suometar* 25.7.1907, 'Sosialidemokraatit karvoissaan. Suomenmielisten kivityöntekijäin ammattiosasto sittenkin perustettu', R.; *Uusi Suometar* 21.7.1907, 'Suomenmielisten kivityömiesten ammattiosaston...? En ole löytänyt tietoja osaston vakinaisen johtokunnan valitsemisesta, mutta Jalo-Kivi valittiin ”uudelleen” sihteeriksi osaston vuosikokouksessa 1908: *Uusi Suometar* 6.2.1908, 'Suomalainen Työväenliitto'.

479 *Työmies* 26.7.1907, 'Suomettarelaisilta jo korvatkin pudonneet', J. Pietikäinen.

taantumus taas ovella ja sen palvelukseen tarvitaan kivimiehiäkin – joskaan ei kivitöihin.⁴⁸⁰

Työmiehessä kerrottiin, että ”entinen soppamestari” oltiin tavattu myös vanhasuomalaisen metallityöläisosaston perustamiskokouksessa. ”Hän oli ehkä nyt metallityöntekijä?”, lehti kummasteli ja totesi Jalo-Kiven olevan ”nykyään innokkaampia suomettarelaiisten ammattiosastojen perustajia”.⁴⁸¹

Suomalaisen työväenliiton kivityöläisosaston sihteerinä Jalo-Kivi pääsi osallistumaan liiton ensimmäiseen edustajakokoukseen Helsingissä 14.–15. syyskuuta 1907. Hän ajoi kokouksessa pontevasti itselleen tärkeitä asioita alustamalla kolme kysymystä: ”Eikö olisi tarpeellista jo, että Suomalaisen Työväenliiton toimintaa laajennettaisiin ja täydennettäisiin?” ”Miten on suhteemme toisiin työväenjärjestöihin nähden järjestettävä?” ”Miten on asetettava ammattikunnallisen ja valtiollisen kysymyksen väliseen suhteeseen?” Alustuksia ei kokouksesta raportoineessa *Uudessa Suomettaressa* selostettu, mutta Jalo-Kiven aiheet voidaan päätellä otsikoista. Hänen tavoitteenaan oli liiton ammattikunnallisen puolen kehittäminen ja sen ratkaiseminen, kuinka tämä toiminta saataisiin riippumattomaksi liiton puoluesuhteesta. Valiokuntakäsittelyn jälkeen kysymyksiin hyväksyttiin vastaukseksi seuraavat ponnet: liiton toiminnan vilkastuessa perustettaisiin vaalipiiritasolla toimiva hallitusporras ja ammattikunnallisen liikkeen kehittyessä muodostettaisiin ammattijärjestöjä ja niille yhteinen keskuskomitea; liitto tarjoaisi yhteistoimintaa ”niille työväenjärjestöille, jotka tahtovat ruumiillista työtä tekevän kansanosan taloudellista asemaa parantaa, ilman luokkataistelua tahi luokkavihaa, puoltaen uskonnollisuutta sekä tunnustaen kansanvaltaisuuden kaikkia kansan eri kerroksia käsittäväksi”; liiton ammattikunnallinen ja valtiollinen toiminta pidettäisiin ”täydellisesti erillään” toisistaan eli ammattiosastojen varoja ei käytettäisi val-

480 *Työmies* 26.7.1907, ’Suomettarelaiset kivimiehiä kalastamassa’.

481 *Työmies* 30.7.1907, ’Suomettarelaiisten metallityöntekijäin ammattiosaston perustava kokous’, Eräs hiljainen kokouksessa ollut. Vrt. *Uusi Suometar* 28.7.1907, ’Suomalaisen Työväenliiton toimintaa’.

tiollisiin tarkoituksiin eikä osastoissa keskusteltaisi valtiollisista kysymyksistä.⁴⁸²

Jalo-Kivi oli varmasti tyytyväinen ponsiin. Edustajakokous otti vakavasti hänelle tärkeän kysymyksen ammattikunnallisen ja poliittisen työväenliikkeen erottamisesta. Olennainen oli myös suunnitelma ammattijärjestöjen ja niiden välisen keskuskomitean muodostamisesta. Suomalaisen työväenliiton kivityöläisosasto ei tosin tahtonut jättää näiden toimielinten perustamista hamaan tulevaisuuteen. Se oli itse asiassa jo elokuussa kehottanut kaikkia kansallismielisiä kivityöntekijöitä irtaantumaan sosialidemokraateista ja perustamaan liiton alaisia paikallisosastoja, jotka sitten muodostaisivat kivityöläisten maanlaajuisen ammattijärjestön.⁴⁸³ Edustajakokouksen jälkeen osasto alkoi puuhata myös liiton paikallisia ammattiosastoja yhdistävää toimielintä.

Syyskuun lopulla kivityöläisosasto ilmoitti *Uudessa Suomettassa*, että ammattikunnallisella alalla oli ”ilmaantunut seikkoja”, jotka vaativat Suomalaisen työväenliiton paikallisten ammattiosastojen edustajakokouksen pikaista järjestämistä menettelytapaa koskevien kysymysten ratkaisemiseksi. Kokousta vaativia seikkoja selitettiin tarkemmin erillisessä kirjoituksessa. Edustajakokous nähtiin tarpeellisenä siksi, etteivät ammattiosastot olleet toistaiseksi voineet olla minkäänlaisessa yhteistoiminnassa, mutta myös siksi, että sosialidemokraattien ”pakkovaltaisuus rakennustyöalalla” oli ”saanut rehennellä vallan mielivaltaisesti, puhjeten usealla työmaalla suorastaan raa’aksi ruumiilliseksi väkivalaksi toisin ajattelevia työläisiä vastaan, joita on vielä pakotettu

482 *Uusi Suometar* 15. ja 17.9.1907, ’Suomalaisen Työväenliiton ensimmäinen edustajakokous Helsingissä 14–15 p. syysk. 1907’. Kokouksessa muodostettiin ohjelma-, järjestö-, toimintatapa- sekä ammattivaliokunta, joihin esitetyt kysymykset hajautettiin lausunnon laatimiseksi. Jalo-Kivi valittiin ohjelmavaliokuntaan, jossa hän pääsi osallistumaan raittiuskysymyksestä ja liiton painetusta toimintaohjelmasta käytyyn keskusteluun. Toimintaohjelma *Minkätähden Suomalainen työväenliitto on syntynyt, mitä se tarkoittaa ja millä se päämääräänsä pyrkii?* julkaistiin (miltei kokonaan) myös vanhasuomalaisen ylioppilaiden toimittamassa *Raatajassa* (37–38, 39, 42, 43 ja 47/1907). Kokouksesta ks. myös Leino-Kaukiainen 1994, 53.

483 *Uusi Suometar* 11.8.1907, ’Kansallismielisille kivityöntekijöille Suomessa’.



Suomalaisen työväenliiton ensimmäinen edustajakokous 14-15.9.1907. Myös Jalo-Kivi lienee mukana kuvatussa joukossa, mutta häntä on vaikea tunnistaa varmuudella. Kuva: Sarastus 1/1908. Kansalliskirjaston digitaalinen lehtiarkisto.

eroamaan työstä tai lunastamaan sosialidemokratisen ammattiosaston jäsenlipun”. Nimettömäksi jättäytynyt kirjoittaja valitteli tällaista painostusta ”niitten puolelta, jotka ovat suurin sanoin toittaneet ajavansa veljeyttä, vapautta ja yhdenvertaisuutta”⁴⁸⁴

Jalo-Kivi oli selvästi yksi Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen edustajakokouksen puuhamiehistä. Liiton huoneistolla lokakuun alussa pidetty kokous alkoi hänen puheellaan kokoontumisen syistä ja hänet valittiin tilaisuuden puheenjohtajaksi. Edustajakokous päätti perustaa toimielimen, joka pian nimettiin Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen keskusvalio-

484 *Uusi Suometar* 25.9.1907, 'Suomalainen Työväenliitto'; *Uusi Suometar* 29.9.1907A, 'Suomalainen Työväenliitto'.

kunnaksi. Jalo-Kivi valittiin sen kokoonkutsujaksi ja sittemmin puheenjohtajaksi. Sihteeriksi valittiin liiton matkapuhuja ja kirvesmiesosaston aktiivi Daniel Eronen (1869–1927), joka toimi Jalo-Kiven kanssa myös liiton seka- ja ulkotyöläisosaston johtokunnassa sekä Omakotiyhdistyksen hallituksessa.⁴⁸⁵

Ammattiosastojen keskusvaliokunnan toiminta alkoi vilkkaasti. Alkuvuodesta 1908 esitetyn toimintakertomuksen mukaan se oli ehtinyt selvittää ”useita työoloja koskevia kysymyksiä ja turvaamaan liiton ammattiosastojen jäseniä useissa eri tapauksissa”. Se teki työtä myös ammattiosastojen työttömien jäsenten auttamiseksi ja tuki osastojen itsekasvatustyötä ay-liikettä käsittelevillä esitelmillä, joiden pitämiseen myös Jalo-Kivi osallistui.⁴⁸⁶

Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen keskusvaliokunnan puheenjohtajana Jalo-Kivi oli liiton ay-siiven suhdeverkon ytimessä. Asema tarjosi hänelle tiettyä paikallista näkyvyyttä ja arvovaltaa. Ongelmat olivat kuitenkin jo nurkan takana. Toimielin ei nimittäin nauttinut varauksetonta hyväksyntää Suomalaisessa työväenliitossa. Tämä kävi ilmi marraskuussa 1907, kun liiton johtokunta lähetti ammattiosastoilleen kirjelmän ”sen johdosta, että johtokunnan tietämättä oli perustettu ammattiosasto [je]n valtuusto”.⁴⁸⁷ Osastojen reaktiot moitekirjelmään vaihtelivat. Vain keskusvaliokuntaa lähellä olleet kivi- sekä ulko- ja sekatyöläisten ammattiosastot antoivat hankkeelle täyden tukensa. Eriytyisen kiinnostava on kivityöläisten kannanotto. Osasto päätti ”edelleenkin kannattaa keskusvaliokuntaa sellaisenaan, jonka toiminnan kokous yksimielisesti hyväksyi, katsoen johtokunnan se-

485 *Uusi Suometar* 9.10.1907, ’Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen edustajakokous’; *Uusi Suometar* 22.10.1907, ’Suomalainen Työväenliitto’; *Uusi Suometar* 23.10.1907A, ’Suomalainen Työväenliitto’; *Uusi Suometar* 5.11.1907, ’Suomalainen Työväenliitto’. Daniel Erosesta yleisesti ks. esim. *Työväenliitto* 6.9.1910, ’Kertomus Suom. Työv.-Liiton toiminnasta v. 1907–1909’, Ape Laitio; *Uusi Suomi* 12.3.1927, ’Kuolleita’.

486 *Uusi Suometar* 9.1.1908, ’Suomalainen Työväenliitto’; *Suomalainen Työväenliitto* 27.1.1908, ’S. T.-Liiton kivityöntekijäin amm. osaston’; *Uusi Suometar* 6.2.1908, ’Suomalainen Työväenliitto’; *Suomalainen Työväenliitto* 30.3.1908, esitelmämilloitus.

487 *Uusi Suometar* 13.11.1907, ’Suomalainen Työväenliitto’.

kaantumisen ammatillisiin asioihin aiheettomaksi”.⁴⁸⁸ Paitsi että Jalo-Kivi ja muut keskusvaliokuntaa rakentaneet henkilöt olivat toimineet Suomalaisen työväenliiton johtokunnan selän takana, he siis katsoivat, etteivät ammattiosastojen asiat edes kuuluneet liittojohdolle. Heidän näkemyksensä keskusvaliokunnan itsenäisestä asemasta korostui myös kivityöläisosaston helmikuussa 1908 pitämässä kokouksessa, jossa ”pätettiin liiton johtokunta osoittaa kääntymään ammattiosastojen keskusvaliokunnan puoleen, neuvottelemaan paikanvälitystoimiston järjestämisestä”.⁴⁸⁹

Keskusvaliokunnan ajautuminen huonoihin väleihin liittojohdon kanssa liittyi nähtävästi Jalo-Kiven ja muiden samanmielisten järjestyneiden työläisten unelmaan riippumattomasta ammattijärjestöstä. Hän oli taipunut hyödyntämään liittoa ammatikunnallisen järjestäytymisen lähtökohtana, mutta tahtoi pitää ammattiosastot etäällä vanhasuomalaisen liittojohdon valtapii-ristä – ja pikemminkin omissa käsissään.

Keskusvaliokunnan asema muuttui pian kestävämmäksi. Maaliskuussa 1908 se kutsui koolle ammattiosastojen edustajakokouksen saatesanoilla ”kysymys oikeudesta”. Luultavasti kyse oli toimintaoikeudesta, sillä *Uudessa Suomettaressa* mainittiin, että kokouksessa ”pätettiin keskusvaliokunta tähänastisessa toimintamuodossaan lakkauttaa”.⁴⁹⁰ Kivityöläisosasto ei vaikuta heti nielleen tappiota, sillä se pohti ammattiosastojen keskusvaliokunnan tarpeellisuutta vielä huhtikuussa. Asia jäi kuitenkin lopulta syrjään myös sen parissa.⁴⁹¹ Osastolla oli tähän aikaan mui-

488 *Uusi Suometar* 8.11.1907, ’Suomalainen Työväenliitto’; *Uusi Suometar* 9.11.1907, ’Suomalainen Työväenliitto’.

489 *Uusi Suometar* 18.2.1908, ’Suomalainen Työväenliitto’. Liiton sisäisistä jännitteistä kertoo sekin, ettei keskusvaliokunnan tai sitä tukeneiden kivi- sekä ulko- ja sekatyöläisosastojen toiminnasta juuri raportoitu *Suomalaisessa Työväenliitossa* muiden ammattiosastojen yhteydessä, vaan niitä koskevat tiedot ilmestyivät edelleen lähinnä *Uudessa Suomettaressa*.

490 *Uusi Suometar* 8.3.1908, ilmoitus; *Uusi Suometar* 12.3.1908, ’Suomalainen Työväenliitto’.

491 *Uusi Suometar* 14.4.1908, ’Suomalainen Työväenliitto’. Ammattiosastojen keskusvaliokunnan kaltaisia, osastojen järjestyneen yhteistoiminnan kannalta tarpeellisia hankkeita syntyi Suomalaisessa työväenliitossa myöhem-

takin akuutteja murheita – jotka tosin olisivat liittyneet läheisestä keskusvaliokunnan toimialaan. Kivityöalalla käytiin työehtoneuvotteluja, jotka johtivat yhteenottoihin sosialidemokraattisten ja vanhasuomalaisten kivityöläisten välillä. Kiistat työllistivät henkilökohtaisesti myös kivityöläisosaston sihteeri Jalo-Kiveä.⁴⁹²

Keskusvaliokunnan kaatumisen aikoihin Jalo-Kiven näkyvä toiminta Suomalaisessa työväenliitossa ja vanhasuomalaisverkostossa alkoi hiipua. Kesään 1908 mennessä häneen yhdistämäni nimimerkit lakkasivat ilmestymästä *Uudessa Suomettaressa*. Kesäkuussa *Suomalainen Työväenliitto* ilmoitti yllättäen, että hänen toimintansa liitossa oli tullut tiensä päähän: ”Suomalaisen Työväenliiton johtokunnan kokouksessa 4:pnä t. k. päätettiin liitosta erinäisistä syistä erottaa jäsen J. Kivi. Saman päätöksen on liiton kivityöntekijäin am. osasto tehnyt”. Liiton kuukausikokous vahvisti päätöksen.⁴⁹³

Jalo-Kivi oli näin jälleen työnnetty syrjään. Hänen erottamisensa johtaneet ”erinäiset syyt” jäivät hämärän peittoon, mutta taustalla oli kaikei ainakin hänen omapäinen toimintansa ammattiosastojen keskusvaliokunnassa ja sitä tukeneissa osastoissa. Mainitsemisen arvoinen on myös *Työmiehen* kertoma juoru, jonka mukaan hänet tavattiin kesäkuun alussa eli hieman ennen erottamistaan nuorsuomalaisten vaalikokouksessa. Sosialisteja vastustaneen tilaisuuden kerrottiin vetäneen paikalle vain parisenkymmentä henkeä, joiden joukossa oli myös ”suomettarelainen Kivi ent. Sten”.⁴⁹⁴ Oliko hän ehkä jälleen vaihtamassa puoluepoliittista leiriä ja pyrkimässä Nuorsuomalaisen puolueen verkostoihin? Huhu on kuitenkin vain yksittäinen maininta, jonka

minkin, mutta Jalo-Kivellä ei ollut niissä enää mitään roolia. Kari Teräs (2001, 336) on maininnut, että liitossa perustettiin loppuvuodesta 1909 ”ammattikeskusjärjestö”. Kyse oli kaikei ammattiosastojen keskusvaliokunnan legitimimmästä reinkarnaatiosta.

492 Esim. maaliskuun lopulla Jalo-Kivi jalkautui selvittämään eräällä työmaalla työehdoista puhjenneita kiistoja: *Uusi Suometar* 22.3.1908, ’Kivityöntekijäin palkkatariffi’.

493 *Suomalainen Työväenliitto* 9.6.1908, ’Liiton toimialalta’; *Suomalainen Työväenliitto* 15.6.1908, ’Liiton toimialalta’.

494 *Työmies* 6.6.1908, ’Nuorsuomalaisten kokoukseen...’

todenperäisyyttä en ole voinut varmistaa – ja saattoihan hän olla tilaisuudessa läsnä muutenkin kuin takinkääntäjänä. Pidän myös epätodennäköisenä, että hänellä olisi ollut enää mitään mahdollisuutta saada jalansijaa nuorsuomalaispiireistä, vaikka hän olisi tällaista loikkaa syystä tai toisesta yrittänytkin.

Jalo-Kiven unelma puoluepoliittisesti riippumattomasta ammattijärjestöstä ei siis toteutunut suurlakon jälkeisinä vuosina. Idea nousi kuitenkin uudelleen esiin paljon myöhemmin, 1920-luvun lopun suurina lakkovuosina, jolloin ammattiyhdistysliike oli kuohunnan tilassa sosialidemokraattien ja kommunistien kamppaillessa Suomen ammattijärjestön johtajuudesta.⁴⁹⁵ Ammattiyhdistyskentällä syntyi tällöin myös voimakasta työläisnationalistista liikehdintää, joka pyrki irrottamaan ay-liikkeen niin kommunistien kuin sosialidemokraattienkin käsistä. Ensimmäisenä tätä tavoitteli vuonna 1928 perustettu Suomen riippumaton työväenjärjestö, jonka johtopiireissä Jalo-Kivellä oli merkittävä asema. Hän tosin esiintyi tällöin aluksi salanimillä, etenkin nimellä ”Sulo Jaakko Kivistö”. Syynä lienee ollut ennen kaikkea yritys pitää hänen mainehaittaa aiheuttava menneisyytensä poissa julkisuudesta. Yritys kuitenkin epäonnistui ja *Työmiehen* työtä SDP:n pää-äänenkannattajana jatkanut *Suomen Sosialidemokraatti* onnistui tunnistamaan ”entisen poliisiurkkijan”, mistä mainitsin ohimennen soppakomitean käsittelyn yhteydessä.⁴⁹⁶

Suomen riippumaton työväenjärjestö oli selvästi suurlakon jälkeisten hankkeiden jälkeläinen, mutta se pyrki välttämään niiden virheet. *Riippumattomassa Työläisessä* julistettiin sen pysyttelevän irrallaan kaikesta valtiollisesta toiminnasta, sillä jos se ei näin tekisi, se kokisi varmasti ”saman kohtalon kun aikaisemmin täällä toimineet perustuslailliset ja suomalaiset työväenliitot,

495 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 718–778 ja passim; Kettunen 1986, passim. Kommunistit saivat järjestön haltuunsa ja se lakkautettiin vuonna 1930. Tällöin sosialidemokraatit perustivat sen seuraajaksi Suomen ammattiyhdistysten keskusliiton, jonka jälkeläinen nykyinen Suomen ammattiliittojen keskusjärjestö (SAK) on.

496 Ks. etenkin Jalo-Kiven henkilömappi (KA); Suomen riippumattoman työväenjärjestön asamappi (KA). Kivistö oli Jalo-Kiven äidin syntymänimi.

jotka syntyivät puolueitten hengessä ja ovat kuolleet surkeaan näivetystautiin”.⁴⁹⁷ Tämä oli kuitenkin jälleen helpommin sanottu kuin tehty. Järjestyön muodostui voimakas oikeistosipi, joka haki yhteyttä oikeistopuolueisiin ja 1920-luvun lopulla nousseeseen oikeistoradikalismiin. Jalo-Kiven puolueettomuuslinja jäi nopeasti tappiolle ja järjestö uudelleenmuotoiltiin jo vuonna 1929 Vapaaksi työväenliitoksi. Olennainen juonne tässä prosessissa näyttää olleen Jalo-Kiven järjestön johdossa harjoittama salakähmäinen ja omavaltainen toiminta, joka aiheutti närkästystä ja johti jopa oikeusjuttuihin. Jalo-Kivi perusti Suomen riippumattoman työväenjärjestön uudelleen, mutta se kuihtui Vapaan työväenliiton varjossa jo 1930-luvun ensivuosina.⁴⁹⁸

5.5. Toisinajattelevien työläisten asema

Suurlakosta alkanut poliittis-yhteiskunnallinen kuohunta nostatti laineita myös ammattiyhdistysliikkeessä. Seuraavina vuosina ilmeni laajaa lakkoliikettä, joka kuumensi tunteita työpaikoilla ja kansalaisyhteiskunnassa.⁴⁹⁹ Jalo-Kivi seurasi paikallisia työtaisteluja *Uuden Suomettaren* palstoilla ja arvosteli kärkkäästi sosialidemokraattien ammattikunnallisia toimintatapoja. Hänen kriittistä ääntään selvästi arvostettiin Suomalaisen puolueen ää-

497 *Riippumaton Työläinen* 14.8.1929, 'Suomen Riippumaton Työväenjärjestö ja valtiollinen toiminta'. Ks. myös *Riippumaton Työläinen* 5.12.1928, 'Tervehdys "Työläiselle"!'; J. R.

498 Käsitykseni näistä tapahtumista perustuu pääasiassa seuraaviin aineistokokonaisuuksiin: Jalo-Kiven henkilömappi (KA); Suomen riippumattoman työväenjärjestön asiamappi (KA); *Riippumaton Työläinen* (1928–1931); *Työläinen* (1931); *Suomen Työläinen* (1932). Tutkimuskirjallisuuden osalta ks. Kettunen 1986, 257–258; Kettunen 1994, 259, 290, 304–305; Mansner 1981, 404–409; Silvennoinen & Tikka & Roselius 2016, 121–122; Teräs 2001, 340–341.

499 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 161–164; Teräs 2001, 279, 323–324, 374–375 ja passim.

nenkannattajassa, sillä toukokuussa 1907 kolme hänen ammatikunnallista kirjoitustaan asetettiin pääkirjoituksen paikalle.⁵⁰⁰

Pääkirjoituksessa 'Sortoa vastaan' Jalo-Kivi valitti jo edelliskesän kuluneen lakkoihin. Niiden vuoksi rakennustyöläiset eivät olleet saaneet kerättyä säästöjä ja olivat siksi joutuneet kärsimään puutetta talvella. Hänen mukaansa tämä oli opettanut monet työläisperheet vihaamaan "kevytmielisiä" lakkoja. Alkava kesä vaikutti kuitenkin muodostuvan edellisen kaltaiseksi ja sosialidemokraatit pyrkivät kukistamaan lakkoihin tyytymättömät työläiset ankaralla sorrolla. Jalo-Kivi esitti harkitsemattomista lakoista olevan työläisille vain haittaa suorina ansionmenetyksinä sekä välillisesti niiden heikentäessä yhteiskunnallis-taloudellista tilannetta ja pakottaessa työnantajat nostamaan tuotteiden hintoja menetykset korvataksaan. Tämä ei hänen nähdäkseen kuitenkaan vaivannut sosialidemokraattijohtoa ja "sydämettömiä agitaattoreita", joiden ensisijainen pyrkimys ei ollut työväestön taloudellisen aseman parantaminen, vaan valtiollisen luokkataistelun kiihdyttäminen luokkavihaa levittämällä.⁵⁰¹ Näkemys sosialidemokraattien järjestämistä lakoista kansalaismoraalille turmiollisina luokkataisteluaseina toistui usein Jalo-Kiven ja hänelle läheisten hankkeiden kirjoituksissa. Esimerkiksi Suomalaisen työväenliiton kivityöläisosasto esitti, että luokkataistelun tuominen ay-liikkeeseen oli haitallista ja tuotti "siveellisten käsitteitten rappeutumista, niinkuin tapahtumat ovat osoittaneet"⁵⁰²

Pääkirjoituksessa 'Pakkovaltaa' Jalo-Kivi otti käyttöön edellisvuosina hiomansa moralistisen retoriikan koko arsenaalin tuomitessaan sosialidemokraattijohtajien ammattikunnalliset menettelytavat. Hänen mukaansa nämä kiristivät työväestöä rajattoman itsevaltiuden tavoin vaatimalla alamaisiltaan ehdotonta alistumista ja itsenäisen ajattelun tukahduttamista. Toisinajattelijat puolestaan saivat kokea jatkuvaa vainoa ja häirintää:

500 *Uusi Suometar* 1.5.1907, 'Sortoa vastaan', R.; *Uusi Suometar* 18.5.1907, 'Työlakot ja niiden vaikutus työntekijäin taloudelliseen asemaan', Raataja; *Uusi Suometar* 30.5.1907, 'Pakkovaltaa', Raataja.

501 *Uusi Suometar* 1.5.1907, 'Sortoa vastaan', R.

502 *Uusi Suometar* 8.8.1907, 'Ammattikunnallinen työväen liike'.

Meidän sosialidemokraatit ammattikunnallisenkin työväenliikkeen kautta vainoovat ja ahdistavat ”harhaoppisia”, ”kerettiläisiä” (omaa vakaumustaan noudattavia) samalla kiihkolla kuin kansaan jesuiittain veljeskunta ahdisteli ajatuksenvapauden puolustajia. Tämä on koettua ja tuttua kaikille, jotka vähänkin ovat joutuneet tekemisiin sosialidemokraattisten järjestöjen kanssa. Toisin ajattelevia työläisiä vainotaan ja häiritään, heidän kokouksiaan hajoitetaan, vihaa ja vainoa ”porvarillisia” y. m. vastaan saarnataan hurjalla innolla. Vapautta vaativat meidän sosialidemokraattimme ainoastaan itselleen, käyttääkseen sitä vain omaksi hyväkseen. ”Veljeydellään” sitovat he raatajat käsistä sekä jaloistaan; ”yhdenvertaisuudella” heidät saatetaan ”ojasta allikkoon”, kurjuudesta orjuuteen, sosialidemokraattisen pakkovallan alaisiksi.⁵⁰³

Jalo-Kivi maalasi karun kuvan sosialidemokraattien hallitsemasta ammattiyhdistysliikkeestä. Kuva oli kuitenkin poleeminen karikatyyri. Tosiasiassa suurlakon jälkeinen lakkoherkkyys ei ollut edes sosialidemokraattijohdon mieleen. Ilman kunnollista suunnittelua ja rahoitusta puhjenneita ja tuloksiltaan epävarmoja lakkoja pyrittiin pikemminkin hillitsemään ja työtaistelut tahdottiin tuoda komentoketjujen kautta liittojen ja Suomen ammattijärjestön hallintaan.⁵⁰⁴ Tunteita kuumentaneet työtaistelut ja toiminnan keskittämisyrittämykset johtivat sosialidemokraattien ja ”toisinaajattelijoiden” välisiin jännitteisiin ja konflikteihin, mutta näiden esittäminen suoranaisena sortona oli tarkoitushakuista retoriikkaa.

Jalo-Kiven kirjoituksia kannattaa jälleen tulkita vainopuheena, jolla hän pyrki rakentamaan ja voimaannuttamaan tiettyä kansalaiskollektiivia liioitellun viholliskuvan kautta. Hänen lopullisena tavoitteenaan oli puoluepolitiikasta riippumattoman ay-liikkeen hahmotteleminen, mutta aktivoituttuaan suomalaisessa työväenliitossa hän ryhtyi tukemaan vainopuheella etenkin sen ammattiosastoja ja niiden keskusvaliokuntaa. Kuvaava esimerkki on *Uudessa Suomettaressa* keskusvaliokunnan muodostamisen

503 *Uusi Suometar* 30.5.1907, 'Pakkovaltaa', Raataja.

504 Ala-Kapee & Valkonen 1982, 200–210; Teräs 2001, 276–290, 374–375.

aikaan lokakuussa 1907 julkaistu kirjoitus 'Suomalaisen työväenliiton jäseniä vainotaan', jossa hän kertasi useilla työmailla ja eri ammattikuntien parissa sattuneita selkkauksia.⁵⁰⁵

Tuomitessaan sosialidemokraattien työtaistelujen tavoitteet ja menettelytavat Jalo-Kivi hahmotteli myös toisinajattelijoiden omia toimintaperiaatteita. Kirjoituksessa 'Pakkovaltaa' hän linjasi: "Eronneille 'kerettiläisille' on selvä tie edessä jatkamaan toimintaansa työväen yhteiskunnallisen ja taloudellisen aseman parantamiseksi, ei vihalla, jolla ei koskaan saada mitään rakennetuksi, vaan tosiveljeydellä, joka perustuu todelliseen yhdenvertaisuuteen ja vapauteen." Tosiveljeyteen liittyi Jalo-Kiven ajattelussa myös työnantajien oikeuksien huomioiminen, mitä hän perusteli arvostelemalla sosialidemokraattien näkemystä työn ja pääoman taistelusta. Osapuolet tuli hänen mukaansa ymmärtää ennemmin yhteistyön kuin taistelun kautta: ilman pääomaa ei ollut työtä, eikä ilman työtä ollut pääomaa. Niiden välinen suhde oli hänen nähdäkseen "sama kuin hengen ja ruumiin välinen suhde", minä vuoksi "auttamalla ja hoitamalla toista tulee toisenkin asema parannetuksi".⁵⁰⁶

Ammattiyhdistysliikkeen tavoitteita ja menettelytapoja käsiteltiin myös Jalo-Kiven isännöimässä Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen edustajakokouksessa lokakuussa 1907. Kokous katsoi tarpeelliseksi ottaa julkisesti ja selvästi kantaa liikkeen periaatekysymyksiin vastauksena siihen, että liiton jäseniä syytettiin rikkureiksi ja porvarien käytyreiksi. Työn ja pääoman suhteesta linjattiin, etteivät ammattiosastot "voi tunnustaa mitään yksipuolista oikeuttamista tai velvoittamista, joka olisi täydellisesti vastapuolueen oikeuksien polkemista". Ammattiosastojen tavoitteeksi asetettiin "työn ja pääoman välisen taistelun lopettaminen näitten yhteistoiminnan kautta, siten, että työntekijät ovat saatettavat osallisiksi liikkeeseen ja työstä tulevaan voittoon". Tavoitetta edistettäisiin perustamalla pysyviä sovinto-oikeuksia työriitojen ratkaisemiseksi, kun taas lakkoja käytettäisiin "ainoastaan äärim-

505 *Uusi Suometar* 20.10.1907B, 'Suomalaisen työväenliiton jäseniä vainotaan', R.

506 *Uusi Suometar* 30.5.1907, 'Pakkovaltaa', Raataja.

mäisinä keinoina kun ensin on työriitaisuudet mikäli mahdollista koetettu ratkaista sovinnollista tietä”. Konkreettisiksi tavoitteiksi asetettiin minimipalkka kaikissa ammateissa ja kahdeksantuntinen työpäivä kaikissa paitsi sääolosuhteista riippuvissa maanviljelystöissä. Työntekijöiden suojelemiseksi ”mielivallalta” pidettiin myös tärkeänä solmia pysyviä ja laillisesti sitovia työehtosopimuksia.⁵⁰⁷

Visiota työn ja pääoman taistelun lopettamisesta oltiin käsitelty hieman tarkemmin kokouksen järjestäneen kivityöläisosaston johtokunnan aiemmassa julistuksessa: ”työväen taloudellisen aseman parantaminen tapahtuu ainoastaan työn ja pääoman välisen ko-operatiivisen yhtymisen kautta, joka samalla ratkaisee työn ja pääoman välisen taistelun rauhallisen kehityksen tieksi”.⁵⁰⁸ Nähtävästi Jalo-Kiven ja hänen lähipiirinsä mielissä kangasteli tällöin talousjärjestelmän reformi, jossa työn ja pääoman välinen ristiriita ratkeaisi jakamalla pääoman omistus- ja hyötysuhteita osuustoiminnallisten periaatteiden mukaisesti. Tällöin Suomen taloudellinen kehitys suuntautuisi samalle rauhallisen kehityksen tielle, jolle valtiollis-yhteiskunnallinen kehitys oli ohjattu edellisvuonna vahvistetun valtiopäiväreformin myötä.

On hyvä huomata, että Suomalaisen työväenliiton ammattiosastot avasivat itse asiassa kaksi rintamaa: yhden ammattikunnallisen liikkeen sisällä sosialidemokraatteja vastaan ja toisen työ- ja talousjärjestelmän sisällä työnantajia vastaan. Näkyvimät taistelut käytiin ensimmäisellä rintamalla, minkä vuoksi osastojen pyrkimykset jälkimmäisellä saattoivat jäädä monille epämääräisiksi. Jalo-Kivi ymmärsi tämän hyvin. Hän puuttui asiaan alkuvuodesta 1908 käsitellessään *Suomalaisessa Työväenliitossa* kollektiivisten työehtosopimusten merkitystä:

Parasta puhua suoraa kieltä näin tärkeässä kysymyksessä, – asemamme on omituinen: toisella puolen sosialidemokraatit, jotka toittottavat meidän ammatillisen toimintamme olevan työnanta-

507 *Uusi Suometar* 9.10.1907, 'Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen edustajakokous'.

508 *Uusi Suometar* 8.8.1907, 'Ammattikunnallinen työväen liike'.

jain avustamista y. m. samaan suuntaan, toisella puolen taasen työnantajat jotka ties mistä syystä, luulottelevat, ainakin osittain, meidän olevan ”vanhoilla olijoita” ammattikunnallisissa kysymyksissä.⁵⁰⁹

On kiinnostavaa, että kirjoituksensa jatko-osassa Jalo-Kivi totesi esityksensä olleen ehkä ”joittenkuitten mielestä jonkun veran ’sosialistista’”.⁵¹⁰ Huomautus herättää kysymään, mahtoiko liittojohdon nuiva suhtautuminen ammattiosastojen keskusvaliokuntaan – ja lopulta erotettuun Jalo-Kiveen – liittyä osittain sen liialliseksi koettuun tarmokkuuteen ammattiyhdistysliikkeen tavoitteiden ajamisessa.

5.6. Oma koti ja siveellinen kansalaisuus

Kaupunkityöväestä kasvoi 1900-luvun taitteen teollistuvassa Suomessa nopeasti. Helsingissä Pitkän sillan pohjoispuolelle syntyi muutamassa vuosikymmenessä useita tiheästi asuttuja esikaupunkeja, joiden rakennuskanta ja muu infrastruktuuri paranivat monien mielestä tuskallisen hitaasti.⁵¹¹ Työväestön asuinolosuhteissa koettuja puutteita käsitelty ”työläisasuntokysymys” olikin tärkeä keskustelunaihe vuosisadan taitteessa ja alussa.⁵¹²

Kysymys oli läheinen myös Jalo-Kivelle jo hänen *Työmies*-vuosinaan. Esimerkiksi kevättalvella 1903 hän arvosteli kaupunginvaltuustoa hitaudesta työläisasuntojen rakentamisessa ja kuvasi paikallisten työläisperheiden sietämättömiä asuinolosuhteita: ”Pimeissä kopeissa, joihin päivänvalo tuskin koskaan pääsee tunkeutumaan, kosteissa komeroissa, joista vettä valuu katosta ja seinistä ja joissa tunkkaantunut, painava ilma myrkyttää asujamet, asuu työkansa.” Hän oli itsekin kerännyt vuosien kokemuksen

509 *Suomalainen Työväenliitto* 17.2.1908, ’Nykyhetken vaatimus’, Raataja.

510 *Suomalainen Työväenliitto* 9.3.1908, ’Työsopimuksien periaatteellinen puoli’, Raataja.

511 Klassikkoesitys aiheesta on Waris 2016 (1932 & 1934).

512 Markkola 1994, 134–151; Markkola 1999.

Helsingin esikaupunkien asunnoista. Hän kertoi eräästäkin asuttamastaan kellarihuoneesta, jossa lattia oli sateella veden peitossa. Kesällä lattian alta alkoi ”tunkeutua matoja kaikenlaisia ja niin paha löyhyä, että oli mahdotonta olla huoneessa”.⁵¹³

Jalo-Kivi esitti oman ehdotuksensa työläisasuntokysymyksen ratkaisemiseksi syksyllä 1906 *Elämässä* julkaisemassaan kirjoituksessa ’Työväelle oma koti’. Hän aloitti viittaamalla kuusi vuotta aiempaan selvitykseen pääkaupungin asunto-oloista ja sen johdosta syntyneeseen kunnalliseen vuokra-asuntojen rakennushankkeeseen, joka ei hänen tietojensa mukaan ollut vieläään tuottanut konkreettisia tuloksia. Hänen kirjoituksensa ei kuitenkaan enää rajoittunut arvostelemaan herrojen hidasta kiiruhtamista, vaan hän kyseenalaisti nyt koko hankkeen. Hän totesi, että työläiset saattaisivat kyllä hyötyä siitä, että heidän vuokranantajansa olisi yksityisen talonmistajan sijaan kunta, mutta tämä ei ratkaisisi perusongelmaa, joka oli hänen mukaansa itse vuokralaisjärjestelmä. Vuokrat nielivät suuren osan työläisten palkasta tuottamatta omistussuhdetta asuntoon, josta heidät siis voitiin häätää työttömyyden tai sairauden heikentäessä heidän vuokranmaksukykyään. Asumisen epävarmuudesta päästäisiin hänen nähdäkseen eroon vain pyrkimällä siihen, että työläiset tulisivat ”oman kodin” omistajiksi.⁵¹⁴

Jalo-Kiven näkemyksen taustalla oli omistusasuntojen merkitystä työväestön aseman kohentamisessa korostanut omakotiaate, joka oli ollut osa työväenasunnoista käytyä keskustelua 1800-luvulta asti.⁵¹⁵ Hän painotti erityisesti aatteeseen liittynttä yhteiskuntamoraalista ulottuvuutta. Hänen mukaansa työläisen toivo siitä, että tällä voisi olla ”oma tupa, oma lupa”, innosti ah-

513 *Työmies* 19.2.1903, ’Työväestön asunto-oloista pääkaupungissa’, J. Hj. K-i. Ks. myös *Työmies* 19.2.1903, ’Työväestön asunto-oloista pääkaupungissa’, J. Hj. K-i; *Työmies* 11.7.1903, ’Päiväpalkkalainen ja orja’, K-i; *Työmies* 20.10.1903, ’Irtolaiskysymys ja järjestynyt työväestö’, J. Hj. K-i; *Työmies* 25.5.1904, ’Raitista ilmaa työntekijäin vaimoille ja lapsille’, -i; *Työmies* 31.5.1904, ’Sörnääsistä’, Jassu; *Työmies* 7.12.1904, ’Työväen asunnot’, Jassu; *Uusi Suometar* 9.6.1907 ja 30.6.1907, ’Helsingin esikaupungit’, Raataja.

514 *Elämä* 20.9.1906, ’Työväelle oma koti’, Jalo Kivi.

515 Markkola 1994, 136–151; Markkola 1999, 13–15.

keruuteen ja säästäväisyyteen. Työläinen ahersi kaksinkertaisella innolla tietäessään ”samalla omaa kotiaan rakentavansa ja sen kautta itsenäisyyttään luovansa”. Kodin vihdoin saatuaan hän seiso vakaasti aloillaan:

ei häntä silloin joka tuulenpuuska heiluttele, ei hän silloin kenen mukana hyvänsä huuda. Kun hänellä on jotakin omaakin, jonka hyväksi hän puuhaa ja jota hän tarpeen tullessa puolustaa, miettii hän tarkemmin, mihin on järkevää ryhtyä, mihin ei. Tästä seisosta jälleen on yhteiskunnalle kieltämätöntä hyötyä.⁵¹⁶

Jalo-Kivi siis näki oman kodin tavoittelemisen ja omistamisen kasvattavan työläisistä itsenäisiä, vastuuntuntoisia ja vallitsevaan yhteiskuntajärjestykseen sitoutuneita kansalaisia, joita radikalismien tuulenpuuskat eivät saaneet temmattua mukaansa. Omakotiaate kiinnittyi siten hänelle suurlakon jälkeisinä vuosina tyypilliseen pyrkimykseen ohjata suomalaisia rauhallisen kehityksen tielle. Yleisesti nämä ajatukset olivat olleet osa asuntokysymyksestä käytyä keskustelua jo 1800-luvun lopulta alkaen. Itse asiassa Jalo-Kiven kirjoitus lainasi suoraan Matti Heleniuksen (1870–1920) työväenyhdistysten toisessa edustajakokouksessa vuonna 1896 pitämää alustusta, jonka johdosta oli tuolloin syntynyt kiivas keskustelu.⁵¹⁷

Jalo-Kiven mukaan valtion ja kuntien kannatti tukea omakotiaatetta sen yhteiskunnallisen merkityksen vuoksi. Samalla hän kuitenkin arveli, ettei Helsingin kaupunginhallitus luopuisi vuokra-asuntojen mätelevästä rakentamishankkeesta. Työväestön oli siksi tässäkin asiassa toimittava oma-aloitteisesti. Asunto-osakeyhtiöiden ja maanviljelysosuuskuntien kasvava suosio näyttäytyi hänelle merkinä siitä, että oman kodin kaipuu olikin jo alkanut juurtua työläisiin. Nämä hankkeet olivat kuitenkin mahdollisia vain parempiosaisille ammattityöläisille, kun taas köyhempien olisi hankittava oma koti toisenlaisilla keinoilla – ja juuri tässä Jalo-Kivi näki oman työmaansa.

516 *Elämä* 20.9.1906, ’Työväelle oma koti’, Jalo Kivi. Kursiivit lähteessä.

517 Markkola 1994, 137.

Johtoajatuksensa Jalo-Kivi löysi Matti Heleniuksen vuosikymmentä aiemmin esittämistä näkemyksistä. Eri maiden asuntojärjestelmiä tutkinut Helenius oli mieltynyt etenkin Kristianiassa (nyk. Oslo) toimineen Effata-työväenyhdistyksen rakennusliittoon. Sen toimintaperiaate oli rakennuttaa asuntoja valtiollisten ja kunnallisten lainojen sekä lahjoitusten avulla ja arpoa asunnot yhdistykseen tietyn jäsenmaksumäärän suorittaneiden kesken. Voittaneet saattoivat sitten hiljalleen lunastaa asunnot itselleen. Helenius oli kehottanut omaksumaan järjestelmän myös Suomeen. Jalo-Kivi oli samaa mieltä: ”Tähän suuntaan olisi meilläkin koetettava yrittää yhteisillä ponnistuksilla ja täyttämään samalla sitä luokkajuopaa, jonka taloudellinen luokkataistelu on aikaansaanut”.⁵¹⁸ Huomautus osoittaa, että omakotiaate yhdistyi Jalo-Kiven kokemuksessa läheisesti myös pyrkimykseen lieventää työn ja pääoman taistelua.

Jalo-Kiven kirjoitus liittyi jo käynnistyneeseen hankkeeseen. *Elämän* lukijat saattoivat nimittäin löytää lehden samasta numerosta kutsun saapua Elämän tuvalle Effata-yhdistyksen kaltaiseksi kuvaillun Omakotiyhdistyksen perustavaan kokoukseen.⁵¹⁹ Kokouksesta tai yhdistyksestä ei kuitenkaan löydy jatkotietoja *Elämästä*, joten tuuma ei vaikuta innostaneen keskenään nahistelevia elämäläisiä yhteistoimintaan. Hanke oli Jalo-Kivelle kuitenkin selvästi tärkeä, sillä hän herätti sen henkiin puoli vuotta myöhemmin vanhasuomalaisverkostossa. Huhtikuussa 1907 *Uusi Suometar* kertoi Omakotiyhdistyksen perustamiskokouksesta, jonka alussa Jalo-Kivi selosti yhdistyksen merkitystä ja tavoitteita pitkälti samoin kuin *Elämässä*. Esitelmän jälkeisessä keskustelussa ”hyväksyttiin täydellisesti alustajan tekemä ehdotus ja ne periaatteet, joille se on asetettu, sekä pidettiin tällaisen ’Omakotiyhdistyksen’ perustaminen välttämättömänä”. Yhdistyksen perustajien kokous pidettiin hieman myöhemmin Jalo-Kiven asunnolla.⁵²⁰

518 *Elämä* 20.9.1906, ”Työväelle oma koti”, Jalo Kivi.

519 *Elämä* 20.9.1906, ”Omakoti” yhdistyksen...’ ja ilmoitus.

520 *Uusi Suometar*, 20.4.1907, ’Huomattava vähäväkisten yritys’; *Uusi Suometar* 21.4.1907, ilmoitus; *Uusi Suometar* 28.4.1907, ilmoitus. Vrt. Jalo-Kiven

Omakotiaatteen sosiaalireformistinen ja yhteiskuntaa vakauttava tavoite sopi hyvin Suomalaisen puolueen habitukseen. *Uusi Suometar* antoikin hankkeelle toukokuussa 1907 näkyvyyttä sijoittamalla pääkirjoituksen paikalle ”vähäväkisten omakotiliikettä” käsittelevän, mahdollisesti Jalo-Kiven laatiman kirjoituksen, joka selvitteli hänen aiemmista kirjoituksistaan tuttujen lähteiden ja esimerkkien avulla pääkaupungin työläisasuntotilannetta ja patisteli kunnallishallintoa avustamaan omakotiliikettä lainoilla ja tonteilla. Kirjoituksessa vedottiin myös ”yhteiskunnan valistuneisiin parempi-osaisiin”, että he antaisivat tukensa isänmaallisetakin kannalta merkittävälle liikkeelle.⁵²¹

Omakotiyhdistys käynnistyi hitaasti. Pitkän hiljaisuuden jälkeen se osoitti elonmerkkejä vasta marraskuussa 1907, jolloin *Uusi Suometar* kertoi, että lääninhallitus oli vahvistanut sen säännöt – mikä tosin oli tapahtunut jo elokuussa – ja että se aloittaisi toimintansa kunnolla luultavasti alkuvuodesta.⁵²² Yhdistys alkoi kuitenkin heräillä jo vuoden lopulla, kun se järjesti iltaman rakennusrahastonsa hyväksi ja sen yhteyteen perustettiin käsityöseura valmistamaan tuotteita rahastoa kartuttaviin myyjäisiin ja arpajaisiin.⁵²³ Jalo-Kivi myös kirjoitti tällöin *Uuteen Suomettareen* työväenasuntokysymystä pohtineen artikkelin, joka tähdensi omakotiaatteen merkitystä julkilausumattomalla mutta selvällä tarkoituksella kerätä tukea ja rahoitusta Omakotiyhdistykselle.⁵²⁴

Jalo-Kivi totesi kirjoituksessaan, että työläisasuntokysymystä oltiin käsitelty lähinnä taloudelliselta ja terveydelliseltä kannalta,

osoitekortti (HKA); Helsingin kaupungin henkikirja 1907 (KA). Jalo-Kivi asui tällöin Kallion 3. linjalla.

521 *Uusi Suometar* 4.5.1907, ’Vähäväkisten ’omakoti-liike’, K.

522 *Uusi Suometar* 24.11.1907, ’Omakoti-yhdistys’. Sääntöjen hyväksymisen ajankohdasta ks. Omakotiyhdistyksen jäsenkirja.

523 *Uusi Suometar* 13.12.1907, ’Omakoti-yhdistys’; *Uusi Suometar* 25.12.1907, ’Jouluhuveja’. Samalla kerrottiin, että ”[y]hdistyksen tarkoituksesta ja toimintaperiaatteista julaistaan ensi kuulla selvittelevä kirjanen sekä samalla valaiseva esitys työväen asuntokysymyksestä”, mutta tällaista ei näytä ilmestyneen.

524 *Uusi Suometar* 7.12.1907, ’Työväen asuntokysymys’, Raataja.

kun taas sen siveellinen merkitys oltiin vasta alettu ymmärtää. Juuri tämä näkökohta oli hänelle erityisen tärkeä. Kysymys koski hänen mukaansa olennaisesti myös työväestön ”siveellistä [ja] henkistä kehitystä, sekä samalla koko yhteiskunnallisen elämän vakaannuttamista”. Hän kuvasi jälleen työläisten elinolosuhteita ”vuokrakasarmeissa” ja kehotti lukijoita pohtimaan asiantilan seurauksia:

Mitä tulee tällaisissa olosuhteissa kasvaneista lapsista, mitä saavat he kärsiä, mitä oppia ja millä silmällä oppivat he keskellä kurjuuttaan katsomaan parempi-osaisia? Kunnan kansalaisia ei niistä ainakaan tule. Siveellisesti heikkoja ja henkisesti kuihtuneita raukkoja, joilla ei ole mitään tarmoa, mitään vastuuntunnetta, jotka ovat valmiita heittelehtimään minkälaisilla tuulilla hyvänsä.⁵²⁵

Jalo-Kiven mukaan vain omien kotien saaminen työväestölle kykeni ratkaisemaan työläisasuntokysymyksen niin taloudellista, terveydelliseltä kuin siveelliseltäkin kannalta: ”Oma koti on se voima, joka kykenee nostamaan työväkeä aineellisessa ja henkisessä suhteessa.”⁵²⁶ Omakotiaate yhdistyi Jalo-Kiven kokemuksessa selvästi kansalaisuuden moraalireformiin, jonka merkitystä hän oli tähdentänyt jo *Elämässä*. On syytä myös korostaa, kuinka tiiviisti hän liitti omakotiaatteen jo lapsuudessa alkavan kansalaiskasvatuksen ideaaleihin. Tämäkin teema oli ollut hänen kirjoituksissaan esillä jo pitkään, esimerkiksi *Elämässä* hänen kuvatessaan työläislasten ja etenkin itselleen läheisen ”ryyryköyhälistön” kurjia kasvuolosuhteita.⁵²⁷

Omakotiyhdistyksen toiminta vilkastui luvattusti alkuvuodesta 1908. *Uuden Suomettaren* mukaan kiinnostus sitä kohtaan oli jopa hallitsemattoman suurta. Tammikuussa kerrottiin, että jäseniä olisi ”tulemassa tungoksella”, mutta yhdistys oli ”toistaiseksi asettanut etusijalle suuriperheisimmät vakavaluonteiset henkilöt, joka seikka on epäilemättä hyödyksi yhdistyksen alkavalle

525 Sama.

526 Sama.

527 Ks. luku 2.1.

Omakoti-yhdistyksen

Jäsenkirja

N^o 39

Sisäjäsenelle *Tehilla Halinen*

syntynyt *Toukokuun 10 p. 1885*

sisäänkirjoitettu jäseneksi *Helmiikuun 25 p:nä 1908*

suoritettuaan määrätyn ilmoitus- ja pääsymaksun.

Helsingissä, *Helmiikuun 2 p:nä 1908*

Omakoti-yhdistys
(Johtokunnan rahastonhoitaja)

G. J. Jalo-Kivi
(Johtokunnan esimies)

J. Sampon
(Johtokunnan kirjuri)

Muuan Tehilla Haliselle helmikuussa 1908 myönnetty, Jalo-Kiven ja Se-
verus Sampon allekirjoittama Omakotiyhdistyksen jäsenkirja. Tekijän
hallussa.

toiminnalle”. Hieman myöhemmin pidetyssä iltamassakin ”oli yleisöä ahdinkoon asti, niin että lippujen myynti oli lopetettava kesken, sekin osoittaen kuinka suuren kannattajajoukon ja ystäväpiiriin yhdistys on jo ehtinyt saada”.⁵²⁸

Keväällä 1908 yhdistys järjesteli myös sisäisiä asioitaan. Huh-tikuussa pidetyssä vuosikokouksessa valittiin uusi johtokunta, jonka puheenjohtajaksi tuli jälleen Jalo-Kivi. Johtokuntaan valitut henkilöt osoittavat, että hanke oli tiiviissä yhteydessä vanhasuomalaisverkostoon ja etenkin Suomalaiseen työväenliittoon. Sen jäsenistä kirvesmiehet Mikko Pauku (1860–1918) ja Daniel Eronen – joista jälkimmäisen kohtasimme edellä Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen keskusvaliokunnan sihteerinä – olivat liiton matkapuhujia ja toimivat sen kirvesmiehosaston puheenjohtajina. Minulle muuten tuntemattomaksi jäänyt johtokunnan jäsen kivimies Johan Lepola puolestaan toimi liiton kivityöläisosastossa. Mainittakoon myös, että yhdeksi tilintarkastajaksi valittiin liiton sihteerinä ja rahastonhoitajana sekä *Suomalaisen Työväenliiton* toimitussihteerinä toiminut ylioppilas Ape Laitio (1885–1958). Omakotiyhdistys mobilisoi kuitenkin myös muita kuin vanhasuomalaispiireissä liikkuneita henkilöitä. Johtokunnan varajäseneksi ja nähtävästi kirjuriksi valittiin Jalo-Kiven ystävä Severus Sampo, jonka toiminnasta vanhasuomalaisverkostossa en ole löytänyt mitään merkkejä.⁵²⁹

528 *Uusi Suometar* 4.1.1908, ’Omakoti-yhdistyksen...’; *Uusi Suometar* 22.1.1908, ’Omakoti-yhdistyksen...’; *Uusi Suometar* 7.3.1908, ’Omakoti-yhdistyksen...’ Yhdistyksellä oli keväällä 1908 vähintään 39 sisäjäsentä. Tämä jäsennumero nimittäin myönnettiin muuan Tehilla Haliselle: Omakotiyhdistyksen jäsenkirja.

529 *Uusi Suometar* 8.4.1908, ’Omakoti-yhdistyksen...’ Mikko Paukusta ks. esim. *Suomalainen Työväenliitto* 30.12.1907; *Suomalainen Työväenliitto* 7.1.1908, ’S. T. L. Kirvesmiesten ammattiosaston...’; *Työväenliitto* 6.9.1910, ’Kertomus Suom. Työv.-Liiton toiminnasta v. 1907–1909’; Ape Laitio; *Otavainen* 3/1918, ’Mikko Pauku’. Johan Lepola valittiin kivityöläisosaston ensimmäiseen johtokuntaan (*Uusi Suometar* 25.7.1907). Ape Laition toiminnasta liitossa ks. esim. hänen vuonna 1910 laatimansa ’Kertomus Suom. Työv.-Liiton toiminnasta v. 1907–1909’ (*Työväenliitto* 25.8.1910, 30.8.1910, 6.9.1910 ja 8.9.1910). Severus Sampoinen toimi kirjurina käy ilmi siitä, että hän allekirjoitti tässä roolissa jäsenkirjoja keväällä 1908

Omakotiyhdistys ryhtyi hankkimaan maata ja rahaa, mutta heikoin tuloksin. Sen anomusta saada kaupunginvaltuustolta tontteja Helsingin asumattomilta reuna-alueilta pallolettiin konttorista toiseen kaikkien suhtautuessa asiaan periaatteessa myönteisesti mutta voimatta luvata mitään konkreettista. Senaatille tehty anomus saada tilattoman väestön lainarahastosta 75 000 markkaa puolestaan hylättiin rahaston toimialaan kuulumattomana.⁵³⁰ Elokuussa 1908 yhdistys sentään järjesti rahastonsa hyväksi kansanjuhlan ja suuret arpajaiset sekä syyskuussa vielä pienemmät arpajaiset.⁵³¹ Yhdistyksen toimintaedellytykset eivät näiden tietojen valossa vaikuta kummoisilta.⁵³² Se alkoi nopeasti rakoilla myös sisältä käsin. Alkuvuoden 1908 jäsentulva oli jo kesään mennessä ehtynyt ja heinäkuussa jäseniä uhiteltiin maksamaaan rästiin jääneet maksunsa tai heidät pyyhittäisiin yhdistyksen listoilta.⁵³³

Omakotiyhdistyksen jäsenten maksuhalukkuuden lopahtaminen liittyi ehkä vain sen ontuvaan toimintaan, mutta myös Jalo-Kiven erottamisella Suomalaisesta työväenliitosta saattoi

(Omakotiyhdistyksen jäsenkirja). Muiden vuosikokouksessa mainittujen henkilöiden verkostoyhteyksiä en ole onnistunut selvittämään. Tuntematomiksi ovat jääneet varapuheenjohtaja Taavi Häkkinen, johtokunnan jäsenet poliisi Nestor Myllyrinne ja rappari J. Luhtasela/Huhtasela (eri yhteyksissä nimi esiintyy eri tavoin), varalle valitut kivimies J. W. Fagerlund ja kirvesmies J. K. Harju, sekä tilintarkastajat kivimies J. W. Erikson ja kirvesmies J. Liimala. Mikäli Luhtasela/Huhtasela oli juuri Luhtasela, saattoi hän olla Jalo-Kiven sukulainen isän puolelta, mutta tämä johtolanka ei ole johtanut erityisiin verkostolöytöihin.

- 530 *Uusi Suometar* 9.1.1908, 'Työväen asunnot'; *Uusi Suometar* 3.4.1908, 'Työväen asuntojen paikat'; *Uusi Suometar* 1.5.1908, 'Oma Koti-yhdistyksen...'; *Suomalainen Wirallinen Lehti* 17.11.1908, 'Hylätty lainanonomus'.
- 531 Esim. *Uusi Suometar* 18.8.1908, ilmoitus; *Helsingin Sanomat* 30.8.1908A, ilmoitus; *Uusi Suometar* 30.8.1908A, ilmoitus; *Helsingin Sanomat* 27.9.1908, 'Arpajaiset'.
- 532 Täysin rahattomaksi ja maattomaksi yhdistys ei jäänyt. Tammikuussa 1909 Jalo-Kivi osti sen nimissä rahatoimikamarin huutokaupassa tontin hintaan 14 605 markkaa ja 32 penniä: *Uusi Suometar* 8.1.1909, 'Tonttihuutokauppa'.
- 533 *Uusi Suometar* 25.7.1908, ilmoitus. Myös Tehilla Halisen viimeinen jäsenmaksu jäi huhtikuulle 1908: Omakotiyhdistyksen jäsenkirja.

olla jotakin tekemistä asian kanssa. Suomalaisessa työväenliitossa alettiin nimittäin näihin aikoihin suhtautua yhdistykseen epäluuloisesti. Tästä kertoo *Suomalaisessa Työväenliitossa* lokakuussa 1908 nimimerkillä ”Liiton jäsen” julkaistu teksti, joka arvosteli tiukasti yhdistystä ja sen toimihenkilöitä. Kirjoittaja totesi yhdistyksen rinnastuvan työväen asunto-osakeyhtiöihin mutta pyrkivän niistä poiketen rahoittamaan toimintansa jäsenmaksuilla sekä arpajaisilla, iltamilla, tansseilla ”ja muilla saman arvoisilla rienauksilla”. Hänen mielestään suunnitelma oli vailla kosketusta todellisuuteen: ”Se joka tosiaankin tällaisella pohjalla luulee vaikkapa vain kymmenenkään vuoden perästä asuvansa esim. täällä Helsingissä omassa asunnossaan, niin on semmoinen henkilö todellakin varustettu hyvin toivorikkaalla mielenlaadulla – ettemme sanoisi enempää.”⁵³⁴

Kirjoittaja oli kuullut myös yhdistyksen sisäisistä ongelmista. Hänen tietojensa mukaan sen parissa oltiin riideltä muun muassa siitä, minne päin kaupunkia ensimmäiset talot rakennettaisiin. Kiistoja hän piti yhdistyksen varoihin nähden ennenaikaisina: ”Siksi kunnes rakentamis-päivä lähestyy kerkiää maapallomme tehdä monta kiertokulkuaan.” Yhdistyksessä oli hänen kuulemansa mukaan ”ollut paljon muutakin riitaa”, mikä oli johtanut siihen, että monet jäsenet olivat eronneet ”syyttäen puuhan alkuunpanijoita ja etunenässä kulkevia toimihenkilöitä omavaltaisesta ja salakähmäisestä menettelystä”, sekä siitä, ”että yksityiset omaksi edukseen käyttävät yhdistystä, keinotellen sen varjossa hyväkseen; joten se ei olisikaan olemassa niiden tarkoituksien takia joita varten se nimellisesti on perustettu”. Kirjoittaja ei esittänyt puheita varmana tietona, mutta totesi, että kun niitä vertasi yhdistyksen vaatimattomiin varoihin ja rahankeruuhankkeisiin,

534 *Suomalainen Työväenliitto* 26.10.1908, ”Omakoti-yhdistys”, Liiton jäsen. Kirjoittaja tosin mainitsi tuntevansa yhdistyksen säännöt vain päällisin puolin. Tasapuolisuuden nimissä voidaan huomauttaa, ettei hän ottanut huomioon yhdistyksen yrityksiä valtionlainan ja lahjoitustonttien hankkimiseksi, minkä vuoksi hänen kritiikkinsä ei osunut aivan maaliin. En ole löytänyt tietoja yhdistyksen järjestämistä tanssiaisista, mutta mikäli tämä piti paikkansa, Jalo-Kivi oli nähtävästi tinkinyt tanssiin liittyvistä moraalista varauksistaan.

jotka eivät tehneet ”aivan luottavaa vaikutusta”, tuli helposti ajatelleeksi hankkeessa olevan ”koira haudattuna”⁵³⁵

Liiton jäsen ei maininnut nimiä, mutta voidaan arvella epäluulojen kohdistuneen ainakin Jalo-Kiveen, joka oli Omakotiyhdistyksen varsinainen alkuunpanija ja sen etunenässä kulkeva toimihenkilö. Lähteiden valossa on mahdotonta sanoa, oliko syytöksissä perää, mutta on ainakin mahdollista, että hän käytti yhdistystä oman taloustilanteensa kohentamiseen. Hän vaikuttaa kärsineen näihin aikoihin rahapulasta. Hänellä oli esimerkiksi keväällä 1907 vaikeuksia kustantaa tuolloin kuolleen äitinsä hautajaisia,⁵³⁶ ja saman vuoden kesällä hänet häädettiin asunnostaan, koska hän ei ollut suorittanut vuokratähtejään – mikä tapaus epäilemättä voimisti hänen vakaumustaan vuokratasarmien turmiollisuudesta.⁵³⁷ Voidaan myös huomauttaa Omakotiyhdistyksen vuosikokouksen 1908 päätöksestä, joka valtuutti puheenjohtajan kuittaamaan yhdistyksen kassasta kuukausittain määrääsumman ”juokseviin menoihin”.⁵³⁸

Jonkinlainen motiivi ja keino yhdistyksen varojen väärinkäyttöön voidaan siten osoittaa, mutta tästä ei vielä voida tehdä varmoja johtopäätöksiä. Sitä paitsi Jalo-Kiven pitkälinen ja vakava paneutuminen työväenasuntokysymykseen ja omakotiaatteeeseen osoittavat, ettei Omakotiyhdistyksessä ollut kyse keinotteluhankkeesta, vaan todellisesta yrityksestä tuoda Suomeen hyväksi arveltu asuntojärjestelmä. Hänen kansalaismaineensa kannalta tämä oli kuitenkin toissijaista: keinotteluhuhut toistavat häneen soppakomitean aikaisista urkkijasyytöksistä lähtien sitkeästi ja eri yhteyksissä soviteltua kuvaa epäluotettavana ja epäilyttävänä henkilönä.

535 Sama.

536 *Uusi Suometar* 4.4.1907, 'Avoin kirje herroille senaattoreille', J. J. Kivi. Kirjeen taustalla oli Jalo-Kiven yritys saada apua äitinsä hautajaisiin Suomen kaartin hautausapukassasta, jota hänen isänsä oli hänen mukaansa ollut perustamassa.

537 *Nya Pressen* 21.7.1907, 'Oblygt yrkande'.

538 *Uusi Suometar* 8.4.1908, 'Omakoti-yhdistyksen...'

Liiton jäsenen kirjoituksen varsinainen tarkoitus paljastui viimeisillä riveillä: ”tahdomme lopuksi asia[a] tuntemattomille huomauttaa, ettei Suomalainen Työväenliitto ole minkäänlaisessa tekemisessä tuon yhdistyksen kanssa, vaikka sen jotkut hommiehet kuuluvat jossain tilaisuudessa viittaalleen semmostakin”.⁵³⁹ Suomalainen työväenliitto sanoutui näin anonyymien kirjoituksen kautta irti Omakotiyhdistyksestä ja sen toimihenkilöistä.

Liiton jäsenen huomautus piti paikkansa siinä mielessä, ettei liiton ja yhdistyksen välillä ollut muodollista yhteyttä. Toisaalta yhdistys oli ainakin kevään 1908 vuosikokouksen aikaan niin läheisesti kiinni liiton verkostoissa, ettei mielikuva niiden yhteenkuuluvuudesta ollut täysin tuulesta temmattu. Liiton aktiivit – ainakin Paukku, Eronen ja Laitio – kuitenkin nähtävästi vetäytyivät yhdistyksestä vuoden 1908 kuluessa. Suomalaisen työväenliiton aktiiveiksi tunnistamistani henkilöistä sen johtokuntaan valittiin seuraavana vuonna enää vain Lepola. Jalo-Kivi toimi tällöin yhä yhdistyksen puheenjohtajana, minkä lisäksi hän hoiti – jälleen epäilyksiä herättävästi – sen rahastoa. Varapuheenjohtajaksi koitettiin nyt hänen luottomiehensä Sampo.⁵⁴⁰

Omakotiyhdistys oli jossain määrin aktiivinen vielä alkuvuodesta 1909, mutta tiedot sen toiminnasta hiipuvat kesään mennessä. Yhdistys kuihtui siten samalla kun Jalo-Kiven aktivismin painopiste suuntautui Suomen spiritistiseen liikkeeseen. Hankkeiden ajallisen limittymisen ohella niiden väliltä voidaan löytää myös toiminnallisia yhteyksiä. Omakotiyhdistyksen viimeisen johtokunnan jäsenistä Sampo ja muuan puuseppä August Lind valittiin Suomen spiritistisen seuran toimihenkilöiksi, ja *Spiritistissä* esiintyi ohimennen nimi K. Kiviranta, joka saattoi olla Omakotiyhdistyksen sihteeri J. K. Kiviranta.⁵⁴¹ Omakotiyhdistyksen

539 *Suomalainen Työväenliitto* 26.10.1908, ”Omakoti-yhdistys”, Liiton jäsen.

540 *Uusi Suometar* 22.4.1909, ilmoitus vuosikokouksesta. Kokousraporttia ei tällä kertaa julkaistu lehdissä, mutta johtokunnan jäsenet käyvät ilmi muista lähteistä: *Adress- och yrkeskalender för Helsingfors jämte förorter* 1909, 42; *Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri* 1909, 68.

541 *Spiritisti* 4/1909, ’Spiritistisen Seuran kokous’; *Spiritisti* 12/1909, jouluterveiset. Lindistä ja Kivirannasta Omakotiyhdistyksen johtokunnassa ks. läh-

johtokunta myös mainosti toukokuun 1909 *Spiritistissä* rakensurahastonsa hyväksi kaavailtuja arpajaisia, jotka oli tarkoitus pitää kesäkuun 20. päivänä Hakasalmen puistossa. Kesäkuun *Spiritistissä* – tai muissakaan lehdissä – tilaisuutta ei enää mainostettu, mutta sen sijaan ilmoitettiin ”spiritualistien kesäjuhlasta”, joka pidettiin samassa paikassa ja samana päivänä kuin aiemmin mainostetut arpajaiset. Syystä tai toisesta Omakotiyhdistyksen arpajaiset siis muuttuivat spiritualistien kesäjuhlaiksi, mikä osoittaa, että molempien hankkeiden takana olivat ainakin osittain samat henkilöt.⁵⁴²

5.7. Vakaasti kehittyvä kansakunta

Jalo-Kivi ei tietääkseni missään myöhemmässä yhteydessä kirjoittanut julkisesti toiminnastaan Suomalaisen puolueen ja Suomalaisen työväenliiton verkostoissa vuosina 1907–1908. Hän siivuutti nämä vuodet myös 1920-luvun lopun kirjeessään.⁵⁴³ *Riippumattomassa Työläisessä* tosin viitattiin hänen takavuosien suomettarelaisuuteensa, mutta hieman väärityneesti. Nimimerkki ”S. S.” eli todennäköisesti Severus Sampo muisteli lehdessä vuonna 1929 sosialidemokraattien suvaitsemattomia toimintatapoja vuosien varrella ja palautti mieliin myös Jalo-Kiven ennen suurlakkoa kokeman ”ajojahdin”:

[Jalo-Kivi] oli niitä itsepäisimpiä luonteita jotka eivät taivu määrättyyn luokkauomaan. Hänellä ol[i] vaikutusvaltaa työväkeen, ollen silloisen ulkotyöväenyhdistyksen ja sen osastojen johtaja ja silloisissa oloissa suomettar[e]laisuuteen menevä. Tällainen oli tietysti jumalatoiminnuksen luomus kaikenlaisten klikkien silmissä joita siihen aikaan [Helsingin työväenyhdistyksen] torpalla kirjava-

teet edellisessä viitteessä.

542 *Spiritisti* 5/1910, ilmoitus; *Spiritisti* 6/1909, ilmoitus.

543 Jalo-Kiven kirje toimittaja Tidermanille (KA).

naan hääri, päiväkaudet hummaten ja varastellen toistensa akkoja.⁵⁴⁴

Sampon muistikuva oli ajan hapertama – esiintyi hän Jalo-Kivi vielä ennen suurlakkoa perustuslaillisena ja vastusti suomettarelaisina pitämiään ”valpaslaisia”. Hänen oma suomettarelaisuutensa rakentui vasta suurlakon jälkeen.

Jalo-Kiven vanhasuomalaisuuden keskeinen rakennuspalikka oli taipumus vastustaa sosialidemokraattien ja erityisesti sosialidemokraattijohdon pyrkimyksiä, minkä vuoksi se asettui sula-vasti hänen elämäläisyytensä jatkeeksi. Siirtyminen perustuslaillisuudesta elämäläisyyden kautta suomettarelaisuuteen ei muutenkaan edellyttänyt hänen kansalaistoimijuutensa merkittävää saneerausta. Imagoaan uudistaneen Suomalaisen puolueen kielinationalismi, kansanvaltaisuus, sosiaalireformismi ja uskonnon yhteiskunnallisen merkityksen korostaminen myötäilivät hänen taipumuksiaan. Puolue näyttäytyi hänelle parhaana vaihtoehdona johtamaan Suomen kansaa valtiollis-yhteiskunnallisissa asioissa rauhallisen kehityksen tielle. Pienen empimisen jälkeen Suomalainen työväenliitto puolestaan näyttäytyi hänelle käytännöllisenä alustana epäpoliittiselle ammattiyhdistysliikkeelle, joka työn ja pääoman luokkataistelun lakkauttamisen kautta johtaisi myös talousjärjestelmän seesteiselle kehityspolulle. Vanhasuomalaisverkosto tarjosi hänelle sopivan ympäristön myös työläisasuntokysymyksen käsittelemiseen omakotiaatteen pohjalta. Kaikkia näitä hankkeita yhdisti halu edistää työväestön aineellista ja henkistä kehitystä, niin että suomalaisista kasvaisi aktiivisia ja siveellisiä kansalaisia ja vakaasti kehittyvän kansakunnan rakentajia.

Suomettarelaisuus sopi hyvin myös Jalo-Kivelle tyypilliseen altavastaajan kokemukseen. Vesa Vares on kuvannut vanhasuomalaisen suhtautumista suurlakon jälkeiseen paitsioasemaansa: ”Ympäristön vihamielisyyteen oli mahdollista reagoida vain tekemällä väistämättömyydestä hyve, heittäytymällä marttyyriksi

544 *Riippumaton Työläinen* 20.3.1929, 'Sosialistien puolueesta eroittamiset', S. S.

ja omaksumalla radikaalidemokraattinen linja”.⁵⁴⁵ Tämä myötäili hyvin Jalo-Kiven kansalaishabitusta. Omalta osaltaan hän kuitenkin valjasti vainopuheen näihin aikoihin puoluepolitiikan sijaan ammattiyhdistysliikkeen käyttövoimaksi esiintymällä ”toisinajattelevien” – pääasiassa suomettarelaiten – työläisten puolustajana sosialidemokraattien työmailla ja yhdistyksissä harjoittamaa ”sortoa” vastaan.

Kaikkien Jalo-Kiven toimintaympäristöjen tavoin vanhasuomalaisverkosto aktivoi hänen kansalaishabitustaan tietyllä tavalla. Eräät hänen taipumuksensa voimistuivat ja toiset heikentyivät. Puoluepolitiikassa hänen jo *Työmiehessä* paljastamansa mutta sittemmin sivuosaan jääneet kielinationalistiset taipumuksensa nousivat nyt esiin ja samalla hänen luokkatietoisuutensa hahmotui paljolti suomalaisen kansan ja ruotsalaisen yläluokan väliseksi vastakkainasetteluksi. Toisaalta ay-toiminta aktivoi myös yleisempää vastarintaista työläishabitusta: vaikka hän saattoi puhua sovittelevasti myös pääoman oikeuksista, otti hän jyrkän kannan sellaisiin työnantajiin, jotka epäilivät Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen intoa ajaa työläisten etuja. Uskonnollinen perspektiivi puolestaan jäi hänen toiminnassaan näinä vuosina yllättävän kauas taka-alalle. Tulkitsen tämän niin, ettei ”kirkollinen” vanhasuomalaisuus mahdollistanut uskontoproblematiikan käsittelemistä hänen mielipiteitään mukailevalla tavalla, minkä vuoksi se jäi sivuun samantapaisesti kuin spiritualismi oli jäänyt hänen kirjoituksissaan syrjään teosofismielisten elämäläisten parissa. Toisaalta vaikka hän kirjoitti uskonnosta suomettarelaisvuosinaan eksplisiittisesti vain vähän, oli hänen vakaumuksensa uskonnon ja siveellisuuden välttämättömästä yhteydestä sanattomasti läsnä esimerkiksi silloin, kun hän moralisoi sosialidemokraattien menettelytapoja ammattiyhdistysliikkeessä.

545 Vares 1993, 101.

6. Suomen spiritistinen liike

6.1. *Punanen Vappu-Jussi*

Suomen vastasyntyneen eduskunnan alkutaival oli katkonaista. Venäjän jälleen kiristynyt yhtenäistämispoliittikka johti tämän tästä eduskunnan hajottamiseen ja uusien vaalien määräämiseen. Näin tapahtui jälleen alkuvuodesta 1909, minkä johdosta suuriruhtinaskunnassa ryhdyttiin järjestämään jo kolmansiä eduskuntavaaleja kolmen vuoden kuluessa.⁵⁴⁵

Jalo-Kivi ei tällä kertaa vaikuta osallistuneen minkään puolueen vaalityöhön. Hänen kansalaistoimintansa suuntautui vaalikeväänä taantuvan Omakotiyhdistyksen ohessa ensisijaisesti spirituaalistiseen liikehankkeeseen. Hänen toimittamansa *Spiritisti: spirituaalistinen aikakauslehti spiritismia ja sitä lähellä olevien psyykkisten kysymysten käsittelyä varten* alkoi ilmestyä kuukausittain tammikuusta lähtien. Julkaisu toteutti vihdoin hänen jo kolme vuotta aiemmin *Elämässä* julkisuuteen tuomansa suunnitelman spirituaalistisesta aikakauslehdestä. Myöhemmin keväällä hän julkaisi spiritualismia esitelleen teoksen *Ääniä haudan takaa eli näkymätön mailma* ja johti spiritualistien orastavan yhteistoiminnan järjestämistä helsinkiläis-tamperelaisen Suomen spiritistisen seuran alaisuuteen.

Jalo-Kiven poliittiseen hiljaiseloon kevään 1909 vaalien aikaan on yksi poikkeus, nimittäin huhtikuun lopulla ilmestynyt pöytäkirja *Punanen Vappu-Jussi*. Lehti ei herättänyt huomiota ilmes-tyessään, mutta kuukautta myöhemmin *Työmiehen* toimittaja Emil Elo (1879–1953) nosti ”vaalikiihkolehtiseksi” kutsumansa julkaisun johdosta painokanteen katsoen sen pyrkineen vahin-

545 Esim. Jussila 2009, 92.

goittamaan häntä ja sosialidemokraattista liikettä. Pilalehti ei ole päätynyt arkistoihin, mutta oikeuden pöytäkirjaan lainattujen katkelmien perusteella Elo loukannut teksti oli julkaisuun kuulunut pakina, joka esitti *Työmiehen* kavaltajien suosijana ja ivaili sen toimihenkilöille viittaamalla ”nälkäpalkoilla työskentelevien toimittajien ja sihteerien” Oulunkylästä ostamiin huviloihin.⁵⁴⁶ Keljuilu liittyi SDP:n entisen taloudenhoitajan Emil Perttilän (1875–1933) tekemistä kavalluksista käytyyn keskusteluun, jonka lomassa esitettiin epäily, että Elo olisi kavaltanut Helsingin työväen osuuskaupan varoja toimiessaan sen johdossa ennen suurlakkoa.⁵⁴⁷

Pilalehdessä ei ilmoitettu julkaisijaa, joten Elo haastoi oikeuteen sen painattajan. Kyseessä oli helsinkiläisen pienkirjapainon omistaja Arvi Airaksinen (1883–1962), joka toimi tällöin *Spiritistin* ja Suomen spiritistisen seuran piirissä. Oikeudessa Airaksinen kertoi julkaisseensa lehden yhdessä Jalo-Kiven kanssa, joka oli myös kirjoittanut Eloa loukanneen pakinan. Tämän kuultuaan Elo haastoi myös Jalo-Kiven, joka puolustautui väittämällä vain toistaneensa *Työmiehessä* julkaistuja tietoja. Oikeus kuitenkin ratkaisi jutun Elon hyväksi ja tuomitsi Jalo-Kiven ja Airaksisen sakkoihin.⁵⁴⁸

Työmies sai oikeusjutusta tilaisuuden esitellä jälleen tietojaan pitkäaikaisesta vastustajastaan: ”Asian tultua raastupaan ilmoitti vastaaja Airaksinen kirjoituksen laatijaksi Hj. Jalokiven, (ent. poliisiurkkijaksi todistettu Sten, sittemmin perustuslaillisten apuri, ’suomalaisen työväenliiton’ perustaja ja nykyinen teosoofien hommamies ja jonkun ’Spiritisti’-lehden julkaisija).”⁵⁴⁹ Kuvaus osoittaa, kuinka monitahoiseksi Jalo-Kiven maine oli rakentunut. Hänet esitettiin paitsi epäluotettavana urkkijana ja poliittisena ta-

546 Elo vs. Airaksinen ja Jalo-Kivi (KA).

547 *Työmies* 14.4.1909, ’Helsingin sos. dem. kunnallisjärjestön kokouksessa,’ Kokouksen kirjuri. Kokouksessa Emil Mäkinen syytti Edvard Valpasta Perttilän ja Elon ”pelastamisesta” kavallusten seurauksilta. Perttilän jutusta ks. Soikkanen 1975, 129.

548 Elo vs. Airaksinen ja Jalo-Kivi (KA).

549 *Työmies* 21.7.1909, ’Elo kunniaansa paikkauttamassa’.

kinkääntäjänä myös henkimaailmaan höyrähtäneenä teosofina ja spiritualistina.

Työmies yhdisti *Punasen Vappu-Jussin* Suomalaisen puolueen vaalityöhön ja nimitti Airaksista suomettarelaiseksi.⁵⁵⁰ Luonnehdinta saattoi osua kohdilleen. Airaksinen ei vaikuta olleen poliittisesti erityisen aktiivinen, mutta hän oli uskoakseni Suomalaisen työväenliiton perustaja-aktiivi Herman Airaksisen veli.⁵⁵¹ Kiinnostavaa on, että *Työmies* esitti myös Jalo-Kiven yhä suomettarelaisena. Käsitys hänestä Suomalaisen työväenliiton perustajana oli toki tahallista liioittelua, mutta hänen erottamisensa liitosta vaikuttaa menneen ohi lehden toimitukselta. Jos *Työmies* olisi tämän tiennyt, olisi se epäilemättä maininnut erottamisen jälleen yhtenä osoituksena hänen epäluotettavuudestaan.

Jalo-Kivi esitettiin *Työmiehessä* ohimennen suomettarelaisena myös toukokuussa 1909. Eduskuntavaaleja puinut teksti kommentoi *Uuden Suomettaren* yleisönosastolla esitettyjä tietoja, joiden mukaan erästä Helsingissä ”hyvin tunnettuna työmiehenä” kampanjoitua Suomalaisen puolueen ehdokasta syytettiin Bobrikovin aikaisesta ilmiannosta. *Työmiehessä* henkilö nimettiin Herman Airaksiseksi ja pohdittiin, olisiko muillakin samankaltaisella maineella varustetuilla henkilöillä mahdollisuuksia puolueen ehdokkaiksi: ”Ensi vaaleissa he kai ottavat ’Suomalaisesta työväenliitostaan’ Mäkikankaan ja Stenin ehdokkaiksi. Ne ovat myöskin ’hyvin tunnettuja’ kuten moni muukin suomettarelainen.”⁵⁵²

550 Sama.

551 En ole tästä varma, mutta pidän asiaa todennäköisenä. Airaksinen myi kirjapainonsa alkusyksystä 1909 Suomalaiselle työväenliitolle (*Suomalainen Työväenliitto* 27.9.1909, ’S. T. Liiton kirjapaino- ja sanomalehti o. y:llä’) ja Jalo-Kiven mukaan tämä tapahtui hänen veljensä kautta: Jalo-Kiven syytekirjelmä Airaksista vastaan (KA).

552 *Työmies* 6.5.1909, ’Suomettarelaiden edustajaehdokkaat’. Mäkikangas on minulle tuntematon henkilö. Herman Airaksisen ilmiantajamaine perustui senaatin vahtimestari K. L. Lindbergin ilmiantoon, jonka Kaarlo Luoto oli aiemmin laittanut Jalo-Kiven kontolle ja josta tämä katsoi tulleensa puhdistetuksi, kun Lindberg suurlakon jälkeen sai tapauksen viralliset paperit haltuunsa ja toimitti ne julkisuuteen (ks. luku 2.4.). Herman Airaksinen yhdistettiin ilmiantoon näissä papereissa. Itse hän kiisti osallisuuten-

Työmiehen käsitys *Punasen Vappu-Jussin* suomettarelaisuudesta ei ehkä ollut täysin virheellinen. Saattoihan Jalo-Kivi tukea Suomalaista puoluetta huolimatta siitä, että hänen välinsä Suomalaiseen työväenliittoon olivat katkenneet eikä hän tiettävästi enää kirjoittanut aktiivisesti *Uuteen Suomettareen*. Toisaalta eräät seikat puhuvat tulkintaa vastaan. Ensinnäkin, pilalehtä mainostettiin etukäteen – hieman yllättävästi – *Työmiehessä* sosialidemokraattien vaalijulkaisujen ohessa.⁵⁵³ Toiseksi, ei-sosialidemokraattinen lehdistö *Uutta Suometarta* myöten uutisoi Elon kunnianoikeusjutusta ”sosialistien välisenä herjausjuttuna”.⁵⁵⁴ Nämä seikat viittaavat siihen, että pilalehti asemoitui poliittisella kentällä jossain määrin lähelle SDP:tä, mutta kuitenkin niin, että sen suhde sosialidemokraattijohtoon tai ainakin *Työmieheen* oli kriittinen. Tällaiseksi tulkittuna lehti voitaisiin yhdistää vanhasuomalaisen työläisverkoston ohella tai sijaan ainakin entisen elämäläisverkoston riekaleisiin.

Elämäläisverkosto oli alkanut hajota, kun Sosialistinen reformipuolue ja *Elämä* lakkautettiin vuonna 1908, mutta sen parista nousi vuosikymmenen vaihteeseen asti pienimuotoisia kansalaishankkeita. Ne eivät herättäneet sellaista huomiota kuin suurlakon vanavedessä muovautunut puoluepoliittinen protestiliike, mutta tarjosivat kuitenkin puoluekentällä marginalisoituneille reformihenkisen verkoston jäsenille hetkellisiä kiinnittymispaikkoja. Myös Matti Kurikka pysyi aktiivisena, vaikka hän olikin ajankohtaisuutensa menettäneenä alkanut taantua lähinnä pilalehtien aiheeksi. Hän pyrki eduskuntaan yksityisiltä listoilta vuosien 1908 ja 1909 vaaleissa ja hahmotteli yhteistyötä esimerkiksi seksuaalimoraalisilla kirjoituksillaan paheksuntaa herättäneen ”nuorsosialistisen” lääkäri A. F. Tannerin (1868–1920) kanssa.

sa tapaukseen sekä vuonna 1906 että jälleen vuonna 1909: *Uusi Suometar* 27.5.1906, ’Vastine K. L. Lindbergille’, H. Airaksinen; *Uusi Suometar* 9.5.1909, ’Vastaus arvoisalle hra ”Asiata seuranneelle”’, H. Airaksinen.

553 *Työmies* 28.4.1909, ilmoitus.

554 Esim. *Uusi Suometar* 21.7.1909, ’Sosialistit herjaavat toisiaan’; *Uusi Suometar* 18.8.1909, ’Sosialistien välinen kunnianloukkausjuttu’; *Uusi Suometar* 15.9.1909, ’Sosialistien välinen herjausjuttu’.

Vuodenvaihteessa 1909 hän yritti perustaa ”todellista sosialismia” kannattaneen aikakauslehti *Toverin*, mutta siitä ilmestyi vain näytenumero.⁵⁵⁵

Suomen spiritistinen liike yhdistyi alkuvuonna 1909 selvästi ex-elämäläisten ja tannerilaisten verkostoihin. Tarkastelen tätä lähemmin tuonnempana, mutta todettakoon jo tässä esimerkinomaisesti, että *Toveri* painettiin Airaksisen kirjapainossa, siinä huomautettiin lämpimästi *Spiritistin* ilmestymisestä ja *Toveri* puolestaan mainittiin *Spiritistissä*.⁵⁵⁶ Pidänkin todennäköisenä, että Jalo-Kivi, Airaksinen ja heidän toimittamansa *Punanen Vappu-Jussi* sijoittuivat vaalikeväänä 1909 vanhasuomalaisen ohella tai sijaan juuri näiden verkostojen yhteyteen.

6.2. Poliitiikasta okkultismiin

Punanen Vappu-Jussi on häviävän pieni sirpale Suomen poliittista historiaa, mutta Jalo-Kiven kansalaisuuden saagassa sillä on tärkeä asema hänen viimeisenä puoluepoliittisena kannanottonaan pitkiin aikoihin. Suomen spiritistisen liikkeen yhteydessä hän palasi lähes tyystin niihin uskonnollisen ja uskontopolemiikin teemoihin, joita oli hahmotellut *Elämässä* ja *Omatunnossa* alkuvuodesta 1906, mutta jotka olivat sittemmin jääneet hänen muiden hankkeidensa jalkoihin. *Spiritistin* ilmestymisvuosina 1909–1913 oli hänen poliittis-yhteiskunnallisten taipumustensa vuoro painua sivuosaan, kun hän paneutui selvittelemään spiritualismin merkitystä ja suhdetta muun muassa materialismiin, kirkkoon, kristinuskoon, uskontoon, tieteeseen ja teosofiaan. Hänen kan-

555 Pollari 2022a; Suodenjoki 2022b. Tannerin ja Kurikan yhteistyö päättyi nopeasti (Pollari 2022a, 136–145), mutta Tanner oli sittemminkin tekemisissä muiden ex-elämäläisten kanssa. Esimerkiksi vuonna 1910 hän yhdisti voimansa Santeri Lehtosen ja eräiden muiden SDP:n kriitikkojen kanssa perustaakseen uuden puolueen: *Työmies* 31.1.1910, ’Heikki Koskinen, rengastohtori, Lehtosen Santeri y. m. ”tyytymättömät” uutta puoluetta perustamassa’.

556 *Toveri* 0/1909, ’Täällä Helsingissä’; *Spiritisti* 2/1909, ’Toimitukselle saapunutta kirjallisuutta’.

salaistoiminnassaan tapahtui siis painopisteen siirtymä kohti uskonnollista tematiikkaa.

Tämä tulkinta saa tukea Jalo-Kiveltä itseltään. Hän muisteli 1920-luvun lopun kirjeessään:

Kun Kurikka lähti maasta pois niin heitin minäkin politikoimisen, niin etten puuttunut siihen ennenkuin 1917 syksyllä, jolloin marraskuu teki sosialistit hulluiksi. Silloin olin mukana ja sitten sodassa krenatöörinä. Minä olen paremmin ollut tällä ajalla tunnettu teosofisissa ja spiritistisissä piireissä kun antauduin Kurikan jälkeen occultismia tutkiskelemaan, on minulta kait ilmestynyt jokin kirjakin, paitsi lukemattomia muita kirjoitelmia alalta.⁵⁵⁷

Matti Kurikka lähti Suomesta toukokuussa 1909 hänelle tapiollisen vaalituloksen selvittyä,⁵⁵⁸ joten näkemykseni *Punasesta Vappu-Jussista* Jalo-Kiven viimeisenä puoluepoliittisena siirtona sopii hyvin hänen muistikuviansa. Toisaalta anekdoottimainen kuvaus esitti kääntein jyrkempänä kuin se oli – olihan hän perehtynyt spiritualismiin ja teosofiaan jo vuosien ajan, ja Kurikan lähtiessä maasta spiritualistinen liikehanke oli jo hyvässä vauhdissa.

Jalo-Kivi jätti politiikan kaiketi osittain samasta syystä kuin Kurikka lähti Suomesta. Kun suurlakon jälkeinen kansalaisyhteiskunnan kuohunta hiipui, toinen venäläistämiskausi käynnistyi ja puoluekenttä alkoi vakiintua,⁵⁵⁹ heidän kaltaistensa vaikealla maineella varustettujen henkilöiden oli yhä hankalampaa saada jalansijaa politiikassa. Jalo-Kiven mahdollisuuksia rajasivat myös syrjäytyminen ammattiyhdistysliikkeessä sekä Omakotiyhdistyksen vaikeudet. Kurikka ratkaisi pattitilanteen lähtemällä maasta, kun taas Jalo-Kivi suuntasi huomionsa spiritualismiin.

Tästä näkökulmasta katsottuna uskonnollinen kansalaistointi näyttäytyy tavallaan viimeisenä vaihtoehtona, johon Jalo-Kivi saattoi kanavoida tarmonsaa ja kunnianhimosaa. Käännettä ei kuitenkaan tarvitse ymmärtää ainakaan tyystin kielteisenä ko-

557 Jalo-Kiven kirje toimittaja Tidermanille (KA).

558 Pollari 2022a, 152–153.

559 Esim. Anttila ym. 2009b, 13–15.

kemuksena, jonkinlaisena katkerana toissijaisiin asioihin keskittymisenä. Päinvastoin Jalo-Kivi piti spiritualismin edistämistä itssessään tärkeänä tehtävänä Suomen kansan ja viime kädessä koko ihmiskunnan kehityksen kannalta. *Spiritistin* päätoimittajana ja Suomen spiritistisen seuran puheenjohtajana hän saattoi myös esiintyä jälleen johtajan roolissa, mikä epäilemättä hiveli hänen itsetuntoaan. 1910-luvun taitteessa ja alussa hän asettui tiiviisti Suomen spiritistisen liikkeen suhdeverkoston aktiiviytimeen, jopa siinä määrin, että koko hanke paljolti henkilöityi häneen ja seurasi hänen liikkeitään.

Jalo-Kivi saattoi nähdä spiritualistisen kansalaistoiminnan ajankohtaisena myös uskontokentällä tapahtuneiden muutosten vuoksi. Suomen teosofinen liike oli vahvistunut huomattavasti suurlakon jälkeisinä vuosina. Suomen teosofisen seuran looseja oltiin perustettu useisiin kaupunkeihin ja asutuskeskuksiin, mikä lisäksi *Omatunto/Tietäjä*, teosofinen kirjallisuus ja kiertävä esitelmäointi olivat tehneet teosofiasta helpommin lähestyttävää eri puolilla maata.⁵⁶⁰ Teosofian menestyminen epäilemättä kannusti myös spiritualistiseen järjestäytymiseen. Hankkeen ajankohtaisuuteen vaikutti myös Sällskapet för psykisk forskningin eli Psykkisen tutkimusseuran perustaminen Helsingissä vuonna 1907. Seurassa esiintyi ilmeisen suurta joskin kriittistä kiinnostusta spiritualismia kohtaan, mikä heijastui myös sen julkisuuskuvaan. *Uudessa Suomettaressa* sen perustamisesta kerrottiin: ”Spiritismin tutkimuksen harrastajille kuuluu olevan yhdistys tekeillä täällä Helsingissä.”⁵⁶¹ Jalo-Kiven näkökulmasta tutkimusseura ehkä lisäsi tarvetta spiritualismia sen omista lähtökohdista esittelevälle toiminnalle, vaikka *Spiritisti* olikin yllättävän vaitonainen seuran toiminnasta ja ylipäätään olemassaolosta.⁵⁶²

560 Ahlbäck 1995, 130–173; Harmainen & Järvenpää & Kemppainen 2022, 93–99.

561 *Uusi Suometar* 27.2.1907, ’Spiritismin...’. Seurasta yleisesti ks. Aho 1993, 15–74; Järvenpää 2020a, 78–82.

562 Jalo-Kiven asenne psykkistä tutkimusta kohtaan käy hyvin ilmi kansainvälisesti tunnetun englantilaisen Society for psychical researchin luonnehdinnasta *Spiritistissä* (2/1909, ’Spiritualistinen liike ulkomailla’): ”Mainitti

Psykkisen tutkimusseuran alkuvaiheisiin liittyi ainakin yksi tapahtuma, jolla saattoi olla suoraa merkitystä spiritualistisen liikkehankkeen käynnistymiselle. Vuonna 1908 seura kutsui Pekka Ervastin välityksellä Alfred V. Petersin Helsinkiin pitämään psykometria- ja selvänäkönäytöksiä. Tutkimuksessa on arveltu tapausten vaikuttaneen innostavasti *Spiritistin* ja Suomen spiritistisen seuran perustamiseen.⁵⁶³ Tämä todennäköisesti pitää paikkansa, joskin vaikutussuhteen tarkkaa luonnetta on vaikea määrittää. *Spiritistin* ensimmäisessä numerossa Veikko Palomaalta julkaistiin kirjoitus 'Spiritistinen mediumi Helsingissä', jossa hän kertoi olleensa läsnä yhdessä Petersin kahdeksasta istunnosta ja selosti sen kulkua.⁵⁶⁴ On todennäköistä, että Ervastin kanssa yhteistyötä tehnyt ja englantia puhunut Palomaa oli tutustunut Petersiin ainakin pintapuolisesti. Peters tutustui myös Jalo-Kiveen viimeistään 1910-luvun alussa, jolloin hän Suomessa ollessaan vieraili myös tamperelaisten spiritualistien luona ja piti muutamia istuntoja *Spiritistin* tuolloisessa toimituksessa Jalo-Kiven asunnolla.⁵⁶⁵

6.3. Spiritualistien järjestäytyminen

Jalo-Kivi oli alkuvuonna 1906 valittanut *Elämässä* spiritualismin heikkoa asemaa Suomessa, eikä tilanne hänen nähdäkseen ollut kolmessa vuodessa parantunut. Teoksessaan *Ääniä haudan takaa* hän totesi spiritualismin olleen Suomessa ”näihin asti vähemmän tunnettua”. Hän syytti asiasta jälleen kirkon tukahduttavaa vaiku-

seura on kaikkea muuta vaan ei suinkaan spiritistinen. Spiritistien kesken sitä usein kuvaavasti nimitetään: 'seura tosiasiajn ja henkisten ominaisuuksien kieltämistä varten.' Seura kyllä on harjoittanut ja harjoittaa virallista psykillisten ilmiöitten tutkimista, mutta koettaa kaikista päästä mitä monimutkaisempien ja kummallisten teorioitten avulla – ennenkuin tunnustavat, että spiritisteillä on oikein.”

563 Hjelt 2012; Holm 2016, 89; Sohlberg 2016, 500. Petersin vierailusta yleisesti ks. Aho 1993, 65–74.

564 *Spiritisti* 1/1909, 'Spiritistinen mediumi Helsingissä', Veikko [Palomaa].

565 *Spiritisti* 25–27/1911, 'Medio A. V. Peters Suomessa'; *Spiritisti* 31–33/1911, 'Istunnot Tampereella'.

tusta lehdistöön: ”Meidän ortodoxiaa kannattava sanomalehdistömme on tahtonut ’vajeta kuoliaaksi’ koko kysymyksen.” Myöskään suomenkielinen spiritualistinen kirjallisuus ei ollut hänen nähdäkseen lisääntynyt, sillä hän joutui yhä toteamaan, että aiheesta löytyi ”ainoastaan pari teosta”.⁵⁶⁶ Spiritualismilla oli kuitenkin Suomessakin kannattajia, jotka tarjosivat kehityskelpoisen perustan spiritualistiselle yhteistoiminnalle:

Kuitenkin on löytynyt piirejä, joissa on harrastettu spiritualistisi[a] kysymyksiä, sekä pidetty istuntoja. Talvella 1893 oli Helsingissä tunnettu mediumi madame d’Esperance, joka oli mukana muuttamassa istunnossa, joita pidettiin seurahuoneella. Toiminta suomalaisten spiritualistien kesken on kuitenkin ollut hajanaista, ilman tietoisuutta, kun ei mitään yhdistävää sidettä ole löytynyt. Mutta toivomme että toiminta nyttemmin vilkastuu ja käy tietoiseksi, kun on spiritualistiselle liikkeelle saatu oma äänenkannattajansa ”Spiritisti”, yhdyssiteeksi suomalaisten spiritualistien kesken.⁵⁶⁷

Jalo-Kivellä oli selvästi visio kansallisella tasolla järjestäytyneestä ja itsetietoisesta spiritualistisesta liikkeestä. Kansalaistoiminnan koulussa jo vuosia koulittuna ja kolhittuna hän ymmärsi hyvin, mitä tällaisen yhteistoiminnallisen verkoston rakentami-

566 Jalo Kivi 1909, 14–15. Vrt. *Tietäjä* 1/1909, ’Uusi spiritualistinen aikakauslehti’. Tällä kertaa Jalo-Kivi ei maininnut teoksia nimeltä. Hänen oma kirjansa paikkasi tätä aukkoa suomalaisten tietoisuudessa. Hän toivoi sen olevan ”hyödyksi kaikille totuuden etsijöille Suomessa, jotka kallistavat korvaansa kuullakseen mitä spiritismillä on sanottavaa elämästä haudan tällä ja tuolla puolen” (Jalo Kivi 1909, ’Alkulause’). Teosta voidaan pitää pienenä historiallisena merkkitapauksena: se oli ensimmäinen spiritualistisesta näkökulmasta suomeksi kirjoitettu kirjamuotoinen esitys aiheesta. Jatkossa *Spiritistin* toimitukselta voitiin tilata myös muuta spiritualismia edistänyttä koti- ja ulkomaista kirjallisuutta (ks. esim. lista *Spiritistin Joululehdessä* 1909), minkä lisäksi se tuotti ainakin kaksi suomennosta: brittispiritualisti William T. Steadilta suomennetun kirjasen *Mistä tiedän että kuolleet elävät?* (1909, suomentajaa ei mainita) sekä Jalo-Kiven Oscar Buschilta suomennetun teoksen *Mistä ja mihin?* (1911).

567 Jalo Kivi 1909, 15. ”Madame” d’Espérancen johdolla pidetyistä istunnoista ks. Kaartinen 2020, 25–69.

nen vaati. Keskeistä oli ”tietoisuus” eli kokemus yhteenkuuluvuudesta, jonka kautta spiritualismista kiinnostuneet henkilöt ja heidän epämuodolliset verkostonsa voitiin mobilisoida järjestäytyneeksi liikkeeksi. Jaetun tietoisuuden ylläpitäminen rakentaminen ja ylläpitäminen puolestaan edellyttivät yhdistävän siteen eli oman äänenkannattajan olemassaoloa. Tätä herättävää ja yhdistävää tehtävää *Spiritisti* toteutti jatkuvista talousvaikeuksista huolimatta tarmokkaasti yli neljän vuoden ajan.⁵⁶⁸

Spiritistin toimitus sijaitsi aluksi Jalo-Kiven ja hänen perheensä tuolloisella asunnolla Vaasankadulla.⁵⁶⁹ Toimituksen *Tietäjään* tammikuussa 1909 lähetettämässä tiedotteessa luvattiin, että uutta lehteä toimittaisivat ”useat asiaaharrastavat henkilöt”.⁵⁷⁰ *Spiritistissä* heistä nimettiin kuitenkin vain vastaava toimittaja ”Jalo Kivi” – ja hänetkin vasta kolmannesta numerosta lähtien. Sisällön tuottamisessa häntä avustivat aluksi ainakin Suomen spiritistisen seuran johtokuntaan valitut Veikko Palomaa, Maria Ramstedt sekä muuan Ukko Falck, joiden lisäksi lehden varhaisnumeroissa esiintyi myös ”Uranien” eli suomalaisen astrologian pioneeri Adolf Nylund (1873–1951).⁵⁷¹

568 *Spiritisti* ilmestyi yli vuoden säännöllisesti, joskin lehden usein julkilausuttu pyrkimykset kasvattaa kokoaan eivät toteutuneet ja luvattujen liitteiden julkaisu takkuili jatkuvasti. Vuonna 1910 ongelmat alkoivat kasaantua: heinäkuun numero ilmestyi puolta pienempänä, seuraava numero julkaistiin vasta syyskuussa, lokakuun numero ilmestyi jälleen puolikkaana ja vuoden viimeiset numerot jouduttiin yhdistämään. Alkuvuoden 1911 laaja kirjallajakkaus lykkäsi monien muiden aikakauslehtien tavoin myös *Spiritistin* julkaisua pitkälle kevääseen. Lehti ilmestyi kyseisenä vuonna lopulta vain kolme kertaa; jokainen numero kattoi kolme kuukautta, mutta oli vain tuppilasti tavallista paksumpi. Vuonna 1912 lehden taloudellinen tilanne ilmeisesti hieman kohtentui ja lehteä julkaistiin säännöllisesti alkuvuoteen 1913 asti, kunnes se yhtäkkiä lakkasi ilmestymästä. Parin kuukauden hiljaisuuden jälkeen lehti palasi vielä kerran tiedottaakseen, että taloudelliset esteet pakottivat keskeyttämään sen julkaisemisen.

569 *Spiritisti* 4 & 5/1909; Jalo-Kiven osoitekortti (HKA); Helsingin kaupungin henkikirja 1909.

570 *Tietäjä* 1/1909, ’Uusi spiritualistinen aikakauslehti’.

571 *Spiritisti* 2/1909, ’Eräs spiritistinen istunto’, Veikko [Palomaa]; *Spiritisti* 3/1909, ’Muutamia spiritistisiä havaintoja’, Veikko; *Spiritisti* 4 & 5/1909,

VOL I

N:o 1

SPIRITISTI

SPIRITUALISTINEN AIKAKAUSLEHTI

ENSIMMÄINEN VUOSIKERTA

TAMMIKUU 1909

Lukijoille	3
Mitä on spiritismi?	5
Minna Canth ja spiritismi	8
Spiritistinen mediumi Helsingissä	11
Telepatia ja psykometria	13
Eräs spiritistinen istunto Washingtonissa	17
Kirjoituksia henkimaailmasta	19
Yliaistillisten asiain johdosta Suomessa	21
Toimituksen työpöydällä	23

HINTA 60 P:Ä

Spiritistin ensimmäinen numero tammikuussa 1909. Kuva: Kansalliskirjaston digitaalinen lehtiarkisto.

Kesällä 1909 Jalo-Kivi muutti Arvi Airaksisen luokse Port-haninkadulle ja *Spiritistin* toimitus siirtyi hänen mukanaan. Tällöin lehteen kerrottiin myös liittyvän useita ”perehtyneitä avustajia”.⁵⁷² Loppukesästä alkaen sen sivuille ilmestyikin uusia nimimerkkejä. Heinäkuun numerossa – ja vain siinä – mainittiin myös toimitussihteeri Antti Hietala (1882–1910).⁵⁷³ Hän oli hämeenlinnalainen kirjaltaja, joka oli hiljattain muuttanut Helsinkiin vaimonsa Elvin (1885–1960) ja lastensa kanssa. Pariskunta oli toiminut aktiivisesti Hämeenlinnan sosialidemokraattisessa liikkeessä ja pääkaupungissakin he liittyivät heti Pakilan työväenyhdistykseen. He nähtävästi jakoivat mielenkiinnon myös spiritualismia kohtaan, sillä Elvin kerrottiin lausuneen runoja edellä mainitsemissani spiritualistisessa kesäjuhlassa kesällä 1909.⁵⁷⁴

Arvi Airaksinen oli erityisen tärkeä henkilö *Spiritistin* varhaisvaiheissa. Hän ei ilmeisesti kirjoittanut lehteen, mutta sen konttori sijaitsi hänen kirjapainonsa yhteydessä Hämeenkadulla (nyk.

⁵⁷² Todistuksia sielun olemassaolosta, suomentanut Martti Humu [Ramstedt]; *Spiritisti* 5/1909, ’Mesmerismi’, U. H–a [Falck/Havukka]; *Spiritisti* 10/1909, ’Valokuvia yliaistillisista ilmiöistä’, U. H:a; *Spiritisti* 3/1909, ’Ennustus lääketieteellisestä keksinnöstä’, Uraniel. Adolf Nylundista ks. Järvenpää 2020b.

572 *Spiritisti* 6, 7 & 8/1909; *Spiritisti* 6/1909, ’Toimituksen työpöydältä’; *Helsingin ja ympäristön osote- ja ammattikalenteri* 1909.

573 *Spiritisti* 7/1909.

574 Antti Hietala oli menettänyt työnsä hämeenlinnalaisessa kirjapainossa traagisesti edelliskesänä, kun hänen toinen kätensä jäi painokoneen hammasrattaisiin ja jouduttiin amputoimaan. Hietalat olivatkin muuttaneet pääkaupunkiin ensisijaisesti etsimään parempia toimeentulomahdollisuuksia. Voi olla, että Antti liittyi *Spiritistin* toimituskuntaan ainakin osittain pal-kan toivossa eikä niinkään aatteellisista syistä. Toisaalta vähävarainen lehti tuskin tarjosi erityisempiä ansiomahdollisuuksia. Hietala ryhtyikin pian kauppamatkustajaksi. Hänen elämänsä kuitenkin päättyi murheellisesti jo marraskuussa 1910, kun hän jäi kahden muun miehen kanssa junan alle. *Hämeen Voima* (5.11.1910, ’Kolme miestä junan alle’) kuvasi tapauksessa olennaisimman: ”Surullinen isku perheelle, joka jo pari viime vuotta on saanut maistaa elämän kovuutta”. Hietaloiden vaiheista ks. esim. *Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri* 1910; *Työmies* 22.6.1908, ’Tapaturma kirjapainossa’; *Työmies* 23.4.1909, ’Selitys’.

Siltasaarenkatu)⁵⁷⁵ ja *Spiritistin* alkupään numerot sekä Jalo-Kiven teos *Ääniä haudan takaa* aineellistuivat hänen painokoneessaan. Tämä on hyvä muistutus kirjapainojen ja muiden tekstuaalista julkisuutta rakentaneiden toimijoiden keskeisestä merkityksestä paitsi koko kansalaisyhteiskunnalle myös Suomen spiritistisen liikkeen kaltaisille uskonnollisille kansalaishankkeille. Kirjapainon omistajan tuttavuus oli Jalo-Kivelle sosiaalista pääomaa, joka helpotti liikehankkeen käynnistämistä.⁵⁷⁶

Airaksisen kirjapainosta ei kuitenkaan ollut pelkkää apua. Paino omistajineen olivat nimittäin ajautuneet syviin talousvaikeuksiin, jotka heijastuivat pian myös *Spiritistiin*. Toukokuussa lehden ilmestyminen myöhästyi (joskin vain kolme päivää) ja siinä todettiin kuivasti, ettei syy ollut toimituksen vaan kirjapainon.⁵⁷⁷ Kesäkuun jälkeen painatus siirrettiin toisaalle. Yhdessä asuneiden Jalo-Kiven ja Airaksisen välit kiristyivät näihin aikoihin myös henkilökohtaisesti. *Punasen Vappu-Jussin* tapaus ehkä vaikutti asiaan, mutta viime kädessä kyse oli rahasta. Loppukesästä Airaksinen pakeni *Spiritistille*, Jalo-Kivelle ja ilmeisesti monille muillekin tahoille tekemiään velkoja Sortavalaan, jolloin Jalo-Kivi haastoi hänet oikeuteen vekselipetoksesta. Syytekirjelmässään hän antoi tylyn kuvauksen entisen työtoverinsa tilanteesta: ”Airaksinen on velkaa tavattoman paljon ja on hänellä ulosottotuomioita. Parhailaan on hänellä haettavana tietääkseni 3 eri tuomiota. Noin viikko sitte on hän veljensä kautta myynyt omistamansa painon kenenkään tietämättä [ja] jättäen kaikki asiat sekaisin poistunut paikkakunnalta.” Airaksista ei yrityksistä huolimatta tavoitettu oikeuteen ja lopulta Jalo-Kivi nieli tappionsa ja jätti asian sikseen.⁵⁷⁸

Suomen spiritististä liikettä ryhdyttiin alkuvuonna 1909 rakentamaan myös julkisella puheella. *Spiritistin* ensimmäisessä numerossa ilmoitettiin, että toimitus alkaisi järjestää esitelmää

575 *Spiritisti* 3/1909.

576 Tekstuaalisen julkisuuden tuotantovoimien merkityksestä okkultismin kontekstissa ks. Treitel 2004, 247–248 ja passim.

577 *Spiritisti* 6/1909, ”Toimituksen työpöydältä”.

578 Jalo-Kivi vs. Airaksinen (KA).

”spiritismistä ja sen yhteydessä olevista kysymyksistä” ja että puhujaa voitiin pyytää myös maaseudulle. Palomaa pitikin jo tammiukuussa Suomen rautatieläisten liiton Helsingin piiritoimistolla Vilhonkatu 6:ssa esitelmän, jossa hän *Spiritistin* mukaan ”selviteli suhteista spiritismin ja teosofian välillä ja näitten yhteistä taistelua materialistista maailman katsomusta vastaan”. Helmiukuussa *Spiritisti* lupasi, että luentoja järjestettäisiin pääkaupungissa sunnuntaisin aina kun sopiva huoneisto olisi saatavilla.⁵⁷⁹ Lupaus toteutui maaliskuun lopulla, kun Palomaa ja Ramstedt aloittivat lähes viikoittaiset ”spiritistiset” esitelmänsä, kuten niitä mainostettiin erotuksena heidän ”teosofisista” esitelmistään. Syksyyn 1909 jatkuneiden luentojen pitopaikaksi vakiintui jo mainittu rautatieläisliiton piiritoimisto, joskin uusissa tiloissa, sillä toimisto muutti jo alkuvuodesta raittiusseura Koiton entiseen huoneistoon Vuorikadulle. Piiritoimiston siirryttyä jälleen alkuksästä myös spiritualinen esitelmäntoiminta jatkui kesätauon jälkeen hetkellisesti sen uudessa osoitteessa Annankadulla.⁵⁸⁰

Suurlakon myötä perustetun Rautatieläisten liiton Helsingin piiritoimisto ei valikoitunut spiritualististen luentojen pitopaikaksi sattumalta. Liitolla oli kiinnostavia yhteyksiä pääkaupungin reformihenkiseen verkostoon – joskaan teosofia saati spiritualismi eivät nousseet näkyvästi esiin sen julkaisemassa aikakauslehti *Junassa*, jonka konttori sijaitsi piiritoimiston yhteydessä.⁵⁸¹ Matti

579 *Spiritisti* 1/1909, ’Toimituksen työpöydältä’; *Spiritisti* 2/1909, ’Toimituksen työpöydältä’ ja ’Spiritistisiä luentoja...’; *Työmies* 30.1.1909, ilmoitus Palomaan esitelmästä.

580 Ks. ilmoitukset esim. seuraavissa: *Työmies* 20.3.1909; *Helsingin Sanomat* 28.3.1909; *Työmies* 3.4.1909; *Helsingin Sanomat* 11.4.1909; *Työmies* 17.4.1909; *Helsingin Sanomat* 25.4.1909; *Työmies* 30.4.1909; *Työmies* 8.5.1909; *Helsingin Sanomat* 9.5.1909; *Työmies* 15.5.1909; *Työmies* 16.5.1909; *Työmies* 4.9.1909; *Työmies* 11.9.1909; *Uusi Suometar* 3.10.1909.

581 Rautatieläisten liitosta yleisesti ks. Riihinen & Hentilä & Roos 1975. Kirjoittajat kommentoivat myös liiton suhdetta uskonnosta käytyihin keskusteluihin. Heidän mukaansa *Junan* linja oli kirkkoa ja kristillisiä normeja kritisoiva, mutta kristinuskon sosiaalis-eettinen sanoma ja alkukirkossa havaittu vallankumouksellisuus saivat myös arvostusta etenkin joulunumeroissa (145–152). Teosofiaan liittyvistä keskusteluista *Junasta* löytyy nopealla läpikäynnillä harvoja ja ristiriitaisia esimerkkejä. Teosofista näkö-

Kurikka oli läsnä liittoa suunniteltaessa ja loppuvuonna 1907 hän piti ensimmäisen vaalipuheensa Sosialistisen reformipuolueen ehdokkaana piiritoimistolla rautatieläisten omasta pyynnöstä. Pitkään Vilhonkadulla sijainnut piiritoimisto vaikuttaa myös vakiintuneen elämäläisille tärkeäksi esitelmä- ja kokoustilaksi, kun he joutuivat luopumaan tuvastaan Töölönlahden rannalla kesällä 1907.⁵⁸² Ilmeisen tärkeä yhteyshenkilö liiton ja reformihenkisen verkoston välillä oli konduktööri Antti Maurits Vapaa (1861–1940, vuoteen 1904 Fri), joka oli liiton perustajajäsen ja pitkäaikainen rahastonhoitaja sekä *Junaa* julkaiseen osuuskunnan taloudenhoitaja. Hän liittyi Suomen teosofiseen seuraan sen perustamisen yhteydessä ja keväällä 1909 hänet valittiin myös Suomen spiritistisen seuran johtokuntaan.⁵⁸³ Piiritoimiston kontakti jälkimmäiseen seuraan kuitenkin katkesi alkuvuoteen 1910 mennessä, jolloin se joutui turvautumaan lehti-ilmoitukseen kehottaakseen spiritualisteja suorittamaan rästiin jääneet vuokramaksunsa.⁵⁸⁴ Tällöin seuran puheenjohtaja Jalo-Kivi oli jo muuttanut Tampereelle.

kulmaa edustivat *Omatunnosta* lainattu Pekka Ervastian kirjoitus 'Luonnollinen ja inhimillinen oikeus' (*Juna* 41/1907, 'Uusia näkökohtia') ja vuosia myöhemmin Veikko Palomaan lehdessä julkaisema kirjoitus 'Velvollisuusien siveellinen merkitys' (*Juna* 9–10/1912). Kielteisempi näkökulma teosofiaan ja myös Matti Kurikkaan oli esillä O. Lehtisen novellissa 'Tavarajunnassa' (*Juna* 43/1907) ja "Joonaksen" eräässä alakertakirjoituksessa (*Juna* 19/1908). Spiritualismista lehti ei sano sanaakaan. Kiinnostavaa on, että *Junan* päätoimittajana vuoteen 1909 asti toimineen Voitto Elorannan (1876–1922) vaimo kirjailija Elvira Willman-Eloranta (1875–1925) oli kiinnostunut teosofiasta ja tolstoilaisuudesta: Kempainen 2020, 25 ja passim.

582 *Rautatie* 23/1905, 'S.R.Y:n Helsingin osaston..'; *Elämä* 18.12.1907, 'Vaalipuhe'. Elämäläisten toiminnasta liiton tiloissa ks. esim. *Elämä* 7/1908, 'Elämä liiton perustava kokous'; *Elämä* 19/1908, 'Elämäläisten kokous'. Kiinnostavasti Vilhonkatu 6:ssa oli muitakin tiloja, joissa elämäläiset saattoivat toimia. Ensinnäkin, pitkäaikainen elämäläisaktiivi ja vuonna 1908 perustetun Elämä liiton sihteeri Juho Hammar asui rakennuksessa (*Helsingin kaupungin henkikirja* 1909. KA). Toiseksi, rakennuksen alakerrassa toimi elämäläismyönteinen Heiskasen kahvila: esim. *Elämä* 1/1908, mainos.

583 Riihinen & Hentilä & Roos 1975, passim; *Juna* 21.12.1916, 'Juna 10-vuotias'; Suomen teosofisen seuran jäsenluettelo 1911 (PSAA).

584 *Työmies* 2.2.1910, ilmoitus.

Suomen spiritistisen seuran perustamishanke alkoi viimeistään alkuvuodesta 1909. Helmikuun *Spiritistissä* kerrottiin:

Spiritualistisen seuran perustamista Suomeen on täkäläisten spiritistien kesken ajateltu ja alettu laatimaan tätä varten sääntöehdoitusta. Seura on ajateltu yli koko maan ulottuvaksi, johon kaikki maamme spiritistit voisivat yhtyä ja paikkakunnalla löytyvien spiritistien kesken muodostaa myöskin paikallisia osastoja, jotka olisivat alituisessa vuorovaikutuksessa yhteisesti valitun keskuskomitean kanssa.⁵⁸⁵

Toimitus kehotti myös maaseudulla asuvia ystäviä lausumaan ajatuksensa asiasta ja kertoi, että ”Helsingin spiritistisen seuran” virallinen perustava kokous pidettäisiin kuun loppupuolella, mistä luvattiin ilmoittaa tarkemmin sanomalehdissä.⁵⁸⁶ Seurasta kaavailtiin siis maanlaajuista keskusjohtoista organisaatiota. Jos *Spiritisti* kannatteli Suomen spiritistisen liikkeen ääntä ja mahdollisti sen ylläalueellisen itsetietoisuuden, Suomen spiritistinen seura – joksi sen nimi pian vakiintui – oli liikkeen elävä keho, johon kaikki maan spiritualistit pyrittiin liittämään toimivina jäseninä.

Ilmoitusta Helsingin paikallisseuran perustamiskokouksesta ei löydy sanomalehdistä sovittuna aikana, mutta 7. maaliskuuta ja kiinnostavasti vain *Helsingin Sanomissa* ilmestyi ”valmistavan komitean” tiedote, jonka mukaan ”Spiritualistiseen Seuraan” saattoi ilmoittautua kyseisenä päivänä Vilhonkatu 6:ssa esillä oleville listoille.⁵⁸⁷ Ensimmäisen varsinaisen ja etukäteen ilmoitetun kokouksensa seura piti 21. maaliskuuta Palomaan ensimmäisen spiritualistisen sunnuntailuennon yhteydessä. *Spiritistin* raportin mukaan kokouksen puheenjohtajaksi valittiin Jalo-Kivi ja pöytäkirjuriksi Severus Sampo. Puhuttuaan lyhyesti spiritualismin perusteista Jalo-Kivi luki Suomen spiritistisen seuran ja Helsingin paikallisseuran sääntöehdotukset, jotka hyväksyttiin pienin muutoksin. Seuran vartioon, kuten sen johtokuntaa Sosialistisen

585 *Spiritisti* 2/1909, ”Toimituksen työpöydältä”.

586 Sama.

587 *Helsingin Sanomat* 7.3.1909, ilmoitus.

reformipuolueen tavoin kutsuttiin, valittiin Jalo-Kivi, Sampo, Palomaa, Ramstedt, Vapaa sekä ylioppilas Martti Hela ja neiti Lydia Saro. Johtoportaan kokoamista jatkettiin seuraavissa kokouksissa. Nyt päävartioksi kutsuttuun hallintoelimeen valittiin edellisten lisäksi Airaksinen, jo mainitsemani Ukko Falck ja Omakotiyhdistyksessäkin toiminut August Lind, sekä heidän lisäksi rouva A. Ollila ja herrat Pietiläinen, G. Kämpe, A. Henriksson ja Kuittinen. Päävartion puheenjohtajaksi valittiin Jalo-Kivi, varapuheenjohtajaksi Palomaa, sihteeriksi Hela, varasihteeriksi Falck, rahastonhoitajaksi Airaksinen, taloudenhoitajaksi Sampo ja varataloudenhoitajaksi Henriksson.⁵⁸⁸

Monet vartiojäsenistä ovat jo tulleet meille tutuiksi. Vielä tuntemattomista Kämpe, Kuittinen, Henriksson ja Ollila ovat jääneet minulle pelkiksi nimiksi.⁵⁸⁹ Saro oli yrityshenkinen ompelija⁵⁹⁰ ja Pietiläinen kivityöntekijä ja riippumattokauppias Gustaf/Kustaa Pietiläinen.⁵⁹¹ Martti Hela (1890–1969) oli tamperelainen ylioppilas, joka oli hiljattain muuttanut Helsinkiin ja aloittanut opin-

588 *Spiritisti* 3/1909, ilmoitus; *Spiritisti* 4/1909, 'Spiritistisen Seuran'. Vartion ja päävartion ero – jos sellaista käytännössä oli – oli kaiketi siinä, että edellinen oli Helsingin paikallisseuran ja jälkimmäinen keskusseuran johtokunta. Heinäkuussa päävartioon valittiin uusia jäseniä ja varajäseniä, joiden henkilöllisyyttä ei kerrota (*Spiritisti* 7/1909). Loppukesällä *Spiritistissä* ilmestyi "Suomen Spiritistisen Seuran päävartion toimeenpanevan valiokunnan" vetoamus lehden tukemiseksi (*Spiritisti* 8/1909). Tämän ilmeisesti päävartion ydinryhmän muodostaneen elimen kokoonpanosta ei ole tietoa, mutta todennäköisesti Jalo-Kivi puuhasi myös sen kärjessä.

589 Suomen teosofisen seuran jäsenluettelossa 1911 (PSAA) mainitaan siivooja Amanda Ollila, mutta häntä luonnehditaan "neidiksi". Kansalliskirjaston digitaalisen lehtiarkiston haku löytää vuodelta 1903 maininnan myös helsinkiläisestä kangas- ja ompelutarvikekauppias rouva A. Ollilasta: *Uusi Suometar* 15.8.1903, pikku-uutinen.

590 *Helsingin nimikirja ja suomalainen osotekalenteri* 1909, 626. Saro teki sittemmin nousujohteista uraa ompelimo-yrittäjänä. Ks. mainokset esim. seuraavissa: *Helsingin Sanomat* 8.9.1912 ja 14.5.1922; *Suomen Sosialidemokraatti* 4.12.1923.

591 *Helsingin ja ympäristön osote- ja ammattikalenteri* 1909, 492. Pietiläinen mainosti riippumattojaan myös *Tietäjässä* (esim. 5–6/1908) ja *Spiritistissä* (esim. 3/1909). Hän oli todennäköisesti Suomen riippumattotehtaan omistaja Matti Pietiläisen vähävaraisempi lähisukulainen.

not yliopistossa sekä lukkari-urkurikoulussa – jonka opettajiin kuului Suomen teosofisessa seurassa aktiivinen säveltäjä Oskar Merikanto (1868–1924).⁵⁹² Helan ikätoveri Ukko Falck (1890–1959, käytti myös nimeä Havukka) puolestaan oli Kansallisteatterin näyttelijänä tunnetun Emil Falckin (1857–1931) poika, jolla itselläänkin oli selvää kiinnostusta teatteria kohtaan. Hän alkoi vuonna 1909 kirjoittaa näytelmäarvosteluja *Jokamiehen viikkolehden* ja seuraavana vuonna hän julkaisi näytelmän *Kun maailman loppua odotettiin: huvinäytelmä kolmena näytöksenä*. Falck oli kiinnostunut myös politiikasta. Hän toimi Elämä osuuskunnassa jo vuonna 1906 eli vain kuusitoistavuotiaana ja 1910-luvun taitteessa hän teki yhteistyötä A. F. Tannerin kanssa.⁵⁹³

Suomen spiritistisen seuran varhaiset vartiojäsened antavat mahdollisuuden tirkistää niihin verkostoihin, joissa spiritualistinen liikehanke Jalo-Kiven johdolla hahmottui. Jo näin pienessä otoksessa voidaan nähdä selviä yhteyksiä hänen edellisvuosien poliittis-yhteiskunnallisiin hankkeisiinsa ja niiden suhdeverkostoihin: sosialidemokraattiseen työväenliikkeeseen ja/tai siitä irtaantuneisiin elämäläisiin (Palomaa, Sampo, Vapaa, Falck), vanhasuomalaisiin työläispiireihin (Airaksinen) ja Omakotiyhdistykseen (Lind, Sampo). Erilaiset hankkeet ylittävä verkostollinen jatkuvuus muistuttaa jälleen kansalaisyhteiskunnan yhteenkietoutuneisuudesta. Samalla se kertoo sosiaalisen pääoman merkityksestä: Jalo-Kiven johtama Suomen spiritistinen liike oli mahdollinen vain hänen edellisvuosina luomiensa kontaktien varassa.

592 Esim. Hellström 2019. Merikannosta ja Suomen musiikkipiirien suhteesta esoteriaan ks. Välimäki & Torvinen 2021.

593 Esim. *Jokamiehen Viikkolehti* 23.10.1909, 'Teatterikatsaus', U. H-a; *Elämä* 29.12.1906, 'Elämä Osuuskunnan'. Tannerin vuosina 1909–1910 toimittamasta lehdestä *Uusi Suunta* on kansalliskirjaston digitaalisessa lehtiarkistossa saatavilla vain näytenumero, mutta jo senkin koostumus on kiinnostava: lehti sisältää vain neljä kirjoitusta, kaksi Tannerilta ja kaksi Falckilta. Falck/Havukka teki sittemmin monipuolisen uran mm. Suomen kansanomaaisessa hieromaseurassa, Koulutettujen hierojien liitossa, Suomen tanssiteilijaliitossa sekä toimittajana.

6.4. Keskittyminen Tampereelle

Suomen spiritistisen seuran perustamisen jälkeen *Spiritistissä* huomautettiin, että seuraan saattoi liittyä maaseudulta ilmoittamalla asiasta rahastonhoitajalle eli Arvi Airaksiselle. Samalla todettiin, että myös paikallisseuroja voitiin perustaa missä vain saatiin kasaan seitsemän järjestäytymisestä kiinnostunutta spirituaalista.⁵⁹⁴ Tampereella noudatettiin kehotusta nopeasti. Suomen spiritistisen seuran alainen Tampereen spiritistinen seura perustettiin toukokuun 1909 alussa Tampereen raittiustalolla Maria Ramstedtin pitämän spiritualistisen luentotilaisuuden yhteydessä. Viikkoa myöhemmin muodostettiin paikallisseuran johtokunta. Puheenjohtajaksi valittiin K. V. Savia, sihteeriksi Ida Hiillos ja rahastonhoitajaksi J. E. Aarnio.⁵⁹⁵

Kaarle Vihtori Savia (1878–1958, vuoteen 1906 Sirén) oli ammatiltaan sähkömekaanikko ja työllisti itsensä Tampereen spiritistisen seuran perustamisen aikaan pientehtailijana Tampereen moottoritehdas & veneveistämössä. Hänen perheensä oli varsin aktiivinen 1900-luvun taitteen ja alun kansalaisyhteiskunnassa ja liike-elämässä. Esimerkiksi hänen isänsä, Finlaysonin työnjohtaja Kain Vihtori Savia oli kristillisen työväenliikkeen aktiivi.⁵⁹⁶ J. E. Aarnio on jäänyt minulle hämärämmäksi hahmoksi. Hän lienee ollut Tampereen rautatieaseman entinen yövartija Johan Edvard Aarnio (1873–1914, aiemmin Andersson), joka seuran perustamisen aikaan elätti perheensä polttopuukauppiaana ja rautateiltä saamallaan pienellä eläkkeellä.⁵⁹⁷ Ida Paulina Hiillos (1881–1968,

594 *Spiritisti* 4/1909, 'Suomen Spiritistisen Seuran säännöt'.

595 *Spiritisti* 5/1909, 'Spiritistisen Seuran toiminta'.

596 Esim. *Registeringstidning för varumärken* 1908; *Tampereen Sanomat* 21.9.1909, 'Liikealalta'; *Työkansa* 27.9.1923, 'K. V. Savia 70-vuotias'. Savioiden perhepiiri on muutenkin kiinnostava. Monet Saviat esimerkiksi harrastivat valokuvausta tai tekivät siitä itselleen jopa ammatin. Tunnetuksi alalla tuli etenkin Kaarlen sisar, valokuvaamoyrittäjä Tyyne Savia (1887–1959).

597 Aarnio työskenteli alun perin jarrumiehenä, mutta hänen uransa katkesi tapaturmaisesti vuonna 1898, kun hän putosi kiskoille ja hänen toinen ranteensa murskaantui junan pyörien alle (*Aamulehti* 29.6.1898, 'Tapatur-

vuoteen 1908 Heldán) puolestaan oli opiskellut vuosisadan vaihteessa Tampereen kauppaoppilaitoksessa ja työskennellyt valmistuttuaan paikallisissa liikeyrityksissä. Tampereen spiritistisen seuran perustamisen aikaan hän toimi kirjanpitäjänä tehtaillija-kauppias Sulo Salmelinilla (1883–1930).⁵⁹⁸

Ida Hiillos on keskeinen henkilö paitsi Suomen spiritistisen liikkeen myös Jalo-Kiven yksityiselämän kannalta. Muistitietoon perustuvan anekdootin mukaan he kohtasivat ensimmäisen keran, kun Ida oli kuuntelemassa Jalo-Kiven Tampereella pitämää esitelmää. Ida vakuuttui karismaattisena pitämästään puhujasta siinä määrin, että totesi ystävättarelleen menevänsä naimisiin tämän kanssa. Hän ei vielä tiennyt Jalo-Kiven olevan jo naimisissa – minkä lisäksi hänen itsensä kerrotaan olleen kihloissa liikemies Alfred Kordelinin (1868–1917) kanssa.⁵⁹⁹ Anekdootin tietoja ei voida vahvistaa lähteistä, mutta Jalo-Kivi ja Hiillos todennäköisesti tapasivat viimeistään Tampereen spiritistisen seura perustamisen aikoihin. On hyvin mahdollista, että Jalo-Kivi piti tällöin jonkinlaisen esitelmän tai puheen tamperelaisten spiritualistien

ma rautateillä?). Onnettomuuden jälkeen hän toimi pitkään Tampereen rautatieaseman yövartijana, kunnes menetti myös tämän työn. Ilmeisesti taloudellisen tilanteensa ahdistaman Aarnion elämä päättyi itsemurhaan (*Tampereen Sanomat* 4.2.1914). Aarnion murheellinen kohtalo vertautuu edellä kohtaamaamme Antti Hietalaan. Molemmat menettivät toisen kätensä työtapaturomin seurauksena, pyrkivät elättämään perheensä kaupustelijoina ja menehtyivät ennenaikaisesti karulla tavalla. Tapaukset kuvaavat sitä synkkää todellisuutta, jonka työkykynsä menettäneet työläiset joutuivat usein kohtaamaan yhteiskunnallisten turvaverkkojen puuttuessa.

598 *Tampereen kauppaoppilaitos 1890–1915*, 192; *Suomalainen Wirallinen Lehti* 31.8.1908, ilmoitus nimenvaihdosta.

599 Tietolähteenä sähköpostikeskustelu Majja Niesvaara Jalo-Kiven kanssa. Maininta Hiilloksen ja Kordelinin kihlauksesta on kiinnostava. Tiedolle antaa selustatukea se, että Hiillos työskenteli Kordelinille 1900-luvun ensivuosina (*Tampereen kauppaoppilaitos 1890–1915*, 192). Kordelinia käsittelevä kirjallisuus (Lindström 1923; Halila 1974; Koivusalo 2000) ei kuitenkaan mainitse Hiillosta missään yhteydessä. Kordelinin elämän romanttisesta puolesta hänen elämäkerturinsa kertovat muistitietoon perustuen vain lyhyesti, että hän olisi kyllä ollut haluttu puoliso, mutta jättäytyi naimattomaksi, eikä tietävästi edes harkinnut avioliittoa: Lindström 1923, 19, 189; Halila 1974, 129.

tilaisuuksissa. On myös selvää, että hänen ja Idan välille muodostui nopeasti läheinen yhteys. Hänen muuttonsa vaimonsa luota Arvi Airaksisen huonetoiseksi kesällä 1909 saattoi liittyä orastavaan suhteeseen. Ainakin asia lienee keskeinen syy siihen, että hän muutti Tampereelle vuodenvaihteen 1910 tienoilla. Seuraavana syksynä Ida ja Jalo-Kivi solmivat kirkolliseen avioliittoon kriittisesti suhtautuneissa piireissä näihin aikoihin jokseenkin yleistyneen ”omatunnon avioliiton”, joka oli käytännössä vain lehti-ilmoitus yhteenliittymisestä. Ida alkoi käyttää sukunimeä Jalo-Kivi (usein vain Kivi) ja he muuttivat yhteiseen asuntoon Koulukatu 16:teen, jossa he asuivat pääsääntöisesti Suomen spiritistisen liikkeen hiipumiseen asti.⁶⁰⁰

Jalo-Kiven keskeinen merkitys Suomen spiritistiselle liikkeelle käy erityisen hyvin ilmi siitä, että *Spiritisti* ja Suomen spiritistinen seura muuttivat hänen mukanaan Tampereelle. Asia oli nähtävästi vireillä jo elokuussa 1909, jolloin *Spiritistin* painatus siirrettiin Tampereen kansalliskirjapainoon. Alkuvuonna 1910 toimituksenkin kerrottiin vaihtaneen kaupunkia.⁶⁰¹ Tämän jälkeen kaikki löytämäni tiedot myös Suomen spiritistisestä seurasta sijoittuvat Tampereelle.

Spiritistin toimitus sijaitsi seuraavina vuosina Jalo-Kivien asunnolla Koulukadulla.⁶⁰² Nimimerkki ”Kokko” kuvasi lehdessä syksyllä 1910 sen vaatimattomia olosuhteita: ”Oikeastaan rajoittuu ’Spiritistin toimitus’ ainoastaan yhteen nurkkaukseen kamarissa, missä on kirjoituspöytä, jolla säilytetään Spiritistin paperit, mutta sanottakoon tätä nurkkaa nyt juhlallisesti toimitukseksi.” Hän jatkoi selostamalla kiehtovasti Jalo-Kiven työskentelyä:

600 *Aamulehti* 18.10.1910, ilmoitus; *Suomalainen Wirallinen Lehti* 16.12.1910, ilmoitus; Hämeen läänin henkikirjat 1910–1913. Jalo-Kiven ensimmäinen avioliitto purettiin virallisesti vuonna 1911. Hänen ja Idan avioliitto puolestaan virallistettiin siviiliavioliittona vuonna 1918.

601 *Spiritisti* 8/1909 ja 13/1910.

602 Ensimmäisen kerran osoite mainitaan syksyllä 1910 (*Spiritisti* 22–24/1910). En ole onnistunut selvittämään toimituksen sijaintia tai Jalo-Kiven osoitetta Tampereella alkupuolella vuotta 1910.

Toimittaja istuu ahkerasti kirjoitellen; toisinansa sivellen toisella kädellään korkeata otsaansa niinkuin tasoitellaksensa ajatuksia, joita kynänsä kärjestä juoksuuttaa paperille. [/] Posti tuo kirjeitä ja sanomalehtiä. Nopeasti saksittaa toimittaja kirjeet auki. Kirjeitä on monenlaisia. Yksi ”uskovaiselta”, joka sättii mitä herjaavimassa äänensävyssä ”perkeleen palvelijoita”, – toinen materialistilta, joka kömpelöllä ivalla kirjoittaa ”humpuukista”, – kolmas ruokoton haukkumiskirje joltakin suutarilta, noidalle j. n. e. Toimittajan silmiin tulee syvä ja tumma väri; näkee että ajatukset anovat: ”Isä anna heille anteeksi – – –”, kyynel vierähtää kirjeelle sen pudotessa kädestä paperikoriin. Mutta kasvoilla kuvastuu heti kohta rauhallinen ilo kun käteen sattuu kirje jossa joku ystävä kirjoittaa lämpimiä rohkaisevia sanoja. Hellästi silittää toimittaja kirjepaperia, joka on rypistynyt ja asettaa sen salkkuun. ”Ne ovat kalliita helmiä”, sanoo toimittaja hymyillen. Toisissa kirjeissä kyselevät ”aatteeseen innostuneet” yhtä ja toista, tai pyytävät neuvoa perehtyäkseen spiritismiin.⁶⁰³

Kirjoitus on harvinainen pilkahdus siitä arkisesta aherruksesta, jota Jalo-Kiven aktiivinen kansalaisuus *Spiritistin* päätoimittajana käytännössä oli. Siinä myös korostuu kokemus monenlaiselle vastustukselle alttiiksi asettuneen spiritualismin esitaistelijan vaikeasta asemasta. Toisaalta päätoimittajana hän sai myös esiintyä ystävien kannustamana asiantuntijana ja opettajana, jolta asiasta kiinnostuneet kysyivät neuvoa spiritualismiin liittyvissä asioissa. Erityisen konkreettisesti hän otti tämän roolin *Spiritistin* kysymyksiä ja vastauksia -palstalla, jolla hän selvitteli usein pitkällisesti lukijoita askarruttaneita kysymyksiä, mutta sama asennoituminen käy ilmi hänen muistakin kirjoituksistaan ja esitelmistään. Esimerkiksi *Spiritistissä* julkaistu ja luultavasti useissa yhteyksissä pidetty ”kansantajuinen luento” spiritualismista osoittaa, että hän asettui kuulijoidensa ja lukijoidensa yläpuolelle asiantuntijaksi, joka saattoi kansantajuistaa vaikeaa aihetta.⁶⁰⁴ Sama itsevarmuus

603 *Spiritisti* 22–24/1910, 'Pikakuvia "Spiritistin" toimituksesta', Kokko.

604 *Spiritisti* 3/1909, 'Spiritismi. Kansantajuinen luento', Jalo Kivi. Paranneltu ja pidempi versio esitelmästä julkaistiin *Spiritistin Joululehdessä* (1909). Jalo Kivi oli asetellut spiritualismin popularisoijan takkia ylleen jo alkuvuodes-



Jaakko Jalmari Jalo-Kivi. Kuva: Yksityisomistuksessa.



Ida Paulina Jalo-Kivi (os. Hiillos/Heldán). Kuva: Yksityisomistuksessa.

huokuu myös hänen monista taisteluistaan spiritualismin vastustajien kanssa, kuten seuraavassa pääluvussa näemme.

Spiritistin – kuten minkä tahansa muunkin lehden – toimittaminen vaati varsin proosallisiakin kansalaistaitoja, kuten lehden asiamies- ja tilaajaverkoston hallinnointia sekä tilausmaksujen tilityksen ja lehtijakelun valvomista. Nämä eivät olleet aina helppoja tehtäviä. *Spiritisti* joutui jatkuvasti muistuttelemaan tilaajia ja asiamiehiä maksujen säännöllisestä tilittämisestä. Kun lehden julkaisutahti alkoi syksyllä 1910 takkuilla, toimitus puhisi jo turhautuneena:

Pyydämme nyt kaikkia asiamiehiämme tilittämään täydellisesti niinkuin aikaan nähden kuuluu, muussa tapauksessa olemme ikäväksemme pakotettuja keskeyttämään lehden lähettämisen ja tämä numero jää silloin sellaisille asiamiehille toistaiseksi viimeiseksi. Olemme viimeiseen asti koettaneet odotella.⁶⁰⁵

Toimituksen turhautumisen taustalla olivat *Spiritistin* jatkuvat talousongelmat. Jo kesällä 1909 lukijoille huomautettiin, että lehden menot ylittivät moninkertaisesti sen tulot ja että se oli ”ilmestynyt ainoastaan yksityisen henkilön uhrautuvaisen työn ja rahallisen avun tukemana, mutta nyt olisi aika taakkaa keventää yksiltä hartioilta”.⁶⁰⁶ Kyseinen uhrautuvainen yksityishenkilö oli epäilemättä Jalo-Kivi. *Spiritistin* lukijoita patisteltiin myös alusta lähtien hankkimaan lehdelle lisää tilaajia, mutta vetoamukset eivät tuottaneet toivottua tulosta.⁶⁰⁷ Lukijoiden saamattomuus turhautti Jalo-Kiveä, joka koki jääneensä yksin lehteä koetelleiden vaikeuksien kanssa. Alkuvuodesta 1910 hän valitti, kuinka painostavissa olosuhteissa lehti joutui työskentelemään:

ta 1906, jolloin hän arveli harvojen aiheesta saatavilla olevien suomenkielisten teosten olevan turhan vaikeita vasta-alkajille ja pyrki esittelemään spiritualismia *Elämässä* kevyemmällä otteella.

605 *Spiritisti* 20–21/1910, ”Toimituksen työpöydältä”.

606 *Spiritisti* 8/1909, ”Kaikille spiritismin kannattajille Suomessa”.

607 Esim. *Spiritisti* 2/1909, ”Toimituksen työpöydältä”; *Spiritisti* 8/1909, ”Kaikille spiritismin kannattajille Suomessa”; *Spiritisti* 11/1909, ”Tilausilmoitus”.

Paitsi sitä, että sen tilaajamäärä on vielä varsin vähäinen, on se ollut kaikilta puolilta ahdistettuna, niin kirkollisten kuin materialisteinkin taholta. Hengissä se on kuitenkin pysynyt ja pysyy niin kauan ainakin, kun sen toimittaja jaksaa sille roponsa hankkia. Mutta raskaalta tuntuu toisinaan – tekisi mieli vedota lähimmäisten avustukseen, mutta materialistinen itsekkäisyys löyhkää vastaan: ”Ihminen, mitä se meille kuuluu; katso itseäsi!” – ja silloin koettaa mieluummin yksinään kantaa taakan.⁶⁰⁸

Jalo-Kivi rohkeni kuitenkin vedota lehden ystäviin sen verran, että nämä tekisivät edes käsillä olleena tilausten uusimisaikana parhaansa spiritualismin ja *Spiritistin* levittämiseksi hankkimalla lehdelle tilaajia.⁶⁰⁹ Patistelu ei nytkään vaikuta tuottaneen tulosta.

Tampereella Jalo-Kivi saattoi sentään jakaa *Spiritistin* toimitustyötä ja epäilemättä myös rahoitustaakkaa Idan kanssa. Vuonna 1910 Ida toimi hetkellisesti jopa lehden vastaavana toimittajana.⁶¹⁰ Kiinnostavaa on, että toimittajanvaihdoksen yhteydessä lehti päätyi ensimmäisen ja tietävästi ainoan kerran myös viranomaisten huomion kohteeksi. Kesällä 1910 *Kansan Lehti* kertoi humoristisena pikku-uutisena Painoasiain ylihallituksen hämmennyksestä *Spiritistin* julkaisijalta saatujen asiapapereiden äärellä. Saatekirjeessä ei lukenut ”ilmoitan” tai ”anon”, vaan ”täten saan esiin tuoda”, eivätkä virkailijat osanneet päättää, mihin osastoon asia kuului. ”Lehden julkaisija ei kuulu vastaavan kyselyyn mitään, vaan antaa herrain omin voiminsa päästä asiasta selville”, *Kansan Lehti* nauroi. Seuraavan vuoden alussa asiaan palattiin kertomalla, että Ida Hiillos oli ilmoittanut ryhtyvänsä *Spiritistin* vastaavaksi toimittajaksi, minkä vuoksi Painoasiain ylihallitus vaati saada tietää, milloin lehti oli alkanut ilmestyä, kenen luvalla ja missä kirjapainossa se painettiin.⁶¹¹ Tietoja ei ilmeisesti toimi-

608 *Spiritisti* 18/1910, ”Spiritistin” asiamiehet, lukijat ja ystävät!.

609 Sama. Ks. myös *Spiritisti* 13/1910, ”Toimituksen työpöydältä”; *Spiritisti* 40/1912, ’Muutama vakava sana’.

610 *Spiritisti* 18, 19, 20–21 & 22/1910.

611 *Kansan Lehti* 1.7.1910A, ’Kanninen epä tietoisena’; *Kansan Lehti* 24.1.1911, ’Kanninen ja ”spiritisti”’.

tettu, mutta lopulta painoylihallitus jätti koko asian selvittämisen sikseen. Päätökseen vaikutti väärä tieto lehden lakkauttamisesta, mikä johtui kaiketi sen ilmestymisen taukoamisesta alkuvuoden 1911 kirjaltajalakon vuoksi. Toisaalta painoylihallituksen mielenkiinto asiaa kohtaan oli muutenkin ilmeisen vähäinen, sillä tapausta käsitellyt virkailija totesi lehden olleen ”merkitystä vailla”.⁶¹² Koko toimittajanvaihdosasia oli sitä paitsi jo vanhentunut, sillä loppuvuodesta 1910 lähtien *Spiritistin* vastaavana ja ainoana nimettynä toimittajana esiintyi jälleen ”Jalo Kivi”.

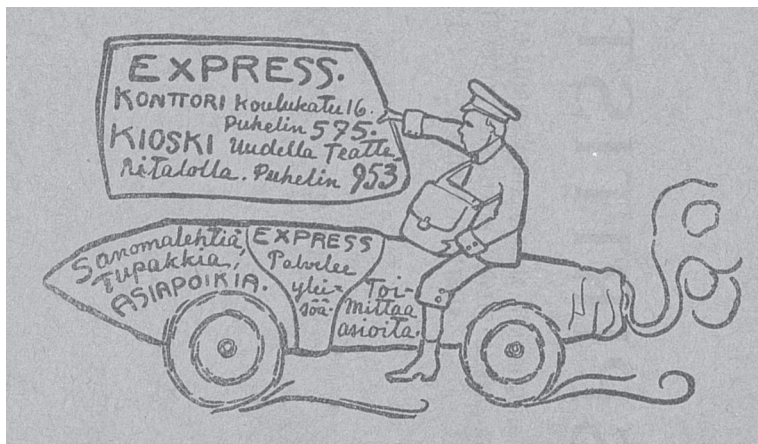
Yhteiselämän aloittaminen kanssaspiritualisti Idan kanssa toi Jalo-Kiven spiritualistisen kansalaistoiminnan uskoakseni aiempaa kiinteämmin osaksi hänen jokapäiväistä kotielämäänsä (tosin en ole löytänyt mitään tietoja hänen ensimmäisen vaimonsa suhtautumisesta spiritualismiin). *Spiritistin* toimitus sijaitsi heidän kamarinsa nurkassa ja he epäilemättä keskustelivat sen ja Suomen spiritistisen seuran asioista arkisten puuhiensa lomassa. Jalo-Kiveä varakkaampi ja liike-elämässä verkostoitunut Ida vaikuttaa myös mahdollistaneen hänelle aiempaa korkeamman sosiaalisen aseman. Huomiota voidaan kiinnittää jo siihen, että he asuivat Koulukadulle vasta rakennetussa hienossa kivitalossa, jossa heidän naapureihinsa kuului niinkin silmäätekeviä henkilöitä kuin Suomalaisen puolueen kansanedustaja-pariskunta Eino Sakari (1858–1916) ja Iida Yrjö-Koskinen (1857–1937, os. Petander).⁶¹³

Myös Jalo-Kiven työelämä siirtyi Tampereella uusille alueille. 1920-luvun lopun kirjeessään hän muisteli, että ryhdyttyään okkultismia tutkiskelemaan hän oli ”monet vuodet erään elokuva-yhtiön palveluksessa, niin että päivät oli aikaa kirjoittaa”.⁶¹⁴ Ainakin syksyllä 1912 hän työskentelikin tehtailija J. H. Syrjäsen Tampereen ydinkeskustaan perustaman elokuvateatteri Centralin *johtajana*. Central oli kuitenkin toiminnassa vain puolisen vuotta, joten mikäli muistikuva monesta vuodesta pitää paik-

612 Painoasiain ylihallituksen pöytäkirja 11.4.1911 (KA).

613 *Aamulehti* 3.6.1908, ’Uusia kivirakennuksia kaupungissamme’; Hämeen läänin henkikirjat 1910–1913 (KA).

614 Jalo Kiven kirje toimittaja Tidermanille (KA).



Ida Jalo-Kiven perustaman Expressin mainos. Kuva: Spiritisti 47/1912. Kansalliskirjaston digitaalinen lehtiarkisto.

kansa, työskenteli hän aikaisemmin muissa elokuvateattereissa.⁶¹⁵ Jalo-Kivet ryhtyivät pian itsekin yrittäjiksi. Ida perusti keväällä 1912 tupakka- ja sanomalehtikioski Expressin, joka aloitti toimintansa vastarakennetun teatteritalon kadunpuoleisissa liiketiloissa eli Hämeenkadun paraatipaikalla. Expressiä suositeltiin ja mainostettiin myös *Spiritistin* lukijoille – ja lehti kuului tieteenkin liikkeen valikoimiin.⁶¹⁶

Ryysyköyhälistöön kuuluneena rusnarina kansalaistoimintansa aloittanut Jalo-Kivi oli 1910-luvun alussa noussut koh-

615 Jalo-Kivestä Centralissa ks. teatterin verotukseen liittyvä oikeusjuttu: Jalo-Kivi vs. Hannes Gahmberg (TKA). Mahdollisia työpaikkoja kyllä löytyi nopeasti kasvavalla elokuva-alalla. Kiinnostavaa on, että myös Idan työnantaja Sulo Salmelin osti vuonna 1910 Hämeenkatu 8:ssa sijainneen teatterin, jonka hän myi eteenpäin jo keväällä 1912 (*Aamulehti* 10.12.1910, anomus maistraatille; *Kansan Lehti* 21.3.1912, 'Myynyt elävät kuvansa'). Ajoitus houkuttelee spekuloidaan, että Jalo-Kivi olisi Idan kautta työllistynyt Salmelinin teatteriin, josta hän sitten olisi siirtynyt Centraliin. Tämä on kuitenkin silkkaa arvailua.

616 *Spiritisti* 47/1912, mainos. Tästä hieman tarkemmin luvussa 7.7.

ti keskiluokkaa ja alkanut liikehtiä järjestäytyneen työväestön ohella tamperelaisen liike-elämän verkostoissa. Uudet yhteydet heijastuivat myös Suomen spiritistiseen liikkeeseen. Kuvaavina esimerkkeinä voidaan mainita Idan työnantaja Sulo Salmelin, hänen siskonsa Vilma Salmelin (1888–1913) sekä tämän (vuodesta 1910 alkaen) aviomies Aleksi Hyppölä (1883–1976), joka oli Sulon lapsuudenystävä ja liikekumppani. Kun *Spiritisti* alkoi ilmestyä ja Tampereen spiritistinen seura perustettiin, hankkeet herättivät ainakin jonkinlaista myötätuntoa nuorten yrittäjien parissa. Vilma ja Alekski tekivät kesällä 1909 nimellisen lahjoituksen *Spiritistin* ”propagandarahastoon” ja Alekski lähetti samana vuonna lehdessä jouluterveisii. *Spiritistin* vuoden 1911 numerot myös painettiin Sulon ja Aleksin perustamassa Paperipussitehdas ja -kauppa osakeyhtiössä.⁶¹⁷

Spiritualistien verkosto avautui toisaalta myös tamperelaisen työväenliikkeen suuntaan. Huomattava esimerkki on SDP:n kansanedustaja Alma Jokinen (1882–1939), joka mainittiin *Spiritistissä* keväällä 1910 yhtenä henkilöistä, jotka ottivat asiakseen virallistaa Tampereen spiritistisen seuran säännöt – mitä ei kuitenkaan tapahtunut.⁶¹⁸ Kiinnostava tapaus on myös toisena sääntöhakemuksen tekijänä mainittu Marja/Maiju Tenho (1881–1922). Hän nimittäin asui 1910-luvulla selvässä avoliitossa edellä monesti kohtaamamme Vilho Itkosen kanssa, joka oli Jalo-Kiven tavoin asettunut Tampereelle vuosikymmenen vaihteessa.⁶¹⁹ Itkosen Tampere-vuodet – jotka päättyivät hänen kuolemaansa vankileirillä sisällissodan jälkeen – tunnetaan tutkimuksessa lähinnä hänen tehtailemiensa arkiveisujen kautta,⁶²⁰ mutta hän

617 *Spiritisti* 7/1909, ”Toimituksen työpöydältä”; *Spiritisti* 12/1909, jouluterveiset; *Spiritisti* 25–27, 28–30 & 31–33/1911; *Suomen liikemiehiä II* (1930), 726–727; *Registeringstidning för varumärken* 384/1909, Paperipussitehdas ja kauppa-Osakeyhtiö; Hyppölän historia -verkkosivu.

618 Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2021, 143–145; Harmainen & Järvenpää & Kempainen 2022, 106.

619 *Spiritisti* 20–21/1910, ”Toimituksen työpöydältä”. Ks. esim. Hämeen läänin henkikirja 1911, H:189, f72 (KA).

620 Hakapää 2013, 248; Huuskonen 2016, 21–22, 39–41.

oli aktiivinen myös kaupungin yhdistyskentällä. Hän liittyi tamperelaisteosofien alkuvuodesta 1910 perustamaan Valonheittäjälöysiin⁶²¹ ja toimi ilmeisesti myös spirituaalistien johtopiireissä: ”V. J. Itkonen” mainitaan *Spiritistissä* vuonna 1912 Suomen spiritistisen seururan puheenjohtajana Jalo-Kiven toimiessa nyt sihteerinä.⁶²²

Yhteydet liike-elämään antoivat ehkä jonkinlaista tukea talousvaikeuksien kanssa kamppailevalle *Spiritistille*, mutta pääasiassa lehti vaikuttaa Tampereellakin jääneen toimittajiensa omien resurssien varaan. Lehden viimeisessä numerossa keväällä 1913 Jalo-Kivi kertoi avoimesti vaikeuksista, joiden vuoksi hänen oli keskeytettävä sen julkaiseminen. Hänen mukaansa *Spiritisti* oli tuottanut hänelle ”melkoista tappiota”, joka pelkästään vuonna 1911 oli noussut kahden tuhannen markan paikkeille. Tällainen kuluerä oli ”köyhälle työstään elävälle henkilölle tuntuva lisärasitus”, mutta hän oli uhrautunut mielellään yhteisen asian hyväksi: ”tyytyväisenä [olen] jakanut pienet tuloni ’Spiritistin’ ja oman elantoni kesken”.⁶²³

Jalo-Kivi todennäköisesti liioitteli köyhyyttään – ainakin mikäli asiaa verrataan hänen lapsuuteensa ja varhaisnuoruuteensa ”ryyryköyhälistön” parissa – eikä hän maininnut Idaa, jonka voidaan hyvin olettaa osallistuneen lehden kustannuksiin. Tappiollinen lehti oli pariskunnalle kuitenkin varmasti merkittävä taloudellinen rasite, varsinkin kun heille syntyi loppuvuodesta 1912 heidän ainoaksi yhteiseksi lapsekseen jäänyt tytär Aamu Tuulikki. Keväällä 1913 *Spiritistin* tie nousi lopullisesti pystyyn.

621 Suomen teosofisen seururan jäsenluettelo 1911 (PSAA); Mikkola & Laitinen 2013, 430.

622 *Spiritisti* 48/1912, ’Kaikille spiritistiläisille piireille Suomessa’. Tähän liittyy kuitenkin huomattava epävarmuus: *Spiritistissä* mainittu nimikirjain ”J.” ei nimittäin sovi tässä hakemaani Vilho Eliaanpoika Itkoseen. Toisaalta en ole löytänyt merkkejä kenestäkään toisesta tällaiseen toimeen sopivasta V. Itkosesta Tampereella, ja kun otetaan huomioon Jalo-Kiven ja Itkosen pitkä tuttavuus, jälkimmäisen läsnäolo Tampereella sekä hänen yhteytensä Maiju Tenhoon, alkaa ”J.” vaikuttaa painovirheeltä. Asia jää tässä kuitenkin lopullisesti ratkaisematta.

623 *Spiritisti* 51–53/1913, ’Tilaa jille!’, Jalo Kivi.

Jalo-Kivi kertoi: ”Olin mennyt eräälle tuttavalleni 4,000 mkan omavelkaiseen takaukseen, jonka olen joutunut maksamaan, – ja tässä ei ole ollut varaa valikoida mihinkään päin.”⁶²⁴ *Spiritistille* ei tällaisessa tilanteessa löytynyt varoja enää edes sen toimittajan kukkarosta.

6.5. Paikallinen, kansallinen ja kansainvälinen liike

Suomen spiritistisen seuran tai sen paikallisseurojen tavoitteista on vaikea muodostaa tarkkaa kuvaa, sillä niiden sääntöjä ei julkaistu tai käsitelty *Spiritistissä*, eikä niitä löydy myöskään viranomaisarkistoista.⁶²⁵ Asiaa kuitenkin auttaa lehdessä alkuvuonna 1913 julkaistu kirjoitus, jossa Suomen spiritistinen seura – tai Suomen spiritistinen sirkkeli, kuten sitä nyt komeasti kutsuttiin⁶²⁶ – kuvasi pyrkimyksiään:

S. S. S. on yhdyssiteenä spiritistisen maailmankatsomuksen kannattajien kesken Suomessa ja S. S. S. Päävartion kautta yhteydessä kansainvälisen spiritistisen liikkeen kanssa; S. S. S. tehtävänä on saattaa jäseniänsä tilaisuuteen tutkimaan kaikkia spiritistisiä ja psyyllisiä kysymyksiä, ja toimeenpanemalla yleisiä luento- ja esitelmätilaisuuksia, sekä keskustelukokouksia, tutustuttaa spiritistisiä kysymyksiä laajempiin piireihin.⁶²⁷

624 Sama.

625 Päävartio päätti keväällä 1909 toimittaa säännöt laillistettaviksi, mutta niitä ei koskaan jätetty senaattiin (*Spiritisti* 4/1909, 'Spiritistisen Seuran'; Senaatin talousosaston registraattorinkonttorin anomus- ja valitusdiaari 1909–1913. KA). Tampereen paikallisseuran säännöt toimitettiin viranomaisille keväällä 1910, mutta syystä tai toisesta ne haettiin takaisin jo muutaman viikon kuluttua, kuten Hämeen lääninhallituksen dokumenteista käy ilmi: *Spiritisti* 20–21/1910, 'Toimituksen työpöydältä'; Saapuneiden anomusasiain päiväkirja 1910 (HMA).

626 Nimitys juontuu epäilemättä englanninkielisestä termistä circle eli piiri, joka oli tavanomainen nimitys myös spiritualistisille piireille. Lähteistä ei käy ilmi, oliko nimenmuutoksen taustalla muita kuin esteettisiä syitä.

627 *Spiritisti* 49 & 50/1913, 'Suomen Spiritistinen Sirkkeli'.

Seuralla oli kuvauksen mukaan ainakin neljä tavoitetta. Ensimmäinen on jo käynyt ilmi: se pyrki kokoamaan suomalaiset spiritualistit yhtenäiseen ja keskusjohdettuun organisaatioon. Toisena tavoitteena oli muodostaa seuran päävartiosta solmu-kohta kansallisen ja kansainvälisen liikkeen välille, kolmantena kannustaa ja ohjata seuran jäseniä näiden spiritualistisissa tutkimuksissa, ja neljäntenä levittää spiritualismia esitelmä- ja keskustelutilaisuuksilla.

Suomen spiritistisen seuran pyrkimys kansallisen organisaation rakentamiseen jäi puolitiehen. Siitä muodostui aluksi helsinkiläis-tamperelainen ja lopulta nähtävästi vain tamperelainen järjestö, jonka eri puolilla maata asuneet irtojäsenet eivät joko saaneet kasaan paikallisosastoon vaadittavaa seitsemää henkilöä tai eivät edes yrittäneet järjestäytyä – tai ainakaan *Spiritisti* ei kerro tällaisista pyrkimyksistä. Seuran jäsenmäärästä ainoa konkreettinen tieto on kesältä 1909, jolloin vasta perustetussa Tampereen paikallisseurassa kerrottiin olevan 51 jäsentä.⁶²⁸ Toinen vihje on Alfred V. Petersin vuonna 1911 kirjoittama teksti, jossa hän totesi maassa olevan arviolta noin kolmesataa spiritualistia.⁶²⁹ Tieto oli kaiketi peräisin Jaakko Jalmari ja Ida Jalo-Kiveltä, joiden luona Peters oli juuri vierailut. Luku saattoi perustua Suomen spiritistisen seuran jäsenistöön, mutta ehkä todennäköisemmin se heijasti *Spiritistin* tilaajamääriä. Seuraavana vuonna Jalo-Kivi nimittäin mainitsi lehdellä olevan ”parisen sataa” tilaajaa.⁶³⁰

Suomen spiritistisen liikkeen yliaalueellista ulottuvuutta kannattaa tarkastella myös *Spiritistin* verkostojen näkökulmasta. Hy-

628 *Spiritisti* 7/1909, 'Spiritistisen Seuran toiminta'.

629 *Tietäjä* 3/1911, 'Tien varrelta'.

630 *Spiritisti* 43–44/1912, 'Kirjevaihtoa'. Samansuuntaiseen lukuun viittaavat *Spiritistissä* keväällä 1910 tehdyt kannattavuuslaskelmat. Toimituksen mukaan lehti ei voinut jatkaa ilmestymistä tuolloisessa koossa, ellei se saanut ”noin 250–300” uutta tilaajaa, mihin lisättiin: ”Jos kukin lukijoistamme ja ystävistämme hankkisi edes yhden uuden tilaajan lisää, niin olisivat kaikki murheemme lopussa.” (*Spiritisti* 15/1910, 'Toimituksen työpöydältä.) Lehden ”lukijoita ja ystäviä” voidaan siis olettaa olleen vähintään yhtä paljon kuin tarvittiin uusia tilaajia.

vän lähtökohdan tarjoavat lehdessä vuosina 1909 ja 1910 julkaistut asiamieslistat. Ensimmäisen ilmestymisvuotensa aikana lehdellä oli asiamiehiä Tampereella, Viipurissa, Kotkassa, Joensuussa, Oulussa, Turussa, Lahdessa, Kurikassa, Vehmaisissa, Kouvolassa, Tyrvällä, Karkussa ja jopa Amerikassa. Seuraavan vuoden loppuun mennessä nyt Tampereelta toimitetun lehden asiamiehet Lahdessa, Kurikassa ja Vehmaisissa poistuivat listoilta, kun taas uusina paikkakuntina mainittiin Jämsä, Keitele, Kellomäki, Högfors (Karkkila), Parainen, Nokia, Sydänmaa, Vaasa, Sortavala ja Kuru.⁶³¹ Tämän perusteella voidaan todeta, että *Spiritistin* asiamiesverkosto painottui Länsi- ja Etelä-Suomen asutuskeskuksiin, mutta sen säikeet ulottuivat myös haja-asutusalueille ja suuriruhetinaskunnan rajaseuduille. Asiamiesverkosto ei kuitenkaan anna täydellistä kuvaa lehden tilaajaverkostosta, joka epäilemättä oli sitä laajempi ja tiheämpi. Lehdestä onkin löydettävissä mainintoja myös muilta paikkakunnilta. Esimerkiksi *Spiritistin Joululehdessä* (1909) jouluterveisinä lähetettiin myös Ylitorniosta, jossa ei ainakaan julkaistujen listojen mukaan toiminut asiamiestä.

Asiamieslistojen ohella liikkeen yliaalueellisuutta voidaan havainnollistaa Jalo-Kiven esitelmien kautta. Kun Veikko Palomaan ja Maria Ramstedtin spiritualistinen esitelmä lakkasi syksyllä 1909, hän otti päävastuun julkisesta spiritualistisesta puheesta ja laajensi sen kuuluvuusaluetta. Seuraavan noin puolentoista vuoden aikana hän piti esitelmää Helsingin ja Tampereen lisäksi ainakin Kotkassa, Vaasassa, Viipurissa, Hämeenlinnassa, Turussa, Karkussa, Lahdessa ja Jyväskylässä. Jalo-Kiven puhujamatkat olivat tärkeä osa Suomen spiritistisen liikkeen rakentamista, mutta

631 Ks. asiamieslistat seuraavissa: *Spiritisti* 8, 10, 11 & 12/1909; *Spiritistin Joululehti* (1909); *Spiritisti* 13, 14, 15, 16, 17, 21–22 & 22–24/1910. Myöhemmin asiamieslistoja ei julkaistu, mikä saattoi johtua asiamiestoiminnan muuttumisesta vapaammaksi. Lehden viimeisinä vuosina sen alkusivulla ilmoitettiin, että asiamiehenä saattoi toimia kuka tahansa, ”sillä katsomme jokaisen, joka meille lähettää vähintäänkin 5 tilausta vuoden kuluessa, toimivan asiamiehenämme”.

ne olivat hyvin epäsäännöllisiä ja lakkasivat lehtitietojen perusteella jo vuonna 1911.⁶³²

Edellä mainitsin, että Idan muistellaan pitäneen Jalo-Kiveä karsimaattisena puhujana. Aikalaisilla oli myös toisenlaisia mielipiteitä. Ainakaan muuan hämeenlinalainen kuulija ei häikäistynyt hänen esiintymisestään: ”Puhujapaikalla esiintyy pitkä, saamatoman ja milteipä hämmästyneen näköinen mieshenkilö, joka silmiänsä nostamatta tunnin pitkän lukee heikolla äänellä, perin epäselvästi ja vieläpä virheellisestikin rintaansa vastaan kovasti painamaansa paperikääröä”.⁶³³ Täysin onneton puhuja Jalo-Kivi tuskin kuitenkaan saattoi olla. Olihan hänellä jo vuosien kokemus esiintymisestä erilaisten yhdistysten tilaisuuksissa ja jopa suurissa kansankokouksissa, kuten työttömien kokouksessa Hakaniemen torilla keväällä 1903.

Suomen spiritistisen seuran merkitys spiritualismista kiinnostuneiden henkilöiden yhdistäjänä korostui Helsingissä ja Tampereella. Tärkeitä paikallisen seuratoiminnan muotoja olivat kokoukset ja illanvietot, joiden lisäksi molemmissa kaupungeissa toimi keskusteluseura ja paikallisseurat jaettiin pienempiin ja tiuhemmin kokoontuneisiin ”toimintapiireihin”.⁶³⁴ Kesällä 1909 yhteistoimintaa pyrittiin edistämään myös Helsingin spiritistisen seuran keskusteluseuran Hakasalmen puistossa järjestämällä, jo mainitsemani spiritualistisella kesäjuhalla, jonka tarkoitus oli ”saada aikaan yhteinen juhla luonnon suuressa temppelissä kaikkien henkisten rientojen harrastajille”. *Spiritistin* mukaan juhlaan

632 *Spiritisti* 10/1909, ’Tien varrelta’; *Spiritisti* 11/1909, ’Toimituksen työpöydältä’; *Spiritisti* 15/1910, ’Toimituksen työpöydältä’; *Spiritisti* 16/1910, ’Toimituksen työpöydältä’; *Tampereen Sanomat* 29.10.1910, ’Karkku’; *Rai-vaaja* 7.11.1910, ilmoitus; *Sorretun Voima* 18.11.1910, ilmoitus; *Suomalainen* 22.3.1911, ilmoitus.

633 *Hämetär* 31.3.1910, ’Spiritististä esitelmää, Pettynyt.

634 *Spiritisti* 6/1909, ’Spiritistisen Seuran toiminta’; *Spiritisti* 7/1909, ’Spiritistisen Seuran toiminta’. Suomen spiritistisen seuran toiminnasta on vuoden 1909 jälkeen niukasti tietoja, sillä sen kokouskertomuksia ei enää julkaistu *Spiritistissä*. Kun eräs lukija tiedusteli syytä, Jalo-Kivi vastasi raporttien olevan kuivia ja vievän tilaa muutenkin pienestä lehdestä: *Spiritisti* 15/1910, ’Toimituksen työpöydältä’.

saapui lipunmyynnin perusteella noin neljäsataa henkilöä. Ohjelma noudatti tavanomaista kansanjuhlan kaavaa: tarjolla oli puheita, kuorolaulua, torvisoittoa ja runonlausuntaa (Elvi Hietala ja Lydia Saro). Tervetuliaispuheen pitäjäksi oli ilmoitettu Ramstedt, mutta lavalle nousikin Jalo-Kivi. Juhlassa puhuivat myös Palomaa ja jopa Pekka Ervast.⁶³⁵

Alkuvuonna 1913 julkaistussa kirjoituksessa mainittu pyrkimys saattaa Suomen spiritistisen seuran jäseniä ”tilaisuuteen tutkimaan kaikkia spiritistisiä ja psyyllisiä kysymyksiä” epäilemättä tarkoitti sitä, että jäsenille tarjottiin materiaalia, ohjeita ja tilaisuuksia omaehtoisen itsekasvatuksen ja tutkimuksen edistämiseen sekä itsenäisesti että paikallisseurojen piirissä. Kyse oli varmasti myös enemmän tai vähemmän säännöllisten seanssien järjestämisestä. Pidän todennäköisenä, että paikallisseurojen toimintapiirit, joiden luonnetta ei *Spiritistissä* tarkemmin avattu, olivat ainakin osittain istuntopiirejä. *Spiritistissä* on viittauksia istuntoihin alusta alkaen ja se tarjosi ohjeita niiden oikeaoppiseen järjestämiseen.⁶³⁶ Tämä oli tärkeää, sillä vaikka spiritualistit eivät suhtautuneet asiaan sellaisella epäilyksellä kuin monet teosofit, hekin pitivät istuntoja vakavana uskonnollis-tieteellisenä toimintana, johon oli ryhdyttävä varoen ja kunnioittavasti.

Spiritualistien suojeleva suhtautuminen istuntoihin käy hyvin ilmi edellä lainaamastani *Spiritistin* toimitusoloja Koulukadulla kuvailevasta kirjoituksesta. Tekstin laatinut nimimerkki ”Kokko” kuvasi myös muutamia kohtaamisia Jalo-Kiven ja toimituksessa vierailleiden henkilöiden välillä. Toimitukseen saapui muun muassa kaksi kirjoittajan arvion mukaan noin kahdeksantoistavuotiasta nuorukaista, jotka olivat selvästi liikkeellä ivallisin aikein. Toimituksessa syntyi keskustelu istunnoista:

[Vieraat:] ”Haluaisimme tiedustaa pidetäänkö Tampereella istuntoja; olemme nimittäin tutustuneet hiukan asiaan ja olisim-

635 *Spiritisti* 6/1909, ’Toimituksen työpöydältä’; *Spiritisti* 7/1909, ’Spiritistisen Seuran toiminta’; *Työmies* 19.6.1909, ilmoitus; *Helsingin Sanomat* 20.6.1909, ilmoitus; *Uusi Suometar* 20.6.1909, ilmoitus.

636 Esim. *Spiritisti* 10/1909, ’Neuvoja tutkijoille’.

me kernaasti läsnä istunnossa.” [/] [Toimittaja:] ”Kyllä pidetään kokeellisia istuntoja, mutta vain enempi suljetuissa piireissä.” [/] Puhellaan medioista yhtä ja toista. Ja herrat tiedustavat henkivalokuvia⁶³⁷. Toimittaja tuo pöydälle kirjan jossa näitä löytyy. [/] ”Erinomaisen mieltäkiinnittäviä! Hiukan huolimattomasti retuscheerattu tuossa”, virkkaa toinen asiantuntian äänenpainolla. [/] Toimittaja hymyilee itsekseen – hän ymmärtää äänen sävystä. [/] Aletaan taas puhua medioista ja istunnoista, ja toinen vieraista alkaa kertoa omista psyyllisistä ominaisuuksistaan, joita hän on itsessään huomannut, tarjoutuen lopuksi kokeiluvälineeksi johonkin istuntoon. Kohteliaasti pyytää toimittaja nimen ja osoitteen vastaisuuden varalle ja kiitellen poistuvat vieraat. [/] [Kokko:] ”Olikohan nuo totuudessa?...” [/] ”Hm!” hymähtää toimittaja painautuen väsyneenä tuolilleen.⁶³⁸

Suomen spiritistisen seuran pyrkimys muodostaa päävartionsa kautta yhteys myös kansainväliseen liikkeeseen ei sekään ollut pelkkää puhetta. Alfred V. Petersin ja Oscar Buschin kaltaisiin ulkomaisiin toimijoihin muodostettujen yhteyksien ohella suomalaiset pyrittiin tuomaan myös kansainvälisellä tasolla syntyneiden spiritualististen järjestöhankkeiden yhteyteen. Brysselin maailmannäyttelyn yhteydessä pidettiin keväällä 1910 spiritualistinen maailmankongressi, jossa *Spiritistillä* oli paikalla oma kirjeenvaihtajansa. Kongressissa perustettiin Kansainvälinen spiritualistien keskuskomitea, joka sittemmin julkaisi eri maiden spiritualisteja yhdistävää aikakauslehteä. Lehteä seurattiin myös *Spiritistissä*.⁶³⁹

637 Henkien vangitseminen valokuviin oli tärkeä ja paljon huomiota herättänyt osa spiritualismia. Henkivalokuvia liikkui tiheästi spiritualistisissa lehdissä ja kirjallisuudessa ja niiden aitoudesta keskusteltiin laajasti. Kuvia julkaistiin toisinaan myös *Spiritistissä*, esimerkiksi *Spiritistin Joululehdessä* (1909).

638 *Spiritisti* 22–24/1910, ’Pikakuvia ”Spiritistin” toimituksesta’, Kokko.

639 *Spiritisti* 16/1910, ’Kansainvälinen spiritistinen kongressi’; *Spiritisti* 18/1910, ’Pikakuvia Kansainvälisestä Spiritistien Kongressista Brysselistä’; *Spiritisti* 22/1910, ’Tien varrelta’; *Spiritisti* 22–24/1910, ’Muutamia piirteitä spiritistien kansainvälisestä kongressista Brüsselissä 1910’; *Spiritisti* 37/1912, ’Spiritismin leviäminen’, J. K.

Brysselin kokoontumisen vanavedessä alettiin järjestää myös Pohjoismaisten spirituaalistien kongressia, joka pidettiin Kööpenhaminassa keväällä 1911. Tanskasta, Ruotsista, Norjasta ja Suomesta valittiin kustakin muutama henkilö, jotka osallistuivat sen järjestelyihin ja edustivat oman maansa spirituaalisteja. Suomalaisia edustivat Jaakko Jalmari ja Ida Jalo-Kivi sekä muuan Heikki Hakulinen. Lähteiden perusteella he eivät vaikuta olleen erityisen aktiivisia kongressissa, mutta jo heidän osallistumisensa on huomattava osoitus Suomen spiritistisen liikkeen pyrkimyksestä liittyä toiminnalliseksi osaksi kansainvälistä spirituaalistista liikehdintää.⁶⁴⁰ Myös suunnitelmat Brysselin kongressin jatkona Genevessä vuonna 1913 järjestettävästä spirituaalistisesta maailmankongressista tavoittivat *Spiritistin* lukijat, mutta lehti ei enää näyttänyt raportoida suomalaisten spirituaalistien mahdollisista yhteyksistä kongressiin ennen lakkauttamistaan.⁶⁴¹

6.6. Spiritualismin missio

Suomen spiritistisen seuran johtajana Jalo-Kivi pyrki edistämään kansainvälistä spirituaalistista liikettä kansallisella tasolla tuomalla suomalaiset spirituaalistit toiminnallisesti yhteyteen toistensa ja ulkomaisten spirituaalistien kanssa sekä tekemällä spiritualismia

640 *Spiritisti* 22/1910, 'Toimituksen työpöydältä'; *Spiritisti* 37/1912, 'Pohjoismaiden spiritistien kongressi Köpenhaminassa'; *Spiritisti* 37/1912, 'Pohjoismaiden spiritistien kongressi Köpenhaminassa'; *Spiritisti* 38/1912, 'Pohjoismaiden spiritistien kongressi Köpenhaminassa'; Lyngs 1911. Täpahtuma voidaan nähdä jatkona Tanskan, Ruotsin ja Norjan spirituaalistien keskuudessa jo 1800-luvulla alkaneelle ylijärjäliselle kansakäymiselle (Carleson & Levander 2016; Kragh 2016; Mehren 2016), mutta tutkimuksessa se on jäänyt lähes tyystin huomiotta. Kiitän Jesper Vaczy Kraghia avusta julkaistun kongressiraportin (Lyngs 1911) tavoittamisessa ja läpikäymisessä.

641 *Spiritisti* 50/1913, 'Kansainvälinen spiritistinen kongressi Genf'issä toukokuun 11–14 p. 1913'. Näiden suurten kongressien lisäksi *Spiritistissä* mainittiin, että Alfred V. Peters edusti suomalaisia spirituaalisteja Liverpoolissa vuonna 1912 pidetyssä kongressissa: *Spiritisti* 43–44/1912, 'Spiritistinen kongressi Liverpoolissa'.

tunnetuksi suomenkieliselle yleisölle. Tämä kuvaus hänen pyrki-
myksistään jää kuitenkin vielä ohueksi ja ulkopuoliseksi. Voidaan
edelleen kysyä, miksi hän ylipäätään piti tärkeänä edistää spiri-
tualismia. Hänen toimijuuskokemuksensa tarkempi hahmotta-
minen tulee mahdolliseksi, kun ymmärretään, että hän merki-
tyksellisti spiritualistista kansalaistoimintaansa uskonnollisesta
perspektiivistä. Olemme nähneet hänen esittäneen jo *Elämässä*,
että liikkeen taustalla oli Jumalan sallima henkimaailman avau-
tuminen tämänpuoleiseen ja että sen tehtävänä oli materialismin
kumoaminen konkreettisilla ja tieteellisillä todisteilla. Suomen
spiritistisen liikkeen vuosina hän kehittäli näkemyksiään spiritu-
alisin missiosta entistä pidemmälle.

Teoksensa *Ääniä haudan takaa* johdannossa Jalo-Kivi selitti
spiritualististen ilmiöiden olevan uusi muoto kaikkina aikoina ta-
pahtuneista ”ilmestyksistä”, jotka olivat jättäneet jälkiä eri kanso-
jen ja uskontojen pyhiin kirjoituksiin. Hän kuvasi, kuinka ”suuri
näkyvätön Voima, joka avaruuksien syvyydestä seuraa meidän,
ihmiskunnan kehitystä,” antoi kaikille kansoille niiden kulloi-
seenkin kehitysvaiheeseen sovitettuja ilmestyksiä. Näitä selittä-
mään oli eri aikoina ilmaantunut myös suuria henkiä, mutta ih-
miset olivat vääristäneet heidän opetuksensa uskonnoiksi, jotka
puolestaan olivat ”hajonneet toisistansa, taistelemaan keskenän-
sä, muistamatta, että kaikki uskonnot ovat yhtä ja samalla poh-
jalla: *Jumala ja kuolemattomuus*”. Jalo-Kiven mukaan maailmassa
oli kuitenkin nyt alkanut ”uusi, henkien ilmestys”, jonka päämää-
ränä oli ”selvittää ja järjestää kaikki menneisyyden ilmestykset”
lujaksi ja yhtenäiseksi kokonaisuudeksi. Aiemmistä ilmestyksistä
poiketen se vaikutti yhtäaikaaisesti ”kaikkialla, kaikissa kansoi-
sa, kaikissa oloissa, kaikissa säädyissä ja kaiken ikäisten ihmisten
kautta, lukemattomissa eri muodoissa”. Se ei myöskään tarvinnut
välikäsiä, vaan kääntyi suoraan niiden ihmisten puoleen, ”jotka
sitä etsivät ja kykenevät sitä vastaan ottamaan ja käsittämään”.
Hän julisti ilmestyksen avaavan ”uuden, ratkaisevan ajanjakson
ihmiskunnan kulussa ylöspäin”.⁶⁴²

642 Jalo Kivi 1909, 1–5.

Jalo-Kiven mukaan maailmassa oli siis käynnissä suuri mullistus, joka paljastaisi kaikkien uskontojen taustalla olevan perimmäisen totuuden ja johdattaisi ihmiskunnan parempaan aika-kauteen. Olemme *Uuden Ajan* yhteydessä nähneet, että tällainen historianteologinen narratiivi oli varsin tyypillinen reformihenkisessä verkostossa. Jalo-Kiven spiritualistinen käsitys kuitenkin poikkesi esimerkiksi teosofeista siinä, että hänelle mullistuksen ytimessä olivat tuonpuoleiset henget, joiden kanssa kuka tahansa saattoi pyrkiä yhteyteen spiritualististen käytäntöjen avulla. Henget olivatkin spiritualisteille merkittäviä ja läheisiä kanssatoimijoita, joihin he kokivat olevansa yhteydessä istunnoissa ja joihin he viittasivat usein tuttavallisesti puhumalla esimerkiksi ”ystävistämme tuolla puolen”.⁶⁴³

Kokemus henkimaailman läheisyydestä oli Jalo-Kivelle emotionaalisesti tärkeää hänen altistuessaan Suomen spiritistisen liikkeen kärjessä monenlaisille vastuksille. Kuvaava on esimerkiksi *Spiritistissä* toukokuussa 1909 julkaistu kirjoitus, jossa hän kertoi, kuinka oli saanut toisesta todellisuudesta voimaa vaikeaan työhönsä yllättävän näyn kautta:

”Spiritistin” ensimmäinen numero oli hiljakkoin nähnyt päivänvalon ja pilkkaajat saaneet aiheen käydä ivaamaan, usein karkeilakin sanoilla. Olin tästä murheellinen ja huokasin näkymättömiin ystävieni puoleen: lankeaakohan kaikki vain kivikkoon? Silloin huomasin itseni istumassa ihanan maiseman keskellä, kukkaisella kummulla tyynen järven rannalla, jonka nouseva aurinko kultasi liekehtiväksi purppuraksi. Ympärilläni liikkui valkopukuisia olentoja sädehtien onnesta. Kuulin niinkuin kaukaa kuoron laulavan. Kuoro lähestyi yhä lähemmäksi ja ihana laulu paisui kovemmaksi.⁶⁴⁴

Viimein Jalo-Kivi kuuli laulun sanat, jotka kehottivat jatkamaan työtä rohkeasti vastuksista huolimatta. Hän kertoi sanojen

643 Esim. *Spiritisti* 3/1909, ”Toimituksen työpöydältä”.

644 *Spiritisti* 5/1909, ”Rauhan ranta”, J. K.

ja laulun ihanan sävelen vaikuttaneen häneen voimakkaasti ja hänen saaneen niistä uutta intoa.⁶⁴⁵

Vuotta myöhemmin Jalo-Kivi julkaisi toisen hyvin samanlaisen tekstin. Hän kertoi nyt istuneensa masentuneena toimituksen työpöydän ääressä: ”Kaikkialta vain ivaa, pilkkaa, parjausta ja tuomitsemista – kuorma tuntuu raskaalta, raskaammalta kun vetää voin ja jokainen on valmis heittämään lisäksi kiviä kuormalle, auttamassa on aniharva – ympärillä vain jäätävä, jäätävä itsekkäisyys.” Synkkyytensä keskeltä hän kuuli äkkiä äänen, joka vakuutti valon lopulta voittavan, vaikka se vaatikin ”uhrautuvaa yhtämittaista työtä”. Tämän kuultuaan hän tunsu itsensä jälleen rauhalliseksi ja vakuuttuneeksi:

Valo voittaa! Kuinka olin voinut epäilläkkään sitä. Ivatkaat, pilkatkaat, häväiskäät – valo voittaa! Se on lopultakin sulattava ihmismielistä aineellisuuden hyisen roudan, se on valaiseva heille tien ja valmistava heidät valon kotiin. Se on luova lämpöä, valoa ja elämää, luova rakkautta, joka yhdistää ihmiskunnan yhteiseen perhejuhlaan, jossa ei kaiju herjaajain kielet, jossa ei panetella, jossa ei vallitse kylmä itsekkäisyys, viha ja vaino.⁶⁴⁶

Kirjoitukset osoittavat, että Jalo-Kivi koki Suomen spiritistisen liikkeen olevan hyvin konkreettisesti korkeampien tahojen huolenpidon alaisena. Tällainen toimijuuskokemus oli epäilemättä hyvin voimaannuttava ja tarpeellinen etenkin heikkoina hetkinä. Kirjoitukset johtavat myös arvelemaan, että Jalo-Kivi saattoi ko-

645 Sama. Sanat kuuluivat: ”Rohkeasti alloille / Purtesi sä työnä; / Ellös säiky – tuulokset / Vaikk’ ei tyyntä myönnä. / Souda, souda, souda vaan, / Löydät onnen kaukomaan, / Löydät rauhan rannan. / Itse määrää suuntasi, / Henkes ääntä nouda; / Vaikk’ on vastatuultakin / Sortumatta souda. / Souda, souda, souda vaan, / Löydät onnen kaukomaan, / Löydät rauhan rannan.” Jalo-Kivi totesi, ettei tiennyt, oliko ”sanat joku runoilija jo tuonut maailmalle”. Näin todella oli tapahtunut. Kyseessä oli nimittäin muunneltu versio nimellä Niilo Mantere esiintyneen rovasti-runoilija Juhani Merenheimon (1870–1954) runosta ’Rohkeasti alloillen!’, joka sisältyi hänen vuoden 1902 kokoelmaansa *Elämän poluilla*.

646 *Spiritisti* 17/1910, ’Valon voittaissa’, J. K.

kea itsekin omaavansa jonkinasteisia mediumistisia taipumuksia. Hän ei missään viitannut suoraan tällaiseen mahdollisuuteen, mutta pidän todennäköisenä, että aktiivisena ja johtoasemiin hakeutuvana ihmisenä hän olisi tuntenut ainakin halua kehittää itsessään myös ”suoraa” yhteyttä henkimaailmaan spiritualistisen ja okkulttisen kirjallisuuden tarjoaman itsekasvatuksellisen materiaalin avulla.

Uuden ajan tiellä olevat esteet palautuivat Jalo-Kiven mielessä aina lopulta ”aineellisuuden hyiseen routaan” eli materialismiin. *Spiritistin* toimituksen *Tietäjälle* alkuvuodesta 1909 lähettämässä tiedotteessa todettiin, että uuden lehden oli

pakottanut syntymään se yhäti paisuva materialismi, joka kansamme, varsinkin sen pohjakerroksiin, on levinnyt ja useinkin ilmennyt mitä raaimmassa muodossa. Lehden puuhaajat toivoivat, että levittämällä spiritismin tuomaa tietoa jatkuvasta elämästä haudan tuolla puolen, voidaan vastustaa kasvavaa materialistista maailmankatsomusta.⁶⁴⁷

Käsitys raa’an materialismin leviämisestä erityisesti kansan pohjakerroksissa toistui jatkuvasti *Spiritistissä*. Esimerkiksi vuonna 1912 Jalo-Kivi valitti, että vaikka materialismi oli ulkomailla käytännössä jo voitettu, Suomessa se oli vallannut suuren osan kansan alimmasta kerroksesta. Monet olivat hänen mukaansa ”täysiä, itsetietoisia” materialisteja, vaikka eivät ymmärtäneet mitään niistä teorioista, joihin tieteellinen materialismi nojasi. Taustalla olikin hänen mukaansa muita kuin tieteellisiä syitä: materialismi oli ”helppoa omaksua kun se on vapauttanut ihmisydestä ja edesvastuun tunteesta”.⁶⁴⁸ Näkemys liittyi luvussa 3.7. esittelemäni jakoon tieteellisen ja käytännöllisen materialismin välillä.

Jalo-Kiven moralistinen tilannekuva toisti hänen edellisvuosina omaksumaansa käsitystä, jonka mukaan *Työmies* ja sosialide-

647 *Tietäjä* 1/1909, ’Uusi spiritualistinen aikakauslehti’.

648 *Spiritisti* 37/1912, ’Spiritismin leviäminen’, J. K. Ks. myös *Spiritisti* 6/1909, ’Valoa levittämään!’, J. K.

mokraattijohto olivat ohjanneet kansan siveellisesti ja yhteiskunnallisesti vaaralliselle materialistiselle harhapolulle. *Spiritistissä* Jalo-Kivi ei kuitenkaan enää edes viitannut sosialidemokraatteihin. Hän otti nyt lähtökohdakseen jo *Elämässä* esittämänsä diagnoosin, jonka mukaan materialismi oli pohjimmitaan seurausta kirkollisesta dogmatismista. Tätä painotettiin *Spiritistissä* väsymättä, esimerkiksi seuraavasti: ”syynä tähän materialismin leviämiseen on ollut kirkkomme, jolla ei ole ollut mitään tarjottavana muuta kuin piintyneitä, ihmishenkeä tylsyttäviä dogmejansa.”⁶⁴⁹

Kun materialismin ongelmaa tarkasteltiin tällä, tavallaan perustavammalla tasolla, työväenliikkeen materialistinen harhapolku näyttäytyi vain oireena sairaudesta, jonka juurisyy oli kirkon oletettu uskonnollinen takapajuisuus. Materialismin kukistamisen kannalta keskeinen tehtävä oli tällöin henkien ilmestyksen ja siihen liittyneen uskontoreformin edistäminen, niin että nekin suomalaiset, jotka olivat vastenmieliseksi käyneestä kirkollisesta kristinuskosta luopuessaan menettäneet uskonsa Jumalaan ja kuolemattomuuteen, saataisiin herätettyä henkiseen tietoisuuteen. Suomen spiritistisen liikkeen keskeinen missio olikin Suomen kansan vapauttaminen kirkon pakkoholhouksesta – minkä Jalo-Kivi oli jo *Elämässä* tasapainolakia käsitellessään todennut suomalaisten suorastaan karmalliseksi kehitystehtäväksi ajan poliittis-yhteiskunnallisten mullistusten keskellä.

6.7. Henkinen yhteiskuntareformi

Raportoidessaan Pohjoismaiden spiritistien kongressista *Spiritisti* kertoi, kuinka muuan tanskalainen tehtailija ”puhui spiritismin suhteesta yhteiskunnalliseen uudistustyöhön, painostaen myötätuntoisuutta ja osanottoa pohjakerroksien pyrkimyksille huomauttaen Jeesuksen olleen aikansa socialidemokraatin yhteiskunnallisilta mielipiteiltään ja esiintymisessään.”⁶⁵⁰ Köyhälistöä

649 *Spiritisti* 37/1912, ’Spiritismin leviäminen’, J. K.

650 *Spiritisti* 38/1912, ’Pohjoismaiden spiritistien kongressi Köpenhaminassa’.

sympatisoiva yhteiskuntareformistinen sävy oli ajoittain läsnä myös Jalo-Kiven omissa *Spiritistissä* julkaisemissa kirjoituksissa. Hän vaati rikkaita tekemään parannuksen ja elämään yleisen veljeyden mukaisesti kaikkien henkisen kehityksen hyväksi. Saman vetoamuksen hän kohdisti myös kirkon ”palkkapaimenille”, jotka hänen mukaansa olivat Jeesuksen esimerkin unohtaen kääntäneet selkänsä köyhille:

Te tiesitte käskyn kuuluvan: ruoki isoovaisia, holhotkaa leskiä ja orpoja –, ja te, te olette ryöstäneet lesken rovon palkaksenne. Te olette ojentaneet kiviä leipää anoville, veljille ja sisarillenne. Te prameilette kun seurakuntanne niin monelta jäseneltä puuttuvat välttämättömimmätkin jokapäiväiset tarpeet.⁶⁵¹

Jalo-Kiven etäännyminen poliittis-yhteiskunnallisesta toiminnasta Suomen spiritistisen liikkeen vuosina ei tarkoittanut, että hän olisi lakannut välittämästä sosiaalisesta epäoikeudenmukaisuudesta. Hänen yhteiskunnallisesti vastarintainen kansalaishabituksensa ei kuitenkaan tässä kontekstissa liittynyt puoluepoliittiseen tai ammatilliseen järjestäytymiseen tai Omakotiyhdistyksen kaltaisiin konkreettisia toimenpiteitä ajaviin hankeisiin. Teoksessaan *Ääniä haudan takaa* hän korosti, että Jumalan lähettämä henkien ilmestys toimi täysin toisella tasolla ja tavalla kuin riitelyyn usuttava puolue-elämä: ”Kaikkiällä, yli kiistelevien puolueiden turhan agitatsionin ja riidan, korkealla yli intohimojen riehunnan kaikuu [uuden ilmestyksen] mahtava ääni korkeudesta *tarjoten kaikille jumalallisen sanan kautta taivaallista toivoa ja sydämmen rauhaa.*”⁶⁵²

Seesteinen eetos ei ehkä toteutunut yleisemmin Jalo-Kiven spirituaalisissa aktivismissa (kuten seuraavassa pääluvussa näemme), mutta Suomen spiritistisen liikkeen yhteydessä hän todella ”heitti politikoimisen”⁶⁵³ ainakin puoluepolitiikan merkityksessä.

651 *Spiritisti* 20–21/1910, ’Mietteidäni’, J. K.

652 Jalo Kivi 1909, 5. Kursiivi lähteessä. Vrt. *Spiritisti* 4/1909, ’Spiritistisen Seuran kokous’.

653 Jalo-Kiven kirje toimittaja Tidermanille (KA). Ks. lainaus luvussa 6.2.

Hänen yhteiskuntareformistiset taipumuksensa ilmenivät nyt lähinnä uskonnollis-moraalisena päätöksena ja valistustyönä, jonka perustana oli vakaumuksellinen usko kansan henkisen heräämisen yhteiskunnalliseen merkitykseen. Suomen spiritistisen seuran ensimmäisessä kokouksessa pitämässään puheessa hän totesikin, että tie taivasten valtakuntaan alkoi yleisen veljeyden tunnustamisesta, ja toivotti ”läsnäolijat lämpimästi tervetulleiksi työskentelemään valon ja totuuden levittämiseksi materialismin pimittämälle kansalle”.⁶⁵⁴

Jalo-Kivi oli jo vuosien ajan pyrkinyt edistämään kansan henkistä ja aineellista kehitystä vaihtelevissa suhteissa. Suomen spiritistisessä liikkeessä hänen huomionsa kääntyi lähes yksinomaan henkisen kehityksen puolelle. Hän painotti *Spiritistin* lukijoille, että heidän henkisen tietoisuutensa oli tultava velvoittavaksi osaksi heidän jokapäiväistä elämäänsä:

Kenellä on tietoa hengen korkeammasta olemuksesta ja jatkuva-
ta elämästä tämän elämän jälkeen, niin hänen se velvoittaa elä-
mään korkeampaa elämää varten jo tässä elämässä, puhtaudessa
ja siveydessä, sekä levittämään tietoisuuttaan lähimmäisilleen.
Hänen tulee levittää valoa ympärilleen, – olla kylväjänä henkistä
kesää varten.⁶⁵⁵

Henkiseen valistustyöhön oli Jalo-Kiven mukaan tilaisuuksia kaikkialla. Hän sivusi myös toiminnan kollektiivista, tämän- ja tuonpuoleisen välisen rajan ylittävää puolta kehottamalla kaikkia yhteistyöhön ja toteamalla, että myös ”tomun vankiloista vapautuneet henget palavat halusta levittää valoa aineen kahleissa oleville veljilleen ja sisarilleen”.⁶⁵⁶ Suomen spiritistinen seura tuki myös jäsentensä omakohtaisia siveellisiä pyrkimyksiä. Loppukesällä 1909 seuraan perustettiin sisäjäsenien piiri niille, jotka olivat luvanneet kieltäytyä lihansyönnistä ja alkoholista sekä viet-

654 *Spiritisti* 4/1909, 'Spiritistisen Seuran kokous.'

655 *Spiritisti* 6/1909, 'Valoa levittämään!'. J. K.

656 Sama.

tää ”säännöllistä, siveellistä elämää”.⁶⁵⁷ Lupaukset heijastavat spirituaalistien ja teosofien käsitystä henkiseen kehitykseen vakavasti suhtautuneille ihmisille soveliaista elämäntavoista.

Jalo-Kiven yhteiskunnallisen ajattelun kallistuminen uskonnollisesta perspektiivistä tulkitun henkisen kehityksen suuntaan käy ilmi myös hänen jälleensyntymisoppia käsittelevästä kirjoituksestaan *Spiritistin Joululehdessä* (1909). Kirjoitus lähti liikkeelle ihmisten ominaisuuksien ja olosuhteiden huomattavasta erilaisuudesta:

Ajatelkaamme vain kuinka erilaisina, erilaisissa olosuhteissa kukin ihmisyksilö syntyy maailmaan. Toiset syntyvät runsailla luonnonlahjoilla varustettuina, toiset hyvinkin yksinkertaisina;

657 *Spiritisti* 8/1909, 'Spiritistisen Seuran toiminta'. Sisäjäsenien piiri tosin mainittiin seuraavan kerran vasta vuodenvaihteessa 1913, jolloin *Spiritistissä* todettiin, että sen ”veljet ja sisaret” opastivat ilomielin kaikkia seuraan liittyviä. Samalla huomautettiin, että piiriin saattoi liittyä jokainen kaksi vuotta seurassa ollut. (*Spiritisti* 48/1912, 'Kaikille spiritistiläisille piireille Suomessa'; *Spiritisti* 49 & 50/1913, 'Suomen Spiritistinen Sirkkeli'.) Sisäjäsenien piiri vertautuu Teosofisen seuran ”esoteeriseen osastoon”, jota oltiin käsitelty *Tietäjässä* hieman ennen spiritualistisen liikehankkeen alkua, kun Pekka Ervast vastasi sitä koskeviin tiedusteluihin: ”ainoastaan se T. S:n jäsen on oikeutettu pyrkimään esoteriseen kouluuun, josta jäsenestä tiedetään, että hän vakavalla innolla ja hartaalla uhrautumisella on parin vuoden aikana työskennellyt Teosofisen Seuran puolesta, sillä sisäisen osaston tarkoitus on palvella ihmiskuntaa teosofisen liikkeen kautta ja olla T. S:n sydämenä ja sieluna.” Tiedustelujen jatkuessa hän palasi asiaan painottaen vakavan henkisen elämän tärkeyttä. Vakavimpia kilvoittelijoita hän ohjeisti perustamaan paikkakunnilleen pieniä suljettua piirejä, joissa he voisivat tukea toistensa pyrkimyksiä. (*Tietäjä* 7–8/1908, 'Tien varrelta'; *Tietäjä* 1/1909, 'Toimittajalta'.) Suomen spiritistisen seuran sisäjäsenien piiri sai selvästi vaikutteita TS:n esoteerisesta osastosta: yhteistä oli vaatimus kahden vuoden seurajäsenyydestä ennen sisempään piiriin pyrkimistä ja sisäpiirin esittäminen henkisyiden vaatimuksia elämässään vakavasti toteuttavien jäsenten yhteisönä. Suomen spiritistinen seura saattoi tosin saada vaikutteita myös muualta, esim. Sosialistisesta reformipuolueesta, joka sekin oli jakautunut ulko- ja sisäjäseniin, joista jälkimmäiset velvoitettiin viettämään raitista elämää (*Elämä* 8.9.1906, 'Yleiset ohje-säännöt'). Sisäkäisistä piireistä tai tasoista muodostunut organisaatorakenne oli muutenkin yleinen etenkin okkulttisissa (sala)seuroissa, joihin se oli omaksuttu erityisesti vapaamuurariudesta.

toiset syntyvät keskelle upeaa ylhäisyyttä, toiset keskelle huutavaa kurjuutta; toisilla on ylen raskas taakka kannettavanansa koko elämänikänsä, kun toiset pääsevät melkein ilman mitään. – Löytyy sorrettuja ja sortajia; valtaistuimella hallitsevat kulta ja terävä teräs polkien heikompia ja määräten kansojen kohtaloa. Tämä kaikki tuntuu huutavalta vääryydeltä. – Jumalan isällistä hoivaa ei näy missään, vai onko Hän, jonka pitäisi olla itse täydellisyys ja ehdoton oikeus, onko Hän hirveän puolueellinen? *Mahdotonta!* Ja siis on syytä ajatella: *mitä varten sitte kaikki on näin?*⁶⁵⁸

Kysymyksenasettelu on paljastava: Jalo-Kiveä ei askarruttanut ihmisten ja heidän olosuhteidensa erilaisuus sinänsä, saati siitä johtuvan eriarvoisuuden tasoittaminen, vaan se että asiantila *tuntui* epäoikeudenmukaiselta. Pohjimmiltaan hänen kysymyksensä oli teologiassa pahamaineisen sitkeä teodikean ongelma: miksi hyvä ja kaikkivoipa Jumala sallii pahan olemassaolon? Jalo-Kivelle ainoan aukottoman ratkaisun ongelmaan tarjosi jälleensyntymisoppi. Sen mukaan ihmisten ominaisuudet ja olosuhteet seurasivat heidän edellisistä elämistään, jolloin vastuu niistä siirtyi heille itselleen, eikä luottamus Jumalan oikeudenmukaisuuteen vaarantunut.⁶⁵⁹ *Spiritistissä* toisessa yhteydessä lainattu Allan Kardec totesi asian ytimekkäästi: ”Silloin voi onnetoinkin murheissaan siunata Jumalaa, sillä hän on sanova: se, että olen onneton, on minun oma syyni.”⁶⁶⁰

Spiritualisteille kärsimykset näyttäytyivät paitsi menneisyyden pahojen tekojen sovituksina myös henkiselle kehitykselle välttämättöminä koettelemuksina. Jalo-Kivi kuvaili *Spiritistissä*, kuinka ihmiskunta oli kulkenut asteittain ”tietämättömyydestä tietoisuuteen kokemuseräisen elämänkoulun kautta, havainnollisen opetuksen kautta, jota elämän eri muodot, yhteiskunnallisten ja uskonnollisten aatteitten muodot ovat sille antaneet”. Hän painotti kehityksen kärsimyslunnetta:

658 *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Jälleensyntyminen’, J. K. Kursiivit lähteessä.

659 Sama.

660 *Spiritisti* 49/1913, ’Ihmeistä’.

Raskas ja katkera on tämä koulu ihmiskunnalle, mutta tulesahan on kulta puhdistettava, hiomisen kautta saadaan jalokiviin niitten kirkas hohde – ja kärsimykset puhdistavat ja jalostavat ihmisellistä henkeä niinkuin tuli puhdistaa kullan ja hiominen kirkastaa ja jalostaa kalliin kiven. Se on välttämätöntä saavuttaaksemme sen valon, sen kirkkauden, joka on täydellisyydessä, kaikkیتietoisuudessa, tunteaksemme olevamme yhtä kaiken kanssa, tunteaksemme yhtä kaiken olevaisen kanssa. Tämä on kehityksemme tie.⁶⁶¹

Tällaiset ajatukset olivat tavallisia reformihenkisessä verkostossa. Etsiessään korkeampaa tarkoitusta myös yhteiskunnallisiin olosuhteisiin liittyvästä kärsimyksestä spiritualistit ja teosofit kuitenkin altistuivat helposti kritiikille. Etenkin sosialidemokraatit saattoivat tulkita heidän tarjoavan vanhoillisesta kirkollisuudesta poikkeavan mutta siihen käytännössä rinnastuvan uskonnollisen oikeutuksen yhteiskunnalliselle epätasa-arvolle.⁶⁶²

Spiritualistit ja teosofit olivat hyvin tietoisia vastaväitteistä ja pyrkivät vastaamaan niihin. Oscar Buschin *Spiritistiin* suomennettu esitelmä Pohjoismaiden spiritistien kongressista havainnollistaa heidän ajatteluaan. Busch muotoili keskeisen ongelman seuraavasti: ”Kun kärsimyksillä on tällainen tärkeä tehtävä elämässä, niin eikö ole vahingoksi kärsivälle jos hänen kärsimystään autettaisiin?” Hän torjui heti jyrkästi tällaisen kysymyksen, jonka ”ainoastaan raakalainen” voisi tosissaan esittää. Hänen mukaansa oli Jumalan tahdon mukaista pyrkiä vähentämään muiden kärsimystä, mutta samalla oli ymmärrettävä, ettei lopputulos ollut ihmisten omissa käsissä: jos yritys onnistuisi, kärsimykset olivat jo täyttäneet tehtävänsä, mutta jos se epäonnistuisi, karma ei ollut vielä niiden osalta tyhjentynyt.⁶⁶³

Omasta puolestaan Jalo-Kivi arveli, että jälleensyntymisopilla oli ”suurempi vaikutus yhteiskunnalliseen elämään, kuin millään muulla uskonnollisella opilla”. Hän perusteli väitettä esittämällä, että kunhan ihmiset vain ymmärtäisivät erilaiset ominaisuutensa

661 *Spiritisti* 16/1910, ’Tulkoon valkeus!’, J. K.

662 Esim. Kemppainen 2020, 322–327.

663 *Spiritisti* 45/1912, ’Kärsimyksien salaisuus, sen syy ja tarkoitus’.

ja olosuhteensa ”tilapäisiksi verhoiksi”, heidän suhtautumisensa toisiinsa ja koko elämään muuttuisi perustavanlaatuisella tavalla:

Kuume asettuu, taistelu olemassaolosta ei ole enää niin katkeraa, tämä elämä ei ole enää ainoa ”tilaisuus”. Individualismi muuttuu yleiseksi veljeydeksi, yhtäläisyys yhdenarvoisuudeksi, jota tunnustamme perheessä; tilapäiset erilaisuudet velvollisuuksissa ja oikeuksissa, mutta yhtäläistyminen tulevaisuudessa. [...] Sielu tulee keskustaksi ihmisessä ja ulkonaiset olosuhteet: sukupuoli, lahjakkaisuus, hyveet, paheet, rotu, kansallisuus, uskonto y. m. määrää syyn ja seurauksen laki, joka pakoittaa ihmisen näihin olosuhteisiin. Kun ymmärretään, että taivas eli helvetti saavutetaan samoilla ehdoilla kaikille ihmisille, että se on ainoa Jumala, ainoa laki, joka asettaa kaikille samat ehdot, joka ei koskaan anna toiselle mitään etuoikeutta toisen edellä, joka ei tee mitään poikkeuksia, niin kasvattaa tämän ymmärtäminen yhteistunnetta ja rauhaa.⁶⁶⁴

Jälleensyntymisopilla oli Jalo-Kiven mukaan yhteiskuntaa vaikuttava vaikutus sen osoittaessa kaikkien ihmisten olevan erilaisista tilanteistaan huolimatta hengessään tasa-arvoisia. Kirjoituksen valossa on helppo nähdä, miksi tällaiset näkemykset herättivät syytöksiä yhteiskunnallisen passiivisuuden ja epätasa-arvon tukemisesta. Kyse oli pohjimmiltaan siitä, että jälleensyntymiseen ja karmaan perustuvan kärsimys- ja yhteiskuntateologian perimmäinen pyrkimys ei ollut kärsimyksen ja eriarvoisuuden vähentäminen, vaan niiden syiden ja merkityksen selittäminen uskonnollisesta perspektiivistä. Erilaisiin fyysisiin ja sosiaalisiin olosuhteisiin tapahtuvien jälleensyntymisten kautta etenevää henkistä kehitystä painottava ajattelutapa ei ollut ristiriidassa jyrkänkin yhteiskuntareformismien kanssa, mutta se ei toisaalta myöskään edellyttänyt sitä, minkä vuoksi se mahdollisti erilaisia poliittis-yhteiskunnallisia asenteita. Jalo-Kiven tapa korostaa jälleensyntymisopin yhteiskunnallisesti tyynnyttäviä piirteitä oli joka tapauksessa suorassa linjassa sen kanssa, että hän oli suurla-

664 *Spiritistin Joululehti* (1909), 'Jälleensyntyminen', J. K.

kon jälkeisinä vuosina painottanut Suomen kansan tarvetta kulkea valtiollisesti ja taloudellisesti rauhallisen kehityksen tiellä.

Jälleensyntymisoppia käsitellessään Jalo-Kivi sivusi myös sukupuoli- ja seksuaalisuustematiikkaa. Hän huomautti, että jälleensyntymisen valossa myös ”lapsi- ja naiskysymykset” saivat ”luonnollisen ratkaisunsa”. Viittaus lapsikysymykseen liittyi kenties A. F. Tannerin tuoreen teoksen *Lapsikysymys ja ehkäisyoppi* (1909) herättämään keskusteluun, sillä Jalo-Kivi näyttää ajatelleen asiaa lähinnä syntyvyyden sääntelyn näkökulmasta: hän katsoi jälleensyntymisopin selittävän, ”kuka lapsi on ja mitä varten sillä on kotiutumisoikeus tänne maan päälle”. Näin hän otti ehkä jossain määrin torjuvan kannan ehkäisyyn.⁶⁶⁵ Naiskysymyksen osalta hän ei selventänyt, millaisen ratkaisun jälleensyntymisoppi tarjosi, mutta mikäli hän viittasi siihen, että jälleensyntyminen eri sukupuoliin toi hengelle erilaisia koettelemuksia sen henkisen kehityksen edistämiseksi, ratkaisu tarkoitti tässäkin enemmän sukupuolten erilaisuuden ja jopa eriarvoisuuden uskonnollista selitystä kuin pyrkimystä asiantilan muuttamiseen.

Nämä huomautukset saattavat johdatella arvelemaan, että Jalo-Kivi kannatti sukupuoli- ja seksuaalisuuskysemissä jossain määrin konservatiivisia käsityksiä. Toisenlainen kuva kuitenkin piirtyy hänen pitkästä vastauksestaan erälle *Spiritistin* lukijalle, joka tiedusteli spiritualismin kantaa ”sukupuoli- ja avioliittokysymykseen”. Jalo-Kivi ei tahtonut puhua kaikkien spiritualistien puolesta, vaan totesi esittävänsä vain yksilöllisen mielipiteensä, jonka oli muodostanut ”spiritistinä ja spiritistisen maailmankatsomuksen omaajana” – ja jonka hän totesi olevan ”hyvin jyrkässä ristiriidassa vallalla olevan käsityksen ja kirkollisen opetuksen kanssa”. Hän kritisoi ankarasti vallitsevaa avioliittojärjestelmää, joka ei hänen mukaansa kiinnittänyt mitään huomiota avioliiton perusteisiin ja teki avioeron tarpeettoman vaikeaksi. Kirkko siu-

665 Sama. Toisaalta Jalo-Kivien pyörittämä Express mainosti myös ehkäisyvälineitä varsin vapaaseen tyyliin, esim. *Kansan Lehdessä* 13.7.1914: ”Terveystaloudellisista ja taloudellisista syistä on sekä nuorten että naimisissa olevien miesten käytettävä varmuusesineitä, joita myy Express Tupakka-Aitta halvimmalli”.

nasi liiton kuin liiton pysyväksi riippumatta siitä, oliko kyseessä rakkausavioliitto vai ”ahvääri- tai ajattelemattomuusavioliitto”. Jalo-Kivi kieltäytyikin antamasta kirkolliselle avioliitolle itseisarvoa:

Minä pidän n. k. julkista siviiliavioliiton eli vapaan rakkauden kautta solmitun yhdyselämän pyhempänä kun sellaisen kirkollisen avioliiton, jossa ei ole rakkautta, mutta eletään aviollista yhdyselämää, s. o. paritellaan vain sen takia että ollaan ”avioliitossa;” – sellaisella avioliitolla ja prostitutsionilla ei ole mitään eroa, edellinen on vain julkista, laillistettua prostitutsionia.⁶⁶⁶

Jalo-Kivelle tärkeintä avioliitossa oli rakkaus, joka hänen okkulttisen tulkintansa mukaan oli kaiken elämän ydin, ”sala-peräinen ’luonnon magneetti’, joka pitää yllä kaiken, yhdistää kaiken”.⁶⁶⁷

Jalo-Kivi julkaisi kirjoituksen toukokuussa 1910. Ajankohta on olennainen. Hän oli hiljattain muuttanut Tampereelle ja luultavasti jo suunnitteli Ida Hiilloksen kanssa omatunnon avioliittoa, josta ilmoitettiin lehdissä muutamaa kuukautta myöhemmin. Jalo-Kiven ja Hiilloksen tunteneet lukijat osasivat varmasti tulkita kirjoitusta heidän vallitsevia avioliitto- ja moraalinormeja haastanutta elämäntilannettaan vasten. On todennäköistä, että *Spiritistin* kysymys- ja vastausosastolla epätavallisen pitkäksi venytetty kirjoitus oli ainakin osittain selitys- ja puolustuspuhe, jolla Jalo-Kivi vastasi pariskunnan kohtaamaan kritiikkiin. Arvostelijoita vaikuttaa löytyneen jopa heidän lähipiiristään. Ainakin Idan veli Kalle Heldán vastusti liittoa ja oli muutenkin huonoissa väleissä Jalo-Kiven kanssa – jopa siinä määrin, että he ottivat yhteen oikeudessa asti.⁶⁶⁸ Tässä ei ole tarpeen syventyä tarkemmin näihin perhekiistoihin, mutta tämä viittaus toimikoon muistutuksena siitä, kuinka läheisesti Jalo-Kiven kansalaistoiminta ja sen teemat yhdistyivät hänen kulloisenkin elämäntilanteensa olosuhteisiin.

666 *Spiritisti* 17/1910, ”Kysymyksiä ja vastauksia.”

667 Sama.

668 Jalo-Kivi vs. Heldán (TKA).

7. Spiritualismin esitaistelija

7.1. Vainottu totuus

Huolimatta teoksessaan *Ääniä haudan takaa* esittämänsä ilmestyshistorian globaalista ulottuvuudesta Jalo-Kivi asemoi käynnissä olevan henkien ilmestyksen lopulta korostuneesti juutalais-kristilliseen jatkumoon: ”Vanhan testamentin ilmestyksiä seurasi uuden testamentin kristilliset ilmestykset[, ...] joita molempia tämä uusi, henkien ilmestys täydentää.” Uusi ilmestys ei hänen mukaansa vastustanut Jeesuksen opetuksia, vaan päinvastoin sellitti niiden todellisen merkityksen ja puhdisti ne ihmisten teke- mistä lisäyksistä. Samalla se meni niitä pidemmälle paljastamalla sellaisia totuuksia kuolemanjälkeisestä elämästä, joita Jeesus ei ollut vielä voinut kertoa ihmiskunnan kehittymättömyyden vuoksi.⁶⁶⁹

Puhdasoppisuuttaan varjellutta kirkkoa tällainen progressiivinen restorationismi ei Jalo-Kiven mukaan tietenkään miellyttänyt. Niinpä se vieroksui uutta ilmestystä ja oli siihen nähden ”samassa asemassa kun kaksituhatta vuotta sitte juutalaiset papit kristillisyyteen nähden.”⁶⁷⁰ Vertaus on huomionarvoinen vaino- puheen ja -kokemuksen logiikan näkökulmasta. Moraalisesti ylemmydentuntainen vainokokemus länsimaisessa kulttuurissa sitkeästi ilmenevänä kokemustaipumuksena juontuu uskoakse- ni paljolti (enemmän tai vähemmän tietoisesta) samastumisesta Jeesuksen, apostolien ja alkukristittyjen kärsimyksiin. Raamatullinen taustanarratiivi mahdollistaa eräänlaisen *vainotun totuuden esitaistelijan toimijuuskokemuksen*, jossa kohdattu vastustus näyt-

669 Jalo Kivi 1909, 4, ’Spiritismi ja kristinoppi’.

670 Sama, 4–5.

täytyy jo itsessään myönteisenä merkinä ja todisteena siitä, että vastustuksen kohde on oikealla ja voitokkaalla totuuden tiellä.⁶⁷¹

Tällaista välttämättömien vaikeuksien kautta väistämättömään voittoon -logiikkaa noudattaen Jalo-Kivi totesikin, että samoin kuin juutalaiset eivät voineet estää kristinuskoa, nykyinen kirkkokaan ei voinut estää henkien ilmestyksen seurauksia: ”uusi ilmestys esiintyy niin hyvin kirkon sisäpuolellakin kuin sen ulkopuolella – kaikkialla julistavat henget *totuuden perusteita* – kaikkialla maailman ääriässä kuuluu ilmestyksen mahtava ääni, herättäen ihmisiä ajattelemaan *Jumalaa ja kuolemattomuutta*.”⁶⁷² *Spiritistissä* hän ilmaisi saman ajatuksen hieman jyrkemmin:

työlästä on kirkonkin potkia tutkainta vastaan – ennemmin tai myöhemmin *sen täytyy tunnustaa totuus*. Sen dogmeille perustettu uskonto horjuu jo ja luhistuu ennenpitkää materialismin painon alla ja silloin on spiritismi astuva kirkon tilalle, ei uskontona vaan tietona, tietona siitä, että me olemme kuolemattomia henkiä.⁶⁷³

Henkien ilmestyksen paikallisena äänenkannattajana toiminut *Spiritisti* oli vainotun totuuden narratiivin näkökulmasta jo lähtökohtaisesti uhanalaisessa asemassa. Lehti ennakoikin tulevia vaikeuksia jo ensimmäisessä numerossaan. Toimitus aavisteli saavansa

kestää ehkä ankaroitakin hyökkäyksiä materialistisen maailman katsomuksen puoltajain ja ”kirkon miesten” puolelta – jotka aina

671 Olemme kohdanneet tämän toimijuuskokemuksen piirteen usein tutkimukseni kuluessa. Ks. esim. luku 4.4., jossa huomautin, kuinka Jalo-Kivi vertasi elämälaisten kokemaa vastustusta Jeesuksen ristiinnaulitsemiseen. Ks. myös luku 6.6., jossa käsitteelin Jalo-Kiven toisesta todellisuudesta saamaa kannustusta vaikeuksiensa keskellä.

672 Jalo Kivi 1909, 5. Kursiivit lähteessä.

673 *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Spiritismi (kansantajuinen esitelmä)’, Jalo Kivi. Kursiivit lähteessä. Olen toisaalla pohtinut hieman Jalo-Kiven ambivalenttia suhdetta uskonnon käsitteeseen: Järvenpää 2016, 94–95; Järvenpää 2017, 204–205.

yhdessä ovat ensimmäisinä olleet kaikkialla vastustamassa henkisiä liikkeitä ja ”ristiinnaulitsemista” huutamassa niille, jotka ovat uskaltaneet henkisistä asioista puhua.⁶⁷⁴

Samansävyyinen vainopuhe toistui lehdessä sittemmin jatkuvasti suuntautuen materialistien ja kirkon ohella moniin muihinkin tahoihin. Tampereen spiritistisen seurana varhaisaikojen aktiivi Kalle V. Kinos – jonka vaiheisiin palaan viimeisessä alaluvussa – kuvasi hyvin tätä toimijuuskokemusta parahtaessaan *Spiritistin Joululehdessä* (1909), kuinka spiritualismia ”vastustavat poikkeuksetta kaikki. Materialistit, vanhoilliset tiedemiehet, teosofit ja kirkon-uskovaiset, sanalla sanoen: kaikki, jotka johonkin uskovat”⁶⁷⁵.

Kokemusta spiritualismin monelta suunnalta ahdistetusta asemasta voidaan tulkita myös länsimaisen esoterian tutkimuskentällä käytyjen keskustelujen kautta. Johdannossa mainitsin Wouter J. Hanegraaffin esittäneen, että nykyään usein esoteraksi nimetyt monimuotoiset käsitykset ja käytännöt on uuden ajan alusta lähtien asemoitu eräänlaiseen torjutun tiedon kategoriaan. Egil Asprem ja Julian Strube ovat kritisoineet tulkintaa muun muassa siitä, että se toistaa esoteeristen liikkeiden itseymmärrystä ja johtaa korostamaan niiden marginaalisuutta, vaikka tosiasiansa niiden voidaan katsoa vaikuttaneen monitahoisesti länsimaisen kulttuurin ja yhteiskunnan eri alueilla ja tasoilla.⁶⁷⁶ Tässä ei ole tarpeen ottaa laajemmin kantaa näihin keskusteluihin esoteeristen liikkeiden kulttuurisesta asemoitumisesta ja niitä koskevien historiallisten narratiivien paikkansapitävyydestä. Jalo-Kiven spiritualistisen toimijuuskokemuksen rakentumisen kannalta olennaista on vain huomauttaa, että hänen käsityksensä spiritualismista eräänlaisena vainottuna totuutena saattoi hakea voimaa hyvin laajoista uskonnollisten ja kulttuuristen valtasuhteiden poleemisista määrittelypyrkimyksistä.⁶⁷⁷

674 *Spiritisti* 1/1909, ’Lukijoille’.

675 *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Spiritismin vastustajat’, K. W. K.

676 Asprem & Strube 2020b, 5.

677 Ks. myös Järvenpää 2017, 199–200.

Ennakoidessaan kohtaamaansa vainoa *Spiritisti* painotti omaa rauhanomaisuuttaan: ”Me emme hae riitaa, emme ole tulleet repimään vaan rakentamaan. Tulemme aina työskentelemään niillä tasoilla, joilla rauha ja totuus viihtyvät.”⁶⁷⁸ Samanlaista vakuuttelea harrastaneiden elämäläisten kohdalla kohtaamamme ristiriita puheiden ja käytännön välillä toistui kuitenkin myös Suomen spiritistisessä liikkeessä. Rauhan rakentaminen jäi lähinnä retoriikan tasolle ja liikkeestä muodostui mitä suurimmassa määrin poleeminen hanke, joka turvautui vastakkainasettelujen lietsoomiseen pyrkiessään hahmottelemaan identiteettiään ja asemaansa uskontokentällä ja kansalaisyhteiskunnassa.

Spiritistin päätoimittajana ja Suomen spiritistisen seuran puheenjohtajana Jalo-Kivi oli taistelujen kärjessä, ensimmäisenä antamassa iskuja ja ottamassa niitä vastaan. Hän hakeutui tietoisesti ja toistuvasti julkisiin konflikteihin pyrkiessään perustelevaan spiritualismin totuutta siihen torjuvasti, ivallisesti tai jopa vihamielisesti suhtautuneille tahoille. Spiritualismin edistämisestä muodostui hänelle siten käytännössä aivan samanlaista emotionaalisesti intensiivistä ja kamppailevaa aktivismia, jollaiseen hän oli jo vuosikymmenen kestäneessä poliittis-yhteiskunnallisessa toiminnassaan kouliintunut.

7.2. Kirkollista tukahduttamista

Jalo-Kivi kohdisti kirkkokritiikkinsä usein eksplisiittisesti Suomen luterilaiseen kirkkoon. Hän kuitenkin puhui ”kirkosta” myös yleisemmässä, institutionalisoituun kristinuskoon viittaavassa merkityksessä⁶⁷⁹ ja vertaili eri maiden kirkollis-uskonnollisia olosuhteita. Hänelle tärkeä viittauskohde oli – samoin kuin ammattiyhdistysliikkeen kohdalla – Englanti, josta hän löysi useita esimerkkejä ”kirkon sisäpuolellakin” tapahtuneesta edistyksestä suhteessa spiritualismiin. Esimerkiksi teoksessaan *Ääniä*

678 *Spiritisti* 1/1909, ’Lukijoille’.

679 Vrt. Kempainen 2020, 250.

haudan takaa hän toisti Englannin kirkon arkkirovasti Thomas Colleyn vuonna 1905 pitämän esitelmän myönteisistä kokemuk-
sistaan spiritualismin parissa. *Spiritistissä* puolestaan esiteltiin
muun muassa Lontoon piispa Arthur Winnington-Ingramin
(1858–1946) spiritualistista saarnaa.⁶⁸⁰

Spiritisti seurasi myös yleisemmin liberaaliteologisten käsitys-
ten leviämistä ulkomailta. Keväällä 1909 se lainasi lehdissä kier-
täneen uutisen Lundin jumaluusopillisen seuran pahalaisoppia
käsitelleestä keskustelusta. Uutisen mukaan tilaisuuteen osallistui
pappeja, ylioppilaita ja muita asianharrastajia. Tilaisuuden avasi
seuran puheenjohtaja teologi Magnus Pfannenstill (1858–1940),
joka totesi Ruotsin kirkon seuranneen aikaansa alkaessaan kan-
sanvaltaistua, mutta katsoi sen epäröivän suorittaa myös tarpeel-
lisia opillisia reformeja. Kirkkoherra Fredrik Hallgren (1853–
1935) alusti keskustelun käsittelemällä pahalaisopin historiallista
kehitystä. Keskustelussa ”useat huomautet pappismiehet” olivat
sitä mieltä, että ”pahalaiskäsite on hieman vanhentunut” ja että
sitä koskevan opin muuttaminen oli toivottavaa. Pisimmälle meni
pastori Nils Hannerz (1866–1951), joka katsoi pahalaisopin ole-
van ”kokonaan ristiriidassa tieteellisten tutkimusten kanssa”. *Spi-
ritisti* kommentoi tapausta lyhyesti: ”Meillä ei nähtävästi rohjeta
teologiensa keskuudessa antaa Jumalalle kunnia[a] ja tunnustaa
totuutta.”⁶⁸¹ Tällä tarkoitettiin, ettei Suomen luterilaisessa kirkos-
sa valitettavasti kuultu samanlaisia edistysmielisiä näkemyksiä.

Syksyllä 1909 *Spiritistissä* kerrottiin uutisia Norjasta. Lehdissä
keskusteltiin bergeniläispastori Carl Konowin (1863–1923) Kris-
tianiassa pitämästä esitelmästä, jossa ”hän kielsi Kristuksen juma-
luuden, kolminaisuusopin, ’saastuttamattoman sikiämisen’ ja lu-
nastusopin”. Konowin edustaman suunnan kerrottiin olevan Nor-
jan kirkossa niin laajalle levinnyt, ”että sitä on enää ortodoksi[s]ten

680 Jalo Kivi 1909, ’Spiritistiset ilmiöt’, *Spiritisti* 31–33/1911, ’Erään Lontoon
piispan saarna’. Ks. myös *Spiritisti* 37/1912, ’Spiritismi Englannin kirkossa’;
Spiritisti 37/1912, ’Spiritismin leviäminen’, J. K. Spiritualismista Englannin
kirkollisissa piireissä ks. Oppenheim 1985, 63–85.

681 *Spiritisti* 6/1909, ’Keskustelu pahalaisesta’. Muista lehdistä ks. esim. *Uusi
Suometar* 16.5.1909, ’Keskustelua pahalaisesta’.

teologienkaan mielestä mahdotonta vastustaa oikeudenkäyntien kääntä”.⁶⁸² Konow oli jo tuttu henkilö pohjoismaisia uskontokeskusteluja seuranneille suomalaisille. Poleeminen pastori oli saavuttanut mainetta vuodenvaihteen 1907 tienoilla pitämillään uskontoreformistisilla esitelmillä, jotka liittyivät Norjassa puhjenneseen kiistaan ”uuden” ja ”vanhan” teologian kannattajien välillä. Laajaa huomiota osakseen saanutta kiistaa, johon liittyi Konowin tukijana esiintyneen kirjailija Björnstjerne Björnssonin (1832–1910) kaltaisia julkisuuden henkilöitä, seurattiin tarkasti myös Suomessa niin kirkollis-teologisissa kuin maallikkopiireissäkin. Uskonnollisesti liberaalit suomalaiset, kuten vapaa-ajattelija Ernst Lampén (1865–1938) ja tolstoilaisuudesta vaikuttanut kirjailija Ilmari Kianto (1874–1970), ylistivät norjalaispappia ja toivoivat kotimaan kirkkoon samanlaista rohkeaa uudistushenkeä.⁶⁸³

Poimimalla uutisvirrasta eri maiden kirkollisia olosuhteita käsitelleitä tietoja ja kommentoimalla niitä Jalo-Kivi tahtoi Lampénin ja Kiannon tavoin osoittaa, että kirkot olivat ulkomailla ottamassa edistysaskelia, joihin verrattuna Suomen luterilainen kirkko näyttäytyi kiusallisen takapajuisena. Hänelle spiritualismi oli keskeinen osa uskontoreformia, jolloin suomalaisten kirkonmiesten tyly suhtautuminen siihen oli puhuva todiste heidän teologisesta kehittymättömydestään. Kertoessaan *Spiritistissä* Englannin kirkossa levinneestä spiritualismista hän valittikin, etteivät suomalaiset papit olleet valmiita samanlaiseen edistykseen. Päinvastoin he leimasivat spiritualismin ”perkeleen työksi” välittämättä edes tutustua siihen. Tällainen perehtyminen olisi hänen nähdäkseen auttanut heitäkin ymmärtämään paremmin ”raamattua ja sitä sanomaa, jota Jeesus Kristus ihmiskunnalle toi

682 *Spiritisti* 11/1909, ’Tien varrelta’. Muista lehdistä ks. esim. *Tampereen Sanomat* 29.10.1909, ’Huomiota herättänyt esitelmä’.

683 *Aika* 19/1907, ’Piirteitä Norjan kirkkoriidasta’, E. Kaila; *Teologinen aikakauskirja* 8–9/1908, ’Norjan kirkollinen elämä v. 1907’; *Vartija* 1/1908, ’Konowin asia Norjassa’; *Päivä* 1 & 2/1907, ’Konow juttu Norjassa’, E. Lampén; *Vapaa Ajatus* 30.9.1912, ’Mitä meidän pitää uskoa’, Ilmari Kianto. Norjan teologis-kirkollisesta jännitteisestä tilanteesta 1900-luvun alussa yleisesti ks. Veikkola 1980, 79, 121–122.

ja josta he ovat tehneet tämän sanoman irvikuvan.”⁶⁸⁴ Jalo-Kiven luottamus Suomen luterilaisen kirkon kykyyn kestää ajan asettamia haasteita oli yleisestikin olematon:

Näemmehän missä asemassa kirkkomme nykyään on, se on ahdistuksessa, heikokinkin materialistinen hengähdys saa sen pahasti horjumaan sen kykenemättä millään tavoin puollustautumaan, on ainoastaan ajan kysymys koska se kaatuu. Ja sen kaatuminen on suotavaa sillä se on jo kylliksi kauan lahonneena seisonut esäten ihmishengen vapaata näkemystä ja ollut tukkimassa tietä kehitykselle ylöspäin.⁶⁸⁵

Jalo-Kiven kokemus spiritualistien kirkon taholta kokemasta torjunnasta voimistui etenkin alkuvuodesta 1910. Hän valitti *Spiritistissä*, että sanomalehdissä oli alkanut näkyä pappien spirituaalismiä vastustavia kirjoituksia ja kirkoissa oli saarnattu ”tätä ’uutta villitystä’ vastaan”. Hän oli myös kuullut papiston keskuudessa liikkuneista kiertokirjeistä, joissa kehoitettiin tukahduttamaan vaaralliseksi leimattu spiritualismi. Jalo-Kivi arveli näiden merkien osoittavan, että ”siltä taholta tullaan tekemään voitavansa tiedon valon sammuttamiseksi”. Tällainen vaino ei hänen nähdäkseen toki ollut uusi ilmiö: ”Mutta sitähan siltä taholta onkin aina saatu kaikkina aikoina kokea. Sieltä on syytetty monet polttorovit, lausuttu monet verituomiot, ja luultavaa on, että nytkään ei säästetä keinoja millä saataisiin tukahutetuksi totuus ja tapetuksi ’Spiritisti.’”⁶⁸⁶

Spiritisti oli Jalo-Kiven mukaan saanut esimakua kiihtyneestä vastustuksesta joulukuussa 1909, kun Tampereen kansalliskirjapainon omistaja oli alkanut verukkeilla ja valheilla viivyttellä lehden painamista. Toimitus oli siirtänyt lehden painatuksen kiireesti Tampereen työväen kirjapainoon, jonka Jalo-Kivi arveli olevan vapaa kirkollisten tahojen juonittelusta.⁶⁸⁷ Myös *Spiritis-*

684 *Spiritisti* 37/1912, ’Spiritismin leviäminen’, J. K.

685 *Spiritisti* 47/1912, ’Ovatko spiritistit kristittyjä?’, J. K.

686 *Spiritisti* 13/1910, ’Valoa levittämään!’, Toimitus. Kursiivit lähteessä.

687 Sama.

tin seuraavassa numerossa lukijoille valiteltiin kirkollisen taantumuksen akuuttia hyökkäystä: ”Spiritismin tukahuttamistyö on papiston taholta kiihkeässä käynnissä – sitä saamme kokea kaikilla tavoin.” Tällä kertaa kyse oli estyneestä yrityksestä järjestää Turussa spiritualistinen esitelmätilaisuus. Lehden paikallinen asiamies oli tiedustellut mahdollisuutta vuokrata Akatemiatalon juhlasali tilaisuutta varten, mutta tilaa isännöinyt Turun ruotsalaisen lyseon rehtori oli vastannut, ”että spiritismistä puhuminen on *sopimatonta* ja kieltäyty[nyt] jyrkästi luovuttamasta salia tähän tarkoitukseen”. ”Kaikilta tahoilta tulee viestiä . . .!”; Jalo-Kivi puuskahti turhautuneena.⁶⁸⁸

Voidaan kuitenkin kysyä, miksi Jalo-Kivi esitti Tampereen kansalliskirjapainon ja Akatemiatalon tapaukset osoituksena nimenomaan kirkollisesta vastustuksesta. Etenkin ensimmäisen kohdalla yhteyttä on vaikea hahmottaa. Painon omistaja Kaarlo Halme (1877–1936) nähtävästi suhtautui yleensä suopeasti uusiin aatteisiin. Ainakin hän kustansi homeopatiaa ja kasvissyöntiä käsitteleviä teoksia, eikä hän vaikuta vieroksuneen okkultismiaan, sillä hän painatti Maria Ramstedtin (pseudonyymillä Martti Humu julkaiseman) teoksen *Kalevalan sisäinen perintö, salaoppien valossa* (1909).⁶⁸⁹

Turun tapauksessa yhteys kirkollisiin piireihin voidaan sentään jotenkin ymmärtää, sillä mainittu rehtori oli teologian kandidaatti Konrad Ahlman (1862–1935) ja tuomiokirkon vieressä sijainnut Akatemiatalo oli leimautunut kirkolliseksi kokouspaikaksi. Asian tarkempi selvittely kuitenkin osoittaa, ettei Ahlman suhtautunut juhlasaliin tiukkapipoisesti, vaan luovutti sitä auliisti myös kirkon opeista poikkeaviin tilaisuuksiin – jopa

688 *Spiritisti* 14/1910, ”Toimituksen työpöydältä”. Kursiivi lähteessä.

689 *Tietäjä* 5–6/1909, mainos; *Kansalainen* 31/1912, mainos; Humu 1909. Kaarlo Halmeesta ks. myös Kujansuu 2022. Ramstedtin teokseen liittyy kiinnostava kuriositeetti. *Spiritistin* mukaan Ramstedt tarjosi teostaan Teosofiselle kirjakauppa- ja kustannusliikkeelle sekä *Spiritistille*, mutta molemmat kieltäytyivät sen julkaisemisesta. *Spiritistin* (13/1910, ”Toimituksen työpöydältä”) mukaan Kalevalan sisäinen perintö oli ”kaikille kehittyneille selvä ilman minkäänlaisia kabbalistis-hermetis-magillisia ongelmia, jotka enempi sekoittavat kun selittävät”.

niin mielellään, että sai asiasta vuonna 1912 kirjalliset moitteet arkkipiispalta.⁶⁹⁰ Spiritualistien vaikeuksia saada juhlasalia itselleen onkin vaikea nähdä vanhoillisen papiston tukahdutustyönä. Kielto sitä paitsi kumoutui pian ja he saivat sittenkin luvan salin käyttöön. Jalo-Kivi pääsi nyt pitämään arvokkaassa tilassa ”psygyllis-tieteellisen esitelmän” spiritualismista ja kuolemanjälkeisestä elämästä. *Spiritisti* kertoi asiasta voitonriemuisesti: ”Mitähän mahtoivatkaan vanhat akateemiset ’isät’ ajatella.....? Ajat muuttuvat!”⁶⁹¹ Lukijoille ei kuitenkaan paljastettu, miten esitelmätilaisuus lopulta oli järjestynyt.

Nämä tapaukset osoittavat, etteivät Jalo-Kiven *Spiritistissä* esittämät väitteet kirkollisten tahojen pyrkimyksestä tukahduttaa spiritualismin leviämisen aina kestä lähempää tarkastelua. Niihin onkin hyvä suhtautua vainopuheena, jonka tarkoitus ei ollut esittää puntaroitua kuvausta todellisuudesta, vaan motivoida spiritualistien yhteistoimintaa. Tätä ei tule ymmärtää tietoisena valehteluna: silloinkin kun vainopuheen esiin manaama vastustus voidaan ulkopuolelta katsoen tulkita kuvitelluksi tai vähintään liioitelluksi, saatettiin se hyvinkin kokea todellisena. Toisaalta vainopuhe ei myöskään välttämättä ollut vain puhetta. On mahdollista, etteivät Jalo-Kiven väitteet spiritualismin vastaisista

690 Synnä olivat salissa pidetyt uskontoaiheiset esitelmät, joiden sävy loukkasi arkkipiispan uskonnollisia tunteita ja joita hän ei olisi tahtonut pidettävän samassa tilassa, jossa kirkollis- ja pappiskokoukset kokoontuivat. Rehtori puolusti menettelyään toteamalla, että hänen nähdäkseen sali oli ”puolueetonta aluetta, missä erilaiset mielipiteet saisivat tulla esiin”. Hän kuitenkin taipui, kenties vain kiusallisesta asiasta päästäkseen, ja kehotti jatkossa hakemaan esitelmälupia arkkipiispalta itseltään. Asiasta syntyneessä pienimuotoisessa kohussa vapaamielinen lehdistö esitti tapauksen ahdasmielisen kirkon pyrkimyksenä sensuroida Turun arvokkaimmassa juhlasalissa pidettäviä esitelmiä. (*Åbo Underrättelser* 30.10.1912, ’Skall ärkebishopen censurera föredragen i Solennitetsalen?’; *Uusi Aura* 31.10.1912, ’Ent. akademiantalon juhlasali. Kuka määrää sen käytöstä?’; *Vapaa Ajatus* 21/1912, ’Vapaa-ajattelijat, taisteluun!’) Ehkä viimeinen niitti arkkipiispalle oli, että syksyllä 1912 Turun teosofiset loosit saivat luvan järjestää salissa esitelmätilaisuuden, jossa Väinö Valvanne puhui aiheesta ”Mihinkä suuntaan uskonto on kehittyvässä”: *Uusi Aura* 7.9.1912, ilmoitus.

691 *Uusi Aura* 9.4.1910, ilmoitus; *Spiritisti* 16/1910, ”Toimituksen työpöydältä”.

saarnoista ja papiston keskuudessa levitetystä kiertokirjeistä olleet silkkaa luulottelua ja huhupuhetta.⁶⁹²

Jalo-Kiven kokemus vuodenvaihteessa 1910 koventuneesta kirkollisesta vastustustyöstä perustui ainakin yhteen hyvinkin todelliseen yhteenottoon kirkon edustajan kanssa. Joulukuussa 1909 teologian tohtori Antti J. Pietilä (1878–1932) piti tuolloisessa asuinkaupungissaan Tampereella esitelmän, jossa hän käsittelee spiritualismia hyvin kriittisesti ja josta julkaistiin *Aamulehdessä* pitkä referaatti. Pietilä arvioi, että spiritualismin ilmiöistä ”suuri määrä on julkeinta ja kelvottominta petosta”, ja silloinkin kun meediat eivät huijanneet, he sortuivat itsepetokseen, sillä he ”melkein aina ovat hermosairaita, niin ei ole ihmekään, että he näkyjä näkevät”. Pietilän mukaan spiritualistien puheet kristinuskon puhdistamisesta eivät kestäneet teologista tarkastelua, eikä hän ollut vakuuttunut myöskään heidän moraalisesti korkeasta luonteestaan saati spiritualismin ihmiskuntaa jalostavasta vaikutuksesta. Hänen loppupäätelmänsä oli, että spiritualismin kannatus johtui ”ihmisten vieraantumisen kristinuskosta ja sen turmeltumisesta ihmismielissä” ja että spiritualismin suurempi leviäminen johtaisi vain turmiolliseen animismiin: ”Kaikkiialla nähtäisiin henkiä. Seuraus siitä olisi yleinen pelko, hätä ja ahdistus koko maailmassa.”⁶⁹³

Jalo-Kivi laati *Aamulehteen* nimimerkillä ”Spiritisti” tulisen vastakirjoituksen, jossa kyseenalaisti kouluttautuneemman ikätoverinsa ymmärryksen spiritualismista. Hän kuvasi spiritualismia Jeesuksen lupaamana ”Lohdutuksen Henkenä”, joka pelastaisi ihmiskunnan vääristyneiden dogmien edistämältä materialismilta ja olisi ”puhdistavana tulena kirkollekin”. Pietilä katsoi vuoros-

692 Tämä vaatii jatkotutkimuksia. On kuitenkin selvää, että kirkossa oltiin hyvin tietoisia spiritualismista – siinä missä muistakin ajan uusista uskonnollisista ilmiöistä – ja siitä puhuttiin aika ajoin myös kirkon sisäisissä keskusteluissa. Esimerkiksi Oulun piispa J. R. Koskimies (1859–1936, vuoteen 1906 Forsman) tarkasteli vuoden 1902 synodaalikokouksessa ajan uusista uskonnollisista ilmiöistä tolstoilaisuutta, teosofiaa ja spiritualismia. Näistä ensimmäisen hän tulkitsi dogmittomaksi kristinuskoksi, kun taas kaksi viimeistä näyttäytyivät hänelle uskonnonkorvikkeina. Nokkala 1958, 310.

693 *Aamulehti* 23.12.1909, ’Spiritismistä’.

taan velvollisuudekseen oikoa kriitikkonsa näkemyksiä. Tapaus johti pitkälliseen ja hyvin epäystävälliseen väittelyyn *Aamulehden* yleisönosastolla. Kiista haarautui moneen suuntaan, mutta sen ytimessä oli kysymys kirkon ja spiritualismin edustamien näkemysten luonteesta ja suhteesta toisiinsa. Liberaalimpaa teologista suuntaa kannattanut Pietilä vaikuttaa yllättäneen kiistakumppaninsa etenkin helvetioppia ja syntiä koskevilla näkemyksillään, joissa Jalo-Kivi tunnisti omia käsityksiään läheisesti muistuttavia piirteitä. Hän julistikin poleemisesti, että Pietilän ajattelu erosi kirkon opista ja oli itse asiassa lähempänä spiritualismia. Tällaista tulkintaa Pietilä ei voinut hyväksyä, mutta hän oli selvästi haluton käsittelemään tällaisessa yhteydessä kirkon sisällä vallinneita teologisia erimielisyyksiä ja yritti selvittää tilanteesta väistöliikkeillä. Lopulta hän ei enää jaksanut taistella uskonkiihkoiseksi ja keskustelukyvyyttömäksi tuomitsemansa Jalo-Kiven kanssa ja vihelsi pelin poikki. *Spiritistissä* Jalo-Kivi julistautui väittelyn voittajaksi ja katsoi yleisen mielipiteen olevan, että teologian tohtori oli ”perin pohjin nolannut itsensä”.⁶⁹⁴

Jalo-Kiven ja Pietilän väittely on Suomessa harvinainen – itse asiassa ainoa tuntemani – spiritualistin ja kirkon edustajan julkinen kädenvääntö. Sen kiinnostavuutta lisää, että sillä oli pohjustava historiansa. Pietilä kuului aiemmin mainitsemiini nuorkirkollisiin teologeihin, jotka olivat 1900-luvun alussa ryhtyneet uudistamaan kristinuskoa liberaaliteologian hengessä ja harjoittivat kristillistä apologiaa Teologisen lauantaiseuran julkaisujen kautta. Lauantaiseuran toiminta oli tähdätty etenkin kulttuuri-

694 *Aamulehti* 29.12.1909, ’Spiritismi’, *Spiritisti*; *Aamulehti* 31.12.1909, ’Vastusta ”Spiritistille”’, Antti J. Pietilä; *Aamulehti* 5.1.1910, ’Spiritismi ja t:ri A. J. Pietilä’, *Spiritisti*; *Aamulehti* 6.1.1910, ’Spiritistisiä kujeita’, Antti J. Pietilä; *Aamulehti* 8.1.1910, ’Tohtori A. J. Pietilä ja spiritismi’, *Spiritisti*; *Aamulehti* 9.1.1910, ’Loppusana ”Spiritistille”’, Antti J. Pietilä; *Spiritisti* 13/1910, ’Spiritismi ja papisto’. Väittelyssä ”Spiritistinä” esiintyneen Jalo-Kiven henkilöisyys nousi esiin väittelyn lopulla, kun tarkkasilmäinen Pietilä tunnisti hänen kirjoitustapansa, johon oli perehtynyt *Spiritistin Joululehden* (1909) kautta. ”Spiritisti” ei *Aamulehdessä* myöntänyt tai kieltänyt Pietilän arvelun osuvuutta, mutta myöhemmin Jalo-Kivi otti kunnian väittelystä: *Spiritisti* 48/1912, ’Certussum scio quod credidi...!’, J. K.

radikaalien ja sosialistien taholta esitettyä uskontokritiikkiä vastaan, mutta seuran liepeillä liikkunut Pietilä paneutui kriittisesti myös uusiin uskontoliikkeisiin. Hän esitelmöi myös teosofiasta Tampereella vuodenvaihteen 1910 tienoilla (spiritualismia käsitellyt luento oli osa samaa luentokurssia) ja julkaisi teoksen *Teosofia liikkeenä, oppina, uskontona* (1910), johon liittyen hän myös keskusteli julkisesti teosofien kanssa.⁶⁹⁵

Pietilä oli kiinnittänyt huomionsa myös spiritualismiin jo ennen loppuvuoden 1910 luentoaan. Kun spiritualistit järjestäytyivät Tampereella keväällä 1909, hän oli heti ottamassa asiasta selkoa. Toukokuussa hän osallistui Maria Ramstedtin Tampereen spiritistiselle seuralle pitämälle luennolle ja esitti joitakin kriittisiä huomioita, joiden pohjalta heräsi tuuma Pietilän ja spiritualistien välisen julkisen väittelyn järjestämisestä. Spiritualistit kuitenkin möhlyivät tilaisuuden: he ilmoittivat asiasta lehdissä jo ennen kuin se oli kunnolla sovittu, ja kun Pietilä oli ilmoitettuna ajankohtana lähdössä ulkomaille, ei väittelyä voitukaan järjestää. Spiritualistit yrittivät vierittää vastuun tilaisuuden peruuntumisesta Pietilän harteille, mistä tämä suivaantui ja kieltäytyi enää suostumasta spiritualistien järjestämiin väittelyihin. Hän lupasi kuitenkin myöhemmin toisella tavoin julkisesti ”osoittaa spiritistien opin hulluuden” – minkä hän sitten joulukuuisessa esitelmässään pyrkikin tekemään.⁶⁹⁶

Jalo-Kivi yritti haastaa Pietilän julkiseen väittelytilaisuuteen myös vuodenvaihteen 1910 kiistan yhteydessä, mutta tämä kieltäytyi kunniaa pitäen spiritualisteja kelvottomina keskustelukumppaneina.⁶⁹⁷ Jalo-Kivi toisti tarjouksen vielä paljon myöhemmin, loppuvuodesta 1912, kun Pietilä julkaisi *Kotimaassa* kriittisen artikkelin spiritualismista: ”Tämän tarjoukseni uudistan nyt taasen, koska jumaluusopin tohtorille näkyy uudestaan

695 Boguslawski 2020, 164–165; Veikkola 1969, 112–119.

696 *Spiritisti* 6/1909, ’Tien varrelta’; *Aamulehti* 11.6.1909, ’Spiritistien menettelytapoja’; A. J. Pietilä; *Aamulehti* 15.6.1909, ’Herra Antti J. Pietilälle’, Suomen Spiritistisen seuran Tampereen osaston puolesta asetettu toimikunta.

697 *Aamulehti* 5.1.1910, ’Spiritismi ja tri A. J. Pietilä’, *Spiritisti*; *Aamulehti* 6.1.1910, ’Spiritistisiä kujeita’, Antti J. Pietilä.

heränneen halu ryhtyä penkomaan spiritismiä väärässä valossa. Tai ellei jumaluusopin tohtori nytkään voi suostua tähän on 'Spiritistin' palstat tähän avoinna."⁶⁹⁸ Pietilä ei kuitenkaan vastannut ehdotukseen. Jalo-Kiven tai muiden spiritualistien ja kirkon edustajien välille ei muutenkaan enää Suomen spiritistisen liikkeen aikana kehkeytynyt ainakaan julkisia väittelyitä. *Spiritistissä* kirkkoa vastaan kuitenkin hyökkäiltiin alituisesti lehden ilmestymisen lakkaamiseen asti.

7.3. Spiritualistinen seurakunta

Samoin kuin vuoden 1906 ensimmäisissä uskonnollisissa kirjoituksissaan, myös Suomen spiritistisen liikkeen aikana Jalo-Kiven pyrkimys vapauttaa suomalaisten henkinen kehitys kirkon sille asettamista esteistä painottui teologiseen kritiikkiin. Kirkon valtiollinen erityisasema jäi hänen kirjoituksissaan sivuosaan, joskin on selvää, että hän kannatti kirkon ja valtion täydellistä eroa. Esimerkiksi moittiessaan *Spiritistissä* köyhille selkänsä kääntäviä ”palkkapaimenia” hän huudahti:

Ihmetteletkö että epäusko kasvaa, että kirkot jää tyhjiksi, että yhä voimakkaampana kaikuu vaatimus: kirkko irti valtiosta! Niin, kirkko irti valtiosta, sen ei olisi koskaan pitänyt olla sen yhteydessä; silloin eivät olisi sokeat olleet sokeita taluttamassa – silloin ei pappeus olisi tullut leipäviraksi, jota tehdään palkan tähden.⁶⁹⁹

Kirkon valtiollisen erityisaseman kritiikki sisältyi myös spiritualistien vuonna 1912 käymään kiinnostavaan keskusteluun Suomen spiritistisen seuran organisaatiomuodon vaihtamisesta. Jalo-Kivi kertoi tuumasta *Spiritistissä*: ”Usealta taholta on ehdotettu perustettavaksi spiritistinen seurakunta Suomeen, tavallisen seuran eli yhdistyksen asemesta, joka olisi yhdyssiteenä spiritis-

698 *Spiritisti* 48/1912, 'Certussum scio quod credidi...!', J. K. Pietilän artikkeli julkaistiin *Kotimaassa*: 6.9.1912, 11.9.1912, 18.9.1912 ja 20.9.1912.

699 *Spiritisti* 20–21/1910, 'Mietteitäni', J. K.

tien keskuudessa sekä samalla vapauttaisi kirkon pakkoholhouksesta.” Hän pyysi lukijoilta mielipiteitä asiasta. Palautetta tulikin niin runsaasti, että lehden seuraavassa numerossa asia katsottiin voitavan ottaa vakavaan harkintaan. Hanketta perusteltiin nyt hieman tarkemmin toteamalla, että seurakuntamuoto ”on parempi kuin tavallinen yhdistysmuoto, vaikkakin se tavallaan tulisi olemaan sellainen. Kun kirkko ja valtio tulevat eroitetuksi – mikä on ainoastaan ajan kysymys – niin voi seurakuntamuoto jatkua yhdistysmuotona.”⁷⁰⁰

Spiritististä ei käy ilmi, mistä ”useat tahot” olivat seurakuntaidean saaneet ja miksi juuri nyt. Taustalla olivat kaiketi ainakin muiden maiden spiritualisteilta saadut vaikutteet, mutta seurakunta-aate oli näihin aikoihin kiinnostavasti myös yleisemmin esillä. Nuoremman polven suomalaisteologit tutustuivat seurakuntatoiminnan uusiin muotoihin Pohjoismaissa ja muualla Euroopassa ja herättelivät aiheesta 1910-luvun alussa keskustelua myös kotimaassa. Heitä motivoi halu sitoa kansalaisyhteiskunnan laajenemisen myötä lisääntynyt yhdistyskristillisyyts tiiviimmin kirkkoon seurakunnalliseksi toiminnaksi.⁷⁰¹ Spiritualistien seurakuntahanke rinnastuu näihin kirkollisiin keskusteluihin mutta on samalla niille täysin vastakkainen: nuorkirkollisissa piireissä seurakunta-aate koettiin kansankirkkoa vahvistavana tekijänä, kun taas spiritualistit näkivät seurakuntamuotoisen järjestäytymisen mahdollisuutena paeta kirkon ”pakkoholhousta”. Hankkeen perusteluista käy myös ilmi, etteivät spiritualistit kokeneet seurakuntamuotoa tärkeänä sinänsä, vaan näkivät sen vain väliaikaisena ratkaisuna valtiokirkollisessa tilanteessa: kirkon ja valtion erottamisen jälkeen spiritualistien toiminta voisi jatkua jälleen yhdistysmuotoisena.

Spiritualistista seurakuntaa ei kuitenkaan perustettu, sillä koko hanke oli 1900-luvun alun Suomessa juridinen mahdottomuus. Jalo-Kivi ei tosin vaikuta tunteneen tai ymmärtäneen eriuskolais-

700 *Spiritisti* 41–42/1912, ’Uutisia’, J. K.; *Spiritisti* 43–44/1912, ’Spiritistinen seurakunta’.

701 Veikkola 1980, 183–260. Yhdistyskristillisyyden kasvusta 1900-luvun taitteessa yleisesti ks. Heikkilä 1979.

lain asettamia tiukkoja protestanttisuusehtoja kirkosta eroamiselle. Seurakuntahanketta esitellessään hän totesi: ”Käsittääkseni ei tämä aihe kohtaisi minkäänlaista estettä, sillä ’eriuskolais-lain’ nojalla olisi tämä mahdollinen ja onhan spiritualistinen liike kristinopin pohjalla enemmän kuin mitä kirkon opetus on”.⁷⁰² Hankkeen kristillisyyttä pyrittiin muutenkin korostamaan kaikin keinoin. Seurakunnan tarkemmaksi nimeksi ehdotettiin Suomen kristillinen spiritistinen seurakunta ja sen tunnuslauseeksi kaa-
vailtiin armolahjoja käsitelleitä ja spiritualismiin varsin hyvin soveltuvia *Raamatun* jakeita (1 Kor. 12:4–11).⁷⁰³

Eriuskolaislain arveltiin vaativan myös uskontunnustusta. Dogmaattisuutta kavahtaneilla spiritualisteilla ei tällaista omasta takaa ollut, joten sellainen oli keksittävä. *Spiritistissä* esitettiin kaksi ehdotusta, jotka nekin tähdensivät spiritualismin kristillisyyttä. Ensimmäinen oli nähtävästi suomennettu jostakin ulkomaisesta lähteestä, sillä se oli Jalo-Kiven mukaan saatu jonkun meedio Marie Tychsenin kautta henkimaailmasta. Toisen ehdotuksen alkuperää ei kerrottu. Arvelen sen olleen seurakunta-

702 *Spiritisti* 41–42/1912, ’Uutisia’, J. K.

703 *Spiritisti* 43–44/1912, ’Spiritistinen seurakunta’. Vuoden 1992 suomennoksen mukaan jakeet kuuluvat: ”Armolahjoja on monenlaisia, mutta Henki on sama. Myös palvelutehtäviä on monenlaisia, mutta Herra on sama. Jumalan voiman vaikutuksia on monenlaisia, mutta hän, joka meissä kaikissa kaiken vaikuttaa, on sama. Hän antaa Hengen ilmetä itse kussakin erityisellä tavalla, yhteiseksi hyödyksi. Yhden ja saman Hengen voimasta toinen saa kyvyn jakaa viisautta, toinen kyvyn jakaa tietoa, toiselle sama Henki suo uskon voiman, toiselle parantamisen lahjan, joku saa voiman tehdä ihmeitä, joku profetoimisen lahjan, joku kyvyn erottaa eri henget toisistaan, joku kielillä puhumisen lahjan, joku taas kyvyn tulkita tällaista puhetta. Kaiken tämän saa aikaan yksi ja sama Henki, joka jakaa kullekin omat lahjansa niin kuin tahtoo.” Spiritualistit viittasivat usein näihin jakeisiin. Jalo-Kivi esim. piti niitä todisteena siitä, että spiritualismin mukaiset ilmiöt esiintyivät jo *Uudessa Testamentissa* ”selvänä ja kirkkaana” (*Spiritisti* 47/1912, ’Ovatko spiritistit kristittyjä?’, J. K.). Kuriositeettina mainittakoon, että jakeet olivat tärkeitä myös helluntailaisliikkeelle, johon *Spiritistissä* suhtauduttiin myönteisesti (*Spiritisti* 7/1909, ’Spiritistinen liike ulkomailta’; *Spiritisti* 47/1912, ’Tien varrelta’). Spiritualismin ja helluntailaisuuden väliltä on muutenkin löydettävissä kiinnostavia yhteyksiä, jotka kaipaisivat tarkempaa tutkimusta.

hankkeen puuhaajien, kenties Jalo-Kiven itsensä käsialaa. Ehdotus kannattaa hieman kömpelöstä kieliasustaan huolimatta lainata kokonaisuudessaan osoituksena siitä, millaiseen muotoon hän saattoi uskonsa pukea pyrkiessään – ehkä hieman kieli poskessa – antamaan sille vallitsevissa olosuhteissa mahdollisimman legitiimin muodon:

Me uskomme kaikkivaltiaan Isän, Jumalan, joka on kaiken luoja ja ylläpitäjä. [/] Me uskomme Jeesukseen Kristukseen, ja tunnustamme hänen meille tieksi, totuudeksi ja elämäksi. [/] Me uskomme Pyhään Henkeen, joka vaikuttaa uskonnollista uudestasynymistä, sydämmien heräämistä suureen maailman voittavaan rakkauteen ja uskoon, raamatun todelliseen Vapahtajaan. [/] Me uskomme kaikkien lopulliseen pelastukseen ja kaikkien uudestaan asettamiseen. Samalla kuin uskomme tämän niin tunnustamme syyn ja seurauksen mukaiseen rangaistukseen synnillisestä elämästä, mutta me uskomme myöskin armon ja anteeksiantamuksen, ansaitsemattomaan rakkauteen.⁷⁰⁴

Uskontunnustus oli muotoiltu hyvin tulkinnanvaraiseksi ja se häivytti spiritualismin kiistanalaisimmat piirteet lähes näkymättömiin. Siihen sisältyi kuitenkin monia spiritualisteille tärkeitä näkemyksiä, kuten usko kaikkien lopulliseen pelastumiseen (universalismi) sekä oikeudenmukaisesti rankaisevaan syyn ja seurauksen lakiin. ”Kaikkien uudestaan asettamisen” voisi myös ajatella viitanneen kardecilaisille spiritualisteille tärkeään jälleensyntymisoppiin. Toinen, ulkomailta lainattu uskontunnustus oli paljon tarkempi ja eksplisiittisemmin spiritualistinen. Lukijoita pyydettiin esittämään ehdotuksista mielipiteensä asian edistämiseksi.⁷⁰⁵ Totuus eriuskolaislaista vaikuttaa kuitenkin pian valjenneen Jalo-Kivelle, sillä seurakuntahankkeesta ei tämän jälkeen löydy *Spiritististä* enää mitään tietoja – ja seuraavana vuonna lehden lakkauttamisen myötä katosivat tiedot myös yhdistysmuotoisesta Suomen spiritistisestä seurasta.

704 *Spiritisti* 43–44/1912, ’Spiritistinen seurakunta’.

705 Sama.

7.4. Teosofia – ystävä vai vihollinen?

Suomen spiritistisen liikkeen keskeinen haaste oli sen ja Suomen teosofisen liikkeen suhteen määrittäminen. Jalo-Kivi pyrki selvästi luomaan itsetietoisen ja teosofiasta itsenäisen spiritualistisen liikkeen, mutta hän tahtoi myös solmia läheisen yhteistyösuhteen Suomessa vakiintuneempaan teosofiseen liikkeeseen. Tavoitteet ohjasivat ristiriitaisesti sekä korostamaan että vähättelemään liikkeiden eroja, mikä johti lopulta ylittämättömiin vaikeuksiin ja avoimeen yhteenottoon.

Spiritualistien ja teosofien yhteistyö käynnistyi vuonna 1909 ainakin päällisin puolin ystävällisissä tunnelmissa, kuten edellisessä pääluvussa näimme. Tammikuussa Veikko Palomaa piti esitelmän spiritualismin ja teosofian yhteisestä taistelusta materialismia vastaan, ja sittemmin hän ja Maria Ramstedt ottivat useaksi kuukaudeksi vetovastuun spiritualistisesta esitelmöinnistä.⁷⁰⁶ Palomaa ja Ramstedt myös avustivat varhaista *Spiritistiä* ja tulivat yhdessä Suomen teosofiseen seuraan kuuluneen A. M. Vapaan kanssa valituiksi Suomen spiritistisen seuran päävartioon. Jopa Suomen teosofisen seuran ylisihteeri Pekka Ervast puhui spiritualistien kesäkuussa 1909 järjestämässä kansanjuhlassa.

Myös *Spiritistin* alkupään numeroissa pyrittiin osoittamaan, että spiritualismi ja teosofia saattoivat vaikeasta menneisyydestään huolimatta yhdistää voimansa. Hyvä esimerkki jännitteiden yhtäaikaisesta tunnustamisesta ja purkamisesta on huomautus, jonka toimitus teki julkaistessaan Minna Canthin (1844–1897) 1890-luvulla pitämän esitelmän spiritualismista. Canth oli todennut, että spiritualismi ja teosofia olivat kaksi haaraa samassa ma-

706 Voidaan tosin pohtia, kuinka spiritualistisia heidän esitelmänsä todellisuudessa olivat. Kiinnostavaa on, että kun Jalo-Kivi painotti spiritualismin ja teosofian eroa väitellessään Antti J. Pietilän kanssa, teologi vastasi: ”Olen ihmeteltyt, etteivät esim. tamperelaiset spiritistit ole jo aikaisemmin huomanneet näiden liikkeiden eroa. Kulkevathan täällä teosofian pää-apostolit pitämässä muka spiritistisiä luentoja. Sain itsekin viime keväänä omin korvin kuulla, kuinka eräs luennoitsija [Ramstedt], kuulijoiltaan loppumatonta suosiota saaden, esitti väärentämätöntä teosofiaa muka spiritistiminä.” *Aamulehti* 31.12.1909, ”Vastausta ”Spiritistille””, Antti J. Pietilä.

terialismia vastaan nousseessa liikkeessä ja että niiden välillä oli ”suuri yhtäläisyys, vaikka ovatkin keskenään riidassa, aivan kuin kaksi eri lahkoa samassa kirkossa”. Tähän oli toimituksen puolesta lisätty alaviite: ”On kyllä ollut riitoja muutamista periaatteellisista kysymyksistä [teosofisen] liikkeen alkuaikoina, mutta nykyään ei erimielisyyttä ole huomattavissa kun ollaan molemmin puolin kehittymässä”.⁷⁰⁷ Yhteistyön mahdollisuutta perustelivat myös kirjoitukset, joissa kerrottiin Teosofisen seuran entisen ja nykyisen presidentin eli Henry Olcottin ja Annie Besantin osallistumisesta spiritualistisiin istuntoihin, sekä suomennos spiritualisti J. M. Peeblesin (1822–1922) esitelmästä, jossa tämä käsitteli liikkeiden suhdetta myönteiseen sävyyn.⁷⁰⁸ Spiritualismin ja teosofian välisiä jännitteitä ei *Spiritistissä* siis mitenkään peitelty, mutta ne esitettiin jo ylitettyinä vaikeuksina.

Suomalaisten spiritualistien ja teosofien ekumeeniset pyrkimykset mukailivat kansainvälisellä tasolla käytyjä neuvotteluja. Hyvä esimerkki spiritualismin, teosofian ja monien muidenkin uskonnollisten tahojen yrityksistä liittoutua yhteisen vihollisen kukistamiseksi on *Helsingin Sanomissa* keväällä 1910 julkaistu ja *Spiritistiin* lainattu kirjoitus ’Taistelu materialismia vastaan’, jossa kerrottiin Ranskassa syntyneestä hankkeesta:

Yhdistys, ääretön jättiläis-yhdistys on muodostunut kaikkien niiden kesken, jotka nykyisessä ajassa edustavat spiritualistista hengen-elämää. Spiritistit, teosofit, esoteeriset kristityt, kaikkien eri kristittyjen lahkojen edustajat, svedenborgilaiset, islamilaiset, juutalaiset ja Europan hindut ovat yhtyneet Parisissa [...] sopiakseen yhteisestä sotasuunnitelmasta kaikkia niitä vastaan, jotka kieltävät *Hengen* oikeuden ja olemassa-olon.⁷⁰⁹

707 *Spiritisti* 1/1909, ’Minna Canth ja spiritismi’.

708 *Spiritisti* 2/1909, ’Eräs spiritistinen istunto’, Veikko; *Spiritisti* 3/1909, ’Teosofi spiritistisessä istunnossa’; *Spiritisti* 3/1909, ’Teosofia ja spiritismi’.

709 *Helsingin Sanomat* 6.4.1910, ’Taistelu materialismia vastaan’; *Spiritisti* 16/1910, ’Taistelu materialismia vastaan’. Harvennus muutettu kursiiviksi.

Kirjoituksen mukaan yhdistys tahtoi muodostaa henkisyiden puolustajien liittouman, osoittaa kaikkien uskontojen yhteisen perustan sekä toimia siveellisyyden ja yleisen veljeyden hyväksi. Läsnä kokouksessa, jolle Ranskan sanomalehdistön kerrottiin antaneen ”melkoisen merkityksen yhteiskunnallisena ilmiönä”, oli useita tunnettuja henkilöitä, kuten filosofi Albert Jounet (1863–1926), Teosofisen seuran ranskalaisen osaston puheenjohtaja Charles Blech (1855–1934), spiritualisti Paul Leymarie ja okkultisti Charles Barlet (1838–1921).⁷¹⁰

Suomen spiritistinen liike pyrki alusta asti myös hahmottelemaan omaa identiteettiään ja merkitystään suhteessa teosofiaan. *Spiritistin* ensimmäisen numeron avauskirjoituksessa todettiin, että teosofisen liikkeen myötä

säätyläispiireissäkin on alettu harrastamaan henkisten ilmiöitten tutkimuksia – niinkuin Psykillinen seura⁷¹¹ on tehnyt – mutta nämät harrastukset ovat rajoittuneet ainoastaan määrättyihin piireihin, joista se ei ole pää[s]yt vaikuttamaan sinne missä materialismi ankarimmin, raaimmassa muodossaan on alkanut rehoittamaan: *syviin riveihin*. Teosofia on teoreettista opetusta, jota alkeistietoa vailla olevan kansan on vaikea tajuta. Se tarvitsee käytännöllisempää, kouraantuntuvampaa opetusta kuolematuudesta ja henkisistä tasoista ja sellaisena opettajana voi ja kykenee ainoastaan spiritismi esiintymään ja tässä vakaumuksessa on tämä lehti perustettu.⁷¹²

Jalo-Kivi hahmotteli näin kaksi vastakkainasettelua, joiden pohjalta hän pyrki osoittamaan spiritualismin erityisyyden teosofiaan nähden ja legitimoimaan Suomen spiritistisen liikkeen.

710 Samat. Spiritualismista ja okkultismista 1900-luvun taitteen Ranskassa ks. Monroe 2008.

711 Tässä jää epäselväksi, tarkoittiko Jalo-Kivi englantilaista Society for psychical researchia vai suomalaista Sällskapet för psykisk forskningia. Luultavasti hän puhui kansainvälisellä tasolla ja viittasi edelliseen, mutta mikäli hänen mielessään oli jälkimmäinen, tämä on ainoa siihen *Spiritistissä* tehty viittaus.

712 *Spiritisti* 1/1909, ’Lukijoille!’. Kursiivi lähteessä.

Yhtäältä hän erotti toisistaan säätyläistön ja materialismille pahimmin altistuneet ”syvät rivit” ja toisaalta (kuten oli tehnyt jo vuonna 1906) teoreettisen ja käytännöllisen opetuksen. Erojen risteyskohdassa oli hänen usein painottamansa koulutuksellinen epätasa-arvo: alemmat kansanosat olivat usein vailla jopa ”alkeistietoa”, minkä vuoksi niitä oli opetettava henkisissä asioissa toisilla menetelmillä kuin sivistyneempiä säätyläisiä.

On kiinnostavaa, että Jalo-Kivi painotti *Spiritistissä* teosofian rajoittumista säätyläispiireihin. Hän oli liikkunut pääkaupungin reformihenkisessä verkostossa tiiviisti jo vuosia ja tiesi hyvin, että teosofia oli saanut laajaa kannatusta myös työväestön parissa. Hän oli todennut tämän itsekkin kesällä 1906 vastatessaan *Omatunnon* kysymykseen Suomen teosofisen liikkeen taloudellisen tilanteen kohentamisesta: ”Mikäli olen tullut huomaamaan ja kokemaan on teosofisen liikkeen kannattajina Suomessa etupäässä köyhälistöön kuuluvaa väkeä”.⁷¹³ Suomen teosofisen liikkeen painottumista työläispiireihin korostettiin muutenkin ahkerasti, eikä se voinut jäädä keneltäkään liikettä seuranneelta huomaimatta. Asia oli suomalaisteosofeille jopa ylpeyden aihe. Pekka Ervast esimerkiksi kirjoitti *Tietäjässä* vuonna 1910:

Parissa looshissa teosofia on saanut kannattajia yksinomaan ”parempiosaisten” kesken, mutta yleensä on sääntönä, että liikkeemme tunkeutuu ”syviin riveihin”, vetäen samalla joitakuuta yläluokkalaisiakin mukaansa. Tämä on aivan erikoinen ilmiö Suomessa, jonka vertaista ei tietääkseni ole muualla.⁷¹⁴

Jalo-Kiven *Spiritistissä* esittämä näkemys teosofiasta oli harhaanjohtavuudestaan huolimatta tarkoituksenmukainen: teosofian kuvaaminen paremmin säätyläistölle sopivana teki tilaa spiritualistiselle kansanliikkeelle. On myös luultavaa, että hän oli vuoteen 1909 mennessä ehtinyt saada aiempaa syvempiä vaikutteita ulkomaiden spiritualistisesta lehdistöstä ja kirjallisuudesta,

713 *Omatunto* 15/1906, ’Se rahakysymys’, Jalo Kivi.

714 *Tietäjä* 10/1910, ’Toimittajalta’. Suomalaisen teosofian työväenluokkaisuuden korostamisesta ks. Järvenpää 2022, 123–124.

mikä heijastui hänen käsitykseensä myös kotimaan tilanteesta. Suomenkielisen teosofian leviäminen kansan syvien rivien keskuudessa näyttäytyi nimittäin poikkeuksellisen juuri siksi, että kansainvälisellä tasolla teosofia miellettiin usein koulutetun keski- ja yläluokan liikkeeksi, jonka suhde alempiin yhteiskuntaluokkiin oli etäinen ja jännitteinen. Tämä käy hyvin ilmi Suomessa vuonna 1911 vierailleen Alfred V. Petersin englantilaisessa spiritualistilehti *Lightissä* tekemästä ja *Tietäjään* lainatusta huomautuksesta:

Me olemme täällä [Englannissa] alttiit luulemaan, että teosofia on ainoastaan sivistyneitä ja n. k. yläluokkaisia varten, mutta Mr. Ervast on näyttänyt, että teosofiolla on sanoma työmiehille. Hänen väkensä, joiden keskuudessa minulla oli ilo työskennellä, olivat enimmäkseen työväenluokkaan kuuluvia.⁷¹⁵

Englannissa keskusteluun teosofian luokkayhteyksistä liittyi varsin jyrkkiäkin piirteitä. Eräät brittiteosofit olivat jopa tulkinneet jälleensyntymistä sosiaalidarvinistisesta näkökulmasta esittämällä, että ihmisten yhteiskunnallinen asema ja henkinen kehitystaso vastasivat usein toisiaan, jolloin työväestö koostui pääasiassa vähemmän kehittyneistä hengistä – mikä heidän mielestään näkyi jopa työläisten karkeammassa ruumiinrakenteessa. Tämän vuoksi työläisillä voitiin katsoa olevan myös heikompi kyky omaksua henkistä opetusta: koska he olivat voimakkaammin intohimojensa kontrolloimia, he eivät kyenneet ymmärtämään teosofian tarjoamaa korkeamman tason viisautta.⁷¹⁶

Jalo-Kiven käsitys on kiinnostavasti rinnakkainen näille alentuville mielipiteille, mutta hänen näkökulmansa oli täysin toinen. Hänelle työläisten tarve käytännöllisemmälle opetukselle ei johdunut siitä, että heidän jälleensyntyvät henkensä olisivat lähtökohtaisesti alemmalla kehitysasteella, vaan synnä olivat tämänpuoleisesta koulutustasosta johtuvat erot. Hän myös suhtautui hyvin varauksellisesti teosofien väitteisiin opetuksensa korkeam-

715 *Tietäjä* 3/1911, 'Tien varrelta'.

716 Dixon 2001, 132.

masta luonteesta, jolloin koko ajatusketju muutti luonnettaan: jos työväestö ei kyennytkään seuraamaan teosofisia teorioita, ei se ehkä menettänyt mitään olennaista.

Suomalaiset työläisteosofit tai Ervastin kaltaiset, heillä ylpeileet keskiluokkaiset suomalaisteosofit tuskin olivat mielissään Jalo-Kiven väitteestä, jonka mukaan teosofia ei soveltunutkaan kansan syvien rivien henkisen kehityksen edistämiseen. Ei olekaan ihme, että vaikka eräät Suomen teosofisen seuran aktiivit osallistuivat Suomen spiritistisen liikkeen alkuvaiheisiin, hankkeelle ei annettu juuri tukea *Tietäjässä*. Lehti julkaisi alkuvuodesta 1909 *Spiritistin* toimituksen lähettämän tervehdyksen, mutta omasta puolestaan se kommentoi hanketta lyhyesti ja varauksellisesti: ”Toivottavasti lehti saa tarpeellista kannatusta tilauksille, varsinkin jos se osottautuu tarkotustaan vastaavaksi.” Yhtä töksähtävä oli *Spiritistin* ensimmäisestä numerosta esitetty arvio: ”Spiritistin tammikuun numero oli, painovirheistä huolimatta, hyvin toimitettu, ja mielellään sen luki. Eräs seikka meitä hämmästytti: ’Spiritisti’ oli ulkonäöltään aivan vanhan ’Omantunnon’ näköinen.”⁷¹⁷ Arvio oli alentuva ja suorastaan tyyli huomautellessaan painovirheistä ja vihjatessaan *Spiritistin* matkineen teosofien entisen äänenkannattajan ulkoasua. Tämän jälkeen *Tietäjä* jätti spiritualistien hankkeet oikeastaan täysin vaille huomiota. Lehti ei kommentoinut sanallakaan edes Suomen spiritistisen seuran perustamista tai sen keskusteluseuran järjestämää kesäjuhlaa, vaikka Palomaa, Ramstedt ja Ervast olivat läsnä näissä hankkeissa.

Kulissien takana oli selvästi jännitteitä. Vuoden 1909 myötä ryppyjä alkoi nousta myös aluksi niin yhteistyötoiveikkaan *Spiritistin* otsalle. Heinäkuussa lehden kysymyspalstalla julkaistiin erään lukijan kirjoitus, jossa tämä valitti teosofien väittävän spiritualistisia kokeiluja vaarallisiksi ja esiintyvän spiritualisteja kohtaan muutenkin ”vihamielisempinä kun materialistit tai kirkolliset”. Asiaan pyydettiin toimituksen kommenttia. Jalo-Kivi vastasikin pitkästi. Hän totesi kaikista liikkeistä löytyvän ”kah-

717 *Tietäjä* 1/1909, ’Uusi spiritualistinen aikakauslehti’; *Tietäjä* 2/1909, ”Spiritisti”.

talaista väkeä: pintapuolisia sekä syvemmin perehtyneitä, eli teoretikkoja ja käytännöllisesti työskenteleviä”, ja arveli lukijan kohdanneen edellisen kaltaisia henkilöitä, ”jotka ovat kuulleet tai lukeneet jotakin teosofillista kirjallisuutta eivätkä ole jaksaneet syventyä syvemmälle ja selvittää itselleen omaa käsitystään”. Hän katsoi kaikkien voivan yhtyä teosofien mottoon ”Totuus on korkein uskonto”, mutta vaati totuudenetsijöiltä nöyryyttä: ”Totuuden tuntoon ja tietoon pääsemme vasta toisilla tasoilla, jotka ovat kaukana fyysillisestä tasosta. Auktoriteetteina eivät voi kutkaan ihmiset, ei voi mikään liike esiintyä, vaan ainoastaan esittää tutkimuksiensa tuloksia.”⁷¹⁸

Jalo-Kiven vastaus oli sovitteluvasta sävyistään huolimatta jo selvää teosofien kritiikkiä. Hän sovelsi jälleen teorian ja käytännön välistä jaottelua, jolla oli aiemmin hahmottanut teosofian ja spiritualismin eroa, mutta nyt hän yhdisti teorian yleisemmin pintapuolisuuteen ja käytännön syvempään omakohtaiseen tutkimukseen ja pohdiskeluun. Näin hän tosiasiaassa leimasi kaikki spiritualismia vastustavat teosofit jo kategorisesti henkilöiksi, jotka vain lueskelivat kirjoja ja tahtoivat tämän ”pintapuolisen järjämisen”⁷¹⁹ nojalla kohota totuuden auktoriteeteiksi.

Samanlaista vain hatarasti peiteltyä polemiikkaa esiintyi myös *Tietäjässä*. Erityisen huomionarvoinen on Palomaan pitkän kirjoitussarjan ’Mitä teosofia opettaa’ syyskuussa 1909 julkaistu osa, jossa hän vertaili teosofien ja spiritualistien näkemyksiä kuolemasta. Hän myönsi, että spiritualisteilla oli ”materialismin vastapainona [...] suuri ja jalo tehtävä”, mutta esitti kuitenkin kielteisen arvion mediumismista. Erityisesti hän arvosteli sitä, että spiritualistit olivat ”eksyneet esittämään vainajien sieluina paljaita maallisen ihmisen jätteitä.”⁷²⁰ Näkemys viittasi H. P. Blavatskyn tunnetuksi tekemään ”kuoriteoriaan”, jonka mukaan spiritualistit erehtyivät pitämään vainajien astraalisia persoonallisuusjäanteitä eli kuoria näiden autenttisina, itsetietoisina henkinä. Teo-

718 *Spiritisti* 7/1909, ’Kysymyksiä ja vastauksia.’

719 Sama.

720 *Tietäjä* 9/1909, ’Mitä teosofia opettaa?’, Aate.

ria heikensi olennaisesti seanssien merkitystä kiistämällä niissä kommunikoivien henkien identiteetin. Siitä olikin jo 1800-luvun puolella muodostunut kestoteema spiritualistien ja teosofien väitelyissä.⁷²¹

Palomaan kirjojista voidaan pitää osoituksena siitä, ettei hän enää ollut merkittävässä määrin mukana Suomen spiritistisessä liikkeessä – mitä tulkintaa tukee se, että myös hänen spiritualistiset luentonsa päättyivät näihin aikoihin. Spiritualistien ja teosofien väliset jännitteet kiristyivät nähtävästi muutenkin syksyn 1909 kuluessa. Loppuvuodesta jokin kulissien takainen tapahtuma tai kehityskulku katkaisi vihdoon kamelin selän ja sai Jalo-Kiven hylkäämään lopullisesti sovinnollisuuden naamion.

7.5. Välikirjoitus teosofien kanssa

Spiritistin Joululehdessä (1909) Jalo-Kivi käsitteli spiritualismin ja teosofian välisiä erimielisyyksiä ensimmäistä kertaa avoimesti pitkässä artikkelissa. Hän ei sijoittanut kiistelyä enää vain menneisyyteen, vaan totesi preesensissä liikkeiden olevan monista yhtäläisyyksistään huolimatta ”jyrkällä kannalla toisiansa vastaan”. Kirjoituksen alussa hän kuvasi, kuinka vastakkainasettelu oli alun perin syntynyt. Syyn hän katsoi olevan suurimmalta osin teosofeissa. Hän totesi, että spiritualistinen liike syntyi kauan ennen Teosofista seuraa ja myös jälkimmäisen perustajat olivat aluksi innokkaita spiritualisteja. Pian liikkeiden välillä alkoi kuitenkin ilmetä erimielisyyttä ja teosofit ryhtyivät esiintymään ”täydellisinä auktoriteetteina kaikissa henkisissä kysymyksissä, rakentaen itselleen filosofisen järjestelmän buddhalaisuuden pohjalle [ja] ottaen käytäntöön sanskritin kieliset termit, jotka olivat hyvin vaikeasti tajuttavia”. Teräväkynäinen H. P. Blavatsky hyökkäsi kirjoituksillaan spiritualismia vastaan ja teosofit ”asetuivat Olympon korkeuksiin, josta halveksien katselivat spiritisti-

721 Esim. Lavoie 2012, 198.

sia ilmiöitä”. Spiritualistit eivät voineet hyväksyä tällaista ylimielisyyttä ja vastasivat samalla mitalla.⁷²²

Jalo-Kiven kirjoitus herätti laajaa huomiota teosofien parissa. Tammikuun 1910 *Spiritistissä* kerrottiin, että toimitus oli saanut ”useilta teosofeilta kirjeellisesti ankaria ’läksytyksiä’ riidan haastamisesta y. m.”. Syytökset torjuttiin puolueellisina ja kirjoituksen katsottiin vain selvitelleen joitakin spiritualismin ja teosofian välisiä periaatteellisia kysymyksiä, joita teosofit olivat itsekin käsitelleet jo vuosien ajan ilman mitään kohua. Toimituksen mukaan kyse olikin nähtävästi siitä, että teosofeista oli ikävää lukea samoja kysymyksiä käsiteltävän spiritualistien näkökulmasta. Se puolusti spiritualistien oikeutta omiin mielipiteisiinsä: ”Ei, hyvät teosofit, kun me kerran olemme spiritistejä, emmekä teosofeja, niin tietysti meidän täytyy esittää spiritistiseltä kannaltaan.” Toimitus myös totesi ivallisesti, että pieni henkinen jumppa varmasti teki hyvää ”meidän ’filosofiaan nukkuneille’ teosofeillemme”, ja huomautti, että spiritualistit olivat valmiita puolustamaan näkemyksiään ”asiallisessa polemiikissa” lehden palstatilan sallimissa rajoissa.⁷²³

Polemiikki olikin jo käynnistynyt. *Tietäjän* toimitukselta oli toivottu, että lehdessä selvennettäisiin teosofian kantaa Jalo-Kiven käsittelemiin aiheisiin. Tämän otti tehtäväkseen suurlakon jälkeisinä vuosina Suomen teosofisessa liikkeessä merkittäväksi aktiiviksi kohonnut ylioppilas Väinö H. Valvanne (1887–1919).⁷²⁴ Pitkässä vastineessaan Jalo-Kivelle hän piti tämän arvostelua monin paikoin epäasiallisena. Hänen mukaansa jo tämän keskeinen

722 *Spiritistin Joululehti* (1909), ’Spiritismi ja teosofia’, J. K. Kiista oli läsnä myös muualla joulujulkaisussa. Se esiintyi implisiittisesti Jalo-Kiven artikkelissa ’Jälleensyntymä’, jossa hän vertaili teosofien ja spiritualistien näkemyksiä aiheesta, ja oman osansa asiaan toi tamperelainen Kalle V. Kinos, joka asetti teosofit yksioikoisesti spiritualismille vihamielisten ”uskovaisten” joukkoon edellä lainaamassani kirjoituksessa ’Spiritismin vastustajat’.

723 *Spiritisti* 13/1910, ’Toimituksen työpöydältä’.

724 *Tietäjä* 1/1910, ’Tien varrelta’, ’Spiritismi ja teosofia’, V. H. V. Myös Ervast tarttui aiheeseen samassa numerossa kirjoituksessaan ’Teosofian vastustajat’, joskaan ei suoraan Jalo-Kiven kirjoitukseen viitaten. Valvanteesta ks. Harmainen 2010c.

väite, jonka mukaan liikkeet olivat huonoissa väleissä ja vieläpä teosofien toiminnan vuoksi, oli ”hämmästyttävä”. Mitään tähän viittaavaa Valvanne ei ollut havainnut. Päinvastoin hän oli siinä käsityksessä, että ”teosofit ainakin meidän maassamme – muiden maiden oloja emme pysty pätevästi arvostelemaan – aina ovat pitäneet spiritismiä auttajanaan ja spiritistejä etuvartijajoukkona taistelussa materialismia ja kirkollisuutta vastaan”. Hänen nähdäkseen *Tietäjässä*, teosofisilla luennoilla ja ylipäätään teosofisissa piireissä ei kuullut muuta kuin ”ystävällisiä sanoja spiritismitä, sellaisena kun se ilmenee vakavammassa muodossaan”. Valvanne myös huomautti, että teosofeja usein jopa syytettiin spiritualismin kannattamisesta, mutta he eivät suinkaan pitäneet väitettä ”häpäisevänä ja vääränä”. Mitä tuli Jalo-Kiven käsittelemiin periaatteellisiin eroihin liikkeiden välillä, Valvanteen mukaan nämä osoittautuivat tarkemmin katsottuna vain väärinkäsityksiksi ja todellisuudessa liikkeet kävivät käsi kädessä kohti oikeaa tietoa.⁷²⁵ Valvanne sitoutui siis edelleen siihen veljellisen yhteistyön linjaukseen, jota myös Jalo-Kivi oli pitkään kannattanut.

Valvanteen näkemys teosofien ystävällisestä suhtautumisesta spiritualismiin oli suoraan yhteydessä kansainvälisen Teosofisen seuran johtoportaan linjauksiin. Blavatskyn kuoltua vuonna 1891 seuran keskeiseksi ideologiseksi johtajaksi (ja Henry Olcottin kuoleman jälkeen vuonna 1907 myös presidentiksi) noussut Annie Besant pyrki kuroma umpeen edeltäjänsä ja opettajansa avaamia kiistoja spiritualistien kanssa.⁷²⁶ Suomalaiset teosofit olivat hyvin tietoisia näistä pyrkimyksistä. Itse asiassa Valvanteen käsitys, jonka mukaan teosofeja syytettiin spiritualismin puolustamisesta, liittyi selvästi Besantin vierailuun Tukholmassa vuonna 1907. Juuri Valvanne oli tuolloin kirjoittanut tapauksesta *Omatuntoon*. Hän tiesi kertoa, että vierailun aikana pidetyissä keskustelutilaisuuksissa nousi esiin kysymys teosofian ja spiritualismin suhteesta, jolloin Besant selvensi arvostavaa mutta varoavaista suhtautumistaan jälkimmäiseen. Teosofisesta seurasta

725 *Tietäjä* 1/1910, 'Spiritismi ja teosofia', V. H. V.

726 Esim. Besant 1908, 58–60.

1890-luvulla paljon kohua herättäneen kiistan myötä eronneen Yleinen veljeys -haaran ruotsalaisjäsenet kritisoivat häntä tästä voimakkaasti. Besantin mukaan he ”koettivat ahdistaa minua sanomalla minua spiritistiksi. Tästä en minä suinkaan ole pahoillani. Sanokoot he minua spiritistiksi tai miksi tahansa, jos se heidän mielestä tuntuu sopivalta.” Besantin lähdön jälkeen Yleisen veljeyden ruotsalaisjäsenet järjestivät mielenosoituksen Teosofista seuraa vastaan katsoen, että se oli ”spiritististen harjotusten johdosta menossa kohti alennusta ja epäsiiveellisyttä”.⁷²⁷

Teosofisen seuran suhde spiritualismiin ei tämän tapauksen valossa ollut teosofeille marginaalinen kysymys, vaan sillä oli merkitystä myös teosofisen liikehdinnän sisäisen valtataistelun kannalta. Väittäessään, etteivät teosofit olleet niin ystävällisiä spiritualisteja kohtaan kuin antoivat ymmärtää, Jalo-Kivi ei siis haastanut vain suomalaisia teosofejä, vaan koko Teosofisen seuran virallisen linjauksen.

Jalo-Kivi vastasi Valvanteelle *Spiritistissä* ja vei kiistaa entistä pidemmälle ilman pienintäkään myönnytyksiä.⁷²⁸ Tähän Valvanne tai muutkaan teosofit eivät enää reagoineet julkisesti. Osapuolten asemat olivat kuitenkin jo käyneet selväksi. Jalo-Kivi syytti teosofejä spiritualismin vastustamisesta ja teoreettisesta ylimielisyydestä sekä korosti heidän näkemuserojensa syvyyttä. Teosofit puolestaan kiistivät erimielisyydet ja korostivat ystävällistä suhtautumistaan ainakin – kuten Valvanne edellä lainatussa kirjoituksessa asian ilmaisi – ”vakavammassa muodossa” ilmenneeseen spiritualismiin. Asenteet toistuivat tulevina vuosina eri yhteyksissä. *Spiritistissä* hyökkäiltiin aika ajoin teosofejä vastaan.⁷²⁹

727 *Omatunto* 11/1907, 'Annie Besant vastaamassa kysymyksiin', V. H. V. Yleinen veljeys -haarasta ks. Godwin 2013, 28–29; Rudbøg 2013.

728 *Spiritisti* 14/1910, 'Spiritismi ja teosofia', J. K.

729 Etenkin *Spiritisti* 14/1910, 'Henkien episteloita III' ja 'Erään teosofisen mahatman (mestarin) kirje'; 15/1910, 'Eräs teosofinen ilmiö' ja 'Toimituksen työpöydältä'; 22/1910, 'Toimituksen työpöydältä'; 28–30/1911, 'Toimituksen työpöydältä'; 37/1912, 'Toisten härillä' kyntämistä', J. K.; 40/1912, 'Kristinoppi ja Buddhan oppi'; 41–42/1912, 'Teosofit ja me', J. K.; 43–44/1912, 'Spiritismi ja teosofia', J. K.; 50/1913, 'Teosofit teosofejä vastaan'.

Tietäjässä kiistaa toppuuteltiin tai se jätettiin tyystin huomiotta, kun taas teosofian ja spiritualismin välistä suhdetta käsiteltiin yleisellä tasolla edelleen myönteisen alentuvaan sävyyn.⁷³⁰

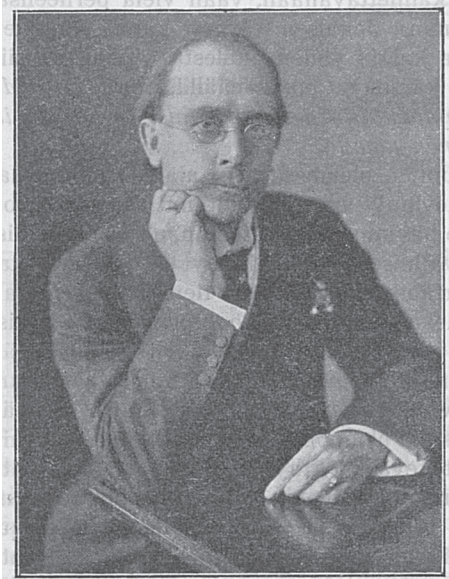
Spiritualistien ja teosofien välille syntyi kiistaa myös Suomeen vuonna 1911 saapuneesta Alfred V. Petersistä. Pekka Ervast kertoi *Tietäjässä*, että tämä oli sitten viime näkemän eli vuoden 1908 ”kasvanut henkisesti”. Tästä kai jonkinlaisena todisteena hän mainitsi, että Peters omasi teosofisen maailmankatsomuksen ja oli Teosofisen seuran jäsen. Ystävykset esiintyivät Helsingissä yhdessä: Ervast puhui ja Peters esitteli mediumistisia kykyjään. Onnistuneen tilaisuuden johdosta Ervast sai tuuman tehdä jonakin vuonna Petersin kanssa yhteisen Suomen kiertueen ja herättää ”suuret joukot etsimään ja uskomaan”. Ajatusta *Tietäjän* lukijoille perustellakseen hän vakuutti jälleen, ettei Petersin elämäntutkimus ”sido häntä spiritistisiin puitteihin”.⁷³¹ *Spiritistillä* puolestaan oli hyvin erilainen näkemys Petersistä. Kertoessaan tämän Tampereella pitämistä istunnoista lehti huomautti selvänä vastineena *Tietäjälle*: ”Peters on muuten täydellinen spiritisti, oman spiritistisen maailman katsomuksen ja kuuluu spiritistiseen seuraan.” Jalo-Kivi arveli teosofien vain käyttävän Petersiä hyväkseen houkutellakseen väkeä maksullisiin tilaisuuksiinsa.⁷³²

Kiista jatkui näistä lähtökohdista keväällä 1912 Petersin saapessa jälleen Suomeen. Ervastin toivomaa kiertuetta ei järjestetty, mutta miehet pitivät tälläkin kertaa yhteisesityksen Helsingis-

730 Etenkin *Tietäjä* 2/1910, ’Mitä muualla tiedetään’, V. H. V.; 5–6/1910, ’Mitä muualla tiedetään’, V. H. V.; 3/1911, ’Toimittajalta’; 1/1912, ’Toimittajalta’. Mainio osoitus polemiikista on myös *Spiritistin* mainos *Tietäjässä* (1/1912): ”Jokainen ’Tietäjän’ lukija saa lehden tämän kuukauden ajalla tilaamalla sen koko vuodeksi 3: – markalla. Tilatkaa ja osoittakaa harrastatteko totuuden etsimisiä vai joko olette vaipuneet yksipuoliseen ’oikeaoppiseen’ uneen, niin että ette uskalla enää lukea muuta kuin ’puhdasoppista.’ Mainoksen julkaiseminen osoittaa *Tietäjän* suhtautuneen *Spiritistin* hyökkäyksiin varsin leppoisasti.

731 *Tietäjä* 2/1911, ’Toimittajalta’; *Tietäjä* 3/1911, ’Toimittajalta’.

732 *Spiritisti* 25–27/1911, ’Medio A. V. Peters Suomessa’; *Spiritisti* 28–30/1911, ’Toimituksen työpöydältä’.



Medio A. V. Peters.
Meilläkin tunnettu selvänäköinen ja
psykometristinen medio.

Alfred Vout Peters.
Kuva: Spiritisti
22–24/1910. Kansallis-
kirjaston digitaalinen
lehtiarkisto.

sä.⁷³³ Jalo-Kivi suuttui asiasta. Hän valitti *Spiritistissä*, että teosofit suhtautuivat spiritualismiin ja meedioihin ynseästi, mutta olivat tilaisuuden sattuessa kuitenkin ”kärkkäät käyttämään spiritististä mediota ’afäärinä’ – niinkuin helsinkiläiset teosofit spiritististä mediota Petersiä – pitäen tätä markkinatavarana”. Jalo-Kivi oli erityisen pöyristynyt siitä, että Ervast oli samassa tilaisuudessa pitämässään esitelmässä ’Mikä ero on teosofian ja spiritismin välillä?’ hänen nähdäkseen hyökännyt spiritualismia vastaan.⁷³⁴

733 *Tietäjä* 4/1912, ’Tien varrelta’; *Tietäjä* 5–6/1912, ’Tien varrelta’.

734 *Spiritisti* 41–42/1912, ’Teosofit ja me’, J. K. Sekä spiritualistit että teosofit tahtoivat siis omia Petersin itselleen. Tämä itse oli ilmeisen tyytyväinen asemaansa molempien liikkeiden jäsenenä, eikä nähnyt asiassa mitään ongelmaa. Vuoden 1911 vierailunsa jälkeen hän kirjoitti: ”Minulla on ollut monta istuntoa näiden hyvien ihmisten [suomalaisten teosofien] joukossa

Tapaus yllytti Jalo-Kiven selvittämään teosofian ja spiritualismin suhdetta perusteellisemmin kuin milloinkaan aiemmin. Hän totesi nyt, että kaikki liikkeiden väliset yhteistyöhankkeet olivat alun perinkin olleet huteralla pohjalla: ”On niin useasti puhuttu kuinka teosofit ja spiritistit työskentelisivät käsikädessä – ja jos sitä on joskus koetettu niin on se ollut sellaista, että teosofit ovat ’yhteistyöskentelyn’ nimessä koittaneet istuttaa omia teorioitaan spiritisteihin ja tehdä omaa propakanda työtänsä”. Hän ruoti Ervastian esitelmää pitkällisesti katsoen tämän toimineen kaksinaamaisesti esittäessään spiritualismista ”törkeitä sekä perättömiä väitteitä” ja samalla vakuuttaen, ”että spiritistit ja teosofit ovat meillä kuitenkin eläneet sulassa sovussa”. Tähän Jalo-Kivi huomautti: ”Niinpä kylläkin – kun spiritistit eivät ole välittäneet vastata niihin kiven heittoihin, joita nurkan takaa on heitelty spiritismiä vastaan, mutta otamme nyt kerran asian puheeksi joka puolelta”. Eikä hän tosiaan säästellyt sanojaan:

Jo siitä asti kun ”Spiritisti” perustettiin ja spiritistinen toiminta alkoi Suomessa, niin olemme myöskin saaneet osaksemme teosofien taholta salaista vastustustyötä, joka on ilmennyt yhdessä ja toisessa muodossa[,] ja alituista ”hiipimistä” ympärillämme. Tämä on ollut tuskallista kokea, mutta olemme koittaneet hiljaisina kärsiä ajatellen ainoastaan asian parasta. Niin ikävää kun onkin sanoa, niin täydymme kuitenkin huomauttaa, että vastustustyötä on johdettu juuri teosofisen seuran ylisihteerin [siis Ervastian] päämajasta käsin.⁷³⁵

Ervast oli esitelmässään arvostellut spiritualisteja usein kriittikömmästä suhtautumisesta henkiin ja todennut heidän tarvitsevan teosofian ”jumalviisautta” ymmärtääkseen paremmin henkimaailman monimutkaista luonnetta. Jalo-Kivi vastusti jyrkästi

enkä ole salannut sitä tosiasiaa, että olen spiritisti ja teosofi, sillä kuulun näihin kumpaankin ajatussuuntaan, jotka vastustavat materialismia.” *Tietäjä* 3/1911, ”Tien varrelta”.

735 *Spiritisti* 43–44/1912, ’Spiritismi ja teosofia’, J. K.; *Spiritisti* 41–42/1912, ’Teosofit ja me’, J. K.

tällaista näkemystä korostaen jälleen teosofien ja spiritualistien toimintatapojen eroa:

Spiritismillä ja teosofialla on vallan erilaiset harrastukset. Edellinen tekee työtä, toimii ja tutkii, todistaen sanojansa – jälkimmäinen rakentaa teorioita kamarista käsin käyttäen hädän tullessa edellistä keppihevoisenaan, muulloin sitä armottomasti ruoskien. Velstostuneille ”yläluokan” kamariherroille ja naisille on teosofia ominaista ”vapaa-ajattelua” ja siitä kait – totutusta tavasta – johdettu tyly kohtelu toiminnan väkeä kohtaan – sehän se on nykyään ”syvien rivien” kohtalo yläluokan puolelta, jolla teosofiakin etupäässä ajaa.⁷³⁶

Teorian ja käytännön suhde, joka oli vuonna 1906 näyttäytynyt Jalo-Kivelle myönteisenä työnjakona, oli nyt muuttunut hänelle puhtaasti kielteiseksi eroksi, jonka varassa hän tuomitsi teosofian kokonaisuudessaan (eikä enää vain ”pintapuolisia” teosofeja) käytännöstä vieraantuneeksi nojatuolifilosofiaksi. Samalla hänen näkemyksensä myös teosofian ja spiritualismin erilaisesta sosiaalisesta profiilista kärjistyi. Huomautus yläluokkaisina esitettyjen teosofien tyllystä asenteesta ”toiminnan väkeä” eli työväestöä kohtaan on *Spiritistissä* harvinainen mutta sitäkin terävämpi pilkahdus Jalo-Kiven vastarintaisesta ja luokkatietoisesta työläishabituksesta. Huolimatta siitä, että hän toimi juuri näihin aikoihin tamperelaisen elokuvateatterin johtajana ja vaikuttaa muutenkin etääntyneen työläisarjesta ja työväenliikkeestä, hän identifioi itsensä edelleen osaksi työväestöä ja koki olevansa spiritualismin esitaistelijana ensisijaisesti kansan syvien rivien asialla.

Lähteiden vähäisyyden vuoksi on vaikea sanoa, missä määrin spiritualistien ja teosofien väliset jännitteet näkyivät konkreettisen seuratoiminnan tasolla. Todennäköisesti kiistely alkoi kullissien takana jo keväällä 1909 ja johti vuoden kuluessa ainakin merkittävimpien teosofitoimijoiden – Veikko Palomaan, Maria Ramstedtin ja A. M. Vapaan – irtaantumiseen Suomen spiritistisestä seurasta. Jalo-Kiven loppuvuodesta aloittama julkinen

⁷³⁶ *Spiritisti* 43–44/1912, ’Spiritismi ja teosofia’, J. K.

väittely epäilemättä kiristi tunnelmia myös Tampereella, jonne seuran painopiste siirtyi hänen mukanaan juuri näihin aikoihin. Kaupungissa olikin tilaisuuksia ja tarvetta spiritualismin ja teosofian suhteen määrittämiseksi, sillä Tampereelle perustettiin juuri näihin aikoihin Suomen teosofisen seuran alainen Valonheittäjäloosi.

Välitön syy tamperelaisteosofien aktivoitumiseen olivat Antti J. Pietilän teosofiaa ja spiritualismia kritisoineet luennot. Tammiukuussa 1910 *Tietäjässä* kerrottiin, että muuan tamperelainen ”totuuden etsijä” oli kirjoittanut toimitukselle Pietilän esitelmistä ja todennut, että kaupungissa kaivattiin ”teosofisia luentoja, jotka puhuisivat asian puolesta, ettei aina vain kuultaisi vastustavia ja panettelevia sanoja”.⁷³⁷ Teosofisena puhujana oma-aloitteisesti joi-takin vuosia kierrellyt vaasalainen suutari Juho Lehto asettuikin helmikuussa kaupunkiin julistamaan teosofian sanomaa. Hänen luentonsa keräsivät paikallisia teosofeja yhteen, minkä seurauksena aiemminkin esillä ollut tuuma paikallisloosin perustamisesta viimein konkretisoitui. Helmikuun 27. asiasta keskusteltiin sillä tuloksella, että loosi päätettiin muodostaa, ja Valonheittäjän varsinainen perustamiskokous pidettiin maaliskuun alussa.⁷³⁸

Tampereen spiritistisen seuran jäseniä varmasti osallistui Lehdon esitelmille ja he olivat muutenkin hyvin perillä tamperelais-teosofien järjestäytymispyrkimyksistä. Todennäköisesti ryhmien välillä oli myös verkostollista päällekkäisyyttä. Tampereen spiritistisen seuran varsin korkea jäsenmäärä (51) kesällä 1909 johtuikin ehkä osittain siitä, ettei kaupungissa vielä ollut teosofista loosia, jolloin myös monen teosofiasta kiinnostuneen henkilön toiminta saattoi kanavoitua sen yhteyteen. Tähän liittyen on kiinnostavaa, että samana päivänä Valonheittäjän perustamista valmistelevalle keskustelukokouksen kanssa Tampereella pidettiin

737 *Tietäjä* 1/1910, 'Tien varrelta'.

738 *Tietäjä* 3/1910, 'Tien varrelta'; *Tietäjä* 11/1910, 'Tien varrelta'; Suomen teosofisen seuran neljäs vuosikokous (PSAA); Suomen teosofisen seuran jäsenluettelo 1911 (PSAA). Juho Lehdon toiminnasta ks. esim. *Tietäjä* 3/1909, 'Tien varrelta'; *Tampereen Sanomat* 19.2.1910, ilmoitus; *Aamulehti* 26.2.1910, ilmoitus.

Aamulehden mukaan ”Spiritistisen seuran” vuosikokous.⁷³⁹ Kokouksesta ei – yllättävää kyllä – mainittu mitään *Spiritistissä* edes jälkikäteen. Tämä saa arvelemaan, että tilaisuus kenties meni Jalo-Kiven kannalta tavalla tai toisella mönkään, eikä hän tahtonut käsitellä asiaa julkisesti. Ehkä Valonheittäjän perustamiskeskustelu jyräsi spiritualistien vuosikokouksen yli – tai ehkä kyseinen keskustelukokous oli Suomen spiritistisen seuran vuosikokous, jonka seuran teosofismieliset jäsenet ohjasivat loosikeskustelun suuntaan.

Kiinnostavaa on toisaalta sekin, että tamperelaisteosofit olivat ilmeisen haluttomia liittymään Valonheittäjään. Suomen teosofisen seuran vuosikokouksessa 1911 kerrottiin, että loosin perustamista valmistelleessa keskustelutilaisuudessa oli ollut läsnä noin viisikymmentä henkilöä, mutta koejäsenkirjoituksessa siihen ilmoitautui kaksikymmentäyhdeksän ja lopulta varsinaisessa perustamiskokouksessa vain viisitoista henkeä. Loosin perustamisesta siis keskusteli alkuvuodesta 1910 Tampereen spiritistisen seuran edelliskesän jäsenmäärää vastannut joukko, mutta heistä alle kolmasosa päätti liittyä Suomen teosofiseen seuraan.⁷⁴⁰ Teosofiset lähteet eivät mainitse Tampereen spiritististä seuraa, mutta on kutkuttava mahdollisuus, että Valonheittäjän alkuvaikeudet jäsenten hankkimisessa liittyivät tavalla tai toisella sen jo vakiintuneeseen asemaan kaupungissa.

Sekä Valonheittäjä että Tampereen spiritistinen seura toimivat vilkkaasti kevätkaudella 1910. Juho Lehto jatkoi esitelmään, teosofit kokoontuivat sunnuntaisin ja jopa Pekka Ervast vieraili loosissa maaliskuussa.⁷⁴¹ Spiritualistit puolestaan järjestivät maaliskuusta toukokuun lopulle keskustelukokouksia, jotka Jalo-Kivi alusti ja joihin oli vapaa pääsy myös seuraan kuulumattomille. Avointen ovien politiikka mahdollisti epäilemättä kiperiäkin

739 *Aamulehti* 27.2.1910, ilmoitus.

740 Suomen teosofisen seuran neljäs vuosikokous (PSAA). Jäsenmäärä tosin nousi hieman syyskuun 1911 jäsenlaskentaan mennessä. Loosissa oli tällöin 24 jäsentä, minkä lisäksi Suomen teosofisessa seurassa oli kaksi tamperelaista irtojäsentä: Suomen teosofisen seuran jäsenluettelo 1911 (PSAA).

741 *Tietäjä* 11/1910, ’Tien varrelta’.

väittelyitä esimerkiksi juuri teosofien kanssa, mutta ainakin *Spiritistissä* kokouksia pidettiin onnistuneina: ”Mielihyvällä voimme merkitä, että keskustelu on ollut asiallista, ilman kiihkoilemista, veljellistä mielipiteitten vaihtoa elämän tärkeimmistä kysymyksistä. Huone on ollut aina täysi innokkaita osanottajia.”⁷⁴²

Valonheittäjän toiminta jatkui myös vilkkaan kevään jälkeen, mutta spiritualistien seuratoiminnasta kertovat maininnat alkavat jo syksyllä 1910 käydä hyvin vähiin paitsi *Spiritistissä* myös paikallisten sanomalehtien ilmoituspalstoilla.⁷⁴³ Tietojen väheneminen viittaa siihen, että Suomen/Tampereen spiritistisen seuran säännöllinen toiminta alkoi hiipua jo tällöin, vaikka se kituuttikin jossain muodossa ainakin kevääseen 1913 asti. Vaikka siis spiritualistinen seuranhanke onnistui hetkellisesti 1910-luvun tait-

742 *Spiritisti* 16/1910, ”Toimituksen työpöydältä”. Ks. ilmoitukset seuraavissa: *Aamulehti* 19.3.1910, 27.3.1910, 17.4.1910 ja 1.5.1910; *Kansan Lehti* 14.5.1910. Tampereen spiritistisen seuran toiminnasta on *Spiritistin* vaitonaisuuden vuoksi vaikea saada tietoa, mutta sanomalehdistä löytyy ainakin joitakin kokouskutsuja (esim. *Aamulehti* 24.4.1910 ja 7.5.1910), jotka osoittavat tavanomaisen seuratoiminnan jatkuneen. Seuran toiminta paikantui yksityisasuntoihin ja vuokratiloihin, kuten kahviloihin ja Tampereen raittiustalolle. Tähän liittyen *Tampereen Sanomien* (9.4.1910) pispalalainen kirjeenvaihtaja teki kiinnostavan huomion: ”Ei ole [Pispalassa] kehnomin edustettu kaikki uskonnollisetkaan suunnat ja la[h]kot. Ensiksikin on keskellä kylää iso ja muhkea tavallinen rukoushuone, jossa meidän oma esikaupunkipastorimme pitää säännöllisiä jumalanpalveluksia, valtion palkkaamana saarnaajana; sitten on vielä omat rukous- tahi kokoushuoneensa niisanotuilla metodisteilla, vapaakirkkollisilla ja spiritisteillä; jos niitä voipi hengellisiksi sanoa, vaikka kyllä vaeltavat myöskin henkimaailmassa...” En ole onnistunut selvittämään, mihin spiritualistien kokouksilla viittasi. Ehkä kyse oli Jalo-Kiven tuolloisesta asunnosta. En ole saanut selville hänen asuinpaikkaansa Tampereella ennen syksyllä 1910 tapahtunutta muuttoa Koulukadulle. Syystä tai toisesta hän ja Ida asuivat Pispalassa hetken ainakin vuonna 1912 (Hämeen läänin henkikirja 1912, H:193, f92-93. KA), mutta he muuttivat jo seuraavana vuonna takaisin Koulukadulle.

743 Ks. kuitenkin ilmoitukset seuraavissa: *Aamulehti* 25.12.1910; *Kansan Lehti* 11.3.1911 ja 18.11.1911.

teessa mobilisoimaan enemmän tamperelaisia kuin Valonheittäjä, teosofit voittivat lopulta taistelun Tampereesta.⁷⁴⁴

7.6. Taistelua monella rintamalla

Spiritualismin esitaistelijan työ oli jatkuvaa kamppailua enemmän tai vähemmän todellisia uhkia vastaan. Jalo-Kivi vaikuttaa kokeneen olleensa erityisen kovan paineen alla alkuvuodesta 1910, jolloin hän valitti kirkollisen tukahdutustyön yltyneen ja väitteli yhtäaikaaisesti teologi Antti J. Pietilän ja teosofi Vainö H. Valvanteen kanssa. Toinen raskas kausi alkoi vuoden 1912 jälkipuoliskolla, jolloin Jalo-Kivi raportoi *Spiritistin* lukijoille: ”Näyttää siltä kun olisivat kaikki eri uskonnolliset lahkot Suomessa liittoutuneet vastustamaan spiritismia, päättäen siitä, että näitä spiritismin vastaisia esitelmöitsijöitä on alkanut liikkua joukolla.”⁷⁴⁵

Jalo-Kivi katsoi spiritualismin vastaisen ”esitelmätulvan” alkaneen Pekka Ervastin edellisessä alaluvussa käsittelemästani lunnosta.⁷⁴⁶ Tilannekuvaus oli paisuttelevaa vainopuhetta, mutta vaikuttaa siltä, että ainakin eräissä herätysliikkeissä todella aktivoituttiin näihin aikoihin vastustamaan spiritualismia entistä ponnekkammin. Etenkin seitsemännen päivän adventistien ylijarjaisesti ahkera saarnamies, tanskalainen kansanopistonjohtaja Louis Muderspach (1877–1959) oli ottanut asian omakseen ja esitelmöi spiritualismin vaaroista myös Tampereella – luultavasti hyvin tietoisena *Spiritistin* ja Tampereen spiritistisen seuran olemassaolosta.⁷⁴⁷

744 1910-luvun alussa kansainvälinen Teosofinen seura alkoi kuitenkin rakoilla, mikä heijastui myös Suomeen ja Tampereelle (Harmainen 2020, 109–111; Harmainen & Järvenpää & Kemppainen 2022). Nähtävästi myös Valonheittäjä kiihtyi näiden kiistojen myötä, joten sen ”voitto” jäi hetkelliseksi.

745 *Spiritisti* 48/1912, ’Tien varrelta’.

746 Sama.

747 Ks. ilmoitukset esim. seuraavissa: *Tampereen Sanomat* 14.2.1912; *Aamulehti* 8.12.1912 ja 15.12.1912. Muderspachin spiritualismia koskevista nä-

Jalo-Kivi ei ryhtynyt vastahyökkäykseen adventisteja vastaan ainakaan lehtien palstoilla. Sen sijaan hän otti hampaisiinsa Tampereella näihin aikoihin aktivoituneet raamatuntutkijat, jotka nykyään tunnetaan paremmin Jehovan todistajina.⁷⁴⁸ *Spiritistin* suhde liikkeeseen vaikuttaa olleen aluksi varovaisen optimistinen – ainakin lehti mainitsi myönteiseen sävyyn Washingtonissa pidetyn raamatuntutkijoiden kongressin päätöksen hylätä helvettioppi.⁷⁴⁹ Mahdolliset harhakuvitelmat raamatuntutkijoiden ja spiritualistien yhteydestä haihtuivat kuitenkin loppuvuodesta 1912, kun Kansainvälisen raamatuntutkijain seuran puhuja piti Tampereella spiritualismia vastustaneen esitelmän. *Spiritistissä* vastattiin kirjoituksella, jossa kyseenalaistettiin sekä puhujan tiedot spiritualismista että raamatuntutkijoiden teologinen johdonmukaisuus.⁷⁵⁰

Spiritualistit saivat lisää jäävettä niskaansa samalta suunnalta, kun Kansainvälinen raamatuntutkijain seura julkaisi suomenoksen C. T. Russellin (1852–1916) teoksesta *Spiritismi Raamatun valossa*, joka liikkeen paikallisen äänenkannattajan mukaan ”meidän maamme sairaaloisiin henkisiin liikkeisiin nähden on varmaankin hyvin tärkeä kirja”.⁷⁵¹ Jalo-Kivi kommentoi teosta alkuvuodesta 1913 *Spiritistissä* esittäen sen raamatuntutkijoiden yleisen riidanhalun ilmentymänä:

Mainittu seura näyttää huitelevan umpimähkään kaikille puolille, kaikkiin ilmansuuntiin, missä vain toisinajattelevia löytyy, niin-

kemyksistä ks. *Aikain Vartija* 4/1914, ’Spiritismi. Sielun kuolemattomuusopin tuottama vaarallinen hedelmä’, L. Muderspach. Adventistien *Aikain Vartijassa* käsiteltiin spiritualismia muutenkin tiuhaan – jo ylimalkain haku lehdestä tuottaa huomattavan määrän tuloksia. Seitsemännen päivän adventismin varhaisvaiheista Suomessa ks. Seppo 1983, 29–30, 61–63.

748 Liikkeen varhaisvaiheista Suomessa ks. Seppo 1983, 33–36, 67–72.

749 *Spiritisti* 43–44/1912, ’Helvetinoppi ja raamatun tutkijat’.

750 *Spiritisti* 48/1912, ’Tien varrelta’.

751 *Vartio-torni ja Kristuksen läsnäolon julistaja* 2/1913, ’Katsauksia vartiotornista’. Teoksen tuskallisen kömpelö mutta sisältöä hyvin kuvaava alaotsikko kuului: *Todistuksia siitä, että se on demonismia, pahojen henkiolentojen oppia*) ja *Keitä ovat ”henget vankeudessa” ja miksi ne ovat siellä*.

kuin tuulimylly, muistamatta laisinkaan mestarin sanoja ”älkääät tuomitko ettei teitä tuomittaisi”, ”jokainen joka sanoo veljelleen: sinä paha, pitää tuomioon vikapää oleman”⁷⁵²

Raamatuntutkijat eivät kuitenkaan vastanneet Jalo-Kiven kritiikkiin, mikäli olivat siitä edes tietoisia. Tapaus ei muutenkaan johtanut ainakaan julkiseen välienselvittelyyn.

Materialistien, kirkon, teosofien ja herätysliikkeiden ohella Jalo-Kivi joutui spiritualismin esitaistelijana ottamaan huomioon niin sanotut ”antispiritistit”. Kyseessä oli yksi ilmentymä 1800-luvun lopulla kehittyneestä näyttämötaikuudesta, joka liittyi läheisesti spiritualismin ja okkultismin kaltaisten ilmiöiden näkyvyyteen ajan populaarikulttuurissa. Antispiritistit pyrkivät osoittamaan yleisölle, että spiritualismiin liitetyjä salaperäisiä ilmiöitä voitiin saada aikaan myös silmäkääntötempuilla, minkä vuoksi niihin kannatti suhtautua vähintäänkin kriittisesti. Suomessa tunnetuin antispiritisti oli eri taiteilijanimillä esiintynyt tanskalainen Faustinus Petersen (1868–1946), joka vieraili maassa usein ja innoitti myös Psykkisen tutkimusseuran perustamista vuonna 1907.⁷⁵³

Faustinus kiersi jälleen Suomessa Jalo-Kivelle muutenkin haastavana aikana vuodenvaihteessa 1910. *Spiritisti* otti Faustinuksen hampaisiinsa todeten hänen kaipaavan lyhyttä esittelyä, sillä ”sanomalehdissämme ei ole näkynyt minkäänlaisia tietoja siitä, mitä miehestä kotimaassaan, Tanskassa, ajatellaan”. Kirjoituksessa käsiteltiin Faustinuksen edesottamuksia spiritualististen ilmiöiden tutkimuksen parissa ja annettiin ymmärtää, että vaikka hän oli useaan otteeseen saanut pitäviä todisteita ilmiöiden aitoudesta, hän oli aina vastoin parempaa tietoaan jatkanut taistelua niitä vastaan: ”Tällainen on hra F. Faustinus. Surkuttellemme häntä, että hän avoimin silmin ’potkii tutkainta vastaa’, – surkuttellemme häntä, ettei hänellä ole rohkeutta tunnustaa totuutta!” *Spiritisti*

752 *Spiritisti* 50/1913, ”Spiritismi raamatun valossa”.

753 Kaartinen 2020, 124–202.

huomautteli Faustinuksen horjuvasta suhtautumisesta spirituaalisiin myös tulevana vuosina.⁷⁵⁴

Faustinuksen ohella Jalo-Kivelle aiheutti päänvaivaa Suomea keväällä 1913 kiertänyt ja Tampereellekin saapunut ”magian professori Magicus Mysticus”. Suomen spiritistinen seura julkaisi *Aamulehdessä* tiedotteen, jossa se paheksui esiintyjän ilmoituksia ”spiritistisistä istunnoista” ja katsoi olevansa pakotettu ”asettamaan mitä jyrkimmän vastalauseen tällaista häpeämätöntä spiritisti-nimen väärinkäyttöä vastaan ja samalla antamaan julkisen varoituksen yleisölle karttamaan tällaista keinottelijaa ja antamaan hänelle oikean arvonsa”. Tiedotteessa painotettiin, ettei spiritualistisessa liikkeessä ”esiinny milloinkaan tällaisia istuntojen ja näytöksien antajia” ja että Brysselissä vuonna 1910 perustettu Kansainvälinen spiritualistinen keskuskomitea oli kieltänyt medioilta maksun ottamisen istunnoista, joita ei muutenkaan ollut tapana mainostaa lehdissä. Seura totesi, että mikäli ”spiritismillä keinottelemisen” ei loppuisi, se tulisi ”ryhtymään sopiviin toimenpiteisiin nimensä ja aatteensa suojelemiseksi”.⁷⁵⁵

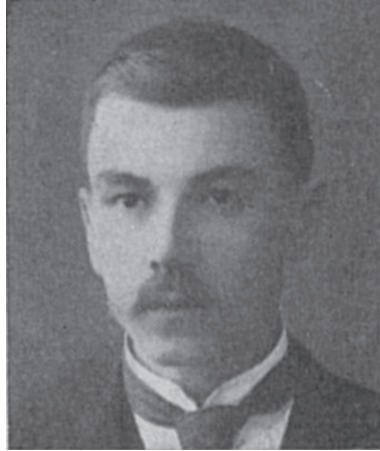
On vaikea kuvitella, millaisiin vastatoimiin Suomen spiritistinen seura olisi voinut asiassa ryhtyä. Toimenpiteet jäivät kuitenkin tarpeettomiksi, sillä taikuri esiintyi kaupungissa vain kerran. Tampereen poliisimestari oli nimittäin ottanut miehen tutkitavakseen ja havainnut, ettei kyseessä ollut magian tai minkään muunkaan alan professori, vaan helsinkiläinen parturinkisälli Erich Arppe (1892–1977). Poliisimestari vaati, että mikäli tämä tahtois jatkua esiintymistä kaupungissa, olisi hänen jätettävä komeat tittelit mainoksistaan ja esittäydttävä totuudenmukaisemmalla ammattinimikkeellä.⁷⁵⁶ Arppe katsoi parhaaksi jatkaa matkaansa. Hän ei kuitenkaan luopunut taikuudesta, vaan hä-

754 *Spiritisti* 13/1910, 'F. Faustinus'; *Spiritisti* 39/1912, 'Uutisia'; *Spiritisti* 49/1913, 'Tienvarrelta'. Ks. myös Kaartinen 2020, 194–199.

755 *Aamulehti* 8.3.1913, 'Julkinen vastalause ja varoitus', Suomen Spiritistinen Seura.

756 *Kansan Lehti* 7.8.1913, 'Spiritistinen istunto eli ilta henkimailmassa'; *Kansan Lehti* 8.3.1913, 'Ratkaistu arvoitus'; *Tampereen Sanomat* 8.3.1913, "'Professori Magicus Mysticus'".

Kaarle/Kalle Valdemar Kinos.
Kuva: Kuuromykkäin lehti
12/1932. Kansalliskirjaston
digitaalinen lehtiarkisto.



nestä kehittyi sittemmin taitava esiintyjä, joka tultiin tuntemaan ympäri Suomen etenkin nimillä Erich Reinhold ja Lapin Noita.⁷⁵⁷

Jalo-Kiven spiritualismin esitaistelijan roolissa kohtaamien haasteiden tarkastelu voidaan saattaa päätökseen kiinnittämällä huomiota erääseen Suomen spiritistisen seuran sisältä kohonneeseen uhkaan. Kyseessä on jo ohimennen mainitsemani tamperelainen kelloseppä Kalle V. Kinos (1876–1932).⁷⁵⁸ Sairauden seurauksena kuuroutunut Kinos oli jo vuonna 1902 julkaissut *Kansan Lehdessä* uskontofilosofisia pohdintojaan, ja suurlakon jälkeen hän oli kirjoitellut jonkin verran *Omatuntoon* ja *Elämään*. Vuonna 1909 hän kirjoitti *Spiritistiin* ja toimi sen asiamiehenä Tampereella ennen lehden toimituksen muuttoa kaupunkiin, ja vielä seuraavan vuoden alussa Jalo-Kivi keskusteli lehdessä hänen kanssaan hyvässä hengessä jälleensyntymisestä.⁷⁵⁹ Keväällä 1910 heidän suhteensa alkoi kuitenkin rakoilla.

757 Nevala 2011, 92–100.

758 Kinoksesta yleisesti ks. esim. *Kuuromykkäin lehti* 12/1932, 'K. W. Kinos kuollut'.

759 *Kansan Lehti* 18.10.1902, 'Mietteitä kohtalosta', K. V. K.; *Omatunto* 9/1905, 'Omatunnon' toimitukselle', K. V. K.; *Elämä* 1.9.1906, 'Materialisti', K. V.

Syynä välirikoon oli Kinoksen huhtikuussa *Aamulehteen* lähettämä kirjoitus 'Nöyrä kysymys niille, jotka uskovat salatieteilijöihin'. Hän mainitsi lukeneensa *Spiritististä* Teosofisen seuran johtopiiriin kuuluneen Charles Leadbeaterin (1854–1934) okkulttisista kyvyistä. Leadbeaterin kerrottiin kulkevan erään ystävänsä kanssa henkimaailmassa astraaliruumiinsa avulla ja kykenevän aineellistuttamaan ystävänsä esimerkiksi auttaakseen eksyneitä ihmisiä. Lisäksi kerrottiin, että hän saattoi hajottaa esineitä näkymättömiin ja aineellistuttaa ne pitkänkin matkan päähän. Tämä oli saanut Kinoksen uteliaaksi: ”rohkenen kysyä miksei hän, kun hän omaa niin tehokkaan todistuskeinon, lopeta kerrassaan kaikkea riitaa mitä on maailmassa olemassa henkimaailman olemassaolon johdosta”. Kinon sanoi odottavansa vastausta ”monen muun tietämättömän kanssa”.⁷⁶⁰

Aamulehdessä julkaistu kirjoitus närkästytti Jalo-Kiveä. Hän vastasi siihen samassa lehdessä *Spiritistin* toimituksen nimissä. Hänen mukaansa kirjoitus oli ”kaksimielisesti kokoon kyhätty, niin ettei pääse selvytyteen kelle kysymys oikeastaan on tarkoitettu: teosofeilleko vai spiritisteillekö, niin [että] on turhaa odottaa vastausta seikkaperäisemmin miltään puolen”. Jalo-Kiven vastauksesta käy ilmi, että hän oli keskustellut Kinoksen kanssa myös yksityisesti, jolloin Kinon oli selittänyt tarkoitaneensa kysymyksen teosofeille. Kun tämä ei kuitenkaan käynyt ilmi kirjoituksesta, johon oli otettu aihe *Spiritististä*, oli kysymyksen tarkoitus Jalo-Kiven mukaan ”hämärä kaikille”. Hän katsoi tarpeelliseksi tähdentää, että Kinoksen viittaamaan kirjoitukseen oli *Spiritistissä* lisätty toimituksen huomautuksia, jotka osoittivat, ettei lehti ollut yhtä mieltä Leadbeaterin kanssa. Jalo-Kivi totesi, että Kinoksen olisi tullut mainita tämä kirjoituksessaan, lisäten: ”– ellei

K.; *Spiritisti* 7/1909, ilmoitus; *Spiritistin Joululehti* (1909), 'Spiritismin vastustajat', K. W. K.; *Spiritisti* 13/1910, 'Mietteitä jälleensyntymisestä', K. W. K.

760 *Aamulehti* 20.4.1910, 'Nöyrä kysymys niille, jotka uskovat salatieteilijöihin', K. W. K. Hieman myöhemmin Kinon lähetti samansuuntaisen tekstin *Tampereen Sanomiin* (30.4.1910, 'Teosofeille ja muille', K. W. K.). Hän lähetti kysymyksensä myös suoraan teosofeille ja päätyikin keskustelemaan asiasta Ervastian kanssa: *Tietäjä* 5–6/1910, 'Toimittajalta'; *Tietäjä* 7–8/1910, 'Vieläkin todistuksista', K. V. K. ja 'Vastaus K. V. K:lle', P. E.

kysymyksellänne ollut muita sivutarkoituksia.”⁷⁶¹ Jalo-Kivi paa-
lutti näin jälleen spiritualismin ja teosofian eroa tyytymättömänä
siihen, ettei Kinos ollut korostanut asiaa tarpeeksi selvästi. Vihja-
us sivutarkoituksista antaa ymmärtää, ettei hän pitänyt Kinosta
muutenkaan erityisen luotettavana spiritualismin esitaistelijana.

Sananvaihdon jälkeen Kinos nähtävästi irtaantui tyystin sekä
teosofeista että spiritualisteista ja omaksui heidän oppeihinsa
torjuvan ja varsin omalaatuisen kannan. Syksyllä 1911 hän alkoi
julkaista sanomalehdissä ilmoituksia, joissa lupasi pienestä kor-
vauksesta lähettää halukkaille ohjeet keksimäänsä ”mesmeriseen
nukutus- ja käsillä parantamisneuvoon”. Hän piti keksintöään
suuressa arvossa: ”Välttämätön tietää jokaisen teosofin, spiritistin
ja materialistin käsittääkseen taikauskon vaarat.” Hän jatkoi leh-
tisten levittämistä seuraavinakin vuosina ja julkaisi myös pienen
teoksen *Viisauden käärmeet eli Mystillisten porttien tiirikka. Kirja
magiasta ja uskontojen salatusta puolesta*.⁷⁶²

Kirjoituksissaan Kinos tulkitsi *Raamattua* ja uskonnollista
symboliikkaa avomielisen seksuaalisesti. Hänen näkemyksensä
herättivät laajaa paheksuntaa. *Tietäjässä* Ervast torjui kirjoitukset
pöyristyneenä ja katsoi Kinoksen teoksen olevan ”käytännölli-
sesti katsoen arvoton ja alhainen”.⁷⁶³ *Uuden Suomettaren* yleisön-
osastolla Kinoksen ”ajatuspiirin likaisuus” herätti niin voimakas-
ta tuohtumusta, että viranomaisten toivottiin puuttuvan asiaan.⁷⁶⁴
Näin tapahtuikin. Painoasiain ylihallitus takavarikoi Kinokselta
satoja lehtisiä ja haastoi hänet alkuvuodesta 1913 oikeuteen epä-
siveellisen kirjallisuuden levittämisestä. Hänen syyntakeisuudes-
taan heräsi kuitenkin vahvoja epäilyksiä ja syyttäjät luopui ran-
gaistusvaatimuksista keisarillisen armahduskirjan nojalla. Seu-
raavana vuonna Kinos haastettiin kuitenkin uudelleen oikeuteen,

761 *Aamulehti* 1.5.1910, 'Lyhyt huomautus hra K. W. Kille', 'Spiritistin' toimi-
tus.

762 Ks. ilmoitukset esim. seuraavissa: *Tampereen Sanomat* 9.9.1911 ja
22.9.1911; *Uusi Suometar* 19.11.1912.

763 *Tietäjä* 7-8/1912, 'Toimittajalta'; *Tietäjä* 3/1913, 'Kysymyksiä ja vastauksia'.

764 *Uusi Suometar* 18.12.1912, 'Viisauden käärmeet eli Mystillisten porttien
tiirikka', Salomon Sananvuoto.

tällä kertaa jumalanpilkasta, ja nyt hänet myös tuomittiin kolmen kuukauden vankeuteen.⁷⁶⁵

Spiritistissä sanouduttiin irti Kinoksen ajatuksista jo alkuvuodesta 1912. Lehden etusivua koristi kahden numeron ajan varoitus, jossa hänen ilmoitustensa kerrottiin olevan ”mielettömän toimia” ja luvattujen lehtisten sisältävän ”mitä ruokottominta sekasotkua”. Kinoksen kerrottiin olevan ”eräs umpikuuro kelloseppä, joka on ollut täkäläisessä kunnallisessa mielenvikaisten hoitolaitoksessa, mutta on nyttemmin rauhallisena saanut oleilla kotona”. Hänen omaisiaan kehoitettiin valvomaan ”järjettömän toimia”, sillä vastuu niistä lankesi heille.⁷⁶⁶ Kinoksen ja spirituaalistien jo keväällä 1910 rakoillut suhde oli näin tyystin katkennut ja Kinoksesta oli epäsiiveellisinä pidettyjen kirjoitustensa vuoksi tullut spiritualismin maineelle haitallinen henkilö, josta pyrittiin etääntymään leimaamalla hänet mielipuooleksi.

Patologisoivan sivuuttamisen sijaan Kinoksen kirjoitusten näkökulmaa voidaan myös ymmärtää okkulttismin kontekstissa. Seksuaalisuuden merkityksiä oltiin pohdittu okkulttisessa kirjallisuudessa jo vuosikymmeniä. Suomessa esimerkiksi Veikko Palomaa oli käsitellyt teemaa useissa teoksissa, jotka jakoivat mielipiteitä teosofisissa piireissä.⁷⁶⁷ Jalo-Kivi ei suhtautunut aiheeseen sinänsä torjuvasti, mutta liika oli hänellekin liikaa. Kun Palomaalta vuonna 1911 ilmestyi jälleen uusi seksuaalisuusteemainen teos *Lemmen salaisuudet*, hän katsoi parhaaksi huomauttaa: ”Olisi jo aika V. P. irtaantua ajatuksineen noista lempi-asioista ja suunnata

765 *Aamulehti* 7.12.1912, ’Lentolehtisiä takavarikoitu’; *Tampereen Sanomat* 17.1.1913, ’Juttu epäsiiveellisen kirjallisuuden levittämistä’; *Tampereen Sanomat* 21.2.1913, ’Kinoksen ”kysymykset”’; *Tampereen Sanomat* 28.3.1913, ’Kinoksen lentolehdet’; *Aamulehti* 19.9.1914, ’Syyte Kinoksen lentolehtisten johdosta’; *Tampereen Sanomat* 17.10.1914, ’Juttu kelloseppä Kinoksen lentolehtisten johdosta’; *Aamulehti* 14.11.1914, ’Jumalan pilkkaamista koskeva juttu kelloseppä K. V. Kinosta vastaan’; *Aamulehti* 8.10.1915, ’Muuan jumalanpilkkaajuttu’.

766 *Spiritisti* 37 & 38/1912. Oikeudessa Kinos myönsi olleensa mielisairaana, mutta katsoi sittemmin toipuneensa: *Tampereen Sanomat* 21.2.1913, ’Kinoksen ”kysymykset”’.

767 Harmainen 2014b; Pollari 2010b.

työkyky tähellisempään asiaan. Emme ole suinkaan ahdasmielisiä, mutta mielestämme on työ tällä alalla hedelmätöntä”⁷⁶⁸

7.7. Jäähyväiset spiritualismille

Kun Jalo-Kivi keväällä 1913 ilmoitti *Spiritistin* lukijoille joutuvansa lakkauttamaan lehden taloudellisten vaikeuksiensa vuoksi, hän painotti, että kyse olisi ohimenevästä suvantovaihteesta. Henkien ilmestyksen paikallinen äänenkannattaja oli hänen nähdäkseen liian tärkeä voidakseen kadota lopullisesti: ”Ei olla kuitenkaan toivottomia, eikä sanota, että ’Spiritisti’ on kuollu[t]. Ei, se ei saa kuolla, sitä tarvitaan. Koitan kaikkeni, viimeisempänikin, että se viimeistään syyskuussa lähtee, levättyään, taasen liikkeelle julistamaan henkisiä totuuksia.” Jalo-Kivi vetosi kaikkiin *Spiritistin* ystäviin, että myös he tekisivät parhaansa kerätäkseen avustuksia ”spiritistisen propagandatyön” hyväksi, jotta lehti voisi syksyllä jatkaa ilmestymistä jopa aiempaa suurempana.⁷⁶⁹

Lukijat ilmeisesti tuottivat Jalo-Kivelle jälleen pettymyksen, eikä hän itsekään onnistunut enää rahoittamaan hanketta, sillä *Spiritisti* ei palannut Suomen lehdistökentälle. Sen myötä päättyvät tiedot myös Suomen spiritistisestä seurasta/sirkkelistä. Spiritualismi sinänsä ei toki kadonnut Suomesta näiden hankkeiden myötä, mutta se nähtävästi palasi siihen hajanaiseen, lähinnä yksityispiireissä vaikuttaneeseen tilaansa, josta Suomen spiritistinen liike oli pyrkinyt kohottamaan sen järjestäytyneen ja itsetietoisien kansalaistoiminnan tasolle. Kuten johdannossa totesin, seuraava ja paremmin aikaa kestänyt yritys suomalaisen spiritualismin järjestämiseksi tapahtui vasta paljon myöhemmin kirjailija Helmi Krohnin johdolla.

On hieman yllättävää, ettei Jalo-Kivi kevään 1913 jälkeen jatkanut niin tärkeänä pitämäänsä taistelua spiritualismin puolesta. Olisihan hän voinut jatkaa spiritualististen esitelmien pitämistä

768 *Spiritisti* 25–27/1911, ’Tien varrelta’.

769 *Spiritisti* 51–53/1913, ’Tilaaajille!’, Jalo Kivi.

ja kirjoittaa asiasta muihin lehtiin, vaikka *Spiritisti* ei jaksanut enää ilmestyä. Hänen spiritualistisen aktivisminsa päättymiseen vaikutti luultavasti ainakin se, että hänen tarmonsaa suuntautui seuraavina vuosina kasvavassa määrin liiketoimintaan. Hän vaikuttaa toimineen Ida Jalo-Kiven perustaman Expressin johdossa syksystä 1913 alkaen. Expressin ajaututtua jo seuraavana vuonna konkurssiin pariskunta perusti tupakka- ja sikarikauppaan erikoistuneen Oy Havanna ab:n, jonka päämyymälä sijaitsi Expressin entisessä huoneistossa Teatteritalon kivijalassa. Jalo-Kivi toimi osakeyhtiön hallituksen puheenjohtajana, kunnes myös tämä liikeyritys ajautui monien vaikeuksien kautta konkurssiin 1920-luvun alussa.⁷⁷⁰

Aktivoiduttuaan jälleen julkisuudessa 1930-luvun taitteessa Jalo-Kivi jatkoi myös uskonnollisten aiheiden käsittelyä. Hän julkaisi pitkiä ja perusteellisia kirjoituksia muun muassa *Raamatun* historiasta ja ennustuksista etenkin Suomen riippumattoman työväenjärjestön ja 1930-luvun alussa perustamansa Suomen kansallisen työväenpuolueen äänenkannattajissa.⁷⁷¹ Jalo-Kivi ei siten milloinkaan luopunut uskonnollisesta pohdiskelusta.⁷⁷² Toisaalta hän ei vaikuta itsenäisyyden ajalla palanneen varsinaisen uskonnollisen aktivismin pariin. Ainakaan hän ei enää ottanut näkyvästi kantaa niihin uskonnollisen tai uskontopolemiikin kysymyksiin, jotka olivat hänelle niin tärkeitä vuosisadan alussa. Eriyksen kiinnostavaa on, ettei hän nähtävästi enää milloinkaan palannut käsittelemään nuoruudessaan niin tärkeänä pitämäänsä spiritualismia.

770 Expressin konkurssi (TKA); *Registeringstidning för Varumärken* 575/1915; Havannan myyntilupajuttu (TKA); Havannan verojuttu (TKA); Havannan konkurssi (TKA).

771 *Riippumaton Työläinen* (1928–1931); *Työläinen* (1931); *Suomen Työläinen* (1932). Suomen kansallisesta työväenpuolueesta ks. Suomen kansallisen työväenpuolueen asiamappi (KA).

772 Kuvaavaa on, että myös viimeinen Jalo-Kiveltä löytämäni lehtikirjoitus, joka julkaistiin vain päiviä ennen hänen kuolemaansa, käsitteli ennustuksia: *Suomen Kuvalehti* 6/1937, 'Norjalaisen kalastajan ennustus', Jalo Kivi.

8. Uskonto kansalaisyhteiskunnassa

Tässä tutkimuksessa olen kuvannut ja analysoinut Jaakko Jalomari Jalo-Kiven verkottunutta kansalaistoimintaa läpielettynä kokemuksellisena prosessina kiinnittäen erityishuomiota hänen poliittis-yhteiskunnallisen ja uskonnollisen aktivisminsa suhteeseen. Tarkastelemalla, kuinka hänen yksilöllinen kansalaisuutensa rakentui ja toteutui osana laajempia kulttuurisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita, olen avannut kapean mutta uskoakseni kiinnostavan näkymän uskonnon merkityksiin 1900-luvun alun suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa. Nyt on aika kerrata lyhyesti nuoren Jalo-Kiven aktivismin vaiheet, hänen kansalaistoimijuutensa ja sitä ohjanneen kansalaishabituksensa keskeiset piirteet sekä esittää tutkimukseni loppupäätelmät.

Tutkimuksessani olen ohittanut Jalo-Kiven lapsuuden ja varhaisuoruuden lyhyillä maininnoilla ja aloittanut varsinaisen analyysini 1900-luvun alkuvuosista, jolloin hän nousi näkyviin kansalaisyhteiskunnan näyttämöillä. Kiinnitin kuitenkin lyhyesti huomiota hänen varhaiseen sivistyssuhteeseensa huomauttamalla, että hän vaikuttaa olleen jo teini-ikäisenä hyvin kiinnostunut kirjallisesta kulttuurista ja pyrkineen sivistämään itseään koulutustaustansa puutteista huolimatta. Tämä oli olennainen taustatekijä hänen myöhemmälle kansalaistoimijuudelleen: hänen kansalaishabituksensa ydinelementiksi muodostui jo varhain vahva itsekasvatustaipumus, joka toisti modernin kansallisvaltion rakennushankkeessa yleisesti keskeistä kansanvalistuseetosta. Kuten niin monet muutkin aikalaisensa, Jalo-Kivi muokkasi itseään lukijana ja kirjoittana oma-aloitteisesti ja tarmokkaasti paljolti virallisen koululaitoksen ulkopuolella ja muihin elämismaailmassaan läsnä olleisiin mahdollisuuksiin ja tukiverkostoihin nojautuen. Nämä kirjalliset itsekäytännöt muodostivat välttämät-

tömän perustan hänen aktiiviselle kansalaisuudelleen ja avasivat hänelle jatkuvasti uusia ajattelun ja toiminnan alueita.

Jalo-Kiven 1900-luvun ensivuosina alkanut poliittis-yhteiskunnallinen aktivismi paikantui erityisesti työväenliikkeeseen, jota olen käsitellyt sosialidemokraattista liikettä laajempänä, monimuotoisten verkostojen ja ristiriitaisten hankkeiden muodostamana jännitteisenä toimintakenttänä kansalaisyhteiskunnan sisällä. *Työmiehen* avustajana ja Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen jossain määrin tunnettuna aktiivina Jalo-Kivi omaksui ja hioi kansalaistoiminnalleen elintärkeitä kansalaistaitoja, kuten valmiuksia julkiseen puhumiseen ja kirjoittamiseen sekä yhteisöllisten hankkeiden organisointiin. Samalla hän kietoutui osaksi työväenliikkeen paikallisverkostoja osallistuessaan järjestyneiden työläisten pyrkimykseen parantaa elinolosuhteitaan ja laajentaa kansalaisoikeuksiaan. Viimeistään näissä yhteyksissä hän omaksui myös luokkatietoisien ja vastarintaisen työläishabituksen, joka ohjasi hänen kapinoivaa itsekasvatustaan ja johdatti hänet tulkitsemaan jokapäiväisen elämismaailmansa ilmiöitä työväestön – ja aivan erityisesti ”ryösyköyhälistön” – etuja ajavasta kriittisestä näkökulmasta. Hän syytti kunnallisia päättäjiä ja muita hyväosaisia välinpitämättömyydestä työväestön kärsimyksiä kohtaan ja kritisoi heitä tehottomasta ja vitkastelevasta toiminnasta muun muassa työläisasuntokysymyksen ratkaisussa, työttömyyden lievittämisessä ja sivistyksen tasa-arvoisessa edistämisessä.

Jalo-Kiven kansalaishabitukseseen kuului olennaisesti myös kansanvalistusaatteeseen läheisesti mutta jännitteisesti kytkeytynyt moralistinen, siveellisyyttä ja ihanteita korostava tendenssi. Hän painotti jo *Työmies*-vuosinaan siveellisen itsekasvatuksen tärkeyttä työväestön kansalaiskehityksessä. 1900-luvun taitteen ja alun siveellisyykeskustelujen taustalla oli muun muassa raittiusliikkeen ja kristillissosiaalisten toimijoiden muovaama jaettu kokemus yhteiskunnan alempien kerrosten uskonnollisesti ja moraalisesti uhanalaisesta tilasta. Jalo-Kivi kantoi huolta vertaisensa siveellisyydestä, mutta työväenliikkeelle tyypilliseen tapaan hän painotti myös porvarillisen yhteiskunnan vastuuta alempien

kansankerrosten sivistyksellisesiveellisestä tilasta ja niitä koetelleista sosiaalisista ongelmista.

Jalo-Kiven nousujohteista uraa varhaisessa työväenliikkeessä varjostivat kevään 1903 ”soppakomiteasta” alkaneet ilmiantoe-päilyt sekä kiistat yhtäältä Helsingin työväenyhdistyksen perustuslaillisten jäsenten ja toisaalta *Työmiehen* sisäisesti riitaisan toimituskunnan kanssa. Jännitteet konkretisoituivat seuraavan vuoden syksyllä, kun hänet painostettiin luopumaan paikastaan SDP:n ylimääräisessä puoluekokouksessa. Keväällä 1905 hän menetti asemansa *Työmiehen* palkkalistoilla ja hänet savustettiin ulos myös ulkotyöväenyhdistyksestä. Nämä toisiaan seuranneet vastoinkäymiset olivat tärkeä käännekohta Jalo-Kiven kansalaistoimijuuden rakentumisessa. Ne käytännössä tukkivat hänen tiensä sosialidemokraattisessa liikkeessä ja saivat hänet lopulta kääntymään sitä vastaan, minkä lisäksi ne johtivat hänen kansalaismaineensa pysyvään tahriintumiseen. Hänestä julkisuudessa hahmoteltu kuva ”entisenä poliisiurkkijana” haittasi hänen kansalaistoimintaansa sitkeästi seuraavina vuosina ja vuosikymmeninä, tarjoten hänen vastustajilleen valmiiksi ladatun asean, jolla hänen ja häneen liitettyjen hankkeiden uskottavuutta saattoi pyrkiä heikentämään suuren yleisön silmissä.

Soppakomiteasta alkanut syrjäyttämismuutos muutti olennaisesti myös Jalo-Kiven kansalaishabitusta. Katkeroittava taistelu etenkin *Työmiestä* vastaan rakensi hänessä taipumusta kokea ja esittää itsensä epäoikeudenmukaisesti vainottuna totuuden ja oikeuden puolustajana. Tästä vainokokemuksesta, jota hän ylläpiti toistuvalla vainopuheella, muodostui hänen toimijuuskokemuksensa pysyvä osa, josta hän ammensi tukea myöhemmissä pyrkimyksissään. Kyse ei kuitenkaan ollut vain hänelle ominaisesta piirteestä, vaan vainottuna esiintyminen oli – kuten vainopuheen käsitteen lanseerannut Sami Suodenjoki on todennut – työväenliikkeessä yleisemminkin hyödynnetty retorinen strategia, johon työläisaktiivit turvautuivat kuvatessaan kokemaansa vastustusta. Vainokokemus osoittaa kuitenkin nähdäkseni vielä paljon tätäkin laajempaan ilmiöön. Pidän sitä länsimaiseen kulttuuriin yleisesti kuuluvana kokemustaipumuksena, joka perustuu pyrkimykseen

kääntää todellinen tai kuviteltu altavastaajan asema toimijan eduksi – kyse on siis eräänlaisesta moraalisesti voimaannuttavasta uhriutumisesta. Vainokokemuksen ja -puheen käsitteet voidaan uskoakseni tuoda hedelmällisesti osaksi monenlaisten ja erilaisissa historiallisissa tilanteissa ilmenneiden konfliktien analyysia.

Työmiehen avustajana ja ulkotyöväenyhdistyksen aktiivina Jalo-Kivi oli hyvin tietoinen työväenliikkeen yhteydessä 1900-luvun alkuvuosina kehittyneestä verkostosta, jonka jäsenet olivat kiinnostuneita teosofiasta, spiritualismista, tolstoilaisuudesta ja muista uskonto- ja yhteiskuntareformistisista aatteista. Olen tutkimuksessani nimennyt tämän verkoston heuristisesti ”reformihenkiseksi verkostoksi”. Jalo-Kivi ei vielä *Työmiehessä* tarttunut julkisesti uskonnolliseen problematiikkaan, mutta hänen varhaisista kirjoituksistaan huokuva henkisyyden eetos ja moralistiset näkemyksensä alkoholin, kortinpeluun ja tanssi-iltamien siveettömyydestä saattoivat hyvin liittyä orastaviin uskontoreformistisiin pohdiskeluihin.

Jalo-Kiven kiinnostus uskonnollista tematiikkaa kohtaan sekä hänen tähän liittynyt taipumuksensa tulkita ja merkityksellistää jokapäiväisen elämismaailmansa ilmiöitä uskonnollisesta perspektiivistä eli toisen todellisuuden näkökulmasta tulivat eksplisiittisesti osaksi hänen kansalaistoimintaansa suurlakon jälkeen. Alkuvuonna 1906 hän ulotti aktivisminsa uskonnollisten tahojen keskinäistä suhdetta käsitelleen uskonnollisen polemiikin sekä siihen limittyneen, uskonnon merkitystä elämässä ja yhteiskunnassa yleisesti käsitelleen uskontopolemiikin alueille. Hän kritisoi tällöin *Elämässä* ja teosofien *Omatunnossa* voimakkaasti kirkkoa ja sivusi – joskin vielä ohimennen ja ystävälliseen sävyyn – myös spiritualismin ja teosofian välisiä jännitteitä. Hänen kiinnostuksensa spiritualismia ja uskonnollista polemiikkaa kohtaan painuivat tämän hetkellisen pilkahduksen jälkeen syrjään vielä muutamaksi vuodeksi (hän palasi niihin kunnolla vasta Suomen spiritistisen liikkeen vuosina), mutta uskontopolemiikkiin liittynyt kokemus uskonnon ja materialismin välisestä taistelusta nousi esiin hänen poliittis-yhteiskunnallisessa toiminnassaan

toistuvasti myös suurlakon jälkeisinä vuosina. Jalo-Kiven kansalaistoimijuudessa tapahtui siten suurlakon tienoilla pysyväksi osoittautunut uskonnollinen käänne.

Sosialidemokraattisessa liikkeessä suurlakkovuonna marginalisoitunut Jalo-Kivi löysi itselleen uuden toimijaverkoston Suomeen palanneen Matti Kurikan ympärille suurlakon jälkeen kerääntyneistä elämäläisistä. Hän kirjoitti Kurikan perustamaan *Elämään* etenkin loppukesällä ja syksyllä 1906 esiintyen SDP:tä haastaneen Sosialistisen reformipuolueen tukijana. Hän alkoi kuitenkin pian kritisoida pienpuolueen vitkastelevaa vaalityötä ensimmäisten eduskuntavaalien alla ja siirtyi vuodenvaihteen 1907 tienoilla Suomalaisen puolueen kannattajaksi. Viaporin kapinan jälkeisen, yhteiskunnallisesti levottoman syksyn aikana Jalo-Kivi vaati pitämään Suomen valtiollisen elämän sille eduskuntauudistuksen myötä auenneella rauhallisen kehityksen tiellä. Hänen nähdäkseen pyrkimys edellytti sosialidemokraattisessa liikkeessä vallinneen ”materialistis-anarkistisen” suunnan kumoamista, yleistä yhteiskunnallisen radikalismien tuomitsemista sekä keskinäiseksi riitelyksi taantuneen puoluepoliittisen kansalaistoiminnan moraalireformia. Jalo-Kiven toiminta suurlakosta alkaneen poliittis-yhteiskunnallisen myllerryksen keskellä liittyi ajan yleiseen väittelyyn siitä, kuinka suomalaisten tuli toimia yhtäältä eduskunta- ja äänioikeusreformin ja toisaalta Venäjällä vallinneen vallankumouksellisen tilanteen määrittämässä epävarman toiveikkaassa tilanteessa.

Teosofian yhteiskunnallista merkitystä painottaneille elämäläisille tyypilliseen tapaan Jalo-Kivi tarkasteli levottoman ajan ilmiöitä myös okkulttis-uskonnollisesta perspektiivistä eli henkimaa ilman lainalaisuuksien näkökulmasta. Hän kehotti *Elämässä* suomalaisia pysymään erossa venäläisten vallankumousoyrytyksestä vetoamalla heidän kansallisen karmansa erilaisuuteen: toisin kuin venäläisillä, suomalaisilla ei hänen mukaansa ollut korkeampaa oikeutta osallistua keisarivallan kaatamiseen. Valtiollisen kumouksen sijaan suomalaisten akuutti karmallinen tehtävä oli hänen nähdäkseen kansan henkisen kehityksen jouduttaminen murtamalla kirkollisen dogmatismien takomat henkiset kahleet.

Itse hän tosin keskitti tarmonsä tämän tehtävän suorittamiseen vasta Suomen spiritistisessä liikkeessä.

Elämäläisten parissa toimiessaan Jalo-Kivi pohti myös työväestön työ- ja elinolosuhteisiin läheisemmin liittyneitä kysymyksiä. Hän ehdotti ammattiyhdistysliikkeen erottamista puoluepolitiikasta ja yritti perustaa työläisasuntokysymystä ratkomaan tarkoitetun Omakotiyhdistyksen. Hankkeet eivät saaneet kannatusta huojuvassa elämäläisverkostossa, mutta hän palasi niihin vuosina 1907–1908 vanhasuomalaispiireissä. Hänen mukaansa suomalainen ay-liike oli virheellisesti sidottu valtiolliseen luokkataisteluun, mikä johti sen heikkouteen ja siveelliseen rappeutumiseen sekä toisinajattelevien työläisten vainoon. Tällaisilla näkemyksillä oli kysyntää Suomalaisessa puolueessa ja sen työläisjärjestöksi alkuvuodesta 1907 perustetussa Suomalaisessa työväenliitossa, jotka pyrkivät suurlakon jälkeen haastamaan sosialidemokratian puoluepoliittisen ja ammattiyhdistyksellisen hegemonian työväenliikkeessä. Jalo-Kiven johdolla perustettu Suomalaisen työväenliiton ammattiosastojen keskusvaliokunta astui kuitenkin liittojohdon varpaille, mikä johti sen lakkauttamiseen. Jalo-Kivi itse erotettiin liitosta ja sen ammattiosastoista jo kesällä 1908 – lähteiden niukassa valossa hämäräksi jäävistä syistä. Heikosti kävi myös Omakotiyhdistykselle, joka pyrki turvaamaan työläisten kehityksen siveellisiksi ja vastuullisiksi kansalaisiksi tuomalla omistusasunnot heidän ulottuvilleen. Yskien käynnistynyt yhdistys ei onnistunut hankkimaan ilmaistontteja tai julkista rahoitusta ja hiipui vuoden 1909 kuluessa.

Jalo-Kiven poliittinen toiminta Suomalaisen puolueen parissa vuosina 1907–1908 vaikuttaa rajautuneen lähinnä puolueen vaalityötä tukeneisiin lehtikirjoituksiin. Hänen siirtymisensä perustuslaillisuudesta elämäläisyyden kautta suomettarelaisuuteen oli mahdollista hänen kansalaishabitukseensa jo entuudestaan kuuluneen kielinationalistisen taipumuksen sekä Suomalaisen puolueen ottaman jyrkän sosiaalireformistisen linjan vuoksi. Arvelen hänen kuitenkin vieroneen ainakin puolueen läheistä suhdetta kirkkoon. Tämä saattoi olla keskeinen syy siihen, että hänen uskonnolliset taipumuksensa nousivat vanhasuomalaiskontekstissa

esiin vain pikaisesti SDP:tä vastaan suunnatun puoluepoliittisen uskontopolemiikin muodossa.

Vuosina 1909–1913 Jalo-Kivi otti reippaasti etäisyyttä työväenliikkeeseen ja yleisemmin poliittis-yhteiskunnallisiin kiistoihin. Hän suuntasi kansalaistoimintansa nyt lähes tyystin uskontokentälle. *Spiritistin* toimittajana ja Suomen spiritistisen seuran ensimmäisenä puheenjohtajana hän pyrki rakentamaan kansallisella tasolla järjestäytyneen spiritualistisen liikkeen, joka edistäisi yleismaailmallista ”henkien ilmestystä” kotimaassa ja pitäisi yhteyttä kansainväliseen spiritualistiseen liikkeeseen. Hankkeen tukikohdaksi vakiintui Tampere, missä Jalo-Kivi aloitti yhteiselämän hänelle nähtävästi jonkinlaisen luokkanousun mahdollistaneen kansasprientalisti Ida Hiilloksen kanssa.

On huomionarvoista, että toisin kuin teosofia, spiritualismi ei 1900-luvun alussa kietoutunut merkittävällä tavalla osaksi ajan poliittis-yhteiskunnallisia keskusteluja tai väittelyitä työväenliikkeen suunnasta. Myös Jalo-Kiven kansalaistoiminnassa – sekä vuonna 1906 että Suomen spiritistisen liikkeen vuosina – spiritualismi asemoitui ikään kuin eri tilaan suhteessa hänen pyrkimyksiinsä laajasti ymmärretyn työväenliikkeen piirissä. Kyse ei kuitenkaan ole siitä, ettei spiritualismilla olisi ollut hänelle yhteiskunnallista merkitystä. Jalo-Kivelle kansan henkinen ja yhteiskunnallinen kehitys olivat tiiviisti yhteydessä toisiinsa. Spiritualismin esitaistelijana hän pyrki edistämään jälkimmäistä ensisijaisesti ensimmäisen kautta vastustamalla materialismin uhkaavaa leviämistä ”kansan syvissä riveissä”.

Suomen spiritistisen liikkeen keulahahmona Jalo-Kivi koki toimivansa monelta taholta vainotun totuuden esitaistelijana. Spiritualismin pahimpana vihollisena hän piti kirkkoa, jonka edustajat pyrkivät hänen mukaansa tukahduttamaan sen leviämisen. Spiritualistit joutuivat hänen mukaansa taistelemaan myös teosofejia vastaan. Vaikka Suomen spiritistisen liikkeen toiminta käynnistyi spiritualismin ja teosofian yhteistyön merkeissä, liikkeiden välillä vallinneet jännitteet johtivat nopeasti välirikoon, jota Jalo-Kivi syvensi vuosien saatossa entisestään teosofejia jyrkästi arvostelevilla kirjoituksillaan. Jalo-Kivi kamppaili spiritu-

alismien nimissä myös eräitä herätysliikkeitä, ”antispirtitejää” ja taikureita sekä jopa spiritualistien omista riveistä nousseita uhkia vastaan. Hänen uransa spiritualismin esitaistelijana päättyi kuitenkin jo vuonna 1913, kun Suomen spiritistinen liike katosi pysyvästi kansalaisyhteiskunnan näyttämöltä *Spiritistin* lakkauttamisen myötä.

Jotakuinkin tällaiset olivat Jalo-Kiven vaiheet suomalaisessa kansalaisyhteiskunnassa 1900-luvun taitteesta 1910-luvun alkuvuosiin. Tämän mutkittelevan polun rakentumista seuraamalla olen nostanut esiin useita aiemmin vähän tai ei lainkaan tutkittuja ilmiöitä, joita analysoimalla olen tahtonut osallistua erityisesti viime vuosina käytyihin keskusteluihin varhaisen työväenliikkeen ja uskonnon suhteesta sekä suomalaisen spiritualismin historiasta.

Työväenliikkeen ja uskonnon suhteen kannalta erityisen kiinnostaviksi ovat osoittautuneet Jalo-Kiven vaiheet elämäläisverkostossa ja vanhasuomalaisten työläisnationalistien parissa. Nämä hankkeet muistuttavat, että vaikka SDP ja siihen liittynyt sosialidemokraattinen ammattiyhdistysliike hallitsivat (laajasti ymmärrettyä) työväenliikettä suurlakon jälkeisinä vuosina, niiden hegemonia oli jatkuvan haastamisen kohteena sellaisten työläisten ja heidän tukijoidensa taholta, jotka tahtoivat syystä tai toisesta suunnata työväenliikettä toisenlaisten puoluepoliitistien, ammattiyhdistyksellisten ja aatteellisten hankkeiden pariin. Tutkimukseni osoittaa, että uskonnolla ja siihen liittyvällä siveellisyysmatteikalla oli tärkeä rooli työväenliikkeen suunnasta käydyissä monimuotoisissa väittelyissä. Kuvaavaa on, että vaikka elämäläiset ja vanhasuomalaiset työläiset olivat monella tapaa kaukana toisistaan, molemmat legitimoivat pyrkimyksiään uskonnollis-moralistisesta näkökulmasta syyttämällä sosialidemokraattijohtoa suomalaisten henkiselle ja aineelliselle kehitykselle tuhoisan radikalismien ja uskonnonvastaisuuden lietsomisesta.

Puheillaan elämäläiset ja vanhasuomalaiset työläiset vahvistivat omalta osaltaan liioittelevaa ja yksinkertaistavaa kuvaa yhteiskunnalle vahingollisesta materialistisesta sosialismista. Tämä poleeminen kuva on sittemmin vaikuttanut sitkeästi myös suo-

malaisen työväenliikkeen tutkimuksessa, jossa varhaisen sosialidemokraattisen liikkeen suhde uskontoon on usein nähty korostuneen kriittisenä ja vastarintaisena. Kuvaa on alettu vasta viime vuosina purkaa määrätietoisesti osoittamalla – kuten etenkin Mikko Kempainen on tehnyt – että sosialismia SDP:n yhteydessä määritelleet toimijat saattoivat nähdä uskonnon myös hyvin myönteisessä valossa. Monille sosialidemokraateille uskontokritiikki oli uskonnonvastaisuuden sijaan uskontoreformismia, joka tähtäsi uskonnollisen elämän uudistamiseen ajan tieteellisiä, moraalisia ja yhteiskunnallisia olosuhteita vastaavalla tavalla. Sosialidemokraattista liikettä suurlakon jälkeen sen ulkopuolelta poleemisesti tarkastellut Jalo-Kivi – tai moni muukaan samantyyppisessä asemassa seisonut kansalainen – ei kuitenkaan tahtonut nähdä tällaisia sävyjä sosialidemokraattien toiminnassa. Vaikka näkemys sosialidemokraattien materialistisuudesta ja uskonnonvastaisuudesta ei siis ole koko kuva liikkeen uskontosuhteesta, oli se olennainen osa 1900-luvun alun poleemisen kansalaisyhteiskunnan kokemusmaastoa.

Mitä tulee keskusteluun suomalaisen spiritualismin historiaan, olen avannut ilmiöön uuden näkökulman erittelemällä Jalo-Kiven spiritualistisen kansalaistoiminnan kehitystä ja lyhyeksi jäänyttä kukoistuskautta. Aiemmat tutkijat, etenkin kulttuurihistorioitsijat Maarit Leskelä-Kärki ja Marjo Kaartinen, ovat kiinnittäneet huomiota pääasiassa keski- ja yläluokkaisten piirien spiritualistiseen toimintaan yhtäältä 1800-luvun lopulla ja toisaalta itsenäisyyden ajan Suomessa. Tutkimuksessani olen osoittanut spiritualismin tulleen osaksi myös työväestön toiminnallista kokemusmaailmaa viimeistään 1900-luvun alussa. Jalo-Kiven *Elämässä* alkuvuodesta 1906 esiin tuoma suunnitelma spiritualistisesta aikakauslehdestä osoittaa, että Helsingin työläispiireissä orastanut spiritualismi pyrki jo suurlakon jälkeen nousemaan julkisuuteen. Hanke jäi kuitenkin vielä tällöin teosofisen liikkeen jalkoihin ja toteutui vasta kolme vuotta myöhemmin. Tuolloin Jalo-Kiven johdolla *Spiritistin* ja Suomen spiritistisen seuran varaan syntynyt Suomen spiritistinen liike oli lyhytikäisyydestään huolimatta merkittävä yritys tuoda spiritualismi näkyväksi osak-

si suuriruhtinaskunnan murrostilassa ollutta uskontokenttää ja kansalaisyhteiskuntaa.

Olen tutkimuksessani sijoittanut varhaisen työväenliikkeen ja spiritualistisen kansalaistoiminnan kansalaisyhteiskunnan laajoihin kehyksiin. Jalo-Kiven yksilöllistä kansalaistoimintaa rekonstruoimalla ja analysoimalla olen avannut uudenlaisen näkymän myös tähän suureen rakenteeseen ja ottanut kantaa siihen, kuinka sitä voidaan lähestyä tutkimuksellisesti henkilölähtöisen mikrohistorian keinoin. Tutkimuksestani kohoava yleisnäkemyks 1900-luvun alun kansalaisyhteiskunnasta voidaan tiivistää kolmeen teoreettis-metodologiseen käsitteeseen: *verkottuneisuus*, *poleemisuus* ja *tilanteellisuus*. Seuraavaksi tarkastelen yksitellen näitä käsitteitä painottamalla niiden merkitystä erityisesti uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan suhteen tutkimuksen kannalta. Nostan esiin myös muutamia olennaisina pitämiäni huomioita siitä, kuinka nämä käsitteet ovat hyödyllisiä kansalaisuuden kokemushistorian näkökulmasta.

Kansalaistoiminnan verkottuneisuuden hahmottamiseen löysin tukea verkostoteoreettisesta ajattelusta, etenkin Kari Teräksen ja Sami Suodenjoen työväenliikkeen yhteydessä hahmottelemasta nelikehäisestä suhdeverkkomallista. Nähdäkseni koko kansalaisyhteiskunta on mielekästä ymmärtää lukemattomien dynaamisten ja limittäisten suhdeverkkojen alati muutoksen tilassa olevana järjestelmänä. Myös uskonnollisen kansalaistoiminnan 1900-luvun taitteessa nopeasti kasvaneet ja monimuotoistuneet verkostot on sijoitettava eksplisiittisesti osaksi tätä kokonaisuutta. Toisin sanoen: uskontokenttä on nähtävä olennaisena ja vuorovaikutuksellisena osana kansalaisyhteiskuntaa. Tällainen näkökulma mahdollistaa poliittis-yhteiskunnallisten ja uskonnollisten kansalaishankkeiden välisten suhteiden sekä yksilötoimijoiden verkostollisten siirtymien tarkemman hahmottamisen. Jalo-Kiven kansalaistoiminnan polku sosialidemokraattipiireistä elämälaisten kautta vanhasuomalaispiireihin ja edelleen Suomen spiritistiseen liikkeeseen on osoittanut, kuinka monipuolisia verkostoyhteyksiä jo näidenkin kontekstien välille saattoi syntyä. Kun tarkasteluun otetaan yhä uusia toimijoita, verkostoja ja hankkeita

(esimerkiksi vain ohimennen sivuamani nuorisoseuraliike tai vaikkapa eläinsuojeluliike), voidaan uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan dynaamisen suhteen analyysia monipuolistaa, laajentaa ja syventää lähes loputtomiin.

Kansalaisyhteiskunnan verkostot koostuvat viime kädessä yksilöiden välisistä konkreettisista henkilösuhteista. Jalo-Kiven kansalaisuuden rakentumista seurattessani olenkin kiinnittänyt tarkkaa huomiota hänen henkilösuhteidensa monimuotoisuuteen. Useimpien kohtaamiensa ihmisten kanssa hän toimi epäilemättä vain hetkellisesti tietyssä yhteydessä, mutta joidenkin kohdalla yhteistoiminta saattoi jatkua vuosia ja jopa vuosikymmeniä erilaisten poliittis-yhteiskunnallisten ja uskonnollisten hankkeiden parissa. Hiljalleen kutoutuneet verkostot olivat hänelle tärkeää sosiaalista pääomaa, kansalaistoiminnan resurssi, mutta niillä oli usein myös henkilökohtaisempia merkityksiä. Erityisen kuvaavia tapauksia ovat hänen pitkäaikainen ystävänsä ja työtoverinsa Severus Sampo sekä hänen toinen vaimonsa Ida Hiillos, joka oli hänen kumppaninsa myös spiritualistisen kansalaistoiminnan ja yritystoiminnan yhteydessä. Toisella tavalla henkilökohtaisesti merkityksellisiä olivat Jalo-Kiven viholliset, kuten Kaarlo Luoto ja Edvard Valpas, joihin hän suhtautui selvällä katkeruudella pitäen heitä pääsyllisinä urkkijamaineensa syntymiseen.

Nämä moninaisten tunteiden sävyttämät henkilösuhteet muistuttavat, että kansalaisverkostot rakentuvat aina enemmän tai vähemmän kiinteässä yhteydessä arkielämän muihin verkostoihin. Pidän henkilösuhteiden lähianalyysia olennaisena osana etenkin kansalaisuuden kokemuksellisen ulottuvuuden tutkimusta. Koska kansalaistoiminta rakentui ja toteutui 1900-luvun alussa ennen kaikkea henkilöiden välisissä lähisuhteissa, meidän on tutkittava tarkasti näiden lähisuhteiden vaihtelevia muotoja ja vivahteita ymmärtääksemme erilaisissa verkostoissa, yhteisöissä ja hankkeissa hahmottuneita toiminnallisia kokemuksyhteisöjä.

Konkreettiset lähisuhteet olivat 1900-luvun alussa aktiivisen kansalaisuuden lähtökohta ja kasvualusta, mutta kansalaistoiminta kurottautui etenkin kirjallisten käytäntöjen kautta kohti myös laajempia verkostollisia ja tilallisia ulottuvuuksia. Olen tarkastel-

lut Jalo-Kiven kansalaistoimintaa pääasiassa paikallisella tasolla pääkaupunkiseudulla ja Tampereella, mutta ne yhteistoiminnalliset verkostot, joihin hän kietoutui ja joita hän punoi, saattoivat ulottua maantieteellisesti laajallekin alueelle. Tutkimuksessani tämä on tullut esiin etenkin reformihenkisen verkoston ja paljolti sen pohjalta nousseen spiritualistisen suhdeverkoston kohdalla. Suomalaisten teosofien ja spiritualistien yhteydet kurottivat yli-alueellisesti suuriruhtinaskunnan eri seuduille ja ylijarajaisesti ulkomaille asti. Heidän kansainväliset verkostonsa näyttäytyvät entistäkin laajempina ja tiheämpinä, mikäli tarkastelu ulotetaan inhimillisiä henkilötoimijoita kattavampien toimijaverkostojen tasolle. Tällöin myös esimerkiksi heidän käsiinsä päätyneet kirjat sekä sanoma- ja aikakauslehdet voidaan nähdä heidän kollektiiviansa rakentumiseen vaikuttaneina toimijoina silloinkin, kun heillä ei välttämättä ollut henkilökohtaista suhdetta niiden kirjoittajiin ja toimittajiin.

Mikäli verkostoajattelua täydennetään edelleen toimijuuskokemuksen näkökulmalla eli tarkastellaan sitä, millaisten toimijoiden kanssa tutkittavat henkilöt itse kokivat olevansa yhteydessä, on reformihenkisen ja spiritualistisen verkoston kohdalla otettava vakavasti myös aineellisen tämänpuoleisuuden ylittävä toinen todellisuus. Spiritualistien ja teosofien omassa kokemuksessa heidän verkostonsa hahmottuivat tavallaan ”ylirajaisina” paitsi kansainvälisyyden myös tuonpuoleisuuden merkityksessä: vainajahenget sekä muut henkimaailman toimijat ja voimat olivat olennainen ja läheinen osa heidän elämismaailmaansa ja käsitystään siitä, millaisia vaikuttavia tekijöitä heidän oli otettava huomioon myös kansalaistoiminnassaan.

Tämä toimijuuskokemuksellinen näkökulma on olennainen myös laajemmin kansalaisyhteiskunnan kokemushistorian näkökulmasta. Kun tarkastellaan niitä kokemuksellisia tilanteita, joille kansalaistoiminta perustuu ja joita se rakentaa, on oltava valmis ottamaan huomioon myös sellaisia toimijoita ja ilmiöitä, joiden todellisuudesta tai tulkinnasta ei vallitse yksimielisyyttä. Tämä huomio ei toki liity vain uskontoon. Kyse on viime kädessä siitä, että todellisuuden luonne ja siinä vaikuttavat toimijat (vaik-

kapa vainajahenget tai yhteiskuntaluokat) ja mekanismit (vaikkapa okkulttiset tai taloudelliset lainalaisuudet) ovat itsessään loputtoman neuvottelun kohteita ja riippuu yhteiskunnallisista voimasuhteista, millainen todellisuuskuva kulloisessakin tilanteessa vaikuttaa uskottavimmalta. Kansalaistoiminnan kokemushistorian tutkimuksessa olennaista onkin, että tutkija tarkastelee avoimesti sitä, millaisia merkityksellisiä toimijoita tutkittavat itse ympärillään havaitsevat.

Verkostönäkökulma ohjaa näkemään kansanliikkeiden ja kansalaishankkeiden limittäisyyden sekä niiden välisten rajojen huokoisuuden ja häilyvyyden. Jokapäiväisessä toiminnassa piirretty ja ylläpidetyt rajat olivat kuitenkin myös jännitteisiä ja konfliktialttiita paikkoja. Erilaisten liikkeiden, aatteiden ja hankkeiden tavoitteet olivat usein ristiriidassa toistensa kanssa ja niiden välisiä suhteita rakennettiin käsitteellisissä ja käytännöllisissä neuvotteluissa, jotka kärjistyivät helposti avoimiksi yhteenotoiksi. Olenkin hahmottanut kansalaisyhteiskunnan yhteenkietoutuneen verkostokokonaisuuden ohella poleemisena taistelumaastona. Tämä on tapahtunut suorastaan itsestään Jalo-Kiven toimintaa seurattessani, sillä erilaiset vastakkainasettelut, jännitteet ja konfliktit olivat keskeinen osa hänen aktiivista kansalaisuuttaan.

Jalo-Kiven kautta esiin on noussut myös maineen tai julkisuuskuvan olennainen merkitys kansalaisyhteiskunnan puitteissa käydyissä polemiikeissa. Eri ryhmittymien väliset taistelut pyrittiin usein siirtämään asiatasolta henkilötasolle ja aseiksi kelpasivat myös huhupuheet ja kiusalliset anekdootit, joilla vastapuolen uskottavuutta pyrittiin heikentämään esittämällä hänet yleisölle epäilyttävänä tai naurettavana. Lyömäaseen luonne ja teho riippuivat olennaisesti kontekstista. Esimerkiksi Jalo-Kiven urkijamaineen käyttökelpoisuus perustui ”sortovuosien” aikaisessa julkisuudessa yleisemminkin käytyyn kiihkeään keskusteluun ilmiannoista.

Poleemisuus on tärkeä näkökulma myös tarkasteltaessa aktiivisen kansalaisuuden kokemuksellista puolta: kansalaistoiminnan poleemiset käytännöt tuottivat kansalaisyhteiskunnassa poleemisia toimijuuskokemuksia. Kuten edellä jo totesin, erilaiset

epämiellyttävät tunteet, kuten viha ja katkeruus, kuuluivat usein olennaisesti kansalaistoimintaan ja sitä muodostaneisiin henkilösuhteisiin. Nämä tunteet saattoivat toimia yhteistoiminnan voimavarana, jota pyrittiin kultivoimaan ja hyödyntämään, mutta niillä oli myös turhauttava ja lannistava puolensa, johon aikalaiset helposti tarttuivat. Puoluepoliittisen julkisuuden laajentumisen ja yhteiskunnallisen tilanteen kiristyessä 1900-luvun alussa ja etenkin suurlakon myötä myös valitukset puoluepolitiikan riidanhakuisuudesta voimistuivat. Jalo-Kiven toiminta elämälaisten ja spiritualistisen liikkeen parissa on toisaalta näyttänyt, että poleemisia käytäntöjä päädyttiin toistamaan myös silloin, kun niitä kaikkein voimakkaimmin kritisoitiin korostamalla omien pyrkimysten ihanteellisuutta ja rauhanomaisuutta. Vihamieliset vastakkainasettelut tuominnut puhe olikin usein vain naamioitunutta poleemista retoriikkaa.

Tutkimuksessani uskonto on hahmottunut keskeisenä polemiikin teemana ja alueena. Olen tarkastellut asiaa kahdella tasolla. 1900-luvun alun kansalaisyhteiskunnassa käytiin monimuotoisia taisteluja erilaisten uskonnollisten liikkeiden ja suuntausten välillä (uskonnollinen polemiikki), mutta kiistelyyn liittyi läheisesti myös kysymys uskonnon ylipäänsä merkityksestä ja tulevaisuudesta modernisoituvassa yhteiskunnassa (uskontopolemiikki). Erilaiset uskonnolliset tahot kirkosta spiritualisteihin olivat huolissaan uskonnollisen välinpitämättömyyden ja uskonnonvastaisuuden koetusta leviämisestä etenkin alemmissa kansankerroksissa ja tästä heidän nähdäkseen seuranneesta yhteiskuntamoraalin rappeutumisesta. Moralistinen keskustelu liittyi läheisesti poliittis-yhteiskunnallisen murrosajan kokemuksiin: poliittisten kansalaisoikeuksien laajeneminen, sosialidemokraattisen joukkoliikkeen synty ja Venäjän vallankumousliikhehdinnän synnyttämät levottomuudet herättivät huolta yhteiskuntakehityksen ajautumisesta rauhattomalle, siveettömälle ja vaaralliselle sivuraiteelle.

Jalo-Kivi ja monet muut uskonnon merkitystä korostaneet aikalaiset näkivät ”elämellisyttä” ruokkivan materialismin yhteiskuntamoraalisten ongelmien perussyynä ja pyrkivät ohjaamaan

suomalaiset oikeaksi katsomalleen kehityspolulle uskontoa ja korkeita ihanteita voimistavalla kansanvalistuksella. Spiritualismin, teosofian ja tolstoilaisuuden kaltaisista liberaaliuskonnollisista ja kirkkokriittisistä aatteista vaikuttuneet toimijat myös arvelivat, että uskonnon kriisiytyminen oli pohjimmiltaan seurausta kirkon vanhoillisesta ja Jeesuksen alkuperäisiä opetuksia vääristelevästä dogmatiikasta, joka oli vieroittanut valistuneet ihmiset uskonnosta ja siten mahdollistanut materialismin leviämisen. Materialismin kukistaminen edellyttikin heidän mukaansa uskontoreformia, jonka myötä kansan henkistä kehitystä estävät kirkolliset kahleet murrettaisiin. Tämäkään tilannekuva ei taannut yksimielisyyttä, kuten Jalo-Kiven teosofija vastaan käymä spiritualistinen polemiikki on osoittanut. 1900-luvun alun kansalaisyhteiskunnassa syntyi siten lukuisia erilaisia poleemisia rintamia uskonnon, moraalien, kansalaisuuden ja kansanvalistuksen yhteenkietoutuneiden teemojen pohjalta.

Kansalaisyhteiskunnan verkottuneisuuden ja poleemisuuden ohella tutkimuksessani on korostunut sen tilannesidonaisuus. Jalo-Kiven kansalaistoiminnan sisällöt ja muodot vaihtelivat olosuhteiden ja hänen oman asemansa muutosten myötä: yhdessä tilanteessa esillä olleet teemat ja toimintatavat saattoivat toisessa painua näkymättömiin, kunnes ne olosuhteiden salliessa nousivat jälleen esiin. Tätä aaltoilua on hyödyllistä hahmottaa kahden muuttujan, tilanteen ja kansalaishabituksien välisenä vuorovaikutuksena. Jalo-Kiven kansalaishabituksien muodostaneet toiminnalliset ja kokemukselliset dispositiot antoivat yleisen suunnan, muodon ja mielen hänen aktivismilleen, mutta ne eivät muodostaneet vakaata ja pysyvää rakennelmaa, vaan joustavan ja dynaamisen järjestelmän, jonka osatekijät aktivoituivat ja asettuivat suhteisiin toistensa kanssa vaihtelevin tavoin erilaisissa konkreettisissa tilanteissa. Menneiden kokemusten myötä kehollistuvien dispositioiden järjestelmänä kansalaishabitus voidaankin ymmärtää eräänlaisena varantona, jossa kansalaistoimijuuden mahdollistavat ja sitä suuntaavat taipumukset ja valmiudet saattavat säilyä latentteina pitkiäkin aikoja aktivoituakseen jälleen suotuisissa olosuhteissa.

Tilannesidonaisuus on olennaista ottaa huomioon myös tarkasteltaessa uskonnon ja aktiivisen kansalaisuuden suhdetta. Olemme nähneet, että uskonto oli tärkeä osa Jalo-Kiven kansalaistoimijuutta, mutta se ei ole ollut läsnä hänen toiminnassaan jatkuvasti ja aina samalla tavalla. Välillä hän käsitteli toimintansa motivaatioita ja tavoitteita eksplisiittisesti toisen todellisuuden näkökulmasta, välillä hän viittasi uskontoon lähinnä moralistiseen sävyyn siveellisuuden perustana, ja välillä hänen suhteensa uskonnolliseen tematiikkaan vaihtui vain heikosti aavistettavalle implisiittiselle tasolle. Tällainen vaihtelu pitää epäilemättä eriasteisesti paikkansa myös muiden uskonnollisten kansalaistoimijoiden kohdalla. Uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan suhdetta kannattaakin lähestyä myös muissa yhteyksissä kiinnittämällä huomiota uskonnon monimuotoisiin ja vaihteleviin ilmenemistapoihin sekä hienovaraisiin nyansseihin, joiden merkitys paljastuu vain konkreettisiin tilanteisiin paikantuvan toiminnallisen kokemuksen tarkalla analyysillä.

Tutkimuksessani olen toivoakseni osoittanut, että elettyyn kansalaisuuteen suuntautuva henkilölähtöinen mikrohistoria on hyödyllinen metodologinen lähtökohta uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan verkottuneen, poleemisen ja tilannesidonaisen suhteen tarkasteluun. Tällaisella analyysitasolla tavoitettu tieto on paikallista ja yksilöllistä, eikä sen pohjalta voida tehdä empiirisiä yleistyksiä siitä, kuinka asiat olivat toisaalla ja toisten henkilöiden kohdalla – joskin tällainen tutkimus voi tarjota vihjeitä siitä, mihin myös muualla kannattaa kiinnittää huomiota. Suoria yleistyksiä olennaisempaa kuitenkin on, että uskonnon merkityksiä jokapäiväisen kansalaistoiminnan tasolla voidaan ylipäätään hahmottaa vain ohjaamalla avoimen utelias huomio yksilöllisen elämän yksityiskohtien ainutlaatuiseseen ja alati muutoksen tilassa olevaan loputtomuuteen. Näin tavoitettu hienojakoinen ymmärrys eletyn todellisuuden monimutkaisuudesta saattaa parhaimmillaan toimia myös yleisemmin vastapainona ihmismielen välttämättömälle mutta usein harhauttavalle taipumukselle ratkaista alati avoimena virtaava olemisen arvoitus yksinkertaistavilla yleistyksillä.

LIITE: Jalo-Kiven lehtikirjoitukset

Jalo-Kivi kirjoitti elämänsä aikana useisiin lehtiin vaihtelevilla nimimerkeillä, nimilyhenteillä ja pseudonyymeillä. Tämän luettelon tarkoitus on osoittaa hänen kirjallisen toimintansa runsaus ja selittää, kuinka olen yhdistänyt tietyt kirjoitukset ja nimimerkit häneen. Luettelo on vain tarkoituksenmukainen otos Jalo-Kiven lehtikirjoituksista. Se rajautuu tutkimukseni kattamalle ajanjaksolle ja keskittyy tänäkin aikana niihin lehtiin, jotka olivat hänelle ja hänen verkostoilleen keskeisiä foorumeita. En ole listannut hänen satunnaisia kirjoituksiaan muissa lehdissä (lähinnä yleisönosastoilla), ja keskeisistä lehdistä olen jättänyt pois *Spiritistin*, jonka kohdalla hänen kirjoitustensa tunnistaminen tai aktiivisuutensa osoittaminen ei ole samalla tavoin haasteellista tai tarpeellista.

Työmies (1901–1905)

Ensimmäiset Jalo-Kiveen yhdistämäni kirjoitukset *Työmieheissä* ovat vuodelta 1901 (lähinnä yhdistysten ja ammattiosastojen kokousraportteja) ja viimeiset alkuvuodelta 1905. Lehden varsinaisena avustajana hän toimi vuodesta 1902 alkuvuoteen 1905 eli noin kolmen vuoden ajan. *Työmiehen* avustajien tilikirjat näiltä vuosilta ovat säilyneet ja näihin on luetteloitu, mitä kukin avustaja on kirjoittanut, missä numerossa kirjoitus on julkaistu ja kuinka paljon hänelle on siitä maksettu. Jalo-Kiven kirjoitukset löytyvät tilikirjoista nimellä Hj. Sten/Kivi.¹ Luettelot ovat olleet tutkimukselleni korvaamattomia mahdollistaessaan Jalo-Kiven nimettömien ja erilaisilla nimimerkeillä julkaisemien tekstien tunnistamisen. Ne eivät kuitenkaan ole täydellisiä. Käydessäni *Työmiehen* vuosikerrat läpi manuaalisesti löysin useita kirjoituksia, jotka selvästi ovat Jalo-Kiven tekemiä, mutta joita ei mainita luettelossa, minkä lisäksi joitakin luettelon tekstejä ei löydy ilmoitetuista numeroista; jokin kirjoitus saattoi siirtyä myöhempään numeroon tai jäädä kokonaan julkaise-

1 Avustajien tilikirjat (TYARK).

matta. Seuraava luettelo sisältää vain Jalo-Kiven pidemmät kirjoitukset. Olen jättänyt pois hänen lukuisat raporttinsa yhdistysten ja ammattiosastojen kokouksista sekä pikku-uutiset, joita hän tehtiikin etenkin syksyllä 1904 huomattavia määriä.

- 12.8.1902, 'Kooperatiivinen kivityöntekijäin kiviteollisuusosakeyhtiö...'
K-i.
- 12.9.1902, 'Maalaistyöväki kaupungissa', K-i.
- 18.10.1902, 'Huuto idästä, huuto lännestä', K-i (ei tilikirjassa).
- 9.12.1902, 'Työttömänä', J. Hj. K-i.
- 16.12.1902, 'Ehdotus rakennustyöläisille', J. Hj. K-i.
- 5.1.1903, 'Hermanninkaupungista'.
- 23.1.1903, 'Nälkäisille rahaa'.
- 5.2.1903, 'Työttömäin naistenme kohtalo', J. Hj. K-i.
- 9.2.1903, 'Elämää', J. Hj. K-i.
- 17.2.1903, 'Eeva raukka', J. Hj. K-i.
- 19.2.1903, 'Työväestön asunto-oloista pääkaupungissa', J. Hj. K-i.
- 26.3.1903, 'Urakkatyö ja kilpailu työntekijäin kesken', J. Hj. K-i.
- 11.7.1903, 'Päiväpalkkalainen ja orja', K-i.
- 16.10.1903, 'Ryysyköyhälistö nykyisestä asemassaan', J. Hj. K-i.
- 20.10.1903, 'Irtolaiskysymys ja järjestynyt työväestö', J. Hj. K-i.
- 23.10.1903, 'Nuorisoseurat yhteistoimintaan työväenpuolueen kanssa',
J. Hj. K-i
- 9.12.1903, 'Pyyntö kaupungin valtuustolle'.
- 29.12.1903, 'Rahattoman joulu'.
- 18.1.1904, 'Vuokralaiset kovilla'.
- 23.1.1904, 'Varokaa ulkomaalaisia keinottelijoita', Kirjoittanut.
- 26.1.1904, 'Osuustoimintaan kaikilla ammattinaloilla', Osuustoimintalainen.
- 10.2.1904, 'Kylvettäjäille'.
- 27.2.1904, 'Helsingin kivityöntekijäin yhteisen palkkatariffikomitean kokouksesta'.
- 22.4.1904, 'Rakennustyöläisille', -vi.
- 28.4.1904, 'Työväen asunnot', Vuokralainen.
- 11.5.1904, 'Unhotettua joukkoa', Rusnari.
- 13.5.1904, 'Kesän tullessa', -i.
- 18.5.1904, 'Sörnäisistä' & 'Porvoosta', -vi.
- 25.5.1904, 'Raitista ilmaa työntekijäin vaimoille ja lapsille', -i-.
- 28.5.1904, 'Porari'.
- 31.5.1904, 'Sörnäisistä', Jassu & 'Pääkaupungin kivityöntekijäin asema ja palkkaussuhteet'.
- 9.6.1904, 'Helsingin pitäjistä', Jassu.

13.6.1904, 'Maalaistyöväestön asema', Jassu.
22.6.1904, 'Helsingin pitäjämä', -n.
9.7.1904, 'Apurityöntekijäin puolesta', -i & 'Malmilta'
21.7.1904, 'Porvoosta', Jassu.
23.7.1904, 'Työkyvyttömyys vakuutuksen tarpeellisuus', -i.
29.7.1904, 'Työttömyys', -i.
3.8.1904, 'Työtä etsimässä', Jassu (ei tilikirjassa).
8.8.1904, 'Muonamiehen mietteitä', -i (ei tilikirjassa).
12.8.1904, 'Isää odotellessa' (tilikirjassa merkitty edelliseen numeroon).
13.8.1904, 'Maatyöväestön siirtolaisuus', -i (ei tilikirjassa).
16.8.1904, 'Käsketään ja kielletään', Jassu & 'Isännän puheilla', Jassu.
31.8.1904, 'Kuulun partaalla', -i-.
1.9.1904, 'Malmilta', Jassu.
2.9.1904, 'Seikkailuja Mandshuriassa'.
7.9.1904, 'Seikkailuja Mandshuriassa (jatk.)'.
8.9.1904, 'Seikkailuja Mandshuriassa II'.
12.9.1904, 'Seikkailuja Mandshuriassa III' -i.
23.9.1904, 'Helsingin pitäjämä', -.
27.9.1904, 'Kauppa on kauppa', Kirj. Harry B. Vogel (suomennos).
29.9.1904, 'Mandshuriasta Suomeen I'.
11.10.1904, 'Helsingin pitäjämä', -i.
18.10.1904, 'Mandshuriasta Suomeen III' (kirjoituksen osa II puuttuu).
19.10.1904, 'Työttömyys', Eräs joukosta.
31.10.1904, 'Hätäaputyössä', Jassu (ei tilikirjassa).

Marras-joulukuulta 1904 tilikirjat eivät mainitse mitään. Seuraavat kirjoitukset vuoden loppuun saakka olen löytänyt lehteä läpi käymällä.

2.11.1904, 'Fredriksbergistä', Jassu.
4.11.1904, 'Kuusan tehtaalla', -i.
12.11.1904, 'Niitä näitä Voikasta', Jassu.
14.11.1904, 'Mandshuriasta Suomeen IV'.
15.11.1904, 'Mandshuriasta Suomeen IV (jatk.)', -i.
16.11.1904, "'Suomen Kansan" surullinen vaellus Kyminlaaksossa', Jassu.
18.11.1904, 'Työttömyyden kauhuja', -i.
28.11.1904, 'Kuinka lakonrikkureita värvätään Voikan tehtaalle', Jassu.
30.11.1904, 'Kun mestari "riijaa"', Jassu.
2.12.1904, 'Kunta ja työttömyys', Jassu.
7.12.1904, 'Työväen asunnot', Jassu & 'Helsingin pitäjämä', -i.
13.12.1904, 'Pikakuvia vaaliurnain äärestä', Jassu.
15.12.1904, 'Tapaturma', Jassu.

- 16.12.1904, 'Tapaturma (jatk.)'
 19.12.1904, 'Tapaturma (jatk.)'
 22.12.1904, 'Joulun tuloa, Jassu & 'Tapaturma (jatk.)'
 23.12.1904, 'Joulu, Jassu.

Seuraavat jälleen tilikirjojen mukaan:

- 5.1.1905, 'Köyhäin kansakoululasten vaatetusavustus Helsingissä.
 10.1.1905, 'Helsingin pitäjältä, -ssu.
 12.1.1905, 'Vankilan uhri'.
 23.1.1905, 'Ehdonalaiseen vapauteen, J. K.
 26.1.1905, 'Fredriksbergistä kirjoitetaan'.
 10.2.1905, 'Pääkaupungin kivityöntekijäin palkkataistelu viime vuodel-
 ta, Rusnari & 'Yksin'.
 11.2.1905, 'Tiet Fredriksbergiin'.
 13.2.1905, 'Yksin (jatk.)'.
 15.2.1905, 'Yksin (jatk.)'.
 16.2.1905, 'Yksin (jatk.)'.
 17.2.1905, 'Yksin (jatk.)'.
 18.2.1905, 'Yksin (jatk.)'.
 23.3.1905, 'Yksin (viimeinen jatk.)', J. K.

Työmiehen Illanvietto (1903)

Työmiehen Illanvietolta ei ole säilynyt avustajien tilikirjoja tai vastaa-
 via dokumentteja. Jalo-Kivi ei vaikuta olleen lehden parissa aktiivinen,
 mutta häneltä julkaistiin siinä muutama kirjoitus vuonna 1903.

- 7/1903, 'Yleisöltä, Jassu.
 8/1903, 'Kantoi ristiään, Jassu.
 11/1903. Numeron sisällysluettelossa mainitaan: "Amerikan perintö y.
 m. – J. Hj. Kivi". Kirjoitusta ei kuitenkaan ole tässä tai seuraavissa-
 kaan numeroissa.
 22 & 23/1903, 'Huutolainen, Kivi. (Vain mahdollisesti Jalo-Kivi.)

Elämä (1906)

Myöskään *Elämältä* ei ole säilynyt kirjoitusten tunnistamista helpotta-
 via lähteitä. Jalo-Kivi toimi lehden läheisyydessä viimeistään alkuvuo-

desta 1906 lähtien ja hänen aktiivisin aikansa sen parissa sijoittui saman vuoden loppukesään ja syksyyn. On mahdollista, että hän kirjoitti lehteen myös ilman nimimerkkiä ja nimimerkeillä, joita en ole osannut tunnistaa.

17.1. & 20.1.1906, 'Jälleensyntyminen', Jalo Rimi. "Rimi" on todennäköisesti painovirhe. Kirjoitus on Jalo-Kivelle ominaista tyyliä, sen sisältö vastaa hänen näkemyksiään ja siinä hyödynnetyt ilmaisut ja muotoilut toistuvat hänen muissa kirjoituksissaan.

14.2.1906, 'Spiritismi', Jalo Kivi.

28.7.1906, 'Käänteessä – uudelle uralle', Jalo.

21.8.1906, 'Oma koti', Jalo Kivi.

23.8.1906, 'Meidän tehtävämme', Jalo Kivi.

30.8.1906, "'Elämää" tarmokkaammin kannattamaan', Jalo.

30.8.1906, 'Ammattikunnallinen ja valtiollinen työväenliike erilleen toisistaan', Jalo Kivi.

8.9.1906, 'Veljeys, vapaus ja tasa-arvoisuus', Jalo Kivi.

20.9.1906, 'Työväelle oma koti', Jalo Kivi.

4.10.1906, 'Ammattikunnallinen työväenliikkeemme', J. K.

9.10.1906, 'Mätäpaiseita yhteiskuntaruumiissa', J. K.

11.10.1906, 'Varas', Jalo Kivi.

13.10.1906, Yleisöltä: 'Koska ryhdytään käytännön työhön?', Jalo Kivi.

16.10.1906, 'Vapaus, suvaitsevaisuus', Jalo Kivi.

16.10.1906, 'Alas aset!', Jalo Kivi.

20.10.1906, 'Lasten kasvatuksesta', Jalo Kivi.

Omatunto (1906)

Jalo-Kivi ei vaikuta toimineen aktiivisesti teosofien julkaiseman *Omatunnon* tai sen seuraajan *Tietäjän* parissa, mutta hän julkaisi lehdessä ainakin seuraavat kirjoitukset:

13/1906, 'Avoin kirje past. Kotimaalle', Jalo Kivi.

15/1906, 'Se rahakysymys', Jalo Kivi.

Näiden lisäksi *Omatunnossa* (10/1906) mainittiin, että Jalo Kiveltä julkaistaisiin kirjoitus 'Materialistinen kanta', mutta tämä ei ilmestynyt.

Uusi Suometar (1907–1908)

Jalo-Kivi toimi *Uuden Suomettaren* piirissä ainakin alkuvuodesta 1907 seuraavan vuoden loppukevääseen saakka. Hän kirjoitti lehteen aktiivisesti erityisesti nimimerkillä ”Raataja” tai vain kirjaimella R. Hän kirjoitti lehteen myös nimettömänä (ks. luku 5.1.), mutta koska lehden avustajien tilikirjoja tai vastaavia dokumentteja ei ole näiltä vuosilta säilynyt, jää näiden kirjoitusten määrä arvoitukseksi. Raatajan/R:n henkilöllisyys paljastui minulle hiljalleen kartoittaessani Jalo-Kiven toimintaa vanhasuomalaisista parissa. Havaitsin, että Raatajan kirjoitukset käsitelivät hänelle tärkeitä aiheita ja hankkeita hänelle ominaisella tyyllillä ja että nimimerkin esiintyminen vanhasuomalaisissa lehdissä täsmäsi hyvin hänen liikkeidensä kanssa. Paljastavaa on esimerkiksi, että Raataja kirjoitti *Uuteen Suomettaren* (7.12.1907, ’Työväen asuntokysymys’, Raataja) omakotiasumisen tärkeydestä työväestölle juuri samaan aikaan, kun Jalo-Kiven johtama Omakotiyhdistys alkoi osoittaa suurempaa aktiivisuutta. Toisena esimerkkinä mainittakoon, että kun Raataja kirjoitti *Suomalaisessa Työväenliitossa* (30.3.1908; ’Ammattikunnallinen työväenliike’, Raataja) keskiaikaisesta ammattiyhdistysliikkeestä, Jalo-Kivi oli hieman aikaisemmin esitelmöinyt aiheesta liiton kivityöntekijäin ammattiosastolle (*Suomalainen Työväenliitto* 27.1.1908, ’S. T.-Liiton kivityöntekijäin amm. osaston’).

- 5.2.1907, ’Työväen maanviljelyssiirtolat’, K-i.
- 8.2.1907, ’”Oman Maan” toimitukselle tai kustantajalle’, K-i.
- 3.3.1907B, ’Mistä hätä –? Muutamia kansanmiehen sanoja sosiaalidemokraattisten johtajain menettelytavan johdosta’, K-i.
- 8.3.1907, ’Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi’, K-i.
- 28.3.1907, ’Vieläkin ammattikunnallisen työväenliikkeen suhteesta valtiollisiin puolueisiin’, K-i.
- 4.4.1907, ’Avoin kirje herroille senaattoreille’, J. J. Kivi.
- 6.4.1907, ’Seuraus ”avonaisesta kirjeestä herroille senaattoreille”’, J. J. Kivi.
- 11.4.1907, ’Ammattikunnallinen työväenliike ja sosialismi’, K-i.
- 27.4.1907, ’Sosialidemokraatit sortamassa työvapautta’, Raataja.
- 28.4.1907A, ’Miksi vääristellään?’ (Raatajan vastaus kirjoituksen alla).
- 1.5.1907, ’Sortoa vastaan’, R.
- 3.5.1907, ’Raataja raatajaa vastaan’, Raataja.
- 15.5.1907, ’Lakkotaistelut viime vuonna’, Raataja.
- 18.5.1907, ’Työläköt ja niiden vaikutus työntekijäin taloudelliseen asemaan’, Raataja.
- 30.5.1907, ’Pakkovaltaa’, Raataja.

- 4.6.1907, 'Tässä olisi!'; Raataja.
 8.6.1907, "'Järjestynyt rakennustyöväki'", Raataja.
 9.6.1907, 'Helsingin esikaupungit', (Raataja).
 30.6.1907, 'Helsingin esikaupungit', Raataja.
 11.6.1907, 'Kokemukset huomioon', Raataja.
 25.7.1907, 'Sosialidemokraatit karvoissaan', R.
 20.10.1907B, 'Suomalaisen työväenliiton jäseniä vainotaan', R.
 25.10.1907, 'Oikaisu' (R.:n vastaus kirjoituksen alla).
 30.10.1907, 'Sosialidemokratit teoriassa ja käytännössä', R.
 2.11.1907, 'Työväen apurahastot', Raataja.
 15.11.1907, 'Uskonnollisuus ja sosialistimme', Raataja.
 16.11.1907, 'Sosialidemokraatit yrittävät', R.
 6.12.1907, 'Työväen ammattikunnallinen järjestäytyminen', Raataja.
 7.12.1907, 'Työväen asuntokysymys', Raataja.
 19.12.1907, 'Pasilassa', R.
 4.1.1908, 'Muutamia numeroita sosialidemokratien ammattikunnallista järjestymisestä', R.
 26.1.1908B, 'Kollektiiviset työsopimukset', Raataja.
 16.2.1908B, 'Vieläkin kollektiivisista työsopimuksista', Raataja.
 1.3.1908B, 'Työttömyys', Raataja.
 23.4.1908, 'Suomalaisten asema ruotsalaisissa rannikkopitäjissä', Raataja.

Suomalainen Työväenliitto (1907–1908)

- 30.12.1907, 'Me ja sosialistit', Raataja.
 30.12.1907, "'Kapitalistinen tuotanto...'", Raataja.
 17.2.1908, 'Nykyhetken vaatimus', Raataja.
 9.3.1908, 'Työsopimuksien periaatteellinen puoli', Raataja.
 30.3.1908, 'Ammattikunnallinen työväenliike', Raataja.
 13.4.1908, 'Ammattikunnallinen työväenliike II', Raataja.
 7.1.1908, 'Sosialistit levittävät "Suomalaista Työväenliittoa"', R.

Lähteet ja kirjallisuus

Arkistolähteet

Helsingin kaupunginarkisto (HKA)

Helsingin poliisilaitoksen osoitetoimisto

Jalo-Kiven osoitekortti

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Hämeen lääninhallitus

Hämeen lääninkanslian arkisto

Saapuneiden anomusasiain päiväkirja 1910

Kansallisarkisto (KA)

Henki- ja kirkonkirjat (digitoitujen aineistojen osalta)

Helsingin kaupungin henkikirjat (n. 1890–1910)

Hämeen läänin henkikirjat (etenkin Tampereen kaupunki ja Pirkkala
n. 1900–1920)

Ilmajoen ja Seinäjoen kirkonkirjat n. 1860–1890

Suomen kaartin kirkonkirjat ja katselmusluettelot n. 1860-luvun
osalta

Helsingin raastuvanoikeuden arkisto

Elo vs. Airaksinen ja Jalo-Kivi (Cb III 130, 24.5. & 22.6.1909; Cb III 131,
20.7., 17.8. & 14.9.1909)

Jalo-Kivi (Stén) vs. Luoto (Cb III 113, 13.4.1905)

Jalo-Kiven syytekirjelmä Luotoa vastaan

Jalo-Kivi (Stén) vs. Paasivuori (Cb IV 61, 11.8. & 8.9.1905)

Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen johtokunnan pöytäkirjaote

Jalo-Kiven syytekirjelmä Paasivuorta vastaan

Nikita Androsoffin todistus

Paasivuoren puolustuskirjelmä

Jalo-Kivi vs. Airaksinen (Cb III 131, 27.9.1909; Cb III 132, 21.10. &
18.11.1909)

Jalo-Kiven syytekirjelmä Airaksista vastaan

Suomen passiviraston arkisto

Luettelot Venäjälle työnhakuun saapuneista 1896

Senaatin talousosaston registraattorinkonttorin arkisto

Anomus- ja valitusdiaari 1909–1913 (digitoitu)

Painoasiain ylihallituksen arkisto

Pöytäkirja 1911

Valtiollisen poliisin I arkisto

Jalo-Kiven henkilömappi (henkilömappi 1580, digitoitu)

Jalo-Kiven kirje toimittaja Tidermanille (päiväämätön, luovutettu
Etsivälle keskuspoliisille 15.12.1928)

Suomen kansallisen työväenpuolueen asamappi (arkistoyksikkö 2647)

Suomen riippumattoman työväenjärjestön asamappi (arkistoyksikkö
2647)

Pirjo ja Seppo Aallon arkisto (PSAA, aineistot saatavilla sähköisesti: <https://pekkaervast.net>)

Ervast, Pekka, Valon airuen toimikunnan esim. vuosikertomus 1903

Ervast, Pekka (1907), kaksi esitelmää tiedostossa 'Spiritismi ja teosofia'

Suomen teosofisen seuran jäsenluettelo (1911)

Suomen teosofisen seuran neljäs vuosikokous (1911)

Teosofisen seuran jäsenet 1900–1920

Vilenuksen kirje Pekka Ervastille (1900)

Tampereen kaupunginarkisto (TKA)

Tampereen raastuvanoikeuden arkisto

Jalo-Kivi vs. Heldán (Cb:30, 7.4.1911 & 5.5.1911)

Jalo-Kivi vs. Hannes Gahmberg (Ca:210, 7.11.1912)

Jalo-Kivi oikeusavustajana (Cb:36, 3.8.1912, 10.8.1912)

Expressin konkurssi (Ca:219, 18.5.1914, 25.5.1914; Ca:220, 17.8.1914;

Ca:221, 7.9.1914, 21.9.1914, 29.10.1914)

Havannan konkurssi (Ca:255, 26.9.1921, 10.10.1921, 27.10.1921; Ca:257,

5.12.1921, 15.12.1921; Ca:258, 26.1.1922; Ca:259, 9.3.1922; Ca:260,

20.4.1922; Ca:261, 18.5.1922, 20.6.1922; Ca:262, 4.7.1922, 15.8.1922;

Ca:263, 19.9.1922)

Havannan myyntilupajuttu (Cb:62, 1.11.1918, 6.12.1918, 21.12.1918)

Havannan verojuttu (Ca:248, 2.9.1920, 30.0.1920)

Työväen Arkisto (TYARK)

Edvard Valppaan kokoelma

Jalo-Kiven (Stén) päiväämätön kirje Valppaalle

Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen arkisto

Vuosikertomukset

Työmies (toimituksen arkisto)

Avustajien tilikirjat 1902–1905 (G1.1. ja G12)

Työväen Sanomalehti Oy:n arkisto

Johtokunnan pöytäkirja 1905

Sanoma- ja aikakauslehdet

Tutkimuksessani olen käyttänyt laajalti Kansalliskirjaston digitoitujen sanoma- ja aikakauslehtien arkistoa. Mainitsen tässä vain lehdet, joita olen käynyt läpi systemaattisesti pidemmältä ajalta. Jalo-Kiven kirjoitusten osalta ks. tarkemmin liite.

Elämä (1905–1908)

Omatunto/Tietäjä (1905–n. 1914)

Spiritisti (1909–1913)

Suomalainen Työväenliitto (1907–1908)

Työmies (etenkin 1900–1905)

Uusi Suometar (etenkin 1907–1908)

Lähdekirjallisuus

Asiantuntija (1929), *Kommunismi ja Suomen Ammattijärjestö eräitten asiakirjojen valossa*. WSOY.

Besant, Annie (1908). *Australian Lectures 1908*. Sydney, Robertson.

Busch, Oscar (1911), *Mistä ja mihin? Elämänskysmyksiä*. Aikakauskirja Spiritisti.

Dupouy, Edmond (1904), *Salatut tieteet ja sieluopin fysiologia*. Yrjö Weilin.

Ervast, Pekka (1987/1904), *Mitä on kuolema?* Kristosofinen Kirjallisuusseura ry.

Ervast, Pekka (2006/1905), *Salatieteilijän sanakirja*. Teosofinen Kirjakauppa- ja Kustannusliike. Digitaalinen näköispainos.

Ervast, Pekka (1980), *Teosofisia muistelmia*. Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura ry, Helsinki; Kristosofinen Kirjallisuusseura ry, Tampere.

Ervast, Pekka (2006/1954), *Tietäjän Aarteisto II*. Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura ry. Digitaalinen näköispainos.

Humu, Martti [Maria Ramstedt] (1909), *Kalevalan sisäinen perintö, salaoppien valossa*. Tampereen Kansalliskirjapaino.

Jalo Kivi (1909), *Ääniä haudan takaa eli näkymätön mailma*. Aikakauskirja Spiritisti.

Karadja, Mary (1900), *Spiritistiska Fenomen och Spiritistiska Vyer*. Aktiebolaget Svanbäcks Förlag.

Kardec, Allan (2015/1857), *Henkien kirja*. Allan Kardecin opin ystävät ry.

Lyngs, Christian (1911), *Kongresberetning. Nordisk Spiritistisk Kongres i Kjøbenhavn 1911*. København.

Mantere, Niilo (1902), *Elämän poluilla. Runoelmia*. Boman & Karlsson.

- Nizida [Catherine Galindo] (1892/1889), *The Astral Light: An Attempted Exposition of Certain Occult Principles in Nature With Some Remarks Upon Modern Spiritism*. Theosophical Publishing Society.
- Palomaa, Veikko (1915), *Kohtalon koulussa I*. Teosofinen Kirjakauppa- ja Kustannusliike.
- Palomaa, Veikko (1920), *Kohtalon koulussa II*. Kustanneosakeyhtiö Tietäjä.
- Prel, Carl du (1909), *Spiritismi*. G. W. Edlundin Kustannusosakeyhtiö.
- Stead, William T. (1909), *Mistä tiedän että kuolleet elävät?* Aikakauslehti Spiritisti.

Muut painetut lähteet

Omakotiyhdistyksen jäsenkirja no. 39. (Tekijän hallussa.)

Tutkimuskirjallisuus

- Ahlbäck, Tore (1995), *Uppkomsten av Teosofiska Samfundet i Finland*. Åbo Akademi.
- Ahlbäck, Tore (toim. 2008), *Western Esotericism*. Scripta Instituti Donneriani Aboensis Volume 20. The Donner Institute, Åbo Akademi.
- Aho, Jouko (1993), *Parapsykologit. Ulkopuolisen näkemys poikkeavan tieteen suomalaisen historiaan*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Alanen, Aulis J. (1970), *Seinäjoen historia I*. Seinäjoen kirjapaino.
- Alapuro, Risto (1995), *Suomen synty paikallisena ilmiönä 1890–1933*. Hanki ja Jää Oy, Helsinki.
- Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim. 1987), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Alapuro, Risto & Stenius, Henrik (1987), 'Kansanliikkeet loivat kansakunnan'. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Ammerman, Nancy T. (toim. 2007), *Everyday Religion. Observing Modern Religious Lives*. Oxford University Press.
- Ammerman, Nancy T. (2021), *Studying Lived Religion: Contexts and Practices*. NYU Press.
- Annola, Johanna (2022), *Säädyttömät. Perheet ja murros pitkällä 1800-luvulla*. Vastapaino, Tampere.
- Antikainen, Marjo-Riitta (2003), *Sääty, sukupuoli, uskonto. Mathilda Wrede ja yhteiskunnan muutos*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Anttila, Anu-Hanna (2009), 'Sosialismin ihanteet ja tulevaisuuden kansalainen'. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Mikko

- Pollari & Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Anttila, Anu-Hanna & Kauranen, Ralf & Löytty, Olli & Pollari, Mikko & Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri (toim. 2009a), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Anttila, Anu-Hanna & Kauranen, Ralf & Löytty, Olli & Pollari, Mikko & Rantanen, Pekka & Ruuska, Petri (2009b), 'Suurlakkoaika ja kansapuheen variaatiot'. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Mikko Pollari & Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Asprem, Egil (2014), *The Problem of Disenchantment. Scientific Naturalism and Esoteric Discourse, 1900-1939*. Brill.
- Asprem, Egil & Strube, Julian (toim. 2020a), *New Approaches to the Study of Esotericism*. Brill.
- Asprem, Egil & Strube, Julian (2020b), 'Esotericism's Expanding Horizon: Why This Book Came to Be'. Teoksessa Egil Asprem & Julian Strube (toim.), *New Approaches to the Study of Esotericism*. Brill.
- Beecher, Jonathan (2001), *Victor Considerant and the Rise and Fall of French Romantic Socialism*. University of California Press.
- Bergholm, Tapio (2002), 'Edistysusko ja puolueviha'. Teoksessa Elina Katainen & Pirkko Kotila (toim.), *Työväki ja tunteet*. Väki Voimakas 15. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura.
- Boddice, Rob & Smith, Mark (2020), *Emotion, Sense, Experience*. Cambridge University Press.
- Boguslawski, Julia von (2020), 'Teosofinen ja antroposofinen liike Viipurissa'. Teoksessa Anna Ripatti & Nuppu Koivisto (toim.), *Monumenteista tanssiaskeliin. Taiteiden ja kulttuurin Viipuri 1856–1944*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura ry, Helsinki.
- Bourdieu, Pierre (1977/1972), *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre (2010/1979), *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1990/1980), *The Logic of Practice*. Polity Press.
- Braude, Ann (2001/1989), *Radical Spirits: Spiritualism and Women's Rights in Nineteenth-Century America*. Indiana University Press.
- Caine, Barbara (2010), *Biography and History*. Palgrave Macmillan.
- Carleson, Robert & Levander, Caroline (2016), 'Spiritualism in Sweden'. Teoksessa Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.), *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill.

- Carrette, Jeremy R. (toim. 1999), *Religion and Culture: Michel Foucault*. Routledge, New York.
- Carrette, Jeremy R. (2000), *Foucault and Religion: Spiritual Corporality and Political Spirituality*. Routledge, London & New York.
- Cox, Robert S. (2003), *Body and Soul: A Sympathetic History of American Spiritualism*. University of Virginia Press.
- Crockford, Susannah & Asprem, Egil (2018), 'Ethnographies of the Esoteric: Introducing Anthropological Methods and Theories to the Study of Contemporary Esotericism.' *Correspondences* 6, no. 1 (2018), 1–23.
- Davis, Natalie Zemon (2001/1982), *Martin Gueren paluu*. Gaudeamus.
- Demarest, Marc (2013a), 'Home & Son: What's In A Name?'. Blogikirjoitus 7.6.2013: <http://ehbritten.blogspot.com/2013/06/home-son-whats-in-name.html>. Viitattu 4.1.2022.
- Demarest, Marc (2013b), 'Nizida on Elementals and Elementaries: Some Background'. Blogikirjoitus 9.6.2013: <http://ehbritten.blogspot.com/2013/06/nizida-on-elementals-and-elementaries.html>. Viitattu 4.1.2022.
- Deveney, John Patrick (2015), 'Man is a Spirit Here and Now: The Two Faces of Nineteenth-Century Spiritualism and the Creation of the Magical Occult Theosophical Spiritualist New Thought Amalgam'. Teoksessa Cathy Gutierrez (toim. 2015), *Handbook of Spiritualism and Channeling*. Brill.
- Dixon, Joy (2001), *Divine Feminine: Theosophy and Feminism in England*. Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Dorrien, Gary (2001), *The Making of American Liberal Theology: Imagining Progressive Religion 1805–1900*. Westminster John Knox Press, Louisville & London.
- Elomaa, Hanna (2001), 'Mikrohistoria johtolankojen jäljillä'. Teoksessa Kari Immonen & Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *Kulttuurihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Elomäki, Anna (2011), 'Politiikan siveellisyys ja siveellisyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä'. Teoksessa Tuija Pulkkinen & Antu Sorainen (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Engman, Max (2005), *Suureen Itään. Suomalaiset Venäjällä ja Aasiassa*. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.
- Faivre, Antoine (1994), *Access to Western Esotericism*. State University of New York Press.
- Faxneld, Per (2020), *Det Ockulta Sekelskiftet: Esoteriska Strömningar i Hilma af Klints tid*. Volante, Stockholm.
- Foucault, Michel (2010/1976 & 1984 & 1984), *Seksuaalisuuden historia: Tiedontahto, Nautintojen käyttö, Huoli itsestä*. Gaudeamus.

- Foucault, Michel (2022), *Confessions of the Flesh*. Vintage Books, New York.
- Ginzburg, Carlo (1996), *Johtolankoja. Kirjoituksia mikrohistoriasta ja mikrohistoriallisesta metodista*. Gaudeamus.
- Ginzburg, Carlo (2007/1976), *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Gaudeamus.
- Godwin, Joscelyn (2013), 'Blavatsky and the First Generation of Theosophy'. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein, *Handbook of the Theosophical Current*. Brill.
- Gullman, Erik (2020), *Totuus on korkein hyve. Pekka Ervastian elämäkerta*. Ruusu-Ristin Kirjallisuusseura ry, Helsinki.
- Gutierrez, Cathy (toim. 2015), *Handbook of Spiritualism and Channeling*. Brill.
- Haapala, Pertti (1986), *Tehtaan valossa. Teollistuminen ja työväestön muodostuminen Tampereella 1820–1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki; Vastapaino, Tampere. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000178>.
- Haapala, Pertti (1989), *Sosiaalihistoria. Johdatus tutkimukseen*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Haapala, Pertti & Löytty, Olli & Melkas, Kukku & Tikka, Marko (toim. 2008), *Kansa kaikkivaltias. Suulakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.
- Haapala, Pertti & Tikka, Marko & Wassholm, Johanna & Östman, Ann-Catrin (2021), 'Poliittiset voimat: säädyt, kansa, puolueet ja sotilaat'. Teoksessa Petri Karonen & Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia. Osa 1. Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Tampere.
- Habermas, Jürgen (2008), 'Notes on Post-Secular Society'. *New Perspectives Quarterly* 25 (4), 17–29.
- Hakapää, Jyrki (2013), 'Laulettu ja kirjallisen kohtaaminen'. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim. 2013), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim. 2014), *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Halila, Aimo (1974), *Alfred Kordelin*. WSOY.
- Hall, David D. (toim. 1997), *Lived Religion in America. Toward a History of Practice*. Princeton University Press, Princeton & New Jersey.
- Hammer, Olav & Stuckrad, Kocku von (toim. 2007), *Polemical Encounters. Esoteric Discourse and Its Others*. Brill.
- Hammer, Olav & Rothstein, Mikael (toim. 2013), *Handbook of the Theosophical Current*. Brill.
- Hanegraaff, Wouter J. (1998/1996), *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*. State University of New York Press.

- Hanegraaff, Wouter J. (2012), *Esotericism and the Academy. Rejected Knowledge in Western Culture*. Cambridge University Press.
- Hanegraaff, Wouter J. & Pijnenburg, Joyce (2009), *Hermes in the Academy. Ten Years' Study of Western Esotericism at the University of Amsterdam*. Amsterdam University Press.
- Hanski, Jari (2005), 'Luoto, Kaarlo'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. Viitattu 28.7.2023.
- Harmainen, Antti (2010a), *Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastian ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902–1908*. Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Harmainen, Antti (2010b), 'Hellner, Herman'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. Viitattu 28.7.2023.
- Harmainen, Antti (2010c), 'Valvanne, Väinö'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–. Viitattu 28.7.2023.
- Harmainen, Antti (2013), 'Naisteosofin Kalevala: kansallinen historiakuva, uskonto ja sukupuoli Maria Ramstedtin *Kalevalan sisäinen perintö* -teoksessa'. Teoksessa Marja Jalava & Tiina Kinnunen & Irma Sulkunen (toim.), *Kirjoitettu kansakunta: sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Harmainen, Antti (2014a), "'Kaikki voin kestää, voin elää, jos tiedän että hänet kerran vielä tapaan'" – Spiritualismi ja teosofia sivistyneistön surutyön välineinä 1880-luvun lopulla. *Historiallinen Aikakauskirja* 112 (4), 381–392. <https://journal.fi/haik/article/view/140160>.
- Harmainen, Antti (2014b), 'Kuinka lemmen tulta hallitaan? J. H. Erkko, sukupuoli ja uskonto 1800-luvun lopulla'. *Sukupuolentutkimus-Genusforskning* 27 (1).
- Harmainen, Antti (2018), "'The one and only true and salvational faith'" – The synthesis of Kulturprotestantismus, German humanism and Western esotericism in Carl Robert Sederholm's written work of the early 1880s. *Approaching Religion* 8 (1).
- Harmainen, Antti (2020), 'Teosofia'. Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.), *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Harmainen, Antti (2021), 'Kehittyvä sielu terveessä ruumiissa – Spiritualismi, teosofia ja elämänreformi kirjailija J. H. Erkon lähipiirissä 1800-luvulla'. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki & Antti Harmainen (toim.), *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos, Helsinki.

- Harmainen, Antti & Kemppainen, Mikko (2020), ”Paremmän sosialismin” asialla. Uskonnon ja sosialismin synteesi suomalaisessa työväenliikkeessä eduskuntavaaleista kansalaissotaan. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (1), 20–32. <https://journal.fi/haik/article/view/140677>.
- Harmainen, Antti & Kemppainen, Mikko (toim.) (2022a), *Henkinen työväki. Väki Voimakas* 35. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/347448>.
- Harmainen, Antti & Kemppainen, Mikko (2022b), ’Johdanto’. Teoksessa Antti Harmainen & Mikko Kemppainen (toim.), *Henkinen työväki. Väki Voimakas* 35. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <https://doi.org/10.55286/vv.121582>.
- Harmainen, Antti & Järvenpää, Juuso & Kemppainen, Mikko (2021), ’1900-luvun alun luokkatietoinen esoteria Matti Kurikasta Hilja Pärssiseen ja Yrjö Kalliseen’. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki & Antti Harmainen (toim.), *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos, Helsinki.
- Harmainen, Antti & Järvenpää, Juuso & Kemppainen, Mikko (2022), ’Sosiaalidemokraattinen työväenliike ja moderni länsimainen esoteria 1900-luvun alun Suomessa’. Teoksessa Antti Harmainen & Mikko Kemppainen (toim.), *Henkinen työväki. Väki Voimakas* 35. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <https://doi.org/10.55286/vv.121589>.
- Hautamäki, Arvi (1967), ’Matti Kurikka’. Teoksessa Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät I*. Tammi, Helsinki.
- Heikkilä, Jouko (1993), *Kansallista luokkapoliittikkaa. Sosiaalidemokraatit ja Suomen autonomian puolustus 1905–1917*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Heikkilä, Markku (1979), *Kirkollisen yhdistysaktiivisuuden leviäminen Suomessa. Virallisen jäsenorganisaation kehitys 1900-luvun alusta toiseen maailmansotaan*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Heikkilä, Markku & Seppo, Juha (1987), ’Uskonnollinen liike, esivalta ja ”maailma”’. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Heikkilä, Markku & Heininen, Simo (2017), *Uusi Suomen kirkkohistoria*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim. 2011), *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860–1960-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Hellström, Martti (2019), ’Unohdettuja pedagogeja: Martti Hela’. Blogiteksti 15.3.2019: <http://pedagogiikka.blogspot.com/2019/03/unohdettuja-pedagogeja-martti-hela.html>. Viitattu 20.4.2023.

- Hentilä, Marjaliisa (2013), *Sovittelija: Matti Paasivuori 1866–1937*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/42314>.
- Hettema, Theo & Kooi, Christine (toim. 2005), *Religious Polemics in Context*. Brill.
- Hjelt, Marjut (2012), 'Jokaiseen palatsiin ja jokaiseen majaan'. Nettikirjoitus: <https://www.henkinenkehitys.fi/henkinenkehityslehti/jokaiseen-palatsiin-ja-jokaiseen-majaan>. Viitattu 28.7.2023.
- Hjelt, Marjut & Leskelä-Kärki, Maarit & Oksama-Valtonen, Hilikka (2021), *Helmi Krohnin ihmeellinen elämä. Kulttuurivaikuttajana ja spiritualismin edelläkävijänä*. Into Kustannus Oy, Helsinki.
- Holm, Tea (2016), *Spiritualismin muotoutuminen Suomessa: Aatehistoriallinen tutkimus*. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Holm, Tea (2018), 'Katsaus suomalaisen spiritualismiin'. *Uskonnotutkija/Religionsforskaren*. Vol 7 (1).
- Holm, Tea (2019), *Perhosvaikutus. Kuinka spiritualismin siivenisku muutti maailmaa*. Basam Books.
- Huuskonen, Tiina (2016), *Murhelauluja ja vallankumourunvoja. Suomalaiset arkkiveisut aikansa kuvaajina 1899–1917*. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Turun yliopisto.
- Hyppölän historia -verkkosivu: <https://e-hyppola.photo.blog/hyppolan-historia/>. Viitattu 28.7.2023.
- Jalava, Marja (2005), *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistisessa kansallissajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Jokipii, A. E. (1937), *Teosofinen liike Suomessa. Historiaa, oppi ja arviointia*. WSOY.
- Juntunen, Alpo (1998), 'Suomalaiset Siperian radan rakentajina'. Teoksessa Matti Bergström & Alpo Juntunen & Klaus Kaartinen (toim.), *Kokoelmasta erikoismuseoksi. Suomen rautatiemuseo sata vuotta 1898–1998*. Suomen rautatiemuseo.
- Jussila, Osmo (1979), *Nationalismi ja vallankumous venäläis-suomalaisissa suhteissa 1899–1914*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Jussila, Osmo (2009), 'Suomen suuriruhtinaskunta 1809–1917'. Teoksessa Osmo Jussila & Seppo Hentilä & Jukka Nevakivi, *Suomen poliittinen historia 1809–2009*. WSOY.
- Juva, Mikko (1950), *Suomen sivistyneistö uskonnollisen vapaamielisyyden murroksessa 1848–1869*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Juva, Mikko (1956), *Rajuilman alla: suomalaisen kahdeksankymmenluvun synty*. WSOY.

- Juva, Mikko (1960), *Valtiokirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkon vastaus kahdeksankymmmentäluvun haasteeseen*. WSOY.
- Jämbäck, Eija (2020), *Siveellisemmän Suomen puolesta: Tilma Hainari uskonnollisena moraalireformistina ja rotuhygienian edistäjänä 1904–1934*. Helsingin yliopisto.
- Järvenpää, Juuso (2016), *Jaakko Jalmari Jalo-Kivi. Spiritualismin esitaistelijan asema 1900-luvun alun Suomessa*. Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Järvenpää, Juuso (2017), 'Vainotun totuuden esitaistelija. Jaakko Jalmari Jalo-Kiven spiritualistisen identiteetin rakentuminen 1900-luvun alun Suomessa.' *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (2), 198–210. <https://journal.fi/haik/article/view/140413>.
- Järvenpää, Juuso (2020a), 'Psykykinen tutkimus ja parapsykologia.' Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.), *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Järvenpää, Juuso (2020b), 'Esoteria parisuhteessa.' Blogiteksti 15.8.2020: <https://jjarvenpaa.wordpress.com/>. Viitattu 28.7.2023.
- Järvenpää, Juuso (2021a): 'Eletty uskonto ja esoteria.' Blogiteksti 7.4.2021: <https://jjarvenpaa.wordpress.com/>. Viitattu 28.7.2023.
- Järvenpää, Juuso (2021b): 'Onni Heino: okkultinen taiteilija Elämän palveluksessa.' Blogiteksti 11.10.2021: <https://jjarvenpaa.wordpress.com/>. Viitattu 28.7.2023.
- Järvenpää, Juuso (2022), 'Uskonnollinen liberalismi ja työväenliike 1900-luvun ensivuosien Helsingissä.' Teoksessa Antti Harmainen & Mikko Kempainen (toim.), *Henkinen työväki*. Väki Voimakas 35. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <https://doi.org/10.55286/vv.121591>.
- Kaartinen, Marjo (2020), *Spiritistinen istunto*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kaartinen, Marjo & Leskelä-Kärki, Maarit (2020), 'Spiritualismi.' Teoksessa Tiina Mahlamäki & Nina Kokkinen (toim.), *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Kalemaa, Kalevi (1978), *Matti Kurikka – Legenda jo eläessään*. WSOY.
- Kallio, Kalle (2022), *Ratajätkäät. Rautatienrakentajien kokemukset 1857–1939*. SKS kirjat, Helsinki.
- Karonen, Petri & Frigren, Pirita & Suodenjoki, Sami & Haapala, Pertti (2021), 'Vuorovaikutus ja poliittinen kulttuuri: alamaiset, kansalaiset ja valtiovalta.' Teoksessa Petri Karonen & Nils Erik Villstrand & Pertti Haapala (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia. Osa 1. Rakenteet ja instituutiot*. Vastapaino, Tampere.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria (2020), 'Introduction to medieval and early modern experiences of gender and faith.' Teoksessa Sari Katajala-

- Peltomaa & Raisa Maria Toivo, *Lived Religion and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe*. Routledge.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria (toim. 2022a), *Histories of Experience in the World of Religion*. Palgrave Macmillan.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria (2022b), 'Introduction: Religion as Historical Experience'. Teoksessa Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo (toim.), *Histories of Experience in the World of Religion*. Palgrave Macmillan.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Toivo, Raisa Maria & Kuha, Miia & Villstrand, Nils & Markkola, Pirjo (2021), 'Uskonto erontekona keskiajalta 2000-luvulle'. Teoksessa Pirjo Markkola & Marjaana Niemi & Pertti Haapala (toim.), *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000. Osa 2. Yhteisöt ja identiteetit*. Vastapaino, Tampere.
- Katajala-Peltomaa, Sari & Kuuliala, Jenni & Räsänen, Marika (2022), *Verta vuotava kuva ja muita outoja ihmeitä: eletty usko myöhäiskeskiajalla*. Gaudeamus.
- Kauranen, Kaisa (2013), 'Mitä ja miksi kansa kirjoitti?'. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim. 2013), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Kauranen, Ralf & Rautanen, Pekka (2009), 'Pilalehtien kansa'. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Mikko Pollari & Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Kempainen, Mikko (2020), *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/319119>.
- Kettunen, Pauli (1986), *Poliittinen liike ja sosiaalinen kollektiivisuus. Tutkimus sosialidemokratiasta ja ammattiyhdistysliikkeestä Suomessa 1918–1930*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sksdor-000027>.
- Kettunen, Pauli (1987), 'Missä mielessä vanha työväenliike oli poliittinen liike'. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Kettunen, Pauli (1994), *Suojelu, suoritus, subjekti. Työsuojelu teollistuvan Suomen yhteiskunnallisissa ajattelu- ja toimintatavoissa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sksdor-000043>.
- Kivimäki, Ville (2019), 'Reittejä kokemushistoriaan – Menneisyyden kokemus yksilön ja yhteisön vuorovaikutuksessa'. Teoksessa Johanna Annola, Ville Kivimäki & Antti Malinen (toim.), *Eletty historia. Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Vastapaino, Tampere.

- Kivimäki, Ville & Suodenjoki, Sami & Vahtikari, Tanja (2021), 'Lived Nation: Histories of Experience and Emotion in Understanding Nationalism'. Teoksessa Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (toim.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave Macmillan.
- Kivimäki, Ville & Toivo, Raisa Maria (2022), 'Kokemuksen historia'. Teoksessa Mirrka Danielsbacka, Matti O. Hannikainen & Tuomas Tepora (toim.), *Avaimia menneisyyteen. Opas historiantutkimuksen menetelmiin*. Gaudeamus.
- Kivimäki, Ville & Malinen, Antti & Vuolanto, Ville (2023), 'Communities of Experience'. *Digital Handbook of the History of Experience*.
- Knibbe, Kim & Kupari, Helena (2020), 'Theorizing lived religion: introduction'. *Journal of Contemporary Religion*. Vol. 35 (2).
- Knif, Henrik (2010), 'Boldt, Jean'. Kansallisbiografia-verkkójulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 15.6.2022).
- Koivusalo, Esko (toim. 2000), *Kohti kultarantaa – Alfred Kordelinin elämän ja kuoleman arvoituksia*. SKS Kirjat.
- Kontou, Tatiana & Willburn, Sarah (toim. 2012), *The Ashgate Companion to Nineteenth-Century Spiritualism and the Occult*. Routledge.
- Koselleck, Reinhart (2004/1979), *Futures Past: On the Semantics of Historical Time*. Columbia University Press.
- Kragh, Jesper Vaczy (2013), 'History of spiritualism in Denmark, 1853–2011'. Teoksessa Christopher Moreman (toim.), *The Spiritualist Movement: Speaking with the Dead in America and around the World*. Praeger.
- Kragh, Jesper Vaczy (2016), 'Spiritualism in Denmark'. Teoksessa Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.), *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill.
- Krohn, Helmi (1978), *Mitä on Spiritualismi?* Suomen Spiritualistinen Seura.
- Kujala, Antti (1978), *Suomen työväenliikkeen poliittisen linjan kehitys ensimmäisellä sortokaudella, erityisesti vuosina 1903–1904*. Suomen ja Skandinaavian historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Kujala, Antti (1981), 'Suomalaiset vallankumousjärjestöt ja poliittinen rikollisuus 1906–1908'. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/1981.
- Kujala, Antti (1989), *Vallankumous ja kansallinen itsemääräämisoikeus. Venäjän sosialistiset puolueet ja suomalainen radikalismi vuosisadan alussa*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:sk-dor-000188>.
- Kujala, Antti (1995), *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sk:sk-dor-000219>.
- Kujala, Antti (2016), *Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/167607>.

- Kujansuu, Kari (2022), '1900-luvun lähteitä Tampereella'. Blogiteksti 31.12.2022: <https://tamsuku.fi/blogi/2022/12/31/1900-luvun-lahteita-tampereella/>. Viitattu 9.8.2023.
- Kupari, Helena (2016), *Lifelong Religion as Habitus. Religious Practice among Displaced Karelian Orthodox Women in Finland*. Brill.
- Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim. 2013), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Larkio, Mauri (1967), *Kirkon ja työväenliikkeen kohtaaminen Helsingissä. Suurlakosta ensimmäisen maailmansodan syttymiseen*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Latour, Bruno (2005), *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford University Press.
- Latour, Bruno (2021), *After Lockdown: A Metamorphosis*. Polity.
- Lavoie, Jeffrey (2012), *The Theosophical Society: The History of a Spiritualist Movement*. Brown Walker Press, Irvine.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel (1985/1975), *Montaillou, ranskalainen kylä 1294–1324*. Otava.
- Le Roy Ladurie, Emmanuel (1990/1979), *Karnevaalit: kynttelinpäivästä piinaviikolle, 1579–1580*. Art House.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko (1994), 'Suomalainen puolue 1905–1918'. Teoksessa Pirkko Leino-Kaukiainen & Ari Uino (1994), *Suomalais-kansallinen Kokoomus: Suomalaisen Puolueen ja Kansallisen Kokoomuspuolueen historia vuoteen 1929*. Suomen Kansalliskirja Oy.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2006), *Kirjoittaen maailmassa. Krohnin sisaret ja kirjallinen elämä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2017), *Toisten elämät. Kirjoituksia elämäkerroista*. Avain.
- Leskelä-Kärki, Maarit (2021), 'Spiritualisti Helmi Krohn ja automaattikirjoittamisen mysteeri'. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki & Antti Harmainen (toim.), *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos, Helsinki.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti (toim. 2017), *Historiallinen Aikakauskirja 2/2017, moderni länsimainen esoteria -teemanumero*. <https://journal.fi/haik/issue/view/10692>.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti (toim. 2021a), *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos, Helsinki.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti (2021b), 'Prologi'. Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki & Antti Harmainen (toim.), *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos, Helsinki.

- Levi, Giovanni (1992/1985), *Aineeton perintö. Manaajapappi ja talonpoikaisyhteisö 1600-luvun Italiassa*. Tutkijaliitto.
- Lidman, Satu & Koskivirta, Anu & Eilola, Jari (2017), *Historiantutkimuksen etiikka*. Gaudeamus.
- Liikanen, Ilkka (1995), *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestäytymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki. <https://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-dor-000216>.
- Lindström, Fredrik J. (1923), *Alfred Kordelin. Elämäkerrallinen kuvaus*. Alfred Kordelinin kuolinpesä, Helsinki.
- Magnússon, Sigurður Gylfi (2017), 'The Life Is Never Over: Biography as a Microhistorical Approach'. Teoksessa Hans Renders & Binne de Haan & Jone Harmsma, *The Biographical Turn: Lives in History*. Routledge.
- Mahlamäki, Tiina & Leskelä-Kärki, Maarit (toim. 2018), *Approaching Religion* 1/2018, länsimainen esoteria -teemanumero.
- Mahlamäki, Tiina & Kokkinen, Nina (toim. 2020), *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Mansner, Markku (1981), *Suomalaista yhteiskuntaa rakentamassa I: Suomen työnantajain keskusliitto 1907–1940*. Metalliteollisuuden kustannus Oy.
- Markkola, Pirjo (1994), *Työläiskodin synty. Tamperelaiset työläisperheet ja yhteiskunnallinen kysymys 1870-luvulta 1910-luvulle*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (1999), 'Koti, asunto, kortteeri – näkökulmia suomalaisten työläiskotien historiaan'. Teoksessa Elina Katainen & Anu Suoranta & Kari Teräs & Johanna Valenius (toim.), *Koti kaupungin laidalla. Työväestön asumisen pitkä linja*. Väki Voimakas 12. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Markkola, Pirjo (toim. 2000a), *Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830–1940*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2000b), 'The Calling of Women: Gender, Religion and Social Reform in Finland, 1860–1920'. Teoksessa Pirjo Markkola (toim.), *Gender and Vocation. Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries, 1830–1940*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Markkola, Pirjo (2002), *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. <http://hdl.handle.net/10224/3511>.
- Markkola, Pirjo (2022), 'Working-Class Women Living Religion in Finland at the Turn of the Twentieth Century'. Teoksessa Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo (toim.), *Histories of Experience in the World of Religion*. Palgrave Macmillan.

- Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin (2021), 'Guardians of the Land? Smallholders Living their Nation in Interwar Finland'. Teoksessa Ville Kivimäki, Sami Suodenjoki & Tanja Vahtikari (toim.), *Lived Nation as the History of Experiences and Emotions in Finland, 1800–2000*. Palgrave Macmillan.
- McGuire, Meredith (2008), *Lived Religion: Faith and Practice in Everyday Life*. Oxford University Press.
- Mehren, Tonje Maria (2016), 'Spiritualism in Norway'. Teoksessa Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.), *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill.
- Mela, Aimo (1956), *Pekka Ervast. Kirjailija – teosofinen tutkija – kristillinen mystikko*. Ruusu-Risti, Helsinki.
- Metsämäki, Mikko & Nisula, Petteri (2009), *Aktivistit. Suomalaisten kansanliikkeiden tarina*. Edita Publishing Oy.
- Mikkola, Kati (2013), 'Keräijinä kuuliaisia avustajia ja visionäärejä'. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mikkola, Kati & Laitinen, Lea (2013), 'Mielen ja kielen muutoksia'. Teoksessa Lea Laitinen & Kati Mikkola (toim.), *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Mikkola, Kati & Pollari, Mikko (2016), 'Poliittisen marginaalin ääni vaalikeväältä 1907: teosofisen työmiehen Itkosen muistiinpanot ja julkisuusstrategia'. *Historiallinen Aikakauskirja* 4/2016. <https://journal.fi/haik/article/view/140369>.
- Mikkonen, Pirjo (2013), "Otti oikean sukunimen." *Vuosina 1850–1921 otettujen sukunimien taustat*. Helsingin yliopisto.
- Monroe, John Warne (2007), *Laboratories of Faith: Mesmerism, Spiritism, and Occultism in Modern France*. Cornell University Press.
- Murtorinne, Eino (1967), *Taistelu uskonnonvapaudesta suurlakon jälkeisinä vuosina*. WSOY.
- Murtorinne, Eino (1995), *Suomen kirkon historia. 4. Sortovuosista nykypäiviin 1900–1990*. WSOY.
- Mustakallio, Hannu (1983), *Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Nevala, Heikki (2011), *Silmänkääntäjiä, konstiniekoja ja loihtutaiteilijoita. Taikurien vaiheita Suomessa 1800-luvulta 1960-luvulla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Niemi, Juhani (2009), 'Kansakuvan murros'. Teoksessa Pertti Haapala & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.
- Nieminen, Armas (1951), *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikeskymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1900-luvulle*. WSOY.

- Nokkala, Armo (1958), *Tolstoilaisuus Suomessa. Aatehistoriallinen tutkimus*. Tammi, Helsinki.
- Nynäs, Peter & Lassander, Mika & Utraiainen, Terhi (toim. 2012), *Post-Secular Society*. Transactions Publisher.
- Ojajärvi, Jussi (2009a), 'Keväinen myrsky kirjallisuudessa'. Teoksessa Pertti Haapala & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltaisuus. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.
- Ojajärvi, Jussi (2009b), 'Eräs tulkinta sivistyneistön pettymyksestä'. Teoksessa Kukku Melkas & Heidi Grönstrand & Kati Launis & Maarit Leskelä-Kärki & Jussi Ojajärvi & Tutta Palin & Lea Rojola (toim.), *Läpikulkuihmisiä. Muotoiluja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Oppenheim, Janet (1985), *The Other World. Spiritualism and Psychical Research in England 1850–1914*. Cambridge University Press.
- Ortner, Sherry B. (1984), 'Theory in Anthropology since the Sixties'. *Comparative Studies in Society and History*. Vol. 26, No. 1 (1984), pp. 126–166.
- Owen, Alex (1989), *The Darkened Room: Women, Power and Spiritualism in Late Victorian England*. The University of Chicago Press.
- Owen, Alex (2004), *The Place of Enchantment. British Occultism and the Culture of the Modern*. The University of Chicago Press.
- Palmgren, Raoul (1966), *Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus I–II*. WSOY.
- Peltola, Jarmo (2007), 'Johdanto'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Jarmo Peltola, *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I*. Tampere University Press.
- Peltonen, Matti (1988), "'Se ny erinomasta kansanvalistamista on'". *Alkoholipoliitikka* 1/1988.
- Peltonen, Matti (1999), *Mikrohistoriasta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Peltonen, Matti (2006), *Lukkari Saxbergin rikos ja herännäispappilan etiikka. Mikrohistoriallinen tutkimus 1800-luvun puolivälin Keuruulta*. Gaudeamus, Helsinki.
- Peltonen, Matti (2007), 'Esipuhe: Ginzburgin suodatin ja sorron arkistot'. Teoksessa Carlo Ginzburg, *Juusto ja madot. 1500-luvun myllärin maailmankuva*. Gaudeamus, Helsinki.
- Peltonen, Matti (2014), 'What is Micro in Microhistory?'. Teoksessa Hans Renders & Binne de Haan (toim. 2014), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing*. Brill.
- Pohjanmaa, Atte (1937), *Suomen Teosofinen Seura 30-vuotias*. Teosofinen Seura, Helsinki.

- Pohjanmaa, Atte (1948), *Sanan säilä taistelun tiellä: puolen vuosisadan (1895–1945) taival* Työmiehen–Suomen sosialidemokraatin *palstoilta nähtynä*. Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta, Helsinki.
- Pollari, Mikko (2009), 'Vihan ja sovun sosialistit'. Teoksessa Anu-Hanna Anttila & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Mikko Pollari & Pekka Rantanen & Petri Ruuska (toim.), *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Vastapaino, Tampere.
- Pollari, Mikko (2010a), 'Veikko Palomaa'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997–(viitattu 28.7.2023).
- Pollari, Mikko (2010b), 'Lemmen salaisuuksien äärellä: Matti Kurikka, Veikko Palomaa ja A. F. Tanner 1900-luvun alun taistelussa sukupuolimoraalista'. *Työväentutkimus* 2010.
- Pollari, Mikko (2021), *Ajattelu- ja puhettavat aatehistoriallisina käsitteinä*. Työmiehen Illanvieton ja Amerikan Suomalaisen Työmiehen *linjakeskustelut 1900-luvun alussa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/329941>.
- Pollari, Mikko (2022a), 'Kirjoittamaton luku – Matti Kurikan toiminta Suomessa vuosina 1908–1909'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Pollari, Mikko (2022b), 'Henkinen amerikansuomalainen työläinen – löydöksiä ja langanpätkiä'. Teoksessa Antti Harmainen & Mikko Kemppainen (toim.), *Henkinen työväki*. Väki Voimakas 35. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura. <https://doi.org/10.55286/vv.121594>.
- Pollari, Mikko & Petri Ruuska & Anu-Hanna Anttila & Ralf Kauranen & Olli Löytty & Pekka Rantanen (2008), 'Alamaisjärjestyksen konkurssi ja avoin tulevaisuus'. Teoksessa Pertti Haapala & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905*. Teos, Helsinki.
- Pukkio, Maaretta (1975), *SDP 70 vuotta Haagassa: Huopalahden/Haagan työväenyhdistyksen historia vuodesta 1905 vuoteen 1975*. Haagan työväenyhdistys.
- Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim. 2011), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rajavuori, Anna (2017), *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/184737>.
- Rajavuori, Anna (2021), 'Luokkaviha ideologiana ja tunteena sosiaalidemokraattien agitaatiossa 1900-luvun alussa'. Teoksessa Marja Vuorinen (toim.),

Vihapuheen, viholliskuvien ja disinformaation historiaa. Vallan ja vastarinnan välineitä. Turun Historiallinen Yhdistys.

- Rajavuori, Anna (2022a), 'Kurikkalaisuus sosialistisessa työväenliikkeessä'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rajavuori, Anna (2022b), 'Tolstoilaiset rauhanmiehet'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Rajavuori, Anna (2022c), 'Viaporin kapina ja kapteeni Kock'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Renders, Hans & Haan, Binne de (toim. 2014), *Theoretical Discussions of Biography: Approaches from History, Microhistory, and Life Writing.* Brill.
- Renders, Hans & Haan, Binne de & Harmsma, Jonne (2017), *The Biographical Turn: Lives in History.* Routledge.
- Riihinen, Olavi & Hentilä, Kalevi & Roos, Jeja-Pekka (1975), *Rautatieläisten Liiton historia. 1, Vaikeat vuosikymmenet: Kehitys vuoteen 1930.* Weilin+Göös.
- Rojola, Lea (2009), 'Kun kansa tahtoi'. Teoksessa Pertti Haapala & Olli Löytty & Kukku Melkas & Marko Tikka (toim.), *Kansa kaikkivaltias. Suurlakko Suomessa 1905.* Teos, Helsinki.
- Rudbøg, Tim (2013), 'Point Loma, Theosophy, and Katherine Tingley'. Teoksessa Olav Hammer & Mikael Rothstein, *Handbook of the Theosophical Current.* Brill.
- Saaritsa, Sakari & Teräs, Kari (toim. 2003), *Työväen verkostot.* Väki Voimakas 16. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/16227>.
- Saaritsa, Sakari & Selin, Sinikka (2016), 'Sivistyksen aamunkoit ja iltaruskot'. Teoksessa Sakari Saaritsa & Sinikka Selin (toim.), *Työväki ja sivistys.* Väki Voimakas 29. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/181948>.
- Sainio, Venla (2001), 'Valpas, Edvard'. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. *Studia Graphica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– (viitattu 28.7.2023).
- Salmesvuori, Päivi (2022), 'Ihanneihmisyyttä rakentamassa'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Sal-

- mesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2004), *Itsekasvatusta ja kapinaa. Tutkimus Karkkilan työläisnuorten kirjoittavasta keskusteluyhteisöstä 1910- ja 1920-luvuilla*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salmi-Niklander, Kirsti & Suodenjoki, Sami & Uusitalo, Taina (toim. 2010), *Lukeva ja kirjoittava työläinen*. Väki Voimakas 23. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura.
- Salmi-Niklander, Kirsti (2022), 'Nuoruusvuodet ja opiskeluaika.' Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Salokangas, Raimo (2002), 'Rahvaanfennomania – mitä se oli ja minne se meni?' Teoksessa Terhi Kivistö (toim.), *Arki ja läheisyys. Juhlakirja Ulla Heimon täyttäessä 60 vuotta*. Turun Historiallinen Yhdistys.
- Salokangas, Raimo (1987), 'Eteläpohjalaiset ja politiikka.' Teoksessa Esko Koivusalo (toim.), *Etelä-Pohjanmaan historia VI Autonomian kausi 1809–1917*. Etelä-Pohjanmaan maakuntaliitto.
- Salokangas, Raimo (1989), 'Matti Sippola, Kalliokosken isäntä ja Jumala.' Teoksessa Eero Kuparinen (toim.), *Työ tekijäänsä kiittää. Professori Pentti Virran-
kosken juhlakirja*. Turun Historiallinen Yhdistys.
- Salokorpi, Hannu (1988), *Pietarin tie. Suomalainen puolue ja suomettarelainen politiikka helmikuun manifestista 1890 Tarton rauhaan 1920*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Saraste, Maija (2023), *Alfred ja Anna Sarlin. Maalaispappilasta maailmaa muuttamaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/566668>.
- Sarjala, Jukka (2020), *Turun romantiikka. Aatteita, lukuvimmaa ja yhteistoimintaa 1810-luvun Suomessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Savijärvi, Essi (2015), *Moraalireformisti Paavo Virkkunen: opetus ja käytäntö*. Historian pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto.
- Scott, Joan (1991), 'The Evidence of Experience.' *Critical Inquiry*, Vol 17, No. 4.
- Seppo, Juha (1983), *Uskoven yhteisö vai valtionkirkko. Uskonnolliset vähemmistöyhteisöt ja evankelis-luterilaisesta kirkosta eroaminen Suomessa vuosina 1923–1930*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Silvennoinen, Oula & Tikka, Marko & Roselius, Aapo (2016), *Suomalaiset fasisitit. Mustan sarastuksen airuet*. WSOY.
- Sivonen, Kirsti (2006), *Itsekasvatus suomalaisena käsitteenä ja käytäntönä*. Joensuun yliopisto.

- Sohlberg, Jussi (2016), 'Spiritualism in Finland'. Teoksessa Henrik Bogdan & Olav Hammer (toim.), *Western Esotericism in Scandinavia*. Brill.
- Soikkanen, Hannu (1961), *Sosialismin tulo Suomeen. Ensimmäisiin yksikamarisen eduskunnan vaaleihin asti*. WSOY. <http://hdl.handle.net/10138/17389>.
- Soikkanen, Hannu (1967a), 'Edvard Valpas'. Teoksessa Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät 1*. Tammi, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1967b), 'Eero Haapalainen'. Teoksessa Hannu Soikkanen (toim.), *Tiennäyttäjät 2*. Tammi, Helsinki.
- Soikkanen, Hannu (1975), *Kohti kansanvaltaa I. 1899–1937. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue 75 vuotta*. Suomen Sosialidemokraattinen Puolue.
- Sopanen, Matleena (2023), *Sanankuulijasta sananselittäjäksi: Suomen evankelisluterilaisen kirkon saarnalupatutkinto rakentuvassa kansalaisyhteiskunnassa 1870–1923*. Tampereen yliopisto.
- Sormunen, Esa (2009), *Sivistäviä seuroja, repiviä riitoja, vahvoja vaikuttajia: kansalaisyhteiskunta Polvijärvellä 1900–1933*. Joensuun yliopisto.
- Stenius, Henrik (1987), *Frivilligt jämlikt samfällt. Föreningsväsendets utveckling i Finland fram till 1900-talets början med speciell hänsyn till massorganisationsprincipens genombrott*. Svenska Literatursällskapet i Finland, Helsingfors.
- Strube, Julian (2016), 'Socialist religion and the emergence of occultism: a genealogical approach to socialism and secularization in 19th-century France'. *Religion* Vol. 46 (3).
- Strube, Julian (2017), 'Socialism and Esotericism in July Monarchy France'. *History of Religions* Vol. 57 (2).
- Stuckrad, Kocku von (2005), *Western Esotericism: A Brief History of Secret Knowledge*. Equinox Publishing Ltd, London & Oakville.
- Sulkunen, Irma (1986), *Raittius kansalaisuskontona. Raittiusliike ja järjestäytyminen 1870-luvulta suurlakon jälkeisiin vuosiin*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Sulkunen, Irma & Alapuro, Risto (1987), 'Raittiusliike ja työväen järjestäytyminen'. Teoksessa Risto Alapuro & Ilkka Liikanen & Kerstin Smeds & Henrik Stenius (toim.), *Kansa liikkeessä*. Kirjayhtymä, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (1999), *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700-1800-luvulla*. Gaudeamus, Helsinki.
- Sulkunen, Irma (2016), 'Paimentyön liikutus: hurmosherätykset, sekularisaatio ja maailmankuvan muutos'. Teoksessa Irma Sulkunen & Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.), *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskialjalta 1900-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

- Sundström, Kimmo (2009), *Alfred Bernhard Sarlin – agronomi, kirjailija, anarkisti*. Saatavilla sähköisesti: <http://ateistit.fi/uutiset/Sarlin.html>. Viitattu 18.11.2021.
- Suni, Hannu (2014), *Röyhkeä opettaja: Esa Paavo-Kallion todellisuuskäsitykset, nälkävuodet ja maailmojen konflikti 1867–1913*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Suodenjoki, Sami (2010), *Kuriton suutari ja kiistämisen rajat. Työväenliikkeen läpimurto hämäläisessä maalaisyhteisössä 1899–1909*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2014), 'Ilmianto valvonnan ilmapiirin lietsojana routavuosien Suomessa'. *Historiallinen Aikakauskirja* 2/112. <https://journal.fi/haik/article/view/140116>.
- Suodenjoki, Sami (2016), 'Keisarille uskolliset soraäänät. Ilmiantajat kansallisen historiakuvan haastajina'. Teoksessa Irma Sulkunen & Marjaana Niemi & Sari Katajala-Peltomaa (toim.), *Usko, tiede ja historiankirjoitus. Suomalaisia maailmankuvia keskialjalta 1900-luvulle*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2019), 'Santarmiyhteyksien stigmatisoimat: ilmiantajat venäläisen virkavallan avustajina Suomen suuriruhtinaskunnassa 1899-1917'. *Ennen ja Nyt* Vol 19 (4). <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108964>.
- Suodenjoki, Sami (2022a), 'Irti kirkosta luonnon salaisuuksien lähteille'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2022b), 'Kurikan kokeilut ihannesiirtokuntien jatkumossa'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami (2022c), 'Suomen suoja valtameren takana'. Teoksessa Sami Suodenjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami & Salmi-Niklander & Kirsti, Seppälä & Mikko-Olavi & Salmesvuori, Päivi & Rajavuori, Anna & Pollari, Mikko & Heimo, Anne (toim. 2022a), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suodenjoki, Sami, Salmi-Niklander, Kirsti, Seppälä, Mikko-Olavi, Salmesvuori, Päivi, Rajavuori, Anna, Pollari, Mikko & Heimo, Anne (2022b), 'Johdanto: Matti Kurikka profeettana omalla ja vieraalla maalla'. Teoksessa Sami Suo-

- denjoki & Kirsti Salmi-Niklander & Mikko-Olavi Seppälä & Päivi Salmesvuori & Anna Rajavuori & Mikko Pollari & Anne Heimo (toim.), *Lannistumaton. Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Suomen liikemiehiä II (1930). Suomen Kauppa ja Teollisuus Oy.
- Tampereen kauppaoppilaitos 1890–1915. Tampereen Kauppaoppilaitos.
- Taylor, Charles (2007), *A Secular Age*. Harvard University Press.
- Teräs, Kari (2001), *Arjessa ja liikkeessä. Verkostonäkökulma modernisoituviiin työelämän suhteisiin 1880–1920*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tikka, Marko (2009), *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tikka, Marko & Nevala, Seija-Leena (2020), *Kielletyt leikit. Tanssin kieltämisen historia Suomessa 1888–1948*. Atena.
- Tuomisto, Tero (1984), *Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984*. Helsingin työväenyhdistys, Helsinki.
- Turtiainen, Minna & Wahlroos, Tuija (toim. 2010), *Maaemon lapset. Tolstolaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Turunen, Risto (2016), 'Sivistyksen käsitehistoriaa Finlaysonin tehtaalla 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa.' Teoksessa Sakari Saaritsa & Sinikka Selin (toim.), *Työväki ja sivistys*. Väki Voimakas 29. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Turunen, Risto (2021), *Shades of Red: Evolution of the Political Language of Finnish Socialism from the 19th Century until the Civil War of 1918*. Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura.
- Treitl, Corinna (2004), *A Science for the Soul: Occultism and the Genesis of the German Modern*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Varpio, Yrjö (2017), *Suvun musta lammas. Herman Hesekiel Holmströmin elämä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. <http://hdl.handle.net/10138/228588>.
- Välimäki, Susanna & Torvinen, Juha (2021), 'Musiikki salatietona. Säveltäjä-antroposofi Ida Moberg ja henkinen kilvoittelu.' Teoksessa Maarit Leskelä-Kärki & Antti Harmainen (toim.), *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen kulttuurihistoria 1880–1930*. Teos, Helsinki.
- Vares, Vesa (1993), *Konservatiivi ja murrosvuodet. Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922*. Suomen Historiallinen Seura, Helsinki.
- Veikkola, Juhani (1969), *Teologinen lauantaiseura kirkon puolustajana suurlakon jälkeisenä aikana 1905–1914*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.

- Veikkola, Juhani (1980), *Nuorkirkollisen suuntauksen muotoutuminen Suomen kirkossa suurlakosta 1905 ensimmäisiin kirkkopäiviin 1918*. Suomen Kirkkohistoriallinen Seura, Helsinki.
- Vuola, Elina (toim. 2020), *Eletty uskonto. Arjen uskonnollisuudesta ja sen tutkimuksesta*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Waris, Heikki (2016/1932 & 1934), *Työläisyhteiskunnan syntyminen Helsingin pitkänsillan pohjoispuolelle*. Into, Helsinki.
- Ylikangas, Heikki (1979), *Körttiläiset tuomiolla. Massaoikeudenkäynnit heränneitä vastaan Etelä-Pohjanmaalla 1830- ja 1840-lukujen taitteessa*. Otava, Helsinki.

Henkilöhakemisto

- Aaltonen, August 170–171
Aarnio, Johan Edvard 272–273
Abend, ”rouva” 131
Ahlman, Kaarlo 311
Airaksinen, Arvid 255–256, 258,
265–266, 270–272, 274
Airaksinen, Herman 220–221,
256–257
Alkio, Santeri 144, 151
Androsoff, Nikita 76–77
Aro, Aaro 113–116, 121–122
Arppe, Erich 341

Barlet, Charles 322
Besant, Annie 119, 139, 321,
329–330
Björnsson, Björnsterne 309
Blavatsky, Helena Petrovna 16, 138,
326–327, 329
Blech, Charles 322
Bobrikov, Nikolai 72–73, 98, 101,
158, 256
Boldt, Jean 118–119, 121, 173
Brofeldt, Pekka 146, 182
Busch, Oscar 105, 131, 138, 262,
289, 300

Canth, Minna 320–321
Colley, Thomas 308

d’Espérance, Elizabeth 25, 262
Dreyfus, Alfred 92
Dupouy, Edmond 132, 137, 218

Elo, Emil 254
Eloranta, Voitto 268
Elosalo, Emil Edvard 196–197
Engels, Friedrich 65, 190
Erikson, J. W. 247
Eronen, Daniel 230, 246, 250
Ervast, Pekka 118–122, 124–125,
129, 131–137, 139–141, 151,
154, 173, 261, 268, 288, 298, 320,
323–325, 328, 331–333, 336, 338,
343–344

Falck, Emil 271
Falck, Ukko 263, 265, 270–271
Fagerlund, J. W. 247
Franklin, Benjamin 147
Fulton, Robert 147

Galindo, Catherine 186
Gibier, Paul 137

Haapalainen, Eero 68, 83–85, 88, 95
Hakulinen, Heikki 290
Halinen, Tehilla 35, 245–247
Hallgren, Fredrik 308
Halme, Kaarlo 311
Hammar, Juho 268
Hannerz, Nils 308
Harju, J. K. 247
Havukka, Ukko (ks. Falck, Ukko)
Heino, Onni 142, 170–171
Hela, Martti 270–271
Heldán, Ida Paulina (ks. Jalo-Kivi,
Ida Paulina)
Heldán, Kalle 303
Helenius, Matti 241–242
Henriksson, A. 270
Henriksson, K. O. 92–93, 97, 125,
127
Hietala, Antti 265, 273
Hietala, Elvi 265, 288
Hiillos, Ida Paulina (ks. Jalo-Kivi, Ida
Paulina)
Hohenthal, Lennart 84
Humu, Martti (ks. Ramstedt, Ma-
ria)
Hyppölä, Aleksi 282

- Hälleberg, Matti (ks. Paasivuori, Matti)
- Ingman, Lauri 213
- Itkonen, Vilho 85–86, 88, 91, 125, 127, 156, 158, 192–195, 282–283
- Jalo-Kivi, Ida Paulina 11, 38, 65, 272–274, 277, 279–283, 285, 287, 290, 303, 337, 347, 354, 358
- Johansson, Gustaf 148, 191
- Jokinen, Alma 282
- Jounet, Albert 322
- Kaigorodov, Mihail 72–73, 94
- Kaila, Erkki 149, 213, 309
- Kanervio, Siimes 218
- Karadja, Mary 131, 135
- Kardec, Allan 15, 27, 139–140, 299, 319
- Kari, Hilma 171, 192
- Kautsky, Karl 65, 87, 190
- Kianto, Ilmari 309
- Kinos, Kalle V. 306, 328, 342–345
- Kiviranta, J. K. 250
- Kock, Johan 172–174, 176, 184
- Konow, Carl 308–309
- Kordelin, Alfred 273
- Korpi, Frans 171
- Krohn, Helmi 16, 25–26, 47, 346
- Kurikka, Matti 17, 24, 37, 117–119, 141, 143, 153–159, 161–164, 166–167, 169–174, 181, 185, 189–204, 207–208, 213, 257–259, 268, 352
- Kuusinen, O. W. 167
- Kämpe, G. 270
- Laine, Filip 79
- Laitio, Ape 230, 246, 250
- Lampén, Ernst 309
- Leadbeater, Charles 343
- Lehto, Juho 335–336
- Lehtonen, Santeri 171, 193–197, 200, 202, 222–225, 258
- Lepola, Johan 246, 250
- Leppä, Sulho 75
- Leymarie, Paul 322
- Liimala, J. 247
- Liimatainen, J. 171
- Lind, August 250, 270–271
- Lindberg, K. L. 100, 256–257
- Lindholm, Vihtori 31–32, 37, 40
- Luhtasela, J. 247
- Luoto, Kaarlo 68, 74–76, 79, 81–83, 88–90, 99–100, 173–174, 176–177, 256, 358
- Marx, Karl 65, 68, 123, 153, 190, 203, 215
- Merikanto, Oskar 271
- Mikkola, J. J. 178
- Muderspach, Louis 338–339
- Myllyrinne, Nestor 247
- Mäkelin, Yrjö 83
- Nizida (ks. Galindo, Catherine)
- Nylund, Adolf 263, 265
- Nöjd, Hilma 65
- Olcott, Henry 141, 321, 329
- Ollila, A 270
- Paasivuori, Matti 62–64, 80, 86–88, 90, 92–94, 125–126, 159
- Paavo-Kallio, Esa 193
- Palomaa, Veikko 68, 89, 91, 120–123, 125–127, 129, 138–139, 144, 154, 158–159, 181, 192, 195, 261, 263, 267–271, 286, 288, 320, 325–327, 334, 345
- Pfannenstill, Magnus 308
- Paukku, Mikko 246, 250
- Peebles, J. M. 321
- Perttilä, Emil 255
- Peters, Alfred V. 131, 133, 136, 261, 285, 289–290, 324, 331–332
- Petersen, Faustinus 340–341
- Pietikäinen, J. 226
- Pietiläinen, Gustaf/Kustaa 270

- Pietiläinen, Matti 270
 Pietilä, Antti J. 134, 149, 313–316,
 320, 335, 338
 Prel, Carl du 218
- Ramstedt, Maria 122, 129, 263, 265,
 267, 270, 272, 286, 288, 311, 315,
 320, 325, 334
- Rantakari, K. N. 207, 220
 Renvall, Heikki 85–86, 88, 96
 Roine, Reinhold 94, 96
 Russell, C. T. 339
- Saarikoski, Vihtori 171
 Salin, Eetu 83
 Salmelin, Sulo 273, 281–282
 Salmelin, Vilma 282
 Sampo, Severus 126–127, 156, 171,
 245–246, 250–252, 269–271, 358
 Sarlin, A. B. 68, 89, 91, 122, 125, 181
 Saro, Lydia 270, 288
 Savia, Kaarle Vihtori 272
 Savia, Kain Vihtori 272
 Savia, Tyyne 272
 Selja, Aapo 75
 Sirola, Yrjö 84, 160, 178
 Soisalon-Soininen, Eliel 84–85
 Stén, Greta 60
 Stén, Simo 60, 62–63, 135
 Suomi, J. E. 171
 Syrjänen, J. H. 280
- Tanner, A. F. 257–258, 271, 302
 Tanner, K. O. 75
 Tavaststjerna, Charlotta 131
 Tavaststjerna, K. A. 131
 Tenho, Marja/Maiju 282–283
 Tolstoi, Leo 14, 116, 118, 144, 149,
 162, 268, 309, 313, 351, 362
 Turunen, Aleksanteri 76–77, 100
 Tychsen, Marie 318
 Tärrönen, O. 171
- Valpas, Edvard 36, 38, 68, 74, 82–83,
 86–101, 103, 121, 123, 125, 156,
 160, 163–165, 177, 181, 193, 195,
 203, 252, 255, 358
 Valvanne, Väinö H. 215, 312,
 328–330, 338
 Vapaa, Antti Maurits 268, 270–271,
 320, 334
 Vilenius, J. V. 119–121, 140
 Virkkunen, Paavo 213
- Willman-Eloranta, Elvira 268
 Winnington-Ingram, Arthur 308
- Yrjö-Koskinen, Eino Sakari 280
 Yrjö-Koskinen, Iida 280
- Öhman, Elias 72

Tiivistelmä

Kansan henkinen kehitys: Jaakko Jalmari Jalo-Kiven eletty kansalaisuus 1900-luvun alussa käsittelee uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan suhdetta Suomessa köyhälistötaustaisen Jalo-Kiven (1878–1937) toiminnallisen kokemuksen kautta.

Väitöskirjassa selvitetään, kuinka Jalo-Kiven aktiivinen kansalaisuus rakentui elettyinä jokapäiväisenä todellisuutena, ja tarkastellaan hänen poliittis-yhteiskunnallisen ja uskonnollisen kansalaistoimintansa välille hahmottuneita suhteita. Samalla avautuu uudenlainen näkyvä vuosisadan alun työväenliikkeeseen sekä teosofian ja etenkin spiritualismin kansalaistoiminnallisiin merkityksiin yhteiskunnan murrosaikana. Metodologiselta yleistytyltään tutkimus edustaa henkilölähtöistä mikrohistoriaa. Väitöskirjassa hyödynnetään myös muita teoreettisia ja metodologisia työkaluja, kuten verkostoajattelua, elettyä uskontoa ja analyttistä kokemushistoriaa.

Jalo-Kivi on aiemmassa tutkimuksessa jäänyt vähälle huomiolle, mutta aikanaan hän oli monitahoinen ja tietynlaista mainetakin kerännyt kansalaistoimija. Hän tuli 1900-luvun ensivuosiina tunnetuksi työväenliikkeen pää-äänenkannattaja *Työmiehen* avustajana ja Helsingin ulkotyöväenyhdistyksen aktiivina, mutta hänet syrjäytettiin sosialidemokraattipiireistä suurlakkovuonna 1905 poliisin ilmiantajaksi leimattuna. Epäoikeudenmukaisena pitämästään kohtelusta katkeroituneena hän toimi seuraavina vuosina sosialidemokraatteja haastaneissa puoluepoliittisissa ja ammattiyhdistyksellisissä hankkeissa.

Suurlakon jälkeen Jalo-Kivi liittyi teosofista ihannesosialismia kannattaneen Matti Kurikan ympärille kerääntyneisiin ”elämäläisiin”, jotka kokivat Sosialidemokraattisen puolueen ajautuneen vaarallisten ”materialisti-anarkistien” käsiin. Elämäläiset pyrkivät kampeamaan työväenliikkeen henkisemmälle kehitysuralle ensin SDP:n sisäisenä oppositioryhmänä ja loppukesästä 1906 sen kilpailijaksi perustamansa Sosialistisen reformipuolueen avulla. Jalo-Kivi kuitenkin pettyi pienpuolueeseen jo ennen ensimmäisiä eduskuntavaaleja (1907) ja siirtyi oikeistonationalistisen Suoma-

laisen puolueen ja sen työläisjärjestöksi perustetun Suomalaisen työväenliiton riveihin. Tässä verkostossa hän perusti työläisten yhteiskuntamoraalia omistusasunnoilla kohottamaan pyrkinen Omakotiyhdistyksen ja yritti rakentaa puoluepolitiikasta riippumatonta ammattiyhdistysliikettä, mutta hankkeet epäonnistuivat ja vuonna 1908 hän sai lähtöpassit Suomalaisesta työväenliitosta.

Tämän jälkeen Jalo-Kivi etääntyi poliittis-yhteiskunnallisesta toiminnasta ja suuntasi tarmonsä spiritualistiseen aktivismiin. Hän toimitti aikakauslehti *Spiritistiä* ja johti Suomen spiritististä seuraa vuonna 1909 Helsingissä ja vuodenvaihteesta 1910 lähtien Tampereella. Näiden hankkeiden kautta hän pyrki määrätietoisesti rakentamaan Suomeen itsetietoisien ja kansallisella tasolla järjestäytyneen spiritualistisen liikkeen, joka liittyisi toiminnalliseksi ja vuorovaikutukselliseksi osaksi ylijäräistä spiritualistista liikehdintää. Tutkimus päättyy näiden spiritualististen hankkeiden hiipumiseen ennen ensimmäistä maailmansotaa.

Jalo-Kiven aktiivisen kansalaisuuden monimuotoista rakentumis- ja toteutumisprosessia analysoimalla *Kansan henkinen kehitys* osallistuu keskusteluihin uskonnon ja kansalaisyhteiskunnan välisestä suhteesta hänelle keskeisten ilmiöiden ja keskustelujen näkökulmasta. Hänen vaiheensa elämäisverkostossa ja Suomalaisen työväenliiton perustaneiden vanhasuomalaisten työläisnationalistien parissa auttavat hahmottamaan, että vaikka SDP ja siihen liittynyt sosialidemokraattinen ammattiyhdistysliike hallitsivat työväenliikettä suurlakon jälkeisinä vuosina, niiden hegemonia oli jatkuvan haastamisen kohteena sellaisten järjestyneiden työläisten taholta, jotka tahtoivat ohjata työväenliikettä toisenlaiseen puoluepoliittisiin, ammatillisiin ja aatteellisiin hankkeisiin. Uskonnon ja siihen liittyvällä siveellisyytematiikalla oli tärkeä merkitys näissä työväenliikkeen suunnasta käydyissä väitelyissä.

Väitöskirja osallistuu myös viime vuosina vilkastuneeseen keskusteluun suomalaisen spiritualismin historiasta. Siinä missä aiempi tutkimus on kiinnittänyt huomiota lähinnä keski- ja yläluokkaisten piirien spiritualistiseen toimintaan yhtäältä 1800-luvun lopulla ja toisaalta itsenäisyyden ajan Suomessa, väitöskirja

osoittaa spiritualismin tulleen osaksi myös työväestön toiminnallista kokemusmaailmaa viimeistään vuosisadan alussa. *Spiritistin* ja Suomen spiritistisen seuran varaan muodostunut spirituaalinen liikehanke oli lyhytikäisyydestään huolimatta merkittävä yritys tuoda spiritualismi näkyväksi osaksi suuriruhtinaskunnan murrostilassa ollutta uskontokenttää ja kansalaisyhteiskuntaa.

Asiasanat: Jaakko Jalmari Jalo-Kivi, kansalaisyhteiskunta, työväenliike, eletty kansalaisuus, eletty uskonto, teosofia, spiritualismi, henkilöhistoria, mikrohistoria, kokemushistoria

Abstract

The Inner Development of the People: Jaakko Jalmari Jalo-Kivi's Lived Citizenship at the Beginning of the 20th Century deals with the relationship between religion and civil society in Finland through the experiential perspective of Jaakko Jalmari Jalo-Kivi (1878–1937), who came from a working-class background.

The dissertation examines how Jalo-Kivi's active citizenship was constructed as lived everyday reality and explores the connections between his political-social and religious civic activities. At the same time, it provides a new perspective on the labor movement of the turn of the century and the civic significance of theosophy and particularly spiritualism during a period of societal transformation. Methodologically, the dissertation represents biographical microhistory. It applies also various other theoretical and methodological tools, including network thinking, lived religion, and analytical history of experiences.

Jalo-Kivi has received little attention in previous research, yet in his time he was a multifaceted civic actor who garnered a certain reputation. In the early years of the 20th century, he became known in the labor movement, contributing to the labor newspaper *Työmies* (*The Workman*) and being active in the Outdoor Workers' Association in Helsinki. However, he was labeled as a police informant and ostracized by the social democrats before the General Strike of 1905. Feeling embittered by what he considered unjust treatment, in the following years he engaged in party-political and labor union initiatives that challenged the social democrats.

After the General Strike Jalo-Kivi joined the "elämäläiset", a group led by a well-known theosophical socialist Matti Kurikka. They believed that the Social Democratic Party had fallen into the hands of dangerous "materialist anarchists". They aimed to guide the labor movement towards a more spiritual development path, first as an internal opposition group within the SDP and later by establishing the Socialist Reform Party in late summer 1906. However, Jalo-Kivi grew disillusioned with the small

party even before the first parliamentary elections in 1907. He then aligned with the right-wing nationalist Finnish Party and its labor organization, the Finnish Workers' League. Within this network, he established the "Omakotiyhdistys" (Homeowners' Association) with the aim of promoting working-class societal morality through homeownership. He also attempted to build an independent labor union movement separate from party politics, but these efforts failed, and in 1908, he was expelled from the Finnish Workers' League.

Afterward, Jalo-Kivi distanced himself from political and societal activities and directed his energy towards spiritualist activism. He edited the periodical *Spiritisti* (*The Spiritist*) and led the Finnish Spiritist Society in 1909 in Helsinki and from the beginning of 1910 in Tampere. Through these endeavors, he actively worked to establish a self-aware and nationally organized spiritualist movement in Finland, and to connect it as a functional and interactive part of transnational spiritualist activities. The study concludes with the waning of these spiritualist initiatives before the outbreak of World War I.

By analyzing the multifaceted construction and realization process of Jalo-Kivi's active citizenship, *The Inner Development of the People* engages in discussions concerning the relationship between religion and civil society from the perspective of key phenomena and debates relevant to him. His phases within the "elämäläiset" network and his involvement with the Finnish Workers' League help illuminate that, although the Social Democratic Party and the associated social democratic labor movement dominated the Finnish labor movement in the years following the General Strike, their hegemony was subject to continuous challenges from organized workers who aimed to direct the labor movement towards alternative party-political, labor union, and ideological projects. Topics related to religion and social morality played a significant role in these debates over the direction of the labor movement.

The dissertation also contributes to the recent discussions on the history of Finnish spiritualism. While previous research has

mainly focused on spiritual activities in middle and upper-class circles, both in the late 19th century and later in the 20th century, the dissertation demonstrates that spiritualism became a part of the lifeworld of the working class at the beginning of the 20th century. Despite its short-lived nature, the spiritualist movement centered around *Spiritisti* and the Finnish Spiritist Society was a significant attempt to make spiritualism visible as part of the religious landscape and civil society of the Grand Duchy of Finland during a time of societal and religious transformation.

Keywords: Jaakko Jalmari Jalo-Kivi, civil society, labor movement, lived citizenship, lived religion, theosophy, spiritualism, biography, microhistory, history of experiences

**Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran
verkkokirjat 2010–2024**

50. Jukka Rantala, Vainon jäljet. Kaarlo Isomäen elämä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Papers on Labour History XV. Helsinki 2024. 345 s.

49. Ville Okkonen & Tiina Lintunen, *Valpon valvomat. Eduskuntaryhmä kuutosten tapaus*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Papers on Labour History XIV. Helsinki 2023. 303 s.

48. Piia Vuorinen, *Valtiolle vaaralliset naiset. Valtiollinen poliisi, valvonnan arki ja sukupuoli Suomessa 1919–1944*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Papers on Labour History XIII. 456 s.

47. Maija Saraste, *Alfred ja Anna Sarlin. Maalaispappilasta maailmaa muuttamaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 2023. 456 s.

46. Johan Ehrstedt, Matias Kaihovirta, Emil Kaukonen & Mats Wickström (toim.), *Luokkataistelua ruotsiksi. Identiteetti ja ideologia 1900-luvun suomenruotsalaisessa työväenliikkeessä*. Papers on Labour History XII, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2023, 320 s.

45. Anna Bondestam, *Sanomalehti 1910-luvun Turussa ja ihmiset sen ympärillä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2022, 350 s.

44. Maria Lähteenmäki (toim.), Jukka Partanen, Matti Lackman & Juhani Meriläinen, *August Wesley – Maanpakolaisen elämä*. Papers on Labour History XI, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 2022, 231 s.

43. Redaktörer Matias Kaihovirta & Christoffer Holm, *Klasskamp på svenska. Aktörer, idéer och erfarenheter i 1900- taletsfinlandssvenska arbetarrörelse*. Papers on Labour History X, Sällskapet för forskning för arbetarhistoria och arbetartradition, Helsinki 2022, 286 s.

42. Risto Turunen, *Shades of Red. Evolution of the Political Language of Finnish Socialism from the 19th Century until the Civil War of 1918*. Papers on Labour History IX, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2021, 523 p.

41. Anne Heimo, Tuula Juvonen ja Heidi Kurvinen, *Opas muistitietohaastattelun tekemiseen*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2021, 63 s.

40. Aleksi Huhta, *Toward a Red Melting Pot. The Racial Thinking of Finnish-American Radicals, 1900–1938*. Papers on Labour History VIII, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2021, 451 s.

39. Mikko Pollari, *Ajattelu- ja puhettavat aatehistoriallisina käsitteinä. Työmiehen Illanvieton ja Amerikan Suomalaisen Työmiehen linjakeskustelut 1900-luvun alussa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2021, 378 s.

38. Saijaleena Rantanen, Susanna Välimäki, Sini Mononen (toim.), *Työväen taide ja kulttuuri muutosvoimana. Kirjoituksia työväen musiikista, kirjallisuudesta, teatterista ja muusta kulttuuritoiminnasta*, Tutkimusyhdistys Suoni & Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 2020, 543 s.

37. Mikko Kemppainen, *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. Helsinki 2020, 407 s.

36. Ulla-Maija Peltonen, *Barbaria ja unohdus. Historian kipujalkia*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2020, 259 s.

35. Mikko Aho, *”Kun meiltä laiva lähtee ulos, ni siitä voi olla kaikki ylpeitä”*. *Raumalaisten laivanrakentajien ammatillinen omakuva teollisena kulttuuriperintönä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 430 s.

34. Markku Liljeström, *Metallin mies. Valdemar Liljeströmin elämä 1902–1960*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 500 s.

33. Maarit Leskelä-Kärki, Marika Ahonen, Niko Heikkilä (toim.), *Toivon ja raivon vuosi 1968*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2019, 280 s.

32. Holger Weiss, *För kampen internationellt! Transportarbetarnas globala kampinternational och dess verksamhet i Nordeuropa under 1930-talet*. Sällskapet för forskning för arbetarhistoria och arbetartradition, Helsinki 2019, 637 s.

31. Pauli Kettunen, *Työväenkysymyksestä henkilöstöpolitiikkaan. Liiketoiminnan sosiaalinen ulottuvuus – tapaus Partek*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 197 s.

30. Niina Naarminen, *Naurun voima. Muistitietotutkimus huumorin merkityksistä Tikkakosken tehtaan paikallisyhteisössä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 427 s.

29. Jarmo Peltola & Erkki Vasara (toim.), *Tehtävänä työväentutkimus, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura 30 vuotta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2018, 300 s.

28. Yrjö Varpio, *Suvun musta lammas. Herman Hesekiel Holmströmin elämä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 175 s.

27. Oona Ilmolahti ja Sinikka Selin (toim.), *Rohkea kynä. Syntymäpäiväkirja Maria Lähteenmäelle 9.6.2017*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 237 s.

26. Oona Ilmolahti, *Eheys ja ennakkoluulo. Työväenyhteisön ja kansakouluopettajiston jännitteinen suhde Helsingissä sisällissodasta 1930-luvulle*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 525 s.

25. Anna Rajavuori, *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keski-suomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 341 s.

24. Andreas McKeough, *Kirjoittaen kerrottu sota. Tutkimus vuoden 1918 sodan kerronnallisesta käsittelystä omaelämäkerrallisissa teksteissä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2017, 345 s.

23. Antti Kujala, *Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 257 s.

22. Hanne Koivisto, Kimi Kärki ja Maarit Leskelä-Kärki (toim.), *ILMESTYSKIRJA Vietnamin sodan kulttuurihistoriaa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 599 s.

21. Niko Kannisto, *Vaaleanpunainen tasavalta – SDP, itsenäisyys ja kansallisen yhtenäisyyden kysymys vuosina 1918–1924*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 693 s.

20. Pertti Nurminen, *Aatteesta ammatiksi – Puoluetyötä ja punapääoma*. Julius Nurmisen ja Anna Haverisen (ent. Nurminen) elämä ja toiminta työväenliikkeen järjestöaktiiveina 1900-luvun alkukymmeninä. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2016, 462 s.

19. Matias Kaihovirta, *Oroliga inför framtiden. En studie av folkligt politiskt agerande bland bruksarbetarna i Billnäs ca 1900–1920*. Sällskapet för forskning för arbetarhistoria och arbetartradition, Helsinki 2015, 452 s.

18. Hanne Koivisto & Raimo Parikka (toim.), *¡NO PASARÁN! Espanjan sisällissodan kulttuurihistoriaa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 464 s.

17. Tauno Saarela, *Finnish communism visited*. Papers on Labour History VII, The Finnish Society for Labour History. Helsinki 2015, 236 p.

16. Petri Jussila, *Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välillä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 286 s.

15. Pauli Kettunen, *Historia petollisena liittolaisena – Näkökulmia työväen, työelämän ja hyvinvointivaltion historiaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 248 s.

14. Tapio Bergholm, *Kaksoissidoksen synty. Suomen työmarkkinasuhteiden muotoutuminen 1944–1969*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2015, 270 s.

13. Juuso Marttila, *Työ teollistumisen ja arjen rajapintana Strömforsin ja Ramnäsin rautaruukkiyhteisöt 1880–1950*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 283 s.

12. Seppo Hentilä, *Bewegung, Kultur und Alltag im Arbeitersport – Liike, kulttuuri ja arki työläisurheilussa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 288 s.

11. Kimmo Rentola & Tauno Saarela (toim.), *Kulkijapoika on nähnyt sen – Kirjoituksia nykyyhistoriasta*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 256 s.

10. Leena Enbom, *Työväentalolle vai seurahuoneelle? – Työväen vapaaajantoiminta, politiikka ja vastarinta 1920- ja 1930-lukujen tehdasyhdyskunnassa*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 262 s.

9. Taina Uusitalo: *Elämä työläisnaisten hyväksi. Fiina Pietikäisen yhteiskunnallinen toimijuus 1900–1930. Tutkimus työväenliikkeen sukupuolisidonnaisista käytännöistä*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2014, 435 s.

8. Marjaliisa Hentilä: *Sovittelija – Matti Paasivuori 1866–1937*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013, 446 s.

7. Elina Katainen: *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus – Perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013, 474 s.

6. Kai Hirvasnoru: *Pääatalon matkassa – Johdatusta Iijoki-sarjaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2013, 337 s.

5. Jukka Tainio: *Tienhaarasta vasempaan – Siperiaan kauppa-asiamieheksi ja Neuvosto-Karjalaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2012, 196 s.

4. Mikko Majander & Kimmo Rentola (toim.): *Ei ihan teorian mukaan – Kollegakirja Tauno Saarelalle 28.2.2012*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2012, 289 s.

3. Hanne Koivisto: *Politiikkaa, erotiikkaa ja kulttuuritaistelua – Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyydestä 1930-luvulta*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2011, 340 s.

2. Sakari Selin: *Kun valtiopetos oli isänmaallinen teko – Nuoret sodassa Hitleriä vastaan*. Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2011, 357 s.

1. Jukka Rantala: *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*, Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura, Helsinki 2010, 195 s.

Tiedot kirjojen saatavuudesta löytyvät Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seuran www-sivuilta: <http://www.thpts.fi/julkaisut/muut-julkaisut/>.